RÓZSÁK A VÉRMEZŐN

RÓZSÁK A VÉRMEZŐN

RÓZSÁK A VÉRMEZŐN

Válogatás
három esztendő
legjobb katonaprózájából
és verseiből

ZRÍNYI KATONAI KIADÓ
BUDAPEST, 1984

Válogatta, szerkesztette és bevezetővel ellátta:

ILLÉS LAJOS

© Illés Lajos editor, 1984

ISBN 963 326 843 5

Zrínyi Katonai Könyv- és Lapkiadó
A kiadásért felel: Németh M. László igazgató
Alföldi Nyomda, 699.66-14-1
Felelős vezető: Benkő István igazgató
Debrecen, 1984
Felelős szerkesztő: Tabák András
Műszaki vezető: Jordán Gusztáv
Műszaki szerkesztő: Mohr Gyula
Terjedelem: 24,9 A/5 ív
38 (1044) Zi 825–i–8485

AZ OLVASÓHOZ

E könyvnek, mely huszonnyolc költő és író új műveit foglalja egybe s nyújtja át az olvasónak, a múltba visszanyúló, hosszas előtörténete van. Kétségkívül sok-sok előzménye is. Szólni minderről – ha vázlatosan s jelzésszerűen csupán – semmiképpen sem felesleges. Sőt, éppen ennek az antológiának esetében kiváltképpen fontosnak és lényegesnek tarthatjuk. Tüstént megkérdezhetnék, hogy miért gondolkodunk erről így?

Úgy vélem, hogy azonnal egyetértenek, vagy legalábbis megértőek lesznek velünk, ha elmondjuk, hogy ez az antológiánk – a *Rózsák a Vérmezőn* című – nem születhetett volna meg mindezek nélkül s aligha várhatnánk tőle, hogy további, új eredményeket érlelő fejlődés sokat ígérő nyitánya lesz. Hiszen lehet-e valamilyen jelenség, történés magával ragadóbb, mint egy olyan közös törekvés és vállalkozás, mely korszerű eszmei és művészi értékek kialakulását segíti elő? Becsülhetjük-e eléggé azt a folyamatos írói munkát, mely irodalomtörténetileg tekintve, viszonylag rövid idő – mintegy másfél évtized alatt! – a fejlődés új útjait és távlatait megnyitó, egy cél elérésére törő alkotó tevékenység kibontakozását segíti elő? Ezúttal pedig – nem túlzunk talán – éppen erről van szó s ez az antológiánk *ettől* elválaszthatatlan könyv. Emellett még annak is tanúi lehetünk, hogy ez az alkotómunka képes a régebbi, évszázados hagyományokat gazdagítani s a tovább- s előrelépéshez újabb, erőt adó tradíciókat teremteni.

Megkísérelhetjük-e egy rövid előszó keretében felidézni az elszánások, az erőfeszítések, az alkotás küzdelmeinek,

kudarcainak, örömeinek és sikereinek – ha egyebet nem is – legalább a legfontosabb pillanatait? Aligha, mint ahogy nem gondolhatunk még csak megközelítő értékelésre vagy az összkép legfontosabb vonásainak felmutatására sem. Nem is szólva e törekvések és eredmények összefüggéseiről és kapcsolatairól, melyek egész irodalmunk, művészetünk, szellemi életünk áramlataihoz és problémavilágához fűzik. Mindezeknek a feladatoknak a megoldásához alapos kutató, tanulmányozó s elemző-értékelő munkára van szükség, megfelelő térre s terjedelemre, melyet kétségkívül nem ez a kötet biztosíthat. Más a feladata, hiszen az olvasók széles táborának készül, érdeklődésére s szeretetére számít. Nem tudományos-kritikai műnek, hanem olyan könyvnek készült, mely igazi irodalmat, érdekes művészi kísérleteket, jó és színes olvasmányokat kíván nyújtani.

Mégis néhány tényre – úgy vélem – szükséges felhívni az olvasók figyelmét. Melyek ezek? Mindenekelőtt kétségbevonhatatlan az, hogy a honvédelmi irodalmi pályázatok több mint másfél évtizedes szervezői, kritikai, szerkesztői, alkotói s kiadói tevékenység kibontakozását tették lehetővé. Meghirdetésük gondolata a hatvanas évek közepén született meg. Formái, módszerei fokozatosan, a tapasztalatok alapján alakultak ki. Céljuk az volt – jelenleg is az! –, hogy elősegítsék a hazaszeretet, a honvédelem, az internacionalizmus eszmei, érzelmi, erkölcsi, akarati világának korszerű feltárását. és bemutatni a haza, a haladás, a forradalom, a humánum fegyveres védelmére felkészülő, erre készen álló mai embert, korunk katonáját, néphadseregünk életét, vezérlő eszméit és eszményeit.

Íróink közül sokan felkarolták és szeretettel fogadták a Honvédelmi Minisztérium és a Magyar Írók Szövetségének e közös kezdeményezését. Az évről évre meghirdetett pályázatokon szívesen s egyre értékesebb írásaikkal vettek részt.

Lírai és kisebb epikai műveikből eddig *tíz* antológiát jelentetett meg a *Zrínyi Katonai Kiadó* 1968-tól kezdve 1981-ig. Ezekben az 1978-ig lebonyolított pályázatok termésének legjava kapott helyet. Emellett a pályaművekből önálló kötetek is napvilágot láttak. Számos regény, kisregény, szín-

mű, tévéjáték, tanulmány is szerepelt e pályázatokon, melyek szintén eljutottak az olvasóhoz, s közülük sok mű nagy és élénk visszhangot keltett. Terjedelmes bibliográfiára lenne szükség, hogy erről teljesebb és konkrétabb képet adjunk. Az eddigi antológiák előszavaiból tájékoztatást kaphat az érdeklődő olvasó.

Most e több mint másfél évtized olyan eredményére szeretnénk rámutatni, ami éppen ennek az új antológiának a létrejöttét lehetővé tette. A lapokban, a folyóiratokban, az egész könyvkiadásban a pályaművek mind nagyobb érdeklődésre és szíves fogadtatásra találtak. Nyilvánvalóan azért, mert azok a fontos és közösséget érdeklő kérdések, amelyekkel a pályázó írók foglalkoztak, s az új gazdag életanyag, amit feltártak, rokonszenvet és elismerést váltottak ki. Ezek az örvendetes tények immár nem tették szükségessé, hogy a pályaművek legjavát a szinte évenként kiadott antológiákban jelentessük meg. Mód nyílik arra, hogy a termésnek csak bizonyos részét válogassuk ki az antológiák most induló második sorozatába. Mindenekelőtt azokat a műveket, amelyek a honvédelem eszmekörében a néphadsereg bemutatásában érték el a legfontosabb eredményeket. Tehát a válogatás a pályázatok célkitűzéseinek leginkább megfelelő katonai, honvédelmi vonatkozású írásokra irányulhat. Ez a fordulat az eddig elért eredményekre épül, s korántsem jelent valamiféle szigorítást, sokkal inkább annak elősegítését, hogy – e pályázatok révén is – irodalmunk teljesebb képet rajzoljon és adjon a ma emberéről. Ezentúl antológiáink háromévenként jelennek meg.

Ezt az új könyvet már e meggondolások szellemében állítottuk össze. Az 1979., 1980. és 1981. évi pályázatok legjava terméséből válogattunk. Nem titkoljuk, hogy e kötetünkkel nemcsak új irodalmi célok és eszmei törekvések kibontakozását kívánjuk előmozdítani, hanem abban is reménykedünk, hogy kivívjuk az olvasók eddiginél nagyobb érdeklődését és szeretetét.

Illés Lajos

ELSŐ RÉSZ

NE FELEDD A TÉRT...

(Forget not the field...)

Moore után,
Arany, Petőfi, Vörösmarty nyomán

Ne feledd a tért, ahol elestek ők,
a földet se feledd,
bárhol hulltak el ők, fajtánk hű férfiai, az a föld
szent ügy hős-helye lett.
Mert hol tiszta ügyért s így lám temiattad –
érted is hulltak el ők:
terül az bárhol a föld,
rejtelmesen egy terület!
Úgy az övék, hogy már a tied.

Ne feledd hát a teret, hol bár a lebírt had
bár legutolsó hátvéde ledőlt!
Míg nem feleded:

nem nyugszanak ők. Nem holt, nem letiport sereget
emészt el ott – vagy akárhol – a sírhant.
Új hont érlel a föld.

CSÁK GYULA

KÉT MAROKRA FOGOM A KARDOMAT...

(Egy vöröskatona visszaemlékezése)

1.

1915 szeptemberében megsebesültem, és Rovno alatt orosz fogságba estem.

2.

A bal alsó lábszáramat érte lövés, de valahogy olyan szerencsétlenül, hogy nagyon sok vért vesztettem, ezért bevittek Moszkvába, a hadifogoly-kórházba. Még nem gyógyultam meg, amikor 1915. november 4-én átszállítottak a tockojei fogolytáborba, ahol akkor 16 500, különböző nemzetiségű hadifogoly volt összezsúfolva. A rendezetlen egészségügyi helyzet következtében előbb a bolgárok, aztán a lengyelek és osztrákok között kiütött a fej- és a hastífusz. December végén, január elején már a magyarokat is kikezdte, és 1916. január 16-án én is megkaptam. A tífuszon kívül még a harctérről hozott reumától és gégemérgezéstől is szenvedtem, de valahogyan mégis életben maradtam. Fogolytársaim közül körülbelül kilencezren elpusztultak. A föld olyan fagyos volt, hogy nem lehetett sírt ásni, ezért csaknem áprilisig a barakkok között nőttek a hullahegyek...

1917 januárjában a kicserélendő hadifoglyok közé kerültem. Mielőtt átérkeztünk volna Magyarországra, híre jött, hogy valamilyen forradalom tört ki, ledobták az orosz cárt, mire új irányba, Szibéria felé szállítottak bennünket.

Krasznojarszkba kerültem, még mindig betegen. Egy nap hintó állott meg a magyarok barakkja előtt, és megtud-

tam, hogy munkásokat keresnek. Rögtön jelentkeztem, de amint rám néztek, a sovány, kifehéredett, lerongyolódott hadifogolyra, azt mondták: nem kellek. A toborzó urak felültek a hintóba, én pedig felkapaszkodtam a csomagtartóra, és elmentem velük. A kapuőrök később észrevettek, de nem mertek a hintó után lőni, csak köptek egyet mérgükben, én pedig szépen elkocsiztam az urakkal a várostól 6 kilométerre levő Jenyiszej folyó partjára.

– Oh, *ti csort, kak ti szuda popal?* – kiabált az egyik úr dühösen, amikor meglátott.

– Megmondtam, hogy jövök, hát eljöttem – feleltem nyugodtan.

Az úr még egy darabig dühöngött, de azután legyintett és azt mondta, hogy menjek utánuk. Ladik jött értünk a folyó közepén horgonyzó hajótól, és átszállított bennünket a hajóra. Mint kiderült, a dühös úr nem volt más, mint a hajó kapitánya. Mikor a fedélzetre értünk, megkérdezte, hogy értek-e itt valamihez?

– Nem én – mondom. – Még nem is láttam ilyet.

– Hát pénzed van-e?

– Ha lenne, mézesmadzaggal sem csalhattak volna ki a táborból.

Úgy látszik mégis, megtetszettem a kapitánynak, mert nyomban adott két rubelt. Abból aztán annyi fehér perecet vettem, hogy a finom húsos ebédet nem is tudtam megenni.

Másnap jött még öt magyar és egy osztrák fogoly, akik azonnal munkához is láttak. Nekem egyelőre nem adtak dolgot, csak ennem és pihennem kellett.

Megrakták a hajót áruval, azután megindultunk a Jenyiszej folyása irányában, észak felé. Lassanként megerősödtem és dolgozgatni kezdtem, méghozzá olyan szorgalommal és ügyességgel, hogy rövidesen leszerződtettek matróznak. Havi 65 rubelt kaptam, azonkívül a be- és kirakodásért külön fizettek.

Sűrű erdőségek között mentünk, és tüzelőt mindig a partról vételeztünk, ahol már elő voltak készítve a kazánfűtéshez szükséges hasábfák. Minden alkalommal 3–4 vagonnyit raktunk be.

Ahogy haladtunk, elérkeztünk Jenyiszejszk városhoz, amely akkoriban a száműzöttek állomáshelye volt. Ettől nem messze észak felé a folyó medrét szűkre nyomták össze a környező nagy hegyek. Ezért a hajóuszályokat szorosan magunk mögé húztuk, a hajó orránál pedig mind a két oldalon állandóan mérték a vízmélységet, s ennek segítségével kormányozták az igen sebesen haladó hajót. Az orosz matrózok, ha nem voltak szolgálatban, állandóan imádkoztak, hogy megmeneküljenek a nagy veszélytől, amit a szoroson való átkelés jelentett. Nem hinném, hogy az imádkozásnak köszönhettük, mindenesetre sikeresen átérkeztünk a szűk folyóvölgyön, s a Jenyiszej most már szélesre terpeszkedett, több ágra bomlott. Elmaradt mögöttünk az erdővidék is, és ettől kezdve a hajóban levő tartalékszénnel fűtöttünk.

Meg kell még jegyeznem: ekkoriban tudtam meg, hogy kereskedelmi hajón szolgálok. Lisztet, egyéb élelmet és kisebbfajta gépeket szállított az északi népeknek, majd kiürülve továbbment a Jeges-tengerig, ahol külföldi hajóktól postát és árut vett át. Azután visszafordult az ország belseje felé, s a folyó partján élő eszkimó és tunguz törzsektől sózott halat szedett fel. (Ezt a hajóutat azért mondom el ilyen részletesen, mert számomra nagyon megdöbbentő és egyben elszomorító volt, milyen végtelen nyomorban élnek Oroszország népei. Ezekről az elmaradott népekről már hallottam azelőtt is, de most a két szememmel láttam őket.)

Az eszkimó, tunguz meg egyéb törzsek, amikor meglátták hajónkat, imádkoztak és örvendezve kiabáltak:

– Jön a hajó, ünnepünk lesz, kenyeret eszünk!

Ez a kenyér pedig szárított feketekenyér volt, amiből az itteni lakosság legfeljebb fejenként 1–1 kilót kapott. Vittünk ezenkívül drótból készült varjúfogó tőrt, kis cseréptányérokat, bugylibicskákat, üveggyöngyöket és egyéb értéktelen holmit. Ez volt egész nyári halászatuk munkabére.

Egyik alkalommal, amikor egy tunguz törzsnél megálltunk „árut cserélni", érdekes emberrel találkoztam. A tunguzok fakéreggel és jegesmedvebőrrel bélelt apró kunyhói között egy nagyobb faházat pillantottam meg. Egyenesen

odamentem, és az ajtóban egy magas, szakállas férfival találtam szembe magam.

– *Kto ti?* – meredt rám a szakállas ember.

– Nem a muszka cár – válaszoltam. – Az már biztosan nem lehetne itt.

– Vigyázz, mert te is idejutsz, ha nem tiszteled jobban a cárt – mondta a nagy darab ember, és szúrósan nézett rám.

– Mit tiszteljek egy döglött kutyán? – kérdeztem vállrándítva. Erre a szakállas még jobban meglepődött.

Beszélgetni kezdtünk, és hiányos orosz tudásommal értésére adtam, hogy nincs többé orosz cár, Kerenszkij most az úr! Nagyon meglepődött, de én még jobban, mert kitűnt, hogy a remete azt sem tudta, hogy kitört a világháború. Pedig már 1917 augusztusának végén jártunk!

Hihetetlen örömmel fogadta tájékoztatásomat és anélkül, hogy kíváncsiskodásomra felvilágosítást adott volna önmagáról, teletömte a zsebem dohánnyal. Majd a lelkemre kötötte: senkinek se szóljak arról, hogy vele találkoztam. Máig sem tudom, ki lehetett, de bizonyára veszedelmes ellensége volt a cárnak, amiért ennyire szigorúan elkülönítették. Úgy hallottam, hogy akkoriban a halálos ítéleten kívül csak az volt ennél nagyobb büntetés, ha valakit a pétervári erőd falába zártak.

Még mielőtt a folyó befagyott volna, visszaérkeztünk Krasznojarszkba. Búcsút mondtam a hajónak, és 200 rubelnyi keresetemmel visszamentem a táborba, hogy megvizsgáltassam és gyógyíttassam magam, mert éreztem, hogy különféle betegségek bujkálnak bennem.

3.

A táborban kezelésbe vettek az orvosok, de alig gyógyultam fel az egyik betegségből, másikba estem. A betegeskedés nem abból fakadt, hogy gyenge volt a szervezetem, ellenkezőleg: éppen azért tudtam minden betegséget legyőzni, mert erős volt a szervezetem. De a rossz koszt, a gyenge

ruházkodás, a megerőltető munka következtében mindig kerülgettek a nyavalyák.

Matrózkodásom letelte után körülbelül másfél évig voltam a krasznojarszki fogolytáborban, anélkül hogy különösebben nevezetes esemény történt volna velem. Küzdöttünk az igazságtalanságok ellen, az emberségesebb bánásmódért, az elviselhetőbb életkörülményekért. Éltük a magunk életét, és nagyon keveset tudtunk a világ eseményeiről. Legelőször 1918 tavaszán hallottunk valamit suttogni arról, hogy most már nemcsak a cár van oda, hanem elkergették Kerenszkijt is. Zavaros hírek érkeztek az Októberi Forradalomról s a Krasznojarszkban állomásozó orosz katonaság lázongásairól. Sűrűn hallatszott puskaropogás, amiből sejthettük, hogy valamiféle Lenin-katonák, vörös partizánok vannak a közelünkben.

1919 elején egy ízben a partizánok be is törtek a városba, s az egyik gyalogezredet fellázították. Ezt a lázadást azonban kegyetlenül leverték a Kolcsak-féle tiszti különítmények. A fellázadt legénység soraiból nyolcszázat kivégeztek.

Ebben az időben a krasznojarszki katonai kórházban feküdtem fájdalmas, méghozzá ragályosnak minősített szembajjal. Ezért külön szobában tartottak. Annak az éjszakának hajnalán, amelyiken kivégezték a lázadókat, arra lettem figyelmes, hogy valaki halkan nyög és sóhajtozik a szobában.

– Ki az? – kérdeztem, mert a szememen levő kötéstől nem láttam. Választ nem kaptam. Újra csak a nyögéseket és a fájdalmas sóhajokat hallottam. Félrehúztam szememről a kötést, és akkor láttam, hogy egy ingben, gatyában levő, tetőtől talpig véres ember mászik a padlón az egyik ágy felé. Kiabálni kezdtem, mire beszaladt egy orvos, és mindjárt kezelésbe vette a vérben fetrengő embert. Alig fél óra múlva újabb zaj támadt a szobában.

– Hol van az a bitang? – hallottam egy harsány hangot. Megint kissé félrehúztam szememről a kötést, s négy vagy öt kozáktisztet láttam a szobámba nyomulni. A beszédükből kivettem, hogy éjszakai látogatóm az egyik halálraítélt volt, aki életben maradt és kimászott a sírgödörből.

– Azonnal, újra a gödörhöz! – kiáltotta az előbbi tiszt.
– Miért kellene elpusztítani? – mondta egy másik hang.
– Mert lázadó bolsevista!
– Ezért egyszer már meglakolt. Egy élete volt, azt elvettétek, ha megmentette az Isten, nincs jogotok elpusztítani.

Így vitatkoztak egy ideig, végül is az emberségesebb tiszt győzött, és a katonát nem végezték ki, hanem elvitték egy másik terembe.

A lázadás miatt felbőszült tisztek vérszomjából később nekem is kijutott. Mindenütt keresték a lázadókat és a lázító bolsevistákat, s eljutottak az én szobámba is. Meglepte őket, hogy egyedül fekszem a nyolcágyas teremben. S ha ingben, gatyában van az ember, nem lehet tudni róla, hogy kicsoda, hát nekemestek, hogy biztosan valami rejtegetett partizánvezér vagyok. Minden tiltakozásom hiábavaló volt, gumibottal meg kancsukával agyba-főbe vertek.

– No, ha partizánnak néztek, hát az is leszek, a fene essen belétek – nyögdécseltem magamban. A következő éjjelek egyikén kiszöktem a városból, s mentem egyenesen Sityinszkij partizánjait keresni.

Rájuk is akadtam, és azonnal beálltam közéjük.

Ebben az időben már erősen közeledett a reguláris Vörös Hadsereg Krasznojarszk felé, és rövidesen elérték a várost. Mi addig is állandóan csipkedtük a visszavonuló kozák hadsereget, majd közös erővel jó messzire vertük őket. Azután mi kerültünk szembe a Vörös Hadsereggel.

Az történt ugyanis, hogy a partizánvezérünk, Sityinszkij azt követelte, hogy ő lehessen a városparancsnok. Nagyon veszedelmes ember volt, ezért a Vörös Hadsereg parancsnoksága ebbe nem egyezett bele, mert attól tartottak, hogy fölöslegesen nagy vérengzést csinál. De összeveszni nem akartak Sityinszkijjel, ezért követeket küldtek hozzá, hogy most már olvadjon be partizánjaival a Vörös Hadseregbe.

Ez a Sityinszkij korábban cári tiszt volt, erős harcos, szenvedélyes katona. Nagyon szerette a magyarokat, és bánkódva látta, hogy táborából majdnem mind átszivárog lassanként a reguláris Vörös Hadseregbe.

A magyarok iránti szeretete ismert volt, ezért követségbe is magyarokat küldtek hozzá.

– Mennyi magyar van odaát? – kérdezte Sityinszkij a követektől.

– Rengeteg.

– Magyarok ellen nem harcolok – sóhajtotta, aztán megtömte törökpipáját és ledőlt a párnákkal takart heverőre. – Aki akar, átmehet a regulárisokhoz. Beleegyezem.

Ilyen különös ember volt ez a Sityinszkij.

Majdnem mindnyájan áttódultunk, így aztán fel is oszlott Sityinszkij partizáncsapata. Ő maga Acsinszkba való volt, és haza is ment. Később hallottam, hogy egy ízben újra fegyvert fogott, mégpedig amikor egy magyar egység tisztogatta a várost a fehérektől. A fehérek fészke valahol a városon kívül, rejtett helyen volt, ezért lassan és nehezen ment a tisztogatás. Sityinszkijhez fordultak segítségért, aki egyetlen nap alatt csapatot toborzott magának a város lakóiból, s még azon a napon sikerült is kifüstölni fészkükből a fehéreket. Ekkor Sityinszkij szélnek eresztette hirtelen szerzett katonáit, s ismét visszavonult párnázott heverőjére, tovább pipázni...

Én pedig most már mint vöröskatona harcoltam a szovjet haza és a népek szabadságáért. Hamarosan felvilágosítottak bennünket a politika állapotáról, az Októberi Forradalomról és a katonai helyzetről.

– Vágd a fehéreket! – ez volt a parancsunk és jelszavunk, s Rochlitzer kapitány úr, egykori parancsnokom megnézhette volna, hogy ezt az utasítást milyen hűségesen végrehajtjuk...

4.

Roppant hatású világfordulat kezdetéhez értünk. A hatalmas történelmi események sodortak magukkal engem is. Nemcsak a világ helyzete változott tehát, hanem megváltozott az enyém is. Íme: az Osztrák-Magyar Monarchia 13.

közös huszárezredének tagjaként kezdtem a katonáskodást, most pedig mint vöröskatona folytatom.

Abban az időben nagyon tisztán éreztem, hogyan változik meg a bennem élő világ is. Valami felséges érzés volt azt végiggondolni, hogy én, a Tisza nevű közép-európai folyó vidékéről származó Senki Fia, volt cselédgyerek, napszámos és mindenki lábakapcája, most két marokra fogom a kardomat, vágtatok a széljárta nagy orosz pusztákon és formálom a világot...

A harcok közben, amikor egy-egy helységet megtisztítottunk a fehérektől s hadifogolybarakkokat találtunk, rögtön megkerestem a magyarokat, és hívtam őket vöröskatonának.

– Az urak érdekeiért kész voltál az életedet adni, akkor most a saját érdekedben sem félhetsz a harctól – biztattam volt katonacimboráimat. – Szabad az út, senki nem tart vissza, mehettek hazafelé is, de vágjátok át magatokat a fehérek frontján a magyar határig.

Gyakran csak úgy hullámzott a hadifoglyok tömege a jelentkezőhelyek körül. Mind özönlöttek vöröskatonának. Természetesen nem egyedül az én agitációm hatására, hanem – gondolom – bennük is végbement az a változás, ami énbennem. Másrészt pedig valóban ez mutatkozott a hazatérés legegyszerűbb útjának is.

Kezdetben a lovas felderítőknél harcoltam, később pedig egy lovasküldönítmény parancsnoka lettem. Az volt a feladatunk, hogy ahol lehet, csipkedjük a fehéreket, ne hagyjuk őket nyugton se éjjel, se nappal, gondoskodjunk róla, hogy állandó rettegésben éljenek.

Ehhez a harcmodorhoz igen sok ötletesség, gyakran vakmerőség, máskor körültekintő óvatosság kellett. A fő erősségünk az volt, hogy a lakosság szeretett bennünket és segített nekünk. Számtalan esetben figyelmeztettek, hogy ne menjünk tovább, mert ott már fehérek vannak, forduljunk az erdő felé, vagy pedig egyszerűen megállítottak, s valamelyik helybeli lakos vágott neki a környéknek, hogy kipuhatolja a fehérek állásait. Így aztán sokszor sikeres volt a vállalkozásunk, ami természetesen újabbakra buzdított ben-

nünket. Csupán az fájt, hogy japán fegyvereink voltak, amihez kevés volt a muníciónk. Nemigen lehetett medvére, mókusra vadászni, mert kellett a töltény a fehérek ellen.

Lobogó lelkesedéssel, azt mondhatnám, igen gyakran vidáman harcoltunk. Néha azonban számomra addig teljesen ismeretlen hőfokú gyűlölet és keserűség hatalmasodott el rajtam.

Sok éve voltam már katona, sok kegyetlenséget, embertelenséget láttam, de a háború és a hadifogolyélet legszörnyűbb eseményei is eltörpültek a fehérek vadállati tettei mellett. Olyan borzalom is előfordult, hogy egy-egy orvost vagy ápolónőt, aki valamelyik faluban a vöröskatonákat ápolta, elfogták a fehérek, elevenen megnyúzták és ládába csomagolva letették elénk valahol az útvonalon. Mikor egy-egy helységből kivertük Kornyilov bandáit, gyakran találtunk a nyomukban megkínzott, megcsonkított embereket. Hasonló kegyetlenkedésre soha nem vetemedtünk, de a harcban nagyon keményekké, kíméletlenekké váltunk. Én magam például soha nem ejtettem foglyot, hanem kardot dobtam a magát megadó ellenségnek és rákiáltottam: védd magad! Aztán szemtől szembeni küzdelemben levágtam. Ezt a szokásomat már annyira ismerték, hogy amikor egy ízben 8–10 szerb katonát vittem a táborba, majdnem az egész tábor összeszaladt.

– Nini! Márki foglyot ejtett!

– Tévedés – mondtam az általános derültség közben komolyan –, én fegyvertársakat hozok. Kemény emberek, bátran viselkedtek, és vöröskatonák akarnak lenni.

Be is vettük őket, s valóban derék fegyvertársakra leltünk bennük.

Egy ízben folyóparton táboroztunk, s mivel fegyverzaj nem hallatszott, pihenhettünk, tisztálkodhattunk. Magam is lementem a vízpartra, levetkőztem, s egy fehér tiszttől szerzett szappannal mosakodni kezdtem. Egyszer csak azt vettem észre, hogy két magamfajta legény lopakodva közeledik és erősen figyel. Rögtön láttam, hogy nem ellenség, hanem tanyasi parasztok, s bátorítólag közelebb szólítottam

őket. Kicsit diskuráltunk erről-arról, majd szinte könyörgő hangon kérdezi az egyik, mit csinálok?

– Látod, hogy mosakszom – mondtam nevetve.

– De mivel?

– Szappannal.

Csak tátották a szájukat, aztán elkérték tőlem és vizsgálgatták. Ekkor döbbentem rá: te szentséges ég, ezek az emberek nem ismerik a szappant!

Bizony, nincs mit tagadni, így éltek akkor Oroszországban milliószám az emberek.

Ezt a két legényt is bevettük katonának. S rajtuk kívül igen sok, ilyen istentől elrugaszkodott vidéken élő parasztot. Voltak köztük a mai Szovjetunió csaknem valamennyi nemzetiségéből, de harcoltak velünk Európa csaknem minden népének fiai, munkások, parasztok, értelmiségiek és egyéb foglalkozásúak. A mi egységünkben is legalább tízféle nemzetiségű, különböző foglalkozású és korú katona harcolt.

5.

Lovaskülönítményemmel és egy gyalogszázaddal az Irkutszktól keletre fekvő Sós-tó környékére vezényeltek, hogy tisztítsuk meg a vidéket az ellenforradalmároktól. A környező falvak uzsorásai kapcsolatban álltak a fehér tisztekkel, akik megengedték, hogy a sót a tóparton lepárologtassák, s azután uzsoraáron eladják a lakosságnak. Amikor körülzártuk a tó völgyét, tele volt kereskedőkkel és jobb módú parasztokkal, akik éppen szekerekre rakták a sót. A fehéreket ugyan nem találtuk meg, mert éppúgy elpárologtak, mint a sóról a víz, de ha már itt vagyunk, teszünk egy kis igazságot, gondoltam magamban.

– A szekerek falvanként csoportosuljanak! – adtam ki a parancsot.

– A szekerekre annyi sót kell rakni, hogy minden faluban a lakosság létszámának megfelelően fejenként legalább 1 kiló jusson. – Ez volt a második parancsom.

– A falvakban az 1–1 kiló sót ingyen kell szétosztani. Halállal lakol, aki ezt megszegi!

Így rendelkeztem, de ezt a gyalogszázaddal jött politikai biztos nemcsak hogy nem helyeselte, hanem meg is akarta akadályozni. Nem sokat teketóriáztam, őrizetbe vettem egyik emberemmel, és a parancsot saját felelősségemre végrehajtottam.

Erre az intézkedésemre ugyan nem kaptam felülről engedélyt, ezért szabálytalannak lehetett minősíteni, de mégis igazságosnak és feltétlenül szükségesnek is tartottam. Mi, vagyis a 9. hadsereg, ahogy nyomultunk előre, bizony sokhelyütt csak pusztaságot, romokat találtunk, mert mindent tönkretettek a visszavonuló fehérek. Hadseregünk tagjaiból a különféle szakemberek igen sokszor munkabrigádokat alakítottak és segítséget nyújtottak a lakosságnak az élet megindításához. Szekeret, ekét, boronát javítottunk, teljesen díjtalanul. A nép később mindig hűséggel köszönte meg a segítséget. Ha ilyesmit meg lehetett tenni, akkor – úgy gondoltam – azt is megtehettem, hogy ízletesebbé teszem az emberek kenyerét.

Mikor visszavonultunk csapatunkhoz, mindenről jelentést tettem, de jelentette az általam őrizetbe vett politikai biztos is. Hívattak a vezérkari főnökhöz.

– Mire kapott maga parancsot – kérdezte a vezérkari főnök.

– Arra, hogy a Sós-tó környékén a fehéreket felszámoljam.

– Végrehajtotta?

– Nem.

– Hm. És arra kapott-e parancsot, hogy önkényesen sóval kalmárkodjék?

– Nem.

– Akkor miért tette?

– Mert ezt a nép és a szükség parancsának éreztem. Ha még egyszer hasonló helyzetbe kerülnék, ismét így tennék.

A vezérkari főnök egy ideig hümmögött meg dünnyögött, aztán mellém lépett, átölelt és azt mondta:

– Köszönöm, Márki. Én is így tettem volna.

A politikai biztost pedig megdorgálta és figyelmeztette, hogy a jövőben ne feledkezzék meg a népről, mert nem önmagunkért, hanem a népért harcolunk.

Egy alkalommal különítményemmel Kanszko-Jenyiszejkijbe vezényeltek helyi szolgálatra, a börtön őrségét erősítették meg velünk. A város néhány vezetőjének azonban nem tetszettünk, és igen mostoha bánásmódban részesítettek bennünket. A börtönőrségről hazajött embereink elmondták, hogy ott a foglyok által meghagyott koszt különb, mint a mi ünnepi menázsink. A lovaink pedig jóformán semmit sem kaptak. Panaszt tettem a katonai élelmezési biztosnál, de azt válaszolta, hogyha nem tetszik, szereljünk le.

– Le is szerelünk – mondtam –, csak előbb még kiirtjuk a hadseregből is a gazembereket.

Egyik éjjel garnizonügyeletes voltam. Abban az időben este 10 órától kijárási tilalom volt a városban. Aki 10 óra után az utcán járt, annak bizonyos jelszót kellett ismernie, s ha nem tudta, akkor bekísérték az ügyeletre. Úgy egy óra tájban egy hölgyikét hoztak be. Erősen tiltakozott, s követelte, hogy beszélni akar a város katonai parancsnokának helyettesével. Éppen szolgálatban volt a parancsnokhelyettes is, és azt ajánlotta, hogy engedjük szabadon a nőt.

– Már miért engednénk – kérdeztem.

– Mert tudja a jelszót! – pattogott a parancsnokhelyettes.

– Éppen arra vagyok kíváncsi, honnan tudja. – A hölgyikéhez fordultam. – Mondja meg, honnan tudja a jelszót?!

A nő hallgatott és laposakat pislogott a parancsnokhelyettes felé.

– Ráér megmondani holnap is. Vagy egy hét múlva is. Mindenesetre amíg meg nem mondja, addig itt marad.

A nő erre megijedt, és gyorsan kikottyantotta, hogy a II. kerületi rendőrparancsnok mondta meg neki a jelszót.

– Hozzák be a rendőrparancsnokot – adtam ki az utasítást, öt embert pedig elküldtem, hogy tartson nála házkutatást. Már régóta gyanús volt nekem ez a kompánia.

Behozták a szőrcsizmás, elegáns fiatalembert, aki a bal

alsó karján ezredparancsnoki jelzést viselt. Szó nélkül leültettem, és vártam a házkutatás eredményét.

– Egy bála amerikai szövetet, négy láda kockacukrot, nagy mennyiségű teát és cigarettát találtunk – jelentették –, de a házkutatás még tart.

Kiderült az is, hogy az elővezetett „rendőrparancsnoknak" a kéznél levő igazolvány mellett, 19-féle más igazolványa is van. Szép finoman kihallgattuk a cimborát, aztán kifaggattuk az általa megnevezett embereket is és reggelre valami 32 jómadár gyűlt össze. Köztük volt a börtönparancsnok, a városparancsnok-helyettes, és a katonai élelmezési bizottság három tagja.

Nem sokkal azután, hogy ez a kis tisztogatás lezajlott, leváltottak, és parancsot kaptam, hogy utazzak Omszkba, politikai iskolára.

A politikai iskolán csak négy hétig voltam, akkor elvezényeltek Moszkvába, a 2. lövészparancsnok-képző tanfolyamra.

Hat hónapig voltam ezen a tanfolyamon, akkor – 1921. május 1-én – elbocsátottak bennünket.

A tanfolyam idején volt részem életem egyik legnagyobb élményében: egységemmel felvonultam én is a Vörös térre, és hallgattam Lenint. Hideg őszi szél kavargott a hatalmas tér felett. Rosszul hallottam, mert messze álltam, és olyan gyorsan beszélt, hogy hiányos orosz tudásommal nem is tudtam követni. De egy mondatát jól megértettem:

– A forradalmat nemcsak ki kellett vívni, hanem meg is kell ezt a győzelmet őrizni, és ez talán még hosszú ideig csak nehéz harcok árán lesz biztosítható.

Ezt hallottam Lenintől, miközben le nem vettem a szemem zömök alakjáról és élénk kézmozdulatairól.

BALÁZS JÓZSEF

VÖRÖS MAGYAROK

(Filmnovella)

1.

Hajnal.

A sivatag szélén megemelkedik a napkorong. A végtelen táj némaságát vergődő varjú szárnycsapkodása töri meg, a madár felveri a sivatag homokját, szabadulni már nem tud; lenyelte a vékony zsinórra húzott kukoricaszemet. Amire a három magyar hadifogoly odaér, hogy megnézzék, mit sikerült fogniuk az előző nap leállított kelepcéjükkel, a varjú már megadta magát.

„Csak egy varjú", mondja a legidősebb, Batári János, két társának, Óri Ferencnek és Varga Györgynek. Gyorsan megbeszélik, hogy mit kaphatnak a varjúért a szamarkandi piacon, röpködnek a lóhús-, a kenyér-, a veréb-, a liszt-, a cigarettaárak, Batári ismeri legjobban az árakat, ő jár legtöbbet a piacra, hogy eladja a seprűket, a kétfülű kosarakat a város polgárainak.

Készül az újabb madárfogó. Már indulnának vissza a lágerbe, amikor észreveszik, hogy távolabb, három férfi közeledik.

Három meztelen, csonttá soványodott, alig támolygó férfi, Batáriék nem tudják eldönteni, mit csináljanak: maradjanak vagy fussanak vissza a lágerbe. A három meztelen férfi egyre közeledik. Már messziről kiáltják Batáriék felé: „Elvittek minket is a halottakkal, azt hitték, hogy halottak vagyunk, pedig csak betegen feküdtünk, azt hitték, hogy meghaltunk... Éjszaka ébredtünk fel, amikor láttuk, mi a helyzet..."

Batáriék nem engedik közel magukhoz a három meztelen hadifoglyot, félnek ők is a járványtól, ha már négy évig

megúszták, nem akarják elkapni a tífuszt, éppen most, amikor már mindenki arról beszél, hogy hazautazhatnak.

Mezítláb mennek mindnyájan. Batári a zubbonya alá dugja a varjút, s amikor a három hullaházból menekülő arra kéri őket, hogy segítsenek, ők még gyorsabban – szinte futva – igyekeznek a táborhoz.

A tábor: földbevájt keskeny gödrök, a tetejére deszkát, majd arra földet terítettek. Itt-ott megroggyant, alacsony épületek, konyhák lehetnek, távolabb pedig – már a megdőlt kerítésmaradványok mellett – deszkával körülvett latrina.

A korahajnali erősödő fényben a Szamarkand előtti sárga, kopár dombok, mögötte a város épületei látszanak, de ez, mintha csak egy nagy mozgó folt lenne a láthatáron. A sivatag mozdulatlan karéja öleli körbe a lágert.

A hadifogolytábor üres. Batáriék nem értik: hol lehetnek a többiek? Tanácstalanul nézelődnek, a három meztelen hadifogoly közben megtalálja a saját barakkját – vermét – eltűnnek a föld alá, hogy valami ruhafélét szerezzenek magukra.

Batáriéktól egy kilométerre lehetnek a többiek.

Mire odaérnek, a többi hadifogoly követeli, hogy engedjék haza őket, egy alkalmi emelvényen Omata Richárd százados beszél: „Ránk most otthon van szükség, otthon kell harcolnunk a forradalomért... Fegyvert fogtunk, vöröskatonák akarunk lenni, de most már otthon akarunk harcolni... Ezért arra kérek mindenkit, hogy szavazzunk... Ki akar itt maradni és ki akar velünk együtt hazamenni..."

Közben repülőgépek jelennek meg a fejük felett: röpcédulákat szórnak, a röpcédulákon olyasmit olvashatnak, hogy megkötötték a békét, befejeződött a háború, mindenki szabad, Lenin megkötötte a békét a németekkel...

A hadifoglyok ugrálnak örömükben, néhány fegyveres orosz katona vodkásüveget tűz a szuronyára.

A hadifogolytáborban pedig mosakodnak, borotválkoznak, tisztálkodnak az emberek: hazakészülődnek.

Közben fegyveres osztagok érkeznek a táborba. Újra gyűlést hívnak össze: a fegyveresekkel jött magyar kom-

munisták magyarázzák a hadifoglyoknak, hogy nem indulhatnak el, Turkesztánt körülvette az ellenség, itt kell először győzniük, s ha győztek, a világforradalmat szolgálják...

A hadifoglyok azonban hajthatatlanok. Omata százados elmondja, hogy tagja a bolsevik pártnak, de ő – akárcsak a többiek – otthon akarja győzelemre vinni a forradalmat.

Ekkor arra kérik Omatát és társait, hogy adják le fegyvereiket...

Több száz vöröskatona teszi le a fegyvert.

Senki sem érti, hogy miért kell a fegyvereket visszaszolgáltatni a vörösöknek.

Omata embereit külön állítják, s közlik velük, hogy egy másik lágerbe fogják őket szállítani. „Felesküdtetek a vörös zászlóra, de most megszegtétek az esküt... Megbízhatatlanokká váltatok..."

A menet – fegyveresek kíséretében – otthagyja a tábort.

Aztán már csak a szamarkandi mohamedánok hatalmas mecsetjei, a poros, keskeny utak, a guggoló, bámuló üzbégek...

Ugyanezen az úton mentek munkába minden reggel. Most pedig senki sem tudja, hova viszik őket.

Varga, Batári és Őri egymás mellett mennek. Varga visszanéz, az út hosszú, keskeny és poros. És jellegtelen. Őri szól Vargának: „Ne nézd, komám, úgysem tudunk megszökni. Innen nem... Messze vagyunk a Tiszától... És még az sem biztos, hogy megérjük a reggelt..."

Varga minduntalan meg akar szökni.

Minden éjszaka újabb tervet agyalt ki, elmondta, meghallgatták, de különösen Batári ellenezte Varga terveit. Ő volt a legjózanabb, a legtöbb tapasztalattal ő rendelkezett. Őri Ferenc pedig, hol egyetértett Vargával, hol pedig a bátyját emlegette. „Merthogy itt van a bátyám is, itt kell neki lenni... Együtt vonultunk be, orosz fogságba esett ő is..."

Így fordulhatott elő, hogy Őri naponta többször végigjárta a föld alatti barakkokat, a bátyja felől kérdezősködött, de senki sem tudott neki segíteni. Nem ismerték a bátyját.

Varga cipész volt, s egyszer – mert rendbehozta az egyik tiszt csizmáját – kapott egy kis térképet. Nyilvánvalóvá vált számára, hogy Turkesztánból csak Afganisztánon át lehet megszökni, most, a menetben is, Afganisztánról beszél. „Csak oda kellene eljutni, onnan már hazajuthatnánk..."

Batári szól közbe: „Már az is lehet, otthon tudják, beálltunk a vörösökhöz... Ha nem is harcoltunk eddig, de mégis beálltunk... Elővehetnek ezért is minket..."

Varga: „Haza kéne menni, fegyverrel, hogy ne vehessenek elő, azért kellene megszöknünk, minél többen... Igaza van a századosnak, ha fegyveresen lehetnénk most otthon..."

Marhavagonok előtt állítják meg őket: az őrök gyorsan intézkednek, a több száz volt vöröskatona hadifogoly bezúdul a vagonokba és elindul a szerelvény.

2.

A vonat lassan, szinte lépésben szállítja őket, a sivatagi táj nehezen, de mégiscsak elmarad mellettük, aztán egyre több fát, életet és változatosabb vidékeket látnak.

Napokig vesztegelnek a nyílt pályán, majd az egyik állomáson mozdony nélkül maradnak, Omata százados – a már kicserélt őrökkel – mindenképpen megpróbál mozdonyt szerezni. Végül sikerül: vajért az állomásfőnök mozdonyhoz juttatja őket.

Elindulnak, kis idő után azonban át kell szállniuk egy másik szerelvényre. Az utolsó vagonban két – mint később kiderül – dán vöröskeresztes férfit felakasztva találnak. Nem értik, hogyan kerülhettek a vagonokba, s hogy kik és miért akasztották fel őket. Omata és a vörösgárdista őrség parancsnoka kideríti, hogy a dán vöröskereszteseket a fehérek gyilkolták meg, elterjesztették róluk, hogy kémek. Aztán a szerelvényt a vörösök vették birtokukba, de a két halott férfit csak most vették észre.

A három férfi – Batári, Őri és Varga – útközben közelebbről is megismeri a századost, Batárinak sikerül is többször

elbeszélgetni vele arról, hogy szinte kilátástalan a helyzetük: ha a magyar kormány fel is venné – és ha fel is veszi – a kapcsolatot az illetékes orosz hatóságokkal hazaszállításuk ügyében, eredményt csakis úgy érhetnek el, ha a fehér és a vörös vezetőkkel egyaránt tárgyalnak, hiszen mind a fehér, mind a vörös fennhatóság alatt levő területeken egyaránt találhatók hadifoglyok.

Őri egész úton a bátyját keresi.

Varga a tenyérnyi kis térképét tanulmányozza, mindenáron meg akarja határozni, merre járhatnak. Három fiatalabb katona – anélkül, hogy bárkinek is szólnának – kibontja a vagon oldalát. Nem agitálnak senkit, nem beszélnek semmiről. Egyenként ugrálnak ki a vagonból. Varga is – hirtelen ötlettől indítva – ugrani, szökni készül, Batári és Őri azonban nem engedi. „Egy szökést alaposan elő kell készíteni..." magyarázza Batári.

Az egyik vasútállomáson megfagyott orosz házaspárt találnak az egyik félretolt vagonban.

Hetek múlva érik el úticéljukat. Az új fogolytábor – a kerítéssel körülzárt hatalmas deszkabarakkok – a város szélén húzódik.

Szibériában vannak.

3.

A Szamarkandból idekerült hadifoglyokat nem fogadják szívesen a régi táborlakók. Omatáék a tábor sarkában új barakkot építenek: a városból kapnak deszkát, szöget, s miközben igyekeznek, hogy minél hamarabb felépítsék szálláshelyüket, az őrség eltűnik. Ebben a táborban együtt élnek a tisztek és a legénységi állományúak. A foglyok elindulnak a kijárat felé, azt hiszik, hogy megszabadulnak, a kapuban azonban megállnak. Sehol nem látnak senkit, a csend, a némaság visszatartja őket.

Hirtelen egy szakasz vöröskatona érkezik a táborhoz. Éppen Omatáék előtt állítják fel a géppuskájukat – fiatal, vörös oroszok –, de nem tudják kezelni a fegyvert. Kínlód-

nak, miközben feltűnnek a támadó cseh légió katonái. A vörös oroszoknak Batári mutatja meg, hogyan működik a géppuska – Batári és Őri egyébként is géppuskások –, de Batári nem használja a fegyvert, s amint a csehek támadása megindul, a magyar hadifoglyok visszahúzódnak a tábor egy védett sarkába, onnan figyelik az egyenlőtlen küzdelmet.

A csehek meztelenre vetkőztetik a fiatal, vörös oroszokat, aztán a tábortól nem messze álló templom felé zavarják őket. Egyenként lövik agyon a meztelen férfiakat.

A magyar hadifoglyok közül a látványtól többen elájulnak. Omata azt is észreveszi, hogy a régi táborlakó tisztek rosszat sejtenek. Attól félnek, hogy a csehek köztük is mészárlást kezdenek.

Nemsokára átkutatják a cseh katonák a barakkokat, találnak is három bujkáló orosz vöröskatonát. Kettőt azonnal agyonlőnek, a harmadik öngyilkos lesz. A csehek elővezetik azt a három magyar hadifoglyot, akik – szerintük – a vörösöket bujtatták. A három hadifogoly: Saj Jenő gyalogos, kökényesdi hivatalnok, Zsedér Sándor tizedes, porcsalmai gazdász, Szekér Károly zászlós, volt aradi tanító.

Mindhárom foglyot azonnal agyonlövik.

Aztán tizenkét magyar tisztet állítanak a tábor udvarára. Azzal gyanúsítják őket, hogy részt vettek egy lázadás előkészítésében. Az egyik közeli fehérgárdista ezredben ugyanis több száz katona szembefordult a tisztekkel. A lázadást leverték. A csehek a hadifoglyokra fogták a lázadás előkészítését. Ugyanakkor azzal vádolják a tiszteket, hogy a cseh és szlovák csapatok elleni támadást készítették itt elő, titkos szervezetet hoztak létre, amelynek az a politikai célja, hogy Magyarországot a háború előtti határok közé kell visszaállítani. A tábor tisztjei bolsevik célokat követnek, állítják a csehek, és a tizenkét magyar tisztet a csehszlovák lövészezred hadbírósága kommunista összeesküvés és cseh államellenes magatartás címén halálra ítéli.

A foglyok nem értették az indoklást, hiszen ebben az időben Szibériába alig érkeztek hírek, valójában azt sem tudták, hogy Csehország egyáltalán létezik.

A tizenkét tisztet agyonlövik.

A bolsevik propaganda és a párthoz való tartozás miatt és mint volt vörösgárdistákat, kilenc hadifoglyot azonnal agyonlőnek.

A fogolytábor tisztjei rájönnek, hogy besúgók is lehetnek a táborban.

A Szamarkandból érkezettek egymást figyelik: ők mindnyájan beléptek a Vörös Gárdába, ha valamelyikőjük elárulná őket, csak azért, hogy a bőrét mentse, mindnyájukat kivégzik. Omata elmondja ezt Batárinak, Vargának és Őrinek. A veszélyt mindnyájan érzik: figyelni kezdik az embereket...

Aztán a cseh ezred elvonul.

A tábor a télre készül: tűzifát szereznek be, többen minden pénzüket odaadják meleg holmiért.

4.

Omata százados három orosz civillel tárgyal.

Három bolsevikkal.

Már a tábor kapujáig kíséri őket, amikor szintén orosz civilek jelennek meg a tábor bejáratánál. Arra várnak, hogy a három bolsevik kilépjen a kapun.

A tábor előtt rövid tűzharcban a három bolseviknak sikerül egérutat nyerni.

Omata igyekszik vissza a barakkokhoz, nem akarja, hogy észrevegyék.

Omatát egy főhadnagy állítja meg, s arra kéri a századost, hogy ne vigye veszedelembe az embereket, ne avatkozzon semmibe, ne álljon sem ide, sem oda, sehova... Sem a vörösökhöz, sem a fehérekhez. Mindnyájunkat agyonlőnek!

A főhadnagy a semlegességet emlegeti. Egyetlen út a túlélésre, mondja.

Omata nem akar vitatkozni vele, nem ismeri jól a helyzetet és korainak tartja a vitát. Majd alkalmas pillanatban úgyis elmond mindent és akkor nyílt lapokkal játszhat.

A százados végigjárja a tábort. Azokat az embereket

keresi, akik a szövetségesei lehetnek és akiket még megnyerhet.

Hosszú sétája során mániákusokat lát, félig őrülteket, eszelősöket, némákat, szakadatlanul beszélőket.

Az egyik férfi az álmáról beszél, a másik a falnak fordulva a fülére szorítja a kezét, hogy ne hallja a barakk zsivaját, lármáját.

Egy alacsony baka a priccsek előtt járkál, és azt kérdezgeti kétségbeesetten, hogy nem látta-e valaki a lányát, mert szeretné tudni a nevét, amióta itt van, elfelejtette, szeretné látni... Néhányan kártyáznak. A csoportokban álldogálók mindenféléről vitatkoznak: az egyik katona azt bizonyítja, hogy nincs már rájuk otthon szükség, állásaikat betöltötték, annak örülnének otthon is, ha ők itt maradnának örökre... Ami nekik keserűség, másoknak boldogság.

Omata meglátja Órit, Vargát és Batárit.

A három férfi a tábor hadifoglyokból verbuválódott zenekarát hallgatja-figyeli. A zenekar a Csárdáskirálynőből játszik részleteket. A muzsikusok gépiesen, kifejezéstelen arccal játszanak, éppen csak azért, hogy valamivel eltöltsék az időt.

Az egyik tiszt húsz kopeket ad az egyik cigány származású bakának, hogy csárdást táncoljon. A baka táncol.

Omata arról beszél a három férfinak, hogy jobb ruhát, pénzt és élelmet kapnak hamarosan, ha rá hallgatnak. Egy év múlva, talán még előbb is hazamehetnek, ha harcolnak a Vörös Gárdában.

A három férfi hallgat. Érzik, hogy Omata olyasmiről tud, amit ők csak sejtenek. A százados kapcsolatot tart a kommunistákkal, így valószínűleg tudja, mi az általános helyzet Szovjet-Oroszországban.

Batári már többször elmondta két társának, hogy a századosban meg lehet bízni. „Ebben a zűrzavaros helyzetben mindenki menti a bőrét... Mi is mentenénk, de hogyan? Milyen érdeke fűződne a századosnak ahhoz, hogy minket félrevezessen? És bírja a nyelvet is... Omata is akkor esett fogságba, amikor mi, 1914 szeptemberében... Mert ezt is megtudtam... Nem olyan, mint a többi tiszt, a legénység

között él. Szamarkandban egyszer összetűzött a többi tiszttel, a legénység védte meg... Németül is tud, magyarul is, oroszul is... Hallottam, amikor az osztrák tisztekkel beszélgetett. Ebben a helyzetben, amikor senkiben sem lehet megbízni, ő a mi emberünk..."

Aztán Batári összefoglalja hármójuk véleményét: „Az ember nem bánná a halált sem, de mivelhogy gyermekünk van otthon, arra áll az eszünk, hogy hazamenjünk... Így nyugodtan meghalni sem tud az ember... Hiszünk a százados úrnak, harcolunk mi, ha kell, csak szabadítson meg bennünket innen... Ha nincs más kiút, ha harcolni kell, ha csak így tudunk innen megszabadulni... Szamarkandban is azért esküdtünk fel a veres zászlóra, azt hittük, jobban megbíznak bennünk és hamarabb hazamehetünk... Otthon akarunk harcolni..."

A százados szól közbe: „Először itt, aztán otthon... Most már belátom én is... Ha itt nem győzünk, otthon sem igen... Ha pedig elkésünk, ha már nem tehetünk otthon semmit, akkor tévedtünk... Csakhogy nincs idő, minél előbb be kell állni a harcolók közé... Meglátják, hamar vége lesz ennek... Láthatták, rablóbanda ez mind, az ártatlanokat is megölik, láthatták a saját szemükkel... Rendet csinálunk, aztán megyünk haza..."

Őri és Varga is érzi, valóban nincs más kiút. Harcolni fognak. Mégis úgy döntenek, most még nem foglalnak állást. Várnak. Csodában bíznak. Valamilyen mesés szökésben, valaki megmenti őket, valaki csak azt mondja nekik, itt vagytok már négy éve, most már menjetek isten hírével, menjetek haza. Egyszer csak jön egy nagy ember, egy tábornok, egy császár, de Őri abban is bízik, hogy egyszer csak megjelenik a bátyja, aztán minden más lesz, akkor nem lesz nála boldogabb ember a földön...

A százados elárulja, hogy osztagot szervez. Mind a hármójukra számít.

„Ha nincs más, vállaljuk, beállunk" – mondja Batári a távolodó századosnak.

Pár nap múlva lovas vörösgárdisták vágtatnak be a táborba. A foglyok a barakkok mellé szorulnak, figyelik a vágtató lovasokat. Omata több társával kiáll a tábor közepére, oroszul beszél a vágtató lovasokkal, majd nekik is hoznak lovakat, a társaiknak is. Omata úgy viselkedik, mint aki azt érzi, hogy most már végleg szabad lett.

Egy Farkas nevű baka elkiáltja magát: „Mindenhova mehetünk, ahova akarunk, százados úr, szabadok vagyunk!"

Omata kipróbálja a lovat, majd újra megáll a tábor közepén és közli, hogy ezentúl mindenki egyforma, a tisztek ugyanazt az ellátást kapják, mint a legénység, nincs különbség ember és ember között.

A vörösgárdisták látva a szónokló Omatát, elvágtatnak, otthagyják a tábort.

Idősebb tiszt tiltakozik, nemzetközi megállapodásokra hivatkozik: panaszkodik, hogy nem kapták meg havi járandóságukat sem. Ragaszkodik a legénység és a tisztek külön barakkokban való elhelyezéséhez.

Omata emberei azonban nem értenek vele egyet, a vita verekedéssé fajul, a tisztek és a legénység egy része csap össze.

Batári, Őri és Varga nem avatkozik be, legszívesebben szétválasztanák a verekedőket, de olyan gyorsan váltakoztak az események, hogy nem tudják, mit tegyenek. Közben Omata egyik embere felkap a lóra és elvágtat. Vörösgárdistákkal jön vissza.

A verekedést felszámolják, egy tiszt és egy baka marad az udvaron, mindkettőt megölték.

Többtagú kísérettel magas rangú vörös tiszt érkezik a táborba.

A felsorakozott hadifoglyok előtt Omata fordítja a tiszt mondatait. „Ettől a perctől kezdve minden hadifogoly szabad... Hazautazni azonban az általános hadihelyzet miatt – egész Oroszország csak frontvonalakból áll – nem ajánlatos. Tehát a táborban kell maradniuk... Bárki bemehet a városba, munkát vállalhatnak, a fizetést megkapják...

Azok pedig, akik be akarnak lépni a Vörös Gárdába, jelentkezhetnek... Rendes havi fizetést, ruházatot, teljes ellátást kapnak, és ha legyőztük a forradalom ellenségeit, hazamehet mindenki. Önök kitűnő katonák, tapasztalt harcosok, ilyen emberekre van szükségünk... Mindenki belépheti tehát a Vörös Gárdába.

Azok azonban, akik itt maradnak, nem tartanak velünk, felkészülhetnek arra, hogy a fehér banditák felszámolják a tábort, az embereket megölik vagy munkatáborba viszik... Onnan élve senki sem kerülhet ki..."

Batári János Omatához lép és megkérdezi tőle, hogy tényleg kapnak-e enni. Omata megnyugtatja. Aztán Batári – bár látja, hogy a helyzet éppenséggel nem alkalmas arra, hogy ezt a kérdést most feltegye – mégiscsak megkérdezi a századost, hogy mikor indulnak haza.

Omata meggyőződéssel érvel: „Egész Oroszország mellettünk van, a harc a fehérek ellen hamarosan befejeződik, s mindnyájan hazamehetünk... Arra gondoljatok, hogy katonák lesztek, de szabad katonák... Nem laktok barakkokban, nem eszi le a húst rólatok a tetű, szabadok lesztek..."

Vargának tetszik, amikor Omata azt mondja a barátjának, hogy katonák lesztek, de szabadok... Bár azt még nem tudja elképzelni, hogy ez a két dolog hogyan fér meg egymás mellett, de mégis odaszól Őrinek: „Beállunk katonának, persze, és az első adandó alkalommal megszökünk!" Őri most mindenben egyetért Vargával. „Ha fegyverünk lesz, elfoglalunk egy vonatot, kétszáz magyarral, pár géppuskával már szökhetünk is. Átvágunk Oroszországon..."

Később Omata pár embere kirendeli a tábor közepére a hadifogoly-zenekart, és a zenekar – előbb csak próbálgatva, majd mind bátrabban és határozottabban – az Internacionálét kezdi játszani.

6.

Esteledik már, amikor Omata vezetésével negyven katona kilép a tábor kapuján. Az utolsó sorban ott lépdel – többször meg-megállva – Őri, Varga és Batári is.

Sokáig hallják a zenekar játékát, egyhangú keringőket, majd egy ismert csárdást, aztán újra keringőket.

A város szélén kisebb vöröscsapat várja már őket.

Parasztfiúk, négyévi hadifogság után újra fegyvert fognak: kicserélik ruhájukat, lábbelijüket, lovakat kapnak.

A havas, néptelen úton elindulnak Irkutszk felé. Még nincs itt az igazi tél, de tudják, Omata már beszél róla: hamarosan hatvanfokos hidegben kell harcolniuk. „Ha kibírtuk a sivatagot, kibírjuk a havat is" – gondolkodik hangosan Varga György, a cipész.

Irkutszkban a legszebb épületben laknak, nagy termekben ebédelhetnek. Az apróra vágott lóhúst leszórják lisztel – ez még bőségesen van – és ezt eszik fekete kenyérrel.

Omata kora reggel ébreszti különítményét: „A várost ki kell ürítenünk, mert a fehérek és a csehek nagy erővel támadnak. A vörösparancsnokság úgy döntött, hogy partizánharcra kell áttérnünk, a frontvonalakat felszámoljuk..."

Omata nyíltan beszél arról is, hogy a vöröscsapatok között sok az áruló. A zűrzavart és a városból való kivonulást ezzel magyarázza: „Számíthatunk rá, hogy a magyar internacionalista különítmények magukra maradnak... De arra is, hogy megváltozik a helyzet, kiverjük Szibériából a cseheket, a fehéreket és meg sem állunk hazáig... Egyelőre azonban eltűnünk a tajgában... Fél évre számítsunk, ennyi élelmet kaptunk, minél több lovat kell vinnünk, hogy végső esetben tudjunk mit enni... Fél év, ennyi... elvtársak... Ezt kell kibírnunk..."

Aztán Omata aláíratja különítménye tagjaival a nyilatkozatot: Varga György hangosan olvassa az utolsó sorokat: „... A forradalmi haditanács utasításainak feltétel nélkül érvényt kell szerezni és a munkásosztály érdekeit

tudásunk és életünk teljes odaadásával kell védelmezni. Az orosz forradalom végleges győzelme után, zárt forradalmi egységekben hazánk rendelkezésére fogunk állni."

A nyilatkozatot mindnyájan aláírják.

7.

Omata különítménye a Bajkál-tó mellett állomásozik először, majd innen indulva érik el a Nyercsa folyót átszelő hidat, amelyet azonban semmiképpen sem akarnak elfoglalni, mert a hídtól nem messze eső faluban fehérgárdisták ellenőrzik az utakat, a környéket és természetesen a hidat is.

A hídtól nem messze egy magaslaton állnak meg. Innen jól belátható a környék, az ellenség minden mozdulata.

A folyó mellett fehérgárdista lovasok húsz, ingre, mezítlábra vetkőztetett férfit kísérnek. Omatáék felismerik a tábori zenészeket.

Kezükben a hangszer.

A zenészeket arra kérik, hogy játszanak valamit, de némák maradnak. Aztán az egyik fehérgárdista lelövi a hozzá legközelebb állót. Aztán még egyet. Újra csak nem játszanak. Az egyikőjük – alig felismerhetően – az Internacionálét kezdi játszani.

A fehérek mind a húsz magyart lelövik. Aztán elvonulnak vissza a faluba.

A különítmény öt tagja lelopódzik a folyóhoz, látják a lelőtt zenészek holttestét, a hídhoz közel több vörösgárdista felkoncolva fekszik.

Egy asszony elmondja azt is, hogy a faluban még sok vörösgárdistát tartanak fogva, s hogy hamarosan kivégzik azokat is.

Omata dönt: kidolgoz egy támadási tervet, megtámadják a hidat, majd a falut.

A meglepetésszerű támadás sikerrel végződik, elfogják a fehérgárdista parancsnokot, a folyó mellett kivégzik.

Rövid ideig az elfoglalt faluban maradnak.

A különítmény hosszú menetelésének célja, hogy elérjék a Tungir folyót. A folyó mellett Északra folytatják útjukat, valahol – jól védett helyen – a tajgában állnak meg, itt húzzák ki a telet.

Kisebb harcokba keverednek, amíg elérik a Tungirt. A folyó előtt az út már járhatatlan: csak nehezen tudtak előbbre jutni. Élelmük egy része elvész. A lóállomány is fogy: az út mocsaras, minden méterért meg kell küzdeni.

Amikor elérik a folyót, hosszú hetek munkájával vastag fákból tutajokat ácsolnak, fűzfavesszővel kötözik össze őket. A lovak a folyó mellett egy darabig követik a tutajokat, de aztán elnyeli őket a tajga.

Egy sziklás vízesésnél elmerül több tutaj, hárman is a vízbe vesznek.

Aztán Omata százados a folyó egyik kiszögellésénél – sziklás fennsík a folyó jobboldalán – leállítja a menetet. Itt vernek tábort.

A folyó partján kunyhókat építenek, a kunyhókba agyagból kályhákat.

Most kezdődik az 1918-ról 1919-re forduló tél.

Asztalokat, priccseket állítanak fel, tűzifát szereznek be. Jobbára kukorica és hajdinakása maradt csak a hosszú vándorlásban.

Bogyókat gyűjtenek az erdőben és vadásznak. A környék lakóival is szeretnének kapcsolatba kerülni, találkoznak is több vándorló szibériai családdal – szibirjákokkal: a magukat orotsonoknak nevező nomádokkal és jakutokkal.

Őri, Batári és Varga a fegyvereket hozzák rendbe. Batári és Őri géppuskás Omata különítményében, minden géppuskát átnéznek, szétszednek és rendbehoznak.

Közben megjelenik egy férfi. Azt javasolja, hogy induljanak el Mandzsúria felé, átvágnak a japán vonalakon, – a japánok ekkor már a fehérek oldalán harcoltak Szovjet-Oroszország ellen – s Kínában nem lesz bántódásuk. A férfi vörösnek mondja magát. Omata azonban nem bízik benne.

Varga György az ismeretlen mellé áll, ő elindulna. Omata azonban megmagyarázza neki, hogy ő nem bízik senkiben sem. „Magunkra vagyunk utalva. A magunk tapasztalataira." A századost leginkább az keseríti el, hogy nincs velük olyan orosz katona, aki jól ismerné a környéket, a terepet, a városokba vezető utakat.

Omata meggyőzi Vargát. A helyzet kilátástalan, de mégis bizakodik. Varga azonban kineveti, amikor arról beszél, hogy a különítményük beleszól a világtörténelembe. Omata is érzi, hogy szavait megsemmisíti egyre súlyosodó helyzetük.

Omata előtt egy dolog világos: ha innen kimozdulnak, az ellenség karjaiba futnak: nem kétséges, azonnal agyonlövik őket.

A legfontosabb tehát: alaposan, körültekintően megszervezni a védelmet.

A különítmény ellen – a legkülönfélébb irányból – 1600 főnyi ellenséges katona indult el a környező városokból. És – bár megígérték a századosnak – most már tudja, segítségre nem számíthatnak.

Egyre több hír érkezik: a tajgában harcoló vörös partizánokat fokozatosan számolják fel a fehérek.

Omata kiosztja a parancsokat. Előőrsöket állítanak fel, hogy a támadó ellenséget fő álláshelyüktől 8–10 kilométerre már feltartóztassák.

9.

Koreai hírszerző jelenti az egyik előőrsnek, hogy lovas kozákok érkeztek egy Tupik nevű helyre. Kilenc lovat látott. A kis előőrscsapat haladéktalanul útra kél, Tupik 10 kilométerre van tőlük. Kemény hidegben érik el azt az épületet, ahol a kozákoknak lenniük kell. Óvatosan közelítik meg az épületet, majd berontanak: a kozákok a földön horkolva alszanak. Letartóztatják őket, s aztán derül ki, hogy a fehér tiszti egyenruhások nem is fehérek, hanem vörösök. Okmányok kerülnek elő, igazolják magukat.

Elővigyázatosságból bekötött szemmel vezetik el a főcsoporthoz őket.

Újra igazolják Omatát: a büntetőexpedíció hamarosan megérkezik, a folyópartról való távozásnak nincs értelme.

Tábori őröket állítanak fel, de napok elteltével sem történik semmi.

Egy kisebb csoport előőrs megint elindul, a három magyar is velük tart.

Erdőben, térdig érő hóban, csak éjszaka mozoghatnak. Napi 15 kilométert haladnak, a kimerültségtől csak vonszolják magukat.

Végül az egyik ponton – egy nagyobb ház, pár kunyhó áll csak ott – kilenc lovat látnak meg. Várakoznak, majd megtámadják a házat. Egy fehér kozák kijön a ház elé, s amikor tüzelnek rá, a visszhangzó fegyvercsattogásból arra következtethetnek a házban megbújó kozákok, hogy egy nagyobb sereg támadja meg őket.

A három magyar nevetve konstatálja, hogy a szibériai táj ugyanúgy visszhangzik, mint az ázsiai sivatag...

Aztán gránátokat dobnak a ház elé, senki sem mozdul, páran berontanak a házba, nem látnak senkit. A priccsek alatt azonban valaki elköhögi magát.

Az elfogott kozákokat a táborba szállítják. Különféle munkákat végeztetnek velük. A három magyarnak elmondják, hogy kényszerítették őket katonának. Valójában kérges tenyerű parasztok ők is, mint a százados különítményében oly sokan.

A kozákok elárulják, hogy mikor akarják őket felváltani.

A háznál marad négy járőr, bevárják a kozákokat felváltani akaró fehérgárdistákat, egészen közel engedik őket, s a csapat felét lekaszabolják. Több lovat zsákmányolnak.

Batári és Őri – Varga javaslatára – arra kéri Omata századost, hogy a lovak közül egyet külön saját rejtekhelyre vihessenek.

A százados nem egyezik bele. A három magyar azonban mégis megkeresi a módját, az egyik lovat a tábortól messze kötik ki egy gyorsan ácsolt alkalmi kunyhóban.

Időközben Varga György alaposan szemügyre veszi

a környéket, úgy találja, hogy a folyó menti fennsíkon túl járható útnak kell lennie, így ha a helyzetet kedvezőnek találják, megszökhetnek a lóval.

A büntetőexpedícióról megint napokig nem hallanak.

Egyik nap aztán váratlanul nagyobb csoport közelíti meg a különítmény előőrseit. Őri és Batári géppuskája előtt emberek és lovak nagy tömege kavarog. A támadást visszaszorítják.

Egy ember megszökik a vörösöktől: most tudják meg, hogy a fehéreknek dolgozott.

Három német származású járőr az ellenséges kozákok kezére kerül.

A kozákok spirituszt itatnak velük, majd levetkőztetik és a negyven fokos hidegben kikergetik őket az erdőbe. Aztán megkötözve lábuknál fogva felakasztják őket, s részegen vívógyakorlatokba kezdenek rajtuk. Így fogják el őket Omata emberei.

A kozákokat azonnal agyonlövik.

Ismét a koreai hírszerző jelenti: nagyobb csapat kozák büntetőkülönítmény közeledik Tupik felé. Az egyik pontnál elhagyott őrház és több halászkunyhó áll. Az őrház némileg be van rendezve. Omata és Varga úgy számít: a támadó kozákok bizonyára megpihennek majd az őrháznál és a kunyhóknál.

Az őrházban körülnéznek és látják, hogy hatalmas vaskályha áll a sarokban. Több angol kézigránátot – amelyek eredetileg vasgyűrűvel biztosítottak és a gyűrűk eltávolítása után robbannak – különleges módon készítenek elő. A vasgyűrűket közönséges spárgával helyettesítik és utána a kézigránátokat a kályhacsőbe dugják.

Omata és társai arra gondolnak, hogy az ideérkező fehérek először tüzet gyújtanak, majd a spárga elég és kibiztosítja a gránátokat.

Az íróasztal fiókjába is úgy helyezik el a gránátokat, ha valaki kihúzza a fiókjait, azonnal robbanjon.

Ötven fehérgárdista marad holtan az őrházban. A pár halászkunyhó is felrobban.

Az előőrsök újabb és újabb kozák támadást vernek vissza.

Mindenkire tüzelnek és a kézigránátokkal olyan hatást keltenek, mintha jelentős számú vörösalakulat lenne a folyó túloldalán. A kézigránátokat lehajlított faágakkal röpítik át a folyón.

A helyzet a táborban egyre nehezebb: levágják az utolsó lovat is, elfogyott az élelem.

Varga és társai azonban nem árulják el, hogy nekik még van egy lovuk a fennsíkon túl.

Ajánlat érkezik a fehérektől: adják meg magukat. Omata tudja: ha megadnák magukat, felkoncolják őket. A századosnak – a legtöbben csak most tudják meg – lefagyott a keze, a lába, szinte mozgásképtelen már.

A fehérek egyre nagyobb számban érik el a vörösök táborát.

Omata emberei a folyó melletti kunyhókat felrobbantják, nehogy a fehérek megvethessék ott a lábukat. A folyó kiszögellésénél, a sziklás fennsíkra húzódnak vissza. A fennsík szinte bevehetetlen, s jól belátható az egész terep, a folyóvölgy.

Rénszarvassal végeznek sí-őrjáratokat a folyón. A rénszarvas már egy kilométerről biztosan megérzi és jelzi a lovak jelenlétét.

A fehérek újabb támadásánál üvegbombákat használnak. Az üvegbombák valójában ártalmatlanok, de akkora hangot adnak, hogy másodpercekre megsüketítik a támadókat.

A fehérek támadása másnap éjjel újra kezdődik. Sötétségre számítanak, de telihold süt, nappali világosságot árasztva a Tungiron.

Omata százados igyekszik a lehető legelőnyösebben elhelyezni megmaradt erőit. Géppuskásai közül csak egyetlen pár maradt: a két magyar: Őri és Batári.

A fehérek kora este támadnak, az első rohamot Őriék géppuskája állítja meg. A fehérek újabb erősítéseket kapnak, Omata japán vezényszavakat is hall már.

Ágyúval lövik a sziklás fennsíkot. Omata parancsnoki állását. A már mozdulni sem tudó századost itt helyezték el katonái.

Jelentik a századosnak, hogy az előőrsök elpusztultak,

a fehérek felszámolták állásukat. Omata utolsó parancsa: szétszóródni és eltűnni a hegyekben.

Bár magukkal akarják vinni a megmaradt katonái, látva a kilátástalan küzdelmet, agyonlövi magát.

Éjféltájban marad abba a lövöldözés. A fehérek állásokat változtatnak, látják, hogy az ő támadási irányukból nem tudják elfoglalni a fennsikot.

Reggel kezdik a rohamot. A vörösök visszaverik azt a támadást is. Estig ki akarnak tartani, hogy majd éjszaka egyenként otthagyják állásaikat. A lőszerük is elfogyott, s a fennsíkon – néhány ponton – már elkeseredett kézitusára is sor került.

Varga György nehezen jut vissza az állásból a fennsíkra. Látja, hogy egyedül maradt. Valahonnan hall még lövéseket, de aztán ez is abbamarad.

A fehérek már kapaszkodnak fel a sziklákon. Kilövi utolsó töltényeit és elindul a lovához.

Nem messze a lótól találja meg Őrit és Batárit. Ők is a lóhoz indultak, így találták el őket a golyók.

Nehezen kaptat a sziklás hegyoldalon, eléri az erdőt. Varga tudja, hogy itt utat is talál. Annyi ereje marad, hogy felkapaszkodjék a ló hátára. Elindulnak a keskeny ösvényen. Rábízza magát.

10.

Varga elalszik a lovon.

Kilométereket megy a tajgában.

Összemosódik előtte az álom és a valóság, a halálos veszedelem és az otthon.

Többször látja az anyját, ismeretlen otthoni arcok jelennek meg: férfiak, nők a falujából. Hozzák a cipőjüket megcsináltatni.

Aztán minden eltávolodik.

Úgy érzi, kiszakadt ő is a világból: foltokat, hangokat érzékel csak, nem tudja, hogy az élet avagy a halál képeit látja.

Kijut az erdőből.

A havas térség szélén pár barakkot lát. Üres táborhelynek nézi.

A lova odatart.

Vargának ugyan megfordul a fejében, hogy a ló a fehérek táborába viszi, de már nem törődik vele.

A barakk előtt nem lát senkit. A fagyos, havas földön szanaszét hullák csonttá fagyva. A halottakat nem lehet eltemetni csak tavasszal, amikor felenged a föld és meg tudják ásni a sírt.

Aztán egyre több vöröskatona lép ki a barakkból, figyelik a lovon érkező Vargát. Nincsenek sokan, menekülő vörös magyarok ők is.

Jön még tíz magyar vöröskatona. Elmondják, hogy ők zavarták ki a táborból a fehéreket.

Az egyik katona arról beszél, hogy haza kellene menni, megtudta, hogy győzött otthon a Tanácsköztársaság. Varga egyetért a katonával: valahogyan haza kellene menni... Mindnyájan tudják, hogy tízezer kilométerre vannak Magyarországtól, de ha már ennyien vannak, bátrabban indulhatnak.

Egy fiatal, húsz év körüli, gyerekarcú katona ellenzi a szökést.

Reménytelennek tartja. Naiv, de őszinte lelkesedéssel azt magyarázza, hogy itt van most rájuk szükség. „Ha itt harcolunk, annyi, mintha otthon harcolnánk."

A katonák körbefogják. Van olyan is, aki egyetért a gyerekképűvel.

A többség a szökést választja. A gyerekképű újra érvel, a katonák elé áll, kétségbeesett hangon kérleli őket, hogy maradjanak, arra hivatkozik, hogy Szibéria nagy része a fehérek kezén van, itt kell maradni, itt kell győzni.

A szökést választók hajthatatlanok.

A gyerekképű hangot vált: most már követeli, hogy maradjanak itt.

Varga a zsebébe nyúl, odalép a fiatal katonához és a késével leszúrja.

Aztán eldobja a kést, eszelős tekintettel, hátrálva megy a lovához.

Már fel akar szállni rá, amikor észreveszi, hogy a tábort körülvették a fehérek. Már régebben ott állhatnak felfegyverezve a tábor körül és figyelik a magyarok viaskodását.

A fehér tiszt Vargát félreállítja, és mutatja neki, hogy mehet. Őt nem akarják kivégezni.

A magyarokat hármasával állítják a falhoz. Varga még nézi az első hármat, ahogyan lezuhan a földre, aztán futni kezd.

A hómezőt nagyon messze erdők karéja zárja le. A fehérek nevetik a bukdácsolva menekülő Vargát.

Aztán már csak egy pontnak látszik, ahogy eléri az erdőt.

RÓZSA ENDRE

STROMFELD SIÓFOKON

(1919 augusztusában)

Furcsa vigasz, hogy a parton végig, a tó közelében
csizmám, mint a rekedt káromlás, csikorog.
Ez vonszol föl-alá: ez a lassú, meg-megiramló
ritmus a ritka fasor nedves törzsei közt.
Itt – nem is én lépek már... Szikra fakadt a nyomomban
Miskolc utcakövén nemrég, nyár elején,
s hallom a forradalom katonái bakancs-dobogását
Kassa, Eperjes iránt... S végül a szégyen, a csőd.

Dolgom nincs. Elidőzöm a mólón. Sok kocahorgász
gubbaszt a köveken estig, nap nap után.
Fújhat ezeknek a szél Délről, az Adria mellől –
ülnek csak, míg a hal Északnak menekül.
Fejvesztetten a cseh csapatok... No de: „régi dicsőség".
Most viharos híreket hoznak a déli szelek,
tán a keszeg- meg a pontyrajok is valahogy kifülelték:
„Adria Hőse, a Nagy Kormányzó" közeleg.

Nincs dolgom. Se velük, se azokkal, akik még
bíznak bármiben is. Ó, a remény elesett.
Rég elesett a Tiszánál... A nyomorult Julier is!
Prónay, Héjjas? – Hát jöjjön a szerb, a román!
Megfogy az ország. Hitben is. Én, a vezérkari főnök,
álmom hadseregét – már azt sem vezetem.
Visszaparancsolom őket is... Úgymond:
„Én nem akartam!"
Kassa... Siófok után? Voltam-e, éltem-e én?
Fényűzésem: e nyár. S csak *kisért* a remény!

KOLLÉGÁK

A főhadnagy fölegyenesedett és ledobta a csipeszt.

– Na, ezzel megvolnánk. Kötözze be, Vince, és adjon neki egy tetanuszt.

Leöblítette a kezét, rágyújtott. A cigaretta sehogy sem akart tüzet fogni.

A sebesült mozdulatlanul feküdt a hátán. Fiatal ember volt, felsőtestén derekáig felgyűrt zubbonyban. Sárgás, meztelen alsóteste valószínűtlenül laposnak tűnt az asztal viaszosvászonnal borított lapján.

Nem volt magánál.

A főhadnagy nézegette a kötszerekkel babráló szakaszvezető hátát, majd a földön csomóba hányt ruhákra pillantott. A sártól és vértől maszatos vattanadrág mellett döglötten hevert az ormótlan, széles torkú csizma. Nagy sárkoloncok tapadtak hozzá, az orra csúnyán fölkunkorodott.

A főhadnagy sóhajtott, az ablakhoz lépett, és sokáig dörzsölgette orra nyergén a szemüveg helyét.

Kinn, a sáros falusi utcán teherautók döcögtek. A zökkenőkön ugráltak a mögéjük kapcsolt páncéltörő ágyúk. Az autók ponyvái mögül borostás arcok bámultak kifelé az aprószemű, szitáló esőbe. Németek.

A főhadnagy elfordult.

Tartása csöppet sem vallott katonára; a szűk zubbony elárulta, hogy milyen csapott a válla.

A cigarettája kialudt. Dühösen kotorászott a zsebében gyufa után, aztán bevágta a csikket a véres vízzel telt vödörbe.

– Most mi az istent csinálunk, Vince?

Az altiszt magasra tartotta a szérummal telt fecskendőt, és összecsippentett szemmel figyelte, hogyan lövell a vékony sugár a tű hegyén. Gyors pillantást vetett a tisztjére, aztán a sebesült fölé hajolt.

A főhadnagy járkálni kezdett. Keze hátrakulcsolva; ujjait hol kinyitotta, hol összezárta.

– Mi a fenének vettük át?

A sebesült felnyögött, ahogy a tű a bőre alá fúródott.

– Megmondaná, kérem, hogy miért vették át?

A szakaszvezető kirántotta a tűt, és vattát szorított a szúrás helyére.

– A főhadnagy úr is itt volt, amikor behozták a vonalból.

A tiszt kétségbeesetten nézte az asztalon fekvő testet.

– A fenének volt ideje gondolkodni. Hozták és már mentek is. Az istenit azoknak a barmoknak!

Legyintett.

– Hát persze. Mit tehettek volna.

Az altiszt fölegyenesedett. Elgondolkodva vakargatta állán a többnapos borostát.

– Igazán megborotválkozhatna, Vince. Egészségügyi létére olyan, mint egy ősember.

A szakaszvezető elmosolyodott és abbahagyta a vakarózást.

– Eldughatnánk valamelyik háznál, főhadnagy úr. Aztán ha pucolni kell, szépen ittfelejtjük.

A főhadnagy bólogatott.

– Remek. A falu tele van németekkel. Ha megtalálják, kinyírják azt is, aki rejtegette, meg azt is, aki odavitte. Van még ilyen kiváló ötlete?

A szakaszvezető legyűrte az inge ujját és magára kanyarította a zubbonyt. A tiszt elszántan mondta:

– Holnap elszállíttatom.

Az altiszt a sebesültre nézett.

– A németekkel?

– Nem. Maga viszi a hátán Miskolcig. Megfelel?

Dühösen rángatta magára a köpenyt. A gallér visszagyűrődött a hátán, nem tudta eligazítani. A szakaszvezető odalépett, hogy segítsen.

– Hagyja csak. Ezt a szerencsétlent pedig vitesse le a pincébe. Van még hely odalent?

– Majd szorítunk.

– Ha magához tér, etessék meg.

Fejébe húzta a sapkát és kifelé indult.

– Ha valami van, a német segélyhelyen vagyok.

*

Remélte, hogy a német kolléga talál valami megoldást. Fiatal ember volt a német, szolgálatkész, jó bajtárs. A pár napos ismeretség szinte barátokká tette őket. A német hegyivadász-hadosztály alárendeltségében harcoló magyar alakulat a kárpáti harcokban minden járművét elvesztette; a német kolléga szállíttatta hátra az ő sebesültjeit is, német tábori kórházba.

Most feszengve ült a kényelmetlen, magas támlájú széken. Szemben, az üveges könyvszekrényben aranyozott Jókai-kötetek sorakoztak, azokat bámulta beszéd közben. Gyerekkori emlék... Nagyapa vitrinjében ugyanez a sorozat díszelgett a galambszürke Mikszáth-kötetek mellett.

– Nem tudom, mit csináljak vele. Gyalogos, rendfokozat nélküli. És aligha több tizennyolc évesnél.

A német a fejét csóválta.

– Miért vette át, ember?

A főhadnagy szeme megrebbent.

– Orvos vagyok.

– Nem lehet visszaküldeni?

A főhadnagy felkapta a fejét. Fürkészően nézett a német arcába, aztán elmosolyodott.

– Tréfál? Különben is: járásképtelen.

A német hümmögött.

– És most? Mit akar tenni?

– Nem tudom. Tanácsért jöttem.

Egy darabig csöndben ültek.

– Hajlandó hátraszállíttatni? – törte meg a csöndet a főhadnagy.

A német elfintorította az arcát.

– Ismeri a parancsot. Ezen a frontszakaszon nem ejtünk hadifoglyot.

A főhadnagy az orra nyergét dörzsölte.

– Vannak parancsok, amiket nem lehet végrehajtani.

A német bólintott.

– No igen. Orvosok vagyunk. De katonák is.

– Semmiféle parancs nem kötelezhet arra, hogy gyilkoljak a segélyhelyen.

A német bólogatott.

– Igaza van. A parancsot azok szegték meg, akik fölszedték a maga ivánját. Maga nem harcol, és nem is tehető felelőssé.

Hátradőlt a széken és szemöldökét ráncolva, töprengve nézte a főhadnagyot. Vastag, erős szemöldöke volt, s ez éppúgy nem illett gyerekesen puha arcához, mint a derekáról lógó hatalmas pisztolytáska.

– Baja nem lehet belőle. És nekem sem, ha fölveszem a szállítmányba.

Visszahajolt az asztal fölé. Öklére támasztotta a fejét.

– Én sem vagyok vadállat. De lássa be, nem sokat tehetek. Mit gondol, mi történik, ha parancsot adok, hogy vegyék föl a ruszkit a kocsira?

A magyar tanácstalan kézmozdulatot tett.

– Nincs talán. Tegyük föl, hogy nem ölik meg az úton. De a tábori kórházban... – Legyintett. – Rájuk is vonatkozik a parancs. Kiadják a tábori csendőrségnek.

A magyar hallgatott.

A másik a körmét nézegette. Fölpillantott.

– Szeretné megmenteni. Igaz?

– Természetesen.

– Próbálja elrejteni. Erre a lehetőségre nem gondolt?

A főhadnagy megrázta a fejét.

– Reménytelen. Ki merné befogadni?

A német bólogatott.

– Igaz. És ez már magára is veszélyes. Könnyen hadbíróság lehet belőle.

A hangjában semmi gúny nem volt.

– Sajnálom. Semmit sem tehetek. Beszéljen a parancsnokával. Nem lehet vadállat, ha hátraküldte az ivánt.

– Egyenesen a vonalból hozták. A zászlóaljnál, azt hiszem, nem is tudnak róla.

– Aha.

A főhadnagy fölállt, vette a köpenyét. A német átnyúlt az asztalon, szelíden visszanyomta.

– Maradjon még, kamerád. Igyunk egy pohárkával.

Fölállt, és görnyedten, mintha attól tartana, hogy a fejét beveri a szoba alacsony mennyezetébe, az almáriumhoz lépett. Zöld borókapálinkával telt üveget tett az asztalra.

– Jót tesz ilyenkor egy korty ital.

Kényelmesen elhelyezkedett a széken. Megoldotta derékszíját, és a nehéz pisztolytáskával együtt ledobta az asztal alá.

A főhadnagy mereven ült. Halálosan fáradt volt, pedig nem sok dolga akadt az utóbbi napokban. Vissza kéne menni Vincéhez – gondolta. Az ember, ha ilyen átkozottul civil, mint ő, megszokja idővel, hogy a beosztottjai gondolkodnak helyette. Hát ő megszokta! Így legalább nem röhögnek rajta.

– Mióta van a fronton, kolléga úr?

A főhadnagy megmoccant.

– Hetedik hónapja.

A német töltött a poharakba.

– Igen. Így érthető.

Az egyik poharat barátságos mozdulattal a főhadnagy elé tolta.

– Prosit!

Odakoccantotta a poharát, és egy hajtásra kiitta a pálinkát.

– Nézze csak... – mondta. Kezét kinyújtotta, és majdnem gyöngéden megérintette a másik zubbonyujját. – Én is utálom az ilyesmit.

Visszahúzta a kezét.

– Igyék már. Miért nem iszik?

A magyar fölemelte a poharat, és egy hajtásra kiitta, mint az imént a másik.

– Na! Látja, én negyedik éve csinálom, és örülök, hogy orvos vagyok. Még egy géppuskafészek kijelöléséhez sincs közöm. De hát... így sem könnyű.

Az üveg után nyúlt. Óvatosan töltötte a poharakat, egészen a peremükig. Föl se pillantott, úgy mondta:

– Semmi kedvem osztozni magával.

A magyar riadtan kapta föl a fejét.

– Csak nem képzeli...

A német egykedvűen, szinte vidáman mondta:

– Nagyon is megértem magát. De hát háború van, és ezt viszont magának kell megértenie. Tehetetlenek vagyunk.

Nevetett.

– Jó vicc. Én sem értem. Negyedik éve csinálom, és nem értem. Tehetetlenek vagyunk, és mégiscsak felelősek.

A magyar fölcsattant:

– Én orvos vagyok, és nem...

Elakadt. Izgatottan keresgélt emlékezetében; nem jutott eszébe, hogy mondják a pojácát németül. Legyintett, és elvörösödve nézett a németre. Az a poharakra mutatott.

– Igyunk, jó?

Csak éppen belekortyolt a pálinkába, aztán letette a poharat. A magyar kiitta az egészet; ivás közben egy kevés ital a kezére loccsant. Beletörölte a kezefejét a zubbonyába. A német nézte.

– Felelősség... Igen. Hiába próbáljuk megosztani másokkal, attól nem lesz kevesebb.

Figyelte a főhadnagyot. Örömmel látta, hogy az arca elsötétül.

– Gruber!

Katona jelent meg az ajtóban. Vince, német kiadásban, gondolta a főhadnagy. A német ujjával megpöccintette a pálinkásüveget, oda se pillantva. A katona kiment.

A német föltápászkodott. Járkálni kezdett a szobában.

– Na! Maga, mint orvos, teljesítette a kötelességét, amikor ellátta a sebesültet. Ezek után nem tehet mást, mint hogy jelenti a zászlóaljparancsnoknak a történteket. Nem szívesen, de jelenti. Világos? Nem gyilkos, mert nem akar gyilkolni. Nagyon kevesen akarnak gyilkolni. Naponta

ezren és ezren halnak meg erőszakos halállal, de akik megölik őket, többnyire nem gyilkosok.

Visszafordult.

– Aki bűnösnek érzi magát, az nem normális. Hagyja a fenébe a bűntudatát.

Kivette a visszatérő katona kezéből az új üveget. Töltött.

– Igyék. Na...

A főhadnagy homlokán és ajka körül apró gyöngyökben ült a verejték. Ivott.

– Maga civil – mondta a német barátságosan.

A főhadnagy biztosra vette, hogy a másik játszik vele. Most ő nyúlt az üveg után. Töltött, de nem ivott. Itt kéne hagyni ezt a fickót.

Elhúzta a száját:

– Azt hiszem, igaza van. Nevetséges vagyok.

A német játékosan meglökte a karját.

– Na, prosit!

Ivott és visszazökkent a székre. Barátságosan megveregette a kezét.

– Nem nevetséges. Én 33-ban már nem voltam gyerek. Engem nem a Hitlerjugend nevelt. Érti, mire gondolok?

A főhadnagy érezte, hogy a feje elnehezedik. Megdörzsölte a halántékát.

A német megcsóválta a fejét. Újra töltött. Keze már bizonytalan volt, az ital túlcsordult a poharak szélén.

– Furcsa ez a napok óta tartó békesség. Engem jobban kikészít, mint egy visszavonulás. Az ember minden pillanatban várja, hogy vége szakad...

Elkáromkodta magát.

– A házigazdám valami nyugalmazott közhivatalnok. Rondán beszél németül, és időnként ánizsos likőrrel kínálgat.

Nevetett.

– Hisz a csodafegyverben. A barom. Maga tudja, mi a csodafegyver?

A főhadnagy a poharával játszott, nem nézett fel.

– Egy bot, rajta fehér zsebkendő.

A főhadnagy kétségbeesetten körülnézett. Tekintete

megpihent a zongorán porosodó Beethoven-szobron. Elmosolyodott.

– Na, látja – mondta elégedetten a német.

Ő is a szobrot nézte.

– Ismeri az Andersen-mesét? Mindenki máshová jut el, mint ahová elindult... Én most sem érzem rossz embernek magam. Sohasem szóltam rá a parkban játszó gyerekekre, ha átszaladtak a fűvön. És nem szerettem azokat, akik kötelességüknek érezték, hogy ezt megtegyék. Ismerje el, hogy ez is valami.

A főhadnagy az öngyújtóját piszkálta. Nehézkesen fölállt, parazsat kotort elő a kályhából, megszívta a cigarettát, és visszadobta a parazsat.

A német fölkapta a fejét.

Kint, a vonalban hosszú és rövid géppuskasorozatok szabdalták föl a csendet.

A főhadnagy nézte a németet. Sima, szőke haja volt és rendkívül magas homloka. Szemét nem látta a homályban, csak a szemöldök egyenes vonalát, az előreugró pofacsontokat. Megcsóválta a fejét, elmosolyodott.

– Igyál, öreg – mondta magyarul.

Csönd lett, a géppuska elhallgatott.

A német kuncogott, mintha megértette volna.

– Ityál örek? – kérdezte.

A magyar nekikönyökölt az asztalnak. Aztán, mint aki megbánta a mozdulatot, sietve kiegyenesedett és végigsimított rövid, hátrafésült haján.

– A nyáron... – kezdte sietve, mintha félne, hogy a másik félbeszakítja – a nyáron, még a Kárpátok túlsó oldalán kaptam egy sebesültet. Fiatal katona volt az is, parasztgyerek. Az öccse hozta, a hátán hurcolta be a vonalból. Egy században szolgáltak, mellette sebesült meg. Csúnya helyzetben voltam, az oroszok belőtték az utat, a sebesülteket nem lehetett hátraküldeni...

A német figyelmesen hallgatott.

– Sokkja volt a fiúnak. Vért kellett adni, sürgősen. Injekciós tűvel vettem le az öccsétől a vért, és rögtön bele a másikba...

Tágított a zubbonya gallérján, a visszaemlékezés kimerítette.

– Még az éjjel visszavonultunk. A sebesülteket nem tudtam leadni, a tüzértrén kocsijaira raktuk föl őket. Hajnalban jön az egyik hajtó: halottunk van. Ő volt, persze, a vérátömlesztéses. Eltemettük az árokparton.

Végigsimított tenyerével az asztal lapján.

– Nem túl mélyen. A kutyák biztosan kikaparták.

A német bólintott. Kis bőrtokot vett elő a zubbonya zsebéből. Kinyitotta, fésűt emelt ki belőle, gondosan megfésülte a haját.

– Buta kis történet. Nem vagyunk felelősek az egész világért, főhadnagy. – Eltette a fésűt, összevont szemöldökkel bámult maga elé. – Sem maga, sem én.

Töltött magának, a főhadnagyot nem kínálta.

– Istenem, hogy utálom magát.

Ütemes, lassú mozdulatokkal veregette az asztalt, úgy mondta:

– Nem osztozunk, érti? Különben is, fütyülök az egészre.

A főhadnagy komoran nézett vissza rá. Föl akart állni, de a másik visszanyomta.

– Üljön le, csak tréfáltam.

Összeszedte magát, és a levegőbe nézve mondta:

– Nem akartam megbántani, kamerád.

Megint a főhadnagy védtelen arcába bámult. Száját szenvedőn lebiggyesztette.

– Töltsön magának.

Megvárta, amíg a másik engedelmesen megtölti a pohárát, aztán koccintásra emelte a sajátját. Mosolygott.

– Egészségére.

Ittak. A főhadnagy a polcon sorakozó köteteket nézte. Sorban vannak, akár a nagyapjánál: Erdély aranykora, Török világ Magyarországon, Egy magyar nábob... Valamikor kívülről tudta a címeket, sorban, ahogy következtek. A Pallas-lexikon köteteit is tudta. Az utolsóé...

– Théba-Zsuzsok – mondta ki hangosan.

A német nem figyelt oda. Beszélt ő is.

– Maga, amikor idejött, pontosan tudta, hogy az iván

menthetetlen. Azaz... Csak úgy lehet megmenteni, ha valaki hajlandó kockáztatni érte. Igen?

A főhadnagy érezte, hogy sokat ivott. Ki kéne menni a levegőre. Kéne, kéne, mindig csak kéne... – gondolta, és nem mozdult.

– Remélte, hogy én elég ostoba vagyok, továbbítom a sebesültjét, és ezzel biztosítom magának a jóakaratú Pilátus szerepét. Igen?

A főhadnagy felcsattant:

– Nem igaz!

A másik békítően mondta:

– Jó, rendben van. Feltételezem, hogy nem tisztázta magában ilyen pontosan. Elvégre maga humanista.

Nevetett.

– Humanista, de gyáva.

Ismét az üveg után nyúlt. Először magának töltött, aztán a főhadnagynak, figyelembe se véve a tiltakozó mozdulatot.

– Prosit!

Ivott. A főhadnagy nem nyúlt a pohár után.

– Nem leszek Kajafás azért, hogy maga Pilátus legyen.

Felállt. Kicsit megtántorodott, a derékszíját kereste. A magyar megrázta a fejét. Kínlódva mondta:

– Igaza van. Gyáva vagyok.

A német közelebb hajolt.

– Szeretné a pofámba vágni az üveget? – Hang nélkül, alig nyitott szájjal nevetett. – Fogadjunk, hogy nem teszi meg.

A főhadnagy csüggedten ült. Ostoba vagyok, gondolta utálkozva. Ez itt erősebb nálam.

– Maga még életében nem volt brutális senkivel.

A főhadnagy szinte önkívületben ordított bele a közeli arcba:

– Gyilkos állat! Barom!

A német nevetett, nem húzta el az arcát. A másik visszaroskadt a székre, tenyerébe hajtotta a fejét.

A német barátságos, szinte testvéri mozdulattal rávert a vállára.

– Na látja! – azzal leült, és újra töltötte a poharát. – Legyen nyugodt, se bátrabb, se gonoszabb nem vagyok magánál. Én sem ütöttem meg soha senkit.

Ivott.

– Mondtam már, hogy valamikor elmeorvos voltam? Az előbb, ahogy rám nézett, hasonlított egy régi betegemre. Van magában valami, ami emlékeztet rá, talán az orra, a szája formája...

A főhadnagy elvörösödött. Most csakugyan szerette volna a másik arcába vágni a poharat. De tudta, hogy reménytelen az egész.

– Euthanázia – mondta a német maga elé.

A főhadnagy azonnal válaszolt, tisztán és gyűlölettel:

– Nem.

A másik csodálkozva nézett rá, aztán elmosolyodott:

– Én nem a maga ivánjáról beszélek. – Töltött mindkét pohárba, a keze reszketett. – Boldog halál... No igen. Emlékszik a hippokratészi esküre?

– Halálos szert még kérésére sem szolgáltatok ki senkinek...

A német most az arcába nézett, úgy folytatta:

– Sőt ilyen tanácsot sem adok. Iszik?

– Köszönöm, elég volt.

– A Harmadik Birodalomban nincs szükség elmeorvosokra. Nekem már nincsenek betegeim.

– Ezt hogy érti?

– Ne legyen ostoba.

– Maga...

A német fölnevetett.

– Én gyáva voltam az ilyesmihez. Önként jelentkeztem frontszolgálatra.

A főhadnagy feltápászkodott. A német nézte, de a tekintete keresztülszaladt rajta.

– Na, menjen csak az ivánjához – mondta szelíden.

Felállt ő is, és nézte, hogyan rángatja magára a másik a köpenyt. Aztán megmozdult, felvette a poharát.

– Igyuk ki. Egészségére!

A magyar mereven állt, nem nyúlt a pohár után. Egy

pillanatig habozott, tisztelegjen-e, aztán sarkon fordult. A német hangja az ajtóban érte utol:

– Várjon!

Parancsoló volt a hang, a főhadnagy akaratlanul is engedelmeskedett.

– Nem fél, hogy *én* árulom el?

A főhadnagy hangja bizonytalan volt:

– Nem.

– Bízik a gyávaságomban?

– Nem értem.

A német megint nevetett:

– Nem érti? – Amikor újra megszólalt, hangjában nyoma sem volt az iménti ridegségnek: – Mit akart tőlem? Kérem, ismételje meg.

A magyar, rövid gondolkodás után, határozottan mondta:

– Átvenné a sebesültemet?

A német mosolygott:

– Azt hiszem, segítenem kell magán. Elszállíttatom.

A főhadnagy tisztelgésre emelte a kezét:

– Köszönöm.

A másik bólintott, de nem szólt. A főhadnagy keze már a kilincsen volt, amikor ismét megállította.

– Még valamit, kamerád. Az iránt holnap fölveszem a kocsira. Többé nem hallunk róla. Sohasem tudjuk meg, mi történt vele. Soha, érti? *Mindketten* tudjuk, hogy csupán ha tíz százalék esélye van a megmaradásra. De ha meg nem döglünk, hihetünk ebben a tíz százalékban. Csak azt ne higgye, hogy ez hősiesség.

A magyar állt, pedig tudta: most indulni *kéne*... Vagy csinálni valamit. A másik újra elnevette magát:

– Tíz százalék. Tudja, honnan ez a tíz százalék? Onnan, hogy előfordulhat: a maga iránja hátul hozzánk hasonló puhányokba botlik. Olyanokba, akik nem mernek lázadni, de a bűnhöz sincs bátorságuk.

Felemelte a poharát:

– Bízzunk az emberi gyávaságban, amely a humánum utolsó menedéke...

Ivott, majd elfordult és ismét a pálinkásüveg után nyúlt. Mögötte halkan csukódott az ajtó.

*

Hajnalban, amikor a főhadnagy fölébredt a lövöldözésre, már késő volt. Az oroszok megkerülték a vonalakat. Negyedóra múlva már géppisztolyos, prémsapkás katonák között bandukolt hátrafelé.

Mögötte, mint fel-fellángoló rőzse, ropogott a meg-meg-élénkülő gyalogsági tűz.

TABÁK ANDRÁS

DE PROFUNDIS

(Három elbeszélés a gyermekkorról)

1.
BOR, SÖR, PÁLINKA

Az udvarra nyíló, kitárt ablak előtt apám áll. Gyűrött, viseltes ruha van rajta, amelyben még sose láttam, és hosszú szárú, fekete bakancs a lábán, amit csak akkor húz fel, ha kirándulni megyünk. Nagyon furcsán fest így apu, s ő maga is különös. Kék szeme, nagyon világos kék szeme most borús, kedves, kerek arca fáradt. Egyik kezével anyut öleli, a másikkal a hátizsákot tartja. Ujjai feszesek, s oly erősen szorítják a hátizsák szíját, hogy látom, kifehérednek.

Anyám könnyű, nyári ruhában áll előtte. Meztelen karjával átkulcsolja apu nyakát, és nem szól, csak nézi őt. Anyu arcát nem látom, mert háttal áll nekem, de keskeny, kislányos válla meg-megremeg, úgy rémlik, halkan sírdogál.

Én riadt vagyok, kissé csodálkozó – semmit sem értek. Nem értem, miért hívtak be hirtelen a folyosóról, ahol pajtásaimmal játszottam, de azután derengni kezd valami, hogy persze, apu elutazik... elutazik egy kicsit, azért van a lábán bakancs, a kezében hátizsák, és onnan is tudom, hogy elutazik, mert az utóbbi napokban sokat hallottam erről. Azt is tudom, hová utazik apu: Borba utazik, s elmesélte azt is, hogy az nagyon messze van, arrafelé már nem is magyarul beszélnek az emberek, s hogy az egészben az a legérdekesebb, hogy ott három falu van egymás mellett, Bor, Sör, Pálinka, és ő azért megy éppen a Bor faluba, mert ő a bort szereti a legjobban. És azt is mondta még, hogy csak kis időre utazik el, hamar visszajön, és akkor sok-sok bort hoz magával, amiből egy gyűszűnyit én is ihatok majd.

De azt már igazán nem értem, miért van a szobában

ekkora, ijesztő, nagy csend, hogy apu miért mosolyog olyan furcsán, hogy szája sarkában miért húzódik ismeretlen, mély ránc, és hogy anyu miért sír? Hiszen apu máskor is elutazott már, s akkor anyu sose sírt..., és különben is, odakint olyan szép idő van! Hiszen jókedvű, fényes délután van, csillognak az ablakok, a fehér bádoglemezek a tetőn, s valahol vidáman bömböl egy rádió: „Föl-föl vitézek a csatára..." Ezt a Föl-föl indulót jól ismerem. Az óvodában sokszor énekeljük és papírcsákóban, fakarddal masírozunk közben. S vasárnaponként, amikor apa felvisz a Várba megnézni az őrségváltást, ott is ezt fújja a zenekar.

Nem, végképp nem értem, mitől szomorú apu meg anyu? Hiszen elutazni jó dolog! Kimenni a pályaudvarra, a Nyugatiba, ami itt van a közelünkben, megbámulni a kormos, gyönyörű mozdonyokat, büszkén beülni a vonatba... Igen, a gyerekek is éppen vonatoznak odakint a gangon. Biztos a Schmidt Karcsi a mozdony, mert ő a legkövérebb... meg ugatást is hallani, mert ott nyargalászik köztük Négerke is, a Steinék fekete kutyája... Talán azért ilyen szomorú apu meg anyu, villan át rajtam, mert összevesztek valamin? De ők nem szoktak veszekedni... kiabálni se szoktak egymással, mint a Schmidt bácsi meg a Schmidt néni...

És a nagyanya? Ő mitől szomorú? Fogja a kezemet, hallgat, és érzem, hogy ő is szomorú. Barátságos, szép arcát fürkészem, s mintha az ő szeme is könnyes lenne. Nagyanya sose szokott sírni. És ha ő, aki mindig okos és erős, most sírva fakad, akkor valami nagy baj történt... Kalapálni kezd a szívem a gondolatra: valami baj történt. Két kézzel kapaszkodom nagyanya karjába, s óvatosan közelebb-közelebb húzódok hozzá... De hát mi baj történhetett?

Nagyanya lehajol hozzám, és rekedtes hangján azt mondja:

– Eridj oda szépen, csókold meg apádat. Búcsúzz el tőle.

Elbúcsúznom tőle?, riadok meg. Miért? Miért kell elbúcsúznom tőle? Hát hová megy apu?

S nem moccanok, nem megyek oda hozzá, csak nézem őt.

Ijedten, hitetlenkedve és egyre nagyobb gyanakvással. Valamit eltitkolnak előttem, gondolom durcásan.

Apa ekkor rám néz. Szeme oly fájdalmas, hogy elszégyellem magam, és lesütött szemmel, félénken somfordálok oda hozzá. Szabad karjával felemel, állát az arcomhoz dörzsöli, és erős, meleg szájával megcsókol. Várom, adjon fogas puszit is – mert mi nem afféle nyálas puszikat váltunk, hanem igazi fogas puszikat, mert az a legjobb –, de apu most nem ad fogas puszit, csak hosszan-hosszan csókol, mint aki nem tud elengedni, s olyan erősen szorít magához közben, hogy a lélegzetem is elfúl.

A fülébe kapaszkodom, cibálgatom és azt kérdezem:

– Mondd, apu, te hová mész? Te nem is kirándulni mész...

– Gabó! – hallom anyu éles, ideges hangját. Ha haragszik rám, ilyen a hangja.

Apu azonban nem haragszik. Barátságosan rám nevet, a szememet fürkészi.

– Kis huncut – csóválja meg a fejét. – Hát téged nem lehet becsapni?... Hiszen mondtam már neked: Borba megyek... no, ahol annyi sok bor terem.

– És engem miért nem viszel el oda? – kérdezem sértődötten.

– Ó, hosszú ám az út odáig. Gyalogolni is kell sokat... hegynek fel, hegynek le... Hamar kifáradnál...

– Ha kifáradok, a nyakadba veszel – erősködöm, s látom is magam előtt... megyünk hegynek fel, hegynek le, és apu visz a nyakában... Aztán elvégezzük a dolgunkat ott, abban a Bor faluban, és hazajövünk.

– Vigyél el – nyűgösködöm. – Apu, vigyél el, igazán...

Mély hangon fölnevet, gyorsan letesz a földre.

– Nem lehet – mondja. – Nem lehet. – Hallgat egy percig, majd azt mondja: – Azért nem vihetlek el, tudod, mert én katonának megyek oda.

– Katonának?... – s csak állok.

Apu mosolyog.

– No, mit csodálkozol? Katona leszek... puskát kapok majd, és harcolni fogok...

Csak állok, állok, nézem őt, és nem hiszek neki.

– Neked nincs is katonaruhád – mondom. – Igen, a katonáknak katonaruhájuk van meg katonasapkájuk... és neked puskád sincs, apu... Hol a puskád?...

Apu nem felel, elfordul, meghúzza a hátizsák szíját. Anyu se szól, ijedten pillant rám. Arca könnyes, szája picikét kinyílik.

– Nincs is puskád – mondom most már haragosan, mélyen megbántva, hogy be akar csapni. Ő, aki sohase szokott... – Nincs is puskád – kiáltom. – Katonaruhád sincsen...

Nagyanya ekkor megszorítja a kezem, szigorúan rám szól:

– Hallgass – mondja. – Rögtön elhallgass! – És elhallgatok, megszeppenve kissé, és akkor ő csendesen azt mondja apunak: – Indulnod kell, Imre...

Anyu felzokog, színes kendőjével eltakarja az arcát.

Én a nagyanya háta mögé bújok, és onnan nézem, amint anyu hangosan sír, belekapaszkodik apu kabátjába, amint beszél valamiről fojtott, elcsukló hangon, apu pedig a vállát simogatja és kedvesen vigasztalja: – Ne félj, nincs semmi baj. No, hidd el, semmi baj...

Ekkor titokban én is sírni kezdek nagyanya háta mögött. Hangtalanul sírok, csak a könnyek csurognak a szememből, s érzem, hogy apu mégse csapott be, katonának megy. Nincs se katonaruhája, se puskája, de mégis katonának megy, különben anyu nem sírna így, s apu nem lenne olyan szomorú, meg a nagyanya se... igen, elmegy katonának, és onnan talán már vissza se jön hozzánk, most már örökre elmegy talán, és én már soha többé nem láthatom...

Ajtó csapódik, kinézek a nagyanya háta mögül: üres a szoba. Se apu, se anyu nincs már bent. Hallom az előszobaajtó halk nyikordulását, az ismerős, nehéz lépteket a folyosón – és nem bírom tovább.

Kitépem magam nagyanya kezéből, torkom szakadtából ordítani kezdek, az ablakhoz iramodom... nagyanya vissza akar tartani, a kezébe harapok... felmászom a párkányra, és látom aput, amint éppen befordul a lépcsőházba.

– Apa, apuka! – üvöltök. – Ne menj el! Jó leszek... kérlek, nagyon szépen kérlek... Apa, édesapa, ne menjél el katonának!

– Kisunokám – hallom nagyanya szelíd hangját. – Gáborka, kicsi unokám... – és óvatosan átkarol, hogy ki ne potyogjak a gangra.

Apu pedig megáll, visszafordul. Barátságosan int, mosolyog és kiált nekem valamit, amit nem értek. Aztán megfordul és eltűnik a lépcsőházban.

2.
A RÓZSASZÍNŰ LEVÉLPAPÍR

Az ötéves kisfiú, akit szőkefürtös, hosszú haja és nagy, kék szeme láttán gyakran lánynak hittek, semmit sem gyanított. Mi oka is lett volna a gyanakvásra? A legtöbb házbeli gyerek papája már régóta katona volt. Hencegtek is vele éppen eleget, vége-hossza nem volt a dicsekvésüknek. Ő meg csak irigykedett rájuk titokban. Kivált akkor, amikor egyikük-másikuk büszkén újságolta a folyosón, levél jött a papától, írt a háborúból.

De hát ezután majd apu is írni fog, gondolta most elégedetten, méghozzá sokkal szebb és érdekesebb leveleket, mint a kövér Ruff Karcsi még kövérebb papája, vagy a Bucsek Janó papája, aki a vice a házban, és olyan incifinci kis ember, hogy érteni se lehet, miért engedték meg neki, hogy elmenjen katonának; igen, apa sokkal szebb leveleket fog írni, mint az ő papájuk, s nemcsak betűs leveleket, mint azok, hanem rajzosokat is, mert apa igazán csodaszépen rajzol, és valahányszor csak vidékre utazik a lapos kis fekete kofferjével, ami dugig van mindenféle színes és mókás rongydarabkákkal, amiket ő árumintának nevez, szóval amikor csak elutazik valahová, mindig ír, és a leveleibe mindent belerajzol, amit látott, és ami útközben megesett vele. Kész gyönyörűség minden egyes levele! És néha még szinte anyu sem kell hozzájuk, hogy

felolvassa őket, hiszen a rengeteg kis rajzból úgyis minden kiderül.

Biztos, hogy most is így lesz. Egészen biztos. Lerajzolja majd a pályaudvart, talán éppen a Nyugatit, ahol nyüzsög a sok-sok katona, lerajzolja a vonatot, amivel megy a háborúba, de talán még a csatateret meg a csatát is lerajzolja, meg saját magát is, ahogy éppen lődöz a puskájával... ámbár puskája még nincsen. Legalábbis akkor még nem volt, amikor elment. Ez csalódás volt, mert az igazán nagyszerű mégiscsak az lett volna, ha puskával a vállán megy végig a gangon a lépcsőházhoz, miközben az összes gyerek őt bámulja az ablakokból, de ebből nem lett semmi, csak a jókora hátizsák púposodott a hátán meg a bakancsa kopogott a folyosón, ahogy elindult, és azt mondta, a puskáját csak a csatában kapja majd meg, s ezt el is kellett hinni neki, hiszen a Bucsek papájának se volt még puskája, amikor elment katonának, meg a Ruff Karcsi papájának se, s így hát rendben is lett volna az egész dolog. Csakhogy akkor, amikor ezt a puska-dolgot elmondta a Ruff Karcsinak, és a Bucseknek, a Ruff Karcsi, aki éppen almát evett, kárörvendően nevetni kezdett, és azt mondta, hogy a te papádnak nem is lesz puskája, mert a muttim azt mondta, hogy a te papád nem is igazi katona, hanem csak muszos katona, és aki muszos katona, annak nem jár puska, mert nem igazi katona.

Verekedés lett a dolog vége, aminek persze híre ment, és anyu is tudomást szerzett az egészről. Elsápadt, de nem szólt semmit, még csak nem is veszekedett, nem, egy cseppnyit sem, és ez igazán különös volt, hiszen kiabált ő és büntetett minden semmiségért, de akkor csak állt és hallgatott, egész nap csak hallgatott. S másnap reggel se mondott többet, csak ennyit, apád katona, hiszen tudod, kint van a fronton, s így folytatta, nekem meg most egy időre kórházba kell mennem, kisfiam, mert beteg vagyok, és amíg haza nem jöhetek, te Áronpapáékhoz költözöl, a Mányoki útra.

Ugyan miért is gyanakodott volna anyja szavaira? Azt ugyan nem tudta meg tőle, mit is jelentsen az, hogy muszos katona, de hát nem is ez volt a fontos, hanem az, hogy apa

igenis katona, és harcol, ugyanúgy, mint sok más gyerek papája. Büszke volt rá továbbra is, anyát meg sajnálta, hiszen a betegség rossz dolog, és kórházban feküdni biztos még rosszabb, de hamar megvigasztalódott. Áronpapáéknál lakni igazán remek, budai házuknak nagy kertje van, és ott sokkal jobban lehet játszani, mint odahaza, a Teréz körúti bérház gangján, ahová különben is csak nagyritkán engedi ki anya, mert szerinte úrigyerek oda nem való.

Nem érte csalódás. Odaát, a budai házban valóban nagyszerű volt az élet. Már csak azért is, mert igen nagyon szerette az anyai nagyapát. Boldog volt, ha nagyapja a térdére ültette, és úgy beszélgetett vele, miközben ő lilás erezetű, fényes, tar koponyáját simogatta. Áronpapa, mondogatta néha, hiszen te olyan vagy, mint egy török janicsár! Mit beszélsz, gyerkőce?, Áronpapa ilyenkor megmérgelődött, és kézenfogva átvezetett a félhomályos ebédlőbe, ahol két ódon szekrény közt jókora, megbarnult festmény függött a falon. Íme, Gábris fiam, mutatott rá Áronpapa ünnepélyesen századszor is ugyanoly elfogódott hangon, íme atyámfia, a te egyik ősöd: nemes és vitézlő Kávásy Péter, a verseci végvár kapitánya! Kávásy kapitány lóháton feszített, sisakosan, páncélingben, súlyos szablyáját szorongatva, de hatalmas bajusza és marcona ábrázatja ellenére sem látszott barátságtalan embernek. Áronpapa szerint rettenthetetlen hős volt, vitézsége a nagyhírű Kinizsi Páléval vetekedett, s úgy csépelte-aprította a pogányt, hogy maga a fölséges király jutalmazta meg érte. A jutalom is ott függött üveg alatt, aranyozott keretben, ott bizony, a vedlett kutyabőr. Hányszor, de hányszor olvasta föl Áronpapa azokat a halványra kopott, girbegurba sorokat! S mennyi-mennyi titokzatos furcsaság kínálta magát még ott, az ebédlő falán, a két komor almárium között! Páncélos vitézek, dolmányos-mentés huszárok, csákós katonák képei, aztán meg mulatságosan különös öltözetű urak és hölgyek képei; rajzok, metszetek, dagerrotípiák, fényképek, de mindenféle hasadozott okmányok, iratok, nyomtatványok és cifra írású levelek is garmadával. Elborították a falat. Ám az igazán szívdobogtató látvány a falra aggatott, régi-régi fegy-

verek sokasága volt e fallal átellenben, a másik oldalon. Villogó pengéjű török, díszes markolatú, megcsorbult kardok, rozsdamarta buzogány, hosszú csövű, kovás pisztolyok, sőt két szakállas muskéta, keresztbe fektetve egymáson. És mindahánynak megvolt a maga históriája, izgalmasabbnál izgalmasabb események fűződtek hozzájuk. Fényes vadászatok és véres csaták, lesből való rajtaütések és nevezetes várvívások. Áronpapa kiapadhatatlanul mesélt róluk, egyikről-másikról olykor akár fél délután. S amikor e rengeteg jeles vitézségek hallatán már mind a ketten úgy tűzbe jöttek, hogy csillogott a szemük, fakardot ragadtak hamarjában, és kipirult arccal – huj! huj! – megmérkőztek. Végül Áronpapa kifulladva adta meg magát, és elágyultan mosolygott. Ejha, te kis székelypalánta, aztán hírmondót se hagyjál az ellenségből...

Kényeztették, ahogy még senki. Lesték minden kívánságát, s mi mindent meg nem engedtek neki! Kedvére barátkozhatott, játszhatott a házbeli gyerekekkel, de még a szomszéd házbeliekkel is, pedig azok között akadt egy-kettő, akire anya menten ráfogta volna: csibész utcakölyök, és néha még csavarogni is elengedték velük a közeli utcákba vagy a Gellért fölötti játszótérre. Egyedül csak apa hiányzott nagyon. Nélküle még ez a pompás szabadság sem ért sokat. Kivel is lehetett volna olyan érdekesen beszélgetni, olyan jókat játszani és nagyokat kóborolni, mint övele? Nem, apát bizony még Áronpapa sem tudta pótolni. Hiányzott huncut mosolya, jókedvű nevetése, ravaszkásan összecsippentett, keskeny szeme és erős keze, amibe ha belekapaszkodott az ember, biztosan tudta, hogy semmi baj nem érheti. De még a szaga is hiányzott. Az az ismerős, meleg, kicsit fanyarkás, dohányra emlékeztető illat, amelyet mindig teli tüdővel, boldogan szippantott magába, valahányszor a karjába göngyölődhetett. Sokszor úgy rátört a hiányérzés, hogy órák hosszat az ablaknál gubbasztott, nézte a mindig néptelen utcát (hátha egyszer csak befordul a sarkon!), és szinte kővé dermedt a kibírhatatlan szomorúságtól.

Naponta megkérdezte, apu még mindig katona? Igen,

Gáborkám, mondta Áronpapa, még mindig. Ilyenkor persze anyáról is illett kérdezősködni, még nem múlt el a betegsége? Nem, Gáborkám, még nem. Miért nem látogatjuk meg soha, Áronpapa? Mert néha azért anyát is jó lett volna látni. Áronpapa türelmesen elmagyarázta, hogy a kórház, ahol anya fekszik, és ami tulajdonképpen nem is kórház, hanem szanatórium, nagyon messze van, odaát egy másik országban. Te pedig jól tudod, makutyi, hogy háború van, mostanában nem lehet csak úgy ukmukfukk utazgatni! Igen, tudta, hogy háború van, hogyne tudta volna. Mindenki erről beszélt a házban, a fűszeresnél, az utcán és a piacon. Erről beszéltek az összes vendégek, akik csak Áronpapáéknál megfordultak, és Ferenc bácsi is, anyu bátyja, aki vasárnaponként eljött érte, hogy kirándulni vigye a Svábhegyre, vagy a Zugligetbe, sőt még a gyerekek is állandóan erről beszéltek a kertben és a játszótéren. Pedig semmi rossz nem volt ebben a háborúban. Odalenn, a Horthy Miklós úton néha katonák masíroztak, csinnadrattázott a zenekar. Máskor hosszú-hosszú sorban sárgacsillagosok vonultak. Áronpapa azt mondta, az a csillag kitüntetés a mellükön, de ez nem volt egészen érthető. Ha ki vannak tüntetve, miért kísérik őket kakastollasok? Különben se látszottak valami nagy vitézeknek, batyukat és bőröndöket cipeltek, lehorgasztott fejjel bandukoltak, de olyan rendetlenül, még csak lépést sem tartva, hogy nézni is siralom volt. Hanem a kakastollasok, azok igen, azok szépek voltak! Libegett kalapjukon a toll, szuronyuk villogott a nyári napsütésben, a csizmájuk keményen dobbant. Mindössze ebből állt a háború. No meg abból, hogy esténként föl kellett tenni az elsötétítő deszkát az ablakra, különben jött rohamsisakkal a fején a házparancsnok, és lármázott. Igaz, olykor-olykor fölvijjogtak a szirénák, és muszáj volt lemenni az óvóhelyre, de hisz az remek mulatságnak is beillett. Bújócska a fáspincében, ipi-apacs az előtérben...

Érthetetlen volt a felnőttek örökös félelme. Annál is inkább, mivel apa meg anya csupa vidám és jó dologról írt. Az is jó volt, hogy sűrűn írtak. Ha levelük érkezett, Áronpapa azonnal behívta magához az ebédlőbe, hogy felolvassa

neki. Elterpeszkedett az öblös bőrfotelben, amelyben köpcös kis alakja szinte elveszett, és köhécselve, pislogva bontogatta a borítékot. Az ebédlőben napközben is félhomály derengett, mert beteg szemének ártott a fény. A nyitott ablakokat összehúzott bársony függöny takarta, alig arasznyi résen tört be a napsugár, és meg-megcsillant a hatalmas, faköpenyes ingaóra metszett üvegén. Nagymama – Linamama – töpörödötten üldögélt az óra alatt, és horgolt. Mindig az óra alatt ült, és mindig horgolt. Áronpapa az okuláréját babrálgatta, és komótosan, meg-megállva olvasta fel a legújabb levelet. Anya magas hegyekről írt, ahová csak drótkötél-vasúton lehet feljutni, meg nagy erdőkről, sziklákról és havas csúcsokról, amiket a szanatórium ablakából lát. Az igazat megvallva, elég unalmas leveleket küldözgetett, olyan unalmasakat, hogy ő csak udvariasságból hallgatta végig, s közben már alig várta, hogy újra kimehessen a gyerekek közé a kertbe. Annál izgalmasabbak voltak apa levelei. Rendszerint csatákról írt, de még micsoda csatákról! A körmét rágta le az ember izgalmában, amíg hallgatta. Egyszer a puskáját is belerajzolta a levélbe, és emiatt az összes gyerek szörnyen irigykedett. Ő meg roppant büszke volt apára, levélről levélre büszkébb. El kellett ismerni, hogy legalább olyan rettenthetetlen hős, mint Kávásy kapitány, és ezt Áronpapa készségesen el is ismerte. S abban is egyetértettek, hogy Horthy Miklósnak éppúgy meg kellene jutalmaznia apát, mint ahogy Kávásy kapitányt jutalmazta meg a fölséges király. Leveleit, akárcsak anya, majdnem mindig azzal zárta, most már nem kell sokáig várnia rá, rövidesen hazatér.

Telt-múlt az idő, de csak nem jött egyikük sem. A háborútól pedig már félni kellett. Az utcában, nem is igen messzire Áronpapáéktól, bomba csapott az egyik házba. Falai feketén meredeztek, füst kóválygott, korom hullt. A járdán, szorosan egymás mellé fektetve, emberek hevertek. Ponyvával takarták le őket, de a cipőjük talpa előkandikált. Vess keresztet, Gábor, figyelmeztette Áronpapa, meghaltak szegények, a bomba ölte meg őket. Tágra nyitott szemmel

meredt Áronpapára, és borzongva hozzásimult. Ugye, mi nem halhatunk meg, Áronpapa? Miránk, ugye, nem eshet bomba? Imádkozni kell, Gábriel, mondta Áronpapa, s ez nem hangzott túl meggyőzően. Hát mi is meghalhatunk?, gondolta rémülten. Ettől a naptól kezdve szüntelenül félt. Ha Linamama reggelente a fűszereshez vitte vásárolni, vagy Rozáliával, a kis cselédlánnyal átvillamosozott a hídon, a nagycsarnokba, egész úton szorongva kémlelte az eget, nem tűnnek-e fel hirtelen a repülőgépek. A pincében már el nem mozdult volna Áronpapáéktól, s míg le nem fújták a légiriadót, rettegve hallgatta a földöntúli tompa dörrenéseket, és minden pillanatban arra számított, hogy rájuk omlik a ház. Ferenc bácsinak szipogva könyörgött, sehova se vigye többé kirándulni. A lakásban nem mert egyedül maradni a szobában, ahhoz pedig végképp nem volt bátorsága, hogy kimenjen a kertbe játszani. Igaz, Áronpapa ezt már úgysem engedte volna meg. Egyik délután ugyanis haragos szemrehányást tett Áronpapának, hogy becsapta a sárgacsillagosokkal. Nem is kitüntetésből hordják azok a csillagjukat, mondta dühösen, hanem azért, mert zsidók, és hogy tudják róluk az emberek, hogy gonoszok és piszkok. Áronpapa sokáig hallgatott. A bőrfotelben ült, mélyen belesüppedve, s arcvonásait nem lehetett kivenni a félhomályban. Kitől hallottad ezt, Gábor?, kérdezte végül csöndesen. Az egyik gyerektől a házban, válaszolta, s dacosan tette hozzá, egészen biztos, hogy ez a gyerek igazat mondott, mert katonatiszt a papája, és aki katonatiszt, az csak tudja. Azóta nem mehetett ki a kertbe, és azóta tiltotta el Áronpapa a többi gyerektől. Bánta is ő! A világ minden kincséért se merészkedett volna ki egyedül a lakásból. A bombázások sűrűsödtek, a félelme nőttönnőtt. Már álmában is bombák potyogtak. Gyakran riadt fel sírva, és Linamama sem tudta megnyugtatni, aki pedig olyankor odabújt hozzá az ágyba.

Egyik éjszaka aztán mindennél iszonyúbbat álmodott. Apát látta a harcmezőn, amint éppen leteríti a puskagolyó. Nagyot sikoltott rémületében, s erre fölébredt. Fogvacogva nyitott be az ebédlőbe. Az asztalon égett a zöldernyős

lámpa, Áronpapa írt. Amikor észrevette őt a nyitott ajtóban, zavarbajött, és egy pillanatra eltakarta kezével a papirost. Hát te, gyerkőce? Miért nem alszol ilyenkor? Ő csak állt, és a papirost nézte az asztalon. A kislámpa fénye éppen rávetődött. Csak nézte, s már a rémületéről is megfeledkezett. Nem hallod, szólt rá Áronpapa, nem hallod, mit kérdeztem? Miért nem vagy ilyen késő éjjel az ágyadban? Azt álmodtam, dünnyögte, hogy apu meghalt a csatában, de eközben is mindegyre a papirost figyelte. Csacsiság, nevetett rajta Áronpapa, hisz tegnap kaptunk tőle levelet, és a postás, meglásd, holnap vagy holnapután is becsönget majd! És te mit csinálsz itt, Áronpapa, kérdezte bizalmatlanul, te miért nem alszol? Írok, köhécselt Áronpapa, éppen anyukádnak írok a messzi szanatóriumba. Nem hitt neki. A rettenetes, iszonyú gyanú már belefészkelődött. Hogy lehet az, hogy az a papiros ott az asztalon, éppen ugyanolyan rózsaszínű, mint amilyenre apa meg anya szokott írni? Meg aztán Áronpapa olyan furcsán pislogott, pontosan úgy, mint aki nem mond igazat. Jó éjszakát köszönt neki, és visszafeküdt az ágyába. De nem tudott elaludni. Egyre csak a rózsaszínű levélpapír motozott az eszében. Lehet, hogy Áronpapa becsapja? Hiszen a sárgacsillagosokkal is becsapta! Addig tépelődött, törte a fejét, míg végül ravasz ötlete támadt. Volt egy féltve őrzött, szép piros ceruzája, és jól tudta, hogy Áronpapa a fiókos szekrényben tartja a rózsaszínű papirosokat. Másnap reggel, amint fölkelt, titokban tűhegynyi piros pontot nyomott valamennyinek a sarkába. A tisztákra is, meg azokra is, amelyeken már írás volt. Áronpapa vaksi, gondolta, úgyse veszi észre.

Harmadnap aztán, ahogy Áronpapa ígérte, csakugyan levél jött apától. Linamama ott ült az ingaóra alatt, és horgolt. Áronpapa elhelyezkedett a bőrfotelben, pápaszemét az orrára tűzte, és torkát köszörülgetve hozzálátott a felolvasáshoz. Ő azonban nemigen figyelt oda. Izgettmozgott a zsámolyon, feszülten leste Áronpapát, és alig győzte kivárni, hogy a levél végére érjen. Akkor kinyújtotta gyorsan a kezét, mutasd, hadd nézzem meg én is!

Áronpapa döcögősen nevetett, hisz te még nem ösmered a betűket, makutyi. De addig-addig makacskodott, míg meg nem kapta tőle a levelet.

Azonnal fölfedezte rajta a piros pontocskát. Becsapott, gondolta, apu meghalt!

Reszketve felállt, de a lába kiszaladt alóla, és elvágódott a szőnyegen.

3.
AZ EZÜST VITÉZSÉGI

Talán még egy hete se voltam odakint nagyanyáéknál, a körvasútra néző, tornácos, ódon, nagy házban, de a nyárra tervezett s várva várt, pompás játszások máris füstbementek. Semmihez sem éreztem kedvet, csak gubbasztottam a verandán, és nagyanyának ez rögtön szemet szúrt. Hőmérőt dugott a hónom alá – s hát persze lázam volt. A bőrömön meg pici, piros foltok jelentek meg.

– Himlő – mondta ijedten nagyanya, és gyorsan ágyba bújtatott.

Feküdtem az ágyban a ropogósra keményített, hűvös lepedőn, a tarkakockás párnán, amelyet nagyanya magasra dömöckölt, hogy bármikor felülhessek, ha kedvem szotyogtyanna képeskönyvet lapozgatni, és naphosszat unatkoztam, szomorkodtam. Kint gyönyörű szép idő volt, szebbet nem is kívánhatott volna az ember, de mit sem ért az egész, hiszen még az ágyból se mászhattam ki. Azt is csak onnan, az ablakon át nézhettem, amint Jani unokabátyám meg a csapata kibontott zászlóval, pergő dobszó mellett masírozik a vasúti töltés mentén; bizonyosan a körvasúton túli rétekre indultak valami újabb, ádáz csatába.

Csak az az egy vigasztalt, hogy azt mondták, a betegségem nem veszélyes, és hogy ötéves korukban gyakran betegek a gyerekek, a doktor bácsi pedig minden alkalommal még azt is hozzátette: a gyerekek azért betegeskednek olyan sokat, hogy amikorra felnőnek, erősek és edzettek legyenek, mert ha gyerekkorukban nem kapnák meg a betegsé-

geket, akkor felnőtt korukban kapnák meg, és akkor már sokkal rosszabb, mert akkor bizony meg is lehet halni tőlük.

Bárányhimlőm volt, s mindenki biztosított róla, hogy ez igen jó betegség, és magam is így gondoltam. Először is ragályos, ami már önmagában véve nagy büszkeség, és ami még nagyobb, a kapura ki kellett ragasztani egy vörös papirost, amin az áll, hogy a betegségem miatt senki se léphet be a házba, aki idegen – de hát, úgyse mert volna bejönni senki, mert volt ott egy másik tábla is: *A kutya harap!*, s ha valaki mégis bemerészkedne, Borzas, a fekete puli rögvest megharapná. Másodszor pedig, akármennyire ragályos, tehát igazi, komoly betegség is a bárányhimlő, szerencsére egy csöppet sem fáj. Mert az nem fáj, csak kicsit kellemetlen, hogy a bőröm telis-tele van apró pöttyökkel, és ezek a pöttyök rettentően viszketnek. De akárhogy viszketnek is, vakargatni a világért sem szabad őket, mert akkor csúf és ragyás lesz az arcom, sőt, a doktor bácsi szerint, sokkal, de sokkal később gyógyulnék meg. Így hát, hiába is viszketnek, nem vakargattam a pöttyöket, bár nagyanya állandóan emiatt izgult.

Egész nap idegeskedett, figyelt, ha csak egy szabad perce akadt, máris szaladt be megnézni. Esténként meg a fejem búbjától a talpamig végigmustrált. Az eredménnyel elégedett volt, odatelepedett mellém a sezlonra, és rám nevetett.

– No, te kis rútság! Akárha darazsak csíptek volna össze, olyan az ábrázatod.

Bánatosan néztem rá.

– Ne csúfolj, nagyanya. Inkább mesélj egy kicsit. Valami kicsi kis mesét.

Soha nem kellett kétszer kérnem. Szeretett kényeztetni, és mesélni is szeretett.

Hányszor esteledett ránk mesélés közben!

Elfelejtette, hogy vacsorát kéne főznie, hogy ezer dolog várja még, s hogy nagyapa már hazajött a hivatalból, és morog, türelmetlenkedik, mert éhes. Nem törődött ő semmivel, csak velem, és mesélt, mesélt, miközben én is mindenről megfeledkeztem.

Sokat mesélt, és mindenről tudott mesélni. Fákról, virá-

gokról, okos, fürge kis állatokról, de aludni térő autóbuszokról és a töltésen dohogó, fáradt mozdonyokról is. Mesélt jóságos szellemekről és különös csodákról, fenyőkről, amelyek emberré váltak, állatokról, amelyek emberi nyelven szólaltak meg – és suttogó, kissé rekedtes hangja csupa izgalom volt.

Tátott szájjal hallgattam. Pedig valami azt súgta, hogy ezeket a meséket az első szótól az utolsóig ő találja ki, és nincsenek benne egyetlen képeskönyvben sem. De örömöm ettől csak nagyobb lett. Hiszen senki más nem ismerhette meg nagyanya csodálatos meséit, csak egyes-egyedül én.

De végül, sajnos, majdnem mindig megzavartak bennünket. A másik szobában összeült a kártyaparti: nagyapa, a Verebély fűszeres, a Csörnyei trafikos meg Ákos bácsi, a nagybátyám, aki a szomszéd házban lakott – és olyan ricsajozást csaptak, hogy többé szó sem lehetett mesélésről. Később pedig bekapcsolták a rádiót, meghallgatták a híreket, és nagyapa elégedetten megjegyezte:

– Most már biztosan megnyerjük a háborút.

– De papa – sopánkodott Ákos bácsi –, hiszen az angolok partraszálltak Olaszországban, és az olaszok most kergették el Mussolinit!

– Annál jobb! – mondta nagyapa. – Csak hulljon a férgese! Sose állhattam azokat a makarónifalókat. A német meg a magyar együtt most majd megmutatja...

Ákos bácsi ilyenkor rendszerint felszisszent. Ő nemcsak az oroszokat, a zsidókat, a tótokat és a románokat gyűlölte, hiszen mindez szinte kötelességszámba ment, hanem a magyarokon kívül minden egyéb nációt mélységesen megvetett. A németeket is csak úgy pocskolta: azok a gombócevő, svihák svábok.

Milyen pokoli ordítozás tört ki néha!

Ákos bácsi, aki nemcsak külsejében – jámbor, kék szemével, pisze orrával, nagy kerek fejével –, hanem könnyen felfortyanó természetével is nagyapára ütött, hevesen bizonygatni kezdte, hogy nem lett volna szabad belépnünk a háborúba, mert a svábok hibájából el fogjuk veszíteni.

– Igaz – bólogatott Verebély bácsi is, szokása szerint búsan lógatva bánatos, hosszú orrát. – Mi kérem, minden háborút elvesztünk.

Nagyapa vérvörös arccal az asztalt kezdte verni, és magából kikelve ordított Ákos bácsira:

– Áruló vagy! Idegenbérenc, hazaáruló, dezertőr! Te kufár, te zsidó...

– Kikérem magamnak – visította Ákos bácsi –, a papa azonnal vonja vissza! Tesék visszavonni! A papa vegye tudomásul, hogy...

Nagyapa azonban se nem látott, se nem hallott. Pulykavörös arccal tajtékzott, és azzal fenyegette Ákos bácsit, hogy nyomban rendőrt hív.

Én ijedtemben a legtávolabbi zugban húzódtam meg, vagy nagyanya háta mögé bújtam. Semmit sem értettem, minden felfoghatatlan volt, csak azt tudtam, hogy Ákos bácsit valóban szörnyen megsérthette ilyenkor nagyapa. Még hogy zsidónak nevezni valakit? Hiszen mindenki tudja, hogy a zsidók rossz emberek, és a világon minden bajt ők csinálnak. Lopnak, csalnak, becsapják a szegény embert, és mindenhonnan kitúrják azt, aki magyar. Mondtam is egyszer fontoskodva nagyanyának, amit éppen előző nap hallottam, hogy borzasztó dolog lenne, ha elveszítenénk a háborút, mert akkor idejönnének az oroszok és a zsidók, akik nagyapa szerint egykutyák, és mindenkit lekaszabolnának, még a gyerekeket is.

Nevetett rajtam, erős karjával átölelte a vállamat, aztán felsóhajtott.

– Jaj, te kisunokám, hogy micsoda világban élsz te! Honnan is szeded ezeket a bolondságokat?

Csodálkoztam rajta. Hogyhogy honnan szedem? Hiszen mindenütt erről hall az ember. Otthon, a fűszeresnél, az utcán, de erről beszélnek még a fiúk is, a játszótársaim. Miért kedvetlenedik el ettől nagyanya? És miért néz rám olyan szomorúan? Hiszen ha nagyapának mondok ilyesmit, vagy Ákos bácsinak, mosolyogva veregetik meg az arcom, és húsz fillért adnak fagylaltra. És Jani, az unokabátyám is mindig megdicsér, ha így beszélek.

Ő egyébként is gyakran hencegett azzal, hogy az iskolában mennyi borsot tör a zsidó gyerekek orra alá. Rajzszöget dug alájuk, viszketőport szór a nyakukba, vagy egyszerűen elagyabugyálja őket.

Főleg egy Müncz nevű kisfiúra haragudott, akiről azt mondta: olyan rút, mint az ördög. De lehet, hogy nem is ezért haragudott rá, hanem azért, mert a Müncz jó tanuló volt, jó magaviseletű, és csupa egyes a bizonyítványa, ő pedig örökké intőket hozott haza, de egyest sohase kapott.

Gyorsan gyógyultam.

Lázam már nem volt, és bőrömön sem látszottak többé a pici pöttyök. Azután egy nap, amikor megint megvizsgált a doktor bácsi, azt mondta:

– Most már kutya baja sincs. Mehet a többi lurkó közé.

Nagyanya meg én kiballagtunk a kertkapuhoz, és letéptük a piros cédulát; már rég kifakult. Ez igen ünnepélyes pillanat volt. Nagyanya vidáman hunyorgott, Borzas vakkantgatott és a farkát csóválta. De ott volt Jani is meg Verebély Tomi, a legjobb barátja, és ők is örvendeztek.

– Csináltam neked egy csúzlit – mondta Jani. – Direkt neked csináltam ám!

A csúzli gyönyörű volt, és nekem még sose volt saját csúzlim.

Nagyanya a kezünkbe nyomott egy-egy őszibarackot, aztán elmentünk játszani.

Végignyargaltunk az utcán, s mire kiértünk a vasúti töltés melletti tisztásra, már összegyűlt az egész csapat. Egy ottfelejtett, korhadt krampácsoló-bódé előtt sorakoztak, amelyet Jani úgy nevezett: a főhadiszállás. Hát, a főhadiszállás előtt állt tíz-tizenkét fiú, valamennyi már iskolás, nagyobb nálam, és amikor megláttak, Jani parancsára, feszesen szalutáltak nekem. Pedig én még iskolába sem jártam, és a csapatban is csak – így mondták – kültag voltam.

Verebély Tomi kibontotta a piros-fehér-zöld zászlót, a szemüveges, pufók Csörnyei megperdítette a játékdobot, azzal Jani hozzám lépett. Kezet szorított velem, barátságo-

san megveregette a vállamat, majd átnyújtott egy barnára festett, lapos kavicsot.

– Ez a kis vitézségi érdemrend – közölte. – Aztán megbecsüld a kitüntetést, és máskor ne legyél beteg.

– Igenis – motyogtam borzasztó zavarban. – Köszönöm szépen, tábornok úr...

Büszke és meghatott voltam, bár arra gondoltam, hogy kis vitézségije már kivétel nélkül mindenkinek van a csapatban, és ez nem is olyan nagy dicsőség, de hát az igazi, komoly kitüntetés, az ezüst vitézségi meg az arany vitézségi, az számomra csak álom lehetett. Ahhoz nem volt elegendő holmi ragályos betegség. Ahhoz valódi hőstett kellett, valami egészen kivételes, nagy hőstett, amit kizárólag csatákban lehet véghezvinni. Én pedig, szégyenszemre, nem nagyon kedveltem a csatákat. Olyankor szerényen meghúzódtam oldalt, és csak a többieket biztattam. De őket se túl hangosan.

Mert a körvasút innenső és túlsó oldalán rettentő, elkeseredett csaták zajlottak le a Csuli-féle bandával. Ez a Csuli nagy csibész hírében állt, mifelénk mindenki komisz utcakölyöknek nevezte, ráadásul a gyári telepen lakott, és az egész bandája odavalósi volt. Úgy hívtuk őket, hogy *prolik*, s ha valamelyikükkel összetalálkoztunk az utcán, csúfolkodva kiabáltuk:

– Proli, proli, koszos a füled!

Abban a hitben éltem, hogy a *proli* valami csúf szó, amilyet Janitól éppen eleget hallani, de Verebély Tomi elmagyarázta, hogy a *proli* csavargó, verekedős, tolvaj, rossz embert jelent, meg olyat, aki folyton iszik, és csak a napot lopja. Ő mindezt a papájától tudta, és a papája mondta neki azt is, hogy a proli semmivel sem jobb a zsidónál.

Csuliék azonban nem prolinak hívták magukat, hanem kalózbandának. A csatában mindig fekete álarcot viseltek, mint a filmekben a banditák. Így jelentek meg, álarcban, a töltésen, halálfejes, fekete zászlójukat lengetve, és teli torokból bömbölték csatakiáltásukat:

– Hejja hó! Hejja hó! Hó! Hó! Hó!

Nekem ilyenkor menten elillant a bátorságom, és rop-

pant örültem, hogy csak kültag vagyok, és még kicsi, és senki sem törődik velem.

– Tá-riadó! Tá-riadó! – harsogták a mieink. – Huj, huj, hajrá!

Pergett a dob, lobogott a nemzetiszín zászló. A két banda összecsapott.

A töltés oldalán üldögéltem. Izgalmamban tövig rágtam a körmömet, és arra gondoltam, hogy haza kéne menni nagyanyához.

A csaták váltakozó sikerrel folytak. Hol a mieink verték el a Csuliékat, hol pedig ők futamítottak meg minket.

Ilyenkor egyenest nagyanya kertjébe szaladtunk be, mert szerencsére közel esett a harcmezőhöz, és oda az ellenség nem mert utánunk jönni. Ennek főleg Borzas volt az oka. Ott morgott, vicsorgott a kapu mögött.

Egy alkalommal azonban, amikor a mieink hanyatthomlok menekültek, én valahogy lemaradtam tőlük, és rémülten vettem észre, hogy a feketeálarcosok engem vesznek üldözőbe. Futottam a töltés mentén, ahogy csak a lábam bírta, és akkor megpillantottam egy törött léckerítést, amelyen éppen bebújhattam. Bokros, dudvás, elvadultan sűrű növényzetű kertben találtam magam. S egyszerre ott állt előttem egy vörös hajú, szeplős kisfiú, aki jókora macskát szorongatott a karjában, és legalább olyan tágranyílt, ijedt szemmel nézett rám, ahogy én őrá.

Csuliék akkor már ott trappoltak a kerítés előtt, és csatakiáltásaikkal felverték az egész környéket.

– Oda... gyorsan... – szólt hirtelen a kisfiú, és rámutatott a kert végében meghúzódó, roggyant sufnira.

Így aztán ott bent, mindenféle kerti szerszám és egyéb limlom között vészeltem át azt a néhány percet, amit Csuliék a kertben töltöttek. Keményen vallatóra fogták a kisfiút, de ő olyan jól adta a mit sem tudó ártatlant, hogy a feketeálarcosok végül hittek neki és mérgesen továbbálltak, én meg nem lettem a túszuk.

Mert semmi kétség, túszul akartak ejteni, amint másnap Jani értésemre adta, miután megdicsért, hogy olyan ügyesen kereket oldottam az üldözőim elől, túszul akartak

ejteni, magyarázta komolyan, hogy előbb szörnyű mód megkínozzanak, azután pedig váltságot kérjenek értem, hiszen a túszokat éppen ezért ejtik. Az persze szerfölött büszkévé tett, hogy Csuliék váltságul akartak felhasználni, de hogy mire akartak volna kicserélni, arról sejtelmem se volt, és gyanítottam, hogy Jani sem igen tudja, de a beszélgetésünk hirtelen abbamaradt, mert az utcasarkon észrevett valakit.

– Nézd – mutatta –, ott a Müncz!

Én pedig megpillantottam azt a kisfiút, aki előző nap elbújtatott Csuliék elől. Tejet vitt haza a boltból. Nem tudhattam, vajon ő is megismer-e, csak azt láttam, hogy Janitól rettenetesen megijed. Magához szorította a tejesüveget, és ina szakadtából futásnak eredt.

– Szervusz, paprikajancsi! – kiabált utána Jani. – Hol égetted meg a hajad?

És rám nézett büszkén, látom-e, mennyire fél tőle a Müncz.

Én persze nagyon dicsértem őt, és csúfoltam Münczöt, és eszem ágában se volt elárulni, hogy már ismerem, s még kevésbé azt, hogy honnan. De magamban azt gondoltam, hogy nem valami nagy dicsőség minduntalan kicsúfolni és elverni egy ilyen beijedt, gyenge kisfiút, hiszen még nálam is alig nagyobb.

Délután Jani a bandának is elhencegett Müncz megfutamításával:

– Csak ránéztem, srácok! Biz' isten, csak ránéztem, és úgy elpucolt, mint egy ürge! – és állandóan engem szólított tanúnak. Minden második szava után, bizonyítanom kellett, hogy nem hazudik.

A főhadiszállás előtt, a sárguló fűben heverészett az egész csapat.

Lustálkodtunk, egyikünknek se volt kedve játszani. Ezen a délutánon Csuliék se jöttek csatázni, bizonyára ők is heverésztek valahol a rekkenő melegben.

– A zsidók mind gyávák – mondta az egyik fiú. – Ha rájuk kiált az ember, mindjárt összecsinálják magukat.

Ezen mindenki nevetett, csak Jani nem.

– Utálom a Münczöt – szólt töprengő arccal, mintha hosszú gondolkodás után sütötte volna ki. – Nem tudom, miért, de utálom. Ha meglátom az osztályban, mindig szeretnék belerúgni.

Jani egy osztályba járt vele. Mind a ketten negyedikesek voltak.

– Én is utálom – mondta Csörnyei, a dobos. – A Müncz büdös. Egy padban ültem vele, és mindig szagoltam, hogy milyen büdös.

Egy szőke kisfiú szólt közbe, akit Mikinek hívtak.

– Nem is büdös – ellenkezett. – Én is ültem vele egy padban.

Csörnyei dühös lett. Szemüvegén keresztül meresztgetni kezdte a szemét, és sziszegett.

– Igenis, büdös! Libaszagú, ha tudni akarod... büdös libaszagú!

– Úgy van – szólt közbe Verebély Tomi, aki roppantul szeretett fontoskodni. – A zsidók folyton libát esznek. Azért is hívják őket libásoknak.

– Az lehet – mondta a szőke kisfiú. – De a Müncz nem büdös. Nem igaz, hogy büdös.

– De véded! – nézett rá ferdén Jani. – Talán te is *libás* vagy, Miki egér?

Néhányan kuncogni kezdtek, a szőke kisfiú zavarba jött.

– Dehogy védem – mondta, és a füle tövéig elpirult. – Hát, érdekel engem? Lehet, hogy tényleg büdös... Mit tudom én?

Egyáltalán nem volt büdös, gondoltam. Ott álltam mellette a kertben, és nem volt az. A Csörnyei meg nem zsidó, és mégis büdös. Azért büdös, mert kövér, izzadós és nem szeret mosakodni. Mindig panaszkodik is emiatt a papája, amikor kártyázni jön nagyapához.

Biztos voltam benne, hogy azok büdösek, akik nem mosakodnak rendesen. Ha valaki zsidó, és rendesen megmosakszik, fogat mos, hiába zsidó, mégse büdös. Csodálkoztam, hogy ez nem jut a többiek eszébe, és szerettem volna megmondani nekik. De ha együtt volt az egész csapat, én nyikkanni se mertem. Csak meghúzódtam szép

csendben, hogy ne is lássanak, észre se vegyenek. Hogy egyszercsak eszébe ne jusson egyiküknek, és azt mondja: te még iskolás se vagy, mit keresel köztünk?

Így hát hallgattam.

Ők már egészen másról beszélgettek. Arról beszélgettek, hogy a zsidóknak görbe orruk van, fekete hajuk és szakálluk, és ezért hasonlítanak úgy az ördögre.

– Mondjátok – kérdezte ekkor Csörnyei, és izgatottan felkönyökölt a fűben. – Igaz, hogy *ezeknek* kiskorukban levágják a tökét?

A többiek nyerítve nevettek, én meg elvörösödtem, mert ez a szó csúnya volt, s Janitól tudtam, hogy mit jelent.

Csörnyei megint dühös lett, mert azt hitte, hogy rajta nevetnek. Mérgében sírós hangon ismételgette:

– Igenis, aszongyák! Igenis, aszongyák...

Verebély Tomi megigazította szépen elválasztott haját, mert ő nemcsak fontoskodó volt, hanem ficsúr is (így is csúfoltuk) és roppant felnőttesen magyarázni kezdett:

– Igen, ezt én is hallottam. A papám mesélte, hogy *ezeknél* nincs keresztelő, mint nálunk, hanem, amikor megszületik a gyerek, akkor levágnak a... farkából.

Verebély ezt olyan finoman, szemérmesen mondta, hogy megint kitört a nevetés. A fiúk vihogtak, gyömöszölték egymást. Nagyon tetszett nekik a beszélgetés.

– Nézzétek! – kiáltott fel hirtelen Jani, és a sorompó felé mutatott.

Müncz jött át éppen a sorompón. Valami nagy kosarat cipelt, ami igen nehéz lehetett, mert alig bírta, és a kosár széle a bokáját verdeste. Talán krumpli volt a kosárban, nem tudtuk megállapítani.

– Most majd megtudjuk, hogy tényleg van-e pöcse – mondta Jani, azzal tölcsért formált a tenyeréből, és elrikoltotta magát: – Müncz! Gyere ide! Ne félj, nem bántunk. Naaaa, isten bizony...

Müncz ránk bámult, habozott. Majd a másik kezébe vette a kosarat, és hozzánk bandukolt. Biztosan belátta, hogy a nehéz kosarával úgyse tudna elszaladni. Ijedt is volt, de kíváncsi is, hogy mit akarunk tőle.

– Szervusz – mondta Jani, és ránk kacsintott. – Na, ne gyulladj be – nézett aztán rögtön Münczre –, most nem bántunk. Tedd le a kosarat.

Müncz engedelmesen letette a kosarat, de mukkanni sem mert. Hol egyikünkre, hol másikunkra kapta a tekintetét. Olyan szerencsétlenül álldogált ott, hogy kínomban lesütöttem a szememet. No meg azért is, hogy ne találkozzon a pillantásunk.

Haza kellene menni, gondoltam. Nagyanya már biztosan befejezte a munkáját, és mesélne nekem... Egyszerre kimondhatatlan vágyat éreztem, hogy odabújhassak hozzá, és kérleljem, meséljen valami szépet.

– Csak nem félsz, Müncz? – hallottam Jani hangját. – Mi farkaskölykök vagyunk – mondta ünnepélyesen. – A farkaskölyök nem bántja a gyengébbet.

Müncz semmit se szólt. A fiúk is hallgattak; lélegzetvisszafojtva várták, mi fog kisülni ebből.

– Húzd le a nadrágodat – mondta Jani. Meg akarjuk nézni, hogy van-e pöcsöd.

A fiúk megint vihogni kezdtek, kényszeredetten csapkodták a combjukat.

Csak a szőke Miki ellenkezett rémülten.

– Ne, azt ne! Jaj, Jani, azt ne!...

– Csend! – kiáltotta Jani, s nagyon parancsoló volt, ahogy egy vezérhez illik. – Na, húzd le a nadrágodat, Müncz!

A szemem sarkából lestem oda.

Müncz mozdulatlanul állt, csak éppen a szája reszketett egy kicsit. Azután gyöngén, szinte habozva megrázta a fejét.

Jani türelmetlenül toppantott.

– Nem lesz semmi bajod, te hülye! Hát, nincs abban semmi. Vagy talán igaz, hogy neked nincs is?

Most már senki nem nevetett. A fiúk lassan, éhes kíváncsisággal körülfogták Münczöt.

– Naaa, húzd le – kérlelték. – Nincs abban semmi, igazán...

– Ha akarod, mi is megmutatjuk a magunkét – mondta az egyik kisfiú.

Én nem mutatom meg, gondoltam.

A puszta gondolatra elszégyelltem magam. Hiszen anyu meg apu előtt is szégyellem, hát még idegenek előtt.

Müncz egyszerre csak sírni kezdett.

– Bőg – szólt valaki utálkozva.

Mereven magam elé néztem.

Úgy látszik, ő is szégyelli magát, villant az eszembe. Furcsa volt, hogy egy zsidó kisfiú pontosan ugyanazt gondolja, mint én, és haragudni kezdtem rá. Majd jól megverik, gondoltam kárörvendve. De ekkor nagyanya szomorú pillantása rémlett fel. Milyen különösen nézett rám legutóbb, amikor azt mondtam, hogy utálom a zsidókat! Mintha valami bánatot okoztam volna ezzel neki... Meg aztán Müncz megvédett a múltkor, elrejtett a Csuliék elől. Ákos bácsi persze azt mondta egyszer, zsidónak sohase kell hálásnak lenni... Bizonytalanul éreztem magam. Szerettem volna elmenni, de kíváncsi is voltam. Vajon mi lesz ebből az egészből? A legjobb volna láthatatlannak lenni, gondoltam.

Amikor felnéztem, Verebély és Csörnyei Müncz háta mögött állt. Éppen a karját csavarták hátra. Müncz nem védekezett, de egész testében remegett, és fájdalmasan verdestek a szempillái. Valamit dünnyögött, talán azt mondta: „Engedjetek el..." De egészen halkan szólt, nem lehetett érteni.

– Na, ki akarja megnézni először? – kérdezte Jani harsányan, de közben megcsuklott a hangja.

– Ne, ezt ne! Csak ezt ne!... – hebegte a kis, szőke Miki, és fehér volt az arca.

A töltésen éleset fütyült egy mozdony.

– Gyávák vagytok – kiáltotta Jani magas gyerekhangon. – Hát majd megnézem én!

Vonat zakatolt el a fejünk fölött. Dübörgése minden más hangot elnyomott.

Láttam, hogy Jani lehajolt, és lehúzza Müncz nadrágját. De mielőtt az alsónadrágját is leráncigálhatta volna, Müncz felüvöltött, és kitépte magát őrzői kezéből. Azt hittem, most mindjárt elszalad. De nem szaladt el. A lehúzott

nadrágjában talán nem is tudott volna. Tapodtat se mozdult, csak a szeme volt csupa rémület, és a nadrágját próbálta visszacibálni.

– Meg kell ruházni – fakadt ki dühösen Csörnyei.

Jani a fejét rázta.

– Nem lehet. Megígértük neki, hogy *most* nem verjük el. Farkaskölykök vagyunk, megtartjuk a szavunkat. – Váratlanul gonoszan elvigyorodott, és rám nézett. – Gyere ide – mondta. – Te nem vagy farkaskölyök. Ruházd meg te.

Rémülten bámultam rá.

– Én még kicsi vagyok – suttogtam.

A fiúk vihogtak, tetszett nekik az ötlet.

– Ruházd meg te – mondta Jani. – És ha vissza mer ütni, az más. Akkor már palacsintára lapíthatjuk.

Én utálom a zsidókat, gondoltam. Utálom őket... roszszak... a világon minden bajt ők okoznak...

De megint elibém villant nagyanya tekintete. Milyen szomorú volt! Milyen mérhetetlenül szomorú... Úgy gyötört ez a gondolat, hogy be kellett hunynom a szemem.

– Na!... – hallottam Jani türelmetlen hangját. – Na, mire vársz? Talán beijedtél?

Néhányan gúnyosan nevetni kezdtek a fiúk közül. Nem akartam, hogy kinevessenek.

– Ne félj tőle – bátorított egyikük. – Ez zsidó.

Zsidó, mormogtam magamban. És nagyanya különös tekintetét láttam újból. Ettől forró lett a fejem.

Müncz behúzott nyakkal állt előttem, és bután pislogott. Ha legalább valami jelét adta volna, hogy fölismert! De még csak azt sem tudhattam, valóban fölismert-e. És ismét elcsodálkoztam, hogy alig nagyobb nálam.

Zsidó, gondoltam újra.

És hirtelen arcul köptem.

Nem tudom, azóta se, hogyan is juthatott eszembe ilyesmi.

Azután másodszor is leköptem.

A fiúk nagyon nevettek.

– Klassz srác vagy!

De én nem néztem rájuk. A földre szegeztem a tekintetemet. Csupa tűz volt a fejem, csupa láng – enyhén szédültem.

Megint beteg leszek, gondoltam. Beteg leszek, és nagyanya mesél majd esténként. Az jó lesz... nagyon jó... ó, milyen jó...

Jani állt előttem. Komolyan pillantott rám.

– Meg fogod kapni az ezüst vitézségit – mondta.

VOJNA, VOJNA...

1.

Mire a Prut innenső oldalára értek, a megmaradtak újra egybeverődtek, félszázadra való embert számláltak. Ennek is java sántikált, vagy sebesült karját lógatta, fején fehér kötést viselt, vagy egyszerűen csak megviselt, borostás arccal nézett a semmibe, fegyverét odahagyva, valahol a végtelen, fölégett parlagon.

Lévay Pál, önkéntes hadapród őrmester, ki az elesett tisztek nyomában a parancsnokságot átvette, sem igen látszott alkalmasnak e posztra. Arca, noha frissen beretvált, sötét volt és megrendült. Lehajtott fővel ült többnyire. Inkább szótlan, mint érces parancsokat osztva. S jobban hátra-hátra nézegetve, a Kárpátok kék tarajlására, mintsem a folyó túloldalát kémlelve, ahol a párákba és füstbe vesző táj az ellent rejtette.

Lévay Pál ama néptanítók közé tartozott, akiknek keresztény meggyőződésük volt, hogy menni kell, mert szólítja őket a Haza, s az se teljesen mindegy, hogy a ténylegesítéssel járó csinos tiszti fizetés, megtetejezve a hadi pótlékkal, egy magasabb kategóriába emeli a családot a néptanítói nyomorúságból.

Azóta sok mindent átélt és sok mindent látott.

Most háta mögött látta a Kárpátokat és szemében a megrendültség könnye csillant.

Hátunkat a Kárpátoknak vetve, utolsó csepp vérünkig... – mormolta.

Más igék is eszébe jutottak, melyeket nemrég még ingathatatlan hittel tanított az iskolában, de amelyek azóta

szólamokká gyengültek, s oly hullásra éretten mozogtak lelkének ágyában, mint a skorbutos íny tartotta fogak.

Ám most egyszeriben támasztékot kaptak a Kárpátok valóságos szikláiban, s a helyzettől, amiben találta magát.

Magyarország a kereszténység védőbástyája! – zúgott felerősödve a fejében. Mint barázdahibás lemezen egy végtelenségig ismétlődő taktus. Zúgott mint a valóságos Kárpátok valóságos fenyvesei a háta mögött.

Szép és szent történelmi hivatásunk – igazított a „lemezen".

Most mindenáron elhitette magával, mert el akarta hitetni, mert nem bízott a megépített állások áttörhetetlenségében –, hogy a nyugati civilizációt védik itt. Hogy nekik jutott a szent feladat...

S újra a barázdahiba, egyhelyben járó taktus a végtelenségig. Álomba ringatásig. „Megvédjük a keresztény civilizációt, humanista értékeit a barbarizmussal szemben!" Ez azért volt szép, mert olyan műveltnek, s ettől igazabbnak hatott.

Később észrevette, hogy a „barbarizmus" mellől lekopott a „keleti" szó. Azt hitte, csak véletlenül. Mintha a lovat fogták volna ki a szekérből.

Felrezzent. Bagi szakaszparancsnok lépett oda jelentéstételre: a felderítők megtalálták a partizánok titkos élelmiszer-raktárát. És a lovakat már be is fogták a szekérbe. (Innen úszott be a kép.)

Bagi szemében a győzők ragadozó vigyora hunyorgott. Mint a hamuban lapuló parázs. Ő vállalkozik egy különítménnyel – mondta.

Lévay Pál hadapród őrmester maga elé nézett s megadó mozdulatot tett a kezével. Beleegyező mozdulatot. Mit is tehetett volna.

Bagi szakaszvezető tisztelgett, s távozott a paranccsal. Még nem jött bele – gondolta. A parancsnokolásba is bele kell szokni. Még civiles egy kicsit. De a vert had fegyelemlazító, züllesztő hatásának is felfoghatta. Hol van már a régi szép katonásság!

Lévay Pál fázott a veszélyes kalandtól. De beleegye-

zett, mert nem tehetett mást. Nem tudott enni adni az embereinek.

A megtépázott zászlóalj maradékát valahogy összegyűjtötte. Bízott a németekben, hogy onnan részesülnek ellátásban. Amint az egyezségben állt. Ám a parancsnok széttárta karját, sajnálkozón: nekik sincs; hogy adjon a nincsből? S míg ezt tette, Lévay látta háta mögött a faház küszöbén vacsorázó katonákat. Konzerveiket kanalazták.

– Fogják magukat és szerezzenek – javasolta a tiszt cinikusan, ki pedig a magyar egység fölött is diszponált, amint a harci cselekmények azt megkövetelték.

– Megtanulhattam volna – korholta magát Lévay –, hogy rongy ezeknek a papír, semmi más. Hány pofon kell még, hogy kiábránduljak belőlük?!

A különítmény eldöcögött a szekérrel a mezei úton, mely az erdős dombok közé vezetett.

Bagi válogatta össze az embereket. Nem volt könnyű dolga. De tízet talált. Akiben még volt kedv, hogy vitézségi érdemeket szerezzen. Akiből még nem halt ki a magyar érzés a háborús megpróbáltatások züllesztő hatására. S tétova kiábrándultság helyett hősi elszántságot tükrözött a tekintete. Vele és helyettesével tizenketten voltak. Valamennyien a fiatalabbak, az újabb eresztés közül. Ülepükön az iskolapad melegével, a tollas leventesapkát épp csak felcserélve a hadisisakkal; alatta a mamaillatú arcok ellentett rózsállása. A derékszíjuknak új bőr szaga volt. A tűzkeresztségen épp csak átestek.

Lévay Pál atyásan nézte őket. Ezt az új eresztést. Íme, ez már az ő nevelésük. A magaféle néptanítóké, beérve. Lelki szeme előtt megjelent ahogy osztályait imádkoztatta, katonás esküvéssel: „Hiszek egy Istenben! Hiszek egy Hazában! Hiszek Magyarország feltámadásában! Ámen." Minden egyes nap, tanítás előtt és után.

Beléjük sulykoltuk az izzó hazaszeretetet – gondolta és most íme látótávolságban a Kárpátok. A Haza Oltára. Itt vannak, feláldozni magukat.

Jó munkát végeztünk. Az eszmények a könyvekből a szemükbe költöztek. Egy tejfeles gyerekarc visszanézett rá,

s abból egy égő szempár, helytállást igérőn, a sisak eresze alól.

Atyás aggodalommal nézett Lévay Pál a távolba, a fiai után. Míg csak a rét szélén sötétlő erdő el nem nyelte őket szekerestül. Mint egy alattomos, sötét torok. Hallgatag fenyegetés. Hányan jönnek vissza? – szorult el Lévay torka. – Visszajön-e valamelyikük? Vagy soha többé nem találkoznak... S az a visszanéző szempár a tejfeles gyerekarcból marad meg csak. Egy életre...

Ő már ismerte az orosz erdők félelmetes arcát. Ahol minden egyes fa, fűszál, bokor az ellenséghez húz. Elnyelték már jó néhány bajtársát, közeli cimboráját. Olyanokat is, akik csak úgy beléjük tévedtek, hát még azokat, akik ostoba hetykeségükben ujjat húztak vele.

Nem volt nyugodalma. Újra és újra előbújt a parancsnoki szállásról, s az erdőt kémlelte, fenyegető csendjét fülelte.

Az erdő maga koromfekete szint öltött, s éles szegélye volt. Fűrészszegélye, mint egy emberevő cápa fogazatának. Mögötte a vörös alkonyat szelet jósolt.

Véres fogak – Lévay meghallotta saját hangját a csendben.

S akkor felugattak onnan a fegyverek. Apró sorozatok. Olyan volt, mintha a lába alatt ropogna, ahogy a Prut sziklái megzengették.

Aztán csend lett újra.

De Lévay nem tudta lehunyni a szemét. Nyugtalanul járkált egész éjjel. Hol vannak már? – próbálta összehúzott szemével kifejteni az erdőt a sötétből.

2.

Mind a tizenketten megvoltak. Előttük állott a pitymallat derengésében a zsindelyes faház. Barna gömbfából. Kerítése nem volt, az erdei legelő vette körül, mely most szakadozott ki teljes terjedelmében a hajnali párákból,

ahogy az erdő koszorújában zöldellt kék harangvirággal tarkán. Mintha csak békevilágot ismerne.

A tűzharc után a partizánok visszahúzódtak. Elnyelte őket az erdő, a legelő túloldalán.

Bagi intett. Meggörnyedve futottak a házhoz, körülvették. Fegyvereiket nekiszegezve.

Bagi berúgta az ajtót.

Bagi nyomában a katonák kicsit megtorpantak. A tejfeles arcok a rohamsisak alatt.

A durván ácsolt szegényes bútorok között egy asszony a csecsemőjét fürdette, nyárfatekenőben. Fölnézett a tekenőről rémült csodálkozással. Fehéres, durva parasztinge világított. S az arcából a csodálkozás. A sarokban egy ember ült. Ugyancsak fehéresen derengő rongyokban. Az asszony embere, a gazda. A lócán pipázva beleveszett a sarokba. Hogy a katonák benyomultak, felállt. A gyerekek is felriadtak a kemencepadkán, álmukból. Egy ötéves fiúcska, s egy hároméves kislány. Sírni kezdtek.

Ezzel széttörött a házban egy láthatatlan tükör. Mely a katonáknak úgy tűnt, ott van. A legelő van ott a kék virágokkal. Betükrözne oda.

Bagi megállt terpeszben a szoba közepén. Három legjobb embere az oldalán. A családra szegezett fegyverrel.

Bagi szája keskeny vonal volt. Szeme úgyszintén két keskeny vonal. A szűk réseken kilesett a vérszomjas héj. A gyanakvás jeges álcájában. Az ezüstutánzatba foglalt ikon a gerendafalon megdermedni látszott, a Szűzanya a kisdeddel.

Bagi az ikonra mutatott.

– Sztálin papuskát eldugtátok? – Magához intette az embert.

Kemény, csupaszíj paraszt volt. Juhpásztor. (A karám a ház mellett most üresen állott.) Engedelmesen lépett oda, pipáját leeresztve. Kifejezéstelen arccal. Melyet sötét megátalkodottságnak is lehetett látni. Aki úgy akarta látni.

– Hová dugtátok a papuskát? – kérdezte Bagi.

A paraszt belenézett Bagi arcába. Megrázta a fejét: nem érti mit akarnak.

– Nem érted? – mondta Bagi szája vékony vonalán át, a fogak szűk résén. – Vagy nem akarod érteni.

Megbökte enyhén fegyverével a parasztot. Nem a Sztalin papuskáról van már szó – mutatta, összecsippentett ujjait csattogó fogaihoz emelve. Hanem arról a papuskáról, amit eldugtál, piszkos bolseviki. Az ennivalóról.

– Kutassátok át a házat – adta ki katonáinak.

A katonák szétpattantak. Csak Bagi állt terpeszben tovább három legjobb emberével. Félszeme a paraszton, ki moccanatlan várakozott előtte; félszeme asszonyán, ki teljesen elfoglalta magát a kicsijével. Ebbe a foglalatosságába bújt. Amit különben se lehet, még a katonák miatt se felfüggeszteni. Kiemelte a fürdővízből. Gyors, gyöngéd kézzel puha ruhákba pakolta.

– *Tyise!* – csendesítette szelíden, halk remegéssel hangjában. Mert a porontynak nem tetszett, hogy kiemelték a kellemes vízből. Sivalkodott, rózsás lábacskáival rugdalózott, kezecskéi hadonásztak.

– *Tyise!* – pillantott fel az asszony a másik kettőre is, kik a kemencevackon, egymáshoz bújva sírdogáltak. De az anyjuk idegen hangjától csak még jobban rákezdtek.

Szabó tizedes odavágódott Bagi elé. Bár hanyagabbul, mint otthon a kaszárnyában, s hangja is inkább bizalmas tompa volt, semmint pattogó.

– Jelentem, megtaláltuk.

Hamar meglelték a verem ajtaját a csizmasarkával végigkopogtatott padlóban. Odalökték a parasztot, rakodja csak kifele a zsákokat. Az asszonyt is odalökték, segítsen.

Bagi nyaldosta a bajsza szélét: nagy fogás! Napnál világosabb, hogy a partizánok élelmiszer-raktárára bukkantak. S míg fél szeme a zsákokon ült, fél a gyerekeket tartotta pórázon, a két kis agyonrémültet a kemencesuton s az asztalon maradt pólyást.

– Hadifoglyoknak tekintendők – bökött arra a fejével, a jutasi őrmesterek sziklaarcával; egy katonát állított oda melléjük. A Barna nevezetű tejfelesképű őrvezetőt, kinek ő soha nem adott volna csontcsillagot, mert anyámasszony

katonájának tartotta. Most is csak azért hozta magával a különleges harci feladatra, hogy edződjön a gyerek.

A kölykök tőle talán nem ijednek el. – E gesztusáról Bagi önelégülten úgy képzelte, hogy bajusza alatt azért ott húzódik árnyéka az emberiességnek. Kurta parancsokat osztogatott. A katonák gyorsan és pontosan hajtották azokat végre. Nem lehetett az időt vesztegetni.

A zsákokat feldobálták a szekérre. Az aszaltszilvát és a birkafaggyút se hagyták ott. A zsákok tetejére felparancsolták a foglyokat. Az asszony kezét nem kötötték össze, hogy a pólyást tartani tudja. (Ez is Bagi szamaritánus hajlamait mutatta.) De a két kicsit meg kellett kötni, mert kapálóztak. S a juhpásztort, azt többszörös szíjjal megkötözték.

Majd mielőtt a házat felgyújtották, egy kapát és egy ásót is feldobtak a szekérre, amit a fészerből hoztak elő.

Csak annyit vártak, míg a lángok kicsapnak az ablakon s felkúsznak ropogva a barna gerendafalakon a tető alá. Akkor elindult a menet az erdőn át hazafelé, két oldalt biztosítással.

Mikor már nem kellett a partizánoktól tartani, egy tisztáson megálltak. Akkor már szép reggel volt. Augusztusi reggel. Itt is kék virág a fűben. S dús harmat. Csillogott minden.

Bagi kegyesen megvárta, míg az asszony megszoptatja kicsijét. Nem vadállat ő. Egy pillantást vetett a nagyobbacskákra. Mintha valamit fontolgatna. Mintha egy képzeletbeli határnál mégis megtorpanna. Nem vadállat ő. A két nagyobbacska mélyen aludt. Intett a katonáknak. Azok csőre töltött fegyverrel a tisztás szélére kísérték a juhpásztort és asszonyát. Ott kezükbe adták a kapát meg az ásót.

Bagi a viaszsárga őrvezetőnek megkegyelmezett. Látszott, hogy rosszul van.

– Te maradsz a gyerekek mellett. – Szájának keskeny vonala gúnyos fodrot vetett, megvetése jeléül. De ne mondják, hogy nem lakik benne ember.

Az erdő hangtalanul és sötét mozdulatlansággal nézte

az asszony és az ember szögletes hajladozását. Mint két elgörbült gyertya, melyeket csonkjuk felé esznek már a lángok – kivilágítottak a sötét háttérből fehér darócaikban.

Mivel sietni kellett és zajt se volt tanácsos csapni, a katonák megelégedtek egy kotoréknyi gödörrel s nekiláttak a két ember agyonverésének. Mikor az asszony összerogyott, két karját úgy nyújtotta a gyerekei felé, mintha tornagyakorlatot végezne.

Mikor már úgy látszott, hogy nem mozognak, rájuk kaparták a földet. Itt-ott a fekete rögök közül kikandikált a fehér daróc.

Barna őrvezető semmit se látott az egészből. A gyerekek felé fordulva állt a szekéroldalnál. Mikor azok a buffanásokra és reccsenésekre felébredtek, egészen elébük állott, hogy ne lássanak semmit. A karját kiterítette fölébük.

A gyerekek keservesen sírtak, hogy szüleiket nem találták. Bagi dühös volt.

– Az irmagját is kiirtani – dörmögött. Barna őrvezetőnek dörmögött, aki farkasszemet nézett vele, a gyerekek mellől. Ettől lazult kissé a bajsza. Abba morogta bele: – Foglyot pedig nem ejtünk, az volt.

Nyikordultak a kerekek, elindultak. Barna őrvezető nem bírta, hogy lopva oda ne nézzen, a dombocskára a tisztás szélén. Úgy tetszett, mintha a földkupac mozogna. Aztán mégse. De azt határozottan látta, hogy egy-egy göröngy legurult.

3.

Na végre! – sóhajtott fel Lévay, mikor meglátta a kis csapatot kibontakozni az erdő puha és sötét zöldjéből.

A mozgó, imbolygó alakok olykor egymást fedték. Csak nehezen tudta ily távolságból számba venni őket. Szemhunyorítva számolt, míg aztán megkönnyebbült: megvannak mind; s rakott szekérrel, mint kivehette.

Bizakodva várakozott a parancsnoki szállás előtt.

A szekér, a katonákkal, kicsit odébb állt meg. Valami

nem tetszett neki rajta. Hamar rájött, hogy a gyerekek. Mit keresnek a tetejében a gyerekek? Rossz érzés fogta el.

Várta, mit hoz Bagi; ki kemény léptekkel tartott feléje, jelentéstételre. Boka csattant, kéz röppent, fel a sisakhoz, szép energikus, kurta mozdulattal, ahogyan Jutason tanítják.

– Jelentem, parancs végrehajtva, ellenség megsemmisítve, szám szerint kettő, három hadifogoly a szekérderékban.

Pattogó szavait az ábrázat fényessége festette alá, aligalig tűrtőztethető fegyelembe foglalva. Mert nagyobb a fogás, mint remélhették.

– Hadifoglyok? – szökkent fel Lévay szemöldje.

Bagi előhozatta a gyerekeket. A két nagyobbacskát (Barna őrvezető karja alatt remegve összebújtak) s a pólyást (egy másik, iskolapadból alig kikerült hadfi ügyefogyott karjai közt). Sziklaarcán kissé elbizonytalanodtak a rettenthetetlen vonások. Lévay összeráncolt homloka láttán s a zavartól, hogy noha ki volt adva: hadifoglyot pedig nem ejteni – most mit csináljon ezekkel?

Az önkéntes hadapródőrmester, úgyis, mint a maradék század parancsnoka elsápadt.

– Meg vagytok ti őrülve? Hol vannak a szüleik?

Bagi végighúzta a torkán az ujját. Az egykori néptanító szót se szólt, hátat fordított neki s bement a házba. Bement, lerogyott egy székre s tenyerébe hajtotta arcát.

Bagi utána sompolygott, s óvatosan odacsúsztatott némi könnyítő szavakat tenyerébe temetkezett felettesének.

– A németek dolga, mi legyen. Már át is küldtem őket.

Lévay átnézett a szoba falán, Bagi feje mellett, mintha meg se hallotta volna.

– Ezt megcsináltátok – sóhajtott. – Pedáns munka.

Bagi bólintott. Dicséretnek vette.

– Lelőttétek... a szülőket?

Bagi fejét ingatta.

– Felkötöttétek?

Erre is ingatta.

– Agyonvertétek?

Bagi bólintott. – Nem üthettünk zajt. – Nyugodtan

nézett Lévay szemébe. Mint az egészséges lelkű emberek. Katonás nyíltsággal.

Reménytelen. Nem ért semmit. Inkább még Lévay sütötte le a szemét. Mintha neki volna takarnivalója. S ennyit szólt csak leverten: – Kijózanodhatnátok... – Ezt is bánta. Mert ezzel is kiadhatja magát, hogy nem hisz a „végső győzelemben". Ez a Bagi talán még arra is képes lenne, hogy kiadja a németeknek, mint defetistát, „kötelességének" érezné.

Belenyomta arcát újra a tenyerébe, ne tükrözzön semmit az iszonyatból, mi lelkében dúlt. Akárcsak világító lövedékek csapódtak volna oda be, nappali fényességben látszott, hová jutott el az ember ebben a háborúban. Nem a hadi úton, lelkének terepén. Ez a Bagi, ki asztala mellett eligazításra vár, most majd egy jót alszik. Édes álomba mélyed. Jó lelkiismerettel. Hiszen fényes haditettet végzett. (Talán még kitüntetésre is gondol.) Hogy emberéletet is eloltott? Mégoly brutálisan? Vele jár. A háború törvénye felmenti: partizánnak nincs kegyelem... És segédei? Az iskolapad melegével a fenekükön? Úristen! Ez lenne a magafajta néptanítók magasztos működésének végterméke? „Beléjük sulykoltuk az izzó hazaszeretetet" – csengett a fülében. Gúnykacajként csengett. Megkapták tőlünk a „legszentebb eszmények" útravalóját. Keresztény Európa, meg a többi. S ezek nevében... – Belevájt ujjaival az arcába. Szívesen mentette volna őket: parancsra tették. Hogy magát is mentse. De csak ingatta a fejét: nincs mentség. Ama útravaló beoltotta őket erre is, a másfélék gyűlöletét sugallván. A lakkosan csillogó felület alatt. Igazolhatóvá fényezvén a legszörnyűbb tettet.

Felemelte fejét Bagira. A karikás szemeit.

– Elmehet – intett neki fáradtan, civilesen.

Kint hangokat hallott. Német beszédet. Összekapta magát gyorsan begombolkozva; arcára felcsapva a szigor és fegyelem álcáját s minden parancsnoki méltóságával kilépett az ajtón.

A német parancsnok a maga nyelvén nem éppen örömének adott kifejezést. Kurta mondatokat és kézmozdulatokat vetett oda a katonáknak. Indulatos mondatokat és mozdulatokat. Az ő katonáinak. Ott ültek a földön a gyerekek is. – Mama, mama – nyöszörögtek erőtlen, mint a fészekből kiesett verébfiókák, míg a hangjuk tart. A pólyás is a fűben. Tátogott cserepes ajakkal, kiszáradás előtt.

A katonák magukat kihúzva álltak ott, kicsit pirosan. Csak a kopogó fahangok hideg színéből következtettek, mit kellene tenniök. Lévay értette. Ők szerezték, ők is intézzék el (mármint a foglyokat). És remélhetőleg nem kell őket kioktatnia az elintézés módjára. Elég gyors a Prut vize és elég sziklás. Ezt mondta a német.

Lévay pedig ezt, odalépve, a német nyelvén:

– Vállalom.

Arcizma se rezdült. A németnek is csak a szeme kéklett fel elégedetten:

– Jawohl.

– Fogjátok – parancsolta Lévay azon nyomban.

Három katonája készségesen odaugrott, fogták a gyerekeket. Ezt már a német parancsnok nem várta meg. Nem akarta megvárni. Nem szereti a piszkos munkát.

Lévay a fejével intett: kövessék. A Prut felé vette útját.

Három katonája követte a három gyerekkel, kicsit lemaradva, bukdácsolva a füves buckákon. Parancsnokuk nagyon is meghúzta a lépést. Talán nem akarta hallani a gyönge hangocskák szünet nélküli, panaszos „mamáját". Átvágtak egy cserjésen s máris ott voltak a Prutnál. Lévay egész úton szót se szólt, hátra se nézett.

Szólni most se szólt. Csak hátrafordult szótlan.

Három pelyhesállú katonája tekintett rá kétségbeesetten. Mindhárom a friss eresztésből, az új szagú bőrszíjakban.

Egyikük meg éppen az, kinek tejfeles arca olyannyira kirítt a rohamsisakból, midőn tegnap este útnak eresztette őket az erdőbe. Csalódás látszott az arcukon, mert titokban másképp gondolták, mikor a gyerekekkel parancsnokuk követésére indultak. Ki tudja, milyen lehetetlenségekben reménykedtek. Minő tévképzetekben ringatták magukat a parancsnokukról. „Mama, mama" – pihegtek kezük közt az apróságok, e fészekből kiesett verébfiókák. De mintha ők vesztették volna el apjukat, anyjukat.

Lévayban némi fényecske kezdett felgyúlni. Derengés a rettenetes sötétben. Hinni kezdett valamiben. Ó, nem a népiskolai „útravalók" mégiscsak igaz emberségre vezérlő kalauz-voltában. Egy sokkal mélyebben aluvó valamiben. Eredendő valamiben, mely az ősrétegekből jő fel. A háború se tudja kiirtani. Hacsak még inkább felszínre nem hozza.

Lévay nem tudott róla, hogy arcáról bármi is olvasható. Csak katonái orcáján látta szemük környékére lopakodni a fellélegzés színeit. Csaknem elmosolyodott tőle, de nem engedte annyira szabadjára arcának izmait. A megnyugvást, hogy katonáiban nem csalatkozott, így se takarhatta el. Miként a katonák se a maguk megkönnyebbülését. Az ösvényre mutatott, mely a Prut partján kacskaringósan haladt, az elszórt faházak felé, a mellükig érő gazban.

Csend volt, csak a fű zizegése, s a bogárzümmögés hallatszott. S néha egy-egy elnyújtott, távoli ágyúdörej. A Prut túloldalán felfejlődő ellenség mintha visszafojtaná lélegzetét. Visszafojtott lélegzettel figyelné, mi történik itt a gazosban, a kacskaringós csapáson. A gyerekek is elcsendesedtek. Megérezték, hogy most már ők is megnyugodhatnak?

A házakból odagyűltek köréjük a gyerekek, s néhány öreg. Nyomorúságos rongyaikban. Arcukon az éhség lázának rózsáival. Nem volt ott egyetlen férfi, egyetlen életerős nő. Csak a sánták meg a bénák.

A hadapród őrmester barátságos szóval fordult hozzájuk. Azt a néhány szót forgatva, cserélgetve, ami az idegen földön ráragadt, meg az útiszótárból, mit a fedezék mélyén lapozgatott néha, az égszakadás szüneteiben.

Értették, nagyon jól értették, mit akar. A gyerekek le-

guggoltak a két nagyobbacskához, egy bábuska pedig csuparánc kezeivel magához ölelte őket. Málinki, málinki – sóhajtozott. Ó jaj. Szegény kis árvák – jajdult fel a maga nyelvén. Hat éhes száj gondja rajta. Ez a kettő el lesz köztük. Megmutogatta a hatot. Mutogatással és kevés szóval mindent megbeszéltek. Azt a pólyást, azt nem, az már úgyis meghal, mert az már meg is van kékülve. Nem is tudnának vele mit tenni. Azt hagyni kell szépen, az már úgyis meghal. Jobb lesz neki. Tej egy bögrével sincs. Állatok sincsenek.

– Egy kis teát adjanak – mondta Lévay szürkén.

Előhoztak a teához egy kis pléhkanalat. Mindegy annak már, szegénykének – sóhajtottak. Nincs abban már élet.

Lévay fogta a pléhkanalat. Remegett a kezében. Sose fogott pléhkanalat? – állott az idegen népek szemében. A fegyver ravaszán is így reszket az ujja? Barna őrvezetőről meg azt gondolták: ily szerencsétlenül áll puskával a kezében is? Miképp a cseppséget odatartotta?

Erőltették a teát. Több elcsurgott, mint ami néhány csepp az erőtlen, elkékült szájacska piciny gödrébe jutott.

Kár erőltetni – vélték sóhajtva az idegen népek. És ugyan mire? A két nagyobbacskát elvezették. S azok ekkor kezdtek rá a keserves sírásra. A testvérük után.

– Kátya! Kátya! – próbálták kitépni magukat a bábuska karjaiból, ki szoknyája száz ráncába igyekezett belerejteni fejecskéjüket. Ne lássák fájdalmuk tárgyát.

– Kátya – mormogott Lévay. – Tehát Kátya vagy. Katalin. – Nem adta fel a kínlódást a pléhkanállal. Árnyék ült homlokára. Az ő kislánya is Katalin volt. A torokgyík vitte el esztendős korában.

Mit kínlódik már – gondolták az idegen népek részvéttel. Hiszen úgy csüng már a feje, elernyedve, mint a hullni kész sárga falevél. Talán már nem is él.

De élt. Felnyöszörgött. A hadapródőrmester és az őrvezető egymásra néztek. Tényleg, milyen tejfelesképű – lebbent át Lévay fején a gondolat. Amolyan kószamód, csak úgy magában.

– Na menjünk – mondta aztán. – Nem kell senkinek.

Maga vette kézbe a csecsemőt. S visszamentek a kanyargós ösvényen, a dudva közt.

Visszamentek a parancsnoki szállásra. A csecsemőt ott letették a priccsre.

Lévay homlokán erős gondolkodást mutatott az árnyék. Aztán felütötte a fejét. S míg legényével teát főzetett, Barna őrvezetőt két tiszttársáért küldte. Két jó emberéért. Egyik mankón sántikált be, másiknak alig látszott ki szeme, orra a fehér pólyából.

Lévay leültette a csodálkozó tiszteket ünnepélyes arccal. Papírt vett elő, kockás füzetlapot. Egyéb nem volt kéznél. Toll sercegett a csendben.

– Ezt írjátok alá. Mint tanúk – nyújtotta oda a tiszttársaknak.

„Örökbefogadom..." – állott a kockás füzetlap élén, erős, szálkás betűkkel.

A tisztek felvonták szemöldjüket, már amennyire a fehér pólya alatt lehetséges volt, kicsit mosolyogtak.

– Ez meg mi?

– Amit láttok. Így védelem alá van helyezve. – Odamutatott a priccsre, hol pólyában aludt az örökbefogadott.

Barna őrvezető lépett be. Bazsalygó kerek képpel. Egy ibrik tejet mutatott fel. A németek kecskéjét csapolta meg – árulta el a titkát.

A tisztek is bazsalyogtak, fejüket csóválták, s aláírták magukat tanúnak.

– S itt mit kezdesz vele? – kérdezték. – E pokoltornácán?

– Hazaküldöm a feleségemnek – mondta Lévay a lehető legtermészetesebben. Noha a megoldás ebben a pillanatban jutott eszébe.

5.

Nem késlekedett egy napot sem, egy órát sem. A kicsi éledezett és ez nagyot könnyített a szívén. Kő feküdt azon mind ez ideig. A bűn leroskasztotta. Mely személy szerint nem is az övé.

Itt a fronton jött ez csak, hogy a mások bűne köve ráfeküdt, minden magyaroké. Most meg még közeliek is a tettesek; saját emberei. Iszonyú súlya volt a kőnek. Jóvátenni valamit, hogy szabadulhasson! Levezekelje...

Gondolkodott, kit meneszthetne haza a gyerekkel. Ki mást mint Barna őrvezetőt, a tejfelképűt; mint Bagi mondaná, az „anyámasszony katonáját". Ő mutatkozott még oly vezeklőnek. Akire nyugodt lélekkel rá merte bízni, s aki a néptanító önvádját komor sarkalatosságából mintha kimozdította, de legalábbis kilazította volna, eleven ellenpéldaképp. Aprócska megnyilvánulásaival.

Annak rendje-módja szerint kiállította hát a menetlevelet. Egyenesen az alföldi faluba. Innen a frontról. A most csendes, de holnapra biztosan kutyameleg első vonalakból.

Barna őrvezető vigyázzállásában volt valami súlyos, míg az utasításokat hallgatta. A felelősség súlya volt vigyázzállásában, s ez időre még a játszi fényecske is eltűnt a szeméről, amit a hazatérés boldog izgalma gyújtott oda.

Felszerelkezett. A kisbabát kincstári takaróba bugyolálta, mely durva volt és fehér, nemzetiszín csíkkal a szélein. Utoljára a kockás füzetlapot rejtette a legbelső zsebébe, négyrét hajtva, akkurátusan. S tisztelgett egy keményet, ahogy a jutasi őrmesterek tanították.

Lévay Pál, önkéntes hadapród őrmester, századparancsnok sokáig nézett utána, szállásának küszöbéről. Még akkor is ott állt, mikor a tejfelképű őrvezető, a friss eresztésből, új szagú szerelésében, beleértve a kincstári takarót is, eleven terhével a magas fűben eltűnt; egy emelkedés végképp elnyelte, amerre Vorochta kiégett házai látszottak, s ahonnan már vasúti sínek vezetnek a Kárpáton túlra. Mikor már eleget állt, leült a küszöbre. Ott érte az alkony is, a szelet ígérő vörös éggel a feketébe öltözött erdők felett.

Más történet, hogyan ért haza, az alföldi faluba Barna őrvezető a kislánnyal. Mert hazaért. Maga is, terhe is épségben. Érdemes történet ez is. Most csak annyit róla, viszontagságban nem volt hiány. A remény úgy bujkált, mint

egynémely kárpáti patakok, melyek oly vidám csörtetéssel tudnak előbukkanni a sovány dombok közül, s úgy elbújnak máskor az árnyékos sziklák közé, mintha sose akarnának többé szemünk elé kerülni, végül mégiscsak felütik harsogó fejüket a legkopárabb hegynek hasadékán. Egy szerelvényt a bomba is szétvágott, megsorozták a fedélzeti fegyverek. Halottak a töltés árkában, sebesültek jajgatása. Őrvezetőnk, zubbonya menedékében a babával szénaboglyát húzott magára. Ott voltak a lakatlan hegyi rétek közt. A mozdony kilőve. Várni kellett két nap, két éjjel. Befújta a meleget a pokrócba, megfejte a legelő teheneket, hatalmi erővel. A komiszt előbb pépesre megrágta, úgy adta a baba szájába. Volt, hol tehervonatra kellett felkapni, fékezőfülkében lapulva. Vagy a tetőn vackolva, menekülők batyui közé. Így araszolt mind közelebb úticéljához. Aztán sima szakaszok is voltak, személykocsikban, vételezni lehetett az állomásokon tejet. Egy cigányasszony meg erővel el akarta könyörögni tőle a babát. Amikor már úgy látszott, sohasem érkeznek meg. Nem – mondta hajthatatlan – nem lehet azt, paranccsal viszi megnevezett helyre.

Nem mesélem tovább, hisz tudjuk, a megnevezett helyre megérkeztek.

Tudjuk, mert minden regényessége ellenére igaz történet vezette tollam.

Kátya – Lévay Katalin a barátom felesége.

(Azóta testvéreivel is találkozott, de második életadóját, örökbefogadó apját sohase láthatta. A sors fintorából orosz géppisztoly végzett vele, midőn hazatérőben nem adta lovát. Lehet, hulltában azt gondolta, vezekelnie kell minden magyarok bűnéért. Lehet.

Ó, mennyi égre kiáltó ostoba igazságtalanságát láttuk akkoriban a Sorsnak. Egy öreg orosz katona, „gitárját" maga mellé fektetve, mahorkaszó mellett azt mondta nekem erre, szomorkás bölcsen:

– Vojna, vojna...)

TANÚVALLOMÁS AZ UTÓKORNAK

Hol is kezdjem el?

Látom, üres a jegyzetfüzete. Hát én ezt most telebeszélem. Lehet? Ha már kérdez, ha már megkeresett, ha már rám talált. Igen, én vagyok az a Schwarcz Gyula, akire hivatkozik Domokos József a Magvető Könyvkiadó kiadásában megjelent „Két per egy kötetben" c. könyv 273. oldalán. Igaz, ott a nevem így szerepel: „Schwarz Gyula politikai munkatárs." Hogy talált rám? Iszik egy pohár pálinkát? Cseresznyém van, ugyanis ez most a kedvenc ital, igaz? Hanem én ezt a könyvet még nem is láttam. Hogy nekem adja? Nagyon köszönöm. Legalább én is elolvasom.

Nincs jogom nemet mondani.

S miért ne beszélnék? Nem tudom, hányan élnek még azok közül, akik részesei voltak a Kiss János altábornagy vezette katonai ellenállási mozgalomnak. Én itt vagyok. Megteszem a tanúvallomásomat. Úgy mint 1957-ben, amikor jó néhány csendőr előkerült az ellenforradalom után. Közöttük az a Mikulich Tibor volt páncélos százados, aki az ellenállási mozgalom árulója volt. Nem is tudom, hogyan találtak rám. Egyszer csak csöngött a telefon.

– Itt Schwarcz Gyula beszél.

– Maga az a Schwarcz Gyula, aki Beszkárt-kalauz volt 44-ben? Jaj, de jó, hogy megtaláltuk. Jöjjön be a Fő utcába. Azonosítani kellene néhány embert. Hátha megismer közülük valakit?

Elém tettek sok-sok fényképet.

Nézegettem őket, egyiket a másik után. Melyiket isme-

rem meg? Ki az, akire biztosan azt tudom mondani: ott volt, láttam, ismerem.

Egyiket is félretettem, a másikat is. Ezt se ismerem, azt se, amazt se.

– Mire emlékszik? Valami jellegzetességre például...

Amikor a Tartsay-lakásban lefogtak, volt ott egy hangoskodó, rekedt hangú csendőr főtörzsőrmester. A Margit körúton is ő volt a vallatóm. Sosem tisztult fel a hangja. Állandóan rekedt volt. Erre emlékszem.

– De hisz ez nagyszerű – mondta a felügyelő. Onnan tudtam, hogy felügyelő, mert hamarost felhozatott egy foglyot, aki nagyon katonás tartású volt, illemtudó, készséges, s mindig ezt mondta: – igenis, felügyelő úr...

Én a felügyelő mellett ültem.

Engem a férfi figyelemre se méltatott.

– Mi a foglalkozása?

– Üveges, kérem tisztelettel.

– Jó-jó, 44 után üveges lett, tisztelet érte, hogy megtanult dolgozni. De azelőtt mi volt?

– Csendőr főtörzsőrmester.

– S eredeti foglalkozása nem volt?

– Mozigépész, kérem, felügyelő úr!

A rekedt hangra azonnal felfigyeltem. S amikor kimondta, hogy mozigépész volt, ráismertem. Ő is ott volt a Tartsay-lakásban. Ő vezette a kihallgatásomat a Margit körúton.

Csak néztem és emlékeztem.

– Emlékszik rám? – kérdeztem. – Amikor engem vallatott, nálam szakadt el mindig a mozifilm. Erre emlékszik?

– Igen, kérem tisztelettel. De én soha nem ütöttem!

MEGINDUL az emlékezet mozifilmje.

Látom magam a vallatószobában. Előttem a csendőrfőtörzsőrmester, mögöttem két pribékje.

– Mondd el szépen, édes fiam, amit tudsz. De úgy mond, mintha filmet látnál. Nézz csak előre. Ott van előtted egy mozivászon. Látod?

– Igenis látom.

– Nagyon jól van. Hát akkor mesélj nekem. Te jössz

jobbról, balról jön Schreiber Róbert őrnagy úr. Igen? Mindent mondj el. Időt, napot, percet, mibe voltál öltözve, milyen ruha volt az őrnagyon. Mindent. Van-e édesanyád és szeretnéd-e újra viszontlátni? Ha igen, akkor őszintén mondj el mindent, akkor viszontlátod. Na édes fiam, kezdd el... Hogy is volt?

Meséltem.

Képzeletben felvázoltam a filmvászonra a történteket. Egyszer csak intett. Hátam mögött két pribék ült, egy pofon balról, egy másik jobbról. Mi ez? Miért kapom ezt?

A törzsőrmester nevetett.

– Elszakadt a film. Holnap elölről folytatjuk.

DE AZ EMLÉKEZÉS mozifilmje nem itt kezdődik.

Sokkal előbb.

Fiatal vagyok, bicajon ülök, kerekezek be Budapestre, a Conti utcába. 1939-et írunk. Választásokra készült az ország. Én a párt tagja vagyok, a szocdemé persze, de ez akkor nekem természetes volt. Büszkén vallottam magam a párt tagjának: a húszévesek szilajságával, bátorságával, hevességével. Amire megkértek, ami feladatot kaptam, örömmel vállaltam. Az apám is szocdem volt. Azazhogy nem az apám, hanem Schwarcz Dezső, a Szürketaxi gépkocsivezetője, édesanyám második férje.

A nevem ugyanis Bene Gyula Károly. Schwarcz Dezső azonban azt mondta édesanyámnak: „te, ezt a gyereket a nevemre veszem". Örökbe fogadott. Így lettem Schwarcz Gyula. De amikor a származási papírokat be kellett szerezni, a születési anyakönyvi kivonatban Bene Gyula Károlyként szerepeltem. Ez sokat segített, mert különben a zsidós név nem volt jó ajánlólevél.

Tehát a párt tagja voltam. Sok mindenben részt vettem Rákosszentmihályon. Mert ugyan angyalföldi vagyok, de az ifjúságom Szentmihályon ment el. Előbb nyalóka ragasztásban vettem részt, azután Népszava-terjesztésben. A választások előtt meg bicajjal vittük ki a röplapokat Szentmihályra. Kioktattak az öregek, hogy vigyázva, óvatosan,

ne hebehurgya módon, mert a rendőrök nem nézik jó szemmel a Szociáldemokrata Párt tevékenységét. Pedig a párt legális volt.

Én mindig Wolf Mihállyal mentem a röplapokért. Felrakodtunk, s aztán neki a városnak. A mi választási irodánk a Rákóczi úti üres üzlethelyiség volt. Mert abban az időben a Vén diák, meg a Miklós vendéglő volt a munkások gyülekező helye. A Vén diákban hallottam beszélni Szeder Ferencet, hogy tudott az szónokolni. Nem is tudom mondjam-e a nevét, mert ugye később jobboldali lett, munkásáruló. De akkor kemény ember volt. Nem az én dolgom mások fölött ítélkezni. Igazam van? Na, látjuk ám, hogy rendőrök állnak a választási irodánál. Gyorsan visszafordultunk, ezt remekül csináltuk mind a ketten, röptében fordultunk meg az úton, egy öreg szakinál rakodtunk le. Másnap a választási irodába vittük a röplapokat, s onnan hordtuk szét. 1919-ben születtem, 18 évesen lettem a párt tagja. 1939-ben, húszévesen már némi gyakorlatom volt a pártmunkában. De azt mondtam Wolf Miskának: Te Miska, én megtréfálom a rendőröket. És elkerekeztem a rendőrség elé, ott hirtelen felvágtam egy csomó röplapot a levegőbe, hadd olvassák, s aztán már el is tűntem. Fiatal voltam, fűtött a merészség, meg akartam mutatni a világnak, én is vagyok valaki. Ekkor már atletizáltam is, futottam, 400–800–1500-as futó voltam. Bíztam az erőmben, a tehetségemben. De sajnos később megfigyelés után a rendőrség elkapott, több ezer röplapot elkoboztak, felpofoztak és az eljárást megindították, de utána bírósági értesítést kaptam, hogy „Horthy Miklós Kormányzó Úr Őfőméltósága amnesztiában részesített" fiatal koromra való tekintettel.

Szakmát is tanultam. Lakatos és vízvezeték-szerelő vagyok. Fiatal voltam. Azt hittem, enyém a világ. És persze szerelmes lettem. Na, erre én is iszom, ehhez erő kell, hogy elmondjam. Mert ez is a történethez tartozik. Ha nem mondom el, nem derül ki, miért lettem ellenálló, mi vitt a katonai ellenállási csoportba.

ÉN MÉG olyan szép lányt nem láttam, mint amilyen Olga volt. Fuchs Olga. Az Officinában dolgozott nyomdászként. Rákosszentmihályi ő is. Az apja ablaktisztítást, lakástakarítást, parkettavikszelést vállalt. Nem is ment rosszul az üzlet. Ebből tartotta el családját.

Hogy Olga milyen volt?

Látja, most otthon vár az én beteg feleségem, aki mozdulni sem tud, ízületes, nem hajlanak a csontjai, nem tud fogni, én mosdatom, ezért segítem mindenben, mert neki köszönhetem a Margit körúti fogházból való szabadulásom után, hogy ma életben vagyok. De hát most Olgát kell felidéznem. Fuchs Olgát, a szép lányt, az akkori menyasszonyomat. Én beleszerettem a nézésébe, a tekintetébe, a járásába, nem volt nálánál szebb a világon. Kár, hogy nem voltam költő, mert verseket írtam volna hozzá. És én is megtetszettem neki. Ekkor én már a Csurgói úti Stieberféle vasszerkezeti gyárban dolgoztam, mint lakatossegéd. De jött egy pártutasítás: „Párttagok, ne dolgozzatok hadiüzemben..." Igen ám, de a hadiüzemből a katonai parancsnok el nem engedett senkit.

Mondtam már, hogy nevelőapám taxis volt. Egyszer, egy este orvosi táskával állított haza. Valaki a kocsiban hagyta. Aztán, hogy nem keresték, támadt egy ötlete az öregnek. Azt mondta nekem:

– Fiam, menj el a Bakos doktor úrhoz, és mondd, hogy neki küldöm ezt az orvosi táskát. Bizonyára használni tudja.

Ez a Bakos doktor úr OTI-orvos volt, apámnak régi ismerőse, s bizalmasa. Elmentem hozzá. Átadtam a táskát. Mondtam, hogy a fater küldte.

– Üzent valamit – kérdezte.

– Nem üzent semmit, de nekem nagyon kellene egy igazoló papiros, főorvos úr kérem, hogy igen ártalmas nekem a jelenlegi munkahelyem. De a katonai parancsnok nem akar elengedni az istennek se.

– S hová mennél, ha onnan eljöhetnél?

– A Beszkárt-hoz.

Adott papirost. A parancsnok dúlt-fúlt, de elengedett.

Én meg jelentkeztem a BSZKRT-nál. Voltunk vagy kétszázan. S közöttünk jó néhány diplomás. Na, mondtam magamnak: neked itt nem terem babér. Ekkor már tudtuk, hogy a 200 jelentkező közül alig vesznek fel húszat. Volt pszichológiai vizsga is. S csodák-csodája, engem felvettek, a doktorok jó részét meg kivágták. Összesen huszonhármunkat vettek fel, gondolom, engem azért, mert volt egy rendes szakmám is, a lakatosság.

Ezt csak azért mondtam el, mert jól festettem ám a BSZKRT-egyenruhában. Csinos voltam, mutatós. Miért, most nem kellenék már a nőknek?

MUSZÁJ ezért a kitérőért, mert enélkül nem érthető a történet további része. Én a szerelemmel olyan lelkiállapotba kerültem, ami egyszerre volt a menny és a pokol. Jól van, tudom én, hogy ez most úgy hangzik, mint egy rossz regényből vett idézet, de mégis ez az igazság. Fuchs Olgába akkor szerettem bele, amikor nálunk már a zsidótörvények határozták meg az emberek életét. Nemcsak a zsidókét, a kereszténykét is. Hiszen abban az időben rendeletek, törvények választották kétfelé az emberiséget, olyan labirintust állítva föl, amelyben feltétlenül elvész az ember. S ha még csak az lett volna a mérleg serpenyőjében, hogy Olga zsidó. Tett az én jövendőbelim apja, ahogyan tréfásan mindig is neveztem: az „apósom" ennél súlyosabb érvet közénk: nem ilyen fiatalembert szánt a lányának. De nem ám! Neki meg az én származásommal volt baja, munkásfiú voltam, s ráadásul még szegény is. Ha leküzdjük a törvény adta nehézségeket, képtelenek vagyunk megbirkózni apósom ellenszenvével. De azért az eljegyzésig nagy nehezen eljutottunk.

Mindegy, szerettük egymást. És álmodoztunk a holnapról, a jövőről. Álmodoztunk arról a békés világról, amelybe minden ember vágyik. Ha gyerekünk lenne, vélekedtünk, csak nem állna ellent az öreg? Jó lesz nekünk az élettársi kapcsolat is, a „vadházasság", ahogyan akkor nevezték. És Olga állapotosan is vállalt a család előtt.

A kislány Ági lett. Ágnes, ugye szép név? Amikor a második feleségem – mert én Olgát feleségemnek tekintem, ha nem is esküdhettünk meg anyakönyvvezető előtt – gyereket várt, azt határoztuk, ha kislány születik, legyen ő is Ági. Annak a másik Áginak az emlékezetére.

De apósom éktelen haragra gerjedt. Megtiltotta, hogy betegyem hozzájuk a lábomat. Leveleket írtam, előbb haza, majd a nyomdába, de Olga egyetlen levelemet sem kapta meg. Apósom elkobozta otthon, illetve elkoboztatta az Officinánál. Én két évig nem láttam se Olgát, se a gyermeket. Egyszer ott sétáltatták előttünk:

– Hadd nézzem meg az unokámat – mondta édesanyám és erőszakkal felvette a kicsit, dédelgette, csókolgatta, örült neki.

Egyszer a gyámügyi osztályra hívatnak gyerektartási perben. Elmentem. Azt mondja a hivatalnok: elismeri, hogy önnek Fuchs Olgától gyermeke született? Mondom, mi az, hogy elismerem, a gyerek az enyém és feleségül akarom venni az anyját. De apósom erre felugrott, kiabált, fenyegetett. Azt nem engedem, mondta, inkább lemondok a gyermektartásdíj fizetéséről. A gyermek születése után egy évre apja tiltásának ellenére találkozni akartam Olgával és a Nagymező utcában a munkahelye előtt vártam, s eközben váratlanul megjelent az apja és felelősségre vont, hogy: „Maga mit keres itt?", majd leköpött. A történtek után felindulásomban meg akartam ütni, de erősebb volt bennem a leánya iránti szeretet. Utána elhatároztam, most már apósomnak tekintettem.

NEM IS enyhült meg 1944-ig.

Ági már kétéves lett. Ismét kerestem a kapcsolatot Olgával, mivel a zsidótörvény szigorításai arra ösztökéltek, hogy már kell segíteni rajtuk, akár akarja apósom, akár nem. Miután sikerült találkozni Olgával, kértem, hogy tegye lehetővé, hogy a lakásában találkozzunk. Ez meg is történt és apja arra kért, mivel neki menni kell munkaszolgálatra, segítsek a család fenntartásában. Ezt vállaltam

és boldog voltam, hogy szeretteim között lehettem. Én időközben Beszkárt-kalauz lettem. Apósom nemhiába rettegett, hogy elviszik munkaszolgálatra, ez hamar be is következett.

Így kaptam vissza Olgát és Ágnest. Boldog voltam. Azután jött a csillagos rendelet. Fel kellett varrni a sárga csillagot. A Csömöri úti utolsó házban laktak, megjelölt csillagos házban. Apósomat elvitték. A család egyedül maradt.

Én meg átvettem az öreg kuncsaftjait.

Ezt csak úgy tehettem, hogy ugyanaz a Bakos doktor, aki egyszer már segített, tartósan betegállományba vett. Sportszívem volt a sok futástól, vert is akkorát, hogy még a felülvizsgáló orvosok is mindig maródinak írtak be.

Megtanultam parkettát kefélni, a lábamra kötöttem a kefét, így ni, ahogy mutatom és ezzel a táncos mozdulatokkal tisztítottam a parkettet. Sokfelé a városban, ablakot is pucoltam, sok helyen, még a Mosonyi utcai rendőrkapitányságon is. Sok pénzt lehetett vele keresni. S még bővítettem is az üzleti kört.

MOST jutottunk el az ellenállási mozgalomhoz.

1944. nyár végén elvitték Olgát és Ágit, a testvéreket, az egész rokonságot. Kint voltam a deportáló vagonnál, a Békásmegyeri téglagyárban. Ugye, nem kell többet mondanom erről? Pedig beszereztem mindenféle okmányt, amivel bizonyítottam, hogy Olga anyja után kereszténynek számít, de ez sem ért semmit. Élelmiszert vittem nekik, jó szót, reményt. Nem tudtam másban segíteni.

Hogy hittek-e a viszontlátásban, meg nem tudom mondani. De én úgy jártam-keltem a városban, hogy nem láttam a gyűlölettől. Csak a bosszú éltetett. Visszafizetni ezt a rettenetet, valamit tenni szerettem volna, de nem tudtam, hogy mit.

Apósomnak volt egy barátja. Prém Sándor. Mozigépész a Rákóczi út 9. sz. alatti házban, ahol akkor valami filmkölcsönző iroda volt. Ő vitt be engem oda, ő szerezte meg

nekem ezt a helyet, hogy ott is takarítsak. Ez a Prém Sándor is szocdem volt. Megértettük egymást. Neki nyíltan panaszkodhattam.

Szerettem a filmforgalmazási irodába járni, mert itt olyan filmeket is láthattam, amilyenről addig nem is álmodtam.

Ehhez a Prém Sándorhoz bejárt egy fiatalember.

Velem nemigen állt szóba, úgy tudtam, hogy filmtechnikus szeretne lenni. Tantó Gyulának hívták. Prém bácsival nagyon bizalmas viszonyban volt. Észrevettem, hogy egyszer-kétszer rólam beszélgetnek.

Ez a Tantó Gyula egyszer elém állt.

– Elvitték a szeretteidet? – kérdezte.

– A kislányomat is.

Méregetett, hogy mondja-e, ne mondja, de aztán kibökte.

– Van nekünk egy ellenállási szervezetünk. Nem akarsz te is tagja lenni?

– Kik ellen szervezkedtek?

– A németek és a nyilasok ellen. Az én nagybátyám egy ilyen csoport tagja. Sejt-rendszer szerint szerveződnek, az egyik nem tud a másikról. Nos, akarsz tagja lenni? Én rád gondoltam. Most visszafizethetnél valamit!

Azt sem tudtam, mi az a sejt-rendszer, persze nem vallottam be. De egyből vállaltam a feladatot. Éltetett a boszszú, a gyűlölet. Ó, ha meg tudnék fizetni...

Így kerültem a szervezetbe.

Ez a Tantó Gyula hamarosan össze is hozott a nagybátyjával. Az első találkozó a saját lakásán volt. Az Üllői úton lakott, a Körút és a Nagyvárad tér között, ahogy kifelé megyünk a jobb oldalon, körülbelül a közép táján. A házszámra már nem emlékszem.

A lakásban találkoztam egy őrnaggyal.

Nálamnál alacsonyabb, fontoskodó ember, őrnagyi egyenruhában. És amikor bemutatkozott s mondta a nevét, majdnem elnevettem magam.

– Schreiber Róbert őrnagy.

Nem voltam katona, nem értettem a rangokhoz, de legalább megtudtam, hogy egy igazi őrnagy előtt állok.

– Úgy hallottam, szívesen lenne a szervezetünk tagja.
– De előbb tudni szeretném, hogy mi a célja a szervezkedésnek.
– Kérem, a nagyobb középületek és a hidak biztosítása. Utat kívánunk nyitni Malinovszkij marsall seregének és meg akarjuk menteni a fővárost az elpusztítástól. Maga lakatos, ugye?
– Igen, kérem.
– Nos, a mozgalmunkban, mint összekötő dolgozna. 24 óra gondolkodást adok. Félni nem kell. Vannak barátaink, igen magas pozícióban, akik, ha baj történne, kellő időben kimentenének minket.
– Nincs mit gondolkoznom – feleltem –, készen vagyok bármilyen feladatra.
– Hol érhetjük el?
Megadtam a Rákóczi úti filmiroda telefonját, ahová abban az időben minden nap benéztem. Ugyanabban a házban volt az Elek-panzió, ott étkeztem. Pénzem volt, a munkahelyemről tartós szabadságolást élveztem orvosi rendelkezésre, de a BSZKRT-ruha is védett, akármerre is mentem.

ÉS ELJÖTT az első illegális találkozás ideje. Üzenet szólított. Schreiber Róbert őrnagy úr közölte, hogy most elvisz és bemutat engem a katonai ellenállási csoport vezetőségének.
Torkomban dobogott a szívem, így mondják, ugye, de így is éreztem. November tizedike után járt a naptár, a pontos napra nem emlékszem. Kerülő, cikcakkos úton mentünk, ehhez később is tartottuk magunkat, s így jutottunk el az Andrássy út 29. számú házhoz. Akkor nem tudtam, ki lakik ott, hiszen a sejt-rendszer előnye éppen az volt, hogy senki sem ismerte a másikat. Én Schreiber Róbertet csak őrnagy úrnak hívtam, azt hiszem neki én voltam „a Beszkárt-kalauz".
Beléptünk a házba.

MA MÁR EMLÉKTÁBLA áll a ház bejáratánál, emlékeztetve az arrajárót, nem akármilyen épület előtt megy el. Háromemeletes Andrássy úti bérház, a földszintjén ott volt a Gerbeaud cukrászda, ma a Művész presszó. Sosem voltam addig itt, meg nem néztem magamnak azt az épületet. Belvárosi cukrászdákba nem jártam, mit kerestem volna én ott? Nagy kapualj, széles lépcsőfeljáró, azt hiszem, késő délután volt, a lépcsőházban már égett a villany sápadozó fénye.

Mentünk fel a lépcsőn.

El nem felejtem, az első emeletre mentünk, a lépcsőházból jobbra nyílt Tartsay Vilmos lakása.

Csöngettünk.

Bevezettek a belső szobába. Egy nagy asztal körül férfiak. A legtöbbje katona. Közöttük még piros lampaszos is volt. Sosem felejtem el a látványt. Én civilben voltam, a beszkártos ruhát nem tartottam az alkalomhoz illőnek.

Amikor beléptünk, abbahagyták a beszélgetést.

– Itt az emberünk – mutatott be Schreiber őrnagy úr –, aki alkalmas a feladat végrehajtására.

Valaki kérdezett.

– Van-e katonakönyve?

– Nem voltam katona.

– Élelmiszerjegyei vannak?

– Igenis.

– Pénze?

Igyekeztem mindenre katonásan felelni, hogy lássák, tudom az illemet. Pénznek nem voltam bőviben, de azt feleltem: igen.

– Ön, mint összekötő lesz alkalmazva – felelte a kérdező. – Megértett engem?

– Igenis értettem – válaszoltam.

Úgy hiszem, megnyertem a jelenlévők tetszését. Nem azért mondom, de jó kiállású voltam, 25 esztendős, Beszkártegyenruha nélkül is mutatós, nyílt tekintetű, legalábbis Schreiber Róbert őrnagy úr mindig ezt mondta nekem. Leültem és hallgattam a tanácskozást. Arról beszéltek, hogy milyen fontos az erők összegyűjtése, hogy ha szükség

lesz rá, azonnal cselekedni tudjanak. Malinovszkij nevét emlegették, ahogyan nekem az őrnagy már az első alkalommal említette. Nyilvánvaló volt, hogy a közeli német összeomlásban reménykedtek a jelenlévők s készültek az átállás idejére, vagy az esetleges felkelés kezdetére. Ott azon nyomban kaptam feladatot azzal, hogy majd az őrnagy úr mindent elmagyaráz.

A FELADAT nem egészen olyan lett, amilyennek elképzeltem. Úgy szólt a parancs, hogy később, megadott időben jöjjek el ide, az Andrássy út 29. elé, ott majd találkozni fogok egy harcsabajuszú katonatiszttel, akit meg kell szólítanom.

Na, gondoltam, ez a feladat olyan, akár egy film része. Hát még amikor megmondta az őrnagy úr, hogy megszólítom, s azt kérdezem tőle: „Tessék kérem megmondani, hol van a Pénzintézeti Központ?" Erre azt a választ kapom majd: „Rendelkezésére állok."

A megadott időre érkeztem.

De óvatos voltam. Gondoltam, ami biztos az biztos. Az utca másik oldalán jöttem s ott várakoztam. Jöttem a Vilmos császár út felől, az Opera oldalán. A saroknál megálltam. Onnan a házra láttam.

Vártam.

Sehol senki. Azt gondoltam, ez csak cselvetés lehet. S ekkor hirtelen feltűnt a harcsabajuszú katonatiszt. Most már persze tudom, kivel volt találkozóm: Révay Kálmánnal. De akkor a rémülettől mozdulni sem mertem, mert nem egyedül jött. Vele volt egy civil is. Az utasítás úgy szólt, egyedül lesz. Most mit csináljak? Ha odamegyek, s vesztemre? Na gondoltam, jó futó voltam, ha baj lesz, iszkiri s elszaladok.

Szép lassan, komótosan átmentem a páratlan oldalra. Ők ketten ott beszélgettek a ház előtt. Én egyszer csak odaléptem, s tisztességtudóan megkérdeztem, egyenest a harcsabajuszú kapitányhoz intézve a szavakat:

– Nem tudja, kérem, hol találom a Pénzintézeti Központot?

Bizony Révay Kálmán is elfelejtette idegességében, hogy mit kellett volna válaszolni, mert belémkarolt, s azt mondta:

– Na jöjjön, fiam – s behúzott a kapu alá. A zsebéből borítékot vett elő, s átadta. Éreztem, jó vastag. Azt mondta: – Itt ez a boríték, juttassa el Schreiber Róbert őrnagy úrhoz.

Fellélegeztem, amikor elhagytam az Andrássy utat. Örömmel vittem a borítékot. Előttem bontotta ki az őrnagy úr. Én azt hittem, titkos iratokat bíztak rám. De csak elcsodálkoztam, mert a boríték tele volt százasokkal. Schreiber úr eltette, s ezt kérdezte:

– Csak ennyit küldtek?

Én ugyan azt mondtam a Tartsay-lakásban, hogy van pénzem, de azért elálmélkodtam, hogy mennyi pénz volt az. De hát, arra is gondoltam, biztosan jó helyre költik.

A MÁSIK feladat sem egészen olyan lett, mint amiben reménykedtem. El kellett mennem a Batthyány tér 1. számú házba, s ott kiállítottak részemre egy hamis katonai nyílt parancsot. Ezen én szerelőként szerepelek, s a gépkocsivezető egy számomra ismeretlen valaki volt. Őt kellett volna lekísérnem a jugoszláv határra, nekem azt mondták, egy bujkáló zsidó férfiról van szó, aki a partizánokhoz megy. Én a nyílt parancsot betettem a zsebembe. Azután abban maradtunk, hogy majd értesítenek, ha indulni kell.

Abban az időben már volt egy KISKA-igazolványom, amit Prém Sándor szerzett egy kisegítő karhatalmi alakulattól. Jó papírt adtak, hiteles volt. S közben, amikor tehettem, a Beszkárt-ruhámban jártam, az is védettséget adott. Az őrnagy úr elmondta, hogy van a Magyar utcában is egy ellenállási csoport, azok is csatlakoznak hamarosan. De erre már nem került sor.

AZ EGYIK találkozón azt mondta az őrnagy úr:

– Na fiam, van-e benned bátorság?

– Miért?

– Megyünk az oroszokhoz – felelte.

Ezen csak elámultam. Hogy-hogy megyünk az oroszokhoz, szerettem volna kérdezni, de nem mertem. A feladat feladat. Bizonyosan tudja az őrnagy úr, hogy miért megyünk. Hiszen neki is vannak fölöttesei.

– Hová – kérdeztem végül is.

– Vecsésre – jött a felelet. – Már ott vannak az oroszok.

Hárman indultunk, mert velünk jött Tantó Gyula is. Ennek örültem is, hiszen három ember több, mint kettő. Olyan furcsa volt ez az utazás. Amíg villamossal mehettünk, addig villamosoztunk. Azután már csak gyalog. Mi előre, a „front" irányába, s velünk szemben pedig megrémült, menekülő emberek sokasága. Ki kocsival, ki szekérrel-lóval, ki meg csak egy kis kézikocsival menekült. Hogy miért gondolták, hogy a főváros több védelmet nyújt, nem lehetett tudni akkor. A tömeg a városba, mi pedig kifelé.

Senki nem szólt hozzánk.

Különben is, az őrnagy úr katonai egyenruhában volt, mi meg civilben voltunk. És a katonai egyenruha védelmet adott. Tiszteltem Schreiber őrnagy urat. Nem néztem volna ki belőle ekkora bátorságot.

Aztán elmaradt Kispest, elmaradt Lőrinc is, s előttünk, arra túl a földeken Vecsés házai.

Az ágyúzás rettenetes volt. A torkunkban dobogott a szívünk. Az enyém biztosan. De mentünk előre, hogy a feladatot végrehajtsuk.

Hirtelen németek tűntek fel.

Ketten voltak.

Épp szólni akartam az őrnagy úrnak, hogy vigyázzunk, amikor ránk csapott a kiáltás:

– Halt!

Ennyit én is tudtam németül: Állj! Megálltunk.

A németek kezében géppisztoly.

Furcsa társaság lehettünk. Éppen egy kukoricás felé

igyekeztünk egy krumpliföldön át. Arra, amerről az ágyúzás hallatszott.

Az őrnagy nyugalomra intett.

– Majd én beszélek velük – mondta.

– De azt ne mondja ám, hogy mit akarunk – mondtam, mintha az őrnagy úrnak kellett volna a tanács. De még hozzátettem: – Azt mondjuk mindannyian, hogy rokonaink vannak Vecsésen s őket akarjuk visszahozni a városba.

Az őrnagy németül felelt. Nagyszerűen tudott németül. S már vette is elő katonai igazolványát s mondta-mondta folyékonyan, hogy kik vagyunk, honnan jövünk, s mit akarunk. És olyan meggyőzően beszélt, hogy a németek még szalutáltak is, amikor visszaadták papírjait. Tantó Gyula is vette elő igazolványát s én is nyúlok a zsebembe, de ekkor belém üt a felismerés villáma: nincs nálam semmiféle igazolvány. Most mi lesz? Ezek engem elvisznek. De a német szó annyira megnyugtatta őket, s olyan őszintének tetszett az őrnagy úr rokoni segítsége, hogy a németek újra szalutáltak s az én igazolványomat már nem is kérték.

S amikor éppen fellélegeztem, hogy ezt megúsztam, megszólalt az igazoltató katona, de már magyarul.

– Nem ajánlom, hogy Vecsés felé menjenek, ott most nagy a csihi-puhi. Forduljanak vissza. Nézzék, ott az oroszok vonala.

Svábok voltak.

De jó, hogy nem beszéltünk magunk között egy szót se magyarul.

Elbúcsúztak, miután megmutatták az utat visszafelé.

Mi meg mentünk visszafelé.

Hanem amikor már eltűntek a németek, s erősen figyeltük az alkonyatban, hogy merre mennek, akkor visszafordultunk. Csak nem hátrálunk meg a cél előtt?

Elértük Vecsés házait.

De amíg odáig értünk.

Lövészlukak sorban, egymás mellett. S mindegyikben

egy-egy orosz katona. Holtan. Kifordult szemmel, égremeredő tekintettel. Kezük még szorongatta a fegyvert.

Harckocsik.

Félig megégett emberekkel. Menekülés közben lelőtt katonákkal.

Hazudnék, ha azt mondanám, nem féltünk.

Vecsésen, az első utcákban lelőtt disznók, marhák, lovak.

De hát hová megyünk mi? Mi lesz velünk? Hogy igazoljuk magunkat, hogy kik vagyunk, mik vagyunk. S ha nem hiszik el a katonák, hogy mi egy ellenállási mozgalom részesei vagyunk? S vajon az őrnagy úr feladatát el tudja-e látni? Hisznek-e néki?

Valahonnan egy ember került elénk.

– Hová mennek, az istenért?

– A rokonainkat keressük.

– Itt maguk ne keressenek senkit. Az éjszaka kétszer cserélt gazdát a község. Innen menekülni kell.

Visszafordultunk.

S ekkor jöttek a repülők. Géppuskázták a falut. A legközelebbi házba rohantunk. Hogy ne mutassunk mozgó célpontot.

Eddig tartott a merszünk...

Az őrnagy úr kiadta a parancsot: vissza, ahonnan jöttünk.

NOVEMBER 22-őt írtunk.

Kedd volt.

Délben az Elek-féle panzióban étkeztem a Rákóczi út 9-ben. Ott volt egy nagyon kedves mindenes lány, szimpatikus lehettem neki, s nekem is tetszett. A délutánt a filmirodában töltöttem. Telefonon jelentkezett az őrnagy úr. Várjam.

Öt előtt érkezett.

– Értesítést kaptam, fiam, megyünk az Andrássy útra. De mielőtt indulunk, telefonálj.

A Filmiroda helyiségéből telefonáltam.

Egyet-kettőt csöngött, s már fel is kapták.

– Halló – mondtam – Tartsay-lakás?

– Igen, igen, már várjuk önöket, jöjjenek! – szólt valaki s letette a telefont.

Az őrnagy kérdezte.

– Nos? Minden rendben?

Én erre elmondtam, hogy olyan furcsa volt a hang. Még be sem mutatkoztam, nem mondtam semmit, amikor máris invitált, hogy jöjjünk csak... Én nem vagyok gyáva, nem azért mondom, de mégiscsak furcsa. Vagy nem?

Schreiber úrral gyalog mentünk a novemberi délutánban. A gyér világítás éppen csak jelezte az utat. A Rákóczi útról indultunk s cikcakkban mentünk. Gyalog az Andrássy útig. Úgy gondoltuk, ezzel tökéletesen eleget tettünk a konspirációnak. Azt figyeltük: követ-e valaki. Tiszta volt az út. Rajtam a legszebb télikabátom. Egy gyönyörű kékszínű, új kabát.

Megint a páros oldal felől közelítettük meg a házat. Semmi gyanúsat nem tapasztaltunk. Ha csak az nem volt gyanús, hogy az utcai kapu nyitva volt. Máskor ilyenkor már kilincsre volt csukva.

Besiettünk.

Elöl én, utánam az őrnagy.

Mintha zörejt hallottam volna. Mintha a lépcsőház homályában lett volna valaki. Ez még gyanakvóbbá tett. A rossz érzésemtől nem tudtam megszabadulni. Figyelmeztettem is az őrnagyot, aki már ott volt a Tartsay-lakás bejáratánál.

– Őrnagy úr, akiket keresünk feljebb laknak egy emelettel – mondtam, de nem vette észre gyanakvásomat. Azt hitte, eltévesztettem az ajtót.

– Dehogyis – felelte ingerülten –, hiszen itt laknak...

E pillanatban kivágódott az ajtó.

– Kezeket föl! – kiáltott ránk valaki. S már lökdöstek is befelé. Most már menekültünk volna, de hiába. Bent a szobában háromnegyedes csendőrkabátos férfiak. A szomszéd szobából ütlegelés zaja hallatszott át.

Bejött a csendőr százados. Jóképű, vállas, nagy darab

férfi. Dr. Radó Endre csendőr százados volt. Nevét utólag tudtam meg.

– Hát ez mi, őrnagy elvtárs? – támadt Schreiberre, és letépte rangjelzését. Aztán a csendőröknek ezt mondta: – Húsz pofont nekik, hogy tudják, miért vannak itt!

Hozzámfordult.

– Te hogy kerültél ide?

– Én az őrnagy úrral jöttem – adtam a tudatlant, jó hangosan felelve, hogy Schreiber Róbert tudja és hallja, mit mondok. – Azt mondta az őrnagy úr, jöjjek vele s majd itt kapok valami feladatot, illetve munkát, melyre neki nincs ideje, persze ellenértékért, de hogy milyen munka, azt ő sem tudta.

Ekkor megszólalt a telefon.

Radó szólt, hogy ügyesen vegyék a telefont!

Ugrott az egyik rendőr.

– Igen, Tartsay-lakás, tessék csak jönni, már várjuk.

Ahogy állok a falnál, Radó százados hozzám lépett és azt mondta, jöjjek át a másik szobába. Itt már két német katonatiszt ült.

– Na mondja csak, fiam: hogy hívják? – kérdezte Radó.

Kihúztam magam és igyekeztem katonásan viselkedni. Gondoltam, ezeknek talán az tetszik.

– Jelentem, Schwarcz Gyula Beszkárt-kalauz vagyok!

– És az eredeti szakmája?

– Jelentem, lakatos és szerelő vagyok.

Ekkor szólalt meg az egyik német egyenruhás tisztán, magyarul.

– Akkor te értesz a robbantáshoz?

Megdöbbenve válaszoltam, de még mindig katonásan.

– Nem értek a robbantáshoz, hiszen katona sem voltam, már sorozáson sem váltam be, szívbetegség miatt.

Ekkor megszólalt a másik, szintén magyarul.

– Told le a nadrágod, hadd nézzelek, hiszen te zsidó vagy!

Letoltam a nadrágom. Én meg közben magyaráztam:

– A nevem miatt, ugye? De én német származású vagyok, a nevem is ezt bizonyítja.

AZÉRT néhány dolgot meg kell magyarázni. Utólag persze könnyű most okosnak lenni, hiszen itt vagyok a hatvanadik év kezdetén, az élet már-már mögöttem, unokáim vannak. Túléltem a kinvallatást, túléltem a Margit körutat, de akkor, ott, abban a riadalomban, akkor számolni a perceket, az rettenetes volt. Nem tudom hány szobás volt a Tartsay-lakás, azt sem tudom, hány embert fogtak addig le, amíg mi meg nem érkeztünk. Most tudom, nagyon is jól tudom, hogy kevés volt bennünk az elővigyázatosság, s nem értettünk a konspirációhoz. Hogy ez az egész katonai szervezkedés naiv vállalkozás volt? Utólag mindent tudunk már! De akkor, ott, abban a percben? Pofozkodó csendőrök, szájaskodó, ordítozó emberek, megfélemlített katonatisztek. Én a többieket akkor még nem láttam, nem tudtam hányunkat fogták el. Csak a hörgésből, ütésekből, pufogásokból tudtam, hogy valami rettenetes történik a többi szobában. Még minden előttem volt: a bizonytalanság, a rettegés, a félelem. Ki tudta vajon előre, hogy mi vár ránk? Az 1957-es perből tudom, hogy ott volt a lakásban Mikulich Tibor páncélos százados is, az áruló. Szükség volt rá, az azonosítás miatt. Ha mi nem tudtuk, hogy mi vár reánk, ő pláne nem tudta, hogy egyszer ezért még fizetnie kell! Vagy dr. Radó Endre csendőr százados tudta talán? Élet és halál ura volt. Valamennyien kiszolgáltatottak voltunk. És én tudom Olga és Ágnes lányom sorsából, hogy mit jelent kiszolgáltatottnak lenni.

– Húsz pofon – osztotta ki az első porciót Radó úr. Húsz csendőrpofon. S a lakás többi szobáiból jajgatás, hörgés.

És ekkor újra csöngettek.

UGYANÚGY várták a későn érkezőket, mint minket. Két csendőr az ajtón belül, a falnál lapultak. Amikor kimentek a szobából az előszobába, nyitva hagyták az ajtót. Éppen rálátam. A csendőrök feltépték az ajtót. Két tiszt állt odakint, pisztoly a kezükben. Azonnal lőttek. Az egyik csendőr összeesett. A többiek visszalőttek. Messik Pál had-

nagy és gróf Széchenyi Pál zászlós volt ez a két bátor hős, aki fegyverrel küzdött a csendőrök ellen.

Hogy Radó Endre ezt megelőzően elment már, vagy még itt volt, nem tudom. De nagyon jól emlékszem arra a rekedt hangú csendőr főtörzsőrmesterre: azt hiszem Várszegi volt a neve, aki rendet tartott a lakásban.

Ekkor Radó telefonált a Hűség Házába.

Autóbuszt kért.

Az idő összefolyt előttem. Nem tudom, hány óra lehetett. Éppúgy lehetett éjfél, mint este kilenc. De talán mégis későbbre járt.

– Uraim – mondta a beszállításunkkal megbízott csendőr százados – figyelmeztetem önöket, hogy az elszállítás közbeni legcsekélyebb gyanús mozdulatra tűz következik. Megértették?

A lépcsőházban egy csendőrszakasz sorfala között mentünk le az utcán várakozó autóbuszhoz. Még csodálkoztam is, meg sem bilincseltek. Beszállás közben valahogy Schreiber őrnagy mellé kerültem. Odasúgtam néki:

– Hallotta, mit vallottam? Tartsunk ki a vallomásunk mellett. Semmiről nem tudunk semmit.

A buszban nem lehetett beszélgetni. Egy letartóztatott, egy csendőr, így ültünk némán, szótlanul.

Végig a városon. Egyszer csak érzem, hídon megyünk át. Tehát Budára visznek. Akkor már sejtettem az úticélt: a Margit körúti fogházba visznek.

Nyílt a fogház kapuja. Részeg kapus nyitotta az ajtót. Úgy bennem maradt az alakja, olyan élesen látom még annyi év után is. Jókedvű részeg volt, dülöngélt. Azt hittem, a csendőrök majd ráncbaszedik. De nem. Amint kinyitotta a kaput, odaszólt:

– Ki mint vet, úgy arat!

Miért ragadt meg így bennem ez a kép, nem tudom. De ezt a részeg kapust azóta is sokszor látom. Azután átmentünk az udvaron s a belső udvarba jutottunk. A hátsó épületnél álltunk meg. Lépcsők. Még feljebb. Talán a második emeleten álltunk meg, vagy a harmadikon? Egy cella-

ajtó kinyílt. A letartóztatottakat külön-külön cellába helyezték, én is így léptem az egyikbe.

A villanykörtén piros rongy. A szemnek hozzá kellett szokni a sötéthez. A fal mellett földre szórt szalma. Szorosan egymás mellett emberek feküdtek. Én csak álltam, tanácstalanul, azt sem tudtam, mit csináljak. Mögöttem bezárult a cellaajtó. Tisztelettudóan köszöntem, úgy, hogy az alvók ne ébredjenek fel.

– Jó estét kívánok.

– Jó estét. A sor végére feküdjön le – mondta valaki.

Lefeküdtem a sor végére. Takaró, pokróc semmi. Milyen jó, hogy ezt a gyönyörű, meleg télikabátot vettem magamra. Puha volt és melegített. Betakaróztam. Nem tudtam elaludni. Újra és újra végiggondoltam mindent. Hogy is volt csak? Ha akkor Schreiber őrnagy kapcsol, amikor rászóltam: „Egy emelettel feljebb" – igen, ha észreveszi a gyanúmat, talán megmenekülünk. Talán nem. Mit lehet tudni? Csak kitartsunk a vallomás mellett. Igen, ez az, kitartani. „Kérem, én nem tudok semmit. Én most kaptam volna valami feladatot, de hogy mit..." ez az, ezt fogom vallani.

És akkor belémdöbbent, hogy az elkobzott levéltárcámban benne van a nyílt parancs, amit a Batthyány téren kaptam. Ez halomra dönt mindent. Hogy lehet azt vallani, hogy nem tudok semmit, amikor nem voltam katona és mégis katonai nyílt parancs van a zsebemben.

Forgolódok. Nem lehet aludni. S ekkor, nem is tudom mi vezette a kezemet a belső zsebembe. Belenyúltam. Oda, ahol a tárcám is volt, amit a Tartsay-lakásban elvettek. Akkorát dobbant a szívem, hogy azt hittem, felébrednek rá a többiek. Lehet ez? Papiros akad a kezembe. Fogom, tapogatom. De hiszen ez a nyílt parancs! Nem a tárcámba tettem, hanem melléje. És annyira idegesen kutatták át a zsebemet a csendőrök, hogy csak a tárcát emelték ki. Elővettem a nyílt parancsot. A kabátom védelmében a gyér lámpafénynél újra megnéztem. Ez az! Azonnal el kell tüntetni. De hogyan?

A cella végében volt a W. C. Ronggyal elkerített kicsinyke helyiség. Bemegyek, összetépem és lehúzom rá a vizet. Igen,

ezt kell tennem. Felkászálódtam. Az elkerített rész védelmében apróra szaggattam a nyílt parancsot. Akarom bedobni a W. C. csészéjébe, akkor látom, hogy itt nincs vízöblítés. Ez kübli. Mit csináljak? Gombócot gyúrtam s be a számba. Rettenetes papírt enni. De megrágtam, jó alaposan. S aztán egyszer csak lent volt.

Utána elaludtam.

Másnap arra ébredek:

– Jó reggelt, kegyelmes úr!

– Jó reggelt kívánok, kegyelmes uram...

Mi van itt, ezeknek olyan jó a kedvük, hogy gúnyolódnak egymással. Feltápászkodtam. Hát látom ám, hogy a cella 12–13 lakója közül az egyik sántikáló embernek köszönnek. Lehet, hogy őt láttam annak idején a Tartsay-lakásban, az első alkalommal? Nem emlékeztem rá.

Gondoltam, be kell mutatkoznom mindenki előtt.

– Engedjék meg: Schwarcz Gyula, Beszkárt-kalauz vagyok.

Odajött hozzám a sántikáló úr, húzta a lábát.

– Kiss János altábornagy vagyok! Téged mivel hoztak be, fiam?

Elmeséltem mindent. De nem tudván, van-e közöttünk spicli, csak óvatosan szóltam. Elmondtam, hogy én csak Schreiber Róbert őrnagy urat ismerem, vele mentem a Tartsay-lakásba, ott kellett volna valami feladatot kapnom, de letartóztattak.

– Na fiam, ha csak ennyi történt, te bizonyosan kiszabadulsz.

Örültem a kedvességének, a jó szónak, emberségének. Kegyelmes urat addig nem is láttam.

Mások is bemutatkoztak.

– Koczka Gyula egyetemi tanár...

Egy férfi így mutatkozott be:

– X. Y. vagyok – és mondta a nevét, de hát rég volt, elfelejtettem és hozzátette: – cionista.

Akkor hallottam először ezt a szót. Nem is tudtam, hogy mit jelent.

Egymás után vitték el a foglyokat, kihallgatásra.

Amikor Kiss Jánost először hozták meg kihallgatásról, megtelt a szívünk sajnálattal. Nagyon rosszul nézett ki.

– Villanyoztak – mondta.

Egyszer csak engem szólítanak.

– Schwarcz Gyula civil.

Megyek a katona nyomában. Közben a villanyozásra gondoltam. Akkor hallottam először erről. De valaki már, akinek volt ilyenben része, már mesélte is: villanyinduktort tesznek az ember mindkét fülére, s aztán pokoli kínok következnek. Az is vall, aki nem akar.

Egy szoba előtt megáll a katona.

Belépek.

Ugyanaz a csendőr főtörzsőrmester, aki ott volt a Tartsay-lakásban is. Az a rekedt hangú.

Gondoltam, az ilyen emberre talán csak a katonás viselkedés hat, semmi más. Én, bár sosem voltam katona, igyekeztem keményen viselkedni. Csak túléljem, gondoltam. Túlélni, ez az egyetlen feladatom.

– Édes fiam, hogy hívnak? – kezdődött a vallatás.

– Schwarcz Gyula Beszkárt-kalauz vagyok, lakatos és vízvezeték-szerelő.

– Na édes fiam, mondd csak el, de szépen ám, hogyan ismerkedtél meg Schreiber Róberttel?

– Igenis – feleltem.

– Szereted a mozit?

– Igenis, szeretem.

– Na akkor, édes fiam, te most szépen elmesélsz nekem mindent. – Azt mondta, hogy nekem, pedig többen voltak a szobában. Két csendőr mögém ült. – Na, nézd csak, édes fiam. Ott van előtted egy képzeletbeli filmvászon. Látod?

– Igenis, látom.

– Nagyszerű, megértjük mi egymást. Nahát akkor, ott a filmvászon. Most mondj el szépen mindent, amit tudsz. Meséld el szépen, jobbról te jössz, balról Schreiber őrnagy úr, na, hogy is volt csak?

Meséltem. Ahogy tudtam és ahogy gondoltam, hogy az a jó, ha minél kevesebb konkrétumot mondok.

Egyszer rámripakodott.

– Elölről.

Újra belekezdtem. S közben azt figyelte, hol mit mondok másképpen, várta, hogy belezavarodjam. Egyszer csak intett a szemével. Kaptam hátulról két hatalmas pofont. Az egyiket balról, a másikat jobbról...

– De miért bántanak – kérdeztem.

A főtörzsőrmester nevetett.

– Mi bántunk? Ugyan! Csak elszakadt a film... Majd folytatjuk...

AZTÁN megtudtam azt is, mi a villanyozás és a gumibotozás. Nem ütöttek sokszor. De a talpamat verték. A talpra elég két-két botütés is. Nem kell több. Utána úgy bedagad a láb, hogy nem lehet cipőt húzni, nem lehet ráállni. Csak csúszni tud az ember. Voltak a cellában, akiknek úgy összeverték a lábát, hogy mozdulni sem tudtak. Az altábornaggyal is hasonlóképpen jártak el, ezt látni is lehetett rajta.

Őt mindenki tisztelte.

Úgy viselkedett, ahogy az ember elképzeli a hősöket. Bizonyosan tudta, hogy mire számíthat. Ő volt a katonai ellenállás vezetője. Ezt csak utólag tudtam meg.

Külön koszton élt.

A felesége hozta be kosárban az ennivalót. Mindig sokat, és ami maradt, mind szétosztotta. Tőle kaptunk cigarettát is. Arra nem emlékszem, hogy ő cigarettázott volna, de mi, a többiek pöfékeltünk.

A cellában jó közösség kovácsolódott ki. S mivel mindenkit vallattak, mindenkit ütöttek, gondoltuk, itt nincs spicli közöttünk. De csak tényeket közöltünk egymással. Egyszer, amikor nagyon szomorú volt a társaság, elmeséltem a pszichológiai vizsgámat a BSZKRT-nál. Ezen aztán felvidultak. Dőltek a nevetéstől.

Engem háromszor vagy négyszer vittek kihallgatásra, kétnaponként.

– Na édes fiam, folytatódik a film... De elölről ám...

Én meg mondtam. Nagyon ügyelve, hogy mindent ugyanúgy meséljek, ahogyan előzőleg. Azután amikor addig értem, ahol elszakadt a film, vártam a pofonokat. De most nem kaptam. Továbbmentem a történetben.

Egyszer rámszól a főtörzsőrmester úr.

– Édes fiam, akarod látni még édesanyádat?

– Jelentem, akarom.

– Hát akkor ne hazudozz itt összevissza mindenfélét. Kezd elölről...

És persze ezen a napon is elszakadt a film. Csak máshol, mint ahol az első alkalommal.

AKKORIBAN erősen dohányoztam. Ezt azért kell elmondanom, mert az egyik alkalommal mindenki kiment a vallatószobából. Na, gondoltam, most valahonnan figyelik, hogy mit csinálok. Az asztalon hamutál. Tele csikkel. Gondoltam, úgy is megvernek, így is vernek, mindegy nekem már. A kísértés nagy volt, s belenyúltam a hamutartóba. Zsebre vágtam a csikkeket. Amikor visszajöttek, nem szóltak semmit. Vittem a cellába, el is szívtam a többiekkel együtt.

Az egyik alkalommal a folyosón vittek, de hogy kihallgatásra-e, vagy már visszafelé mentünk, nem tudom. Az egyik vallatószoba ajtaja nyitva volt. Akarva, vagy akaratlanul maradt nyitva, ezt sem tudom. Az ember önkéntelenül is benéz a nyitott ajtón. Egy nő ült szétvetett lábakkal, lemeztelenítve. Az egyik csendőr éppen a gumibotját dugta a lába közé.

A cionistánkat egyszer csak ripsz-ropsz elvitték a cellából. Azt vallotta a csendőröknek, hogy társai is vannak. A csendőrök ráharaptak a vallomására, s ő megjelölt egy budai kávéházat, ahol találkoznia kellett volna társaival. Beültették, rendelt magának, evett-ivott, s aztán egyszer csak hirtelen megszökött. De a csendőrök elől nem lehetett megszökni, rövid hajsza után elfogták. Behozták, összeverték, s bedobták a cellánkba.

Ekkor már december volt.

Minden harmadik napon parancsszavakat hallottunk, azután sorozatlövéseket.

Azt mondta Kiss János altábornagy:

– Uraim, ezek kivégzések.

Közben eszembe jutott, a második emeleten volt a cellánk. Néhányan az ajtónál figyeltek, mások rablólétrát állítottak, én felmásztam s kinéztem a kicsinyke ablakon. A belső udvarra láttam. Elítélteket hoztak akkor is. A falhoz állították őket. Nem felejtem, ez a mozzanat is belémrögződött, ahogyan odalépett egy katona az elítélthez, bekötötte a szemét fehér kendővel. A másik csak a fejével intett, neki nem kell kendő. Az az intés örökre bennem maradt. Szembe akart nézni a kivégző fegyverekkel.

Valaki, egy tiszt, papírlapról olvasta fel a kivégzési parancsot, nem hallottam mit, majd kardjával vezényelt.

A sorozatlövések hangja már hozzánk is felhatolt. S közben mondtam a cellában lévőknek, mit látok. Mintha közvetítettem volna. A lövések után a vért homokkal szórták fel és jött az újabb kivégzés. A hullákat egy zárt teherautóba dobták.

Engem nagyon szeretett Kiss János. Én voltam a cellában a vidám srác. Ha derűt akartam lopni a szomorúságba, megkérdeztem:

– Elmeséljem a pszichológiai vizsgát?

Egyszer lefeküdtem az öreg mellé.

Mesélt nekem.

KI-KI BÜSZKE valamire az életében.

Én arra, hogy Kiss Jánossal voltam egy cellában. Hogy közelről láthattam, hogy beszéltem vele. Amikor gyerek voltam, s október hatodikáról tanultam, a kivégzett aradi tábornokokról, akkor mindig elképzeltem, milyenek voltak, milyenek lehettek? Nem tudtam elképzelni magamnak őket. És egyszercsak a sors forgandósága mellé parancsol Kiss Jánosnak. A jó múltkor Budán jártam. Nézegetem

az utcákat. Kiss János altábornagy utca. Tartsay Vilmos utca. Nagy Jenő utca. Egyszer majd elhozom ide az unokáimat, s elmondom, ezeket a hősöket mind ismertem. Kiss Jánost közelről is.

Beszélt nekem.

Hogy mennyire gyűlöli a németeket, a hitleri hordát. Hogy nemzeti függetlenség kellene, s ezért vállalta a harcot. Ő az összefogást emlegette, ami nélkül nem lehet semmit sem kezdeni.

Ekkor is megkínált cigarettával.

A maga sorsáról pesszimista elképzelése volt.

– Ezek nem teketóriáznak, tudom. Egy út van, a kivégzés. Amit láttál onnan föntről. De te ha csak ennyit vallassz, amennyit mondtál, kiszabadulsz. Meglátod, kiszabadulsz.

Nem hittem neki.

Hogy én kiszabadulok? Innen, a csendőrök kezéből? Álom volt.

MEGINT beszólnak az ajtón.

– Schwarcz Gyula civil.

– Igenis.

– Kérem, fogja a kabátját, jöjjön.

– Szabadulsz – lépnek hozzám a többiek. – Vidd el ezt a levelet – dugják a zsebembe, a kezembe a papírokat. – Ugye, elviszed? Tudasd a hozzátartozóimat...

Ekkor még nem hittem, hogy valóban szabadulok.

Mentem a katona után. Vittek a folyosón. A második épületből az első épületbe. Itt a földszinten be az egyik szobába.

Elém tettek egy iratot.

– Írja alá!

– Kérem, elolvashatom? – kérdeztem, s gondoltam, ha az ember halálos ítéletet kap, azt is el lehet olvasni előtte.

– Olvassa csak el nyugodtan.

Elolvastam. Ott tudtam meg, hogy eddig vizsgálati fogságban voltam, mint a Bajcsy-Zsilinszky Endre és Kiss

János vezette katonai ellenállási mozgalomban lefogott személy, akit tanúként hallgattak ki ez idáig.

– Önt áthelyezzük az ügyészségre! – jelentette ki a csendőr. Mármint az ügyészségi fogdába. De ezzel együtt most vették el a nálam maradt értékeket, cipőfűzőt, nadrágszíjat, órát, ceruzát stb. Ekkor ismét felötlött bennem, hogy mégis kivégeznek, de szerencsére nem így történt.

Miután aláírtam a papirost, innen átvittek egy másik irodába.

– Tárgyalás lesz. Kérem, jelölje meg a védőügyvédjét.

– De kérem, egyszerű Beszkárt-kalauz vagyok, honnan lenne nekem erre pénzem?

– A kihallgatás befejeződött, védőügyvédre szüksége van! Ha nincs saját ügyvédje, akkor majd hivatalból jelölünk ki védőt. – Ezután az alagsorba vittek.

Újra cellába kerültem. Illetve nem cella volt az, hanem egy nagy terem. A nagy teremben egy köpcös férfi ült, könyvet olvasott, köszöntem, bemutatkoztam. De nem válaszolt! Ezért újra megkérdeztem, hogy miért van itt? A válasz ez volt: „Nem ettem meg a mákos tésztát. Egyébként hagyjon békén." A válasz után magamba roskadva ültem a szalmára. Egyszer csak hallom, hogy nyílik a cellaajtó és látom, hogy sok kiskatona jön be a cellába, akik után újra becsukódott a vasajtó. Egyik-másikban felismertem azt a katonát, aki a vizsgálati fogságom alatt az ebédet hozta. Mint kiderült, ők is foglyok voltak.

Amikor engem megláttak, azt mondták:

– Gyerekek, szorítsunk helyet a jövevénynek. – S azonnal megnyugtattak: – Itt már nem kell félni, itt már az ügyészség foglya vagy, ez más, mint a vizsgálati fogság.

– És ez jó?

– De mennyire! Nincs kínzás, verés, kínvallatás.

Itt is bemutatkoztam.

– Mi volt a kaja? – kérdeztem, mert rettenetesen korgott a gyomrom és sajnos kimaradtam a déli menázsiból.

– Kelkáposztafőzelék. Akarsz, koma?

Zörögtek az ajtón.

– Van egy új cellatársunk, nem ebédelt.

Belöktek egy fél vödörnyi kelkáposztafőzeléket. Kanalat nem adtak hozzá, de benne volt a szedőkanál. Hát én még ilyen jót nem ettem kelkáposztából. És persze, a szedőkanállal.

Este nyolckor harangszó.

Odakint neveket olvastak fel és közölték, hogy szabadulnak.

Egyszer csak az én nevem is hallom.

Lehet ez? Vagy hallucinálok? De hallom újra, megint az én nevem mondják: Schwarcz Gyula.

Igaz, hogy utolsónak kiabálták a nevem, de én is kiabálok, hogy jaj, ki ne maradjak:

– Igen, itt vagyok!

– Kérem, jöjjenek az irodába.

Mentem. Vajon most hová? Az irodában látom ám az én holmijaimat. Amit elszedtek tőlem. Itt az órám, a levéltárcám. Minden hiánytalanul.

– A férfiaknak kötelességük azonnal jelentkezni a legközelebbi katonai parancsnokságon... – hallottam.

Kinyílt a Margit körúti fogház nagy kapuja.

December hatodika volt.

Most hova?

Haza, Rákosszentmihályra nem mehetek. Ott ismernek a nyilasok. De hát akkor hová? Hopp, a Rákóczi út 9. számú házban oly kedves az a mindeneslány a panzióban. Hátha befogadna. És ott meg is lehetne bújni.

– Itt vagyok. Kiszabadultam – köszöntem be hozzá. – Ha megbújhatnék. Amig nem jönnek az oroszok...

Ő LETT a feleségem.

Ó, nem azonnal, sokkal később. Évekkel a háború után. 1947-ben. Közben volt néhány kacskaringó az életemben. De ez már egy másik történet lenne! És nagyon tanulságos. Hanem erre most nem kerítek sort. De azt el kell mondanom, hogy Olga és Ági lányom soha nem jött haza. De „apósom" hazajött. Találkoztunk.

– Köszönöm, amit értünk tettél. Szocdem vagy újra?

– Nem, én a Kommunista Párt tagja vagyok.

Ezt nem értette. Mint ahogy sok mindent nem értett. Szerencsére a feleségem egyből megértette, amikor a kis jövevényt vártuk, s azt mondtam:

– Ha fiú lesz, viselje az én nevemet. Ha kislány, legyen Ágnes. Mint az az első lányom, aki meghalt.

HÁT IGYUK meg a búcsúpoharat. Hogy elszaladt az idő. Nagyon vár ám haza a feleségem. Nélkülem nem boldogul. Mosdatom, fürdetem, emelgetem, segítek neki. Ilyen a betegsége. De az ember sosem számolja, hogy ezt azért a jó szóért adom, amit 44-ben kaptam tőled, ezt a tányér levesért, ezt meg a bújtatásért. Nem. Az ember önmagáért cselekszik mindig, hogy ember legyen. Hogy a többi ember szemébe merjen nézni. Nem úgy, mint az a rekedt hangú főtörzsőrmester, aki a Fő utcában nem mert a szemembe nézni. Lesunyta a fejét. S csak azt hajtogatta:

– Én nem ütöttem! Nem bántottam önt!

Rég volt. 1944 is rég volt, 1957 is. Most vannak napok, hogy egyszer sem gondolok a múltra. Más gondjaink vannak. És nekem olyan szép a munkám. Nemzetközi felelőse vagyok a szakszervezetnek, a Közlekedési és Szállítási Dolgozók Szakszervezetének, s elég régóta én vagyok itt a párttitkár is. Delegációk jönnek. Filmvetítést tartunk. Már fel is állítottuk a filmvetítőt. Ismertetőt adunk: holnap osztrákok jönnek. Hanem ha mozit látok, mindig attól rettegek, hogy elszakad a film. S hallom a rekedt hangot. A kaján nevetést.

– Elszakadt a film. Holnap elölről folytatjuk...

VÉGE, igen, nincs már mit mondanom. Egészen belemelegedtem. Mint amikor koronatanú voltam a Fő utcában. Ott láttam a vallatómat, Várszegit és Mikulichot, a mozgalom lebuktatóját. Hallgattam a mentő tanúkat. Mert mentő tanú rengeteg akadt. Hogy ilyen jó ember volt, olyan jó volt. Még papok is tanúskodtak.

Hiába, persze hogy hiába.

Ritkán sétálok a Népköztársaság útján. Csak ha arra van dolgom. Egyszer-egyszer megállok. Olvasom a neveket. Már új emléktábla van, azt a régit kicserélték. Ezen már rajta van a hősi halált halt Messik János és Széchenyi Pál zászlós neve is.

Állok az utcán.

Körülöttem sietnek az emberek. Mert Pesten mindenki siet. Itt csak a külföldi megy lassan, ráérősen, nézelődve. Lehet, hogy engem is idegennek néznek? Olvasom a táblát. És senki nem tudja, hogy a fülem mellett golyók sivítottak, amikor Messikék a harcukat vívták. És senki nem tudja, hogy itt a kapu előtt várt Révay Kálmán huszárkapitány, a harcsabajuszú.

Most itt áll meg a ház előtt a 4-es, meg az 1-es autóbusz.

Mi is autóbusszal mentünk innen.

Éjfél volt.

Köszönöm, hogy kérdezett. Használja fel az elmondottakat úgy, ahogy akarja. Köszönöm, hogy elmondhattam az én kései tanúvallomásomat. Legyen is ez a címe: Tanúvallomás az utókornak...

RÓZSÁK A VÉRMEZŐN

(A Budai Önkéntes Ezred emlékére)

Bezárt lelkek, rettegő bokrok,
bizonytalan jelen, jövő
bezárt ablaka mögött történt
agyunkból az emlék elő.
Amerre járok s meg-megállok
a csuka-szürke orvlövészek
s vad bika-tankok hűlthelyén;
ágyúk dörögtek s hazugságok, –
s ahol sárral keverték össze
az ártatlan kedves arcokat,
s koponyacsontokból fehérlett
ravatalon a szemfedél, –
lányok ülnek most katonákkal
történelmünk vesztőhelyén,
a hősök emlékművinél.
A háttérben orgona szól vigasztalón,
nem Sztáliné; Kodály parancsa szerint
mondja a vész utáni biztatót,
nem a pusztulás ökle csapkodja
a billentyűket, midőn a kotta
művésze zenével, békességgel
önti el a vér mezejét.

Ez már a csönd a Vérmezőn,
elvirágzik a rózsa, szét-
hordja illatát ez a nyár is,
nyugalmat szór minden levél.

S most csak a gondolat cselekszik,
s a szellő tűznyelve mesél,
hogy lovagolt az idő felett
e nép, – s hányszor a semmiért
adta lelkét s öntötte el
a lecsapott fejekből,
megcsapolt erekből
a vacogó fekete vért.
Tanúk a rózsák, piros szemükkel,
Dózsáék, Martinovicsék
néznek vissza ránk: intő példák, –
hányszor akasztottak itt s lőtték
ki a szabadság szép szemét.
Tanúk a rózsák, miként dúlt az önkény
a szpáhik, Bachok idején,
s miként villogtak szuronyok, kések
mint gyilkosok szemei a halálraítéltek
tömegére negyvenöt telén.
Háttér a Vár! Minden bokorban,
minden fűszálban benne él
történelmünk, e csúszós, sáros
Vérmező mindig csatatér.

Vas-sárkányok tüzes karjában
a szökevény-haza maradványai
vonaglottak alvadt árnyékban,
s füstös hópelyhek virágai
takarták be a vér mezejét.
Csak egy csontváz ló mendegélt,
összeroskadt a Vár, a lélek;
mindig olcsó az emberélet,
ha ágyútűzzel fűtik a város
alá a katlant s nincs remény.
Nem védhette magát a ház, –
eltévedt gránátok között
emésztette pusztító láz.
Zárt rendben csak a romok álltak,
parancsát követve a halálnak,

föld alatt sorakoztak a holtak,
nem találtak se sírt, se hazát.
De a reményt mégse temették,
nagyobb hatalom volt, mint a kín,
s lassacskán uralkodni kezdett
a vesztett haza roncsain.
Rövidült háztól házig a hossz,
fel-fellángolt a béna hit,
mint mindig: most is akadt valaki,
ki egy csapatot harcba vitt,
s betömte a vér forrásait.

A rózsák piros szemei látták
a kocogó lovakat, vert hadat,
s telitalálat után fent a Várban
a megfagyott gőg abroncsaiba zárt
civilizált fenevadat, –
mert kiket a holtak bekerítenek,
nem menthetik meg senki istenek,
az elnyomott lélek fellázad.

Látták: templom volt otthona
a lovaknak is, s ha egy gránáttól
megszólalt föntaz orgona;
az oltárhoz nyerítve jártak.
S szívük-e, vagy bomba robbant
szemükben? Ki tudja, izgalom
rázta meg őket, – porzott a korom
a gyilkos lelkek fénycsóváiban,
midőn sorakoztak nyerítve,
bokájukat üszök, pernye verte,
s az erőszakos halált kerülve,
önkéntesen meneteltek a kürtjelekre
lovak, katonák egy ezredbe,
hogy legalább a becsület morzsáját
ez az egyetlen egy megmentse.
S vonult a menet közben is
sokasodó budai ezred;

a Báthoriak, Csikyek, Taryak,
ki sorolhatja fel mindnyáját;
kétezerötszáz férfi szaladt,
özönlöttek tűzön, havon át
a gyávaság maszkját lerántva
a hadat ostromló katonák.
S nem a szeretők; a golyók
kopogtattak az ablakon,
vár lett, védő vár minden kis ház,
s a rom egyetlen oltalom.

A rózsák hányszor láthatták e helyt,
hogy az erőszak mit művelt,
s mit pusztíthatott volna még,
ha nem jön a felmentő lelkiismeret,
s nem fordíthatja vissza fegyverét.
De egy eldobott pisztoly, kósza ló elég,
s a felismert szerencsés pillanat,
testvéri kézfogás, okos szövetkezés,
ha van egy lófogat, s rajta harcoló,
egy-egy hírvivő és parancshozó,
hogy a lógó hidakkal, bástyafallal,
utolsó harcosként is hadakozó
István királyunk ezeréves népe
a Duna-mélybe ne szakadj.
Kibírtak minden légnyomást,
mert látták; betört a világ-
szabadság a keleti nappal, –
telet oszlató tüzes lábnyomát
megérezték a virradatban.
Dehogy volt udvarias a halál,
minden emlékmű viszolyog,
a holtak tüntető serege,
a széttört lábak, fejek és karok
tiltakozásában itt zokog.
Nem kímélte legjobb fiadat
néked se Budai Önkéntes Ezred,

hatszáz dögcédulára írt adat
tanúskodik az emlékművön itt,
hogy a hősöket mindég lefejezték,
s a vér szökőkútjai jelezték
halálukat, szabadság-álmukat.
A megőszült fák hószakálla alatt
nem rigófüttyben gyönyörködtek;
Farkasék, Bojtorék, Derecskeiék,
s kik átkeltek a várfalakon, szivárványon,
s hóval takarta be őket az ég.
Csattogva verették fegyverükkel,
nem a csillagokat, csupán ahol még
kígyóktól nyüzsgött a fedezék.
Léptüket lövedék-madarak
röpte, süvöltése kísérte,
amint mászták a bástyafalat,
s kitűzték azt a rongyos selymet,
ami a zászlóból megmaradt.
A becsapott, megcsapolt hazában
hogy kapaszkodtak föl a Várba,
aztán feljebb az ismeretlenség felé:
Butyka Gézáék, Variházyék,
vezette, vitte őket a még
kilőtt szemű remény.

A rózsák látták azt a harcot,
s hogy volt itt egy végső erő,
önkéntes szándék, gondolat,
hozzá egy ágyú, rebellis fogat,
s hogy elhiggyék: sohase késő
szervezni egy ezred magyart.
A romantika szivárványa szétoszlott,
s az álomból a valóság maradt
reménynek is, – mint akkor az a szép nő,
ki kedvesünk volt s hű anyánk maradt.
Égnek a rózsák, süt az őszi nap,
szerelem most a pezsgő vérfolyam,
fölhabzsolja a halál mocskait,
s a porból új életre csap.

Lányok sétálnak, katonák
a Vérmezőn, emlékművük előtt,
hol nemcsak fejek hullottak a fűre;
ide hajtotta a szabadság, a hit,
a lélek belső parancsolata
a hon legjobbjait, vitéz fiait,
mert az igazság nagy erő,
minden hazug romantikát, árulást,
dogmatikus gátakat átszakít,
ha tettekkel ki merik mondani
a haza igazát.

Tüzes nyelvű szellő pöröl, ének száll,
hogy felderüljön a budai szebb táj,
véled zene, mely fölszárnyalsz esengőn,
rémületet idézve és dörögve,
mint roham után a csend, a rettentő,
midőn az élethalálharc végre eldőlt,
s érted az élet angyala üzent.
Űzi a romlott szájú hazugság
ördögét a régi orgona,
a Vár-templomban énekelnek, ahova
lovat kötöttek, – megszólal a zene,
hol bedőlt az oltár akkor s átsuhan
a barbár léptek üteme
nyomán a lélek hadüzenete.
A meggyalázott ember, a dadogás
perel isten ellen is, tehozzád
édes szabadság, hogy mindnyájunk sebére
adjon irt s törjön a tél egén
keresztül véled az orgona szava,
s ne csak most, s itt a Vérmezőn,
hol átsuhan a fájdalom dala, –
süvöltsa szuronyok hegyén
mindenkiért, aki él, száguldj
az Alföldre, a Dunántúlra,
s a világba hazánkbul
minden falusi lelki zugba,
megtartó erőnk, édes szabadság,
hogy ne támadjon ránk többé a vakság.

CSUKÁS ISTVÁN

ŐRIZD MEG ARCUKAT, TARTSD A FÉNYBE!

(Lírai oratórium a Budai Önkéntes Ezred emlékére)

Kórusból I. hang: A Budai Önkéntes Ezred emlékére.
Kórus: A háború utolsó napjai...
Kórusból II. hang: Deportáltakat hajtanak az utcán...
Kórusból III. hang: ... nőket, öregeket, gyermekeket...

I. Férfihang: Ó, a csontig letisztult sereg,
élők szégyene, vándorol megint
szívtől szívig, az „erőltetett menet". –
Most nyár van, béke, körte-harang
ring,
üvegszárnyú lepke lebeg, üszök-
fényként kigyúl, kialszik a tücsök.

Én látom őket újra tágra nyílt
szemmel: átlátszó bőrük alatt ver
a szív: ólomsúlyos táj, fák tövit
aludt vér – s mészszín-gombák
lepik el;
eldől egy, mint óriás liliom,
s megy a sereg: „vándorló fájdalom".

II. Férfihang: És kín és kín és fájdalom
és reménytelenség s már nem emberi
alázat; hangtalan, mégis dobhártyát
repesztő
ének ez a vonulás; ezerszer megöletett
ez a némaság s mégis legyőzhetetlen;
hátak, fejek, s szemek, szemek –

vonul a némaság, menetel a csend,
az élők szégyene, a csontig letisztult
sereg.

III. Férfihang: S a város, már a város sem menedék!
Így volt! Emlékszel-e még?
A kövek alá bújni már nem elég,
leomló falakkal hullni, már nem elég,
iszonyút roppanva szilánkokra hullt
az ég,
a város mutatja ember-ütötte sebét –
életben maradni már nem elég!

I. Férfihang: Ó, a máskor oly derűs falak
öklendeznek, lemállnak róluk
a megrohadt szavak:
„Felkoncoltatik!"
„A vére ontatik!"
„A csontja töretik!"
„A végső győzelemig! A végső
győzelemig!" –

(A falon plakátok összevissza: „Felkoncoltatik! A vére ontatik! A csontja töretik! A végső győzelemig!" — nagy piros, fekete betűkkel. Az I. Férfihang szövege alatt erős reflektorfény villan rájuk; a plakátok lehetőleg távol vannak egymástól s a fény hol itt, hol ott villan fel, majd elalszik.)

II. Férfihang: Koromlepte arcok, lőporfüst-lepte
arcok,
Magyarok, közlegények, tisztek –
katonák.
Véres ég alatt vergődők, füstben
fuldoklók,
a háború poklában fásultan gázolók,
töredezett fénykép a szív fölött:
a család...

Koromlepte arcok, lőporfüst-lepte
arcok.

III. Férfihang: Mint dermedt tájban az első,
eleven lüktetés,
dobban a szívben a felismerés;
s szétfut, mint szívből a vér:
nem a halál a legnagyobb veszély!
Nagyobb a tét most, mint az élet!
Ami lesz, megszületik-e szivünkben?
S föltámad-e az ország, a porig égett?
A jövő választ most ki magának:
muszáj hősnek lenni!
A magyarok, közlegények, tisztek –
katonák,
a véres ég alatt, ott, Budán,
a hazáért kezdtek gyülekezni!

Kórus: Szívdobbanásod voltak ők, hazám,
a harcot önként vállalók, a jövőért
gyülekezők,
konok szívünkben hordoztak ők,
hazám!
Arcodat ők tartják a fénybe;
szívverésünk az ő szívük verése.
Őrizd meg arcukat, tartsd a fénybe.
Emlékezz: hű szívük a mi szívünk
verése!

II. Férfihang: A véres ég alatt, ott, Budán...
Ugatnak a német ágyúk,
szűkölve vonitanak az aknavetők,
géppisztolysorozat cirpel fölriadva,
repülő zúg el rekedten dörmögve;
a sarokba szoritott hóhérok arca
fehér –
Ugatnak a német ágyuk.

III. Férfihang: Sarokba szorított hóhérok arca fehér,
a havas utca, az utca csupa vér.
Ugatnak a német ágyúk,
szűkölve vonítanak az aknavetők,
s lépésben kúszva, felugorva,
mintha száz élete volna,
maroknyi magyar a németekre tört!

Kórus: Szívdobbanásod voltak ők, hazám,
a harcot önként vállalók, a jövőért
gyülekezők,
konok szivükben hordoztak ők,
hazám!
Arcodat ők tartják a fénybe;
szívverésünk az ő szívük verése.
Őrizd meg arcukat, tartsd a fénybe.
Emlékezz: hű szívük, a mi szívünk
verése.

Női hang: S emlékezz, szerelem, milyen volt
akkor a szerelem,
mely a romok közt s a fájdalmak közt
kivirágzott?
Emlékezz, szerelem, milyen volt
akkor a szerelem,
mit tartott a romok fölé, milyen
hétfájdalmú virágot?

III. férfihang: Fölbukik holtan az ifjú férj,
téli ég zuhan örökre kitágult
szemébe –
ugatnak a német ágyúk,
szűkölve vonítanak az aknavetők...:
S ki e pokolba is követte, felesége
hajlik fölé – búcsúzni egy könnycsepp
is elég –
s lángoló gyűlölettel beáll a férfi
helyére.

Kórusból I., II., III. Hang: Emlékezz, szerelem, milyen volt
akkor a szerelem,
mely a romok közt s a fájdalmak közt
kivirágzott?

Női hang: Emlékezz, szerelem, milyen volt
akkor a szerelem,
mit tartott a romok fölé, milyen
hétfájdalmú virágot!?

II. Férfihang: A sarokba szorított hóhérok arca
fehér,
a havas utca, az utca csupa vér.
Ugatnak a német ágyúk,
szűkölve vonítanak az aknavetők,
a lépésben kúszva, felugorva,
mintha száz élete volna,
maroknyi magyar a németekre tört.

Kórus: Szivdobbanásod voltak ők, hazám,
a harcot önként vállalók, a jövőért
gyülekezők,
konok szívükben hordoztak ők,
hazám.

Szólók kórusa: (I., II., III. Férfihang, Női hang) Arcodat ők tartják a fénybe;
szivverésünk az ő szivük verése.
Őrizd meg arcukat, tartsd a fénybe,
Emlékezz: hű szívük a mi szívünk
verése!

MÁSODIK RÉSZ

BARÁTI KEZEK

Mint a sasnak, nem oly egyszerű
a szárnyalás, neki évezredek
feszülnek szárnyában, nekünk csak
kurta évtizedek. Azért,
ha kinyitotta tág keblét az ég;
dicsértessék a repülés! Szolnokon
a ragyogó tavaszi reggel,
ködűző, tiszta légtengerrel,
s a kifutópályai nyüzsgés
a gépek körül: apró műremek
a Concorde-hoz képest minden-egy,
de úgy is ül héjába a pilóta,
mint a koponya-héjban az agy,
csak a keze, lába szabad,
amely akaratát viszi
a huzalokba, műszerekbe.
Saint-Exupéry madarai
e sólyom-remek gépek,
madarainak unokái,
ifjak, ápoltak, épek;
szemem beitta képüket
egy békés reggelen,
mikor vállamon szárnyak
rebbentek csodamód, ezek:
a rég érintett baráti kezek.

SZÍVEK VASBAN

A tankok gördültek a téren,
gyér fű, kemény, letaposott agyag,
ilyen kemények lettünk az időben,
ahol a Történelem áthaladt.
De élünk, vagyunk, egy új háború
hevében edzett fegyvereinket
tartja a föld és továbbgörgeti
a gyakorlótér ösvénye felett.
Szívek vasban. Ha kell, a víz alatt
kúszunk-úszunk át, mint Jónás s a Cet,
s ha a háború gyomrából kivet
tovább élünk az égő nap alatt.
De ne legyen harc. Harcra készülünk
de ne legyen harc! Ezt súgják nekünk
a bodzabokrok, a dűlőutak,
hol a homokban puhán gördülünk
akácfák megnyúlt árnyéka alatt.
Vasmarkoló kezek üzenetét
viszi a szél, míg markolunk vasat –
s eszünkbe jut: egykor csoda esett,
egy kis pásztor Isten-kardot talált,
Attila kardját. S rá-mormogja szánk:
Mars-isten! Tedd le pajzsodat!
Békében élj velünk.

KAVICSOK ÉS FÉL LITER VÖRÖS

– Ha meg nem sértem: hány éves maga, kislány?

– Tizenhét.

– Gyermek. Zsenge gyermek. És mondja csak: mi lesz, ha megnő?

– Vendéglátóipari tanuló vagyok. Jelenleg gyakorlaton az egyik közeli üzemegységben.

– Ne mondja! És amikor egy pajzán természetű vendég megsimogatja a gömbölyűségeit, mit csinál?

– Nyakonverem. Nyakon én.

– És magát még átengedték? Nem tanították meg arra, hogy a minimum, amit el lehet várni egy felszolgálótól, hogy ne ütlegelje a fizetővendéget? No, majd én megkorrepetálom, de tüstént.

– Mit csinál maga velem?

– Megkorrepetálom. Gyakoroljuk egy kicsit a mesterségét, jó? No. Ez a rönk itt nem más, mint egy asztal. Nem mondom, hogy kocsmaasztal, mert még sértené az önérzetét. Én magam türelmetlen vendég vagyok, aki várja a pincért. Tessék, jöjjön.

Akkor már legalább fél órája várakoztak, a lány az Ujjatlan felől esedékes, a katona meg az odatartó buszra. A megállót telefonpóznára szögelt táblácska jelezte csupán, amelyről a zománc jócskán lepattogzott már, olyannyira, hogy csak a beavatottak tudhatták a feliratát. Mert csak tudni lehetett, elolvasni már régóta nem. Az országút két oldalán kivágták a jegenyefákat, de a csonkig égett gyertyákhoz hasonlatos tuskók egyelőre még a földben voltak. A lányt meg a katonát ezekre ültette le a hosszú várakozás.

A tuskók szegte út egyébként a Duna mellett futott, párhuzamosan a folyóval. A buszmegállótól alig húszméternyire húzódott a kavicsos part.

A katona sokáig nem szólította meg a lányt s amikor megtette, akkor sem volt benne sok köszönet. A tavasz, a kamaszodó természet szuggerált talán valamiféle kamaszesetlenséget leplező pimaszságot belé: azt kérdezte meg tőle, hogy hány óra. S nyomban utána azt, hogy hány éves.

– No, jöjjön már – türelmetlenkedett a katona, mint egy valódi csapszékben.

– Kinevet. Nem megyek, nem én.

– Az ördögnek van kedve nevetni hajnali hatkor. Játsszunk egy kicsit, jobban megy az idő. Pincér!

– Hát... Nem bánom.

Tétován felállt, elöl lesimította a ballonját, mintha kötény lenne és odament a katonához.

– Mit parancsol, uram?

– *Apportez-moi, s'il vous plait, un demi litre du vin rosé.*

A lány értetlenül nézett rá. Emeltebb hangon ismételte hát:

– *Du vin rosé! Vite!*

A lány bizonytalanul toporgott egy ideig, majd sebesen letépett három szál aszatvirágot és a katona elé tette a fűre.

– Itt a rózsája, ne lármázzon már annyit. Ezenkívül mit parancsol?

– Ó, maga mezei virágszál! Akár önmagát is vázába rakhatná egy kisvendéglő asztalán. Vörösbort kértem, fél litert. Mi lesz, ha majd igazi francia vendég téved be abba a kocs..., szóval abba a kocsonyasütőbe, ahol dolgozik?

Fakó lett a lány arca, mint a lefosztott kukoricahéj. Visszaült a rönkjére és sokáig nézett maga elé. Aztán csöndesen megszólalt:

– Először is: a kocsonyát nem sütik. Nem kell mindent a lángossal összekeverni. Másodszor: ahol én dolgozom, oda nemigen tér be francia vendég, de még pesti sem. Igenis, kocsma az, szövetkezeti üzemegység, ahová sáros csizmájú kubikosok térnek be egy-két nagyfröccsre vagy

néhány korsó sörre. Nehéz járású parasztok jönnek hajnalban s féldeci kisüsti szilvát kérnek illedelmesen, mert nekik eszükbe sem jut szemtelenkedni vagy bizalmaskodni egy fiatal lánnyal, akinek az anyja együtt gürcöl velük naphosszat a földeken. Az étlapon nincs más, csak körömpörkölt meg pacal, esetleg kocsonya, ha már mindenképpen „kocsonyasütőbe" szán engem. Ezeket is csak özvegyember kéri, mert akinek faluhelyen felesége van, a világért sem fanyalodik kocsmai kosztra. Megszólnák a feleségét.

Ezzel elnézett Ujjatlan felé, mintha ki akarná bűvölni a buszt a messzeségből.

A katona nagyon elszégyellte magát. Lesétált a folyópartig, mert szégyellte a szégyenkezését is. Apró kavicsokat kezdett hajigálni a vízbe. Eleinte dühösen, aztán egyre nyugodtabban. Látszólag nagy összpontosítással végezte ezt a műveletet, de a szeméből kilátszott a messzeség. Mármint az, hogy igen távol van attól, amit momentán művel. Figyelmének iránya nagyon eltért tekintetének irányától.

Amikor a lány mögéje lépett, a katona hirtelen visszakapta figyelmét a vízre, anélkül hogy a szeme egy picit is megrebbent volna. A lány egyszerűen kérdezte:

– Mit csinál?

A katona fel se nézett:

– Csesztetek.

– Az jó. Csak nem tudom, mit jelent.

– Én angyalföldi vagyok. Amikor tavaszodni kezd, a haverjaimmal mindig kiülünk a vizafogói Duna-partra a sóderbánya mellett. Hunyorogva ejtőzünk a bátortalan napsütésben és lapos szögben kavicsokat dobálunk a víz színére. Hármat-négyet is ugrik ilyenkor a kavics a vén Duna hátán. Ezt a műveletet nevezik csesztetésnek.

– Tehát maga most csesztet.

– Igen. Kavicsot dobálok lapos szögben a víz színére. Itt még jobban ugrál a kavics, mert ez holtág. Áll benne a víz.

– De az első kavicstól megmozdul a víz egy picikét. A második már növeli ezt a tétova kis mozgást. S ha volna türelme egymás után egymillió kavicsot „rácsesztetni"

a tóvá merevült holtág tükrére, lassan mozgásba jönne az egész víztömeg és kicsapna medréből a tó.

– Csacsi. Egyetlen zseblámpa nem világítja meg az éjszakát, mégha egymilliószor villan is fel egymás után. Egymillió lámpa egyszeri felvillanása kell hozzá. Az első kavics nyomán alig észrevehető borzongás fut végig a tó színén, ami egy-kettőre el is ül. A következő kavicsot már újra közönyösen sima víztükör fogadja. Egymillió kavicsot egyszerre kellene lapos szögben rásuhintani a tóra s úgy megmozdulna, mintha ringana alatta a meder, mint a bölcső.

– És az miért lenne jó? Megfulladna a tavirózsa és összekócolódna a békalencse. A halak rémülten úszkálnának a tébolyult vizekben s viharfelhős lenne az emberek homloka a parton.

– De legalább kifordulna a medréből ez az átkozottul moccanatlan vízi világ, érti? Megőrjít a moccanatlanság, a rezzenéstelenség. Hát csesztetek, eszelősen, még ha kilátástalan is az egész, érti? Á, dehogy érti maga ezt.

A lány ráhagyta, hogy nem érti, nehogy felbillenjen a fiú nehezen visszanyert, önvédelmi fölénye. Hallgatott néhány percig, aztán megkérdezte:

– Ha angyalföldi, akkor hogy kerül ide? Felúszott a Dunán vagy száz kilométert?

A katona igazából csak most hagyta abba a szégyenkezést. Sugarasra mosolyodott az ábrázata:

– Úsztam? Inkább kúsztam, méghozzá laposkúszásban, ahogy jó harcoshoz illik. Előfelvételis bölcsészhallgató vagyok, de előtte egy évig katona. Nem sok van már hátra. Most néhány hétig kisegítő munkán van a századunk az ujjatlani betonelemgyárban.

A lány elgondolkodott a hallottakon. Aztán inkább évődve, mint érdeklődéssel kérdezte:

– Aki bölcsészhallgató, az bölcs eszeket hallgat?

A katona nem tudta, hogy vicceljen-e vagy komolyan válaszoljon:

– Hát... nagyjából.

– És az maga is bölcs eszű lesz a végén?

– Ez az, ami nem mindig biztos, látja – könnyebbült végre ironikusra a fiú.

– És maga, ha befejezte a hallgatást, mit csinál majd? – folytatta a faggatást most már őszinte kíváncsisággal a lány.

– Lehet, hogy tanár leszek abban a faluban, ahol maga pálinkát mér a parasztoknak. Lehet, hogy unalmas riportok írásával keresem majd a kenyerem valamelyik újság szerkesztőségének a kötelékében. De az sem lehetetlen, hogy kiadói lektor válik belőlem és az lesz a munkám, ami másnak a passziója: olvasnom kell reggeltől estig.

– Érdekes könyveket?

– A legritkább esetben. Többnyire gügye vagy fontoskodó kéziratokat.

– Aztán ki dönti el, hogy a sok közül melyiket csinálja végül?

– A mázli, kedves, a mázli. Meg a könyökerősségi együtthható. De ennek a számát ne is keresse a fizikakönyvekben, mert csak a közéletben találja meg.

– De hát mégis: mihez volna leginkább kedve?

– Mihez? Nem is tudja, milyen nehezet kérdezett. Talán ahhoz, hogy kavicsokat dobáljak moccanatlan vizek színére. Teljesen mindegy, hogy milyen minőségben. De legesleginkább tudja mihez lenne kedvem? Magát megcsókolni, itt és ebben a pillanatban.

A lány nem riadt meg a váratlan fordulattól, csak egy kicsit elkedvetlenedett tőle:

– Miért gúnyol engem? Elhiszem, hogy unalmas itt maguknak. De ne velem szórakozzon, jó? Tudom, biztosan tudom, hogy nagyon butának tart engem. Igaza van, mert valóban buta vagyok. Magához képest különösen. Miért akar visszaélni ezzel?

A katona inkább jóságos volt, mint ingerült:

– Ide figyeljen! Nem azt mondtam, hogy feleségül veszem és szüret után lesz az esküvőnk. Azt sem, hogy magába szerettem. Őszinte fickó vagyok, csak azt közöltem, amit momentán érzek. Becsületszavamra kedvem volna megcsókolni magát. Tetszik, ennyi az egész.

A lány még mindig kedvetlen volt, de már nem annyira. Már egy kicsit tudatosan volt értetlen:

– De hát mi tetszik rajtam, az ég szerelmére?

– Mit tudom én. Talán az, hogy napok óta maga az egyetlen valamirevaló lány, akivel szót válthatok. Tényleg, ki tetszik nekem? Maga? Vagy ez a szép vidék? Még nem tudom. Magától szépül meg ez a táj vagy a táj varázsolja szépre magát? Lehet, hogy a pesti tarka forgatagban meg se látnám. De ezen a szédült mezőn szerény sugara lángolásnak tűnik fel s ez megperzsel engem. Aztán, hogy valódi perzselés-e ez vagy csak a perzselés illúziója? Nem tudom. Csak annyit tudok, hogy szeretném megcsókolni.

A lány dévajkodó hangja teljesen váratlanul érte a katonát:

– Azért nem ártana, ha eldöntené: a táj tetszik vagy én? Nem akarnám, hogy elhamarkodottan nekem adja, ami a tájnak dukál.

A katona ingerült lett egy kicsit, mint minden férfi, aki olvasni vél a női szívekben s rá kell döbbennie a vállalkozás reménytelenségére:

– Eh, nem érdemes magával nyíltan beszélni. Nem azt mondtam, hogy megcsókolom, hanem azt, hogy kedvem lenne hozzá. Nagy különbség. Erre maga eljátssza nekem a megbántott szüzet, aki úgy óvja az erényeit, mint anyaoroszlán a kölykeit. Nem érzi, hogy mennyire modoros ilyenkor? Pedig leginkább az tetszett magában, hogy természetes volt. Én nem tudom, de a nők mindig szerepet játszanak bizonyos helyzetekben. A vérükben van, hogy fel kell háborodni, ha valaki első blickre megkívánja őket, még ha a szívük mélyén hízeleg is nekik a dolog. Mitől van ez vajon? Mitől? Mi ez a mű-riadalom, ami a maga arcán is átsuhant? Avagy iszony talán? – szomorodott el hirtelen a katona hangja.

– Dehogy – mondta a lány és riadalomnak, iszonynak nyoma sem volt az arcocskáján. – Én nem éreztem, hogy bármi is átsuhant volna a képemen. Ám ha mégis – az semmiképp sem lehetett félelem vagy iszonyodás. Talán olyasvalami, mint a felhő árnyéka kék tavon vagy a ván-

koson egy könnycseppnyi folt. Olyan öröm, ami nagyon tud fájni. Nem tudom.

A katona felcsillant:

– Öröm? Azt mondta, öröm?

A lány összerezzent, mint aki bódulatból ébred:

– Jaj, istenem, mindjárt itt a busz! Vissza kell mennem a megállóba, mert még majd itthagy!

A lába azonban nem mozdult. Csak állt földbe gyökerezve, a tekintete húzott is, taszított is. A katona győztesen lépett hozzá és úgy csókolta meg, ahogy kell. Semmi sem mozdult a tájban, csak egy vadméhecske szállt a csókbabörtönzött lány hajára, mert biztos volt abban, hogy virágport talál rajta.

A busz berrentette szét végülis őket, a lány egyenesen a fiú melléről röppent föl a jobb napokat látott, kopottas csotrogányra.

– Hol talállak szombat délután? – kiáltott utána a katona.

– Majordomb, Béke falatozó – kiáltott vissza a lány. A nevét már nem tudta megmondani, mert az önműködő ajtó kérlelhetetlenül becsapódott s a jármű nehézkesen nekiveselkedett a messzeségnek.

A táj hajnalban lezuhanyozott és szinte vasárnapi tisztát öltött, noha még csak péntek volt. A katonának, ahogy a megállóban ácsorgott magányosan, rögtön egy József Attila-sor jutott az eszébe: „harapni friss a levegő". Valóban: a zápor utáni jóízű ájert szinte habzsolni támadt kedve az embernek. A katona legszívesebben futott volna egy nagyot, hogy lihegnie kelljen, mert ebből a – szinte vitamindús – levegőből minél többet szeretett volna nagy mohósággal elfogyasztani.

A nap már élénken sütött, de a szárítkozó növények ízletes párolgását még nem szippantotta fel egészen. A katonát valami megmagyarázhatatlan öröm kerítette a hatalmába: boldog volt, hogy szép és üde reggel virradt rá, boldog volt, hogy még huszadik életévét sem töltötte be, de legjobban annak örült, hogy holnap délután újra láthatja ezt a harmat-ízű lányt.

Az okkersárga Porsche úgy állt be a buszmegállóba, mintha ő lenne a menetrend szerinti járat. Negyven körüli, jól öltözött, kellemes hangú férfi szólt ki belőle:

– A buszra vár?

A katonának kedve lett volna így válaszolni: á, dehogy, a harmadik világháborúra, de olyan kedvesen mosolygott rá az úrvezető, hogy végül is „szabályszerűen" felelt:

– Igen, a buszra.

– No, akkor szálljon be, mert a jó öreg csotrogányt lerohadva láttam vagy három kilométernyire innen. A betonelemgyár felé igyekszik, ugye?

– Igen, Ujjatlanra.

– Azon úgyis át kell haladjak, ha akarom, ha nem – tárta ki egészen a félig nyitott kocsiajtót az idegen, és egy térképet, valamint néhány színes lapot könnyedén hátraszórt a maga mellett lévő ülésről, hogy a katonának helyet csináljon.

Ahogy a fiú beszállt, a kérdezősködés tovább folytatódott:

– Itt védi a hazát? – adott gázt az idegen és nekilódultak a messzeségnek.

– Igen, itt.

– És hogyhogy nincs kocsija? – vegyült egy csöppnyi évődő íz a férfi kellemes hangjába. – Manapság egyáltalán nem ritka a saját kocsin furikázó kiskatona.

A fiúban azonnyomban felhorgadt a dac:

– Nekem nem kell kocsi. Deformálja a jellemet, fennhéjázóvá, önzővé tesz.

A katona ezt személyes sértésnek szánta egy kicsit, de az idegen csak elmosolyodott:

– No, azért nem mindig. Szerintem inkább a felelősséget, a döntőkészséget és a koncentráltságot növeli a legtöbb emberben.

– Ugyan már! – fakadt ki a katona, kicsit ingerülten attól, hogy a sértés nem talált gazdára. – Kasztot különít el az emberi társadalomban, az autósok kasztját!

– Á, dehogy! – nevetett a férfi. – Értelmes életre int.

A katona ráhűlt a tekintetével:

– Az autó?
– Az autó.
– Nevetnem kell! – élesedett tovább a katona hangja. – Mi a nyavalyáért van akkor, hogy a mai magyar novella- és regénytermésben az „autós pali" rendszerint negatív figuraként bukkan föl?
– És az miért van – kontrázott változatlanul mosolyogva az idegen –, hogy teszem azt egy mai olasz regényben sohasem attól negatív egy figura, hogy autója van?
– Miért, miért? Mert ott már nem luxuscikk, hanem tömegcikk a kocsi.
– De hát itt is az lesz hamarosan! S mihelyt olyan „köznapi komédia" lesz az autó, mint most a kerékpár, tulajdonosa mentalitását sem deformálja többé.
– Köszönöm! – csapott le a katona. – Ezzel a mondatával akarva-akaratlanul elismerte, hogy *most még* hatást gyakorol az emberi magatartásra az autó. Legalábbis nálunk. Adott gazdasági szinten, nem egészen kielégítő tudati fokon korántsem a közösségi életre nevelést munkálja az emberekben, inkább az individualizmus – amúgy is túlontúl életképes – palántáit locsolgatja a lelkekben, dús burjánzásra ösztönözvén őket.
– Azért nem kell mindent az autó rovására írni. Aki annyira műveletlen, annyira sznob, annyira felemás jellemű, hogy egy gépjármű birtoklása szinte az egész emberi képletét megváltoztatja, annak a lelkében azok a bizonyos palánták amúgy is elburjánoznának. Ha nem lenne autója, egy telek vagy egy kacsalábon forgó villa éppúgy kihozná belőle az individualizmust, a magakellető önteltséget, mint a gépkocsi. Nemrég még a frizsider dicsekvési alap volt. Ma már nem az. Mert csaknem mindenki rendelkezik vele. Vagy ha nem, hát egyáltalán nem azért, mert nem volna pénze rá...
– No, azért a két dolog nem ugyanaz! – védte makacsul az álláspontját a katona. – Még a frizsider „uralkodása" idején sem lehetett bevágódni azzal egy nőnél, hogy kisanyám, nekem van ám egy Lehel hűtőszekrényem! De azzal, hogy van egy Opel Recordom, mindig is be lehetett

– és be lehet – vágódni, sőt, ez a leggyorsabb és a legeredményesebb módja a bombabiztos bevágódásnak, nem egyre kevésbé, hanem egyre inkább. Lehetnék kopasz, púpos és tökhülye – ha kocsim lenne, szocialista hazám legjobb nőit birhatnám.

– Nézze, ez nem ilyen egyszerű – komolyodott el végre az idegen. – A nők jól tudnak „helyezkedni" a technikában is. Ösztönösen ráéreznek a korszerűre és érdeklődésükkel befolyásolják további fejlődését. Igen nagy a nők szerepe abban, hogy az autó divat lett. Az autóesztétika főleg miattuk alakult ki, nekik fontos elsősorban, hogy olyan kocsiformák és színek legyenek, amelyekhez például öltözni is lehet. Egyszer módom nyílt beszélgetni a Moszkvics gyár párttitkárával, ő bizony – nagyon helyesen – sokat ad a nők véleményére a különböző típusok tervezésénél. Az autó vonzereje egyáltalán nem véletlen ebben a felgyorsult társadalmi életben. Nagyobb a mozgás intenzitása, de nagyobb a gondolkodásé is.

– Azért túlzás ekkora jelentőséget tulajdonítani egy technikai konstrukciónak!

– Az autó nemcsak technikai konstrukció, hanem szemlélet és filozófia is. Tényező, amely társadalmi folyamatokat befolyásol. Hiszen az autózás elterjedése új úthálózat építését követeli meg, falvak, kisvárosok jelentősége nő meg azáltal, hogy közvetlenebbül bekapcsolódnak az európai vérkeringés áramába. S az új településrendszerek kialakulása is nagyban attól függ, hogy hol futnak a korszerű autóutak.

– Apropó, autóutak – csapott le megint a katona. – A helyzet már most tragikus nálunk, hát még, ha több lesz a kocsitulajdonos!

– Valamelyik francia lap panaszolta a közelmúltban: „Az automobil szóösszetétel második tagja lassan érvényét veszti, hiszen útjainkon akkora a zsúfoltság, hogy az autó egyre kevésbé lehet mobil, azaz mozgó. Vagy csökkentsük a termelést, vagy haladéktalanul korszerűsítsük útjainkat!" Nyugaton, ahol tervszerűtlen a termelés, szinte megoldhatatlannak látszik a kérdés. Itt is mind nagyobb gondot

okoz, de itt, a társadalmi rend lényegéből fakadóan, ügyelnek a különféle ágak egybehangolására, nemcsak országosan, hanem táboron belül is. A szovjet Togliatti gyárból például olyan FIAT-szabadalmú kocsik kerülnek ki, amelyek az itteni útviszonyoknak is megfelelnek. Ez persze korántsem mentesít az alól, hogy sürgősen korszerűsíteni kell Magyarországon is az utakat.

– Ez mind szép – tartotta magát a katona. – De nem aggasztó egy kicsit, hogy nő az autótulajdonosok száma? Elég tüzetesek-e az alkalmassági vizsgák? A KRESZ bemagoltatásán, a vezetés megtanításán túl nem kellene-e pszichológiai vizsgálatoknak is alávetni az autósokat? Csupán azért, hogy például szadista hajlamú ember ne kerülhessen volán mellé.

– Igazságtalan dolog lenne, mert másik oldala is van az éremnek: sötét hajlamaink leküzdésében is segíthet az autó, amely végeredményben guruló iskolának is felfogható. A KRESZ nem más, mint egy bizonyos együttélési szabályzat az élet meghatározott szituációjában. A tisztességes ember önfegyelmét csak növeli az autó: **ha ittam, nem** vezetek. Ha temetésről jövök, nem vezetek, mert feldúlt a lelkiállapotom, szétszórt a figyelmem. A mindennapi lét egy meghatározott régiójában komolyan számít a közlekedő társadalom a felelősségtudatomra s ez emberileg mindenképpen nemesít. A szocialista társadalomban meg kifejezetten az a tendencia, hogy a korrektség, a közösségi érzés legyen a sikk, s egy ilyenné alakuló légkörben egyáltalán nem vétkes könnyelműség volánhoz engedni a honpolgárok sokaságát.

– Csakhogy a légkör egyáltalán nem ilyenné alakul – ellenkezett most már nem csupán sportból, hanem igazából a katona. – A légkör, uram, a történő önzést, a „kaparj, kurta, neked is lesz" szemléletet bátorítja, ezt nagyon jól tudja maga is.

– Persze, hogy tudom – sötétedett el az idegen arca, először a beszélgetés folyamán. – Én nem is a jelenlegi homlokráncoltató tünetekről szóltam, hanem arról a tendenciáról, amely most alig-alig kitapintható ugyan, de

mégiscsak a leghaladóbb eszme természetéből fakad, tehát meg kell lennie valahol, csak éppen eltűnt átmenetileg talán, mint a búvópatak. A lényeg azért lényeg marad: az autó civilizációnk jellegzetessége, a technikai fejlődés képviselője és hordozója, valamint a műszaki ismeretek terjesztője is. Ezért beszélhetünk automobilizmusról, egy olyan korszakról, amelynek kezdete, jelene és fejlődési távlata egyaránt érdekes. Ez a tény, ezt tudomásul kell vennünk. S ahelyett, hogy álhumánus aggályoskodással szónokolunk a gépkocsi ellen, az immár letagadhatatlanul létező és terebélyesedő automobilizmus által kitermelt újfajta emberi problémakörökkel kellene foglalkoznunk egy kicsit. Korszerűen, differenciáltan és a tények maximális figyelembevételével.

A katona nyelt egyet, mert megérezte, hogy ezt viszont az idegen szánta személyes „sértésnek". Nyelt egyet, de rögtön utána el is mosolyodott magában, mert most ő kerekedett felül, hiszen ezúttal az autós jött ki egy icipicikét a sodrából. Hallgattak mind a ketten. A katona azon töprengett, hogy ki lehet ez az ember, aki kéretlenül felszedte őt a makadámút széléről. Községi vagy járási funkcionárius biztosan nem lehet, ahhoz túlságosan intelligens, széleskörűen művelt. Orvos vagy maszek kisiparos sem lehet, ahhoz meg túl kollektivista a gondolkodása. Vidéki pedagógusnak pedig nem telik ilyen elegáns kocsimárkára. A katona úgy döntött, hogy csakis kiváló szakember lehet az illető, mérnök vagy más efféle, aki valamelyik pesti nagyvállalatnál tölt be fontos funkciót, s most fejkendős édesanyját látogatta meg a közeli falvak valamelyikében, ahol az egyedül él és nagyon büszke a fiára. Az idegen falusi származására semmiféle külsődleges jel vagy jegy nem utalt egyébként, sem modorbéli szögletesség, sem pedig táj-stich a beszédben. A katona abból gyanította csupán, hogy egy kényelmetlen kátyú rugalmas „átugrását" követően a férfi olyan szeretettel veregette meg a műszerfal sima felületét, mintha ló nyakát veregette volna meg, akadályokon átröpülő vágta után.

Elhagytak egy kanyart és hirtelen eléjük toppant a falu.

Pillanatok alatt elérték és elhagyták az *Ujjatlan* feliratú táblát.

– Hol tegyem ki? – érdeklődött az idegen és megint mosolyogtak a szemei.

– Talán a buszmegállónál, hiszen eredetileg oda kellene megérkeznem.

Az idegen szótlanul bólintott és kicsit sem lassított Ujjatlan mértani közepéig. A katona ettől érzett valami meghatározhatatlan csalódásfélét: annak az embernek, aki mindazt meggyőződéssel és meggyőzően mondta el, amit elmondott – esze ágában sem volt hatvanra visszakapni a sebességet, amikor beértek a lakott területre. Mégiscsak valami itteni tartományúr, helyi hatalmasság lehet, szocialista Csák Máté, csak éppen jobban kikupálódott a többinél – gondolta a katona. Különben honnan tudta volna, hogy itt katonák dolgoznak?

A kocsi fékezett és megállt Ujjatlan epicentrumában, a buszmegállóban.

– Hát... köszönöm – szállt ki a katona, és már kintről nyújtotta vissza búcsúparolára a jobb kezét.

– Nincs mit. És legyen máskor is szerencsénk egymáshoz – szorította meg a katona kezét az idegen és barátságosan rámosolygott még egyszer, mielőtt becsapta volna az ajtót. Aztán elhajtott.

A katona a kocsi után nézett és sóbálvánnyá vált a megdöbbenéstől.

Az okkersárga Porschénak francia rendszáma volt.

Mozdulatlanul állt, amíg az autóból valami is látszott. Aztán megvonta a vállát és a településhez sietett. Ott lopódzott vissza a hálókörletbe, ahol kilopódzott az előző este, hogy apai barátja, a szigetrohonyi gátőr pinceszerén részt vehessen. Ahol katonák vannak, ott előbb-utóbb mindenütt kialakulnak a dobbantás rejtekútjai, demonstrálván a magyar honvéd ügyességét és találékonyságát. A katona lábujjhegyen osont végig a hálókörleteken, hiszen az éjszakai műszakosok nemrég szenderedhettek csak el, nem szerette volna felriasztani őket. A helyiségekben példás volt a tisztaság és a rend, a gazdátlan ágyak „elvágólag" voltak

bevetve. Noha szekrény sehol sem volt, mégsem igen lehetett látni szerte heverő ingeket, zubbonyokat, kapcákat – minden a szabályosan felfüggesztett hátizsákokban lapult. A tágas zuhanyozóban egy pőre legény épp tisztálkodott, egy meg pelyhedző képét pamacsolta.

A katona csak a szemeit mosta meg, aztán gyorsan levetette a kimenőruhát, hogy munkához öltözhessen. Hét óra is lehetett már, amikor kilépett a hosszúkás, földszintes épület udvarára. Az épület környéke egyébként egy kellemes SZOT-üdülő benyomását keltette. Az árnyékban asztal és néhány szék kínálta magát, hisz a szabad ég alatt sokkalta bizakodóbb hangú szerelmetes levelek fogalmazódhatnak, mint az eléggé zsúfolt hálókörletekben. A füves udvar közepén pingpongasztal terpeszkedett, hetykén koppant rajta a csöpp, izgága labda. Két fiú vívott ádáz küzdelmet éppen. Az egyik katona volt – ezt csak a „kincstári" alsónadrág árulta el, mert ugyancsak nekivetkőzött a legény –, a másik civil. A katonák lakhelye ugyanis nem képezett megközelíthetetlen rezervátumot, a betonelemgyár fiatal munkásai bármikor átjöhettek sportolni, tévét nézni.

A katona – miután meggyőződött arról, hogy senki sem törődik vele – léptei folyását a G–2-es üzem felé irányozta. Ott zajlott a tübinggyártás, az ipari csarnokelemek készítése. A hatalmas hodályban, ahol fülsiketítő volt a zaj, legalább ötven katona nyüzsgött, különböző brigádokban, civilekkel keveredve.

– Hé! – fogta vállon egyiküket a katona – nem buktam le?

– Már hogyne buktál volna le? – ordította a kérdezett, mert pokoli volt a zúgás. – Ha dobbantasz, az a minimum, hogy ébresztőre visszaérj.

– Hol a Malmos?

– A műhely túlsó végén. Atyai aggodalommal figyeli, hogy nem mászkál-e valamelyik elábrándozóbb legénye a mozgó daru alatt.

– Harapós kedvében van?

– Eléggé. Ébresztő után nekem meg a Jamesnek ötször

kellett bevetnünk az ágyunkat, gyors egymásutánban. Súgtam is a Jamesnek, hogy a sorakozónál Malmos „jóreggelt, elvtársak!" rikkantására mi így válaszoljunk: túró a fülébe, százados elvtárs!

– Mi értelme lett volna? – üvöltötte oktató hangon a katona. – A többi úgyis a szabvány-választ mennydörögte, elnyomták volna a kettőtök hangját.

– Épp ezért igérkezett veszélytelennek a vállalkozás.

– Jellemző a lázadástokra: hőbörögjünk, de csak a tömegzaj fedezékében. Méltó gyermekei vagytok korunknak. Na, szia.

Átballagott a műhely túlsó végébe, ahol Malmos százados valóban a daruk mozgását figyelte. Megállt mellette szabályszerűen:

– Százados elvtárs, kérek engedélyt a...

– Á, isten hozta, fiam – fordította metsző mosolyát a katona felé a negyven év körüli, zömök ember. – Örülök, hogy megtisztel bennünket a jelenlétével. Remélem, nem tekinti sértésnek, ha érdeklődni bátorkodom: hol tartózkodott az éjjel?

– Százados elvtárs, jelentem, pinceszerre hívott meg az egyik közeli ismerősöm.

– Úgy. És miért nem kért eltávozást tőlem?

– Mert délelőtti műszak előtti éjszakán úgysem tetszett volna elengedni.

– Így aztán az elvtárs saját magát engedte el.

– Úgy gondoltam, hogy itt, félig-meddig a civil életbe kihelyezve, eleve kisebb a szigor, mint a laktanyában.

– Szóval úgy gondolta – ment át metszőből fáradt-kesernyésbe a tiszt mosolygása. – És arra nem gondolt, hogy itt jobban szem előtt vagyunk valamennyien? Itt maga nem egy katona a sok közül, hanem maga a katonaság. Itt egyetlen rossz mozdulattól sok ezer mundér szakad. Ha elnézném az apró fegyelmezetlenségeket, a gyár munkásai, akik maradéktalanul befogadták már magukat, talán még ünnepelnének is: no, egészen jó ember ez a százados, nem is annyira katonás. Ám amíg a világ olyan, amilyen – egyetlen százados sem engedheti meg magának, hogy ne legyen

katonás. Nézze, három hétig leszünk még itt. Én mind a három hétvégi kimenőjét megvonom. És ne higgye, hogy ez nekem öröm. Most pedig haladéktalanul álljon munkába – és visszaemelte tekintetét az egyik darura, amely a rábízott legénykék néhánya fölött lebegtetett éppen egy gigantikus méretű tübingelemet.

A katona dühödten dolgozott egész nap. A hajnali lány úgy foszlott szét az emlékezetében, mint a ködkép. Unosuntalan próbálta felidézni a lány kedves arcát, de ahogy teltek az órák, ez egyre kevésbé sikerült neki. Oktalan haragja rohamosan nőtt a százados iránt. Azért rohamosan, mert maga is tudta, hogy oktalan ez a harag. De valakire muszáj volt haragudni egy szép tavaszi álom szétfoszlásáért. És még túlságosan csenevész a tudatunk ahhoz, hogy magunkra haragudjunk, amikor pedig úgy volna rendjén.

Az esti sorakozónál Malmos végignézett a munka felsorakozott, egyenruhás hősein:

– Jó estét, elvtársak.

A katona bent állt a sorban. Már nem volt mérges, inkább csak szomorú. Üres, földre esett tekintettel dünnyögte maga elé:

– Túró a fülébe... túró a fülébe, százados elvtárs.

De senki sem hallotta meg, talán még önmaga sem, mert körülötte nyolcvanhét magyar állampolgár zengte-zúgta, kicsattanó jókedvvel, barnán és emberesebbé izmosodva, fáradtan ugyan, de színültig telve a jól végzett munka örömével:

– Erőt, egészséget, százados elvtárs!

*

Alkonyodott már, de még szikrázott a levegő. Ilyen tunyítóan meleg tavaszra az öregek sem nagyon emlékeztek. Azért a járdát senki sem volt rest felseperni a háza előtt, hiszen szombat volt. A Béke falatozóban egy tömbben állt a levegő, amikor két nagyon jól öltözött, negyven-negyvenkét év körüli férfi lépett be a sarkig tárt ajtón. Szinte egyformának látszottak, bár az egyik magasabbnak tetszett

egy árnyalattal. Fejükkel biccentettek a lány és az üzletvezető felé, majd helyet foglaltak az egyik helyeske kis, kerek asztalnál. A lány kötelességtudóan odasietett hozzájuk:

– Mit parancsolnak?

– *Un demi litre du vin rosé* – mondta a magasabbik, és nem volt semmi különös a hangjában.

A lány szeme bepárásodott egy pillanatra, aztán némán bólintott és egy perc múlva már hozta is a fél liter szekszárdi kadart, két decis poharat is mellékelvén hozzá.

– Köszönöm, kisasszony – szólalt meg most magyarul az alacsonyabbik férfi –, nem is tudja, milyen nagy szolgálatot tett nekem.

– Maguk magyarok? – kérdezte kicsit megrovóan a lány, léha viccelődés nyulát gyanítván a bokorban.

– Nem, csak én vagyok magyar – mosolyodott el az idegen –, a barátom originál francia. Én a párizsi magyar intézetben dolgozom, öt évre szerződtem ki, jövőre jár le a megbízatásom. Anyám itt lakik Szigetrohonyban, nyaranta mindig meglátogatom. Most elcsábítottam az egyik francia barátomat is, hadd ismerje meg a mi kis országunkat. Tegnap hoztam meg a repülőtérről, ma portyázunk egy kicsit a környéken. Dicsekedni akartam a hazámmal és azt mondtam – vakmerő felelőtlenséggel – Jean-Claude-nak, hogy itt még a falusi kocsmákban is rendelhet az anyanyelvén. Ez a falatozó esett először az utunkba, itt tettünk hát próbát. Amúgy is meg akartunk inni ketten fél litert, annyit még a szonda sem nagyon mutathat ki... Bevallom, nagyon szorongtam az eredménytől. Köszönöm, hogy megmentette a dicsekvésemet. Egy büszke magyar állampolgár, aki büszkeségét magának köszönheti, kifejezhetetlenül hálás magának, hogy tud franciául.

A lány nagyon halványan elmosolyodott:

– Dehogy tudok én, kérem. Ezt az egyetlen mondatot tudom csupán.

Az idegen jó viccnek fogta fel a dolgot:

– Éppen ezt a mondatot! Jó humora van, kislány. A megszámlálhatatlan francia mondat közül valami földöntúli csoda és a vak véletlen folytán éppen ezt az egyet ta-

nulta meg, hogy megmentse nemzeti mundérunk becsületét, kihúzván engem is a vízből. És vajon miért esett a választása éppen erre a mondatra?

A lány nem felelt rögtön. Az ablakon át a messzeségbe nézett egy kis ideig, aztán nagyon halkan mondta:

– Mert szép mondat. Szelíden lehajló ívelése van. Mint a vízre röptetett kavicsnak.

Az idegen nem egészen értette a választ, kicsit zavarba is jött ettől, aztán a franciával együtt a lányra köszöntötte a poharát. Hamar végeztek a fél literrel, fizettek és távoztak. Az idegen még búcsúzáskor is hálásan mosolygott a lányra, aki az ajtón túl is követte őt és társát a tekintetével, és látta, hogy egy okkersárga, Porsche márkájú luxuskocsiba ülnek be. Aztán a Szigetrohony felé távolodó kocsit is jó darabon elkísérte a szemeivel.

Meleg volt. Nem moccant semmi a Duna mentén. Csak az ujjatlani betonelemgyár lüktetett valahol a messzeségben, mint a szívdobogás.

BERKES PÉTER

APUKA

Akkor már hosszabb ideje nem beszélgettünk apukával. Esténként hullafáradtan jött haza – ha hazajött, s nem volt valami szolgálati elfoglaltsága –, leroskadt a tévé elé, ott ette a vacsorát is. Többnyire elaludt, s ha a műsor végén fölkeltettük, nyűgösen ágyba vánszorgott. Faggatni korholni nem volt szabad, egyre kevésbé tűrte. Olykor minden különösebb ok nélkül elkapott – nem úgy, mint régebben, amikor még árgus szemmel figyelte és viszonylag pontosan ismerte a dolgaimat –, aggódó kérdéseket tett föl, mi van veled, nincs-e konfliktusod a gyárban, nem akarsz-e megnősülni, mit hallottál *te* az öcsédről, azon kívül, amit a kollégiumból nagyritkán írni kegyeskedik. Nem a válaszaimra volt kíváncsi, kérdéseit inkább bevezetőnek szánta erkölcsi intelmeihez, hogy vigyázzak, milyen társaságba keveredem, manapság sok a szenny, sok a kísértő gonosz, nagyon könnyű lejtőre csúszni, mindig tudjam, mivel tartozom magamnak s nem utolsósorban neki, aki a nulláról verekedte föl magát, de nekünk mindent megadott, hogy rendes, dolgos, megbecsült tagjai legyünk a társadalomnak. Kimozdulni nehéz volt vele. Ha néhanapján mégis elmentünk, végigkellemetlenkedte az együttlétet. Okkal, ok nélkül – maró gúnynak ható csendességgel és választékossággal – okította a pincéreket, a mozipénztárost, a buszvezetőt, a házmestert, a szomszédokat, senki nem „igyekezett" neki eléggé, senki nem viselkedett „tisztességes dolgozó" módjára. Mire gyanakodni kezdtünk, hogy baj lehet az idegeivel, addigra be is ütött a krah. Odabentről vitték el a mentők, szívgörccsel. Nem volt túl veszélyes ügy, egy

ideig fektették, aztán néhány hetes gyógyszeres pihenést rendeltek neki. Nem ártana, mondta a főorvos, ha egyedül lehetne, ha önmagán kívül senkivel nem kellene foglalkoznia. Apuka is egyedüllétre vágyott. Ne haragudjatok, mondta, de most valahogy nem akarok senkit magam körül. Tera nagynéném jelentkezett: nagyon szívesen apuka rendelkezésére bocsátja B-i üdülőjét, ő maga csak a jövő hónap végén akar lemenni, addig ott áll a ház kihasználatlanul, teljes összkomfort, telefon is van, akár naponta beszélhetünk, sőt az egyik szomszéd nyugdíjas belgyógyász, ne adj'isten, jól jöhet a közelsége. Apuka óckodott, ő a húgától nem fogad el felajánlásokat, kicsit későn jut eszébe, hogy mi is a világon vagyunk. Örülj inkább, mondta anya, hogy végre eszébe jutott, és éppen most, amikor a legnagyobb szükség van rá. Az ezredparancsnok Volgáján utazott le Tera házába, hétfőn, június 15-én.

(Telefon június 17-én)

– Halló, apuka, mizujs? Hogy ízlik az egyedüllét?

– Két napja alszom. Már amikor hagynak ezek a mocsok kőmívesek.

– Alszol? Nagyszerű! Aludj csak, amennyit bírsz, az most nagyon jó. Miféle kőmívesek?

– Itt van a szomszédban ez az IBUSZ-ház. Iroda, vagy mi. Azt tatarozzák. De még...

– Na és milyen a kégli? Klasszikus, igaz?

– ... dolgozni nemigen láttam őket. Vedelik a sert, üldögélnek hol itt, hol ott. Néha alibiből nekivadulnak, Jóska, hova a jóanyádba raktad azt a kurva vedret, neki a falnak, slitty-slutty kettőt a spaknival, vissza az üvegekhez, isznak, röhögnek, teszik a mocskos ajánlatokat a nőknek...

– A kéglit mondd, apuka! Nehogy elkezdj takarítani! Anya üzeni, vasárnap lemegy, rendbe vágja, elmosogat, te csak pihenj, kapcsolódj ki, ne törődj semmivel!

– Mondja itt a felső szomszéd, egy hónapja tart a vircsaft, az alkalmazottak meg az ügyfelek csak botladoznak

a szanaszét hányt malteros cuccok között. Ökölbe szorul az ember keze, hogy némelyek mit merészelnek ebben az országban.

– Figyelj, apuka, ne foglalkozz velük! A Terát teljesen megszállta a szentlélek, megint ideszólt, hogy használhatsz mindent nyugodtan, érezd egészen otthon magad. Ja, és a bojler, apuka! A Tera nem emlékszik, mondta-e, hogy nem elég a villanyórát benyomni, van ott fölötte a szekrénykében egy külön kapcsoló. Úgy kell bekapcsolni, hogy alulról az egyes számot lássad. Figyelsz? Minden éjjel melegít, és akkor...

– Az lesz a vége, vasárnapra lerendelem az egyik századot. Megmutatom én ennek a szemét bagázsnak, mit neveznek munkának mifelénk. Vagy fogom magam...

– Ne menj sehova, apuka, hallod? Ne avatkozz semmibe! Feküdj ki a kertbe, süttesd a hasad, hallgass sok zenét! Húsz éve sóhajtozol egy kis lazításért. És most *muszáj* is, apuka. A dokik megmondták, ha nem... halló! Itt vagy?

– Kezdik megint, hallod? A kurva vödrükkel. Mindig a kurva vödrükkel. Még fantáziájuk sincs, hogy legalább variálnák a trükkjeiket. Hallod őket?

– Semmit se hallok, apuka, ne erőlködj. Anya azt mondja...

– Na várj, majd kitartom a kagylót.

– Ne tartsd ki, apuka! Figyelj! Apuka!

(– Beszélünk, kérem? – Beszélünk, persze hogy beszélünk!)

– Hallod őket? Hallod a mocsokjait?

– Rám figyelj! Anya azt üzeni, ne spórolj a kajáddal. Vegyél magadnak rendesen zöldfélét. Meg gyümölcsöt is.

– Ettől szenved ez az ország, a pöcs ütné ki a szemüket!

– Tera szerint a parti zöldségesekhez kell menni. Szebb az árujuk, és olcsóbb is, mint az ABC-ben. Figyelj, apuka, kérsz valamit? Van szükséged valamire?

– Világéletemben ellene voltam a direkt erőszaknak, de kezdem hinni, hogy az ilyen éjagyú lógós disznók csak a korbács szavát értik.

– Drága apuka, hallgass rám, szépen kérlek! Ne ártsd

magad a dolgaikba! Ígérd meg, hogy nem foglalkozol velük. A közelükbe se mész. Hallod, apuka? Pihenned kell! Ígérd meg, hogy csak magaddal törődsz, senki mással! Néhány süket kőműves miatt nem érdemes...

– Öten vannak. Három idősebb csavargó meg két suhanchuligán.

– Ígérd meg, hallani akarom! Érted, apuka? Testileg, lelkileg kipihenten várunk vissza. Erre gondolj, csak erre! Ígérd meg nekünk, hogy...

– Szedelőzködnek. Hétkor kezdtek, és még alig múlt dél. Mit szólsz ehhez a mocsoksághoz?

– Menj le a partra sétálni! Bérelj csónakot! Törődj magaddal, az ég szerelmére! Csak két rövidke hétig, apuka!

– Két hét, atyavilág! Két hét!

Öcsém sikeresen letéve valamennyi vizsgáját, 28-án jött haza a kollégiumból. Másnap együtt utaztunk B-re. Tera házában a szőnyegek alatt, a szekrények tetején, a kerti fák odvaiban, Gellei professzor kegyeletből helyükön hagyott házikabátjainak, tréningruháinak, pizsamáinak zsebeiben, az olajkályhák égőterében, a rekamiék ágyneműtartóiban, a díszpárnák huzata alatt, a fotelkárpitok réseiben, a használaton kívül helyezett kertkapui levélszekrényben cédulákat találtunk. (Gyerekként a rám tukmált esti sajtszeleteket dugdostam el hasonló találékonysággal, ám érthetőbb indítékkal.) Gellei professzor posztumusz kéziratpapírjainak szabályos felezéséből, negyedeléséből származó cédulákat apuka szálkás, apró, nehezen olvasható betűivel. Méreteik esetlegesen passzolnak a rájuk írt szöveg terjedelméhez; találtunk mindkét oldalon sűrűn teleírt negyedíveket és egy-, sőt töredékmondatos, összehajtogatott (sose gyűrt) félíveket, íveket. Dátum, ami egyértelműen eligazítana az írások keletkezési sorrendjét illetően, egyetlen cédulán sincs. Öcsivel megkíséreltük tartalmuk alapján csoportosítani, időrendbe szedni őket, ám feltételezéseinkben egyáltalán nem lehetünk bizonyosak. Némelyik cédulán több típusú szöveg is szerepel, vagy ott vannak például

az életrajztöredékek, amiket végképp nem tudunk hova illeszteni. Mindössze néhány, ismert eseményre utaló céduladokumentum sejteti keletkezési idejét. Ami azonban a lényeget illeti, azt hiszem, túl nagyot nem tévedünk.

Evvel kezdődhetett:

„Itt van öt ember. Öten az *építők* közül. Öt látnivalóan eltorzult, elfajzott honfitársam. Öten a mérleg serpenyőjében. Siralmas mérlegállásban. Talán még nem reménytelenül. Talán még...

Van erőm megpróbálni? Van értelme, már csak próbaképpen is..."

Vagy evvel:

„Nézem őket: akár katonák is lehetnének. Megpróbálom rájuk képzelni az egyenruhát. Nem fogadják idegenül, nyilván volt már szerencséjük hozzá. Csak éppen... sapka a tarkón, ing, zubbony tökig kigombolva...

Mi ez itt, elvtársak?! Mit képzelnek, hol vannak? Föl, vigyázz! Hova tartozik? Ki a parancsnoka? Ne pislogjon itt nekem! Jelentést kérek! Mi maradt önben a két év... a két év? Csak az a két év?"

(Telefon június 18-án)

– Na végre! Szervusz, Kálmikám! Már azt hittem, sose veszed fel. Mondd gyorsan, hogy vagy? Pihensz? Pihengetsz?

– Mi ez a napi telefonálgatás? Tegnap a Jani, máma te. Ügyeletben ellenőriztek? Ennyi pénzetek van?

– Ne aggódj, Kálmikám, bentről beszélek.

– És az állam pénze nem pénz? Azt csak úgy herdálhatjátok?

– A Tekulics kartárs megengedte, hogy a közvetlen városijáról...

– A Tekulics kartársnak nincs joga ilyen engedélyeket kiadni. Legfeljebb életbe vágó esetekben engedélyezheti a magánbeszélgetést.

– Jól van, Kálmikám, ne pattogj, legközelebb majd...

– Nincs legközelebb. Nem kell. Csecsemő vagyok én,

hogy naponta érdeklődjetek a hogylétem felől? Tébolyult, aki bármely pillanatban kárt tehet magában?

– Rendben van, ha ingerel, nem fogunk naponta...

– Nem ingerel, csak fölösleges. A Jani mondta a mocsok kőmiveseket?

– Miféle kőmiveseket?

– Ezeket itt szemközt. Az IBUSZ-házon.

– Édes Istenem. Kálmán!

– Nemrég jött meg a főnökük. A hatodik díszpinty. Tegnap is ilyentájt volt jelenése.

– Kálmikám, engem nem érdekelnek azok a kőművesek. Engem...

– Olyan huszonöt körülinek saccolom. Meglepően kulturált küllemű. Normális haj, hetyke bajusz, kordnadrág, dzseki, fehér ing nyakkendővel. Az a döbbenetes benne...

– Kálmán!

– ... hogy nem beszél. Fütyül meg mutogat. Valami egyezményes jelbeszéddel szól a bandájához, mintha siketnémák volnának. És közben füttyöget. Nem ismerős dallamot, hanem afféle ahogy kijön, úgy szól kíséretet a mozdulataihoz. Fitty, fitty, fifitty, fitty. A mocskok meg bólogatnak. Okéfőnököznek, mintha értenék. A munkát, persze, esze ágában sincs ellenőrizni. A házra oda se bagózik. Most is... most se... Nocsak!

– Kálmán, kérlek, figyelnél rám is egy percre?

– Rólam beszélnek. A mocskok nyilván bemutatnak neki. Ahogy látom, nem túl jó kedvvel.

– Mi az, hogy *bemutatnak*, Kálmán?

– Hát megmutatnak. Felhívják nagybecsű figyelmét a létezésemre. Nem mindegy?

– Honnan tudják, Kálmán... Kálmán! Te *odamentél* hozzájuk! Beléjük kötöttél!

– Beléjük kötöttem? Ismered az elvemet. Húsz éve pofázom. Az ember, bármilyen indulatos, bármilyen szemét alakokkal kerül dolga, őrizze meg a nyugalmát és beszéljen kulturáltan. Az igazságnak nincs szüksége indulati segélycsapatokra. Rólam mindenki tudja, hogy sose vesztem el a fejemet. A legkeményebb dolgokat is emberi hangon...

– Istenem, Kálmán, miért kellett? Mit mondtál nekik?
– *Még csak* kérdeztem. Hogy melyik vállalathoz tartoznak. Milyen határidővel kapták a munkát. Hallottak-e már olyasféle dolgokról, hogy szocializmus építése, munkásöntudat, munkafegyelem, kötelesség, tisztesség.
– Kálmán, az ég szerelmére, mi közöd hozzájuk?
– Nagyon jól tudod. Az embernek köze kell legyen mindenhez, ami ebben az országban történik.
– De nem most, Kálmán, nem most. Pihenni mentél. Orvosi parancsra. *Parancsra*, Kálmán. *Kötelező* kikapcsolódnod. Föladtam neked expressz egy csomag süteményt. Krumplis pogácsa, diós linzer meg olyan darálós, tudod. Ne edd meg egyszerre, eszegesd! Hogy mindig legyen valami a gyomrodban.
– Vonogatja a vállát.
– Mit mondasz, kedvesem?
– A füttyös górécska. Ide pislog és vonogatja a vállát. A háta mögé bökköd a hüvelykujjával. Egészen pontosan à...
– Kálmán, még egy fontosat. Vasárnap, sajnos, mégse tudok lemenni. Hallasz? Félévi zárás van. Ebben a félévben rengeteg zűrös fuvarunk volt, és Tekulics kartárs megkérte a részleget... Hallasz, Kálmikám?
– Persze hogy hallak. És elmegy a disznó. Vé betűt mutat a két ujjával. Korai még az a viktória, elvtársam! Vagy uram! Górécskám! Nagyon korai! Ha kell, hát kell. Megértem. Kitakarítok, elmosogatok magam is, ne aggódj. Visszaülnek a rekeszükhöz. Mert nem üvegenként hozzák a sert, hanem mindjárt egy egész rekesszel. Hogy munkaidő alatt azzal se kelljen... Hát komolyan mondom...
– Kálmán! Ha nem feledkezel meg róluk, én... én becsület szavamra... Halló! Kálmán, itt vagy? Halló, Kálmáááán!...

(Egyes – önéletrajzi – cédulacsoport)

„Születtem 1928. február 26-án Kispesten, kora este, mínusz négy fokban, egy földszintes ház dufartjában, két

zseblámpa fényénél, titoknak szánva, ámde eltitkolhatatlanul. Anyám Kéri Borbála, háztartási alkalmazott (cselédlány) dr. Schöpthey Ábris kamarai ügyvéd szolgálatában, majd bőrgyári munkás, majd szövőnő, majd pártalkalmazott, majd újra szövőnő, majd nyugdíjas. Apám, néhai Darida János bőrmunkás. Halála oka: vegyszermérgezés, saját hibájából. Húgom, Darida Teréz, egészségi okból (fertőző májgyulladásból visszamaradt egyensúlyzavar) nyugdíjazott egyetemi laboráns, a tragikus hirtelenséggel (gépkocsi-baleset) elhunyt dr. Gellei László professzor özvegye. Feleségem, Soós Veronika munkaügyi előadó a Volán..."

„Engem, akinek gyerekkorában csak »húzd meg magad«, csak »takarodj innét, te rongyos!«, csak »mi a Jóistent akarsz már megint, tudod, hogy nincs semmink« volt a neve, engem azzal szabadítottak fel, azzal tettek emberré, hogy drapériás asztalhoz ültettek és azt mondták: fiú, pont ilyen káderekre van szükségünk az új ország új hadseregének... Nem pontosan így, de a lényeg... Én akkor..."

„Élj a lehetőséggel, Darida elvtárs, mondták, de én csak rémületet éreztem, nem tudtam semmit, nem értettem semmit, a magabiztosak szavait mondtam, az ő mozdulataikat mozdultam, egyéniségem belőlük építkezett, azt éreztem, hittem, gondoltam, vallottam, amit ők, ez adott biztonságot, így tudtam este elaludni és reggel fölébredni, a jövőre függesztve szemem, amit – büszkeségem helyett rémületemre – a kezembe nyomtak. Nem tudnám pontosan megmondani, mikortól..."

„Az az évszázados laktanya Tolnán! Az az ötven ló! Önálló fogatolt hegyiágyús...

Na, Darida, fogjon be, hajtson az állomásra, hozza be az alakulat címére érkezett vaságyakat! ÉN!? A született Kispesti!? Naná, hogy fordítva kezdtem erőszakolni a szerszámot! Az őrmester (régi, de illeszkedni akaró káder) azt hitte, ki akarok bújni. Pedig én... Az állomáson annyi vaságy, hogy hazafelé minden mácskakőnél leesett egy-kettő...

Víz alig volt, mos-

dani alig tudtunk, de a lovak patáját naponta meleg vízzel... De mit a kefével? És mit a kaparóval?...

Csajághy Géza százados. Még hatlovas hintón esküdött. Összefonódva a helyi deklasszáltakkal. Bérbe adta a katonákat. Engem is egy naccságához fát vágni. De micsoda rönköket! Eggyel végzek, ott integet Lestár Sanyi a kerítésnél. Miféle ember vagy te? Alighogy fölszabadultál, máris tűröd, hogy újra kizsákmányoljanak? Hol a gerinced? Hol az öklöd? Ez a mi hadseregünk lesz. Itt a mi erkölcsi elveink fognak uralkodni.

Szégyenemben úgy belevágtam a fejszét az egyik rönkbe, hogy hat ember..."

„A vezérlő eszmék, a követelmények, Lestár Sanyi, a tiszti tanfolyam, a szemináriumok, a viták a Kossuth-körben, az általános iskola 5–8. osztálya, a gimnázium, az érettségi lassan de biztosan, mint karók a gyenge hajtást..."

„Nem volt semmink. Amink volt, az is elavult, használhatatlan. Csak jövőnk volt. Reményünk, hogy ha megfeszülünk, ha lemondunk önös vágyainkról, holnapra minden másképp lesz. Szükségünk volt minden kézre. Aki a magáét levette a szekérről, annak a nyaka közé vágtunk: eladnád a holnapunkat, te szemétláda?! Velünk kapartatnád ki a gesztenyédet, te önző kispolgár?!"

„Én a családomat... a családomért...

Az első gyerekem a családi tábor sátrában. A másodikról egy hét késéssel ért utol a hír. Még egy virágcsokrot, egy köszöntő dísztáviratot se tudtam..."

„Minden minősítés legfőbb erényemként a következetesen szilárd erkölcsi-politikai...

Azt soha egy szóval se, hogy én..."

„69-ben, a Kiváló Szolgálatért után Hegedűs azt mondta: Kálmán, te vagy a legtisztább ember, akit valaha ismertem. Idegesítően, néha nyomasztóan tiszta vagy, melletted az ember még gondolatban se mer vétkezni. Elégedetten mosolyogtam. Büszkén. A legcsekélyebb balsejtelem nélkül.

Három hétre rá jött az áthelyezési ajánlat (?): Darida elvtárs, van ott egy elkutyult zászlóalj, úgy gondoljuk, a te tapasztalataid, következetes szigorod...

Mindig ez volt a szöveg. És én mindig elhittem.

Sírjak? Nevessek?"

„Én mindent, de mindent a seregtől, a seregben, a seregért..."

(Telefon június 19-én)

– Halló, Darida őrnagy elvtárs? Szabó tizedes jelentkezem. Kapcsolom Sándor ezredes elvtársat. Tessék beszélni!

– Kálmán? Szervusz, Kálmánom! Erőt, egészséget neked! Na mondjad, hogy viselkedik a közegészséged?

– Jelentkezem ezredes elvtárs. Köszönöm, megvagyok. Valami baj van?

– Baj? Mért volna baj? A szokott nyűgökön kívül semmi az égvilágon. Hehe, távolléted ellenére, Kálmánom. Mindössze hallani akartam a hangodat.

– Megtisztelsz, ezredes elvtárs.

– Ugyan, ne szamárkodj! Nagyon is önös okokból hívtalak. Saját lelkiismeretem megnyugtatására.

– Mégiscsak baj van?

– Igen, baj, Darida őrnagy. Már amennyiben baj az, hogy magam is felelősnek érzem magam az állapotodért. Hehe. Jobban kellett volna vigyázzak rád.

– Felnőtt ember vagyok, ezredes elvtárs.

– Na persze. Nézem itt a jelentéseket meg a statisztikákat. Háromszor annyi szolgálatot adtál, mint bárki a csapatból. Társadalmi munka a tanácsóvodában, felelős Darida őrnagy. Mezőgazdasági munkák, felelős Darida őrnagy. Darida itt, Darida ott, Darida mindenütt.

– Ugyan, ezredes elvtárs, tudod jól, az ilyesmi nekem...

– Sok, Kálmán. Eszméletlenül sok. És én vagyok érte felelős. Ha valamin ott láttam a nevedet, önző módon csak arra gondoltam: oké, ha Darida van ott, zűr nem lesz, nyugodtan alhatok.

– Így voltam én is. Különösképp ha az enyéim...

– Ez akkor se normális, Kálmán. Ebbe csak tönkremenni lehet, mint a mellékelt ábra mutatja, hehe. Bármennyi is a teher rajtunk, káderkikészitő intézménnyé nem torzulhatunk.

– Tönkremenésről szó sincs, ezredes elvtárs. Pusztán a szívem... vagyis hát a vegetatív idegeim...

– Így kezdődik, öregem. Mindenkinél így kezdődik. Az első jelzőrendszer vészcsengője. A túlterhelést jelzi, nem a gyengeséget. Nem röstellni, titkolni kell, hanem ráfigyelni. Letenni minden terhet, összeszedni magunkat, aztán kicsit óvatosabban, kicsit ésszerűbben cipekedni tovább.

– Félek, ezredes elvtárs, ez nem egészen rajtunk múlik. A terhek az istennek se akarnak csökkenni. És nem mi keressük őket, hanem ők keresik meg a magunkfajtát. Nagyon jól tudod, hogy evvel a mostani állományommal is egyre nehezebben...

– Jól van Kálmán, nem azért hívtalak, hogy ezt most megvitassuk.

– Nincs kibúvó, ezredes elvtárs. Hallgass rám! A dokik, a családom, ti odabent mind azt mondtátok, eredj, kapcsolódj ki mindenből, felejtsd el a világot, regenerálódj. Nagyon szép. Csakhogy a világ elől nem lehet elbújni. A világ utánunk mászik. Nem hagy egy órára se lecke nélkül.

– A kőművesek, mi?

– Honnan tudsz róluk?

– Találkoztam a nejeddel. Említette, hogy ráncba akarsz szedni ott néhány lógós építőmunkást. Hehe. Erről rád ismerek. Csakhogy ez egyszer messzemenően helytelenítem az eljárásodat. Sőt kifejezetten megtiltom.

– A családnak hiába magyaráznám. Neked viszont értened kell, avval izgatnám fel magam, ha csak bámulnám őket, ha szótlanul tűrném...

– Értem én, öregem, hogyne érteném. Csakhogy számomra ebben a témában – sajnos, hogy ezt kell mondanom – nem az egészséged az elsődleges szempont. Gondol-

kodj, Kálmán! Mi lenne abból, ha mi, hivatásos katonák, a seregben nagyon is indokolt szempontjaink szerint elkezdenénk beledumálni, beleavatkozgatni a civil intézmények konfliktusaiba?

– Bocsáss meg, ezredes elvtárs, én itt a legteljesebb mértékben civil vagyok. Az alsóneműt kivéve nincs nálam egy darab katonai...

– Te is bocsáss meg, de ez nem a külső megjelenésen múlik.

– Ha a stílusra gondolsz, megnyugtathatlak...

– Még csak nem is a stílusra, Kálmán. Hanem az esetleges fejleményekre. Ismered te úgy általában az építőmunkásokat?

– Katonaként volt szerencsém néhány...

– Ezek ott most nem katonák, Kálmán!

– Én se katonaként szólok hozzájuk, ezredes elvtárs. Megtehetném, mert ahogy elnézem, mind az öten, sőt mind a hatan leszolgálták az adagjukat. De én úgy szólok, mint egy... mint egy országa sorsáért felelősséget érző átlagos magyar állampolgár. Úgy hiszem, ez nemcsak jogom, de kötelességem is. Vagy nem ezt ugatjuk... bocsánat.

– Ide figyelj, Kálmán!

– Az inkább a baj, hogy hiába. Mintha valami idegen égitesten nőttek volna fel. A szót nem értik. Se a szépet, se a haragosat, se a fenyegetőt. Mintha...

– Na csak ez hiányzott! Már a fenyegetőzésnél tartasz? Az Isten...! És mivel fenyegetted őket? Feljelentéssel? Karhatalommal? Népi ellenőrzéssel? Fenyítéssel? Netán az elfuserált jövőjükkel, ahogy... Na nem, Kálmán!

– Nem értelek, ezredes elvtárs. Én azt hittem, azt reméltem, legalább ti... te...

– Jól van, Kálmán. Értelek én. Nagyon is megértelek. Sajnos, most nincs időm részletekbe menően megvitatni veled a témát. Csütörtök van, odakint topognak a referálók. Ha kipihenten, lehiggadva visszajössz, majd tárgyalunk. A kőművesekről azonban feledkezz meg. Ez nem kérés, hanem parancs. Ha nem érted az okát, oda se neki,

volt már ilyen a történelmünkben. Neked most egyetlen kötelességed van: pihenni, lazítani, még csak nem is gondolkozni. Ehhez tartsd magad, ha mégoly nehezedre esik is. Értve vagyok?

– Én...

– Ellenkező esetben kénytelen leszek egy őrszakaszt a nyakadra ültetni. Hehe. Na, minden jót, öregem. A jókedvű viszontlátásra, Darida őrnagy! Szervusz, szervusz!

– Ezredes elvtárs, egy szóra még! Halló! Halló!

– Az ezredes elvtárs befejezte, őrnagy elvtárs. Kilépett a vonalból. Visszhallás, őrnagy elvtárs! Vége.

(Kettes cédulacsoport)

„Én sose felejtettem el, honnan jöttem, ki vagyok, hol vagyok, mi a dolgom. Sose csináltam segget a számból. Sose törtem magam azért, hogy *csak úgy* szeressenek. Számomra sose az volt a legfontosabb, hogy népszerű legyek. Parancsnok vagyok. A parancsnoknak nem az a dolga, hogy szeretetre méltó legyen. Hanem hogy kiképezze, fegyelmezett, öntudatos, harckész katonákká nevelje az embereit. Ne bratyizzon elvtelenül, ne tűrjön semmi lazaságot, ne hagyjon megtorlatlanul egyetlen vétket se...

Közben, persze, figyeljen az egyéni problémákra is. Segítsen megoldani a személyes gondokat. De csak azokat és annyiban, amik és amennyiben zavarják a fegyelmet, a munka normális menetét. Lelki klinikát, kisdedóvót, családi tanácsadót a lényegi követelmények maradéktalan teljesítésének veszélyeztetése nélkül nem csinálhatunk egy katonai alakulatból."

„Számomra sose az volt a fontos, hogy népszerű legyek, hogy szeressenek...

Csak azért mondom ezt, mert nem szerettek? Mert nincs egy igazi barátom se? Mert még a fiaim se velem beszélik meg... Úgy kell kikényszeríteni belőlük... lerí róluk a kényszeredettség, a türelmetlenség, hogy unják, hogy mennének már, nem néznek a szemembe,

ahogy a katonára is mindig rá kell szólnom, rám nézzen, ne a bakancsra..."

„Igenis, vannak, akik szeretnek. Nem csak tisztelnek, *szeretnek* is. Ha ezt úgy látványosan nem is mutatják. Én érzem. Hogy ki? Akinek nem csípi a szemét, hogy énnálam nincs pardon, én észreveszek minden görbeséget, én nem hagyok szó nélkül semmit, ami ellenkezik... Tudnék mondani neveket. Erőlködés nélkül tudnék mondani...

És a dicséreteket, a plecsniket vajon a két szép szememért...?"

„Az elvtelen ígérgetések! A hoci-nesze játék! A mocskos kereskedőszellem! Nyilvánosan így az öntudat meg úgy az öntudat, sutyiban aztán: ide figyeljünk, emberek, öt nap szabi, ha ezt meg azt így meg úgy.

Énnekem a katona inkább ne legyen... mint hogy...

Miféle új nemzedék ez? Miféle szocializmus-neveltjei ezek? Mire nevelte ezeket »már ez a társadalom«?

Mibennünk rongyosan és éhesen és iskolázatlanul is...

mi hótszegényen is jobban éreztük, mit veszíthetünk...

mi, amikor semmink se volt, tudtuk, az eszme, a tisztesség, az összetartozás, az egy mindenkiért a legnagyobb kincs, a legnagyobb erő, amit ha elügyetlenkedünk, elkótyavetyélünk, elüzletiesítünk..."

(Szombaton egész nap foglalt volt a telefonja. Öt felé leszóltam a B-i központnak. Vasárnap reggel, hogy a telefon még mindig foglaltat jelzett, újra hívtam a központot, Azt mondták, valószínűleg rosszul van letéve a kagyló, majd kiküldik az ügyeletes szerelőt. Délben végre kiment a csengetés. Sokára vette fel.)

– Szervusz, apuka, mi volt a telefonnal?

– Mi lett volna... semmi se volt. Mellécsúszott. Melléraktam. Mért kell hívni állandóan?

– Mi történt veled? Mi van a hangoddal?

– Cukrot rágok... Hideget ittam... Az ajkamba csípett egy lódarázs. Túlságosan elvadult ez a kert... annyi benne a rovar, mint a nyű... nem győzöm csapkodni. Akarsz... még valamit?

– Nyögsz, vagy csak sóhajtozol?

– Semmi baj. Megvagyok. Ez a ház... igazán remek. Teljes összkomfort. A professzor úr vigyázó szeme mered rám minden bútorról, nehogy... nehogy olyasmit tegyek, amit ebben a házban nem szokás.

– Apuka, jól vagy?

– Hallak akkor is, ha nem üvöltesz.

– Egyáltalán nem tetszik nekem a hangod.

– Vastag falak, masszív ajtók, az ablakokon erős rács... mint egy vár. Ideális visszavonuló hely... holmi sebek nyalogatására.

– Apuka, add becsületszavad, hogy teljesen jól vagy!

– Úri hely ez. Hogy érezhetné itt magát a magamfajta? Főúrian. Csak irigyelhettek.

– Ne tréfálj, kérlek. Ittál?

– Hallod-e, kölyök!

– Jól van, ne haragudj. Te kényszerítesz a találgatásra. Mondd, apuka, mi van a... kőművesekkel?

– Miféle kőművesekkel?

– Na ne vacakolj!

– Nem tudok semmiféle... kőművesekről. Hol kéne lenniük? Nincs ennek a háznak semmi baja. Masszív ház ez.

– Örülök. Igazán örülök. Csak a hangod... az nem tetszik változatlanul.

– Már a hangom se? Eddig csak a szavammal volt bajotok.

– Ugyan, apuka, ne butáskodj!

– Mennem kell... ebédelni. Később nagyon sokan lesznek.

– Apuka! Ígérd meg, ha valami zűr van, azonnal telefo-

nálsz. Vagy szólsz annak a dokinak. Otthon van egész nap, már nyugdíjas. Nem keverted el a telefonszámát?

– Rovarirtó kell, nem orvos. Na, szervusz, fiam. Indulok, mert felhősödik is.

– Szervusz, apuka. Vigyázz magadra, mert...

(Csak öt után értem el Terát. Nyomban letelefonált a dokinak, ha nem esik nehezére, tévedjen már a ház felé, csöngessen be valamilyen ürüggyel, látta a mozgást odabent, azt hitte, a professzorné jött le, a többi majd kialakul. Nem kellett sokat győzködnie, a doki mindent értett, azt mondta, indul azonnal. Nyolc felé hívta vissza Terát, Tera azután minket. Anya, szerencsére, még nem jött haza, magam voltam otthon. A kertkaput zárva találta a doki, hosszan csengetett, hiába. Bezörgetett a felső szomszédhoz, tudta, arról nincs kerítés, a két telket magasra nőtt, de áthatolható mogyorósövény választja el. A szomszéd egész nap nem látta apukát, igaz, nem is nagyon figyelte. Lehet, hogy alszik, mondta, az este, vagy inkább az éjjel nagy dáridó volt, éneklés, aztán üvöltözés, csapkodás, ámbár az is lehet, hogy nem a professzori villában volt buli, ő nem jött ki a ricsajra, miért jött volna, errefelé nyáridőn mindennapos az ilyesmi. Együtt jöttek át a dokival. A hátsó, kert felőli ajtó nyitva volt. Apuka valóban aludt a nagyszobai díványon. Fején vizes törölköző, a képén zúzódások, ajka berepedve, földagadva. Hogy fölébresztették, kis híján nekikment, betörőnek vagy minek nézte őket, alig bírtak kimagyarázkodni. Utána viszont roppant készséges lett, kávéval, üdítővel kínálta őket, képzeljék, mondta, hogy jártam, rendet akartam tenni a sufniban, de a rönk, amire fölálltam, hogy leszedjem az évtizedes pókhálót, kifordult alólam, bezuhantam a rendetlenségbe, a ládák, deszkák, szerszámok, ócskaságok közé, még jó, hogy tőr, vasvilla nem volt köztük, biztosan fölnyársal. A doki megnézte a sebeit, szerencsére nem volt komoly egy se, kékülő-zöldülő ütődések csupán, és nagy valószínűséggel nem a sufni limlomjaitól származtak, hacsak nincs ott minden ócska

holmi rongyba bugyolálva. A doki nem firtatta a dolgot, a szomszéd viszont kávézás közben megjegyezte, volt itt valami dajdaj az éjszaka, nem jó az ilyesmibe magányosan beavatkozni, az ember vagy hagyja őket a fenébe, vagy, ha van telefonja, beszól a rendőrségnek, azok aztán vagy kijönnek, vagy nem. Apuka azt mondta, nem hallott semmit, dupla adag altatót vett be a sajgó képe miatt. Ráhagyták. A dokit a sebeknél s eredetüknél jobban izgatta apuka különös, „infantilisan műkedélyes" viselkedése. Repkedett a házban, gúnyos megjegyzésekkel mintegy mentegetőzött azért, hogy a ház olyan, amilyen, s hogy ő most élvezni kénytelen összkomfortját, a magafajta „érdes kádernek" tulajdonképpen a legolcsóbb faház, sőt egy szokványosan berendezett rajsátor is megtenné, az egyedüllét a fontos, a kényszerű magával törődés, ami, persze, korántsem olyan egyszerű, mint azt az orvosok és a hozzájuk visszhangként csatlakozó tanácsadók elképzelik, könnyen lehet, hogy épp fordítva sül el a dolog, de annyi baj legyen, több is veszett Mohácsnál, ő már lassan-lassan ledolgozta a maga adagját, jöjjenek az új nemzedékek és a többi, és a többi. Mindezt szinte eufórikus jókedvvel próbálta előadni, de el-elcsuklott a hangja, sebektől amúgyis torz nevetése néha inkább sírásra emlékeztetett. Az idegkimerültség, a gondolkodászavar tipikus tünete, mondta a doki, az akaraterő, az önfegyelem korábban használt parancsai még erőteljesen szólnak az emberben, még zeng belül a „végy erőt magadon!", a „téged nem lehet kiborítani!", a „rejtsd el belső háborgásodat!", de értelmük már megkérdőjeleződött, céljuk elbizonytalanodott. Kritikus állapot, bármerre billenhet. Azzal búcsúztak tőle, hogy a doki holnap újra betér megnézni a sérüléseket, s hogy a családnak, természetesen, véletlenül se kotyogják el a balesetet, főképp a fiuknál nem tenne jót atyai tekintélyének. Tera megkérdezte, nem túl kockázatos-e ilyen körülmények között egyedül hagyni, mire a doki azt válaszolta, nincs egyedül, a szomszéd is, ő is be-bekukkantanak majd hozzá, s ha szükségét érzik, jelentkeznek.)

(Hármas cédulacsoport)

„Nem azt, nem a kapott ütlegeket...

elfogadhattam volna a felkínált mentőövet: részeg társaság, rájuk szóltam, nekem jöttek, ez se épp elbüszkélkedni való, ámbár aki harcba száll, sebeket is kaphat, le is győzhetik, ez benne van a játékszabályokban...

hanem az az elképesztő arrogancia, az a kimódolt mocsokság, az az emlékgyalázó pökhendiség...

idejönnek részegen szerenádolni, mozgalmi dalokkal, hej, te bunkócska, te drága, sződd a selymet, elvtárs, sej a mi lobogónkat, előre, proletár, a végső harcra...

nem kellett a kerítés fedezéke, hadd lássák a mocskok, én szemtől szembe...

még szép, hogy karóval, ha egyszer az került a kezem ügyébe. A katona fegyver nélkül...

nem tudták, honnan is tudhatták volna, ki vagyok, ha tudják..."

„Félreértette őket, mondja a füttyös górécska. Ismét félreértette őket. Bizonyítani akartak, nem gúnyolódni. Be kellett volna kalkulálni a részegségüket. Részegségükben találták ki, amit kitaláltak. Maga mindig előbb üt és azután kérdez?

»Mindig? Mi az, hogy mindig? Bizonyos esetekben igenis: mindig!«"

„A seregben a dolgok legyenek egyértelműek. Nekem ne mondja a katona: nem tudom, mi történt velem, megzavarodtam, ittas voltam, elvesztettem a fejemet, azelőtt sose tettem ilyet. Mellébeszélő magyarázkodás! Aki megtett valamit, akár józanul, akár részegen, abban potenciálisan mindig is benne volt az a tett. És ha benne volt, legyen benne annyi bátorság, annyi tisztesség is..."

„A tettet maga a tett minősíti, nem a szándék, nem a motivációk. Szándékokkal, motivációkkal nem lehet...

Különös.

Ugyanezt mondja a füttyös górécska is. Miért mondunk mégis homlokegyenest ellenkezőt?!"

„Tulajdonképpen egy idő óta... mióta? Hónapok? Évek?... nem az nyugtalanít elsősorban, hogy X vét a szabályok ellen, hanem hogy ezt szorongás nélkül teszi, hogy bűntudata látszatbűntudat, számomra rendezett színjáték, amit...

legutóbb ez a Szivák. Lejött a barátnője, nem lehetett kiengedni, dobbantott, a járőr hozta be a városból. Áll előttem lehajtott fővel, keményen dorgálom, hogyan ítéljem meg ezek után az ön eddigi rendességét, kapaszkodhat, mire sikerül újra visszaszereznie a bizalmamat, szigorúan meg fogom fenyíteni... Látom, meg-megrándul a szája, arcát nem a szégyen, nem a bűntudat, hanem a bujkáló gúnyvigyor miatt rejtegeti, nem izgatja a mérgem, nem izgatja a büntetés, mit árthat az neki, bekalkulálta, megszámította, mégiscsak kiment a nőjéhez, előre tudta az átkozott, igazságos leszek, csak azt mérem rá, amit a szabályok megengednek...

Mindent levet majd az egyenruhával, folytatja, ahol abbahagyta, röhögve meséli, hogy sikerült betonfejű parancsnokát átvernie, de az én múltamba belegázolt, az én lapomon kitörölhetetlenül... nekem kell kapaszkodnom, hogy visszaszerezzem... Darida őrnagy? Igen, igen, akinek a zászlóaljában dobbantottak... késtek... részegen dorbézoltak... elszúrták... nem teljesítették..."

„Maga miért hajt, árulja már el? – sunyit a füttyös górécska. Magában nincs semmi »erkölcstelenség«? Semmi irigység, semmi hiúság, semmi önzés, semmi önérdekhajsza? Maga mindig csak az ügyre gondol cselekvés közben, és olyasmire véletlenül se, hogy tettemért kapok is valamit, én, X. Y. személyesen? Mindegy, mit, elismerést, vállveregetést, kitüntetést, jutalmat, előléptetést, magasabb beosztást, ami számít magának, amitől elégtételt, mit nem mondok, boldogságot érez? De ami nélkül megkeseredik a nyál a szájában? Megkeseredik az egész élete? Megkeseredik maga az ügy is? Mennyivel »erkölcsösebb« ez a maga

önzése az én kőműveseim önzésénél, akik a lelküket kihajtják, ha tisztességesen megkapják – nemcsak a pénzüket, hanem a feltételeket is a tökéletes munkához?

Én nem azt mondom, mondja a füttyös górécska, hogy szégyellje magát ezért az önzésért. Nem mondom a kőműveseimnek se. Mert ha nem volna bennük ez az önzés, két téglát nem lehetne keresztbe rakatni velük. Nekem nem az a dolgom, hogy rájuk pirítsak az önzésükért. Hanem hogy meglovagoljam azt. Meglovagoljam, azaz kihasználjam és ugyanakkor kordában is tartsam. Ne engedjem mértéktelenül elburjánzani.

Hogy mi a mérték? – vakaródzik a füttyös górécska. Na látja, ez az! Hogy mi a mérték. Ezen kell töprengeni, s nem azon, hogyan irthatnánk ki belőlük a kiirthatatlant."

(Telefon június 23-án)

– Szervusz, apuka! Csak azért hívtalak...

– Helyes, nagyon helyes! Kell a kontaktus. De még mennyire hogy kell! Otthon mi újság?

– Semmi különös, apuka. Öcsi tegnap írt, jól van, gőzerővel készül az utolsó vizsgájára. Anya tartósan túlórázik, mi meg lankadatlanul szereljük az új szalagunkat. És nálad? Örömmel hallom a vidám hangodat.

– Mit mondasz, fiam?

– Hogy örülök a vidám hangodnak. Mi újság?

– Hogy mi? Hehe. Nem fogod elhinni. A kőműveseken kitört a munkaláz.

– Na! Mi történt?

– Tudnak ezek hajtani, a pöcs ütné ki a szemüket! Csak kapják meg a megfelelő hajtóanyagot. Egyem azt a finnyás gyomrukat!

– Mit kaptak?

– Egy dömper sódert. Meg egy ígéretet, hogy ha itt gyorsan végeznek, hó végéig mehetnek valami nagy pénzt hozó maszek munkára.

– Most már nyugtod lesz legalább.
– Persze, fiam, persze. Főképp, hogy önkéntes nyugtatóim is akadtak.
– Nocsak! Ismerkedsz? Ismerkedsz?
– Velem ismerkednek. A kegyeimet keresik. A bocsánatomért esedeznek.
– A bocsánatodért?
– Ez a füttyös górécska odaátról.
– Ne mondd!
– Az emberei... hát szóval nem épp kulturáltan reagáltak a teljesen jogos és jóindulatú kritikai észrevételeimre. Erre besomfordált hozzám magyarázkodni. Másodjára még egy üveg kisüstit is hozott.
– De nem ittad meg?
– Még csak az kéne!
– Mindenesetre ez rendes tőle, nem?
– Persze. Miután megtudta, kivel mocskoskodtak. És miután őfüttyössége merő véletlenségből tartalékos őrmester. Mi több, kiváló katona volt. Ha ugyan ezt nem csak azért mondta, hogy *jó legyen nálam.* Így mondjátok, igaz?
– Honnan tudta meg, ki vagy?
– Dajkamese. Azt mondja, a fejemről. Jellegzetes csapattiszt fej. Nyaktól a homlok felső harmadáig napégette, szélcserezte, onnan a tányérsapka miatt albínó. Éppen csak a rendfokozat nincs odavésve. Életkor szerint lehet főtörzstől vagy őrnagytól fölfelé. A stílus és szóhasználat az őrnagy verziót valószínűsíti. Egyszóval, hogyan tisztelhet? Őrnagy elvtárs? Alezredes elvtárs? Ezredes nemigen, hacsak nem egészen friss, mert ott a homlokcsikozás már nem stimmel. Dörzsölt káder, nem gondolod? Szerintem a szomszédtól vagy a doktor úrtól tudta meg, bár ők tagadják.
– Doktor úr? Voltál nála?
– Ő jött hozzám. Azt hitte, én vagyok a Tera. Nem érdekes. Egyébként azt mondja, ezt a házat valami fakereskedővé züllött szerb nábob építette, még a háborús időkben. Tőle vette meg bagóért, potom százötvenezerért Gellei professzor úr. Mit szólsz, hol lopja proliatyád a drága ide-

jét? Két magányos újgazdag, mondhatnám milliomos, meg egy gyanúsan veszedelmes műveltségű, ámde, vagy épp ezért köztiszteletben álló tanácstag váltakozó társaságában.

– Tanácstag?

– A füttyös górécska, nem mondtam? Ennek a kerületnek ő a tanácstagja. Jaj, Zsoltikám, mert ilyen modern neve van, gyüjjék már be, egy kis probléma van evvel a kerítéssel! Fitty, fitty, fifitty, fitty, tudok róla, Erzsi néném, már szóltam az Ennek Annak kartársnak, a jövő héten le lesz rendezve. Az Isten áldja meg, Zsoltikám! Magát is, Erzsi néném! A Gyula bácsinak jobbulást kívánok!

– Egyszóval, nem unatkozol.

– Mondd, fiam, irigy embernek ismersz te engem?

– Irigy? Hogy jön ez ide?

– Hiú ember vagyok én? Önző vagyok?

– Hiú? Önző? Miket kérdezel tőlem?

– Olyan ember vagyok én, aki belebetegszik...

– Apuka! Mi van veled? Mitől lett a hangod egyszerre...?

– Mibe betegedtem én bele, mit gondolsz?

– Mibe, mibe! Sokat dolgoztál, apuka. Túlpörgetted magad. Ki mondta neked, hogy irigy vagy? Hogy hiú vagy?

– Sokat dolgoztam? Persze! Milyen egyszerű! Milyen megnyugtató magyarázat! Túlpörgette magát az öreg, pikk, elfüstölt. Mint egy villanymotor. Egy trafó.

– Egy fenét füstölt el! Csak túlmelegedett. Ezért rövid időre ki kellett kapcsolni.

– Legszívesebben végleg kikapcsolnátok, mi?

– Megőrültél?

– Túlságosan zavarom a kisded játékaitokat. Nem tudtok tőlem kedvetekre ügyeskedni. Nem tudjátok kedvetekre összeabriktolni a kis maszek életeteket.

– Apuka! Miket beszélsz? Honnan veszed ezeket az őrült...

– Az én erkölcsi zavaró repüléseim! Légiveszély a fejetek fölött minden áldott nap!

– Ez már sok, Apuka! Mutass nekem valakit, aki csak tizedannyira is büszke az apjára, mint...

– Büszke vagy rám? Nocsak! Miket tud meg az ember vénségére! És mióta, ha szabad ilyet kérdeznem?

– Amióta az eszemet tudom. És ne mondd, hogy vénségedre tudod meg! Emlékezz az első gimnazista dolgozatomra!

– Frissebb példád nincs?

– Tessék?

– Évek óta nem beszélgettek velem.

– Évek óta alig találkozunk. Mi, a *csavargók* többet vagyunk otthon, mint te.

– Igen, apuka, persze, apuka, természetesen, apuka, legfeljebb ugyan, apuka. Ez minden, amit válaszoltok. Egyetértetek a békesség kedvéért. Rám hagyjátok, csak hogy elaltassátok a gyanakvásomat. Kibújhassatok az ellenőrzésem alól. És gátlástalanul mindenféle mocskos ügyekbe keveredhessetek. Azt hiszitek, vak vagyok?

– Mocskos ügyek, apuka? Miféle mocskos ügyek?

– Hiába magyarázok nektek is húsz éve. Hiába teszem ki a lelkemet. Hiába járok elöl jó példával. Súgtok, búgtok, gyanús alakokkal üzleteltek, pontosan úgy...

– A mi barátaink...

– Miféle barát az, aki csak akkor jön, ha kell neki valami? Janikám, bütyköld meg a magnómat, Janikám, add kölcsön a műszeredet, Janikám, kéne egy rongy elsejéig, Janikám, ki kéne nyalni a fenekemet...

– Apuka! Gondold meg, mikkel vádolsz!

– Vádollak? Dehogyis vádollak én, fiam. Nem vádolok én senkit. Csak nyugtalan vagyok. Mi lesz veletek? Mi lesz a világgal, ha ez a füttyös górécska meg a bandája...

– Mi van velük?

– Vagy te is ilyen vagy? Ti is mind ilyenek vagytok?

– Milyenek, apuka, milyenek?

– Nem tudom, fiam. Fáradt vagyok. Ez a sok nyugtató meg altató... Mennék, járnék egyet.

– Nagyon helyes, apuka. Szellőztesd ki a fejedet!

– Mit mondasz, fiam?

– Semmit, apuka. Semmit.

(Négyes cédulacsoport)

„Füttyös górécska (jegyezzük meg a nevét: Dajka Zsolt) meséje katonai szolgálatáról, tendenciózusan nekem fogalmazva:

Persze hogy bulizik a katona. Persze hogy szerepet játszik. Hiszen a sereg nem a természetes életközege. De nem ez a főkérdés. Hanem hogy milyen az a buli. Milyen az a szerep. Mire játsszák, mire jutnak vele. Akarja tudni, hogy lettem én kiváló? Kedvetlenül vonultam be, illúziók nélkül, felkészülve minden rosszra, a »valahogy essünk túl rajta« önbiztató szkepszisével. De ami fogadott, még így is alulmúlta várakozásomat. A tisztek ridegek és gyanakvók voltak, a tisztesek üvöltöztek, az öregkatonák önkényeskedtek. Úgy kezeltek bennünket – anélkül, hogy két értelmes szót váltottak volna velünk, hogy közelebbről megismertek, vagy legalább megpróbáltak volna megismerni bennünket –, mint egy mocskos ellenzéki bandát, amely eleve nem akarja azt, amit követelnek vagy követelni fognak tőle. Ha valaki másodszori magyarázatra se tudott megcsinálni valamit, már ráhúzták a vizes lepedőt: azért nem tudja, mert nem is akarja, mert egy lógós, elkényeztetett disznó, ki akar bújni a melóból. Ettől aztán a zöm afféle passzív rezignációba zuhant. A nősöket kivéve. Ők elpakolták a gerincüket. Játszották a figyelmes, jó katonát, nehogy teljesen elveszítsék hazautazási esélyeiket. Indítékaik teljesen nyilvánvalóak voltak, pedagógiai okokból – a népet hülyének nézve – mégis úgy beszéltek róluk, hogy ezek aztán igen, ezek öntudatos, kötelességtudó fiúk, tessék őket példaképnek tekinteni. Amitől aztán a jónép passzív rezignációja még jó adag cinizmussal is kiegészült. Ily módon az állapotok abszolút labilissá, kiszámíthatatlanná váltak. Senki se tudhatta, mikor, ki követ el valami nagy disznóságot. Megannyi szfinkszképű, potenciális fegyelemsértő kóválygott a körletben. Érezte ezt a vezetőgárda is. De ahelyett, hogy tisztességesen és reálisan, mit ne mondjak, önkritikusan a végére járt volna a dolgoknak, még keményebbre fogta a gyeplőt. Úgy röpködtek körülöttünk a gyalázkodó jelzők meg a kemény fenyítések, mint

ősszel a fecskék. És immár nem is mindig ok nélkül. Én se voltam vidámabb a többinél, viszont – korábbi praxisomnak megfelelően – pofáztam. Minden adandó alkalommal – kínosan ügyelve a kötelező formákra és formulákra – *kényes* kérdéseket tettem fel, és elmondtam a véleményemet is a viszonyokról. Ezért aztán mihamar rekordszereplője lettem a konyhai munkáknak, a körlet-, különösen a vécétakarításnak. Az elszámolás hézagtalanul működött, egyetlen kérdésem, megjegyzésem se maradt *válasz* nélkül. Még az öregkatonák is előszeretettel törölgették – és büntetlenül törölhették – belém a mocskos bakancsukat. És akkor jött a nagy gondolat: beszüntettem a pofázást és elkezdtem piszkosul hajtani. Fütyültem rá, miket mondtak, mikkel vádoltak a srácok, s arra is, hogy közvetlen parancsnokaim pedagógiájuk diadalaként regisztráltak. Mintakatona lettem. Ezred, sőt hadosztály hírű. És amikor tetőpontjára hágott a puvoárom, és ennek megfelelően a srácok irántam táplált gyűlölete, ismét kinyitottam a pofámat. Tehettem, megvolt hozzá az erkölcsi alapom. Nem »követeltem« mást, csak hogy az embereket annak és olyannak vegyék, amik és amilyenek. Hogy például ne csináljanak hőst a nősökből. És belőlem se, aki pusztán azért próbáltam kiemelkedni, hogy kinyithassam a számat. Nem volt mese, most már valamiképp érdemben kellett reagálni a szavamra. Minek tagadnám, ügyesen és bölcsen reagáltak. Alig kezdtem el a hangoskodást, többedmagammal tüstént kiemeltek és elhelyeztek egy önálló kis alegységhez, megválasztottak KISZ-titkárnak, és azt mondták: ne pofázz, csináld! Fiatal főhadnagy volt a parancsnokunk. Azt mondta: Öcsi, a szolgszab engedte keretek között szabad kezet kapsz, olyan életet szervezel, ami megfelel a lelkületeteknek. Hát ez az! Ez az igazi lecke! Nem azt mondom, hogy viták és súrlódások, sőt melléfogások nélkül, de berendezkedtünk. Nemcsak körletileg, hanem emberileg is. Nem pingáltuk egymást se jobbnak, se rosszabbnak, mint amilyenek voltunk. A főhadnagyunkat gyakran vádolták liberalizmussal, hogy túl sokat megenged nekünk, hogy »kollektív vesézésekkel« helyettesíti a fenyítést, hogy vitát

nem tűrő témákat is megvitat velünk, de ezek a hangok hamar elnémultak, mert kirívó fegyelemsértésünk nem volt, azon felül minden lehetséges versenyt megnyertünk az ezrednél, sőt az ezred színeiben feljebb is látványos babérokat arattunk. Például az arborétumnak csúfolt klubunkkal, ahol, ugye, az akváriumon meg a növényeken kívül érdemi programok is voltak. No már most, kik voltak azok az emberek, akik mindezt végbevitték? Túlnyomórészt ugyanazok, akik újoncként passzív rezignációval és cinizmussal védekeztek emberi természetük, valódi szándékaik és indulataik, sőt időnként emberi méltóságuk semmibevevése ellen. Átlagemberek, átlagos magyar állampolgárok, akiket nem úgy általában a honvédelem fennen lobogó felelősségtudata, nem a mindent elbíró szocialista öntudat vitt a magasba, hanem *csupán* az, hogy a lehetőségekhez mérten kellemesen, saját jellemük és természetük, sőt ambícióik szerint, egyéni vágyaikat sem elviselhetetlen mértékben hibernálni kényszerülve élhettek egy katonaközösségben. És vajon *hálából*, ezért az életlehetőségért *cserébe* dolgoztak jól? Ezért tettek eleget magas színvonalon *minden* katonai kötelezettségüknek is? Másképp kérdezek: hiba az, ha valaki, egy parancsnok, azért enged, sőt segít ilyen berendezkedést, hogy az emberek cserébe jól dolgozzanak? Egyáltalán nem hiba. Sőt nagyon is emberi dolog. A valóságos emberi természet okos tudomásulvétele. Reálpolitika, ha úgy tetszik. Csakhogy ennél azért lényegesen szebb a leányzó. Ugyanis tisztességesen dolgozni *kizárólag* ilyen szituációban lehet. Ilyen szituban a munka magától értetődő kötelesség, amit az is elvégez, akinek halvány fogalma sincs magasabb értelméről és mélyebb összefüggéseiről. Sőt, mit tesz isten, néha még büszke is arra, amit végzett. Tudom, mit gondol. Azt gondolja: elvtelen és veszélyes érdekjáték ez. Olyan szellem, amit nem szabad kiereszteni a palackból, mert azt a kevés embert is elzülleszti, aki mindentől függetlenül, a szó – maga szerinti – teljes értelmében öntudatos. Tegyük fel: valóban így van. De akkor kérdem én: mi jobb? Három öntudatos ember és körötte negyven letargikus, cinikus, sodródó, kiszámíthatatlanul

passzív, afféle időzített akna figura, vagy... de nincs vagy. Mert nincs igaza. Az öntudatot nem ez sorvasztja el. Mert a jó – az én értelmezésem szerinti jó – öntudat éppen abból indul ki, azt vállalja, azzal operál a közösségi célok érdekében, ami van. És nem azzal, amit ő szeretne, hogy legyen. A jó öntudatot az sorvasztja, ami engem is sorvasztott újonckoromban. De az a szellem, az a berendezkedés, ami nálunk volt, éppen hogy segíti a jó öntudat kibontakozását. Azáltal, hogy kétirányú alkalmazkodáson alapszik. A sereg nemcsak tőlem követel alkalmazkodást, ő is alkalmazkodik hozzám. Megengedi, hogy a saját szellemiségemmel vegyek részt a buliban, és ne csupán személytelen, rosszabb esetben előítélet-kalodába zárt feladatvégrehajtó automataként. Megengedi tehát, hogy valamit én is beletegyek a közösbe. És minél többet teszek be, annál inkább a sajátomnak érzem azt a közöst. És minél inkább sajátomnak érzem, annál többre vagyok képes érte. Hány lépés innen az a bizonyos öntudat, tisztelt őrnagy elvtárs?"

„Türelmesen végighallgattam. Végtére is szabadságon vagyok. Sőt még figyeltem is. Nagyon figyeltem. Az ember ismerje csak pontosan ellenfele gondolatait. Leírtam, hogy majd gondosan tanulmányozhassam. Ízeire szedhessem. Ravasz eszmefuttatás, nem lehet csak úgy ripsz-ropsz lekaszabolni. Veszedelmeit érzem inkább, mint értem. Az ösztöneim súgják: vigyázz, a fickó az alapjaidat támadja. Vigyázz...

Kiváló katona. Kiváló volt a raja, a szakasza. A kőművesei másfél nap alatt rendbe vágták az IBUSZ-házat. Tanácstag, akihez mindenki bizalommal fordulhat. Bejött hozzám bocsánatot kérni...

mert megtudta, ki vagyok, és megrémült, hogy oda a szépen induló...

ha bántani akarna, ha valóban csak önző szándékai volnának, ködösítene. De nem ködösít. Nyíltan és őszintén...

az őszinteséggel, mondják..."

(Telefon június 25-én)

– Halló! Apuka?

– Gács doktor. Kivel beszélek?

– Darida János. Mi van apukával?

– Ne tessék megijedni, a mentő még idejében...

– A mentő? Uram, egek!

– Darida úr megivott egy üveg kisüstit. És a sok nyugtatóra ez az alkoholmennyiség...

– Megitta a kisüstit? De hiszen soha életében...

– Egy pillanat, átadom a kagylót.

– Halló! Doktor úr!

– Dajka Zsolt, jó napot kívánok. Iszonyúan sajnálom, de alighanem én vagyok a hibás. A kisüstit én hoztam az őrnagy elvtársnak.

– Mi van vele? Mit mondtak a mentők?

– Eszméletlen állapotban vitték el. Azt mondták, a szívén múlik. Ha a szíve bírja...

– A szíve! Épp a szíve!

– Sajnos, fogalmam se volt, egy szóval se említette, most tudtam meg Gács doktor úrtól...

– Hova vitték?

– Ide a B-i kórházba. Igazán nem tudom, mit mondjak, rettenetesen el vagyok keseredve. Ha tudtam volna, ha csak sejtettem volna...

Azt mondtam neki: ne emészd magad. Azt mondtam: te nem tehetsz semmiről. Azt mondtam: hagyjatok mindent úgy, ahogy van, zárjátok be a házat, a kulcsot vagy a szomszéd, vagy Gács doktor vegye magához.

Hívtam a kórházat. Apukát az intenzív osztályra vitték. Még eszméletlen, mondták, de nincs életveszélyben, a szíve meglepően jól tartja magát. Ezt mondták másnap is, harmadnap is. 29-én, hogy Ócsivel személyesen is meglátogattuk, a helyzet még mit sem változott. Szívszorító volt látni beesett arcát, lesoványodott testét a vezetékek és tömlők áttekinthetetlen hálójában, nem is bírtuk két percnél tovább.

GÉZBEKÖTVE

Eleinte az volt a legrosszabb, amikor mély álomból magához kellett térnie. Kiszakadni a testetlen lebegésből, és belesüppedni a mozgási tilalmakkal teli jelenbe, amely émelygést hoz és bizonytalanságot. Álom és valóság ébren is keveredik. Filmszereplőnek, mozihősnek érzi magát, amiből a nővér erélyes szava zökkenti ki, amikor hányingerre panaszkodik: ne kényeskedjen! Aztán mégis kap egy injekciót, mert köhögni, öklendezni nem szabad, bár túl van már az életveszélyen.

Életveszély – közlekedési tudósítások visszatérő kifejezése. Túl lenni rajta jelenthet elvesztett végtagot, tolókocsit vagy az örök sötétséget egy életen át. Neki most csak azt, hogy mozdulatlanul gondolkozhat. A reményt, hogy leszerelik egy év után. Esetleg lecsukják. Mert arra, hogy ilyesmi *tényleg* megeshet az emberrel, nem készítette föl senki. A lehetősége is annyira távoli volt, mint egy holdutazás. Lehet játszani a leghülyébb gondolattal is, de a vége mindenképpen egyforma. Mint mozi után: izgultál, beleélted magad, de bármikor kiszállhatsz, ha nem tetszik. Maximum másfél óra múlva mindenképp vége, kimész az utcára és rágyújthatsz.

Cigaretta. Amikor először magához tért és kért egyet, a kis fekete nővér kinevette. Aztán kicserélte üresre a pisigyűjtő nylonzacskót, és igazított a katéteren. Hűvös ujja hozzáért a fütykőséhez – nem fütykös az egy darabig, csak valami hervadt kuki. De működik, ez a lényeg. Az anyagcsere a legfontosabb. Az életet jelzi.

Az ember szája csücskébe vett cigaretta, egy gyanús

mozdulat, lendül a colt, tűz, tűz, lőporfüst, potyognak a palik, és aki elesik, tapintatosan nem derül ki róla, hogy mijét lőtték meg. Talán a tüdejét... és megoperálják, majd leszerelik a kovbojságtól és félig-meddig rokkantként visszamehet a papa padlócsiszoló vállalkozásába. Hát a padlócsiszolásnak alighanem *lőttek*. (Oh, a humor feltámadása.) Semmi por, semmi megerőltetés, talán tejbepapi egy életen át. Telefonügyelet. Aminek Apa a nagy mestere, hangról megállapitja, ki a nagycsőszasszony, és ki a lakótelepi „másfél óra alatt kész".

Tüdőlövés. Megint jön az émelygés. Mielőtt Apa önállóságra adta volna a fejét, egy bérházban laktak, és a szomszédjuk egy vénember volt. Ormótlan tolószékben taszigálta magát egész nap, este ruhástul az ágyba borult. Néha vért köpött. Tüdőlövést kapott a világháborúban. Ha ritkán sikerült csontos kezével elkapnia őt, akkor közel hajolva arról beszélt, hogy a lábánál fogva húzták ki a tűzvonalból. Egy reggel halva találta az öregasszony, aki takaritani, főzni járt hozzá, és anya szerint disznólkodott is vele. Ő, kisfiúként úgy képzelte el a disznólkodást, hogy pocsolyát csinálnak a konyhában, és abban hemperegnek.

Ilyen közel jártam már akkor az igazsághoz – gondolja elégedetten. A pocsolya itt van alattam, igaz megzabolázva, nylonzacskóba gyűjtve, de csak ki kéne tépni a katétert, és behívni hozzá hemperegni a kis feketét. Vagy inkább a nagy szőkét, azzal sokkal disznóbban lehetne csinálni.

Nem tépi ki a katétert, mert az a haldoklók mániája. És nem disznólkodunk. Még gondolatban sem.

Nővér! Be vagyok tekerve, mint egy fáraó! Nővér! Hányingerem van! Unatkozom! Nővér! Miért nem marad velem? Meghívom egy kávéra, konyakra, elveszem feleségül. Mennyi a fizetése, nővér? Szólok apámnak és megkapja a dupláját, csak ne menjen el... Nővérke, kérem...

Azt mondja, van még kilencven betege. Minek képzeli ezt a kórházat... ez nem is kórház, ez egy bódé, egy vidéki kis elsősegélynyújtó hely, összesen nincs kilencven beteg. Azért nem törődik velem, mert férjhez akar menni. Mind-

egyik azért megy el ápolónőnek. Nem hülye egy életen át kacsát hurcolni tanyasi vénemberek alá. Ha csak nem hülye.

Szólok Apának, vegyen egy ápolónőt nekem. Nem lehet drágább, mint a Skoda. Abba úgyse ülök be egy darabig. Amint meglátogat, szólok neki. Tényleg: senki nem látogat. Egyszer kihallgattak magnetofonnal, aztán alá kellett írni egy jegyzőkönyvet, szép kis aláírás, szinte *kézjegy* volt, miniszteri... Azóta senki, azt mondják azért, hogy kíméljenek.

Kisváros ez, nincs külön katonakórháza, azért vagyok itt. Teljes elszigeteltségben. Lehet, hogy őrség van a folyosón. Hogy a konkurrens kémszervezet el ne tegye láb alól a „fontos figurát" a film vége előtt. És a filigrán, törékeny ápolónő tulajdonképpen szálfatermetű, szakállas elhárító. Piedone Kiskunhegyesen. Csak legalább megfordulhatnék. Az ember olyanokat olvas, hogy politikai foglyok hosszú verseket mondtak a bezártság időszakában. De mit csináljon az a polgár, aki életében egyetlen verset sem tanult meg tisztességesen. Falu végén kurta kocsma, magas tornyán érckakas csikorog élesen, de egy sem mondta, éljen Eduárd.

Egyszer hason fekve fogok elszívni egy csomag cigarettát.

A műtét után, amikor az életben maradással és rosszulléteivel volt elfoglalva, nem nagyon érdekelte sebesülésének története. Aki az élet és halál kérdésével vesződik, nagyvonalúan lekezeli a valóság apró részleteit. Fölényesen felülemelkedik. Fárasztó, bosszantó volt a csökönyösség, amivel az ágyánál megjelent bizottság az esemény részleteit firtatta. Azt mondták, minden kis apróság fontos, mert az a fiú vizsgálati fogságban van, féllábbal egy igen komoly börtönbüntetés előtt. Legalább fogalmazni tudnának. Röhejes, amint a kopasz őr féllábbal álldogál egy börtönbüntetés előtt, micsoda képzavar. Különben is, csukják le, vessék penészes tömlöc mélyére, dögöljön, gebbedjen meg. Két bével. Az ilyen marha.

Ha már annyira ragaszkodunk a valósághoz: az a kopasz túllépte a hatáskörét, önkényesen elhagyta őrhelyét, szabálytalan felszólítást alkalmazott, lőtt, amikor én már megálltam, nem végtagra célzott – hogy csak a legfontosabba-

kat említsem. Ez egy akkora halmazat, ami alól negyven évig sem mászik ki. Még jó, hogy nem fogom mentegetni.

Lesz majd bizottság. Méricskélnek. Kiderül, hogy az a beszögellés a kerítésnél ideális kilógási hely volt. Évtizedek óta mindenki azt használta, ha nem volt kilépője. Sötét helyen van. A drótháló látszólag ép, de ember nagyságúra tágítható. Két őrhely között olyan ponton van, hogy a terepviszonyok miatt csak kívülről biztosítható. De külső őrt csak harckészültség esetén alkalmaznak. A kör bezárult. A kopaszt alaposan kioktatták, jobban, mint kéne. Amikor én mentem először őrségbe, a felvezető *direkt* figyelmeztetett, hogy észen kell járni, különösen hajnal előtt, amikor befelé jönnek a fiúk. Ki mer kikezdeni a tisztesekkel, amikor minden tőlük függ.

Ez a hülye meg kíváncsi volt, mi mozog. Mi mozoghat, mi mozog, hát egy tank vagy én. De ő beijed, elhagyja a felállítási helyét. Állj vagy lövök, fel a kezekkel – ordítja, és tüzel. Olvastam az újságban, hogy valaki beperelte az államot, mert egy NATO-hadgyakorlaton megsérült. Én kit pereljek be? Örülnöm kell, ha megúszom lecsukás nélkül.

Ahogy múlik az idő, álom és ébrenlét egybemosódik. Margit arca hajol fölé, akar mondani valamit, de durván kituszkolják. Ez vajon igaz volt? Margit is egyike azoknak, aki miatt az egész történt. Mert éppen hozzá igyekezett akkor. Nem lett volna *annyira* fontos, két-három naponként találkoztak, de be akarta bizonyítani neki, hogy akkor megy ki, amikor tetszik.

Álom és ébrenlét egybemosódik, az idő múlásával pedig egyre inkább szeretné kiválogatni a tényleges, megtörtént eseményeket, tisztázni a részleteket. Önmaga miatt. Olyan mesére van szüksége, amelyben kizárólag neki van igaza, és hihető. Annyira hihető, hogy ő maga is mély meggyőződéssel higgye, így történt, nem másképp. Ha majd újra kihallgatják. Hiszen olyan gyorsan történt minden. Négy-öt másodperc eseményeit kell szétszedni, és aprólékosan összerakni.

Mennyi ideig tartott például, amikor még felelhetett

volna a felszólításra: ne hülyéskedj, én vagyok. Hogy a másik begyűjthesse a skalpot, de legalább ne lőjön. Ezt az időt le kell tagadni, valami mással kell kitölteni. Nem maradhat „ezt hittem, meg azt hittem". Pedig már a földön feküdt, úgy fájt a lélegzés, mint nagyon hideg vízben az úszás, amikor még mindig nem hitte, nem értette az egészet. Margit csúfondáros mosolyával ájult el.

Egy végtelen Jimmy Hendrix-töredéket dúdolgat magában. Délután már tudja követni a kinti fa árnyékát a falon. Ez az ő napórája. Máskor valóságos dühroham fogja el. Égbekiáltó igazságtalanság, hogy így történt, hogy éppen vele történt így. Végső soron évtizede minden áldott éjszaka szöknek ki öregkatonák, és tisztesek. Nem igaz, hogy erről senki nem tudott volna a tisztek közül. Inkább valószínű, hogy ez valami hallgatólagos szokásjog.

Az a kerítés tíz perc alatt megjavítható lett volna... egy lámpa, az őrhely áthelyezése... ilyen pofonegyszerű. Van olyan tiszthelyettes, aki itt volt tényleges, és annak idején ő is ugyanígy járt ki. Rohadt szemforgatás az egész, mindenki tudhatta például: nappal elveszem az állandó belépőt, este meg találkozunk a moziban, de nem szólok semmit. A srác pedig majd jobban hajt, mert jó voltam hozzá. Kis kikacsintás a civil lezserségbe. Most persze majd potyognak a fejek. Felbolydul a vidéki nyugalom. Az én vérem árán. Mást beszélnek, mint amit isznak. Hopp, egy elferdült szólásmondás a bódulatban.

Remélem, ezek után Apa felmegy a minisztériumba ahhoz az ismerőséhez, és jól beolvas neki. Annak idején hogy tudott könyörögni! Csinálja meg Mihány úr, három gyerekkel állok itt a télben, de csak azt tudom fizetni, amit a minisztérium fedez, nincs nekem pénzem, vidéki katonatiszt, most kerültem Pestre...

Aztán, amikor Apa bement hozzá a felmentés ügyében, széttárta a karját: „Nem tudok mit tenni, Mihány úr, alkotmányos kötelesség, még a saját fiamat sem... meglátja, jót fog tenni a gyereknek..."

Hát jót tett. Csak egy kicsit belehalok – idézi a slágert. Ő is tehet róla. Az őrnagy a háemben. Persze, lehet, hogy

tényleg valami kis samesz ott a magas minisztériumban. Faternak is lehetett volna annyi gógyija, hogy valami komolyabb kapcsolatot keres. De akkor éppen az adókulcscsal vívódott, talán meg is könnyebbült, hogy egy kicsit kivonnak a forgalomból, ezzel már be lehet menni a tanácshoz sírni. És vett gyorsan egy használt Skodát, nekem! Hogy két évig rozsdásodjon a ház előtt.

Mindent jóvá tehetne, ha most meglátogatna. Na persze, ha lenne ideje. Mert olyan nincs, hogy őt ne engedjék be valahova, ha egyszer be akar jutni. Fess kiállás, behízelgő modor, egy kis fölényes erőszak, ha kell, *lekötelező* ember. Amikor az a marhaság jutott a fia eszébe, hogy részt akar venni a parlamenti úttörő-karácsonyon, és kér egy szaloncukrot a mesebelien nagy fáról, azt is elintézte. Nem mondta, hogyan, évek múlva is csak annyit szólt: ja, az a kis szeszélyed, azért már egy igazi go-kartot vehettem volna neked.

„Igazi." Rögeszmésen hajkurássza az igazit. A kerti asztal lapja igazi márvány, a kilincs igazi réz, a lazac, a szivar, a szövet, a spray, szóval ami anyagból van, az mind igazi körülötte. Most kap egy szép, kifúrható, nyakban hordható igazi ólomgolyót. Szerencsét hoz a kártyában. Mutogatható a partykon. „Ó, a fiam tüdejéből operálták ki. Párbajban szerezte, mint Anyegin."

Miért élvezi az ember, ha igazságtalan lehet másokkal, éppen a legközelebbi szeretteivel? És szerettei-e rokonai? Az ember igazán megengedheti magának, hogy igazságtalan legyen, jelen esetben mindenkivel, aki nem fekszik hatvan méter gézbe kötve gúzsban. Gúzsba, gézbe. Még az a hülye bunkó barom is legalább *járkálhat* a cellájában, ha egyáltalán cellában tartják. Ha összeeresztenének vele, először is lekötözném. Aztán körbelövöldözném. Hadd tudja meg! A végén pedig...

Persze sosincs „végén pedig", mert ennek egyszerűen nincs vége. Mint annak a Jimmy Hendrix-töredéknek, vagy a régi, kínos pótérettségének. Az infúziónak, katéternek, nappaloknak, éjszakáknak, a mozdulatlanságnak, a várakozásnak.

Hülye álmok is vannak, amelyekből lucskos kétségbeeséssel ébred fel. Mostanában kannibálok belegyömöszölik egy konzervdobozba és főzni kezdik. Meg egyedül hánykolódik a tengeren egy vitorlarúdba kapaszkodva, a vitorlavászon a testére tekeredik, és húzza le a mélybe, világító szemű, ragacsos lények közé. Egyszer az egyik srác, Apa ismerősének fiacskája, elhívta egy házi pornófilm vetítésre. Tíz-tizenkét fiú és lány gyűlt össze. A lányok pihegve vihogtak, a fiúk krákogtak és dohányoztak, állítólag ott a végén ki szokták próbálni a filmen látottakat. De akkor este csak pihegés és dohányzás ment. Hát az est fénypontja egy fantasztikus film volt, amiben ilyen szörnyek ragadtak el egy szőke nőt, és megerőszakolták a maguk módján. A gusztus csúcsa. De azért izgalmas volt. Itt meg a fél laktanya tódul a városi moziba, ha valamelyik művészfilmben kivillan egy fél mell.

A hülye álmok természetesen titkosak. Nem árulják el gyengeségünket. Így megőrizve a komor férfiasságot, felkészülünk, hogyan viselkedjünk a világ előtt a kiszabadulás után. Margit, a szükségből és átmenetileg felszedett liba el van csapva. Otthon el kell viselni a hős mártíromsággal járó kényeztetést, nem lesz ebből munkaviszony egyhamar. Apa, ha belendül, még egy új honvédelmi törvényt is kieszközöl.

A fiúk pedig...

A fiúkkal kapcsolatos elképzelés időről időre, hangulatától függően változik. Eleinte a pesti éjszakába is hősként akart bevonulni, de idővel rádöbbent, hogy *ott* ez nem sikk. Nincs az a fantasztikus mese, ami elvinné. Frici ferde mosolya rémlik fel: „Mi van kispajtás, megvédted a hazát a testeddel?"

Ritkulnak az émelygések, és ezzel arányosan csökken az ápolónők gondos kedvessége. Már észrevenni rajtuk, hogy hajszoltak. Ha nem is szólnak, látni arcukon, ha fölöslegesen riadóztatja őket. Épp amikorra elhitte volna, hogy mind a három csaj halálosan bele van esve, őbelé, a romantikus hősbe, a meglőtt vitézbe. Ez a dolog azonban egyáltalán nem érdekli őket. Egyikőjük elszólta magát, hogy

a másik, ugyanekkora szobában öten vannak. Csak valaki szólt a „kisfiú" érdekében. És nagyot szólhatott, ha ezt a külön szobát elérte ebben a helyszűkében. Nem, nem a katonaságtól... Az ezredorvos már három nappal a műtét után vállalta volna, hogy felszállítsák a honvédkórházba, vagy, hogy a laktanya gyengélkedőjén gondozzák. De valaki másképp látta jónak. Kényelem, nyugalom kell a „kisfiúnak". Orvosilag is igazolható, hogy az idegeivel már korábban is...

Micsoda marhaság ez. Még azt is el akarják venni tőlem, hogy a különleges helyzetet a különleges sebesülésnek köszönhetem? Hát még ezt sem tudtam egyedül elintézni, ebben is az apuka keze volna benne? Szemenszedett hazugság. Kinek jó az, hogy egész nap egyedül rohadok itt, még szövegelni sincs kivel. Ezért a magányért én szenvedek. Legfőképpen ettől a magánytól.

Mi az, hogy az idegeim... Ilyen marhaságot legutóbb akkor mondtak, amikor a Muter leszedette a szobámban a falról azt a kétméteres néger spinét, aztán megszöktem, aztán elkaptak, aztán kaptam egy fülest, mert visszapofáztam, és amikor Apa értem jött, a rendőrt ott előttem lehordta a főnöke, mire Apa elállt valami feljelentéstől. Orvosi igazolást lobogtatott, és elintézte, hogy sehol ne szerepeljen a nevem. Legalábbis hazafelé menet ezt mondta a kocsiban.

Elfeledett részletek az életrajzban. Például, hogy életemben az egyetlen pofont tizennégy évesen egy rendőrtől kaptam.

Ritkulnak az émelygések és vele a lebegés, a félálom átmeneti állapotai. Ha nem akar belepusztulni az unalomba, gondolkodnia kell. Nem csapongani és hülyéskedni, hanem logikus láncban végigkövetni valamit, eseményt, folyamatot, emléket, bármit. A lényeg, hogy valahonnan valahová eljusson, és közben idő teljen el. Sajnálja, hogy nem tanult meg sakkozni, mert bár ismeri a lépéseket, fejben nem képes játszani. Iskola élményekkel próbálkozik, de belebukik az Árpád-ház névsorába, kiderül, hogy a föld-

rajzról fogalma sincs, fejszámolási képtelensége katasztrofális.

Mi a fenére okítottak tizenkét évig, ha ez az eredménye? Egyáltalán, ahhoz, hogy pénzt keressen az ember, semmi szükség ezekre. Apa meg is mondta annak idején az osztályfőnöknek, hogy „Kedves tanár úr, már ne haragudjon, én is megvagyok koszinuszok nélkül, a gyerek is olyan pályára kerül, ahol nélkülözni tudja, attól még lehet becsületes ember... keresek én annyit, mint öt egyetemi tanár együttvéve..." Azért ezt nem kellett volna. Ezután bukott ő meg. Szerencsére nem osztályismétlésre, mert a történelemtanár „dialektikusabb" volt. Közben Apának megfutott az üzlet, egyszerre több vasat is tartott a tűzben, de amikor veszélyessé vált a dolog, mindig tudott váltani. Az üzlet az üzlet – mondogatta, és Anya amikor egy földközi-tengeri kis körutazás után már az új villába tért haza, ahol mint tudjuk, minden eredeti, már a nők miatt sem szólt. Jó fej a Fater, én is gardenpartyn tudtam meg, hogy egy éjjel képes elkártyázni húszezer forintot. Pedig azt meg is kell ám keresni! Ezek itt csak csodálkoztak, hogy röhögök, amiért hónapokig vonogatják az illetményemből az elveszett gázálarc tasak-szatyor – vagy mi az isten – árát, ami olyan divatos, hogy haza kellett vinni az unokaöcskösnek. Havi százas „illetmény". Ami engem illet, az utcára nem megyek ki, ha egy százas van a zsebemben. De hát ilyesmivel nem villog az ember a csóró sorkatonák között. Egyenlőség – röhögnöm kell. Én voltam az egyetlen, aki már eskü előtt a városi „nájtklubban" töltöttem a szombat éjszakát. És engem *beengedtek* egyenruhában. Azóta már ott lóg a ruhatárban egy zakó meg egy nyakkendő, ami csak rám vár, „a feltűnés elkerülése végett". Csórókáim, szónokolni azt tudnak, de még a századparancsnoknak is fennakadt a szeme, amikor a gyakorlat szünetében rágyújtottam egy hosszú barna, St.Moritzra. Én ezt szívom, százados elvtárs...

Mihány, magával előbb-utóbb történni fog valami, mert nem képes veszteg maradni – mondta. Hát ez bejött neki. Lehet, hogy merénylet áldozata vagyok, mert irigykedtek

rám? Jó lenne, ha Apa megpiszkálná egy kicsit a felsőbb hatóságokat, hogy alaposan vizsgálják ki az ügyet. Békében, a békés szocialista építés kellős közepén csak úgy lelövöldözik az embert. Csak, mert más vagyok, mint ők. Mert nem érdekelnek a KISZ-gyűléseik, meg a felajánlásaik. Állítom, hogy őket sem érdekli, csak nincs bátorságuk bevallani. A Kiskovács egyszer törött bordával jött be eltávozásról. Azt mondta elesett, aztán az orvos ráolvasta, hogy így nem lehet elesni. Akkor bevallotta, hogy egész hétvégén valami betongerendákat cipelt egy maszeknál ötszázért, és ott nyomta meg magát. Hogy nagy a család, az asszony veszélyeztetett terhes. Szép kis megható mese, hogy gyakrabban engedjék el. Az meg, akinek volt annyi esze, hogy ne nősüljön meg, helyette is bent maradjon hétvégére. Hát kösz. A pénz, mindent a pénz igazgat, de ha megmondod, hogy szerinted ez az ábra, összecsapják a kezüket: ilyen fiatal és már milyen romlott. Közben kuporgatnak, beosztanak, és nem tudnak élni.

Megint eszébe jut a társaság, amelyhez méltónak érzi magát, akik tudnak élni és szórakozni. Ahol nem nagy ügy kétszáz forint borravaló a taxisofőrnek, vagy egy ötszázas már a mulatóbejáratánál, hogy legyen hely. Egyszer egy nyugatnémet gyárost költöztettek át a kedvükért a vécé melletti asztalhoz. Ezek elmennek, de ti maradtok – mondta Rudi pincér. Nyílt beszéd. Mindennek ára van. Most már csak egy tüdőlövést kellene átszámítani forintra. Nem kérem valutában. Csak nehogy összetévesszenek valami hazafival, akit szövegekkel ki lehet elégíteni. Mert szónokolni azt tudnak.

Szóval a társaság. Hát van ott egy kiugrott kispap, Páternek hívják, isten tudja miből él, azt mondják homokos. Annak van egy filozófiája, amit részegen ismertet, de csak részleteiben, ezek a „tanítások és példabeszédek". De fantasztikusan nyugodt pasas, azt mondja, ez a világnézetétől van. Ami egyébként megfelelő előképzettség nélkül elsajátíthatatlan. És ugye, az éjszakai élet nem kimondottan filozófiai előképző. Hát ez a Páter azt mondja, hogy hosszú távon minden kiegyenlítődik. Minden bűn meg-

bűnhődik, csak talán évtizedek múlva, hogy az ürge nem tudja, miért kapta. Mert az emberi nem alapvetően felületes és együgyű, méltatlan a boldogságra. Nem küzdeni kell, hanem élni, és az küszködik, aki ezt nem tudja. Aki meg tud szabadulni a kötöttségeitől, boldog lehet. Van, aki mindent megengedhet magának, a többibe meg kár a levegő. A lényeg, hogy fő a nyugalom, a dolgok megkeresik az embert, nem szabad különös jelentőséget tulajdonítani a világ ármánykodásainak és a kellemetlenségeknek. Ő például, amikor le akarták csukni közveszélyes munkakerülésért, azt mondta a rendőrségen, hogy azzal támogatja a szocializmust, hogy személyében nem támogatja az egyházat, otthagyta a szemináriumot. És nem ítéltek el? – kérdezi valaki. Dehogynem – feleli –, de azt is derűs nyugalommal viseltem el...

Miféle bűnért bűnhődöm én? Ha már mindenáron bűnhődni kell, épp elég lett volna egy kis karcolás, egy lyuk a vádliba mondjuk, amivel két hét után kap az ember két hónap betegszabadságot. Az igazságos lett volna, még katolikus mértékkel is. De hát hol, ki méri a bűneinket, ha egyszer nincsen isten? Netán valami mennyei párttitkár? Ha meggondolom, még az életben soha senkinek nem ártottam. Éltem a nyugodt kis életemet, amikor jöttek ők és kiszakítottak belőle. Hogy itt nagyobb szükség van rám. Hogy most valami közösségi jön. Hogy valamit el kell sajátítanom, ami fontos a hazának, és fontos lehet nekem. Megtanultam menetelni, felmosni, és a vége felé egy kicsit hangfogót tenni a pofámra. De a gondolat nem ismer határokat! Ezt is valami híres ember mondta.

Hagyjuk hát a szónoklatokat. Hiba csúszott a nagy, végső igazságszolgáltatásba. Vagy ott is afféle hivatalosan, ahogy esik úgy puffan alapon mennek a dolgok. Szépen egymás mellé kéne ültetni sorra a lövöldöző kopaszt, a felvezetőt és őrparancsnokot, Margitot, az őrnagyot a háemből, de még a bizottságot, Apát is, és még messze nem teljes a leltár. Az osztályfőnököt és a Pátert a hülyeségeivel együtt. Az orvost, aki az igazolásokat adta.

Mert mindenki benne van ebben vastagon. Mert nem lehet

ezt csinálni büntetlenül egy emberrel. Mert ember vagyok. Ember. Hé, nővérke, orvosok, katonák, látogatók, jöjjenek ide, akarok mondani valamit! Valamit akarok mondani, hallgassanak meg! Jöjjenek ide, mert én nem tudok odamenni, mert engem elintéztek... Mindenki jöjjön ide... kötelesek meghallgatni! Jöjjön már valaki, nem értik? Mon-da-ni a-ka-rok va-la-mit!

BOJCSUK JÓZSEF

AZ UTOLSÓ GYAKORLAT

Nagy tél volt. Az Alföldről meg a Tiszántúlról katonai gépkocsi- és harckocsioszlopok haladtak a Bakony felé. Dermesztő volt a hideg. A havas éjszaka puha csendjében messze hallatszott a kitartóan vonuló gépkocsik motorzaja és a harci gépek dübörgése, érces csikorgása. Az oszlopok élén a fürge parancsnoki kocsikban fel-felvillant a tisztek elemlámpája. Előttük térkép. Ők vezették az oszlopokat a havas mezei és dűlőutakon. Időnként rövid számcsoportokat továbbítottak rádión a törzsekbe. Ott gyorsan megfejtették azokat és a törzsbeli tisztek térképen pontosan követhették az oszlopok mozgását. Ezek mögött jókora távolságra üzemanyaggal, lőszerrel, élelemmel megrakott hadtáp-szállítóoszlopok és egészségügyi osztagok taposták a havat. Azon az éjszakán is több ezren gyakorolták, hogy hogyan kell télen szervezetten menetelni.

Mindannyian a parancsnok akaratának engedelmeskedtek.

A dombnak — ahova a parancsnok szűk hadműveleti törzse délután, még világosban települt — kúp formája volt. Az alját félkörben sudár, havas fenyők őrizték. A titkos katonai térképeken a dombot – találóan – Gömbölyű-hegynek nevezték. Ám a katonák csak Generális-dombnak hívták, mert a hagyomány szerint valaha portyázó lovasai élén innen parancsnokolt Vak Bottyán a labancokkal vívott egyik csatában. Annyi bizonyos, hogy az utóbbi évtizedekben mindig ide települtek a gyakorló magasabbtörzsek, de nem azért, hogy a parancsnokoló tábornok messze lásson, mint a kuruc generális. A hadosztályok harcrendje

ma már száz négyzetkilométeren terül el. Innen pedig ezt a távolságot, de még a negyedét sem, senki fia be nem láthatja. Így aztán a magasabbtörzsek manapság megszokásból, hagyománytiszteletből települnek ide. A törzsbuszok ügyesen a domb oldalában, a havas fenyők alatt lapultak. Körülöttük hosszú antennájukat kibocsátva rádióskocsik álltak.

A parancsnok tábornok rangban volt. A nagy darab, testes ember ott ült a hadműveleti osztály kényelmetlen törzsbuszában a kiterített térképek között. Hosszú kezével időközönként végigsimított gyér, őszülő haján, és jellegzetes, beidegződött szájmozdulatokkal szívta hideg pipáját. A hadműveleti osztály vezetője, az alezredes az imént forró citromos teával kínálta meg. Az üres csésze gőzölögve még ott állt a tábornok előtt, a térképasztal szélén. A legutolsó jelentések a menetelő oszlopok éjféli helyzetéről az imént futottak be rádión és kerültek a nyilvántartó térképre. A törzsbuszban most csend volt. A hadműveleti tiszteket, bár régen és jól ismerték, feszélyezte a tábornok jelenléte. Dolguk végeztével halkan, szinte suttogva beszéltek, és óvatosan mozogtak. Az ilyen karthauzi csend csak magas katonai elöljárók jelenlétében állhat be.

A tábornok Budapesten, a Margit-híd pesti hídfőjének környékén, az akkor előkelőnek számított Falk Miksa utcában és olyan házban született, ahol a kapubejárattól a legfelső emeletig vörös kókuszszőnyeg vezetett fel. A szőnyeget lépcsőfokonként sárga rézrudak fogták le. A földszinten, a lépcsőfeljáratnál kovácsoltvas tartókban örökzöld növények álltak. A lépcsőházba áradó fényt festett ólomüveg szűrte meg. Az apja történelmet tanított a Szent István Gimnáziumban. Édesanyjára az a kép emlékeztette, amely apja dolgozószobájában függött. Okos tekintetű, hullámos hajú, szép, szelíd asszony tekintett rá, valahányszor belépett ide. Döbbenetesen hű portré volt ez. Apja úgy beszélt róla, mintha köztük élne, s csak vásárolni, vagy fodrászhoz ment volna le. Mindig keresztnevén, Jucinak

nevezte. Fiával a történelmet, a könyveket szerettette meg, nemzeti büszkeségre meg a németek gyűlöletére nevelte és már korán megtanította pipázni. Az apjával való meleg, bensőséges kapcsolat máig megmaradt. Teljes tábornoki díszben ott volt, amikor a múlt esztendőben az Eötvös Loránd Tudományegyetemen a miniszter átnyújtotta neki a gyémánt diplomát. Apjával együtt könnyezett, és az ünnepség után elvitte ebédelni a Százéves étterembe.

A parancsnok lassan lehajtotta fejét a mellére. Elővette dohányos zacskóját és nyugodt mozdulatokkal megtömte pipáját. Senki sem kínálta tűzzel. Tudták, hogy ezt nem állhatta. A hadműveleti osztály vezetője is jól ismerte a parancsnokot. Biztos volt benne, hogy most vagy olyan kérdést tesz fel neki, amelyre muszáj válaszolnia, vagy az történik, hogy a tábornok, amint megtömte pipáját, felál, magához inti segédtisztjét és kimegy a csapatokhoz. Mindenki tudta, egyesek megmosolyogták érte, mások, akiknek ehhez joguk volt, erősen kifogásolták, hogy a tábornokot a gyakorlatok bizonyos időszakaiban minden előírás, meg szokás ellenére mágnesként vonzották a szakaszok, a századok és a zászlóaljak. Az alezredes most sem tévedett.

– Nem tudod, sok a fagysérült? – kérdezte és felvetette a fejét. Szépen ívelt szemöldöke alól, okos barna szemével egyenesen az alezredes szemébe nézett. Noha az éjszaka, meg az előző éjszaka is csak keveset aludt, arca pihent volt. A nagy, egyenes metszésű orrától kétoldalt a szája széléig húzódó mély ránc jelezte, hogy a tábornok sokat próbált ember.

– Nem tudom, vezérőrnagy elvtárs. – Válaszolt az alezredes. Hangjában egy egész kevés ingerültség csengett. Gondolatban még hozzátette: „Miért nem hívod fel a hátul kuksoló hadtáptörzset, ott is az egészségügyi szolgálat kényelmes vezetőjét, a fődokit? Ez a kérdés mégiscsak az ő asztala. Vagy talán nem? Neked, tábornokom, csupán egyetlen szavadba kerül és már löknék is eléd a választ,

de hát persze a legkönnyebb minket, hadműveleti kutyákat nyúvasztani." Szerette volna, ha a parancsnok most nem megy ki a csapatokhoz, hanem aláírja a másnapra intézkedő parancsot, megnézné az elkészült szemrevételezési terv vázlatát, de főleg azt szerette volna, ha a tábornok és nem ő fogadja azt a különleges csoportot, amely a fentről kapott távirat szerint a csapatvezetés kérdéseinek tanulmányozására az éjszaka érkezik hozzájuk.

Az alezredes közepes képességű tiszt, de szerény, jó katona volt és roppant munkabíró, akiben – nagy szerencsére – nem volt különösebb érvényesülési vágy, ezért nem is leplezte érzelmeit, és csaknem mindig kertelés nélkül mondta ki gondolatait. Most azonban csak hangosan megismételte: – Nem tudom, vezérőrnagy elvtárs. Azután a segédtisztre nézett. Az kihúzta oldaltáskájából a gondosan, szakszerűen összehajtott térképét. Ceruzát tartott készenlétben a kezében és várt.

A tábornok tegezte a keze alatt szolgáló tiszteket. Azok nem tegezték vissza. Nem is tehették. És az igazat megvallva, nem is gondoltak rá. Még szolgálaton kívül sem. Tekintve, hogy jóval idősebb volt, a szabályzati előírás ellenére természetesen a közkatonákat is tegezte. Nem ő volt az egyetlen magasabb parancsnok, aki csendőr-pertuban volt beosztottjaival. Ez a jelenség senkinek sem szúrt szemet. Lehet, hogy a Horthy-féle hadsereg maradványaként, a régi tisztek által hordozva került át a néphadseregbe. Az is lehet, hogy a szovjet háborús regények egynémelyikének lapjairól, a familiáris vezetési stílus jelzőjeként pergett le és talált jó talajra idehaza. Nincs kizárva, hogy a munkásmozgalomból került a hadseregbe. Ki tudja? Senki sem foglalkozott vele.

A parancsnok érezte a tiszt ingerültségét, de úgy tett, mintha nem vette volna észre, pedig keményen rendreutasíthatta volna, de ezt most nem tette meg. Azt akarta, hogy a hadműveleti osztály, a törzs agya mindenről tudjon. Legalábbis minden lényeges kérdésről, és a komoly fagy most az volt. Tudta, tapasztalta, hogy ezt nem elég otthon, a laktanyában megparancsolni egyszer vagy kétszer, hogy

ezért minden gyakorlaton, eseményről eseményre meg kell küzdenie és rá kell kényszerítenie akaratát hadműveleti beosztottaira. A szolgálat érdekében fontosnak tartotta, hogy ezek az ügyes, okos, tulajdonképpen vezérkari tisztek, fél szóból is megértsék, hogy hozzáadva a magukét azonnal formába, utasításokba öntsék gondolatait. Felállt, elővette zubbonya zsebéből szemüvegét, és figyelmesen a nyilvántartó fénykép fölé hajolt. A katonaember számára nélkülözhetetlen adottsága volt. A térképre rajzolt csapatjelzések, a piros, kék vonalak, a csapatok helyzete, a háromszögek, a zászlócskák, a barnával jelzett utak, a terep domborzata, a szó szoros értelmében megelevenedtek előtte.

A harckocsi páncéljának hidegét érezte, mintha puszta kézzel nyúlt volna a homloklemezhez, a fagyott acél szinte sütötte ujja begyét, meg tenyerét. A nagy hideg itt, a meleg törzsbuszban is a galléra mögé szivárgott. Érezte a metsző szelet, amely beburkolja a menetoszlopokat, látta, amint azok megtorpannak a magas hóban, azután a mezei és dűlőutakon imbolyogva továbbkúsznak. Látta a katonák piros arcát, azt is, hogyan vonja be fehér álcával sisakjukat a fagy, csillámló dérrel szemöldöküket, bajuszukat. Látta, amint szorosan egymáshoz húzódnak a kocsikon. Látta cigarettájuk parazsát, a dohány füstjét a fejük felett. Hallotta rekedt hangon elmondott vaskos tréfájukat, trágárságaikat. Azután hallotta a csendet. Látta aludni a katonákat. A parancsnok érezte a veszélyt. Az előtte heverő ceruzák közül felvett egyet, hegyével a térkép egy pontjára mutatott, azután egy másikra és a segédtisztjére nézett. Az bólintott és közelebb lépett, azután megjelölte a helyeket a saját térképén. Közben az alezredes is megnézte magának a kijelölt pontokat. A parancsnok eltette a szemüvegét, a mikádójáért meg a kucsmájáért nyúlt, azután barátságosan körbenézett, de hangja megkeményedett.

– A hideg sokkal erősebb, mintsem gondoltuk volna. Mínusz húsz van most. Erős a szél is. Hajnalban még hidegebb is lehet. Intézkedj! – mondta és az alezredesre meredt, azután gyorsan megfordult, fejébe nyomta kucsmáját. Kurtán köszönt. Kinyitotta a törzsbusz ajtaját és lehuppant

a hóba. Ott felvette a mikádóját. A segédtiszttel együtt a fák közé léptek. Az előresietett, hogy megkeresse a gépkocsivezetőket.

Egyedül maradt. Csend volt. Csak a kocsik felől hallatszott távoli, neszező zaj. A feje fölött ott függött a szelíden csillogó telihold, de a havas fenyők nem vetettek árnyékot. A tiszta holdas égre sötéten rajzolódott ki, mintha nagyon magas lenne, a Generális-domb kúpja. A csillagok tisztán ragyogtak, a telihold nem nyomta el fényüket. A tábornok lábán jó, rövid csizma volt, de máris érezte a föld kemény hidegét. Fiatalosan, mintha táncolna, dobbantott egyet-kettőt. A törzsbuszok felé nézett, és biztos volt benne, hogy néhány perc múlva a hadsereg idegpályáin, a híradó rendszereken a hadműveleti osztály majd továbbítja a csapatokhoz az imént feltett kérdését, s ami még ennél is fontosabb, el nem mondott utasításait is, hogy elkerüljék a tömeges fagysérüléseket. Azután az ellenőrző csoport jutott eszébe. „Meglesznek nélkülem is. Nézzenek csak az éjszaka alaposan körül. Majd elmondják holnap, hogy mit láttak és mi érdekli őket" - gondolta.

Odahaza, az apja házánál alapvető követelmény volt az igazmondás, az egyenes, nyílt, őszinte beszéd. Amikor 1947-ben, néhány nappal a háborús esztendők miatt elhúzódó érettségi után azzal állított haza, hogy nem jogot fog hallgatni, ahogy azt az apja tervezte, hanem hivatásos katonatiszt lesz, és a MADISZ ajánló levelével még az ősszel a Ludovika épületében, a Kossuth Akadémián kezdi meg tanulmányait, az apja pipára gyújtott és ezt mondta.

- Nem mindennapos kemény hivatást választasz fiam, mert tudnod kell: a katonaság nem azért van, hogy az embereket boldoggá tegye, hanem azért, hogy megnyerje a háborút, ami pedig rettenetes dolog, ezt láthattad most magad is.

- Népi hadsereg lesz.

- Persze, de azt hiszem, hogy azért nem lesz másképpen ezentúl sem. Egyébként jó, ha elhivatottságot érzel a kato-

natiszti pálya iránt. Nem tehetsz róla, romantikus vagy, mint szegény Juci. Egyébként tudnod kell, hogy nem te leszel, kiskadétom, az egyetlen egyenruhás a családunkban. Juci anyai nagyapja, Bánóczi Lipót konstábler volt, és innen nem messze a Lánchídnál posztolt. Úgyhogy csak jeleskedj és vigyázz a mundér becsületére – fejezte be mondanivalóját tréfásan az apja.

A Kossuth Akadémián „duplasávos" akadémikus volt. Eredményesen, „jól" végzett. Ezt tanúsító oklevele most is ott függött irodája falán, és annak, a Lenint ábrázoló művészi tusrajzzal együtt, egyetlen dísze volt. Vidékre, egy tiszántúli helyőrségben fekvő lövészezredhez került. Szakaszparancsnok lett. Dolgát jól látta el, és egy esztendő múlva már századot bíztak rá. Az ezred akkori parancsnoka, a Spanyol Köztársaság hadseregének volt tisztje, az öreg kommunista nemcsak azt vette észre, hogy a főhadnagy századánál példás, katonás rend uralkodik, hanem azt is, hogy a fiatal parancsnok, a tisztekről és tiszthelyettesekről nem is beszélve, ismerte minden egyes katonájának nevét, azt is tudta, hová valósiak, és jól ismerte jellembeli tulajdonságaikat is. Amikor pedig az ezred egy hajnali riadó után a jugoszláv határra vonult és ott megszállta az erődrendszer egy részét, a fiatal tiszt már egy zászlóalj élén egészen kiváló parancsnoki képességekről tett tanúbizonyságot.

A gépkocsivezetők futólépésben jöttek. Amikor a tábornok, háta mögött az erős tompa orrú rádióskocsival elindult, valamivel már elmúlt éjfél. A kocsiban meggyújtotta pipáját, és mikádóját kigombolva kényelmesen elhelyezkedett az elöl lévő ülésen. Oldalvást ránézett a gépkocsivezető katona álmos, elégedetlen, kihízott képére, és nem kérdezte meg, amint az formális szokás volt: „ugyan aludt-e, elvtárs, vagy sem, ugyan evett-e, elvtárs, meleg ételt, vagy nem", mert tapasztalta, hogy a törzsbe beosztott katonák közel vannak a tűzhöz és ráadásul nem is mamlaszok. Az igazat megvallva, egyáltalán nem kedvelte ezeket a törzseket ki-

szolgáló katonákat: az ügyes, de szemtelen írnokokat, a főnökök árnyékában pöffeszkedő gépkocsivezetőket, a jól informált és pletykás híradókat. Különös, alig leplezett ellenszenvvel viseltetett a magasabbtörzsekben szolgáló szakácsok, de még inkább a főnöki konyhák körül sündörgő sunyi képű konyhamalac és szervilis pincér iránt. Ezek nem is szívesen kerültek a szeme elé. Ellenben nagyon szívesen evett a csapatszakácsok főztjéből, és jó szívvel, kedélyesen elbeszélgetett velük. Ezek rendszerint talpraesettek, szellemesek voltak, és sokat tudtak a katonaéletről. A tábornok törzsében sem a gyakorlatokon, sem pedig otthon, a helyőrségben nem volt külön parancsnoki asztal. Ő is, helyettesei is, meg közvetlen munkatársai a törzs többi tisztjével együtt négyszemélyes asztaloknál ettek. Igaz, hogy másokat megelőzve egy szemvillanás alatt szolgálták ki őket.

A kocsik a műúton felgyorsultak. Fényszóróik előtt szélesre tárult, majd a hátuk mögött sötéten szűkült össze a fátlan, nyílegyenes út. Egy idő után letértek jobbra. Erdőátvágásban, azután százados szelídgesztenyefák tövében folytatták útjukat. Itt kevés volt a hó és jól érezték mindannyian, hogy milyen keményre döngölte az utat a fagy. Nemsokára beértek egy alvó, füstölgő kéményű községbe. Az erős falú, kis református templom előtt, a téren, ahonnan háromfelé ágazott el az út, látták az első forgalomszabályzó katonát. A kocsik lassítottak. Közeledtükre a katona magasra emelte elemlámpáját, majd határozottan mutatta a helyes irányt. A forgalomszabályzónak, igazság szerint, tisztelegnie is kellett volna, de nem tisztelgett. A tábornok közelebb hajolt az ablakhoz. Látta, hogy a katona jobb kezében szorongatja lámpáját és bal kezében, amelyen most nem volt kesztyű, nagy darab, aranysárga, gőzölgő sült tököt tartott. A tábornok elmosolyodott és hátrapillantott. Csak a templom melletti lelkészlak ablakai voltak világosak.

A jugoszláv határon, egy esős vasárnap délután az ezred parancsnoka meghívta fedezékébe egy pohár borra. Az első poharak után előreszegezve szögletes állát közölte vele, hogy csakhamar elhelyezik innen, és hadtestparancsnok lesz, az pedig messze esik a zászlóaljtól.

– Meglehet, hogy tábornokot is csinálnak belőlem – mondta az öreg kommunista, s mert tapasztalt ember volt, így folytatta –, és ebben az esetben majd nagyon nehezen tudok veled találkozni. Szóval azt kérdezem fiam, nem gondolod, hogy be kellene lépned a pártba? Én nagyon szívesen ajánlanálak.

Késő éjszaka volt, amikor a fiatal főhadnagy kilépett a parancsnoka fedezékéből, gimnasztyorkája zsebében az írásbeli ajánlással. Ez az éjszakába nyúló beszélgetés minden tekintetben sorsdöntő volt életében. Ahogy visszagondolt, soha senkivel, még az apjával sem folytatott ilyen fontos beszélgetést, és ezt akkor is így érezte, amikor nemsokára nem kis kellemetlensége származott ebből.

A tábornok az órájára nézett. Fél kettő volt. Jól tudta, hogy ha derengeni kezd, a katonák mind egy szálig eltűnnek a tájról. A menetoszlopok gondosan behúzzák majd áruló „farkukat", az utolsó kocsikat is a sűrű havas erdőkbe, cserjésekbe, a kis települések házai közé. Jól elrejtőznek. Később még az ellenőrző helikopterek is nehezen találják majd meg őket. A csapatok nappalozni fognak. Megszervezik, ahogyan elő van írva, pihenési körleteik őrzését, védelmét, a levegőből történő oltalmazását, légvédelmét. Rendbe teszik fegyvereiket, harci technikájukat, felszerelésüket. Feltöltik üzemanyaggal gépjárműveiket és a harci gépeket. Csak azután esznek majd forró ételt, amelyet a csapatszakácsok a menet alatt készítettek már el. Melegszenek majd, egy keveset beszélgetnek és aludni térnek hálózsákjaikba. Egyeseknek talán még fedél is lesz a fejük fölött. Amikor kora délután felébrednek nehéz álmukból, hideg vízben megborotválkoznak, megint esznek és felkészülnek az éjszakai menetre. A fagyveszély ellen még most,

menet közben, még a nappalozási körletek elérése előtt kellett valamit tenni.

Az út jobb oldalán elemlámpa kék fénye villant és jelezte: a közeledők csökkentsék sebességüket. Lassan továbbhajtottak az üres teherautók mellett. A kocsik között, szabályos távolságra egymástól fegyveres katonák álltak. A gépkocsik vontatta gőzölgő konyhák körül kevés katona sürgölődött. Egy lövészzászlóalj oszlopa pihent itt elnyúlva.

Az oszlop éléhez, a parancsnoki kocsikhoz értek. A zászlóaljparancsnok politikai helyettese, ösztövér, nagybajuszú és ezért harcias kinézésű százados állt ott. Hunyorogva nézett a közeledő kocsik fényébe. Azután harsány vigyázzt vezényelve, szabályos díszlépésben a kocsiból kiszálló tábornok elé sietett. Deres bajusza remegett, amikor jelentést tett. Kiderült, hogy a zászlóalj rövid pihenőt tart, és parancsnokostul az erdő irányába futott.

– Jelentem, egyenesen belefutottak a holdfényes, csikorgóan hideg éjszakába. Magunk is gondoltunk már rá – mondta a politikai helyettes túlságosan is magabiztosan –, de az ezredparancsnok az imént személyesen rádión figyelmeztetett bennünket, hogy mozgassuk meg az éjszaka folyamán többször is az embereket, mert nagyon hideg van. Hát most mozognak. Amint visszaérnek, forró teát is osztunk. Fagysérültünk nincs, és reméljük nem is lesz. Ellenben három teherkocsink lemaradt.

A tábornok előtt széles mező feküdt. Szél sepregette havas tetejét, odébb gémeskút, a távolban erdő fehérlett. „Ez legelő, nem szántás, a hó alatt a fakó fű most biztosan jól odasimul a földhöz. Ezen lehet is futni" – gondolta, miközben a századost hallgatta, aki egyre nyugtalanabbul a három lemaradt teherkocsi köré fűzte szavait.

Az erdő fehér falként az úttól messze húzódott. Még a fák törzse sem feketéllett, mert szélirányban vastag pamacsokban állt rajtuk a hó. Nemsokára apró emberkék jelentek meg a fák között, és kurta lódulásokkal, laza csatárláncban, szakaszonként közeledtek az út felé. A katonák hátán ott volt a teljes menetfelszerelés, géppisztoly a kezükben. A katonák most gyors lépésben haladtak, azután megint

futásnak eredtek. Elöl futottak a tisztek, közöttük a zászlóalj parancsnoka is. Néhány perc múlva a tábornok már kivehette a parancsnok arcát is. Ez a tiszt kis borzas, szívós pónira emlékeztette, mert a fiatal őrnagy zömök, erőteljes, széles vállú és roppant fürge ember volt. Koromfekete üstöke pedig mindig fésületlenül meredt az égnek.

Amikor egy negyedóra múlva lassan továbbgördültek a vidáman teázó katonák mellett, a tábornok meleg elismeréssel gondolt a kis borzasra és nyugodt volt.

Házasságkötése szokványos volt. Icuka a falusi iskolában tanított. Kedves, sovány arca volt. Egy szüreti bálban ismerkedtek meg. A fiatal zászlóaljparancsnok, akkor már százados, két hónap múlva megkérte kezét, azután felutazott vele Budapestre, bemutatta apjának. Az feketekávéval és konyakkal kínálta őket. Amikor a fia elkísérte a lányt szállására, és visszatért a pipafüst szagú dolgozószobába, az öreg még mindig ott ült az egyik bőrfotelben.

– Nincs ennek a lánynak se sava, se borsa – mondta komolyan –, nem hozzád való. A jó isten óvjon meg attól, hogy elvedd feleségül. De te biztos elveszed. Ismerlek. Hanem azt mondom neked, addig válj el tőle, amíg nem késő. Addig, ameddig nincs gyereketek.

A százados tudta, hogy apjának igaza van. De azt is tudta, hogy már késő. Házasságot ígért. A szülőknél is járt. Megkérte a lány kezét, ahogy illik. Egy évig sem éltek együtt. Kettőjük között csendben ment végbe a válás ágytól asztaltól. Nem így történt szolgálati és pártvonalon. Az eset olyan hullámokat kavart, hogy tarajai elérték a Honvédelmi Minisztériumot is. Felrendelték. Az illetékes csoportfőnök, egy fiatal alezredes, nagy veres képét idegességében többször is felfújva, akkor így foglalta össze a dolgok állását, és a zászlóaljparancsnokra vonatkozó következményeket.

– Nézze, maga egészen jól dolgozik. Ezt természetesen el is várjuk magától, mert maga, az isten rakja magát akárhova, értelmiségi a csontja velejéig. Pipázik, mint egy angol

úr, egyenesen diákból lett katonatiszt. Maga egyetlen napot, egyetlen percet sem dolgozott, és nincs magában egyetlen proletár vonás sem. Szóval mint értelmiségi most bizonyít, s erre mi módot is adunk magának. Megértjük mi magát. Ennek így kell lenni. Persze, mi sem maradtunk hálátlanok. Egy egész zászlóaljat adtunk a keze alá. Felvettük a pártba, elvtársam, bár igaz, hogy az egyik ajánlója az a kétbalkezes spanyolos volt, de ez most nem számít. Mi itt fent, meg az elvtársak odaát a Pártközpontban úgy gondoljuk, hogy a jövő ősszel elküldjük előkészítő tanfolyamra, azután kiküldjük a Frunze Akadémiára Moszkvába. De így?

– Hogy így?

– Szóval, ember, vagy válik, s akkor befütyültek a moszkvai katonai akadémiának, pedig mi tudjuk, hogy maga nagyon akar tanulni, meg tudna is, vagy nem válik, vagyis a mi erkölcsi normáink szerint visszaállítja a házasságát, s akkor kimegy. Na?

– Már döntöttem.

– Éspedig?

– Válok.

A csoportfőnök teljesen megfeledkezve magáról olyan gorombán, olyan gyűlölettel beszélt a századossal, ahogyan bizonyos rendkívüli körülmények között még a nagyon hitvány emberekkel, vagy az ellenséggel sem szabad. A százados falfehér lett. Szó nélkül felállt és kiment a szobából.

Tíz perc múlva az egyik pajtásának szobájából telefonon felhívta a politikai főcsoportfőnököt. A segédtisztjével beszélt. Bemutatkozott és elmondta, hogy őt az imént emberi méltóságában sértették meg, és ezért azonnal beszélni akar az altábornagy elvtárssal. Szokatlan telefon volt ez. Valami rendkívüli lehetett a hangjában is, mert a segédtiszt türelmet kért, és egy perc múlva már közölte, hogy az altábornagy elvtárs várja. Sorra nyíltak előtte a miniszteri folyosók jól őrzött ajtói.

Néhány perc múlva belépett a főcsoportfőnök tágas dolgozószobájába és jelentkezett. Az altábornagy az íróasztal előtti kis referáló asztalra mutatott, hellyel kínálta.

A százados leült. Röviden, tíz értelmes mondatban, de szenvedélyes hangon elmondta, hogy mi történt. Az altábornagy szó nélkül hallgatta végig. Utána becsengette a segédtisztet és lehivatta a csoportfőnököt. A századost kiküldte a szobából. Nem tudhatta, hogy mit érezhetett az alezredes, amikor meglátta őt az előszobában, és bíborban játszó arccal belépett az altábornagyhoz, mint ahogy azt sem tudta meg soha, hogy odabent mi történt. Egy kis idő múlva az illető égő füllel lépett ki a vastagon párnázott, nagy ajtón. Nem nézett sem jobbra, sem balra, csak egyenesen előre. A politikai ügyek legfőbb vezetője most őt kérette.

– Utazzon, százados elvtárs, haza és dolgozzon csak nyugodtan tovább – mondta lassú hanghordozással az altábornagy, és hatalmas ökleit kétoldalt az asztalon pihentette. Némi gondolkodás után még hozzátette: – Óvakodjon ettől az embertől, mert nem jó ember.

A százados, amint kilépett a minisztériumból, visszanézett a hosszan elnyúló, kétemeletes, patinás sárga épületre. Azután lassan megindult a téren át. Sem akkor, sem később, amikor útjaik metszették egymást, nem tudta megállapítani, hogy tulajdonképpen mi váltotta ki a csoportfőnöknek ezt a nem is emberi ellenszenvét. Egyszerűen érthetetlen és megmagyarázhatatlan volt számára. Most mindenesetre védelmet kapott.

A havas dombok közé ékelt városias jellegű község főterére érkezett. Meglepetésében még a lélegzete is elállt. Az eszpresszó előtt harckocsioszlop nyúlt el hosszan. Őrszemek nem vigyázták. Az eszpresszó hivalkodó neonfelirata messzire világított. Az ablakok is világosak voltak. A tábornok a régi, patinás tanácsháza sötét épülete előtt állíttatta meg a kocsikat, azután áthaladt a téren.

Már maga a látvány is dühítette. A harckocsik úgy álltak az eszpresszó előtt a járda mellett, mint az olyan civil gépkocsik, melyeknek utasai beugrottak egy kávéra. Felnyitotta az ajtót. Odabent kávéillat, dohányfüst, olaj és mos-

datlan télies bőr szagának furcsa keveréke fogadta. A harckocsik kezelőszemélyzete, megtöltve a helyiséget, ott ült az asztaloknál. Halkan, illedelmesen itták feketéjüket, alkohol nem volt előttük. A csillogó kávéfőző gép előtt vastag kezeslábasban egy százados támasztotta a pultot. Kávézott és szemmel láthatóan udvarolt a feketekávét főző nőnek. Az ajtó nyílására visszafordult. Világoskék szeme tágra meredt. Azután úrrá lett magán. Letette kávéscsészéjét, nem vezényelt vigyázzt, és a tábornok elé sietett. Előírásszerűen, de halkan jelentkezett, majd kevés gondolkodás után a hölgyet menyasszonyaként bemutatta a tábornoknak. A parancsnok döbbenten nézett körül. Hosszú katonai szolgálata alatt ilyet még nem látott. Hajnali négy órakor egy kemény téli menetgyakorlaton eszpresszóban kávézik a harckocsiszázad.

A harckocsizó katonák, közöttük egy fiatal tiszt meg három fiatal tiszthelyettes, leplezetlen kíváncsisággal nézték a tábornokot, akiről eddig csak hallottak, de sohasem látták. Miután elkapták tekintetét, zavartan lehajtották fejüket az asztal közepe felé, s tovább folytatták a beszélgetést.

– Ki fizeti ezt? – kérdezte a tábornok.

– Jelentem, mindenki az én vendégem – mondta a százados és a pult mögött szorgoskodó nőre pislogott, azután kedvesen mosolyogva megjegyezte. – Szeretném, ha vezérőrnagy elvtársék is elfogadnák.

Miután megitták illatozó feketekávéjukat, hármasban kiléptek az eszpresszó ajtaján.

– Vedd fel, mert megfázol – mutatott a tábornok a százados kezében összegyűrt, gégemikrofonos sisakra. – A jó fekete után már csak az a kérdés marad tisztázatlan, hogy a nagyon kedves és bájos hölgy honnan tudta, hogy erre fogtok nyargalni?

– Telefonáltam.

– Mikor?

– Tegnap este.

– Indulás előtt?

– Jelentem, igen.

– Postai vonalon?
– Jelentem, igen.
– Mit mondtál?
– Azt, hogy éjfél után az üzletbe érkezem, és hogy nem leszek egyedül.
– És megértette?
– Jelentem, meg.
– Máskor is voltál már itt a századoddal?
– Jelentem, nem.
– Ugye a menyasszonyod nem hitte el, hogy ilyen gépeknek és ennyi embernek parancsolsz?
– Nem.
– No, hát most aztán láthatja, hogy milyen nagy fiú vagy.
– Igen – válaszolt csendesen a százados.
– Figyelmeztettek, hogy még hidegebb is lehet?
– Jelentem, igen. Megparancsolták, hogy tartsunk több rövid pihenőt.
– És ez most az?
– Jelentem, az.
– És őrséget miért nem állítottál?
– Úgy ítéltem meg, hogy ilyen rövid időre nem szükséges.
– Öreg hiba.
– Tetszik találkozni a parancsnokommal?
– Tetszem.
– Akkor arra kérem vezérőrnagy elvtársat, ne tessék neki szólni erről az eszpresszóról, meg az egészről, máskor ez nem fog előfordulni, tiszti becsületszavamat adom.
– Majd még meggondolom – mondta a tábornok kurtán és kezet nyújtott.

Jól kiválasztva az időt, a rádióskocsi parancsnoka, egy fiatal őrmester lépett hozzá, kezében távirattal. A harcálláspontról, a törzs főnökétől érkezett, és ez állt benne: „Az ellenőrző csoport megérkezett, egyenesen kimentek a csapatokhoz." Amikor kiértek a községből, a tábornok megnézte az óráját. Fél öt volt.

Azóta sem nősült újra. Mindenki előtt nyílt titok volt azonban, hogy barátnője, a meglehetősen neves és fiatal festőművésznő Szentendrén él. Boldogok voltak így együtt. Az apja is szívesen töltötte körükben az idejét. Széles, vidám baráti társaságuk volt. Néhány katonatiszt, azután főleg szentendreiek, egészen pontosan a Pismány-hegyiek: képzőművészek, egy-két íróember. Ám az élete csak az utolsó évtizedben alakult ilyen kiegyensúlyozottá.

Akkor, a válás után az illetékesek négy év múlva bocsátottak meg neki és engedték meg, hogy felvételizzen a Zrínyi Miklós Katonai Akadémiára. A vizsga minden tekintetben fényesen sikerült. Megint Budapesten volt. Otthon, a régi szobájában lakott. Esténként, mielőtt nyugovóra tértek volna, hagyományosan apja dolgozószobájában együtt szívták el a nap utolsó pipáját. Az apja estéről estére halkan, néha suttogva, de szenvedélyes hangon vitázott a fiával arról a helyzetről, ami az országban kialakult. Közben egyikük sem sejtette, hogy milyen közel van a veszedelmes próbatétel.

Amikor az ellenforradalmi hullám elöntötte a fővárost, a Katonai Akadémia utolsó éves hallgatójának helyén volt a szíve és az esze. A Forradalmi Karhatalomban szolgált. Gyalogos járőrparancsnok volt. Később karhatalmi századot vezetett. Személyes bátorságával tűnt ki, és valamivel a konszolidáció előtt elméleti vénája is megmutatkozott. Hárman kimunkálták a karhatalmi harccsoportok utcai harcának elveit. Tulajdonképpen egy kis formás, akkor nagyon szükséges és jól használható szabályzatot írtak.

Konszolidálódtak a viszonyok, és a Katonai Akadémián is elkezdődött a tanítás. Ő is visszaült az iskolapadba. A mellén ott csillogott az újonnan alapított kitüntetés. Utolsó éves hallgató volt. Amikor diplomamunkájának témája került szóba, azt kérte, mert annyira nyilvánvaló volt a jogossága, hogy a karhatalmi szabályzat azon részét, amelyet ő írt, fogadják el diplomamunkaként, és az államvizsga bizottság előtt ezek tételeit védje meg, kiegészítve azokat a Nagy Honvédő Háború helységharcai, továbbá az utcai harcok legújabb budapesti tapasztalataival. Noha

a másik két hallgató ilyen kérést nem terjesztett elő, az Akadémia parancsnoksága figyelemre méltónak találta az ő kérését. A minisztérium illetékesei azonban nem így látták. Nagyon szerénytelen kérésnek tartották és mereven elutasították. Csak később tudta meg, hogy aki a kérést így értékelte és óriási lármát csapott körülötte, az nagyon régi ismerőse, a bíborarcú csoportfőnök volt.

Az illető ezredes volt már akkor, és az ellenforradalom idején a minisztériumban teljesített szolgálatot. Később egész idő alatt betegen kórházban és odahaza a lakásán feküdt. A konszolidáció első napjaiban már újra a minisztériumban székelt. Később, egészen a legutóbbi időkig katonai-diplomáciai szolgálatot teljesített külföldön. Nemrégen tért haza. Új dolgot bíztak rá: a csapatok vezetésének kérdéseivel foglalkozott.

Azt az ellenőrző csoportot, melynek érkezését jelezték, és amellyel a tábornok csak reggel akart találkozni, ő vezette, és meglehetősen széles jogkörrel volt felruházva. A tábornok nem tudhatta, hogy csak néhány kilométer választja el őket egymástól.

A harckocsilánctalpak nyomában hosszú és egyenes erdőnyiladékon át észrevétlenül érkeztek a tisztásra. Ott harckocsik tucatjai vackolták be magukat ügyesen a fák közé. A legmagasabb égtől a földig befagyott levegő ércesen pengett körülöttük. A településnek lassan vége szakadt. Még egy pár hangos vezényszó, a hajtóművek egy-két mély böffenése *állt* a levegőben. Azután csend lett. Fény nem villant.

Az első pillanatra szép, szinte mesébe illő volt a látvány. A telihold sugarai még jól megvilágították a havas tisztást, az egyenes, jól belőhető nyiladékkal szembeni oldalán, közel a havas fákhoz régi, düledező vadászház állt. Meredek tetején oldalra billent és így fagyott meg a magas hósipka. A kémény környékéről barátságos füst szállt a fák fölé.

A tábornok kiszállt a kocsiból és elindult az épület felé. Már évek óta különös gonddal foglalkozott a potenciális

ellenség diverziós lehetőségével. A szakirodalomból és egyéb forrásokból megközelítően pontosan ismerte ennek erejét. Ezért rendkívüli jelentőséget tulajdonított a csapatok és a törzsek közvetlen biztosításának és őrzésének. Most dühítette, hogy útját nem állták őrszemek, és tapasztalnia kellett, hogy itt enyhén szólva nem szívlelték meg az intelmét. „Ezek azt hiszik, hogy mint a teknősbéka bebújnak majd a páncéljukba, ha baj van. Lám, az eszpresszós százados sem állított őrséget. Volt honnan tanulnia" – gondolta mérgesen. Az erdészházhoz ért. Itt már nem volt olyan romantikus a látvány. Az összeomlott falakon át két tábori konyha nyomult a rossz fedél alá. Ezek árasztották a füstöt. A konyhák előtt már gyülekeztek a harckocsizók kezükben csajkájukkal. Közel az erdőhöz törzsbuszok álltak. Közvetlenül a tábornok előtt tisztek egy csoportja vette körül a ponyvával letakart teherkocsit. Platójáról már működött a kantin. Inkább érezte, mintsem látta, hogy barackpálinkát mérnek ilyen kulturálatlan körülmények között. A tábornokot valaki észrevette a tisztek közül és elkiáltotta magát: „Elöljáró! Vigyázz!". A tisztek félreléptek, utat engedtek és vigyázzba merevedtek. A tábornok jó reggelttel köszönt nekik és előírásszerűen válaszoltak amazok.

Néhány lépést tett még, amikor az egységparancsnok sietett eléje. Az alezredes magas volt és sovány. Arca szeplős, szeme kék. Kucsmája alól elővillant vörös haja. Rendkívüli eseményként azt jelentette, hogy négy fagysérültjük van, mindannyian harckocsivezetők, és a lábfejük bánta az éjszakai menetet.

A tábornok jó parancsnoknak tartotta az alezredest, habár csak egy esztendeje szolgált alatta. Ezért nem tudta mire vélni a dolgot. Jelentése után kezet rázott vele, és már éppen szólni akart a hibákról, amikor az erdészházban álló konyhák felől jó, ismerős ételszag ütötte meg az orrát. A gyomra görcsbe rándult, most érezte igazán, hogy menynyire éhes.

– Mit főznek ott? – kérdezte olyan hirtelen, ahogy az illat szállt felé.

– Sárgaborsót füstölt sült oldalassal – segítette ki az alezredest egy fiatal főhadnagy, aki a háta mögött állt a sötétben.

A tábornok szájában összeszaladt a nyál. Ez volt a kedvenc étele. Nehéz, egyszerű étel volt, és ő azt tartotta, hogy a sárgaborsót füstölt oldalassal, vagy anélkül, akárcsak a húslevest, a legjobban a hadseregben tudják csinálni, ahol nagy mennyiségben készítik, és a sárgaborsó alá minden esetben füstölt szalonna zsírját teszik.

– Adjatok nekünk két csajkát – mondta vidáman a tábornok –, és gyere te is velünk. Mondok neked egy pár keresetlen szót...

– Jelentem, ez nem a törzs konyhája. Nálunk rendes leves és sült lesz – aggályoskodott a fiatal főhadnagy az alezredes háta mögött. Az hátrafordulva leintette a fiatal tisztet, azután halkan mondott neki valamit. A tábornok és az alezredes megindultak az erdészház felé.

– Nincs őrség. – Mondta a tábornok nyugodtan. A sárgaborsó illata és várható íze lefaraghattak már valamit mérgéből.

– Jelentem, ebben a pillanatban állnak fel itt. A külső gyűrűben a biztosítás már él.

– Öreg hiba. – A tábornok egy másodpercig azon gondolkozott, hogy tegyen-e említést a kávézgató századosról. Nem szólt róla. Ehelyett megállt, nyugodtan szembefordult az alezredessel. Egyforma magasak voltak. A többiek, akik mögöttük haladtak, tisztes távolságra megálltak. A tábornok az alezredes szemét kutatva halkan beszélt. – Ha még egyszer, mondom, csak még egyetlen egyszer akár te, akár alárendeltjeid ezt a hibát elkövetik, nagyon súlyosan megfenyítlek. Értesz a szóból?

– Értettem. Többé nem fog előfordulni – válaszolta halkan az alezredes.

A konyhánál a fiatal főhadnagy várt rájuk mosolyogva. Kezében három csajkát és kanalat tartott. Egyet a tábornoknak nyújtott át, adott egyet az alezredesnek és a segédtisztnek is.

Ott álltak csajkát tartva a gőzölgő üst előtt, a harc-

kocsizó katonák között. Jókedvűen vártak sorukra. Sárgaborsó illata lengte körül őket.

Ebben a pillanatban a tisztásra hóláncaikat messziről csörgetve két fekete Volga személykocsi gördült be. Amikor megálltak, sűrű, gyors ajtócsapódások hallatszottak.

A tábornok meglepve nézett az érkezők irányába. Azután a szíve olyan irtóztatót dobbant, hogy talán a mellette állók is meghallották. Azonnal felismerte a bíborarcú csoportfőnököt. Ő haladt magabiztosan a csoport élén. Megtorpant egy pillanatra. Azután egyenesen feléje tartott.

Már ott állt előtte. Szinte semmit sem öregedett, amióta utoljára látta. Civil ruhában, akár a Nagykörút forgatagában is felismerte volna. Veres arcán egyáltalán nem látszott meglepetés. A tábornokkal ellentétben ő jól és időben tudta, hogy kivel lesz dolga.

– Jó reggelt – mondta kurtán, amikor megállt a tábornok előtt és tisztelgett. Nem jelentkezett, ahogy illett volna. Ezzel is jelezni akarta, hogy legalább egyenrangúak. – Minden vezetési ponton magát keresem, de sehol sem lelem. Lenézett a tábornok kezében lévő csajkára. – Látom, katonásan reggelizni készül.

– Fogjon egy csajkát maga is, tartson velünk – szólt vontatottan a tábornok és még mindig nem nyerte vissza önuralmát.

– Hová gondol? Nekem sok a dolgom. Meg is kérem, jöjjön most velem egy kicsit – mondta és körülnézett.

– Én pedig nem hallgatom meg most a jelentését. – A tábornok hangja nyugodtan, tompán csengett. Nagy önuralommal tartotta féken magát. Megfordult, a csajkát segédtisztje kezébe nyomta, és nehéz léptekkel az erdő felé indult. A katonák meg a tisztek is úgy tettek, mintha ott sem lennének. Néhányan lehajtották fejüket és eltűntek a sötétben.

A fák felett egészen keskeny, halványszürke csík húzódott. Pirkadt, és a szél feltámadt. A tábornok a magas hóban egyre beljebb ment az erdőben. Egyszerre csak meg kellett állnia, mert térdei puhák lettek. Úgy érezte, hogy mellére tonnák nehezednek. Homlokát és egész testét hideg,

bő veríték lepte el. Nem volt már ereje levenni kucsmáját, hogy megtörölje homlokát. Mielőtt letérdelt volna a hóra, tudatába még élesen belehasított, hogy ez volt az utolsó gyakorlat, amelyen részt vett.

Amikor tíz perc múlva a segédtisztje rátalált, kucsmája még sem volt a fején. A szél játszadozott gyér, ősz hajával.

GALGÓCZI ERZSÉBET

NE JÁTSSZATOK AZ UTCÁN

Csöndes kis utca a főváros szívében, El Grecóról elnevezve, nem messze a kormánynegyedtől. Mindössze ötszáz méter hosszú. Kétoldalt a járdát vastag törzsű, öreg eukaliptuszfák szegélyezik. A két-három emeletes, majolikacsempés, előkelő bérházak a századforduló táján épültek neobarokk és neoreneszánsz stílusban. Jól fizetett állami alkalmazottak, drága magániskolák tanárai és nyugdíjas gyarmati katonatisztek éltek a csöndes kis utcában. Üzletek, mulatók nincsenek, az utcára néző földszinti helyiségek is lakásul szolgálnak. A legnagyobb épület a jezsuiták ötemeletes rendháza, amelynek udvarát három méter magas kőkerítés zárja el a világtól. Forgalom alig van, csak az jár erre, aki itt lakik.

Továbbá az ország miniszterelnöke.

A miniszterelnök híres volt pontosságáról. Erődszerű villája kapuján minden hétköznap reggel pontosan fél nyolckor gördült ki a hatalmas, golyóbiztos gépkocsi, négy civil ruhás, állig fölfegyverzett testőrrel, akik között szinte eltűnt, elveszett a szikár testalkatú, ötvenhét éves politikus. Mindig ugyanazon az útvonalon haladtak. A miniszterelnök mélyen vallásos lévén, minden reggel útba ejtette a St. Pietro-kápolnát, meghallgatta az öreg kanonok, Bernát atya miséjét, aki diákkora óta a gyóntatója volt. (A biztonsági szolgálat emberei előzőleg átfésülték a kápolnát és lezárták a környéket.) Az áhítat után folytatva útját az El Grecóról elnevezett kihalt kis utcán keresztül pontosan nyolc óra öt perckor haladt el a jezsuiták kőkerítésébe vágott hatalmas tölgyfakapu előtt, s pontosan negyed

kilenckor ért a miniszterelnökség egyik mellékbejáratához és fél kilenckor már a dolgozószobájában fogadta titkárait.

A jezsuiták nehéz, időtől megfeketedett tölgyfakapujával pontosan szemközt, az utca túloldalán kiadó volt a földszinti háromszobás lakás. Előző bérlője, egy nyugdíjas gyarmati tisztviselő, magányos agglegény, alkonyati sétájáról nem tért haza. A rendőrség egy ideig ímmel-ámmal nyomozott utána, de mert a holtteste nem került elő és távoli örökösök sem jelentkeztek, akiknek érdekükben állt volna az öregember meggyilkolása, napirendre tértek a dolog fölött. Holmiját beszállították az Elhagyott Javak raktárába s az ablakba került a fiatal házmester ákom-bákom írásával: Ez a lakás kiadó.

Néhány hét múlva alacsony, sötét bőrű, szakállas fiatalember jelent meg a macskaköves, virágokkal dúsan teleültetett udvaron s határozott léptekkel megcélozta a házmesterlakást. Kora délelőtt volt, napfényes május, a házmester izzadt trikóban ült az ajtó mellé kitett kispadon és zsebrádiót javított. Két gyereke, az ötéves fiúcska és hároméves kislány a két oldalán guggolt s áhítattal figyelte az apa munkáját.

– Jó napot – köszönt a szakállas fiatalember s kedvtelve szippantott a virágok illatából. Kék farmert és piros inget viselt. – Szeretném megnézni a kiadó lakást.

Miguel fölpattant, a kibelezett rádiót a padra helyezte s hátrakiáltott:

– Anita! Az admirális kulcsait!

Dús hajú, andalúz szépség csettegett elő fapapucsban, ujjatlan, túlságosan rövid pongyolájából kidagadtak kemény idomai. Nyújtotta a kulcsokat és leplezetlen kíváncsisággal mérte végig az idegent.

A házmester előresietett az udvaron s kinyitotta a földszinti lakás ajtaját. Előzékenyen maga elé akarta engedni az idegent, de a két gyerek már be is surrant az ajtón. Rájuk ripakodott:

– Miért vagytok örökké a sarkamban? Mi vagytok ti, vasreszelék?

– Hagyja csak – mosolygott a fiatalember –, jól sikerült gyerekek.

– Régen láttak – mentegetőzött a házmester. – Három hónapig katona voltam. Egy hete szereltem le.

– Magát is behívták a mozgósításkor – kérdezte udvariasan a fiatalember.

A házmester belépett a lakásba s körbemutatott. – Ez az előszoba. – Az ajtók tárva voltak, az üres lakásban a gyerekek futkosása, kacarászása visszhangzott. – Ebből nyílik a konyha, a spejz, a külső vécé és a hall... Behívtak. Az én korosztályom még beleesett a szórásba. – Beljebb mentek. – Itt a fürdőszoba...

A fiatalember végigjárta a három szobát. – Bevetésen is volt – kérdezte mellékesen.

– Hála legyen ávilai Szent Teréznek, nem! – Sóhajtott a férfi és keresztet vetett. – Tartalékban voltunk... ugye, ha mégis... Ki tudta, milyen erősek a fölkelők.

– Igen – bólogatott a fiatalember s kinézett az utcai szoba ablakán. Két ablaka volt a szobának. Igen, pontosan szemközt van a jezsuiták kapuja. – Pince van? – kérdezte.

– Nincs – de rögtön hozzátette a házmester: – Így is nagyon jó a szigetelés. Nem nedves a lakás.

Álltak a szoba közepén. Az idegen jól belenézett a házmester arcába. – Én szobrász vagyok. Főleg kőbe dolgozom, gránit, márvány, ilyesmi. Tudja, ez bizonyos kopácsolással jár. Nem fogja zavarni a fölöttem lakókat?

– Á! – derült föl a házmester. – Egy süket öregasszony lakik ott egyedül, akit a lánya minden este meglátogat. De akkor már úgyis bömbölteti a televíziót.

– És a második emeleti lakókat?

– Egy tudós házaspár. Minden reggel elmennek valami kutatóintézetbe és késő este jönnek haza. Vacsorát is házon kívül esznek.

A fiatalember még egyszer körbejárta a lakást, aztán egy névjegyet és bőséges borravalót nyomott a házmester kezébe.

– Megfelel. Holnap reggel ideszállíttatom a holmimat. Addigra csináltassa meg a háziúrral a szerződést.

A házmester vigyázzba vágta magát.

– Igenis, uram!... Na gyerekek, kifelé, kifelé!

A gyerekek kirohantak az udvarra, s ugrándozva kiabálták: – Jaj, de jó! Jaj, de jó!

A szobrász nézte őket és komolyan kérdezte:

– Mi a jó, gyerekek?

A két gyerek zavarba jött és lesütötte szemét. A kislány az apja háta mögé húzódott, megkapaszkodott a nadrágszárában.

– Talán, mert maga is férfi – dünnyögte zavartan az apjuk. – Gondolja el, három hónapig nem láttak... És Anita minden este elsiratott. Előre... Ha levisznek Délre... – összerázkódott. – Bizony, ott sokan a fűbe haraptak.

A szobrász arcából alig látszott valami, mert elvadult bozót nőtte be minden vonását az orrát és pofacsontját kivéve. A szeme most félelmetesen fölizzott:

– Bizony, sokan!

Másnap reggel bútorszállító autó állt meg a ház előtt. Az új bérlő, a sofőr és egy szállítómunkás kászálódott le róla. A kitárt kapun át megpillantva őket, a házmester rohant a kispadról s a tegnapi borravaló viszonzásául fölajánlotta segítségét. Alig ismerte meg az új bérlőt, mert mindhárom fiatalember szakállt viselt. Elhárították. Kellemetlenül visszaült a villanyborotva javítása mellé, de a két gyerek kíváncsian, ujjongva lábatlankodott az autó körül. A szobrász előrement a kulccsal, a sofőr és a szállítómunkás hatalmas, koporsószerű ládát emelt le elsőnek a teherautóról s látható erőlködéssel cipelte befelé. „Biztosan a kőfaragó szerszámok!" – gondolta a házmester.

Lihegve engedték a ládát az utcai szoba közepére. A két gyerek magától értetődően követte őket.

A „szállítómunkás" fölegyenesedett. Odasúgta a sofőrnek:

– Vidd ki magaddal a gyerekeket. És ne engedd be őket.

Amikor kettesben maradtak, fölemelte a láda földelét, s egy csákányt, egy feszítővasat és egy baltát emelt ki belőle.

Hosszan kinézett az ablakon, aztán a baltával a két ablak között körberajzolt egy területet a padlón, körülbelül egy négyzetmétert. A szobrászhoz fordult.

– Addig szedd föl a padlót, amíg hurcolkodunk. Ez jár a legnagyobb zajjal.

A szobrász átvette a baltát, kipillantott az ablakon és sóhajtott.

– És ha aznap éppen kedve támad beszélgetni a kanonokkal, a gyóntatójával?

A másik hangja kissé megkeményedett.

– Akkor kárba veszett három hónapunk! – Kis gúnnyal kérdezte: – Te még sose toltál el az életedből három hónapot?

– Dehogynem! – mondta a szobrász gyámoltalanul. – De hányszor!

– Nahát! Gyerünk!

– De akkor nem kockáztattam az életemet.

A másik fiatalember föl akart csattanni, aztán hirtelen ellágyult. Aggódva a szobrász vállára tette a kezét.

– Begazoltál, Fernand? – kérdezte gyöngéden.

– Nem – mondta a szobrász komolyan. – De ennek az akciónak a sikere több mint kétséges. Az esély, mondjuk, egy az ezerhez. Ha aznap az inas egy perccel később adja be a teát..., ha aznap elszakad a cipőfűzője..., piros lámpát kap az autó...

– A kápolnától idáig nincsen piros lámpa. S az utolsó jelzést onnan kapjuk. Tíz percünk van... eltűnni.

– ... megkérdezi a kanonokot, hogy van, atyám és az hosszasan elmondja, hogy rosszul aludt az éjjel... Találnak egy alvó csavargót a kápolna fala mellett és még egyszer átfésülik a környéket...

– Ezt a tervet a vezérkar dolgozta ki, Fernand – mondta meggyőző hangon a másik. – Biztos lehetsz benne, hogy minden lehetőséget számba vettek. És nem találtak jobbat. És biztonságosabbat se. Ez is fontos szempont volt. Ha óvatosak leszünk, nem kockáztatunk semmit... Legfeljebb azt, hogy nem sikerül. De az életünket nem. – Elmosolyodott. – Neked, igazán, az időd sem vész kárba. Te ugyanúgy

szobrokat csinálsz, mint eddig. Ezek a szobrok nem maradnak meg, az igaz... De tekintsd őket úgy, mint a zongoraművész a napi nyolcórai gyakorlást.

A szobrász halványan elmosolyodott, aztán fölemelte a baltát és belevágott a hajópadlóba.

A „szállítómunkás" bányamérnök volt és a szobrász úgy mutatta be a házmesternek: – A segédem.

Csak ő lakott a házban, a segéd kiszámíthatatlanul jött és ment.

A lakást úgy-ahogy berendezték. A középső szobában, amely közvetlenül az előszobából nyílt, volt a műterem. Forgatható szoborállványok, plasztikzsákokban nyersanyag, mindenféle szerszámok, polcok, vizesvödrök, lepedők, rongyok – riasztó összevisszaság. A hátsó szobában a művész fekhelye, ruhásszekrény, néhány könyv. Az utcára néző szoba általában be volt zárva s többnyire be is volt függönyözve. Itt folyt a munka.

A két ablak között a hajópadlót egy négyzetméteren fölszedték és ástak egy másfél méter mély aknát. Amikor ez elkészült, a fenekén egy ötven centiméter magas alagutat kezdtek vájni az utca felé, pontosan megcélozva vele a jezsuita rendház kapuját. Kegyetlenül nehéz és lassú munka volt, a vájatban csak hason fekve, könyökölve tudtak dolgozni, rövid nyelű szerszámokkal, amik gazdaságtalanul továbbították az emberi erőt. A mérnök időnként bonyolult műszerekkel ellenőrizte, hogy kellő irányban halad-e az alagút. Fölváltva dolgoztak s így falaztak is egymásnak. A kibányászott, nagyon rossz minőségű, kaviccsal, zúzalékkal, salakkal kevert földet kihordták a műterembe – az aknára, a két ablak közé hatalmas, hátlap és fenéklap nélküli szekrényt toltak s ezzel eltüntették –, és amikor Fernandel egyedül maradt, ember nagyságú szobrokká gyúrta össze a földet. Kötőanyagnak egy rafinált vegyszert használt, amely ideig-óráig nemcsak egészben tartotta a „szobrot", hanem sejtelmes, opálos színt is adott neki, amitől a hozzá nem értő, legalábbis távolabbról, bízvást márványnak hihette. Egy-egy kész szobrot

azután a sofőr segítségével – estefelé, hogy minél többen lássák – fölrakták egy kis teherautóra és elszállították. A házmester ajánlkozását változatlanul visszautasították – ne kerüljön túl közel a „szobrokhoz".

Fernandel a házat – szigorú parancsra – egy percre sem hagyhatta el. Párnája alatt egy rátukmált pisztolyt őrzött, de erősen remélte, nem kerül olyan helyzetbe, hogy használnia kelljen. Ételt, italt, újságokat a barátja, a mérnök hordott neki.

A házat nem hagyhatta el – de azt nem tiltották, hogy az udvaron mutatkozzék. A kis négyszögletes patio, amelyet a szomszéd ház folyondárral befuttatott tűzfala határolt, tele volt virággal. Tombolt a mediterrán nyár, pirosak, kékek, zöldek, sárgák lángoltak a falak mentén s a vörösmárvány falikút körül. Alkonyatkor Anita megöntözi a virágokat. A férj ilyenkor inget húzott a trikó helyett és elkódorgott valahova. A nő dús idomait alig takaró virágmintás otthonka, lapockáig érő fekete hajzuhatag, barna kezében piros öntözőkanna – a jelenség maga a kihívás.

Fernandel üldögél lakása hűvös küszöbén s az jut eszébe: a barátja csak ételt, italt és híreket hoz – nőt nem.

A hason fekve bányászás eleinte irtózatosan kifárasztotta. A földet pedig el kellett tüntetni. Ezért emlékezetből másolt közismert szoboralakokat, hogy könnyebben tegyen eleget kötelezettségének: a Szamothrakéi Nikét, a Milói Vénuszt, a Belvederi Apollót, Michelangelo Dávidját... A forró estéken, elnézve ezt a tigrismozgású női testet a két, szinte meztelen, harsogó temperamentumú gyerekkel – hirtelen megáhította, hogy művészi munkát végezhessen. S a következő napokban a kibányászott földből megmintázta Anitát: A virágöntöző.

– Ajaj! – kiáltott föl egy reggel Mario, megpillantva az elkészült szobrot. – Szerelmes vagy?

– Dehogy! – tiltakozott őszintén a szobrász. – Baj az, hogy az ember az ujjgyakorlatban is örömet keres?

– Nem, dehogy baj!

Megreggeliztek, aztán munkához láttak. Az úttest közepéig akartak eljutni az alagúttal, ott aztán barlanggá

szélesíteni. Kemény munka volt, de idővel Fernandel hozzáedződött.

Munka után megvacsoráztak, iszogattak, a bányamérnök elragadtatva nézte a szobrot. Nem ismerte azelőtt Fernandelt, csak a kiképzőtáborban találkoztak.

– Istenemre, nem tudtam, hogy ilyen tehetséges vagy! – mondta elragadtatva.

Fernandel lesütötte szemét és szégyenkezve dadogta:

– Nem lehetne ezt az egyet megmenteni... Ha bevinnéd a Központi Múzeum műhelyébe, megkeresnéd Johannes urat..., jól ismer engem, s megbeszélnéd vele, hogy ha ők is látnak benne fantáziát, öntsék bronzba..., megfizetem...

Mario izgatottan félbeszakította:

– Őrült vagy, pajtás!... Ezen akarsz lebukni?... Mi most illegalitásban vagyunk. Ezt ne felejtsd el. Majd ha győztünk, annyi szobrot csinálhatsz, amennyit akarsz.

– Értettem – mondta lehajtott fejjel a szobrász. A katonák veszik így tudomásul a parancsot: Értettem, kapitány úr!

Másnap, amikor a szobrot a guruló talapzaton az utcán várakozó teherautóhoz tolták, a két gyerek azonnal észrevette. Ujjongó kiáltásuk betöltötte a csöpp udvart!

– Mama! Ott vagy, mama! Ott van a mama! Gyere, mama! A szobrász bácsi megcsinált!

Az asszony félbehagyta a virágok öntözését és csodálkozva közelebb ment a férfiakhoz. Amikor megpillantotta önmagát öntözőkannával a kezében, opálosan csillogva, sejtelmes mosollyal az arcán, szabad kezét a szája elé kapta, halk sikoly hagyta el ajkát és megzavarodva bemenekült a házmesterlakásba.

A „bujalancei hóhér" – a déli országrészekben így becézték a naponta misét hallgató miniszterelnököt, miután a szeparatisták békésen induló tüntetésébe belelövetett a nemzeti hadsereggel. Itt pusztult el Fernandel apja is, a kőfaragó, akinek egyetlen bűne volt, hogy nemzeti kisebb-

ségnek született. A tüntetés nyomán kirobbanó felkelést hetek véres munkájával elfojtották. Fernandel ott hagyta córdobai műtermét és a kiképző tábor után a fővárosba küldték, az El Greco utcába, ezzel a testére szabott feladattal.

Másnap délelőtt csöngettek a szobrász ajtaján. Éppen Fernandel falazott, megrettenve kiáltott be barátjának az alagútba:

– Mássz ki! Valaki jön!

Mario káromkodva, hasoncsúszva hátrált ki az alagútból, leporolta magát, a szekrényt gyorsan a nyílás fölé tolták s kimentek a műterembe. A mérnök a pisztolyát táskájából a nadrágzsebébe dugta s rajta hagyta a kezét.

– Ha nem muszáj, senkit ne eressz be! – suttogta.

Fernandelnek remegett a gyomra, amikor ajtót nyitott s testével rögtön el is felezte a rést. A lépcső előtt a házmester toporgott, izzadt, vörös arcán zavart mosollyal és sarkában a két ragyogó szemű gyerekkel.

– Bocsánatot kérek, szobrász úr, a zavarásért...

Fernandel megkönnyebbült.

– Tessék... Ne haragudjék, hogy nem hívom be, nagy nálam a rendetlenség.

– Én, sajnos, nem voltam itthon... én, szerencsétlen... de a feleségem... a szobor, amit tegnap...

– Igen, a mama! – kottyant közbe boldogan a kisfiú.

– Én nem tudom, egy ilyen szobornak mi az ára... eladó-e... vagy egy kis másolat... esetleg fénykép... – dadogta a férfi, mint aki maga sem tudja, mit akar.

A művész elmosolyodott.

– Nem eladó, Miguel úr. Kiállításra készült.

– Igen, igen, gondoltam – motyogta elszontyolodva a házmester. – De talán mégis..., én, sajnos, nem láttam...

– Úgyse bírná azt maga megfizetni – vigasztalta a szobrász és készült becsukni az ajtót.

– Megnézni se lehet? – rimánkodott a férfi. – Mert hogy éppen nem voltam itthon...

– Majd a kiállításon, Miguel úr! Majd adok meghívót.

– Ez a pasas szerelmes a feleségébe – mondta odabent, aztán folytatták az alagútásást. Egész nap hallatszott a tompa kopácsolás, ahogy a kemény földet csákánnyal lazították. – Milyen sokat dolgozik a művész úr – mondta tisztelettel Miguel a feleségének.

Este megfürödtek, átöltöztek, megvacsoráztak, aztán Mario elment, Fernandel pedig kiült a hűvös küszöbre. Anita öntözte a virágokat s néha rászólt a két viháncoló gyerekre: – Pszt! Ne lármázzatok annyira!

Amikor a szobrász közelébe került, bátortalanul még közelebb lépett s megszólította:

– Nem zavarják a gyerekek, Fernandel úr? Tudom, hogy nagyon fáradt.

– Nem, nem zavarnak – mondta bágyadtan, aztán figyelni kezdett. – Miből gondolja, hogy fáradt vagyok?

– Hát... aki ilyen sokat dolgozik... – S váratlanul hozzátette: – Szívesen kitakarítok magánál, Fernandel úr.

– Miért takarítana? – csodálkozott a szobrász.

– Az uram mondta, hogy panaszkodott a rendetlenségre... Nem csodálom... férfi is, művész is... Az uram sem teszi helyére még a szerszámait sem.

– Panaszkodtam? – csodálkozott Fernandel, aztán eszébe villant a délelőtti kifogás: nem hívom be, nagy nálam a rendetlenség. Elmosolyodott.

– Minden művész rendetlen, Anita. De ha valaki rendet csinálna nálam, soha többé nem találnék meg semmit.

– Nem nyúlnék semmihez, csak éppen a szemetet, port...

– Picasso sem hagyott magánál soha takarítani. Amikor megtelt egy műterme, egyszerűen fogta magát, lezárta és elköltözött.

„Ezt hülyeség volt mondanom" – gondolta bosszúsan, de szerencsére a nő nem ismerte Picassót s nem maradt ennél a témánál. Közelebb lépett, Fernandel félt, hogy melléül a lépcsőre.

– Valami másban segíthetnék a művész úrnak? Mosás, bevásárlás... Látom, sose megy el hazulról.

– Köszönöm, Anita, erre van a segédem... Tudja – magyarázta bizalmasan az asszonynak – végre kaptam egy lehetőséget, egy kiállítótermet és még nagyon kevés az olyan munkám, amit úgy igazán vállalok... Sürgősen csinálnom kell új szobrokat, ha azt akarom, hogy fölfigyeljen rám a művészvilág... Tudja – mondta egyre meghittebben, kisfiús mosollyal – még nem volt kiállításom, és az első a legfontosabb. Ha az elején megbukik az ember, utána harminc évig faraghat remekműveket, akkor sem veszik észre.

– Értem – bólogatott az asszony.

„Dehogy érted, csak hidd el" – gondolta a szobrász, s még hozzátette: – Így is a körmömre van égve a dolog. Muszáj éjjel-nappal dolgoznom. Majd utána kipihenem magam.

Az asszony zavartan babrált a hozzásimuló kislánya hajában.

– És az a szobor?... – kérdezte félénken.

– Meghívom magukat a kiállításra, Anita – mondta kedvesen a férfi. – És ha valóban annyira tetszik és már időm is lesz, megcsinálom maguknak kicsiben. – Két araszt mutatott. – Ekkorában. Jó lesz?

– Jaj, előre is köszönjük – suttogta az asszony és a gyerekekkel boldogan bevonult a házmesterlakásba.

Amikor a kápolnától megkapták az utolsó jelzést, a mérnök egy gombnyomással beállította a szerkezetet és sietve, már a feltűnéssel sem törődve, mindketten elhagyták a lakást. A kis teherautó, amelyen a „szobrokat" szállították el és szürke kőtömbnek álcázott papírdobozokban a robbanóanyagot csempészték ide, begyújtott motorral várakozott a ház előtt s azonnal meglódult, amint fölugrottak rá. Végigságuldott a csöndes kis utcán, az első sarkon jobbra fordult és leblokkolt. Átugráltak a rájuk várakozó szürke gépkocsiba s néhány másodperc múlva belekeveredtek az eszeveszett városi forgalomba. Az autó mélyébe húzódva feszülten figyelték az órát. Fernandel szíve együtt dobogott

a másodpercszámláló ugrálásával s egyre hevesebb lett, ahogy közeledett a nyolc óra öt perc.

A forgalom őrült zajában is meghallották a távoli, iszonyú robbanást. Leejtették csuklójukat, egymásra néztek és bekapcsolták a kocsirádiót.

A nyolc órai hírösszefoglalóban – behízelgő női és férfihangok olvasták be hol, milyen hadseregek csaptak össze, hol bombáztak városokat, hol volt határvillongás, felkelés, tüntetés, szökőár, földrengés, repülőgép-eltérítés, emberrablás, ópiumcsempészés, leszakadt híd, elsüllyedt tankhajó... Fernandelnek eszébe jutott, hogy egyszer éjjel az országúton elgázolt egy macskát. Ki akarta kerülni, szinte az élete kockáztatásával, de az állat egyenesen a kerekek alá szaladt. Állt az országúton, a sötétben, a vérző, üveges szemű kis semmiség fölött és – sírógörcsöt kapott.

„A bujalancei hóhér" – ezt ismételgette hangtalanul a száguldó gépkocsiban.

Fél óra múlva a főváros legelőkelőbb villanegyedében az autó befordult egy domboldalba fúrt garázsba, amelynek ajtaja magától nyílt és záródott.

A két sofőr ott is maradt – a szürke gépkocsi huszonnégy óra múlva pirosként hagyja el a garázst.

Fernandelt és Mariót a fényűzően berendezett villa első emeleti termében három férfi fogadta, egy idősebb és két fiatal. Az idősebb úr kisportolt, katonás testtartású volt, előreugró álla fölött keskeny ajkak, hideg, szürke szemek. Kezet nyújtott, parancsosztáshoz szokott hangjába meleg árnyalat lopakodott.

– Gratulálok, fiúk! Szép munka volt! Sikerült!

Mario mohón kérdezte:

– Bemondták a hírekben?

– Még nem. De otthagytunk egy őrszemet. A bujalancei hóhér kocsiját a robbanás átdobta a jezsuiták ötemeletes háza fölött és a belső udvaron zuhant le. Többet egyelőre nem tudunk... Ismerik egymást az urak?

Ismerték egymást a kiképző táborból. Kezet szorítottak.

A teremben pamlagok, asztalok, szekrények, fegyverek, négy televízió különböző csatornára állítva, bárasztal

palackokkal, teletöltött, talpas poharakkal. A parancsnok koccintásra nyújtotta poharát.

– A győzelemre!

– Függetlenség vagy halál! – felelték rá a jelszót.

– Maga különösen szép munkát végzett – fordult Fernandelhez a parancsnok s vértelen mosolyra húzódott késpenge szájaszéle. – Láttam a szobrait. Maga még sokra fogja vinni, fiatalember.

Fernandel belepirult a dicséretbe.

A várakozás feszült félórái alatt a szobrász és a mérnök csupaszra borotválkozott, lenyírták egymás haját és tetőtől talpig másik ruhába öltöztek. A hamis igazolványokat elégették egy hamutartóban. Fernandel csodálkozva bámulta meztelen arcát a tükörben – három hónap alatt mintha éveket öregedett volna.

A parancsnok elégedetten nézte átalakult beosztottjait.

– Két hét pihenő – mondta s átnyújtott egy-egy nagy összegről szóló csekket. – A tengerparton. Utána új akcióba kezdenek.

A fotelokban elnyúlva szótlanul várták a híreket.

Tíz óra felé hirtelen félbeszakadt a gyerekműsor és a közkedvelt bűnügyi riporter jelent meg a képernyőn.

– Figyelem! Figyelem! Fölolvassuk a rendőrség közleményét: ma reggel nyolc óra öt perckor merényletet követtek el Juan... – tizenegy tagú dallamos név következett – hazánk miniszterelnöke ellen. A nyomozás eddigi megállapítása szerint ismeretlen tettesek az El Greco utcában fölrobbantották az úttestet, s a robbanás iszonyú ereje a miniszterelnök gépkocsiját átröpítette a jezsuiták ötemeletes rendháza fölött a belső udvarra. A miniszterelnök és kísérői életüket vesztették.

Fernandel arra gondolt, sose mert kinézni nyolc óra körül az ablakon. Nem akarta látni sem a miniszterelnököt, sem a testőreit.

A parancsnok a telefonhoz lépett, föltárcsázott egy számot és érces hangon jelentette be:

– A miniszterelnök elleni merényletért a Vörös Brigádok magukra vállalják a felelősséget!

Nem várt választ, letette a kagylót s visszaült a televízió elé.

– Itt vagyunk a helyszínen, kedves nézőink! – mondta izgatottan a riporter.

Fernandel feszülten figyelt. A kamera előbb az úttest közepén tátongó bombatölcsért mutatta a körülötte nyüzsgő egyenruhás, meg civil ruhás rendőrökkel.

– Ebben helyezték el a robbanóanyagot, a robbanás iszonyú erejéből következtetve, hatalmas mennyiséget.

Aztán a televízióban a rendház udvarán éktelenkedő autóroncsot láthatták, olyan volt, mint egy összenyomott, összegyúrt műanyag játékszer.

– A halottakat meg a sebesülteket már elszállították – folytatta a riporter.

A kamera újra az utcát mutatta, csinált egy körsvenket.

– Ebből a két házból a lakókat azonnal ki kell költöztetni, életveszélyesen megrongálódtak.

Bútorszállító teherautók, pánikban nyüzsgő, rohangászó, cipekedő emberek. Székek, batyuba kötött ruhaneműk, mosógép, gyerekkocsi, egy árva teáskanna a törmelékes járdán – tüzek, árvizek kísérőjelensége. Végre a kép megállt azon a kétemeletes házon, amelyben Fernandel lakott három keserves hónapig. A ház teljesen ép volt s ettől a szobrász egy pillanatra megkönnyebbült. A riporter fölujjongott:

– Kedves nézőink, a rendőrség most fedezte fel, hogy az úttest alá az alagutat ennek a háznak a földszintjéből fúrták. Megkérdezzük az ezredes urat, milyen információval tud szolgálni nézőinknek?

Fernandel szíve annyira dobogott, szinte fájt, rászorította a tenyerét. Az utcai szobát mutatta a kamera, a félretolt szekrényt, az üres robbantószeres dobozokat, a széthagyott szerszámokat. Aztán egy tagbaszakadt, az indulattól szinte feketére változott arcú rendőrtiszt jelent meg a képernyőn.

– Kétségtelen, hogy innen ástak alagutat az úttest alá s innen töltötték meg robbanóanyaggal. Itt vannak a szerszámok. A lakás berendezéséből és a használati tárgyakból

következtetve hónapokig laktak itt a terroristák. A hűtőszekrény tele van friss étellel, tehát nem is olyan régen hagyhatták el a helyszínt. A lakás tüzetes átkutatása folyik, remélem, találunk olyan nyomokat, ujjlenyomatokat, satöbbi, amelyek fényt vetnek az elvetemült tettesek kilétére, és előbb-utóbb meglakolnak a példátlanul véres merényletért.

Most két rendőr taszigálta a szobába, az ezredes elé a támolygó házmestert. Nem lehetett pontosan tudni, vonakodik-e, vagy nincsen jártányi ereje. Hirtelen közelképben mutatták eltorzult arcát: rémült és kétségbeesett szeméből könnyek csorogtak lefelé s eltűntek a sötét borostákban.

– Ki lakott ebben a lakásban – kérdezte a rendőrtiszt.

Miguel alig bírt felelni, vacogott a foga.

– Egy szobrász.

– Mi a neve?

– Bent van a lakókönyvben.

Az ezredes intett, egy rendőr kitolakodott a szobából.

– Mióta lakott itt?

– Há...há... három hónapja.

– Egyedül?

– Igen.

– Kik jártak hozzá?

– Egy másik szakállas... azt mondta, a segédje. És egy sofőr teherautóval.

A tiszt a kamerába nézett.

– A teherautót már megtaláltuk a sarkon. Sikerült azonosítanunk, bár a terroristák mindent elkövettek az álcázására. Az egyik biztosító társaság tulajdona, négy hónappal ezelőtt lopták el. – Újra a házmesterhez fordult. – Hogy került ide bérlőnek az a szobrász? Mióta üres a lakás?

– Az előző lakó – dadogta a házmester – eltűnt... Egy este nem jött haza.

A főtiszt nagyot nézett.

– Eltűnt...?

Egy másik tiszt fölemelt kézzel belépett a képbe és valamit súgott az ezredesnek.

Fernandel testét nyirkos verejték lepte el. Fölmarkolt a bárasztalról egy tele poharat s egyhajtásra kiitta. Érezte, hogy valaki ránéz.

A televízióban még mindig sugdolóztak. Az ezredes a kamerába nézett, düh és mélységes megvetés volt a hangjában.

– Hát igen... Az előző lakót, egy ártatlan, nyugdíjas öregembert megöltek, hogy fölszabaduljon a lakás. És végrehajthassák borzalmas merényletüket.

A szobrász két kézzel belemarkolt a fotel karfájába, hogy föl ne ugorjon. Összecsikordultak a fogai. Ezt nem tudta. Ezt nem közölték vele. Talán attól tartottak, hogy akkor nem vállalja?... Csak a miniszterelnökről, a bujalancei hóhérről volt szó, akit ő is gyűlölt, mert megölte az apját és leigázta a népét... Hány halott ez már? Az előző lakó, a négy testőr és a miniszterelnök... De azt mondta az imént a riporter: „A halottakat és a sebesülteket már elszállították." ... Sebesültek is?...

Közben folyt tovább a közvetítés, a házmester személyleírást adott róluk. – Csupa szőr, haj, bajusz, szakáll, nem sokat ér – legyintett a tiszt – makogott valami érthetetlent a feleségéről készült szoborról, aztán engedélyt kért, hogy hadd üljön le, nem bírja tovább.

Az ezredes rámeredt:

– Férfi maga?... Mitől fél ennyire?... Volt katona?

– Voltam... A legutóbbi mozgósításkor is...

Az ezredes ráripakodott:

– Akkor szedje össze magát!

A házmesterből kirobbant a visszafojthatatlan zokogás, öklével hasztalan törülgette könnyeit, artikulálatlan hangon dadogta:

– A gyerekeim... kint játszottak az utcán... széttépte őket a robbanás!

A kamera lekapta szemét a zokogó férfiról, a riporter diadalmas arca jelent meg:

– Íme, kedves nézőink, a gyilkos merényletnek két ártatlan kisgyerek is áldozatul esett! – de a zokogás továbbra is hallatszott a teremben, elnyomva a televízió hangját.

A négy férfi dermedten odakapta a fejét: Fernandel, a szobrász zokogott.

Lefektették egy távoli szobában.

– Sokk! – mondta a parancsnok. – A kezdők gyermekbetegsége. Majd elmúlik. Vigyetek neki piát. – Gondterhelten tette hozzá. – Nehéz ezzel a humanista értelmiséggel! S ez ráadásul művész is... Kár!

Fernandel olyan fáradt volt, mintha minden erejét ott hagyta volna az alagútban. Aludni szeretett volna, de az álom nem könyörült meg rajta. Agyában kuszán kavarogtak a gondolatok, kuszán és reménytelenül, mert érezte, hogy ezeknek nem bírja elmondani, hisz olyan félelmetesen idegenek. Habozás nélkül megöltek egy öregembert, hogy a tett helyszíne fölszabaduljon. Inkább adtak volna neki pénzt s küldték volna le a tengerpartra nyaralni... Megölték a négy testőrt, akik nyilván épp olyan szegény ördögök voltak, mint a házmester, akik talán csak azért vállalták ezt a beosztást, mert nem akadt nekik más ebben a munkanélküli világban... „Vállalják a merényletért a felelősséget?" Maszlag. Akkor vállalnák, ha eltartanák a négy testőr feleségét, gyerekeit, szüleit – mint ahogy a Vörös Segély támogatja a maga, szintén aknamunkát végző, lebukott kommunistáit... Vállalják a felelősséget? Akkor adják vissza Anitának és Miguelnek életük értelmét, örömét, a két kisgyereket. Egy miniszterelnök...? Egy miniszterelnök: semmi. Báb. Egy politikai csoport előretolt jelképe. Ha meghal, ha megbetegszik, ha megbukik, a helyére lép egy ugyanolyan – mert minden szerep, minden forma megtalálja a maga kitöltőjét. De egy gyerekből még minden lehet: Picasso, Einstein, García Lorca, Gagarin, Jézus Krisztus!... Ó, Anita, te kecses virágöntöző! Elmentél a halottszállító kocsival, mert nem hitted el, nem hihetted, hogy vége, nincs segítség!...

Körülvettek engem a halál kutyái...!

Estefelé fölkelt a heverőről és sápadtan, égő szemmel a parancsnok elé állt.

– Elmegyek! Nem csinálom tovább!

A parancsnok szájából csak egy késpenge látszott. A szeméből is.

– Ahogy gondolja – mondta kiismerhetetlen hangon.

A többiek nem néztek rá.

Fernandel körülnézett, de Mario tekintetét is hiába kereste. Leejtette vállát és kilépett a teremből. A villa kapuja magától nyílt ki előtte s hangtalanul becsukódott. Elindult a kihalt, békés utcán, a villák sűrű, illatos kertjeit őrző vaskerítések mellett. Minden lépésnél várta az éles ütést a hátában, amitől fölrepül a golyóütötte ember fejéről a kalap s a holttest mellé hullik a földre. De nem történt semmi. Egy kanyar után valami bizonytalan, félénk reménység szivárgott a lelkébe, lassankint betöltötte egész valóját, kiegyenesítette meggörnyedt hátát, ruganyossá tette lépteit: hazamegy Córdobába, megmintázza Anita-Pietát, aztán megkeresi a nőt, meghódítja, boldoggá teszi és sok-sok fekete szemű, higany-eleven kisgyerekük születik – hiszen még mindketten olyan fiatalok!

Amikor belépett córdobai műtermébe, az ajtóval szemközt kedvenc hintaszékében egy sosem látott szakállas férfit talált. Pisztolyt tartott a kezében. A Vörös Brigád, vagy a rendőrség? – ez volt utolsó gondolata. De nem mindegy? Aztán átlőtt szívvel zuhant a padlóra.

GERŐ JÁNOS

RÖVID KIMENŐ

Szerencséje volt. Éppen kilépett a laktanya kapuján, máris jött egy üres taxi. Leintette heves karmozdulatokkal, és a kocsi néhány pillanat múlva már robogott vele a város központja felé.

– Látom, sürgős – mondta a vezető amikor elindultak, és kacsintott, mint aki tudja vagy legalábbis sejti, hová siet. De, mintha észrevette vona, hogy bizalmaskodik, mintegy magyarázatképpen hozzátette: – Maga is jól jött nekem. Az embert mindig kiviszik a külvárosba, aztán onnan visszafelé legritkábban akad utas. Kivéve itt a kaszárnyánál. Itt majd mindig akad valami fuvar. Hová is megyünk?

– Békásmegyerre! De ne az új lakótelepre, a faluba.

– Akkor téphetünk, mert mindjárt este lesz – felelte a taxis, és jól megnézte a katonát, mint aki azt kérdezi magától: lesz ennek pénze kifizetni ilyen távolságot?

A kiskatona észrevette a fürkésző pillantásokat, s megértette, mi az oka. Mégse szólt, gondolta, hadd eméssze addig magát, ha ilyen hitetlen. Különben is ideges volt, még mindig az iménti, s a délutáni eseten járt az esze. Szabályosan, kihallgatáson jelentkezett, úgy kapott eltávozást. És mi lett belőle? A nyolcórás eltávozás már a felére csökkent, legfeljebb másfél órát tölthet Áginál. Ha visszafele is kap taxit, esetleg kettőt. És miért? Kettős balszerencse miatt. Az első: ő kezeli a helyőrség hangostechnikai berendezését. Nem teljesen egyedül, van még két idétlen segítsége, de ő felel mindenért. Na mármost: valaki hozzápiszkált az erősítőközponthoz, s elnémult minden. Őt pedig még kimenőruhában elkapta Bakó hadnagy:

– Élesdi, szép gyerekem!

Már a megszólítás is baljós volt. Valahányszor a „szép gyerekem" elhangzott – meg kell hagyni, majd mindig jogosan – utána kemény megpróbáltatások következtek, aminek a vége nemegyszer laktanyafogsággal végződött. Ezért hát érthető, ha Élesdi honvéd úgy állt meg a kanyarban, az udvaron, mint a cövek.

– Ne olyan sürgősen! – folytatta a hadnagy. – Ne hagyja itt hibásan az erősítő központot, mert ha nem csalódom, maga felel érte! Na, nyomás, az üldözött majom fürgeségével, és ha kész lesz, nekem jelentse!

Másfél órájába került, de megcsinálta. Szalai, az a kétbalkezes segítsége rontotta el a készüléket, vele még majd számol, ha az eltávozásról visszajön. S mert elkezdődött a balszerencse, mindjárt jött a második. Hosszas keresgélés után meglelte Bakó hadnagyot, annak jelentette, hogy a készülék üzemképes, s utána mindjárt megcélozta a kaput. A rosseb se tudja miképpen lehetséges, de tény: két gomb hiányzott a zubbonyáról. Alighanem akkor esett le, amikor a padló fölött a csatlakozásokat végignézte, vagyis számtalanszor leguggolt, lehajolt. Természetesen a kapunál vigyorogva állította le a szakaszvezető:

– Élesdi honvéd, vissza! Nézze körül magát, a szentségit neki!

Körülnézte, azonban semmi rendkívülit nem vett észre a „szerelésén". A cipőfűzőjét szorosabbra kötötte, a megengedettnél kissé hosszabbra nőtt haját a sapkája alá gyűrte olyan ügyesen, hogy szinte kopasznak látszott. Azután újra megkísérelt átjutni az őrségen. Az eredmény elképesztő volt. Most a tizedes állította meg kéjesen sziszegve. Palócföldről származván röhögtetően mondta a szöveget, ha ezen most röhögni lehetett volna:

– Mágá isten bármá! A gombjáit eladtá? Nem ákár esetleg pucéron menni a városba? Várjá meg, amíg á menyászszonyáig ér, áddig ne vetkezzen!

Ez az utolsó mondat esett legrosszabbul. Mi tagadás, valóban azért siet, hogy Ágival pár órát édes kettesben tölthessenek. De mi köze ehhez a tizedesnek? Egyáltalán, hon-

nan tudja, hogy menyasszonya van?... Akkor már persze felfedezte, hogy a zubbony gombjai hiányoznak, igyekezett is gyorsan eltűnni, miközben szidta magát a hülyesége miatt. Ilyesmiért megkurtítani a kimenőjét? Máskor nem mulasztotta el minden ruhadarabját körbenézni, mielőtt a kapun ki akart menni. Ez esetben meg?... Felvarrta a gombokat, de mint azt várni lehetett, most már teljes semmiségért még kétszer visszazavarták a kaputól. Ráadásul nem a szakaszvezető, nem a tizedes, hanem egy nyavalyás öregkatona. És még ez is balfácánnak szólította...

Végül mégis kijutott, és íme vágtatnak a fővároson keresztül Békásra! Alul mentek a Moszkva térnél, majd végig az Árpád fejedelem útján, azután a Szentendrei úton. Az esti világítást már bekapcsolták, az „ostornyelek" fényei még a távolabbi utcákban is gyors egymásutánban gyulladtak ki. Ha Aquincumot elérik, onnan már tizenöt perc taxin. Ágnes már türelmetlenül várhatja, hiszen tudja, hogy jön. Az is csak most jutott eszébe, hogy Bakó hadnagy fültanúja volt, amikor Áginak elmondta ezt a szerdai eltávozást. A szakaszparancsnok még vigyorgott is és gúnyosan megjegyezte: „de biztos benne, Élesdi honvéd". Bakó hadnagy is nőtlen, és tetszene neki Ágnes, ha lehetne. Ám nem lehet, és ez a lényeg, mert Áginak nem kell más, csak Élesdi honvéd. Igaz, egyszer-kétszer rávillantotta a szemét a hadnagyra, alighanem azért, hogy ő könnyebben megkapja az eltávozást. Mert ravaszok ám a nők, sok férfi észre se veszi mennyire. Persze az a lényeg kiért, meg miért ravaszkodnak...

Még nem érték el Aquincumot, amikor az úttest közepén egy nő integetett kétségbeesetten a taxinak. Semmi kétség nem lehetett, az ő kocsijukat akarta leállítani. Két világítótest között hadonászott, éppen ott, ahol leggyengébb volt a fény, ezért alig lehetett észrevenni sötét ruhájában. A gépkocsivezető nagy rutinnal fékezett, de mert Élesdi elöl ült, és későn vette észre, hogy megállnak, homloka a szélvédő üveghez koccant. – Az istenit – mondta dühösen, miközben fájó testrészét tapogatta.

– Itt komoly baj van! – fakadt ki a taxis, azzal már nyitotta is az ajtót maga mellett. S hogy milyen jó szeme volt, azt

Élesdi honvéd is tanúsíthatta. A fiatalasszony domborodó hasára szorítva a kezét, fájdalmasan nyögött minden szót:

– Jön a gyerek. Jaj... nincs itthon a férjem, jaj, vigyenek kórházba!

Milyen kacskaringósat káromkodott Élesdi ebben a pillanatban, az leírhatatlan. Azt se bánta, ha kihallatszik a Zsiguli ablakán. Düh és kétségbeesés fogta el: mi lesz, ha ezt a nőt most kórházba szállítják? Mikor ér ő Ágneshez? A további útirányról kétsége se lehetett, mert a taxisofőr félreérthetetlenül közölte vele:

– Az utas vagy kiszáll, vagy jön velünk vissza!

– Vissza? – horkant fel Élesdi. – Én rendeltem ezt a taxit, vagy más?

– Háromszáz méternyire van a HÉV-megálló, onnan továbbmehet.

A nyavalyatörést fizetem ki a számlát – akarta mondani, azonban a taxis megelőzte:

– Ha úgy gondolja, fizetni se kell, de én ezt az asszonyt beviszem valamelyik kórházba. Kiszáll, vagy velünk tart? Ha igen, nem számítom fel még egyszer az utat. Sejtem, hová siet... nőhöz. Feleségéhez, szeretőjéhez, menyasszonyához, nem érdekel, csak higgye el, sietünk vissza.

Megjátssza velem szemben a nagylelkűt – állapította meg Élesdi, és még dühösebb lett. Ma már a harmadik akadály az asszony. Minek lehet nevezni ezt a balszerencse-sorozatot, ha nem valami előre elrendelt dolognak? Nem babonás, arról szó sincs, de mégis! Három ilyen marhaság összejöhet egymás után?... A taxi tovább nem kell, az egyszer biztos. Potyán utazott idáig, ez is valami. A HÉV ilyenkor tizenkét percenként jön, ha kilép, talán elkapja. Annak nincs tilos jelzése, nem kerülhet közelkedési dugóba, megy olyan gyorsan, mint az autó. Sőt! Vagyis egy százast megtakarít néhány percért. Így is az Ági pénzén utazik, mert most csak az „asszony" a kereső, kéthetenként háromszáz forintot kap tőle. Ehhez hasonló rendkívüli kiadásokra. Viszont, ha a százas megmarad, jó néhány üveg sört adnak érte a kantinban.

Kikászálódott a kocsiból, s abban a pillanatban a karjaiba

hullott a nő. Nem játszotta meg magát, mert úgy belemarkolt a vállába, hogy férfi se tehette volna különben. – Jaj, segítsen beülni! – szakadt fel belőle a kétségbeesés, és ha lehet, még jobban belemart a húsába. A körme helye ott maradt, azt fájdalmasan érezni lehetett, s neki ebben a pillanatban jutott eszébe, mit mond majd Áginak, ha a körmök nyoma felől érdeklődik. Ez a gondolat csak felvillant benne, közben a vajúdó asszonyt szinte beemelte a kocsi ülésére. Furcsa, émelygő szag jött a nő szájából, ettől azonban most nem undorodott, mert olyan volt, mint a frissen fejt tej szaga, amit a nagyapjáéknál, falun sokszor érzett, amikor a sajtárból ivott. Miközben az asszonyt ott akarta hagyni, vigasztaló szavakat szeretett volna neki mondani, de az úgy felsikoltott, hogy rossz volt még hallgatni is. Utána pihegve suttogta: – A táskámban van egy törülköző. Adja ide, már jön a fejvíz... – Ettől a „fejvíztől" valósággal megrémült. Mi lehet az? Keresgélt a nő táskájában, míg végre valami törülköző-félére bukkant. Adta oda olyan készségesen, mintha ettől a mozdulattól mindjárt minden baj elmúlna.

– Nyugodjon meg, már megyünk is – vigasztalta a vajúdó nőt a gépkocsivezető, miközben megfordult az úttesten. – Megcélozzuk a Rókus kórházat, ott ismerősnek számítok. Elég sok kismamát vittem már oda. Ne is gondoljon addig a jövevényre, tíz perc az egész, legfeljebb tizenöt... Azért, ha nagyon fáj, szóljon, majd tülkölni fogok, hogy adjanak szabad utat. A szakmabeliek megértik, a sok hülye maszek meg legfeljebb átkozódik. Maga ezzel ne törődjön. Azt mondja meg, amíg még ilyen szépen vagyunk, a férje hol dolgozik, hol értesítsük?

Az asszony még mindig pihegett az előbbi rohamtól, felelni sem tudott. Élesdi meg a nagy felfordulásban csak most vette észre: már visszafelé robognak. Ki akart pedig szállni, itthagyni az egészet, és most mégis visszafelé jönnek. Nem is értette, miképpen zavarhatta meg őt így az egész dolog. Mert rendben van, hogy már a taxit is átadta, ebbe belenyugodott első haragja után, de hogy még ő utazzon ellenkező igányba?

– A férjem katona Szekszárdon – mondta a fiatalasszony.

– Elszámítottuk magunkat, csak egy hét múlva kap szabadságot. Így terveztük. És én teljesen egyedül vagyok... Anyám Csepelen a gyárban, apám meg nem is tudom, valahol vidéki szerelésen, talán Dabason.

– Nyugalom, asszonyom, én is katona vagyok! – szólt Élesdi abban a pillanatban ösztönszerűleg, de mintha nem a maga hangján dadogott volna. Az izgalomtól szinte gagyogásnak tűnt a mondata, pontosan úgy, mintha nem az ő torkából jött volna. Pedig csupán azért zavarodott meg, mert eszébe jutott a menyasszonya. Mi lenne, ha Ági járna így, és nem akadna, aki bevinné a kórházba? Megszülne az utcán? Nem ez a helyzet, nem állapotos, legalábbis reméli: nem! De azért az ember mindenre gondolhat. Mit tud ő tenni, ha ez az asszony előbb akar szülni, mint ahogy a kórházhoz érnek? Semmit! Pedig itt már alighanem segíteni kell, mert úgy jajgat a szerencsétlen, hogy az valami borzasztó... Milyen furcsa az emberi természet, erre is csak most döbbent rá Élesdi. Az asszony az ő húsát markolássza, a szoknyája felcsúszik egészen a hasáig, de neki eszébe se jut olyasmire gondolni, ami férfi meg nő között lehet a pucér testet megpillantva. Inkább sajnálta a kismamát, mert megértette: a fájdalom miatt már a szégyenérzet is elhagyta. Micsoda kín lehet ez?

Átkozottul lassan haladtak. A Szentendrei út elején autóbuszok és teherautók közé szorultak be, moccanni is alig lehetett. De ez a taxisofőr dörzsöltebbnek bizonyult mindenkinél, kivágta magát a legnehezebb helyzetből is. Igaz, nem mai gyerek volt már, legalább negyvenéves, s mozdulatairól látszott: régen vezet. Ha valami tejfelesszájú kerül be ilyen forgalomba, kétszer annyi idő kell visszafelé. Ez képes volt kiszállni a kocsiból, kiabálni, tülkölni, magyarázkodni, míg szabad utat nem kapott. Akadtak, akik megértették, miért sietnek, ezek készségesen segítettek. Egy autóbuszvezető magasabb üléséről bepillantva a taxiba nevetve mutatta: látja, milyen nagy pocakja van a fiatalasszonynak, közben félig keresztbefordult az úton, megakasztva a forgalmat, hogy ők továbbhaladhassanak. Neki meg – mert nyilvánvalóan látta kétségbeesett ábrázatát – biztatóan kiál-

totta: – Ne félj, öcsi, meglesz a gyereked, mindenki így jön a világra!... Biztosan mások szintén azt hitték, hogy az ő gyerekéről van szó... Hát, egy parányit most már az övé is, ha így belekerült a szülés előkészítésébe.

Miközben elég idétlenül meg-megvigasztalta a fiatalasszonyt „ne féljen, mindjárt ott leszünk", „nyugodtan markoljon bele a vállamba, ha úgy könnyebb" és ehhez hasonló bölcsességekkel traktálva – felderengett neki valami a családi szájhagyományból. Eszerint ő szintén elég zűrös körülmények között született. De erről csak olyankor beszéltek, akkor is keveset és suttogva, ha a családfő nem hallotta. Ugyanis a papa volt a bűnös abban, hogy a mama majdnem az utcán szülte meg első fiát, mármint Élesdi Bálintot, vagyis őt. Mindez nem bűnös könnyelműségéből vagy nemtörődömségéből következett, hanem az okoskodásából. Mert sokszor a papa még ma is jobban tud mindent, mindenkinél. Például a szülésnél is. Amikor a mama érezte a fájdalmakat, ugyanígy mint ez a fiatalasszony, akkor elküldte a papát a harmadik utcába egy ismerősükhöz, gépkocsiért. Ez a szomszédjuk ígérte meg, hogy beviszi a mamát a kórházba, ha rosszul lesz. Ott akkor éppen rádiót szerelt a szomszéd, ezt pedig a papának látni kellett, méghozzá beleszólási joggal. Mintha abban a pillanatban a világon semmi nem lenne fontosabb, mint az ócska rádió, ők belemelegedtek a javításba. A szomszéd becsületére legyen mondva, többször megkérdezte: nem kellene menni? A papa erre nagyvonalúan felelt: – Ezek még első fájdalmak voltak, nem sürgős. Majd, ha ötpercenként jön a fájás. – És tovább barkácsolták a rádiót. A mama meg közben az utcán, a ház előtt jajgatott, idegeneknek kellett hozzá orvost hívni. És arra már nem volt idő, hogy kórházba menjenek. Mire a papáék az autóval előkerültek, ő, Élesdi Bálint már úgy üvöltött az ágyban a mama mellett, mint a fába szorult féreg.

Hanem ez a kismama nem fog így járni, azt, a taxis mellett ő is garantálja. Most már két-három percen belül ott vannak a Rókusban, jó helyen hagyják a fiatalasszonyt. Biztos kezekben. Ha nem is tudja megvárni, de holnap

megérdeklődi: fiú-e vagy lány? Esetleg mindkettő. Mert igen nagy a kismama pocakja. És majd megírja Szekszárdra, vagy inkább megtáviratozza abba a kaszárnyába, mi lett az eredmény.

Miután így elgondolta magában, azért egy kis lelkiismeretfurdalást még mindig érzett. Mi lett volna akkor, ha teszem azt, nem katona a férje? Akkor nem segít? Elég soká felelt magában, de talált mentséget. Nem a katona férj hatotta meg, hanem Ágira gondolt, és általában az ilyen helyzetbe jutott asszonyokra. És azoknak a férjére. Mert, ugye, nem olyan nagy dolog ez a kimenő, három nap múlva megint kaphat, most legfeljebb nagyon rövid lesz. Ezt Ági meg fogja érteni. Neki olyan menyasszonya van, hogy, szóval le a kalappal. Tavaly két hónapig nem találkozhattak, mert ő Leningrádban volt egy tanfolyamon, de egy mondat nem hallatszott, hogy ilyen nehéz lesz meg olyan. Hanem amikor hazajött nyolc hét után, azt a boldogságot, meg mindent, azt érezni lehetett, hogy Ági rá várt mindennap. Ha neki most azt mondanák: befejezte az életét, elmondhatná, hogy ismerte a boldogságot... Na persze, azért lesz gyerekük nekik is. Mert gyerek nélkül a házasság... ebben biztosan igazuk van az öregeknek... nem igazi.

Ügyesen lavíroztak a Rókus kórház elé. A fiatalasszony már valósággal csoszogott, alig volt benne jártányi erő. És szinte hihetetlen, de mosolygott. Olyan szívderítő mosollyal, mint a kisgyerek, ha nagy öröm éri.

Az öreg róka, a taxis futott előre, de az biztos, hogy most nem a pénzért futott. A portást kérdezte mindjárt, és hevesen gesztikulált a kezével, mutatta a fiatalasszonyt, akit Élesdi karonfogva vezetett. Ő nem is értette meg először, mi a helyzet, csak sokára fogta fel a portás szavait:

– Kérem, értsék meg, egyetlen ágyunk sincs!

– Mi az, hogy nincs?! – akarta mondani, és közben a fiatalasszonyt támogatta. Leültette az asszonykát a padra, és ő is vitatkozott: – Azonnal kapcsolja az ügyeletes főorvost! Mit képzel? Én a szabadságomat áldozom fel,

mert az utolsó pillanatban érkezek, maga meg itt halandzsál!

– Édes apuka! Nem eszik olyan forrón a kását, menjenek egy kicsit tovább, Kőbányára – kedélyeskedett a portás, amitől Élesdi mindjárt káromkodhatnékot kapott, de azért fegyelmezte magát:

– Vegye tudomásul, én véletlenül kerültem ide. Menet közben vettük fel a fiatalasszonyt, akit most látok életemben először. Az utolsó percekben vagyunk! Az lehetetlen, hogy itt egy szülést ne tudjanak levezetni.

Bizony, lehetséges volt. Hosszas telefonálásra lejött az emeletről egy orvos, az közölte, hogy senkit nem képesek befogadni. Ügyeletes volt, a szavát senki sem merte kétségbe vonni.

– Hát, akkor gyerünk a Gizella kórházba! – adta ki a parancsot a taxis, de még hozzátette: – Maga jön velünk?

– Mit képzel rólam? – felelte Élesdi dühösen. – Ketten vettük fel, ha nem csalódom.

– Na, jó – szabadkozott a sofőr, de tudom mennyire sietett. Még káromkodott is.

– Én káromkodtam? Mert már régen el lehetett volna intézni a dolgot, ha ezekben lenne egy kis emberség. De van? Mondja meg, van? Elhiszi nekik, hogy egy ilyen nagy kórházban egyetlen ágy sincs?

– Szóval jön? Ez a lényeg! – állapította meg a sokat tapasztalt ember fölényével a taxis. De azért most újra megnézte magának a fiatalembert... Mégse olyan tetű, mint először feltételezte. Sőt! Határozottan szimpatikus. Elmehetett volna még a Szentendrei úton, mégsem tette. Pedig dühös volt. Ugyan miért? Na, nem nehéz kitalálni. Mert csak megsejdítette, milyen szituációba került. Talán életében először állt választ előtt. Ha otthagyja a vajúdó nőt, akkor valóban rongy ember. De még szűkölve, szipogva is ittmaradt. Nem kisebb dolog ez, mint bármily nehéz helyzetben választani...

Ha rábíznák, és megkérdeznék egyszer, nyugodtan elmondhatná, hogy nem mindig gondolkoznak jól a nagyokosok. Ha ugyan okosok. Mert tőle is kérdik ám a gyere-

kei, kit válasszanak példaképül, meg hogy kit tiszteljenek. Miféle marhaság ez? Azt főleg az éjszakai sofőrök tudják megmondani, kit kell tisztelni. Azt, aki későn este is siet haza, a munkája után. Azt kérdezte most nemrég a fia, hogy a felnőtteket miért kell tisztelni? Ugyan miért? – kérdezi ő is. Mert idősebbek? Röhögni kell. Hányszor vitt ő haza nála idősebb „kuncsaftot", aki úgy integetett – elnézést a pontos megjelenítésért –, hogy fél kézzel fogta a „szerszámot", a fal tövében, mert a sok fröccs vagy sör már nem fért meg belül, és miközben fékezett mellette, még akkor is rázta le magáról az utolsó cseppeket. Ezt kell tisztelni? Mert idősebb? Ugyan, ne röhögtessük ki magunkat!

A Kőbányai úton alig volt forgalom. Olyan gyorsan megérkeztek, hogy az már szinte tréfa volt az előbbiekhez képest. És az orvosok is mások, szívélyesek. Lejöttek a kismama elé ketten, két „szőketúró" orvos, és az ő magyarázkodásukat szinte figyelembe se véve, már vitték el a fiatalasszonyt. Ezek már azzal se törődtek, ki az apa, ki nem, csak a kismamára ügyeltek.

– Hallja, mondok én magának valamit – kezdte a taxis, amikor a vajúdó asszonyt kiragadták a kezükből. – Itt van mellettünk a cukrászda, szusszanjunk meg egy percre. Megérdemeljük. Maga ihat egy konyakot is, de én csak egy kólát. Benne van?

Élesdi Bálint beleegyezett:

– Nem bánom, ha már így összekerültünk..., és az a négy-öt perc már nem számít.

– Nem, mert kiviszem Békásra, és csak Aquincumtól kezdünk el újra számolni – felelt a taxis, azután még hozzátette: Nem jószívűségből teszem... megígértem. Különben a kismama egy százast adott. Abból még futja visszafelé.

Volt hely, hamar kihozták a konyakot meg a kólát. Megitták, és gyorsan fizettek.

– Azért engem csak érdekelne, fiú lett, vagy lány? – szólalt meg Élesdi a presszóból kifelé jövet.

A taxis felnevetett:

– Mit gondol, nem megy az olyan gyorsan!... Különben látom, már nem sajnálja annyira ezt az időveszteséget.

– Sajnálni, sajnálom – dünnyögte a kiskatona –, de azt még jobban sajnálnám, ha ott hagytuk volna az út közepén.

Mondani akart még valamit, magyarázkodni, azonban érezte, hogy képtelen lenne kifejezést találni. Most, amikor némán felidézte a történteket, fogalma sem volt, miért gorombáskodott, miért nem értette meg mindjárt, miről van szó. Mert, ugye, nemcsak kimenő van a világon, és nemcsak ők, Ágival ketten. Olyan jókedv szállta meg, hogy kacagni tudott volna, ha nem szégyelli a taxis előtt. S ha megkérdeznék, arra se lenne képes válaszolni, mitől lett ilyen vidám hangulata, hiszen mindjárt lejár az eltávozása, és a menyasszonya még messze van.

A csikorgó autócsorda nagyrésze már pihenni tért, szabad útjuk volt, szinte repültek. A kiskatona legalábbis szárnyalt, csapkodott magában, arra gondolt: született egy új ember, és arra is, hogy milyen váratlan fordulatok eshetnek meg bárkivel.

OBSITOSOK

Cserregett a telefon, felkaptam.

– Ismeri vágóbélát – hallottam egy hangot (de nem értettem mit mond, mert nem kérdezett, hanem közölt valamit, amiről én semmit se tudtam).

– Mi – micsodát ismerek...?

– Vágóbélát!!! – és hogy meggyőzzön: – úgy tájékoztattak, az elvtárs ismeri. Együtt szolgáltak a határőrségnél... – Kis szünet, a telefonáló biztos a feljegyzéseit böngészte, mert aztán folytatásképpen hangsúlytalanul és értetlenül sillabizálta a számára kínai szakkifejezéseket. – Felderítőzászlóalj-műszaki-közvetlen... Nos?!

Mondtam, hogy stimmel, ott vitézkedtem annak idején, de „vágóbélára" nem emlékszem. Az nem lehet, felelte, mert együtt voltunk, s biztosan emlékezni fogok, ha megerőltetem magam, de különben nem olyan ügy ez, hogy – hogy én is – hogy nekem – csak egy kis szívességet kérnének... Neveket nem tudok megjegyezni, mentegetődztem, így hát nem tagadom én vágóbéla létezését; szívességet pedig kérhetnek tőlem, tessék, hallgatom... Akkor jöjjek ki háromra, várnak.

... Amikor a gyárhoz érkeztem, az üzem portása a markomba nyomott egy pléh belépőt, s intett, hogy jobbra menjek. A földszintes csarnokok mögött, az igazgatósági épület második emeletén ablaktalan, homályos, vak folyosón találtam meg a pártirodát. A szőnyegen poros talpnyomok: rosszul takarítanak, vagy sokan jártak ma itt – gondoltam gépiesen. Valaki elém jött.

– Én telefonáltam. Én vagyok a titkár. Én – még mindig

nem engedte el a kezem, és negyedszerre még nyomatékosabban ismételte meg, talán zavarában: – *én* igazán sajnálom, hogy ide kellett fárasztanom, de... – Hirtelen elunta a formaságokat, legyintett. – Üljön le. Tessék, ide.

Visszament íróasztala mögé. Szemben vele egy férfi ült, mozdulatlanul. Feléje fordultam, mert a titkár nem mutatott be neki. Ahá! – ő az, aki miatt... Úgy látszik, tanúféle vagyok... És fene tudja, hogy ilyenkor mi a szokás: odalépjek hozzá, vagy se...? De ahogy ránéztem, kiszaladt a számon:

– Szevasz, Buci!

– Ő a Buci? – kérdezte a titkár élénken. – No, nézd csak!

– Mi így hívtuk.

– Szóval most már megismeri Vágó Bélát az elvtárs?

Hát persze! De még mennyire! Hogyisne ismerném...!

De mindezt olyan lelkendezve akartam mondani, ahogyan a régen látott barátnak örülünk – és ez nem illett ehhez a homályos szituációhoz. Bólintottam csak.

– Maga is ismeri Gáll elvtársat? – kérdezte a titkár Vágót, de ő nem fordult felém, csak megvonta a vállát. Maga elé meredt, mintha zavaros vízbe bámulna.

Hülyeség volt idejönni – gondoltam. Izzadni kezdett a kezem, rátenyereltem a térdemre. És mintha meleg daganat püffedt volna a hasamban! – kihúztam hát magam, hogy ne nyomjam. Fojtott itt a levegő...

– Mondja, Gáll elvtárs, tud arról, hogy ő – a titkár szemével társamra intett – pofozkodott?

– Összeverekedett valakivel...? Kérem, én tíz éve nem láttam... Nem tudok róla semmit.

A titkár az asztallapot szemlélte. Turcsi orrú, fiatalos férfi. Göndör haja ék alakban lehúzódott a homlokára. Nagy, lapos metszésű szája volt, s az arca kétoldalt húsosan kipofásodott, mint a hörcsögé. Fejét behúzta a feszülő kabátba domborodó hatalmas vállai közé, a felsőtestével pedig előredőlt, mintha most rögtön szét akarná rágni maga előtt az íróasztalt. Úgy látszik, ő is kényelmetlenül érezte magát. Végül is felvetette a fejét, s zöld szemében

láttam az elszánást: a kutya istenit, beszéljünk nyíltan, ha már meg kell lennie!

– Nem mostanról van szó! Akkor, amikor együtt voltak – mégse mondta ki, hogy: az ÁVO-nál –, pofozott ő akkor embereket?!

... Mintha pofoncsaptak volna, úgy elöntött a forróság és a düh. Aztán meg a csodálkozás és a szégyen. Mert ilyesmiről tudni is megalázó, szemtanúnak lenni is bűnrészesség... Határőrök voltunk, zöld ÁVO-sok. Behívhattak volna gyalogosnak is, vagy akár tábori ministránsnak. Nem kérdezték, hová akarunk menni, fejünkbe nyomták a zöld tányérsapkát, és azt mondták, legyünk büszkék, mert mi „a munkásosztály ökle" vagyunk!... Most miért ülünk így itt, mi hárman, miért hallgatunk konokul, miért méregetjük egymást gyanakodva...?

– Hülyeség – mondtam idegesen. – Akárki nekünk eshet, és megvádol, csak mert...

– Higgye el, én nem... – kezdte a titkár mondani, de a szemében makacsságot véltem látni.

Vágó hirtelen felkapta a fejét.

– Ki kell mennem!

Sután felállt, megindult nyikorgó műlábán, biccentve egyet minden lépésnél – és mi némán néztünk utána, amíg behúzta maga mögött az ajtót.

– Ötpercenként kimegy. Nem bírja tartani, *szegény* – mondta a titkár, hogy lássam, nem elfogult ő! Biccentettem, hogy tudom: az akna, amelyik levette a lábát (ilyen finoman mondják ezt az aknászok), mindkét combját és a hasalját is megszórta szilánkkal. A hörgő motorú weapon pléhfenekén, ahogy a dűlőúton rázkódtunk vele a városi kórház felé, ide-oda ömlött a vér a csizmáink alatt; majdnem fekete színű, sűrű vér, tetejét belepte a por, és Vágó, akinek fejét az ölembe fogtam, hogy ne verődjön hozzá az ülésdeszkához, légnyomástól bedagadt szemmel, ijedten és csodálkozón bámulta a kocsi fenekén áramló vértavat, s kiabált, hogy még egy derékszíjjal szorítsuk el a combját (mert a sebesültek mindig nagyon gyakorlatias tanácsokat adtak nekünk, rémülteknek, hiszen a borzalmas

seb még csak lüktetett, az őrjítő kín majd órák elteltével jelentkezik, ha ugyan azt megéri még az ember...). A jugoszláv határnak azt a kis darabját – a nyár végére poros-szürkévé változott erdőszél előtt húzódó drótkerítést, a mi oldalunkon széles irtással, ami szántóföldekbe folyt át – ma is magam előtt látom; egy nagy rémület szinte belénk égeti az emlékképeket. Razzia volt, mindenfelé katonák nyüzsögtek, autók birkóztak a homokkal, oldalt és hátrafelé csúszkálva ingerülten berregtek, a közelben puskák és rakéták durrogtak, és ebben a nagy kavarodásban szinte senki se figyelt fel arra, hogy egy aknász felrobbant. Ameddig a szem ellátott, mint egy lassított filmfelvételen, járművek és emberek mozogtak körülöttünk, de mind a maga útján haladt, velünk senki se törődött – kocsink vánszorogva mászott a műút felé, mikor mi repülni szerettünk volna, s az ijedtségtől, undortól és dühtől fekete izzadtságfoltok ütöttek ki vászongimnasztyorkáink hátán: de a közömbös és érzéketlen világ nem törődött a mi lázas izgalmunkkal...

– Mi bajuk van ezzel az emberrel? – kérdeztem keserűen és támadólag, mintha engem is megvádoltak volna vele együtt.

– Nincs nekünk bajunk – magyarázkodott a titkár – azazhogy van... Illetve, éppen azt szeretnénk megtudni, hogyhát...

– Ez egy szerencsétlen, nagyon szerencsétlen...

– Na, de hát én...

– Még mi is csak bántsuk?!

– De hát nem ütöttem a hasamra, hogy...!

Kifulladva elhallgattunk, és ellenségesen néztünk egymásra. Ha most egy rossz szót mond nekem – hiszen úgy felkeveredett bennem a múlt –, hát én ráüvöltök, szándékosan és kihívóan és sértegetve ráüvöltök, hogy: de magas lóról beszél most, elvtársam! – miért, maga hol volt ötvenegyben? – én ÁVO-s voltam a határon, maga meg itt tépte a száját az üzemben, kvittek vagyunk, elvtársam...! De ahogy megint a válla közé húzta a fejét, s előredőlt az íróasztalra – úgy tűnt nekem, megadóan, mintha rá-

feszítették volna – és arra kért kurtán és csendes szóval, hogy beszéljek, milyen embernek ismertem Vágót – az indulatom kissé lelohadt.

– Szerencsétlen fiú! – vágtam ki azonnal, s lestem, tiltakozik-e? De nem szólt semmit. – Tulajdonképpen olyan régen volt mindez... Mit is mondjak...? Ja, igen! Ez talán érdekes – és most már folyt belőlem a szó. – Vágó zabigyerek. Ez nagyon bántotta őt. Mindenféle kérdőíveket kellett kitölteni, sokszor hetente egyet, és Vágó, erre nagyon pontosan emlékszem, mert sokat röhögtünk rajta, mindig egészen fekete lett a szégyentől, amikor az adatok diktálásánál kiderült, hogy ő az anyja nevét viseli... Kérem, ez még ötvenegyben volt, s az idő tájt ez... Mi, ugye, még úgy nőttünk fel, hogy szégyen az, ha valakinek nincs apja. Hát igen... Katonák voltunk, untuk magunkat, sokszor a dühünket is így vezettük le – hecceltük egymást. Vágót néha fél óráig is froclizták, ő meg ült az ágyon, tette, hogy olvas, aztán egyszer csak felugrott, úgy kapcásan, és a csizmáját vaktában odavágta valakihez. Persze, nem csak őt hergelték, de hát az ilyen érzékeny ember...! Talán kis kora óta mindig evvel csúfolták... Nemigen volt hát beszédes. Amúgy is egy kicsit – azt hiszem – hogy is mondjam... nehéz felfogású! De azért szerettük, mert jámbor jószág, s amikor felrobbant, irtóra sajnáltuk! Ez még katonaidőnk elején volt. Pár hónap múlva – közben mások még csúnyábban jártak – elfelejtettük őt... Én még ezután majd három évig szolgáltam, nem csoda, hogy az események eltemették bennem ezt az embert.

– No és – a titkár kissé zavartan nézett rám –, amiért idekértem, a pofozkodás...?

– Határőrök voltunk – nyeltem egyet. – Mások járőröztek, mi, műszakiak, raktuk-szedtük az aknákat...

– Arra gondolok, hogy azért mégis, nem volt ott lehetőség arra, hogy valaki ilyen dolgokat kövessen el?

– Milyen dolgokat?

– Hát – nem tisztességes dolgokat. Mondjuk ki nyíltan: törvénytelenségeket.

– Erre mindenhol volt mód! De hát mi, kiskatonák, és

ott a határon...? – Az ingerültség, mert értelmetlennek és megalázónak tartottam ezt a beszélgetést, megint csak elöntött. – De hát miért feltételezi ezt róla?!

– Mert ő mondta!

– Ki? Kicsoda?! – hűltem el.

– Ő – mutatott az ajtóra, az éppen visszatérő Vágóra. – Hogy embereket pofozott. Ezt mondta. Tanúk előtt.

– Hogy volt ez? Halljuk csak! Mi az istent beszélsz te itt összevissza?!

A bizonytalanság is ott szorongott a nagyhangúságom mögött, mert hátha elkövetett ez a szerencsétlen valami disznóságot, én meg itt tisztára mosdatnám őt...!

Vágó lezöttyent a székére, és műlábát kinyújtotta maga elé. A halántéka dudoros volt, mintha törés után rosszul forrt volna össze a csont. Pofacsontja erős, az álla pedig abnormisan széles. Bőrében kis fekete mitesszerek ültek, s a szemek alatt még mindig nem szívódott fel a kékes elszíneződés: a robbanás emléke az, a megpattant hajszálerekből a bőr alá szivárgott a vér. Vágó most nem sunyta le a fejét. Kérdéseinkre kelletlenül, kurta mondatokban válaszolgatott, s így kirajzolódott róla a valóságos kép.

... Felgyógyulása után az Államvédelmi Hatóságtól megkapta a német gyártmányú („természetes járást biztosító") műlábat, és leszerelték. Gondoskodtak a megélhetéséről is. Hiszen ha szakmája lett volna, se tudta volna folytatni nyomorékon. Egy gyárban helyezték hát el, irodai munkára. Az anyja – akkor még élt – egy ideig sopánkodott, átkozódott, aztán a fejébe vette, hogy a fiának meg kell nősülnie, ne legyen egész életére szerencsétlen: talán érezte is (rákja volt), hogy ő nem sokáig gyámolíthatja őt. Az anya munkahelyén, a szikvízgyárban, volt egy lány, akit cserbenhagyott a szeretője, s ő egyre növekvő terhével és szégyenével vállalkozott is erre a házasságra. A fiú üzemének vezetői jót akartak, a feleségét is felvették a gyárba; vékony kis szőke nő volt, gyenge alkatú, koraszülött gyermeke is meghalt. Nem lehetett másra használni: küldöncként foglalkoztatták. Levelekkel, kézbesítőkönyvekkel, nyalábnyi műszaki rajzokkal ténfergett ide-oda a gyárban.

Vágó már akkor is, szerencsétlensége óta, ilyen állandóan kijárkálós volt, vagy az illemhelyre ment, vagy onnan jött, ez így ment egész nap. Az asszonykát heccelni kezdték a munkatársai, hogy micsoda férje van, biztos nem is férfi! – nincs neki *az*, levitte az akna, nohiszen, szép kis házasság... Vágó mordan és szótlanul őrölte napjait, s az asszonyka szintén hallgatott; keskenyre szorított szájjal, mintha éppen egy veszekedésen lennének túl, úgy ment mindig a férjével, egy fél lépéssel előtte, mert hát annak lassú bicegését nem győzte türelemmel. Az ellenforradalom alatt egy nap hazafelé igyekeztek a gyárból, Vágó feldúltan és elkeseredve, le-piszkos-ÁVO-sozták, és a munkatársai közül (akik rossz modorú némaságát, állandó ki-be járkálását nem szerették, s persze, gyenge munkaerő is volt ő a négy elemijével!) senki nem állt mellé. Esős nap volt, sár és latyak a járdán; Vágó megcsúszott és elvágódott. Tehetetlenül evickélt a földön, nem tudott lábra állni, a feleségére kiáltott, hogy segítsen neki. Az asszonyka ott ácsorgott, két lépésnyire tőle, csak bámult rá, mintha nem értené a helyzetet – aztán megfordult és elment. Többé nem is látták. Az asszony családja úgy tudja, disszidált, de elmenetele előtt a szüleit se kereste fel, és odakintről se írt levelet. Így maradt hát Vágó egyedül. Átjött ebbe az üzembe, mert ez közelebb esik a lakásához. Az SZTK-ügyeket intéző csoporthoz tették, ott van azóta is. Barátságtalan ember, amerre ment, mintha fekete felhő vonult volna előtte, mögötte. Persze, itt sem szerették. Célzásokat tettek ÁVO-s múltjára. Nem tudják ki s mi ő, hogyan vesztette el a lábát. Azt suttogták, hogy valamikor hírhedt alakja volt a Sztálin úti kazamatáknak, s az ellenforradalom alatt régi „ügyfelei" szinte agyonverték, akkor kellett amputálni a lábát. Már a jelenlétében is tárgyalták ezeket a pletykákat, félhangon, de úgy, hogy ő is hallja; hiszen – istenem! – de hosszú a nyolc óra egy hivatalban...! Vágó csak nyelte a megaláztatást, hallgatott – mert konok és buta fejével soha nem tudta kívágni magát semmiféle kényelmetlen helyzetből. Gyerekkorában verekedett az elemiben, a katonaságnál a csizmát csapta közénk, most pedig... Vala-

melyik nap a háta mögött, rosszmájú pusmogók egyike egyenesen hozzá szólt: „Ugye, maga ÁVO-s volt?" „Az voltam" – mordult Vágó. „Embereket pofozott, mi?" Ahogy végignézett a tenyérbeszaladó, gúnyos arcokon, kivágta: „Pofoztam! Mit szólnak hozzá!"... A hivatalnokok a párttitkárhoz rohantak, hogy ők ilyen „alakkal", akinek ki tudja, mi nyomja a lelkét, nem dolgoznak együtt! Nem szívnak vele egy levegőt! Különben is, jó lenne utánanézni, hogy mi van a múltjában...!

Vágó felállt.

– Ki kell mennem...

Sokáig hallgattunk kettesben. A titkár előredőlt az íróasztalra, lehelete homályos foltocskában csapódott le a politúros lapra, azt bámulta, aztán az ujjával firkálni kezdett bele.

– Szerencsétlen ember – mormolta maga elé. – Nyomorult élet... És ki felelős érte?!

Felhúztam a vállam: ki felelős az áldozatokért? Ki felelős egy egész történelmi korszakért?!

– Elkerül egy másik gyárba. Mondjuk, ez a legjobb megoldás. Ott nem tudnak róla semmit. De ott mi lesz vele?

Megint csak felvontam a vállam: nem nehéz kitalálni, hogy mi lesz. Evvel a természettel, és evvel a púppal a lelkén...?

– De hát hogyan tudnánk segíteni rajta? – nézett rám a titkár.

Szégyelltem már vállat vonni, mert nem közömbös voltam én, csak tehetetlen. Miként ő is tehetetlen volt és tanácstalan. Ültünk, bámultunk egymásra. Úgy éreztem, teljesen üres vagyok, csak valami homályos keserűség és rossz érzés kavarog a gyomromban.

– Beszéljen vele – kért a titkár. – Próbálja megmagyarázni neki a helyzetét, és hogy viselkedjen okosan. Próbáljon beleilleszkedni a társadalomba. Beszéljen vele! – ragaszkodott most már görcsösen az ötletéhez, mintha az lenne az egyedüli kiút, pedig csak a gondját akarta megfelezni velem. – Meg kell neki magyarázni az életet! – De máris leintette önmagát. – Nem tudom, mennyit ért meg belőle...

Nehéz eset, nagyon nehéz... – Aztán felcsillant a szeme. – Talán valami iskolába kéne beíratni! Igen, igen! Beszéljük rá, hogy tanuljon! De ha... – zavartan az állához nyúlt – de ha nem akar tanulni?! Akkor mit csinálhatunk vele? Semmit... Akkor se lehet az utcára kitenni... És miért tanulna? Dehogyis fog ilyenre vállalkozni! Hogy a nehéz feje miatt ott újabb megaláztatások érjék? Nem igaz? Hajaj – sóhajtotta – pokolian nehéz helyzet...!

Amikor elváltunk, olyan részvéttel, meleg együttérzéssel szorongattuk egymás kezét, mint akik közösen gyászolnak valakit és egymást vigasztalják. A titkár fáradtan, zavartan a tehetetlensége miatt, még egyszer elnézést kért, hogy kifárasztott ide a világ végére – s én tétován kitámolyogtam.

A homályos folyosón szétnéztem, hol találom Vágót; hiszen megígértem, hogy beszélek vele. Mit mondok majd neki? Nem tudom... És nem láttam őt sehol. Az ajtók előtt elbotorkálva nem tudtam rájönni, melyik lehet az a hely, ahová szegény annyit jár. Egyre gyorsabb léptekkel igyekeztem kifelé. Majd eljövök holnap. Vagy holnapután. Külön kijövök, és akkor – majd akkor... De tudtam, hogy ámítom magam. Hiszen van nekem enélkül is elég gondom!

De akkor mi ez a gombóc a torkomban?

A külvárosi kultúrház előtt gumikerekű, hatalmas platójú stráfkocsiról eregették le a söröshordókat. A kocsis meg az egyik rakodó lent állt – fent a másik rakodó, egy műanyag köténves, nagydarab alak fütyörészett. Idősebb férfi jött arra a lányával, s a fal mellé gurított hordók miatt csak egészen a kocsihoz szorulva, egymás háta mögött lépegetve tudtak elhaladni. A rakodó leszólt a kocsiról: „adj egy csókot, cicabogár!" És mert a lány rá se nézett, leugrott a járdára, hátulról megmarkolta a kabátgallérját és a haját, maga felé fordította, és ijedten sikoltozó szájába bele akart csókolni. Az apa odafurakodott közibük, hogy pofon vágja a rakodót, de hát az nagy melák ember volt, csak a mellébe tudott a kisöreg belebokszolni. Közben magából kikelve

rikácsolt. Hogy micsoda tempó ez! – szeme láttára teperik le a lányát! – de az az idő már elmúlt, amikor az ilyen alakok mindent megengedhettek maguknak!!! – Csődület támadt. Az emberek befurakodtak a hordók közé és kiabáltak. A bámészkodók felugrottak a stráfkocsira, onnan élvezték a jelenetet. A nagydarab rakodó elébb csak röhögött, aztán elcsendesült, ide-oda forgatta a fejét, és vörösen égett a füle. A táskás szemű és ritkás ősz hajú apa (aki izgatottságában elvesztette a kalapját) már csak hörgött, mások beszéltek és hadonásztak helyette; leánya végre kivonszolta őt a tömegből, belekarolt és eltűntek.

A nagy tumultusból kigomolygott egy kisebb csoport, és benyomultak a kultúrház előcsarnokába. Középütt az erőszakoskodó rakodó. Már nem hallgatott, ő is magyarázott és terjegetett a kezével: olyan csuklója volt, mint egy gyerek dereka. Nem lehetett tudni, hogy ő menekült be az előcsarnokba a tömeg elől, vagy ez a kis felháborodott csoport cipelte be magával, hogy valamiképpen ellássák a baját...?

Végre előkerült a kultúrotthon igazgatója, egy ideig meglepődve nézte ezt a dühös dongással kavargó forgatagot, aztán kezdte kifelé hajtani őket: igen, igen, ő majd rendet csinál, nyugodjanak meg, feljegyzi a tényállást és jelentést ír, mert, persze, ez nem maradhat büntetlenül, de elébb mindenki hagyja el a helységet, csak a tettes maradjon itt, a többiek távozzanak szépen, délelőtt van, még nincs nyitva a ház, takarítani kell, viszontlátásra máskor... Az emberek elszivárogtak, a bejárati ajtót lezárták. A rakodó ácsorgott csak ott valakivel, és hogy ne lássák a zavarát, az üvegajtón keresztül integetett ki a söröskocsisnak, hogy mindjárt megy, várjanak rá.

– Hadd fusson! – mondtam az igazgatónak, mert ismerem az ilyen nagy melákokat mint ez a sörös, akik mindig bajba keverednek a hülye vicceikkel, pedig tulajdonképpen nagyra nőtt kölykök, akik utólag szeppennek csak meg, hogy mit is csináltak.

Talán el is engedjük, ha nem lép oda hozzánk a büfés – kopasz fejű, italtól szétmállott arcú vénember –, akinek

a sört hozták, és nem kezd suttogva magyarázni, hogy jobb ha nem vacakolunk evvel a pasassal, ismeri ezt is, meg a barátját is, aki, ni! – ott áll vele (ahogy háttal fordult nekik, óvatosan, a saját mellén keresztül mutatott csak oda). Ezek ÁVO-sok, illetve hát azok voltak... Az a másik, az pláne nagy sarzsi, mindig csak autón járt. Aztán annak a kisöregnek, aki a lányát védte, meggyűlt velük a baja, mert textil-nagykereskedő volt valaha, és ötvenben két vég szövet miatt árurejtegetésért és rémhírterjesztésért elkapták.

Ennek hallatán leesett az állam. Az igazgatóra néztem, láttam, vörös a homloka.

– Nem félek én tőlük – mondta alig titkolt méreggel, úgy, hogy ők is hallhatták. – Én is ÁVO-s voltam!

A büfés elinalt mellőlünk, mi meg azokhoz léptünk.

– Szaki bácsi – vigyorgott a nagy melák –, ugye nem izél velem? Egy kis vicc volt az egész...

Az igazgató rá se hederített, a társához fordult.

– Maga kicsoda? Miért van itt?

A zöld vadászkalapos, piros arcú, vékony orrú férfi megrázta magán a bőrkabátot, végigmért mindkettőnket, aztán olyan kedveskedő-formán elmosolyodott.

– Barátja vagyok ennek a marhának – bökött a sörösre. – Tanúskodnék, ugyebár, amellett, ha éppen muszáj – megállt, várta, hogy muszáj-e tanúskodni, vagy elengedik őket – szóval tanúskodnék, hogy csak vicc volt, egy kis vicc. Ugye, megértjük egymást, öreg harcos?!

Az igazgató nyelt egyet, s a szeme alatt kiütközött egy vörös folt; negyven év körüli, gömbölyű férfi volt, kicsit elhízott, mint általában azok a káderek, akiket annak idején nehéz fizikai munkából emeltek ki. Én még a katonaságtól ismertem, egy mozgókönyvtárat sírtam ki tőle a mi örökké jövő-menő műszaki szakaszunk számára.

– Miért gondolja, hogy megértjük egymást – kérdezte a zöldkalapostól.

– Az elébb... mintha azt hallottam volna... Hol szolgáltál, öreg harcos?

Ilyen kérdésre nem lehet nem válaszolni; aki katona volt, tudja ezt.

– Kiképző egységnél voltam politikai helyettes, aztán a harmadik határőr kerületben kultúrtiszt. Megoperáltak gyomorfekéllyel, és leszereltek ötvennégyben. – Ezt szép engedelmesen mondta, de utána dühös gúnnyal elmosolyodott. – Meg van elégedve velem?

– Igen – a magázástól kissé elsavanyodott a bőrkabátos.

– És maga hol szolgált?

– Én...? Hát – szóval én is csak voltam valahol... Ez a szerencsétlen – lökte meg maga mellett a rakodót – slapaj volt nálam. Ismerem, belevaló, rendes gyerek. Ezt elhiheted nekem, öreg harcos!

A „belevaló gyerek" szolgálatkészen vigyorgott, jobb karját bedugta a kötény mellrésze mögé, bal tenyere pedig a combja mellett csüngött, akár egy élettelen tárgy; én arra gondoltam, hogy ha hirtelen közénk csapna vele, mindjárt nem lenne ilyen ártatlan és élettelen ez a hatalmas kéz.

– Hozzá se nyúltam az öreghez, szaki bácsi – szólt a rakodó. – Akárki láthatta, hozzá se nyúltam. Pedig ő majdnem megütött! De én hozzá se nyúltam...

– Pedig ha te odacsapsz! – húzta el cinkosan a száját az igazgató. – Mi?!

– Hát az már igaz! – és elégedetten kidüllesztette a mellét. – Sokan mesélhetnének erről!

– És most ilyen melóban kell törnöd magad?

– Mit csináljak? Kitettek. Én se így számítottam...

– De azért te – az igazgató a zöldkalaposra sandított, és kijavította magát: – *ti* mégiscsak megvagytok...! És ez a fontos!

A zöldkalapos megélénkült, előbbre lépett.

– Bizony, öreg harcos, most lébecolunk, ki így, ki úgy... Az ember megjegyzi a jót is, meg a rosszat is... Mert talán egyszer még... – Megrázta magán a bőrkabátot. – Hiszen érted te ezt!

– De még mennyire értem!

Az „öreg harcosnak" titulált igazgató egy ideig ingatta a fejét, felfújta az arcát, s az orrán át szuszogott. Aztán – immáron minden cinkosság nélkül, mert megtudta, amit tudni akart – így szólt:

– Hát akkor felvesszük a jegyzőkönyvet. – A bőrkabátosra nézett. – Akar tanúskodni? Hátha rendőrségi ügy lesz.

Annak kiszaladt az arcából a vér, és beharapta a száját.

– Épp csak erre jártam... És mert a barátom, gondoltam, miért ne segítsek rajta, ha minket mindenki úgyis csak...! – Nem folytatta. Hátrébb lépett. – Én tulajdonképpen nem láttam semmit.

– Szaki bácsi – keseredett el a nagy melák –, hiszen mondom, csak vicc volt... Nem ütöttem meg a palit. Ne legyen már maga is ilyen velem! – Még nem értette meg, amit a társa már tudott, hogy: nem egy cipőben járnak ők az igazgatóval. – Van nekem úgyis elég ellenségem, amióta pisis káder lettem... És hát nem nyúltam hozzá az öreghez, egy ujjal se!

– Enyhítő körülmény – bólogatott az igazgató. – Belevesszük a jegyzőkönyvbe. Menjen csak be szépen az irodába, oda ni!

A rakodó elballagott, társa, a zöldkalapos pedig mire észrevettük, már a kijárati ajtónál volt. Megrántotta, de az be volt zárva. Hirtelen sarkon perdült, vissza mifelénk, mintha attól tartana, hogy hátulról rárohanunk. Húsz lépésről nem láttam jól az arcát, homályos folt volt csupán, csak a szeme villant meg, ahogy éjszaka az árokba fordult autó egy fénycsóvát vág fel az égre – ijesztően!

– Hozzák már a kulcsot – szólt oda az igazgató. – Kezeltetni kéne az idegeit!

Aztán végigvártuk, amíg előcsoszog a portás, kinyitotta és bezárta mögötte az ajtót. Akkor egymás felé fordultunk.

– Ez nem is igaz, ugye?!

Pedig igaz. Az előbb még itt állt mellettünk. Karnyújtásnyira. És még itt szorong bennem a rettenet, amire pedig évek óta már csak úgy gondoltam, mint amire egy hegyet görgettünk...

A bánya külszíni fejtésénél kerestem Obert.

Forró, száraz szél söpört a mesterséges völgyekben. Ezt a vidéket, ameddig csak ellátni, megnyúzták, feltrancsíroz-

ták; az erdőket leborotválták, a lehántott föld alatt aranyszínű homok, s még mélyebben, a széles vágatokban: fekete szén. Az egykori dombhátakat és az újonnan összetúrt homokpiramisokat meg se lehetett különböztetni egymástól, halott, holdbéli táj.

A mesterséges völgyet kitöltötték a járművek: a keskeny vágányú csillesor mellett végtelen szállítószalag hullámzott görgőin megdobva a szenet, középen a teherautók és nagygépek csapása, a legszélen fürge dömperek poroztak.

Oldalt megálltam, kimásztam a fülledt kocsiból, és bámultam a gépek áradatát.

A szélső járműsorból kiugrott egy dömper, felém billegett a folyós homokban, az orrom előtt lestoppolt, és vezetője ledobbant elém.

Majdnem meztelen férfi volt: lábán autógumi külsőből szabott ormótlan szandál, lágyékán kifakult, cseppnyi klottgatya lógott – más semmi rajta. A nap feketére égette, vállán gyulladásosan hámlott a bőr. Zavartan bámultam rá, majdnem ijedten. Nem lepődtem volna meg, ha ez a kannibál egyszerűen belém harap.

Inas karját hirtelen fölemelte – mint aki most lesújt rám –, és lekapta a napszemüvegét.

Nagyot nevetett.

Nem is a napszemüveg nélkül leleplezett arcra, hanem erre a harsogó, torokból kierőltetett, nem vidám, inkább kihívó és kaján hahotázásra ismertem rá.

– Ober, te vagy az?!

Egymásra borultunk (és orromat megcsapta a csípős, állati izzadtságszag).

Ober azonnal közölte, hogy „mindent tud" rólam; felesége könyvet vitt haza a könyvtárból, ő meglátta a borítón a szerző nevét, és leleplezett. Diadalmasan pillantott rám.

– Mért keresel? Most engem akarsz megírni. Így van?

– Így valahogy. Tudod – katonatörténeteket írok, és te...

Ober kijelentette, hogy ő aztán tud mesélni a katonaságról; menjek utána a „nájlon bárba", ott beszélgethetünk.

– Az anyja tepsi! – röhögött még egy nagyot, és kamaszosan mellbe bokszolt. – Így kell összefutnunk annyi év után!

Felmászott a dömperre, és elrobogott.

Csak álltam, bámultam utána, izgatott és zavart mosolygásom még mindig az arcomra feszült. Röhögő Ober – ahogy az osztályban hívtuk – ősidőket idézett fel bennem, történelem előtti időket, valami sosem volt múltat, amit csak az emlékezet őrizget, és a fantázia alakít egyre szebbé: az édes és ostoba ifjúságot.

Együtt jártunk gimnáziumba. Ober soha nem tanult, óra előtt átfutotta a leckét és tudta. Mint az üvegpohár, olyan feje volt. De hiába a kitűnő ész, műveltség és kultúra nem ragadt rá. Mindent tudott, de a hun hadjáratok vagy Arany János költeményei egyaránt nem érdekelték. Különösen a történelem- és magyarórákat hallgatta olyan furcsálkodó és gyerekes közönnyel, mint aki egy szót se hisz el abból, amit tanítanak. Gyanakvóan, arcán a hazudozást leplezni kész gúnnyal figyelte a tanárt, egyszer csak nevetett egy nagyot, és félhangon, jókedvűen azt mondta: „ezt a tésztát!". Egy ideig vadócnak és gyerekesnek tartották, de aligha jutott volna felsőbb osztályokba, ha a felszabadulás után nem alakul nálunk a városban egy bányászgimnázium lelkesen fiatal, kommunista tanárokkal. Ober német katonai nadrágban, amerikai khakiszínű lumberjackban, svéd pilótasapkában feszített, nyakában, az ing alatt vagányosan kötött női selyemsál. Ezt a tésztát! – ordította egy órán tízszer is, s a háború utáni kritikai szellem és a múltat fölényesen szemlélő légkör szentesítette, hogy tanár és diák együtt mulasson a tananyagon. Különben is óra helyett tüntetni járunk az államosítások mellett. Ober egyszerre volt kerékpáros pártfutár, falujáró, agitátor, buzgó donhuán és Tarzan legjobb magyar tanítványa. Szüleivel kint a hegyek között, egy távoli akna gondnoki lakásában élt; sokszor iskola helyett is az erdőt járta, fákon lógott, barlangokat fedezett fel, és orvvadászként töltötte idejét. Amikor a hetediket elvégeztük, egyik bukott osztálytársunk rábeszélte, hogy szökjenek meg, és álljanak be az idegenlégióba. A határról hozta vissza a rendőrség. Később, úgy hallottam, tiszti iskolára jelentkezett.

A külszíni fejtés központi telepe két tucat egyforma

barakk. Hol van itt bár? Kiderült, az is éppen olyan barakk, mint a többi, csak hosszanti oldalfalait kiemelték, így a söntés az állópultokkal szabadon szellőzött a melegben. A köznyelv azért keresztelte el „nájlon bárnak", mert keresztül lehet látni rajta.

Barátom már ott téblábolt. Toalettjén csupán annyit változtatott, hogy felvett egy olajfoltos, kifakult kék inget, ami begombolatlanul lengedezett a hasán. Az arcán valószínűleg tenyérrel törölte szét az izzadságot és a port, mert vörösre égett bőrén szemétől a füléig, körkörösen, feketés sávok húzódtak, akár egy harciasan kifestett maori fejvadásznak. De ez a bolond külső illett hozzá.

Az állópult mellett nekihelyezkedtem a beszélgetésnek.

– Mi lett a katonai karrieredel?

– Azt, haverom, széthordták a verebek! – harsogta Ober. – Már az indulásnál gellert kaptam. Én ugyanis vitorláztam srác koromban, mindig komáltam a varrógépeket, ezért repülőtiszti iskolára jelentkeztem. Tök biztos, hogy felvesznek, gondoltam, hiszen akik velem együtt jelentkeztek, azt se tudták a repülőgépről, hogy motorral megy, vagy pedállal hajtják. Bekerülök a bizottság elé, kérdeznek, forgatnak, köpöm a válaszokat. Végül az egyik benyögi: a második világháborúban melyik volt a győzedelmes gép, a Messerschmitt vagy a JAK vadász? Nem értettem, mit akar. Elsorolom a műszaki adataikat: szárnyak fesztávolsága, maximális sebesség, repülési távolság, fedélzeti fegyverek tűzereje, satöbbi! Érted! Ehhez nincs mit hozzátenni. De csak szivóskodik, válaszoljak egyenesen. Az annyát, mintha nem ő jött volna hátulról mellbe...! Mit cifrázzam? Mindenkit felvettek, csak egy nyavalyatörőst nem meg engem. Átpasszoltak politikai tisztnek. Nahiszen! Tudod, hogy a dumától mindjárt viszketni kezd a májam. Ott meg nyomták a sódert! Nem bírtam én azt laffogás nélkül. Két nap múlva behívat a parancsnok, egy irtó masszív cselovek, és azt mondja: három hónapig tart az iskola, addig fogjam be a pofámat, mert itt nincs kecmec, szebb fiúkat is betalicskáztak már a Fő utcai hadbíróságra. Attól kezdve a Sztálin-szobor meg én hallgattunk a legbölcseb-

ben. Felavattak, hadnagy lettem. Reménykedtem, hogy a légierőhöz kerülök, ahogy kértem. Megkapom a beosztásomat, és majd hanyatt dőltem: az őrszolgálathoz tettek! Akkor még dörzsölt palinak tartottam magam, nem mutattam, hogy ez bassza a csőröm. Csak amikor az ÁVÓ-s káderesnél jelentkeztem, akkor nyögtem be, hogy nem akarom félrevezetni a pártot, de volt egy határátlépési kísérletem, és emiatt nem vagyok méltó a bizalomra. De a pasi pofánröhögött, hogy tudják ők ezt, legalább megbecsülöm a bizalmat, amit belém helyeztek. Ilyen bitangul dolgoztak. Az annyát! Nem ringattak kőbölcsőben, felfogtam, hogy a markukban tartanak. Ki kellett volna lépnem a buliból. De nem akartam belátni, hogy átvertek, fiatal krapek voltam, nem nőtt meg a kókuszom... Fülelj csak jól, és írd meg az életemet. Az színtiszta művészet lesz és nem olyan óhéber duma, amivel a könyveket telesmoncálják. Szóval idekerültem a városba, a hatos aknára. Hogy mi ebben az érdekes? Megtudod, haverom, csak figyelj, mint a cigány az Andrisra! A hatos akna mellett tábor volt, és akiket oda bevarrtak, azok keccsöltek lent a bányában. Mi meg őriztük őket. Érted? Egy rongy mandró volt a parancsnokunk. A mi bőrünkre akart nagyfiú lenni. Az ilyen a legrosszabb! Mint sámliról a székre, székről az asztalra, úgy mászott rajtunk egyre feljebb. Amikor odakerültem, főhadnagy volt, másfél év múlva őrnagy. Kedves viccei voltak. Például: egy hadnagy társam szolgálati útról nem jött egyenesen vissza, hanem egy kis kerülővel elvitette magát a falujába, és ott a sofőrjével együtt beszivornyázott, amikor pedig befutott a táborba, visszaugatott a górénak. Ezért hét évet kapott. Azt mondod, kitolás? Akkor én is ezt mondtam. Pedig irigyelnem kellett volna, hogy milyen mázlista. Mert ez egy mindennapos, piti ügy volt, haverom, így éltünk, csak ezért meséltem el. Megismerkedtem itt valakivel a városban. Tanítónő, elvált asszony. Rettentően egymásba estünk! Nősülni akartam, de ahhoz engedély kellett. Az őrnagy lenyomoztatta a nőt, és kideritették, hogy kuláklány. A faterja tényleg összegüzült húsz holdat, és nem akart bemászni a töszöcsöbe, kikiáltották kuláknak.

Mindegy, az engedély ugrott. Csakhogy fél év múlva útban volt a srác, ismét beadtam a kérelmet. Szolgálati úton sehogy nem kerülhettem meg az őrnagy véleményezését. Ő meg úgy befeketített, hogy a felsőbb szervek megparancsolták, szakítsak a nővel! A körletet sem hagyhattam el, a góré megtiltotta. Őriztem a rabokat, de rab voltam magam is. Néha éjszaka lógtam ki az asszonyhoz, vagyis hát a későbbi feleségemhez. Különben sem hagyhattam volna ott. Nagy hassal. Akkoriban nem lehetett elumbuldázni az ilyesmit. Emlékszel? „Asszonynak szülni kötelesség, lánynak szülni dicsőség!" De fene megeszi, én akartam is, hogy kölyköm legyen! Ilyen hülye mániám van. Aztán most meg már nem lehet neki... Szóval az őrnagy rájött, hogy továbbra is járok hozzá. Nem szólt, csak figyelt. Tudtam, hogy alkalomra vár, és pléhre csúsztat. Szerettem volna lelécelni, de hogyan? Vártam tehetetlenül, és evett a fene. Fel voltam készülve a lecsukásra, mégis váratlanul ért a dolog... Egyik nap szolgálatban voltam, váltásra kísértem a bányába az ürgéket, és akkor történt a hatoson egy nagy szerencsétlenség. Harmadnap valami bizottság elé kellett mennem. Nem értettem, mit akarnak. Szépen beszéltek velem, így, elvtárs, úgy, elvtárs, és egyre azt magyarázták, hogy az egyik aknász, a Virágos, átadott egy üzenetet a váltótársnak, hogy magas a metánszint, és azt nekem hallanom kellett. Hiába mondtam akármit, csak erőltették, hogy igenis, én hallottam, nekem hallanom kellett azt a beszélgetést! Azt hittem, az igazságot szeretnék tudni, azért küldtek ki bizottságot. De frászt! Azt akarták, hogy én legyek egy hamis perben a koronatanú. Amiben Virágosról arra a másikra kenik a felelősséget. Mert Virágos menő sztahanovista volt, rengeteg százalékkal, az újság is sokat írt róla, de azt elhallgatták, hogy a rabok teljesítményét beszámolták az ő csapatának. Nekem ez az egész büdös volt! Egyik éjszaka felráztak, a kapu előtt várt a nachkasztli és elmartak. A kihallgatásokon pedig egész másról folyt a szó, nem a metánrobbanásról. Olyan pechem volt, hogy az előtte való héten kiemeltek a táborból néhány rabot, mert egy külföldi szálon újra gyanúba kerültek. Engem

is ebbe mostak bele. Hogy szabotázs miatt történt a bányarobbanás! Milyen külföldi kapcsolatom van? Mért akartam annak idején külföldre szökni? Milyen külföldi kémszervezetnek dolgoztam? Erről kellett volna vallanom. És mert nem köptem, aprítottak, mint a répát: pofoztak éjjel, pofoztak nappal, pofoztak felváltva. Talpaltak, villanyoztak, a hátamon ugráltak. Aztán hirtelen abbamaradt a verés, úri dolgom lett. Csak az életrajzomat kellett leírni, mindennap kétszer. Azt aztán végigszőrözték, ha egy szót máshogyan írtam, arról fél éjszaka vallattak. Két hét múlva visszatértek a veréshez. Csizmán át talpaltak. Persze, nem fájt. De utána a folyosón kellett állnom reggelig. A lábam bedagadt a csizmába, és én a falat nyaltam. Akkor aztán koreáztunk: egy cigarettapapírt békaügetésben kellett végigfújni a folyosón. Nem bírtam, elájultam. Csináltak még cifrább dolgokat is velem, nem szeretek rá visszaemlékezni se. Annyira kikészültem, hogy már csak azért sóhajtoztam, dögölnék meg végre! De amikor meg módom lett volna rá, akkor... Az annyát! Ezt hallgasd meg! Hogy meg tudják őrjíteni az embert! Egyszer kihallgatásra visznek, belöknek egy üres szobába. Állok, várok, senki. Szétnézek, és az íróasztalon megpillantok egy TT-pisztolyt. Azelőtt nekem is olyan szolgálati fegyverem volt. Ottfelejtette a gazdája! Fel akarom kapni, hogy fejbe durrantom magam. Mert akkor már piszokul fáradt voltam. De abban a pillanatban eszembe jutott, hogy ez csak csel lehet. Nincs megtöltve. Azt akarják, hogy megfogjam. Addig semmit se bírtak kiszedni belőlem, ha beugrok, „fegyveres támadás kísérlete" címén felkötnének. Nem nyúltam hozzá. De továbbra se jött be senki, hagytak a rohadtak kínlódni! Mert egyre azon járt az eszem: hátha mégis végezhetnék magammal? Hátha véletlenül felejtették kint? De ahogy telt az idő, egyre inkább éreztem, hogy ez csak piszkos átejtés. Ennyi ideig még sose vártam kihallgatásra. Végre belép az ÁVO-s, leül az asztalhoz, és rám röhög: na, Ober úr, nem volt bátorsága hozzá? Nincs megtöltve – mondtam magabiztosan. Erre felém nyújtja: ha olyan biztos benne, tessék tartsa a homlokához, és

húzza el a ravaszt. Már nyúlok feléje, mert mit veszítek? Végre megszabadulok tőlük... De megint eszembe jutott, ha elveszem, megnyomja a csengőt, kintről berohannak, és nem bírom lemosni magamról a fegyveres támadás vádját. Ráadásul biztos nincs megtöltve a stukker, hogy magamat vagy őt lepuffanthatnám! Csak álltam ott és bámultam. Aztán arra tértem magamhoz, hogy kancsóból öntötték rám a vizet, a padlón feküdtem. Izgalmamban elájultam. Így szórakoztunk egymással nem is tudom hány hónapig. És semmivel se bírhattak rá a hazugságra – csak az öngyilkosságra. Mert végül elém raktak egy papírt, a „vallomásomat". Írjam alá. Megfogom a tollat, de rám szól a hé, hogy olvassam el. Azt nem, mondom neki, nem olvasom el, mert akkor nem bírom aláírni. A tárgyaláson tudtam meg, hogy mit ismertem be. Volt abban kémkedés, összeesküvés, minden franc! Csodálkoztam, hogy csak tizenöt évet kaptam. Hát ez volt... A vastagján túl vagyunk, haverom! A fogházban már arany életünk volt. Marhulni is lehetett. Volt egy kassa őrünk, nagy melák pali, kicsit nyomott, de jóindulatú. Az egyik haverom, Grósz Tibi, azt mondja neki, hogy gyengélkedőre akar menni, mert elsorvadt a hátgerince. Bumbi – így hívtuk az őrt – bámul rá, nem érti. Erre a lakli Grósz terpeszbe áll, lehajol, és a lába között hátul kidugja a fejét. Na, látja, tizedes úr, szól neki, nincs gerincem, mert meg tudja ezt maga csinálni? Az annyát! Nagyon belevaló srác volt a Grósz. Tíz nyelven beszélt, azon bukott le: ráfogták, hogy cionista. Pedig épp héberül nem tudott egy hangot se. Néha kivertük a balhét, ő mondta görögül: andra moj ennepé musza polütropon, én meg latinul: arma virumque cano Troiae qui primus ab... Bumbi topogott mellettünk, mint egy kotlós, és ordított: abbahagyni, ez lázadás, lázadás! Akkor elkezdtünk röhögni, ő is röhögött. Mi volt ez? – kéri. Idézet A tőkéből – felelt Grósz, eredetiben! Ezen két napig mulatott mindenki. Aztán végül mégiscsak kiengedtek. Arról is meséljek még? Látod, haverom, ez már gazosabb dolog. Amíg odabent van az ember, tartja magát. De kint összeesik. Mert én is mire jöttem ki? Akkor tudtam meg, hogy az asszonyt le-

internálták utánam. Ott szülte meg a gyerekünket, és nem maradt élve a kis klambo. Lakásunk nem volt. Ahol a feleségem tanított, az iskola szertárában aludtunk, kitömött állatok meg spirituszos üvegek között. Annyi örömünk maradt, hogy végre összeházasodhattunk. Engem csak részben rehabilitáltak, mert kiderült, hogy annak idején a perben – én oda se figyeltem rá! –, egy gazdasági bűncselekményt is a nyakamba varrtak. Sikkasztást vagy mi a túrót! Soha nem volt semmi a kezemre bízva, se pénz, se semmiféle ellátmány, de ki bírta ezt igazolni utólag? Valaki így mosta ki magát a szarból... Na, az asszony betegeskedett, folyton sírt. Én meg inni kezdtem. Csak rumot ittam. Fél litert egy álló helyemben. Hogy miért? Mert nem bírtam felejteni. Nem akartam mindent elmondani neked, de mégiscsak elmondom, hogy megérts... A verések, amiket kaptam, nem izgattak. De volt annál rosszabb is: a megaláztatás. Ez a halálos! Az egyik vallatónk szadista volt. Tejes képű, nagy fülű, hegyes arcú pacák. A fejét mindig kicsit ferdén tartotta, épp annyira csak, hogy ha ránéztél, nem tudtad, mit látsz az arcán. Róla rémtörténeteket meséltek. Amikor már senki se bírt velem, hozzá kerültem. Végignézett, és azt mondja: vetkőzz! Nem értettem. Legfeljebb a csizmám húzatták le, ha talpaltak. Vetkőzz! – szólt rám megint. Az inget, a nadrágot, gyerünk. A gatyát is! Ott álltam meztelenül. Nézett és mosolygott. Mosolygott. Boldog öröm volt a pofáján. És hirtelen eszembe jutott, hogy azt mesélték, szivarral égeti a rabok heréjét, meg puskavesszőt ver az alsó felükbe, amíg meg nem dögölnek. Egy pap a szomszéd cellában haldoklott, ő intézte el... Elkezdett remegni a lábam. A víz folyt a combomon. És szégyelltem magam! Mert undorodtam tőle! Ha hozzám nyúl – gondoltam –, megfojtom. Közben gyenge voltam, mint egy szűz lány. Szerencsém volt. Kihívták, és nem jött vissza. Kaptam két pofont, felöltözhettem, és visszakísértek. Ilyen könnyen még nem úsztam meg kihallgatást, és akkor éjjel mégis egyfolytában rángott a gyomrom, öklendeztem és lázam volt. Hát ilyesmit nem lehet elfelejteni. Ezért kellett a rum! Csak részegen

éreztem magam embernek. Sose leszek már egészséges. A lelkem volt beteg. A szívem közben kikészült, elvonókúrára mentem. Utána az orvos megmondta, hogy nem ihatom többet. Ha nem bírom ki józanul, jobb ha felkötöm magam. Meg is tettem volna, ha nincs az asszony... Idejöttem dolgozni, itt vagányul élünk, és ömlik a steksz. Csak hát le kell szállnom a dömperről. A szívem nem bírja a rázást... Van hét gimnáziumom. Megígérték, betesznek az irodára. De most kezdjek valami újat? Tanuljak bele? Mondd meg, haverom, érdemes még erre a kis időre...?!

És harsogva, a szemét törölgetve röhögött.

GARAI GÁBOR

KATONÁK ÚTÉPÍTÉSEN

Az egyik cementes zsákot cipel,
a másik a gépben betont kever,
a harmadik sóderhalmon hever,
elszív egy cigarettát;
az út mentén kocsik száguldanak,
mármint az épülő út mentén, a nagy
kétsávos fél-pályán, oda-vissza halad
a forgalom, s vigyorogva vet rád
egy pillantást a sofőrnő: micsoda
pipogya, föltűrt ingű katona,
nadrágod is lóg – se té, se tova, –
s ugyan mért áll ilyen csálén a sapkád!

Pedig megköt a szájukban a nyál,
mint a beton, ha nézik a nőket!
De reggel hattól kint az úton
dolgoznak, a hajuk cementes,
a hónaljuk izzadt, az atlétatrikót
s az alsót ki lehet facsarni;
ha hűvös is van, rájuk tűz a nap,
ha esik, ők lucskosra áznak;
az őszi fagyok előtt, ha iparkodni kell,
inkább dolgoznak, mint citeráznak;
szép, derék fiúk, de ki látja vajon,
hogy emberek, férfiak ők is,
a föllazult föld, a sár, a beton
szürkére keveri ki őket;
s ők várják a megváltó alkonyatot,

a langyos tussolást a körletben,
s a pörkölt és a borsófőzelék után
– mert kimenőt ilyenkor alig kérnek –,
hevernek az ágyon s cigarettázva titkon
a nőkről, a nőkről beszélnek.

Pedig ilyenkor tiszták, s egy szűzlány
is az ágyába vehetné őket,
borotváltak és szépek és fiatalok;
van köztük paraszt, szakmunkás,
érettségizett is – talán még
összetalálkoznak később,
s egy pohár bor mellett fölidézik:
– hogy bírtuk ki akkor? – Kibírtuk!,
ezt az utat mi építettük meg,
s ezt nem veszi el tőlünk senki;
ezt a kórházat mi alapoztuk,
anyánk ne itt adja ki lelkét!

És fegyverünk ott hever tisztán
az ágylábnál bezsírozottan.
Mert ingujjban kószálunk
az útpadkán alkonyatig,
ne higgyétek, csak a lapátot
tudjuk forgatni s a csákányt;
ha nagyon kell, csőre töltünk,
igen, ne nevessetek, lányok.

Vasárnap, talán a mozi előtt
nem is ismerünk reátok.

De csőre töltve állunk, ha libeg
szemünk előtt a szoknyátok.

ISZLAI ZOLTÁN

KATONAZENE

„Egy trombitában aludtunk mi hajdan. Nagy csend volt benne, s nem álmodtunk jeladásról" – mondja Günter Grass *Rezesbanda* című versében. A nyugatnémet írót – a csodálatos *Bádogdob* című regény szerzőjét – éppúgy nem hagyták nyugodni a katonazenészek, mint *Georg Trakl*, a fájdalom és borongás múlt századi lírikusát, mint *Jannisz Ritszoszt*, aki a hatvanas évek görög gyűjtőtáborában írt a fuvolásról, aki „megajándékoz bennünket a szökőkút és a szél hiányzó hangjaival", vagy mint az amerikai költészet megteremtőjét, a klasszikus Walt Whitmant, hisz „hatalmas zenének" nevezte a katonamuzsikát, melynek „kornétái és dobjai" nemcsak elismert győztesek indulóit játsszák, de „a legyőzöttek és meggyilkoltak indulóit is". De talán a legszebb verset én Natan Zlatnyikovtól, a Magyarországon kevésbé ismert szovjet költőtől olvastam a *Fúvószenekarról;* nem is állom meg, hogy ide ne másoljam, mert rendkívül érzékletesen fejezi ki a katonazenészek – mára halványulni látszó – szerepét egy kiélezett élethelyzetben.

Gyerek-emlék. Olyan könyörtelen
mint az idő. De tiszta és sugárzó.
Hazámba szerte régenvárt esőként
vonultak a fúvószenekarok.

Iskolánk téres udvar-négyszögén
volt a sorozó központ. Ott búcsúztak.
A veszteségek szakadéka partján
asszonyok vitték könnyes szemüket.

Járták az újoncok a guggolóst
a részegítő harmonika-árban.
Csak nyelték a maró mahorkafüstöt
a körben álló, néma öregek.

Az udvar-négyszög kellős közepén,
központjaként jajnak és fájdalomnak,
fúvószenekar dörgött, harsonázott
fejkendők és kenyérzsákok fölött.

Csörömpölt a réz-hangú induló.
Mi tartottuk a kottákat elébük.
Sorakozott lassan a menetoszlop
és elindult
az állomás felé.

Aztán mindennap eggyel kevesebb
trombita szólt. És a zenészek arcát
felismertük itt-ott a menetoszlop
soraiban...
Elmúlt a nyár. Esett.

Eső szemergett akkor is, egész nap,
kiskabátunkat húztuk föl eresznek
fejünk fölé. Szedtük elő a kottát –
már nem maradt,
csak három muzsikus.

Egy trombitás, egy kürtös, egy dobos.
Mi a szokott helyünkön álldogáltunk.
Felállt a legutolsó menetoszlop,
kifolydogált az iskola-kapun.

Vad marsra zendített a zenekar,
meglengette fölöttünk, mint a zászlót.
De már nem is az udvar közepén szólt,
hanem valahol messze, legelöl.

Mi meg néztünk utána, pár kölyök.
Élesen, mint a rézkürt rijjogása,
belénk vágott a kisfiús irigység:
lám, háborúba mennek a nagyok!

(Rab Zsuzsa fordítása)

William Jay Smith amerikai kisfiúnak másfajta – s mondhatni: viccesebb, csúfondárosabb – megemlékeznivalója van a katonazenészekről, noha az ő édesapja is (akire emlékezik 1981-ben magyarul kiadott önéletrajzában, a *Laktanyaivadékban*) később megjárt egy-két háborút.

»Rezet fényesíteni!« – parancsolta az ezredes, s a zenekar tagjaival együtt apámnak éppen elég fényesíteni való réz jutott... A 3. lovasezred zenekarának tagjain zubbony feszült, három sor gombbal, fejükön sisak, elöl jókora fémlemezzel, egészen úgy festenek, mintha egy vígopera színpadáról jöttek volna. Apámnak nem volt ennyire cifra az egyenruhája, de azért éppen annyi gondozást igényelt. Először is, minden egyes gombját fényesíteni kellett, s mivel a gombok díszes dombormintával voltak ellátva, fényesítésükhöz figyelemre és igyekezetre volt szükség... Apám sóból, ecetből és súrolóporból készült keveréket használt, ezt ékszerészrúzs követte, s e végső fényezést a Blitz Cloth nevű puha flanellruhával végezte.

A réz is éppen elég lett volna, de a lábszárvédő igazi lidércnyomás volt. A közönséges kanavász lábszárvédőt – a kamáslit – amelyet az első világháborúban viseltek, gyapjúból készült lábszártekercscsel cserélték fel, amit valóságos művészet volt szakszerűen föltekerni... Ráadásul szemlékre a zenekarnak fehér kanavász lábszárvédőt kellett viselnie, s ennek madzagjait fehéríteni, a madzagok rézzel bevont végét pedig fényesíteni kellett... A zenészeknek fehér szövött övet is kellett viselniök, s ezt valami porral kellett fehéríteni. Az öv minden egyes, rézzel kivert lyukát is fényesíteni kellett. Erre a célra volt apámnak egy pörgőcsiga nevű szerkentyűje, ennek minden egyes övlyuk

fölé leereszkedett egy jojószerűen pörgő, fényező felülete. Ez a masina olyan hatásosan működött, hogy igen népszerűvé vált, és a zenekari bajtársak gyakran kölcsönkérték."

Mesélem a jó idegeket (és megfelelő humort) kívánó tisztogatási kötelmeket Jakab Gedeon hadnagynak, a székesfehérvári helyőrségi zenekar vezetőjének (ki e riport egyik főszereplője), és kérdezem tőle, hogy kellenek-e ilyen elmés szerkentyűk ma és a Magyar Néphadseregben a katonazenészeknek.

– Azt azért nem – nevet a gödrös arcú, bundásan tüskés hajú, sűrű szemöldökű fiatalember –, a normális cipőpucoláson kívül nincs egyetlen zenészünknek sem ilyen bakafántos pucolási feladata. A hangszergondozásnál azonban előfordulnak ügyes kis szerkezetek; ilyen a klarinét lerágott, becakkosodott nádvégét levágó, apró fotópapírvágóra emlékeztető csippentőféle. A másik hasznos eszköz még közönségesebb használatú: egyszerű zsilett, amit bármilyen nád belövéséhez, azaz: kellő rugalmasításához és vékonyításához használnak a fafúvósok – az oboások meg a fagottosok is; csak őnekik már nem öt-tíz forintjukba, hanem majdnem kétszázba van a kettéhajtott nádjuk, amit maguk erősítenek – természetesen dróttal – a hangszerük légbemeneti nyílásába. De jó szolgálatot tesz a zsilett a rézfúvósok ventiljeinek *parafázásánál.* A levegőszabályzó ventilek forgórészét ugyanis parafaütközők gátolják a továbbforgásban, s ha ezek elkopnak, megváltozik a hang; ezért farigcsálnak a *kürtösök* vagy a *tubások* időnként zsilettpengével, ritkábban tollkés borotvaéles, hajszálhasogató kisélével meglehetősen kicsiny, ezért könnyen elrontható parafadarabkákat. S ha már a gondozásnál tartunk, azt is elárulja, hogy a kétségtelenül fontos mutatósság mellett ő, a maga részéről még jobban hangsúlyozná a billentyűk olajozásának fontosságát (erre való a Bach-olaj) no, meg a vízkőképződések lerakódásának megakadályozását nem utolsósorban az állandó, folyamatos igénybevétellel. Az egyenruhájukat pedig nem kell különösebben gondozni, legföljebb vigyázni kell rá.

Mielőtt felvonultak a soron következő díszszemlén, alkalmam nyílt közelebbről megvizsgálni Guttmann László százados, fehérvári karmester díszruháját, amit különben alig pár éve rendszeresítettek csak a hadseregben, hogy ezzel is emeljék az olyan nagyobb ünnepségek fényét, mint amilyen a 3. Országos Katonazenekari Fesztivál is volt Debrecenben, 1981. június harmadik hetében, három teljes hétvégi napon át. A díszruha persze nem csillog-villog, mint a laktanyaivadék költő említette operettmundér. De azért csinosan mutat, mert fehér ing, piros váll-lap, líra-embléma járul hozzá a gomblyukakban; piros továbbá a sapka szalagja is. Aranyozott viszont a barnasávos gumi deréköv (nem kell különlegesen kezelni, csak megszorítani), amelynek csatja az egyetlen élesen csillogó; ez tetszés szerint akár tisztogatható is annak, akit ez ambicionál. Elegáns végül a jobb válltól a zakó elejére tűzött, többszörös zsinórozás és paszomány; aranyozott, de nem fényesítendő, csupán a megázástól lehetőleg óvandó kivitelben. Aztán láttam a debreceni nagyerdei stadion úgynevezett zenés, alaki bemutatóján az egészen lezser eleganciájú kánikula-lemberdzsekeket is; rövid az ujjuk, ki vannak keményítve, van vele dolguk azoknak, akik otthon mossák. A stadion vidám zöld gyepén azonban kifejezetten szívdobogtató a piros-fehér-khaki színösszetételű zenekari *látvány*.

A legöregebb élő magyar katonazenész, *Mészáros Aladár* bátyám még csukaszürkében kezdte el a Monarchia hadseregében a pályáját. A gallérja állógallér volt, rajta természetesen felfedezhette a figyelmes szemlélő – Ali bácsi régesrégi fényképén – a lírát. Vatermörderben fuvolázni – mert az ő foglalkozása máig is az – azt hiszem, nem lehetett kellemes dolog, jegyeztem meg, amikor felkerestem a Lukács fürdő melletti budapesti lakásán.

– Nem, nem – mondotta a csodálatos kondícióban lévő öregúr (mellesleg a Vasas zenekarnak alapító tagja). A legrosszabb a Horthy-hadseregben az a szokás volt, hogy ha ünnepélyes alkalomra vezényelték ki őket, mondjuk gyalogmenettel az Üllői útról a Várba, az úgynevezett udvarlaki őrségváltáshoz zenét szolgáltatni, akkor, hogy jobb

kedvűen fújják az indulókat, út közben is, meg fönt is, sisakot volt kötelező a fejükbe húzniok.

Színpompásabb látványt nyújthatott a Monarchiának az a zenekara, amelynek tagjaival – fájdalom – már nem találkozhattam sem Budapesten, sem Fehérvárott, sem Debrecenben. A híres Jókai-regényhős, Trenk Frigyes báró nevezetes pandúrzenekarára gondolok, melyről Stephan Vajda 1977-ben, Bécsben kiadott könyve, a *Mir san vom K. u. K. Die kuriose Geschichte der österreichischen Militärmusik* (vagyis „Az osztrák katonazene különleges története") megemlékezik.

Az 1711-ben született Trenket a jezsuiták nevelték Bécsben. Mellesleg ugyanazok, akik megpróbálták előbb Rákóczi Ferencet is megnevelni (szintén kevés sikerrel). Trenkből ugyan forradalmár nem lett, de bandavezér igen. Majd amikor 1740-ben, a II. Frigyes porosz király által megtámadott Mária Teréziától amnesztiát kért és kapott a délvidéken garázdálkodó gazfickóknak, és szabadcsapatot – pandúrokat – szervezett belőlük a poroszok ellen.

Az 1741. május 27-én tartott parádén azzal lepte meg a győztes ifjú császárnőt és kíséretét, hogy az első európai katonazenekart meneteltette 1022 emberből álló 20 kompániája előtt, mezítláb és fantázia-uniformisban. Az öltözéket a kalandorjellemű és színes képzeletű pandúrezredparancsnok ötölte ki számukra horvát parasztmellényből és széles, magyar pásztoringből. Sokan megijedtek a marcona legényektől, de Mária Teréziának tetszettek.

Ellenfele, Frigyes felismerte és megfogalmazta az akkori pandúrmuzsikában a stratégiai jelentőséget (az erkölcsi hatáskeltést, bátorságdemonstrációt, idegharc-eszközt) is, és már 1749-ben követte az osztrák példát. Tőlük vették át 1751-ben az oroszok. (Ezért jegyezhették meg 230 évvel később a debreceni díszszemle figyelmesebb és idősebb szemlélői, hogy a szovjet Déli Hadseregcsoport zenekarának roppant energikus zenei alaki bemutatójában volt valami „németes".)

Angliában először a tüzéreknél lett katonazenekar 1762-ben, 1792-ben a Francia Nemzeti Gárdánál. Amerikában

pedig – hogy (Smith papára tekintettel) megemlítsem a mai világ negyedik nagyhatalmát ezen a téren (is) – a tengerészeknél szerveződött meg először, de elég későn, 1870-ben.

Mulatságos történeti fintor, hogy a török katonazene csak 1953-tól engedélyezett hivatalosan. Azért mulattató egy eset a törököké, mert tulajdonképpen *ők találták ki az egészet*. Méghozzá pontosabban a janicsárok, perzsa minta után, 1320 körül, amikor Orchan szultán – Hadzsi Bektas dervis tanácsára – elrendelte, hogy a korábban zenés imádságokat (!) játszó muzsikusok (számszerint harmincannegyvenen) együtt vonuljanak a *harcba* a jeni-cserikkel, a világtörténelem első idegenlégiósaival. 1683-ban Kara Musztafa nagyvezír egy janicsár zenekara Bécs alatt Sobieski János$_3$ lengyel király fogságába esett és sokáig Lengyelországban játszott. Otthon 1826-ig voltak janicsárzenekarok. Akkor a janicsárok fellázadtak, de a keresztény édesanyja befolyása alatt álló szultán a volt bizánci Hippodromban lemészároltatta őket. Ettől kezdve nem volt kedvük százharminc évig muzsikáltatni sem.

De eddigre Ausztriában – s a Monarchiában – a katonazene sosem látott fejlődésnek indult. Ennek első, (1848 körül tetőző) zenei csúcspontján írta idősebb Johann Strauss a Radetzky-indulót, a világ legtöbbet játszott marsát; augusztus 31-én, a 82 éves Radetzky tábornok olaszok elleni győzelme alkalmából. Az objektív kutatómunka azóta kimutatta, hogy nem hazafias felbuzdulás vezette korszakalkotó műve megteremtésére, hanem a félelem a türelmetlen megrendelőtől, bizonyos Peter Zaninitól, akinek haragját megelőzendő, kétórai tusakodás után átkomponálta *Tina Lerchenfeld* énekesnő egy dalát.

De ugorjunk át – például a katonakarmester *Lehár Ferenc* fölött is – az időben! Jegyezzük fel, hogy a katonazenei *önálló parádét*, amelynek egyenes utódja többek közt minden mai *zenés vonulás*, a nagy zenekarszervezeti szabályzatíró, *Andreas Leonhardt* találta ki. Az ő híres, bécsi tavaszi parádéinak egyikén kezdték énekelni (1897. április 22-én) a következő hejehujázó osztrák népi versikét:

„Und auf der Schmelz sodann
Da geht die Hetz erst an
Wann a Parade is!
Da warten d'Leut scho g'wiss
Zwa Stund bei dera Hitz
An jedem rinnt der Schwitz
Vom Kopf bis zu die Zeh'n
Das müssen S'seh'n!
Der Tambour schlagt in d'Trommel rein
Da schrei'n alle Leut: Juchche!
Die Bande Kummt, die Bande Kummt!
Da gib's a Hetz, a Mords Gaudee"

(És itt kell közbeszúrnom, hogy az a versikében is előforduló *banda* szó eredetileg – mármint *olasz* eredetét illetően – egyáltalán nem pejoratív, nem is ironikus felhangú volt. Egyszerűen a középkori olasz városállam zászlója [bandiera] alatti *vonulást* jelentette. S csak később – a magyar főurak – vették át előbb utazó kíséretük, majd cigánybandájuk számára az elnevezést, amit ma senki helyében nem mondanék ki sértő szándék nélkül, semmilyen katonazenekarra.) A promenádmuzsika – vagyis a *térzene* – kitalálójának nevével sajnos nem szolgálhatok; Stephan Vajda szerint mindenesetre valószínűleg 1888. október 21-én volt ilyen először a Monarchiában. A kalaposból lett karmester (83 indulót, 138 valcert és még 600 más zenekari darabot írt) *Michael Ziehrev* különösen jeleskedett ebben a zenei előadásnemben – a bécsi polgárok örömére.

A modern világlíra zseniális úttörője, *Arthur Rimbaud* ezeket a sorokat írta egy – valószínűleg még – 1860-as évekbeli charleville-i élményéről *Zeneszóra* című versében:

A gyarló gyöpre nyírt állomás-téri kertben,
hol kínosan kimért a fű, fa és virág,
szellőzi a kehes, izzadt polgárvilág
ütődött álmait minden csütörtökesten.

A liget közepén katonabanda zeng,
csákója bólog a fuvolák valcerére:
körötte legelöl a piperkőc feszeng,
s a közjegyző mered mütyürke számjegyére.

Gúnyos suhanccsapat vihog a zöld gyepágy
mentén, s szerelmesen a puzonok szavára,
rózsákat szíva és naivul a bakák
becézik a babát, a pesztrára vadászva.

– Én pedig, hanyagon, mint egy diák, megyek
zöld gesztenyék alatt, fürge lánykák nyomában.
Ők tudják, nevetőn visszaintenek,
és pajzánság ragyog a szemük sugarában.

Ami megint csak azt bizonyítja, hogy milyen szembetűnő eseménye volt az első világháború előtti, hosszú békét élvező Európának – 1914-ig a katonazene.

Az első világháborúban *hangszereivel* már nem vehet részt – nem úgy, mint azelőtt, körülbelül kétszáz évig – a katonazenekar. Tagjait szanitécszolgálatra osztják be, és ettől kezdődik a katonazene mai – harcokon nagyrészt kívül került – története.

A szanitécszolgálat – természetesen – Mészáros Ali bácsi elbeszélésében is egy meghatározó mozzanat. Előtte azonban még hadd mondjam el az ő zenész-élettörténetét, úgy, ahogy tőle magától hallottam Szűcs Lajos, a Magyar Néphadsereg Központi Zenekarának volt vezetője (régi szóhasználattal: *ezreddobosa*, még régibb szóhasználattal: *tamburmajorja*) vízivárosi lakásában, pár pohár jéghideg sör mellett, amitől csak én rekedtem be, ami senkit nem zavart, mert nekem amúgy is csupán hallgatni kellett.

– Szüleim Pozsonyban éltek. Ott jöttem én is a világra, tizenhárom testvérrel bíró édesapám első gyerekeként. A családban az a hiedelem járta, hogy az 1848-as szabadságharc tábornokának, Mészáros Lázárnak a rokonságába tartozunk. Ez nemigen látszott meg rajtunk. Az apám vasutas volt. Különféle szolgálati beosztásokban, igen szerényen

éltünk. Tizenhárom éves koromban az édesanyám meghalt. Tízhónapos öcsémet és még hármunkat magára hagyta.

Addigra elvégeztem a kötelező hat elemit. Ideje jött, hogy foglalkozás után nézzek. Anyuska Felvidékről származott, szegény. Az ő apja híres suszter volt, a papa is sokat tanult tőle még fiatal házas korában. Meg tudta csinálni az egész család cipőinek a talpalását, sarkalását, még fejelni sem átallt. Mindemellett zenélni is szeretett. Hatbillentyűs fuvoláját jókedvében fújta. Csak keveset volt jókedve.

A fuvoláért kaptam az első apai pofont hat- vagy hétéves koromban, mert én is – bárha illetéktelenül – megpróbáltam utánozni a fuvolázásban. Apám *skandált* csinált, és kiosztotta a pofont. De hozzátette, hogy arra vigyázzak; az apámon kívül senki se üthessen pofon. Nem is ütött, csak az élet; mert végül is elkerültem, a nagyapám példájára, suszterinasnak.

Nem éreztem én rosszul magamat ott vagy hat hónapig, *liferáltam* a kifényesített cipőket, és fütyörésztem a legújabb slágereket az *operettlikből*. Mesterem is rendes volt, *Spaldának* hívták, kitüntetéses cipészmester létére szép jövővel biztatott. Nem is lett volna semmi baj, ha nem viszek cipőt 1915 tavaszán egy nagyon szép asszonyhoz, aki észrevette, hogy milyen csinos, szőke, kékszemű magas fiú vagyok. Látta azt is, hogy se sánta nem vagyok, se púpos, mégis odaadtak suszterinasnak.

– Mit szólt ehhez a mamád? – kérdezte kedvesen és húsz fillér borravalót adott. – Semmit, mert meghalt – feleltem, de már sírtam és elszaladtam; úgy hozta be utánam másnap az asszony az elejtett húszfilléresemet. Aztán egy pék is megkérdezte tőlem ugyanezt; én pedig elbúsultam és attól kezdve mindig csak azt hajtogattam magamban: uramisten, hát miért is kell nekem suszternak lennem?

A suszteráj előtt naponta eljárt a katonazenekar. Vele együtt vonultak a növendékek. Három évre szegődtek és aláírtak kilenc évi további szolgálatot. Egyik héten elment tőlünk egy öreginas és egy hónapra rá már ott láttam menetelni a zenekarral. Azt a fiút az apja hozta be a zenekarba, Stritzl József karmesterhez, aki több magyar ábrándot

komponált, és a negyedik honvédkerület csapatai számára is megírta a menetindulót.

Énekelni én nagyon tudtam. Tizenegy éves koromban egy *Musiklehrer* megismertetett a hegedülés fortélyaival is. Apámnak persze nem mertem szólni, hogy segítsen. De összeszedtem a bátorságomat és Stritzlnél jelentkeztem. – Mit tudsz? – azt mondja. – Hegedülni – feleltem. – Akkor játszszál – a kezembe nyomott egy felhangolt hegedűt, és előadtam, amit tudtam. – Mi az apád? – Vasúti kalauz. – Anyád? – Meghalt. – Fel vagy véve, küldjed az apádat.

Ekkor kapta meg Ali bácsi – vagyishát az ifjú Aladár a 13 éves és tízhónapos – azt a bizonyos csukaszürkét, amiről már beszámoltam. Úgynevezett kéttétű zenekarhoz került, fúvósok és vonósok egyaránt voltak benne. A karmester megnézte az ajakformáját, és rábízta egy másik növendékre, hogy oktassa. Később Paulusz Béla lett a karmester és máris eljött 1919. március 21., amikor Mészáros Aladár még nem egészen tizennyolc évesen, életében először, Magyaróváron az Internacionálét játszotta. Nem sokkal később Miskolcra ment a zenekar, beosztották az első vörös hadtesthez, Felvidéki Vörös Hadsereg zenekara elnevezéssel. Együtt vonultak Kassára és Eperjesre, s mikor a volt budapesti Heltai zászlóalj visszavette Nagyszombatot, kikísérték az alakulatot az állomásra, ahol nagy lövöldözés támadt, de a muzsikusok rendületlenül játszották a *Rákóczi-indulót*.

A Tanácsköztársaság leverésének híre Nagykanizsán érte őket, Burzsuj nevű pincsikutyájukat Burkusra kellett átkeresztelniök. Visszajött hozzájuk aligazgatónak Stritzl József, Magyaróváron feltünedeztek a darutollak, megalakult az első nemzeti hadsereg, a pályaudvaron Hothy Miklós fogadására vezényelték ki őket, akinek – milyen különös is ez éppen itt – a hadsereg parancsnoka, *Lehár Ferenc* öccse jelentett. (Hiába, katonacsalád! Lehár is karmesterként kezdte pályafutását. A Víg özvegy sikeréig nem is hagyta abba a vezénylést, olvasom Stephan Vajdánál.)

– Még akkor helyezgettek minket ide-oda a zenekarral, jártunk mi Pesten, Szegeden, Nyíregyházán is, ahol az ezredes bolondult a katonazenéért. De egy Fábry nevű fő-

hadnagy a tisztelgésem állítólagos elmaradása miatt bevágatott hétnapi laktanyafogságba. Apámékat kitelepítették Szlovákiából; ott fuvolázgatott a régi hangszerével, vagonlakóként Pesten, ahol Zilahy Lajos őket megírta. Jó lett volna Pesten lennem, hogy a családot támogassam és megint csak a volt inastársam, *Botos Tibor* segített rajtam. *Fricsay Richárdnál*, vagyis az első honvéd gyalogezred pesti helyőrségi zenekaránál megüresedett egy fuvolás helye; Botos utánam írt Győrbe, én lemondtam tizedesi rangomról és felvételt kértem ebbe a zenekarba. Innentől számítva tíz évet töltöttem náluk, de még 1937-ben is kisegítettem néha.

A zenekar – máig – nagy hírét megerősíti egybehangzóan Mészáros Aladárral Szűcs Lajos, aki 1931-ben indult a pályáján és 1976-ban, a Magyar Néphadsereg Központi Zenekarától, már *Auth Henrik* fővezénylete alól ment zenekarvezetőként nyugdíjba.

– Fricsay, az öreg, roppant szigorú, de igazságos egy ember volt – meséli Ali bácsi az 1902-ben, 35 éves korában magyar állampolgárságot nyert nagy emberről, aki 1896-tól állt különböző, igen fontos posztokon a magyar katonazene ügyének szolgálatában. – Kizárólag magyarul beszélt, a svábolást nem engedélyezte. Amikor odakerültem, már zeneügyi igazgatónak hívták, alezredesi rangot ért el. Kitűnően tudott hegedülni, tiszti bálokon – mert hiszen ott is játszottunk, a kaszinóban és a Ludovika Akadémián – nemegyszer hegedűt ragadott és virtuózan húzta. Szeretett tréfálkozni és anekdotázni, a hamisan játszóktól rendre megkérdezte: mondd, fiam, mi lenne, ha ezekre a hangokra a dirigenspálca is hangot adna?

Mészáros Aladár bácsi ezen a mondáson jókat mulat, mi Szűcs Lajossal már nem értjük, mi ebben a vicc, de nevetünk mi is, udvariasan, örülve kedves öregünk jó hangulatának.

– Felbosszantani főleg zenei szempontból lehetett, de azt nagyon – folytatta szemeit hófehér zsebkendőjével megtörölgetve. – A késést utálta, amikor egyszer elkéstem az Angol Parkból, és délután fél öt helyett ötre értem oda, lekopogta az éppen játszani készült keringőt és fojtott han-

gon odasziszegte: – Hol volt? – Elaludtam. – Ma nem kap gázsit, üljön le.

Ez hat pengőt jelentett akkor, de protestálás nem lehetett ellene, mert el kellett kezdeni játszani. Zenén kívüli dolgokban viszont mindig kiállt a zenészei mellett, a ludovikásokat, akik üres fejjel néztek le bennünket, nem szerette, ha alkalma volt rá, froclizta őket. Csicsó nevű nagybőgősét mindenkinél többre becsülte, vakon bízott a hallásában, véleményét a komponáláskor vagy a hangszereléskor kikérte. Ha jó embereit elcsábítgatták tőle ajánlatokkal, akkor mindig fel volt háborodva, ennek kifejezést is adott jó nyersen, de soha nem állott senki boldogulásának az útjába.

A zenekarban három fizetési osztályt állapított meg; rendszere 1945-ig fennállt. Egy pénteki napon halt meg, ugyanebben az évben. Akkor én már több mint fél évtizede tisztviselősködtem és különben is a hadifogságból későn jöttem haza. De később csatlakoztam azokhoz a volt zenekari tagokhoz, akik évenként kijártak hozzá megemlékezni a Kerepesi temetőbe. Százan voltunk eleinte, majdnem két zenekarra való, most hárman vagyunk már, fuvola, szárnykürt, oboa. De játszani már csak én játszom, a Vasas zenekarban. Meg hát – mutat Szűcs Lajosra, ki szintén kürtösként kezdte – egszer-kétszer a nyugdíjas zenekarban, amit a Lajos barátunk kezdeményezett.

– Az úgy volt – veszi át a szót tapintatosan a mai Központi Zenekar nyugdíjba ment vezetője, nehogy Ali bácsinak a nevetés után oka legyen rögtön a könnyezésre is –, hogy 1981. március 19-én mutatkoztunk be, riportot készített velünk a Rádió is, felvettem magnóra.

Bekapcsoljuk a magnót, kerek kis riportot hallunk róla, de én Fricsay hires anekdotáira kalandozok vissza és hirtelen rákérdezek a két érdemes zenészre. – Szokták-e, s ha igen, mivel szokták egymást ugratni azoknak a régi zenekaroknak a tagjai?

Hümmögetnek, összenéznek, mintha nem akarnának elárulni erről semmit, aztán a negyedszázaddal később kezdő Szűcs Lajos kiböki, hogy:

– A hangszerrel sokat lehetett volna manipulálni, elálli-

tani a hangolást és ilyesmi. De ez enyhén szólva barbárság lett volna.

– Az már előfordult – vág közbe Ali bácsi s már göcög is hozzá szerényen –, hogy erős paprikával kenték be a klarinétos fúvókáját. Vagy kvarglival a harsonáét. De ezt mindenki elítélte, mert bár a hangszernek nem ártott, az embernek erősen elvette a kedvét és mi zene*karok* voltunk, ugye.

Ez a *zenekarok voltunk*, ez tetszik nekem. Meg is mondom beszélgetőpartnereimnek, hogy sokkal erősebb, szilárdabb kollektív szellemet érzek mögötte, mint az újabban oly sokat hangoztatott „kell egy csapat" elv mögött. Annál is inkább, mert emebben az óhajtáson nagyobb a hangsúly, de amabban a megvalósult egység regisztrálásának érződik a kádenciája, büszke és öntudatos nyomatéka.

Jelzem, ezt az én tapintatlan kérdésemet később feltettem Auth Henriknek, Guttmann századosnak, Jakab hadnagynak, sőt azoknak a zenenövendékeknek is, kiknek évzáró beszámolójára kimentem a Szalvai Mihály laktanyába, az iskolájukba. Sehol se találtam megértésre. Ebből következtetek arra – ami különben természetes –, hogy a zenekari tagok (sokkal jobban, mint az előadásközbeni ugratásokra oly igen kész színészek, vagy az egymás kifigurázásában, parodizálásában élvezetet találó, s ezért még haragot se tartó írók) nemcsak betű, hanem szó szerint is egymásra vannak utalva. S ha óvják, egyúttal magukat óvják az esetleg meggondolatlan ugratások *következményeitől*, hangulati rossz hatásától.

Szóval: a zenészek másoknál komolyabb, s egyben érzékenyebb emberek.

Mint Szűcs Lajos is, akinek talán még Ali bácsiénál is nehezebben indult a pályafutása. A mezőtúri csizmadiagyerek 13 éves korában kezdett el zenélni, méghozzá leventezenekarban. Ez megint érdekes, vitára is alkalmat adó mozzanat beszélgetéseimben. Szűcs Lajos és mások – nála fiatalabbak, aktívak – persze pontosan tudják, milyen „eszmei" alapon állott a levente*mozgalom*, amely különben kötelező jellegű volt, akár a katonai szolgálat. Ám, hogy rengeteg katonazenész került ki a harmincas, negyvenes években az

ítteni fúvósokból, ezt nem volna értelme tagadni. Más kérdés, hogy a jelenlegi (mintegy tíz éve egyre kikristályosultabb) zenészképző rendszerbe összehasonlíthatatlanul képzettebben illeszkednek be a szakközépiskolát végzett, érettségizett növendékek, mint akár még húsz esztendeje; (hiszen ez a képzési forma – ami tagtoborzási eszköz egyszerre – pontosan 1959 óta áll fenn).

Szűcs Lajos – Ali bácsival ellentétben – szakmaként tanulta meg a cipészmesterséget. Közben rendezvényeken, lagzikon, nyilvános helyeken már nagy kedvvel zenélgetett. Egy cipőjét még ma is őrzi. Negyvenkettes, hát megengedte, hogy felpróbáljam. 1939-ben csinálta, de el mertem volna indulni benne azon nyomban egy díszfelvonulásra. Akár olyan hosszúra is, amit négy zenekar oldalán, kedvenc kitaposott nyári cipőmben tettem meg a III. debreceni fesztiválon a fehérvári zenekart követve.

Ahol egyébként 1940-től a bevonult és így zenekarhoz került Szűcs Lajos is szolgált, 1941 őszéig, majd másfél éves szünet után 1943 áprilisáig. Ezután mentek a 26 tagú zenekarral Ukrajnába, a brjanszki erdőbe.

– Mert ott olyan nagy szükség volt ránk – törli meg sörhabos bajuszát Lajos barátom –, de hagyjuk. A fronton szórakoztató feladatokat kaptunk. A zenével együtt vagy nélküle vöröskeresztes szolgálatot teljesítettünk. Például, ha valaki meglépett, elcsípték és agyonlőtték, nekünk azt minden alkalommal meg kellett néznünk.

Ezenfelül ahány *távesküvő* volt, mindegyiken zenéltünk. Temetni is mi temettünk, friss férjeket is később, jó párszor. Akkor a hangszerünk nem a kürt vagy a harsona, hanem a lapát volt. Visszavonulni a Tatár-hágón át vonultunk. Fogságba már Klagenfurt körül, Ausztriában, az angolokhoz kerültünk. Akkor láttam életemben először *skót* katonazenekart.

– Mit csináltak ezek ott – kérdezem ekkor hitetlenkedve Szűcs Lajost, a ma már szürreálisan gyors menetű összefoglaló miatt.

– Muzsikáltak – mondja. És úgy néz rám, mintha ez lenne a világ legtermészetesebb felelete. – Mi is kedvet kaptunk

hozzá, beszálltunk. Pedig előző este egy pár kommámal már a szökésen mesterkedtünk. A skótok másnap angol ruhákba öltöztettek. Azt mondták, remek ellátást biztosítanak, ha elmegyünk velük a *wörthi* tóhoz.

Csak a rend kedvéért kérdezek már közbe, hogy ne szédüljek annyira az események váratlanságától: az-e a wörthi tó, melynél – 27 évvel később – véletlenül én is voltam a régi aranybányáiról híres *Rauris* üdülőhely felé igyekezőben?

– Van arrafelé obszervatórium is – bólintott a zászlós. – De mi lóverseny közben szórakoztattuk akkor ott az egybegyülteket. Még a helikonjaink is tele voltak ennivalóval: konzervvel, keksszel, ömlesztett sajttal, csokoládéval, mogyoróvajjal. Ma már csak bányászzenekarokban van helikon. Így éltünk, zenei fogságban.

Mikor megkötötték a négyhatalmi egyezményt, autóbuszunkon zászlóval vonultunk be Grazba. Elszállásolást St. Veitben nyertünk, egy kastélyban. Csereberélgettünk a környék lakóival, emlékszem. Egyszer kekszért tehenet.

– Tehenet? – kérdezem most már nyugodtan. Megedződtem a furcsa átmenetektől.

– A teje miatt – magyarázza a törökös külsejű, máig csaknem koromfekete hajú öreg zászlós. – A végén disznóra cseréltük. Haza akartunk menni. Disznóból sokkal jobb búcsúvacsorát csaptunk, mintha a tehenet taglóztuk volna le. Vacsora után autóbuszra szálltunk. Kimentünk vele a határig. Ráírtuk a kocsira: elmentünk haza és otthagytuk.

Elindultunk egy ösvényen, hajnalodott. Szombathelyen kötöttünk ki, angol ruhában, bár az új Dálnoki-katonák többször igazoltattak bennünket útközben. Szombathelyen tartottunk egy térzenét – Figedi Magyar ábrándját meg a Róma kútjait játszottuk és a Hunyadi-indulót – aztán leadtuk a hangszereket, szétszéledtünk. No, egészségünkre most – emeli Szűcs Lajos a söröspoharat Ali bácsira, aki egy kicsit – lévén fél tizenegy este – már el-elbóbiskolt.

Otthon, Mezőtúron a cserevilág, meg az alkalmi munkák várták a pár éve nős, leszerelt kürtöst. Vonzotta vissza a zenészpálya, 1951-ben be is jutott egy rendőrzenekarhoz, ami 54-ben felbomlott. Visszament egy egész kicsi, összesen

13 tagú honvédzenekarhoz, amit aztán Nyíregyházán helyeztek el, de 56 őszén feloszlott. Ekkor ment Szolnokon át – egy év múlva — Egerbe Auth Henrikhez, aki – Szolnok után – itt is karmester volt. A máig fennálló Egri Helyőrségi Zenekar alapító tagjai közé tartoztak. Szakmai életútjuk itt egybefonódik. Ezért – beszélgetésünk zárásául – két lényeges dolgot kérdezek.

1. Milyennek látják a magukéhoz hasonlítva a mai katonazenész-életet?

2. Mit tanácsolnának a kezdőknek – a fiataloknak – abból a célból, hogy hozzájuk hasonló frisseségben huzamosan őrizzék munkaképességüket, munkakedvüket?

Ali bácsi az első pontban nem lát sok különbséget. Legföljebb azt, hogy – amint hallja – erősebben megkívánják a maiaktól a *katonai* szolgálatot, mint tőlük kívánták; ők ugyanis – színház, néma mozi, éttermi muzsikálás – többet „maszekolhattak". Feltéve persze, ha bírták fizikailag a nem éppen gépkocsira épített hivatalos zenélés fáradalmait.

Szűcs Lajos egyértelműen jobbnak ítéli meg a helyzetet az ötvenes és hatvanas évekénél. A *katonai* jellegű szolgálatot, azaz: a laktanyaéletben való intenzív részvétel szoros kötelmeit nehezményezi. Véleménye az, hogy ezek a zenélés színvonalának kifejezetten ártottak. Ezen felül alkalmat adtak a zenészek fölöslegességéről meggyőződött parancsnokoknak és elöljáróknak arra, hogy – enyhén szólva – gyakorlatilag hozzák tudomásukra egyet nem értésüket úgynevezett kivételezettségük miatt. A zenekarok becsületéért – mondja – sohasem lehet eleget küzdeni. Részint a szakmai színvonal és a képzettség emelésével, részint a fölösleges terheknek és időrabló szolgálatoknak a megritkításával.

A második kérdésre mindketten azt a tanácsot adják a fiataloknak, hogy szeressék, amit csinálnak. Érezzék hivatásuknak, amit hivatásukként választottak, mert ehhez éreztek hajlamot, s mert mások, akik választásukat helyesnek ítélték, erre tartották őket tehetségesnek. És ha már erre a pályára kerültek, éppen fiatal korukban ne lustálkodjanak. Ekkor hozzák ki magukból a bennük rejlő maximumot.

Később, ebből a megszerzett többletből fognak tudni sokáig zenélni a tőlük telhető legjobb színvonalon.

Aki az *első* években lazít, vagy nem úgy él, ahogy ebben a nem véletlenül mértékletes életmódot kívánó mesterszakmában élnie kellene, az nem várhatja, hogy a második, harmadik évtizedben valamiféle csoda folytán meggyarapodik a tehetsége. És persze gyakorlás, elméleti önfejlesztés és megint gyakorlás mindenekelőtt.

Most pedig bemutatnám fiatal zenészbarátaimat (akikről egyébként nagyon kedves, nagyon üde, igazán fiatalos dokumentumfilmet sugárzott – együtt néztük Debrecenben – a televízió). Előbb azonban a kötelmek témájában, és biztosan illetéktelenül, én is véleményt nyilvánítok. Ahány zenésszel, karmesterrel, tiszttel, tiszthelyettessel és katonaidejét a zenekarnál töltő, zenei képzettséggel rendelkező sorkatonával erről beszéltem, valamennyien *értelmetlen* tehernek érzik a szükségtelenül, nem zenei téren teljesítendő szolgálatot.

Az úgynevezett 120-as számú, 1977-ben hozott működési szabályzatot, melynek kibocsátása mindenki szerint a huszonnegyedik órában történt, s aminek rendelkezései a legmegfelelőbb formában határozzák meg, milyen legyen a viszonya a zenekarnak az őt fenntartó alakulathoz és irányító parancsnokaikhoz, *ezért* üdvözölte mindenki olyan hangsúlyosan, négy év után is, beszélgetéseimben.

Kiadása és betartása záloga a zenekari színvonal emelésének, valamint annak, hogy ez a viszonylag jó anyagi lehetőséget biztosító pálya szakmailag és erkölcsileg az eddiginél jobban vonzza, s ha már magához vonzotta, véglegesen meg is rögzítse vonzáskörében a fiatalokat. Akik közt, ahogy vizsgájukon Auth ezredes főkarmester és *Szécsényi Olivér* alezredes, iskolaparancsnok kalauzolásával megláthattam, akadnak kiemelkedő képességűek.

A végzős évfolyam hangszeres osztályvizsgája előtt keveset beszélgethettem az iskola vezetőivel, az alezredes-igazgatón kívül Pető Gyula főhadnagy, igazgatóhelyettessel. A szakközépiskola közismereti tárgyakat – természettudományi, illetőleg humán tudományok közé sorolhatóakat –

a zenei és hangszeres képzéssel együtt tanít; ebből *is* érettségi bizonyítványt adva a csapatokhoz hangszeres érettségivel és *őrmesteri* rendfokozattal kibocsátott 18 éves zenésztiszthelyetteseknek.

Év közben kollégiumi rendtartás szerint laknak, s mivel katonai körletben, katonai rendben – így például maguk takarítanak – alapkiképzést is kapnak. Tanításuk egész napos, hiszen rengeteg civil tanár okosítja őket és alkalmazkodni kell ezek időbeosztásához. A fegyelem mégis önkéntes, önkormányzati jellege van. Szabadidejük tartalmas eltöltésére nagyon nagy gondot fordítanak. Van nagyzenekaruk, melyben a második évfolyamtól mindenki a maga hangszerével szerepel, vannak kivonulásaik, fellépéseik. A negyedik év végén érettségiznek. Ennek letétele után az ötödikben tehetik le a zenei érettségit. Szextettjükről külön meg kell emlékezni. Ez Szabó László rézfúvóstanár nevéhez fűződik.

Egy ember kiképzése körülbelül négyszázezer forint mai árakon, ebben benne van az ellátásuk, a méretre készülő civil és egyenruhájuk, a zsebpénzük, a nyári ösztöndíjuk. (Emlékezzünk csak: mint tanult Ali bácsi és Szűcs Lajos, a hajdanvaló suszterinasok?)

Az iskola – úgy vélem, nem kell ezt túlbeszélni – szociális missziót teljesít. Azzal, hogy ekkora lehetőséget nyújt az önfejlődésre a tehetséges, és anyagilag nem tehetős fiataloknak. Közülük (1977-től, illetve 1979-től kezdve) a kiemelkedő tehetségűek a moszkvai Csajkovszkij Akadémián, illetve a budapesti Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola fúvóskarmester-képző tagozatán további éveken át képezhetik elsőrangú szakemberré magukat.

Probléma tehát nincs? Van. Szécsényiék őszintén bevallják, hogy sem a jelentkezők alapképességével, sem a kiképzettek katonazenekari hűségével nem elégedettek. Még mindig él – habár visszavonulóban, stagnálva – az a jelenség, amivel már közép- (de még inkább ösztöndíjas rendszerű felső-) oktatási intézményeink a „civil" életben is küszködnek.

A relatív aluljelentkezés miatt – olykor öngólként mű-

ködő – engedményeket tesznek felvételkor a tehetség terén (amit aztán később őszintén megbánnak). A nagyobb tehetségű, fejlődésre képes fiatalok jövője elé sem néz aggódás nélkül a már sokat tapasztalt, felelősségteljes iskolaparancsnok. (Érdekes: ő is *törökös* benyomást kelt kerek arcával, üstökével, rövid bajszával, kiegyensúlyozott kedélyével.)

Megért ő már olyan eseteket, amikor – egyre képzettebben – „munkahelyükre" érkező fiataljai egy-két év után csalódtak és megragadták az első adandó alkalmat, hogy polgári zenész (vagy éppenséggel nem zenész) irányba „megpattanjanak". Tudván tudják az iskola tanárai: ez az utóbbi szituáció főként az ő jó kiválasztásukat és szakoktatásukat dicséri. De nem vet jó fényt sem a – tudatra ható – nevelőmunkájukra, sem pedig azokra a tőlük független, ám a fogadó csapat és zenekar szellemétől függő „objektív" körülményekre, melyek (a ma egyébként általánosan divatos) „pályaelhagyásra" késztetik a később részint valóban „jóljáró", számításukat megtaláló, nemegyszer azonban kiugrásukkal „befürdő", vagy minőségi engedményekre kényszerülő, kiképzett fiatalokat.

Közülük tették le néhányan – még életbe lépésük előtt és előttem – az osztályvizsgát egy napsütésesen szépséges és tavaszi reménységekkel kecsegtető májusi napon. Gyenes Béla, a szőke, kék szemű klarinétos lép be elsőnek a terembe. Zsebei dugig vannak titokzatos papírokkal... Hangszertartása furcsa, a cső a térde közé lóg; nem érti igazán, mit kíván tőle a vizsgabizottságban elnöklő Auth ezredes, amikor arra inti, hogy a vizsgadarabból csaljon elő minél könnyedebb *hangulatot*.

Kövesi János hófehér zoknija kivillog rövid nadrágja alól, inge rosszul van begombolva, szóval: nem éppen ludovikás zsúrfiú. De aztán mogorván foga alá szorítja a klarinétot és olyan Esz-dúr skálával kezdi e vizsgát, hogy még a tanárjának is elkerekül a szeme.

A főkarmester elégedetten bólint, talán a szokottnál kicsit peckesebben is, de én jól ismerem ezt a figuráját: meghatottságot és lelkesültséget takar, amire ő annyira – s nem is titkolva érzelmeit – hajlamos. A fiú – ez már diktum

és faktum – jövőre a Központi Zenekart fogja erősíteni.

Tóth Tamás az évfolyam legkedvesebb fiúja, trombitás. Csupa élet, vidámság, finom fehér bőr, hullámzó érzelmek, kópés szemvillanások, elfogulatlanság, feszült figyelem, bujkáló humorérzék, csöndes komolyság keveréke. Kicsit bemozog a trombitával, mint a dzsesszesek, ezért atyai feddést kap a vizsgabizottságtól. De az egész nem komoly, mert utána könnyedén fúj „tripla nyelvvel" is, amiről én ugyan nem tudom, hogy mi fán terem, de Szabó tanár úr, a szextett atyja szeméből látom, nincs itt ok semmi aggodalomra. Aztán megtudom: ez *az* a Tamás, akit *már* fölvettek a főiskolára; alighanem karmester lesz belőle.

Gálfi Gábor és Weigel Róbert ütőhangszereken vizsgáznak. Gálfi bizony erőlködik, meg nem is ért az árnyalatokhoz, dobhangja nem diszkrét, nincs benne feszítőerő. *Weigel* – kis, sápadt fiú, az első pillantásra mélységesen rokonszenves – a cintányérral produkálja mindazt, ami megkívántatik. Itt látható meg az, hogy ez az egyszerű – és komikusnak közhitt – hangszer mit tud, ha gazdája tudja, amit tud.

Gelencsér Tamás és Sikari László, a harsonások nem fújnak ám hamisan, pedig – tanít ki Szabó mester – csalni itt nem lehet; kicsit sem. Ez a – régi római eredetű – ravasz hangszer mind közül a leginkább gikszerveszélyes, aki valamit nem csinál (fúj vagy tol) rajta tökéletesen, az egyszerűen falsot szólaltat meg.

Vizsgánkon ilyesmit senki nem hallott. Sőt, Sikari még azt is kiválóan produkálta, hogy „fújjon egy pianisszimót, amit alig lehessen hallani, de közben ne gyáva legyen, hanem magabiztos és bátor". – Ragyogó harsonás – sóhajt a fiú kimenetelekor Szabó tanár úr. – Elmennek ezek nekem és lesz a zenekarunkban egy akkora gödör! Auth ezredes felhúzott homlokbőrrel somolyog: lehet, ez a fiú is az övéké lesz, de ezzel inkább nem vigasztalja az elhagyandó tanítómestert...

Bazsinka József két tubával állít be egyszerre. Egyiken (az úgynevezett F-tubán) gyönyörűbben játszik, mint a másikon (a B-tubán). Józsi főiskolára készül. Legkedvesebb

tantárgya – az irodalom. Erre szokták pestiesen mondani: mi lenne, ha szeretné is, amihez vitathatatlan tehetsége van...

Egyetlen feltűnő hangszert nem láttam a vizsgán „föllépni", de nem is vártam el, mert ez nem ad semmiféle hangot: a tamburbotot. Márpedig közelebbről meg akartam ismerkedni ökelmével, gyermekkoromnak – a nagydobhúzó póni ló mellett – legérdekesebb zeneeszközével. Amikor az ismerkedésre igényemet bejelentettem, Auth ezredes a naptárjába pillantott és indítványozta, hogy tekintsek meg egy úgynevezett botforgatási gyakorlatot.

A tamburbot tudniillik – ez sem régi fejlemény – ma már nemcsak bököd, hanem – az ügyes zenekarvezető kezében – annál többet forog, pörög. Néha még a levegőbe is emelkedhet. Minderre részint azért van szükség, hogy a zenekar megjelenése – vonuláskor és zenés alaki bemutatóikon – érdekesebb legyen. Másrészt forgatása, pörgetése, variált emelgetése színesíti a „vezénylés" monotóniáját. Bebizonyítja, hogy az „ezreddobos" nem szakadt el a zenekari *mozgástól*, hanem – ha hangtalanul is – de mobil része az összmegjelenésnek. S mivel a hangszerek kezelésében is szerepet játszik az ügyesség, ország-világ, járókelő előtt tanúsítja azt, hogy kezelője meg – hangszertelenül ugyan, de – ügyes, játékos ember. Mint ilyen, már csoportja élén kivívhatja a nézőközönségnél (mert hisz a katonazenét *nézni* sem utolsó szórakozás) a kívánatos reakciókat.

A botforgatási gyakorlatot a Honvéd Művészegyüttes népitáncos koreográfusa, Péli József vezeti. Azt mondja nekem, hogy a botot a vezénylő karmesterek eredetileg fegyverként használták. Ennek megfelelően az őse valami lófarkas török buzogány lehetett. A janicsárzenekaroknál csörgő is volt rajta. Ez meg sámánhagyományra – a kísértő démonok elijesztésére – utal. Maga a botforgatás, botozás azonban pásztori eredetű, és a pásztor virtuozitását fitogtatta vele.

A magyar botforgatási gyakorlat – melynek szabályzatba rögzítésével foglalkozik a debreceniek karmestere, Sztankóczy László hadnagy – kerülni szándékozik a látvány és a

funkció (az ütemtartás, zenekarirányítás) ütközését. A zenei alaki gyakorlatok egyéb figuráiba is úgy kell beleilleszteni, hogy ne tűnjék fel öncélú bravúroskodásnak, de maradjon kapcsolatban mind a muzsikával, mind a csoport mozgásával. A legjobb az, ha a zenekar térbeli mozgásának ritmusa a hangzás tömörségének, egységének lehetséges megőrzése mellett összhangba kerül a zene ritmusával, hullámzásával vagy éppen ellenpontozza azt.

A bot forgatásához laza csukló és laza vállizomzat kell, mintha a pinpongütést és a teniszlabda továbbítását egyszerre kellene végeznie a produkálónak, olyan izomcsoportokat vesz igénybe. Lehet a végénél fogva előre-hátra és jobbra-balra pörgetni, lehet a közepénél megragadva is – ahol a díszzsinór egyúttal a biztonságos fogást teszi lehetővé – és lehet földobni is, egy-két fordulat erejéig, feltéve, hogyha mozgás közben, ütemre a feldobó el is tudja kapni és úgy továbbpörgetni.

Auth ezredes még kiegészíti a látványosságról szóló tudnivalókat azzal, hogy figurázni lehet a dobverővel is (két pergetés közben az ügyes kisdobosok és nagydobosok), még meg is forgathatják, ha az ütem a felezést kibírja. A cintányérral pedig legalább olyan látványos dolgokat lehet csinálni, mint a bottal, hiszen önmagában is gyönyörűen csillog. Feldobni persze veszélyes, ezt senkinek nem ajánlja. Annál az egyszerű oknál fogva, hogy a cintányér szíjjal van hozzáerősítve a csuklóhoz. Mint kitűnik, a cintányér forgatásának is Sztankóczy hadnagy a mestere.

Az érdekes – de a zenekari gyakorlatban csak később látható – botforgatási és eszközhasználati fejtegetések után, látva tanulnivágyásomat és bízva zeneszakértelem nélküli fejlődőképességemben, az ezredes fogadott a Központi Zenekar ideiglenes épületében. Itt – a délelőtti próbák hangzavarában – órák hosszat üldögéltünk; világosodtam.

Pályafutása indulásakor sem volt olyan bizonytalan kimenetelű és erőltetett kezdetű, mint Szűcs Lajosé, vagy Aladár bácsié. Egy dunántúli faluból származott, ahol mindkét nagybátyja zenész volt, ismerősei és rokonai közt öten voltak több-kevesebb ideig fúvós- vagy más zenekari

karvezetők, karmesterek. Ő 1940-ben került harsonás növendéknek az ungvári 24. honvéd gyalogezredhez. Oktatói a tiszthelyettesek voltak; 15 éves korában már színházban játszhatott. Sátoraljaújhely, Huszt, Miskolc neki azóta is olyan operettes ízű városok. Egyébként semmi csodálkozni valóm ne legyen, ha katonazenészektől színházi zenéléseikről hallok. Akkoriban hagyomány volt, hogy ahol helyőrség állomásozott, abban a városban a színházi muzsikálók hetven százaléka a honvédségből (vagy a lovasságtól) került ki.

(A színházi szereplés – mint később Debrecenben másoktól megtudtam – ma sincs megtiltva; a mindenkori alegységparancsnok azt, akit ilyesmire hívnak, ha nem megy a közvetlen feladatok rovására, elengedheti.)

Auth Henrik két évig maradt Munkácson, utána Veszprém következett mint állomás – és itt is a színház –, majd a csapatával Ondódnál várták be a szovjeteket. Hadifogolyként került Constanţába, Focşani-be, majd vissza. 1946 októberétől a Pécsi Helyőrség zenekarában játszott. 1950-re elvégezte a konzervatórium harsona tagozatát és – már főtörzsőrmesterként – tiszti vizsgát tett, majd Mezőtúrra került, *először* zenekarvezetőnek. Ezt két év múlva megint a hangszerrel váltotta föl, aztán *Szolnokon* karmesterkedett, és közben elvégzett minden adódó tanfolyamot.

1957 márciusában már zenekar-alapítói feladatot kapott; lásd: Eger, Helyőrségi Zenekar, Szűcs Lajos. Auth Henrik – nolens-volens – azóta lett „központilag felfedezve". A sikeres szervezést fontos megbízások követték. A Zenenövendék-iskolán 1960-tól 1963-ig iskolaparancsnok-helyettesként alaposan belekóstolt abba, hogy milyen legyen a karmester, ha zenepedagógus is. 1963-tól – ugyancsak parancsnokhelyettesi minőségben – elhelyezték a Magyar Néphadsereg Központi Zenekarához. 1968-ban lett karmester és parancsnok egyszemélyben.

Ekkor már főtiszt. 1975-ben kapja a ma már szokatlan csengésű új beosztást: zenészfőszemlélő őrnagy lesz a Minisztériumban. Azóta részese, mozgatója, irányítója, felügyelője (s ezt most én mondom, egyéni tapasztalataim

nyomán, talán furcsán, de pontosan) valósággal *motoros* lelke mind a tizenhárom plusz egy magyar katonazenekarnak. Az ezredes 1976. május elsejétől Néphadseregünk főkarmestere.

– Tekintsünk vissza még kissé a katonazene közelmúltjának történetére!

– Nem tudom, mondta-e már Önnek valaki (én is Mészöly Gábornak, a Honvéd Művészegyüttes tagjának feldolgozásából tudom), hogy önálló *magyar* katonazenéről mióta beszélhetünk – kezdi a visszakérdezést, mint igazi pedagógus.

– 1848-tól – mondom találomra, de bakizok, mert hiába írta Petőfi, hogy „Trombita harsog, dob pereg" (ez a címe is Mészöly Gábor kéziratának), a valóság egy kicsit más volt.

– A Kossuthék felállította honvédzászlóaljaknál abban a sietségben zenekart nem létesítettek. Csak azoknál az ezredeknél volt ilyen, amelyek teljesen vagy jórészt átálltak a mi oldalunkra, mármint Kossuthéra, nem? Így játszhatott olasz zenekar, a 16. Zanini ezredé Pesten és így buzdította a szabadságharc katonáit a 2. hannoveri és a 3. Ferdinánd huszárezred zenészeinek pattogó muzsikája a szolnoki csatában.

– Egressy Béni Klapka-indulóját se magyarok játszották!

– Fújt azért ott magyar is. De az tény, hogy az új, nemzeti hangzású induló stílus megteremtői bizony a haladó, sőt forradalmi szemléletű osztrák és cseh muzsikusok voltak, olyanok, mint Suk Mátyás és Prost Jenő, mindenekfölött pedig Müller József, a 62. császári és királyi gyalogezredzenekar főnöke, akinek egyebek közt a Kossuth- meg a Damjanich-indulót is köszönhetjük.

– Szóval: önálló magyar katonazenéről csak Fricsaytól kezdve bezélhetünk?

– Jól tapogatózik, mert az általánosan elfogadott év: 1896.

– De hát Fricsay csak 1902-től magyar állampolgár, nem beszélve arról, hogy konkrétan Budapesten 1913-tól kezdve működött.

– Stimmelhet az adat – válaszolja utánanézve a kézirat-

ban a mai főkarmester. – Addig ugyanis Bachó István vezette a budapesti I. Honvéd kerület zenekarát. Ő az első *magyar* karmester. S mint ilyen, nagyobb hirre tett szert *idősebb* Lehár Ferencnél is, aki egy szintén Budapesten állomásozó közös hadseregbeli együttest irányított.

– És mi történt a háború elvesztése után?

– A Tanácsköztársaság ideje alatt – bár Pécsi József karmester megbízást kapott rá – megint csak nem szerveződhetett új zenekar. Ellenben arról már Mészáros Aladártól hallhatott, hogy kergették el ők a pozsonyi kerületben az öreg és goromba karmesterüket és hogy játszottak Magyaróváron, május elsején, a munkaünnepen.

– Paulusz Béla volt az ezreddobos?

– Paulusz, de a Kommün után leváltották. Megkezdődött a magyarkodás és a szirupos, idillikus népszórakoztatás korszaka az ellenforradalmi konszolidációval. A katonai fúvószenéből angolparki szórakoztatás, kávéházi muzsikálás lett, ha nem kísértek, vagy vezettek menetet.

1945 után a hadsereg felbomlott. Újjászervezésével együtt támadtak fel itt-ott a régi zenekarok. 1948-ban, a szabadságharc centenáriumára azonban már indulópályázatot hirdetett a Honvédelmi Minisztérium. Erre Kodály Zoltán és Sugár Rezső kompozíciói is beérkeztek. (Az ötvenes években kevesebb lett a zenekar, összevonások történtek.) Nevezetes esemény még a Honvéd Művészegyüttes megalakulása 1948-ban. Itt kezdetben együtt volt a mai Központi – vagyis a fúvószenekar – azzal a szimfonikus zenekarral, énekkarral és tánckarral, aminek akkori karmestere és mostani művészeti vezetője az Erkel-díjas Görgei György.

Eldicsekszem vele, hogy Görgei ezredest én régóta ismerem. Könyvét is olvastam az együttesről; humoros történeteket tartalmaz. Azoknak az éveknek a szellemét – szerintem – kitűnően tükrözi a következő anekdota a *Thália katonái* című kötet huszonhatodik oldalán.

„Együttesünk 1952-ben lengyelországi turnéra utazott. A vonat kerekei már csehszlovák földön kattogtak, mikor egyik – merevségéről ismert – vezetőnk végigjárta a kocsikat. Az egyik fülkébe lépve döbbenten fedezte föl, hogy ott

négy énekes vív irtózatos kártyacsatát. Az elöljáró, pillanatnyi döbbent csönd után, háborogva felkiáltott: – De elvtársak! Mit szól a csehszlovák dolgozó nép, ha benéz az ablakon és meglátja, hogy önök mit művelnek itt, egyenruhában..."

– Van rá tippem, hogy ki lehetett – csippent az anekdotára Auth ezredes. – De ha már a csehszlovákok szóba kerültek, valami fontosat hadd jegyezzek meg. Fúvóskultúrában nekünk máig ők, meg az NDK a példaképeink.

– Miért?

– Először is azért, mert Csehszlovákiában van a mai értelemben vett fúvószene egyik őshazája. Valahogy úgy ennek a letéteményesei Európában, ahogy a cigányzenét sokan magyar jellegzetességnek tartják mindmáig. De talán még szerencsésebbek is, mint mi. Mert ott a fúvószene egybeesik a parasztzenével. A cigányzene viszont a magyar parasztzenétől elhajlott. Katonai célokra természeténél fogva is alkalmatlan volt. Az előbbi országokban, de Oroszországban és a Szovjetunióban is szerintem a folyamatos, természetes utánpótlás szinte kényszeríti, hogy a fúvószenekarok fejlődjenek, önálló és átirat-repertoárjuk gazdagodjék. Nálunk a színvonalas fúvósirodalom szűk keresztmetszete is akadálya a gyorsabb fejlődésnek. A régi magyar zene nincs fúvósokra átírva, hogy a (hatvanas években mélypontra ért) zenekarok ezt el tudnák játszani.

Mióta – a hetvenes évek közepe táján elindult nívóemelkedés folytán – kiderült, hogy zenészeink akár szólóénekest is vidáman el tudnak kísérni, a zeneszerzők – egy Hidas Frigyes, egy Szokolay Sándor, egy Grabócz Miklós, egy Bogár István – sokkal nagyobb bizalommal vannak irántuk. A Horthy-korszakra jellemző egyvelegszerűséget mindenesetre mellőzzük.

– A repertoár növekedésével biztosan megnő a próbaidő és a gyakorlási idő is – vetem közbe.

– Nemcsak hogy megnő, hanem szabályzatban rögzítetté válik.

– A 120-asban? – kérdezem „tájékozottan".

– Igen. 1977-től kezdve a hivatalos munkaidejük hat óra.

A napi foglalkozási időből 2 órát a zenekar tagjai arra kötelesek felhasználni, hogy egyénileg gyakoroljanak és felkészüljenek.

– S ha túllépik a napi hat órát? Hiszen lehetnek olyan alkalmak, kiszállások, meghívások, amikor a munkaidő meghosszabbodik, vagy széttagolódik.

– Akkor szabadidőt kapnak. De persze mindenki együtt, mint ahogy a szabadságukat is egyszerre kell kivenniök. Egymás nélkül, állandó tartalék híján, már négy-öt fő esetén sem képes működni a zenekar.

A székesfehérváriakkal lebonyolított – későbbi – tapasztalatcserémben létezési feltételként bukkan fel lépten-nyomon a létszámhiány kacifántos kérdése. Guttmann százados rossz időket érhetett meg ebből a szempontból. Ő semmitől sem ideges. De attól igen, ha a *hivatásosak* és a továbbszolgálók, valamint a csupán egy évet náluk töltő zenész-*sorkatonák* egymáshoz viszonyított arányáról kell nyilatkoznia.

Ez jelenleg fele-fele; az ideális nyolcvan-kilencven százalék hivatásos lenne. Ilyenre azonban még példa nem volt. Két bevonulás közt – minden előzetes szervezés mellett – mindig van egy-két-három hetes periódus, amely alatt folyik a körömrágás, hogy vajon tényleg azt a hangszerest kapják-e, akit kérnek, vagy rendszeresíteni kell a területileg közeli zenekartól a kölcsönkéréseket. Munkaerőcsábításhoz hasonlítható áthelyezkedésekre is van példa, bár a hadsereg fegyelme korlátoz: csak nagyon indokolt esetekben adnak hozzájárulást a zenekar-változtatáshoz.

– Mi a tizenhárom zenekar feladata jelenleg a hadseregben és azon kívül? – faggatom tovább Auth Henriket.

– Először: szerepelnek, zenét adnak ünnepi alkalmakhoz. Ezek: a nagy állami ünnepek, a társadalmi ünnepségek, a katonaélet nyilvános eseményei, zászlófelvonások, díszőrségváltások, eskütételek, díszszemlék, avatások. Vannak úgynevezett protokolláris feladatok, mint kormány- és pártférfiak fogadásai, honvédelmi miniszterek, magas rangú katonák köszöntése. Ezek elsősorban a Központi Zenekarra vonatkoznak. Gyakorlatokon a zenekarok is részt

vesznek, fogadnak, búcsúztatnak. Katonai és állami temetéseken, temetői megemlékezéseken szintén találkozhatni gyászindulókat zengő katonazenekarokkal. Ezen felül kell számolni még a közművelődési, honvédelmi-nevelési feladatok teljesítését is.

– Nem lesz ez a két dolog egy kicsit sok? – nyújtom az ezredes felé a két ujjamat, mint régen az iskolában, ha a tanár úrtól ki kellett kérezkedni.

– Nem lesz, hanem van. Az egész csak szervezés kérdése. Tiszti kaszinókban például nem kell játszani, szalonzenét nem szolgáltatunk. A civil publikumot is másként szórakoztatjuk, mint ahogy az 45 előtt volt általános. Úgynevezett promenádzene helyett (ami hatásában olyasféle, de persze tömegesebb méretekben, mint most az étkezési cigányzene, vagy – egy személyre lebontva – korunk egyik népszokása, a háttér-rádiózás) közművelődésileg értékelhető szabadtéri hangversenyeket adunk, amit nevezhetünk térzenének, a régi módon; a tartalma úgyis megváltozott. A kivitel nívójának emelkedéséről pedig már beszéltünk, ami a fluktuációt is csökkenti.

– Sokan mennek el a zenekaroktól, vissza a polgári életbe?

– Mennek, és mi erőszakkal nem akarjuk őket visszatartani. Az ígéretek, vagy ígérgetések fegyverével sem élünk. Ha zeneileg emelkedik az eltávozással az illető, még könnyítünk is a távozásán. A megtartást anyagi eszközökkel, munkaerkölcs-javítással, a munka *értelmének* minél szorosabb megközelítésével próbáljuk elérni.

Nálunk van a hadseregben a lehető legszélesebb demokratizmus. A zenész senkinek sem alárendeltje vagy beosztottja, munkatárs kell hogy legyen. És hadd mondjam el, hogy ma már nemcsak a fiatalok között végzünk eredményes toborzómunkát. Verbuválunk – pályázati úton – kész hangszereseket is. S nem csalás, nem ámítás: képzett színházi zenészeket is el kellett tanácsolnunk, mert nem feleltek meg a felvételi próbákon, nem *értették* ezt a zenét.

– Hogyan, lehet hát érteni is, nemcsak játszani?

– Művészetben jártas embernek talán el tudom magya-

rázni. A dolog ott kezdődik, hogy a katonazene alapjában: menetzene volt. Akkor mondták jónak, ha *vitte a lábat.* Szám szerint ez annyit jelent ma is, hogy *percenként* százhúszat lépett menetben a zenére a katonacsapat, és az indulók erre a lépésmetronómra voltak hangszerelve. Mármost a katonák régesrég autóra ültek, s az indulók az ülő katonák belső ritmusához igazodnak, nekik kell, hogy tartást adjanak.

Ezt azonban a puszta pattogással, a recsegő ritmusokkal nem lehet elérni. A hangszíngazdagság fokozásával azonban igen. A katona így szinte *benne ül* a zenében és belsőleg indul meg, míg régen a zene diktált neki, vezette valahová. A csinnadratta-korszak lejártával így köszöntött ránk a vonóshangzással vetélkedő muzsika. Zenészeknek úgy fogalmaznám meg ugyanezt a váltást, hogy régen tuttiban gondolkodtak, most a leglényegesebb a hangszercsoportok harmóniája, s a hangszínben való gondolkodás.

– De mit jelent mindez az egyén, a zenész számára? Hogyan fordítsa le magának és vigye át hangszerére az egészre vonatkozó kívánalmakat?

– Röviden: úgy, hogy betartja a hallás, értelem, szív, kéz sorrendjét a maga szólamának előadásában.

– És kicsit hosszabban?

– Bocsánat, megalapozom az alapelvet. A régi képzettségű muzsikusokkal az a nagy probléma, ha átiratot játszanak, hogy nem értik meg: az, amit a trombitájukon fújnak, az nem trombita, hanem hangzás teszem azt: a vonósoké! Aki csak a hangszerét tudja *kezelni,* az nem is értheti meg ezt a követelményt, mert *fölfelé nem folyik semmi;* az értelmes és átérzett játékelképzelés *után* van csak maga a technika, a játék. Egyetlen szóba is belesűríthetem a lényeget: ez az énekszerűség. Aki a hangszere nélkül is el tudja képzelni a zenét, nyert; övé a bűvös, kodályi fogalom: az intonáció.

Jakab Gedeonnal (az 1973-ban növendékiskolát végzett, majd 1980-ban tubából főiskolai végzettséget szerzett) 27 éves székesfehérvári zenekarvezetővel és Bukta Zoltán hadnaggyal a korban idősebb, de iskolai évjáratban azonos

kalocsai karmesterrel is beszélgettünk ezekről a dolgokról. Jakab például minden hangszert végigpróbált már. Mindegyiken tud öt-hat darabot, hogy konkrétan is megmondhassa: mi a bibéje a bajnak, mi az oka a hibának, ha zenésze elköveti.

A hangszerrel *együttes* intonációjavítás híve Bukta is; amennyiben készséggel elismeri annak a mondásnak igazát, hogy „rossz hangszer nincs, csak rossz zenész", de csak akkor, ha nekem, mint laikusnak közvetlen ezután bemutathatja, hogy mi a különbség a világmárkás *(nyolcezer forintos)* cintányér meg a szimpla csattogó között. (Az, hogy zenévé változtatja maga körül a levegőt.)

Vannak még más – nem mondom, hogy követendő, de a fehér asztal mellett a földön járás fontosságára figyelmeztető – karmesterszempontok is. Nyúl László, a zalaegerszegiek fiatal főnöke a szín és akkord kölcsönhatásán próbálgatja a maga és zenészei képességeit. Ezenfelül arra esküszik, hogy abból sohasem lesz igazán muzsikus, aki nem hallja *előre* a módosított hangot. A kaposvári Szabó László alhadnagy – híres ütős család sarja – az ütőhangszerek isteneire bízna legszívesebben minden zenekart. Az ő jelszava ez: kulcsemberek, kulcsemberek, kulcsemberek.

Guttmann százados nem bánja, ha vannak a zenekarában megbízható közepesek. Könnyebben elfogadják, amit a karmester mond, tanácsol, tanít nekik. Magasan kvalifikált kamarajátékossal találkozva viszont arra törekszik, hogy megegyezésre jusson vele; a kollektív játék elismerése a tömörség érdekében.

Guttmann László zenés alakiról vallott elveire is érdemes lesz egyébként odafigyelni; a megbízhatóságra, együttlétre az alakizásnál is nagy gondot fordít. Szemben másokkal, az „individualistákkal", „formalistákkal", akiket ez mintha kevésbé izgatna, foglalkoztatna.

Mielőtt azonban belekukkantanánk a magyar zenekarok életének abba a nagy eseményébe, ahol a csúcspont az a bizonyos zenei alaki, ismerkedjünk meg egy-két fúvóssal is közelebbről; fiatallal és meglettel egyaránt. Igazán öreggel ezen a pályán talán csak a fuvolások közt találkozhatunk.

Fenyegeti – pályájukat rövidíti – ugyanis kétfajta, közvetlenül a fújással összefüggő ártalom. A klarinétosok, trombitások tipikus baja húsz-huszonöt év után a tüdőtágulás, mert nagyon sok levegőt használnak el. Az oboások, fagottosok – kik a kettős nádat használják – néha azzal küszködnek, hogy nem tudják „kifújni" magukat. A levegő ilyenkor bennük marad. És laikus kifejezéssel: „agyukra húzódva" szédülést, ájulást okozhat. Mészáros Ali bácsiék a sok meneteléstől lábfájásokra, visszerekre panaszkodtak, az újaktól erről nem hallottam.

Fontosak a zenész számára a fogak. Nélkülük fúvóskodni nem lehet. 45–50 éves korban a trombitások, kürtösök, tubások már kezdik érezni szájkörüli izmaik bántalmait. Izom- és idegelhalásuk nem oly nagy mérvű, hogy látsszék is. De attól még előfordulhat, hogy hangszerüket *rendszeresen* használni többé nem tudják.

A fogakkal, szájállással kapcsolatban Jakab Gedeontól tudtam meg, hogy a nyúlarcúak, pókfogúak, hátraálló alsó fogsorúak jobb, ha fuvolát választanak, mert bárki szakember rájuk néz, úgyis azt tanácsolná nekik. A klarinétnál a metszőfogak épsége a döntő előny. Jó, ha az alsó ajak – a fúvóka szorításához – meg tud keményedni.

Az oboások mindkét ajka legyen izmos. A trombitánál a párhuzamos fogsor s a szájkörüli izmok dominálnak. Vastag ajkúak sem ezzel, se a harsonával ne erőlködjenek. A kürt és a tuba felé orientálódjanak; itt már nem elengedhetetlen a vékonyajkúság, mert a hangszer fúvókája szélesebb. Hosszú gyakorlás, szélben-esőben-hidegben fújás után kell a hidegvizes borogatás; nyugtatja a gyulladásszerűen felmelegedett izmokat, erősíti ellenálló képességüket, javítja vérkeringésüket, hosszítja élettartamukat.

Nagy József főtörzsőrmester felsőajka is meg volt kissé dagadva, mikor egész délelőtti fúvás – a debreceni délutáni alakizás próbája – után melléhuppantam autóbuszukban, mely szállásunkra, a Varga Imre utcai kollégiumba röpített. A hideg víz majd csak ezután jön. De mutató- és középső ujjával az orra alatti helyet önkéntelenül ütögeti.

– Csanádpalotán születtem, 1943-ban, a román határ

mellett. 1955-ben kezdtem tanulni zenét zenei munkaközösségben, Mezőhegyesen. Édesapám citerált, hegedült, bálokon, majorokban játszott zenekarával summásoknak, parasztembereknek. Tőle népdalt, magyar nótát egyformán tanulhattam.

Egy évig – mert jó volt a ritmusérzékem – nagydobosnak tanultam. A faluban tűzoltózenekar működött. Tőlük egyenruhát is kaptam. 1958-ban végeztem el a nyolcadik általánost. Addigra megfordultam Békéscsabán. A mezőtúri zenekarban – abban, mely 1964-ben megszűnt – is játszottam. Volt egy barátom, Mari Ferenc. 1958-ban egy növendékhelyre bevonult a zenekarhoz.

Én abban az évben a szegedi konzervatóriumba felvételiztem. Fölvettek. De az 580 forintos tandíjat az apám nem bírta fizetni. Novemberben ki kellett maradnom a konziból. December elsején Mari Feri után én is bevonultam. Egy évig tanultam az indulókat; második szárnykürtöt fújtam.

1959-ben alakult meg a zenész tiszthelyettesképző, vagy ahogy akkor mondták, a növendékiskola. Ekkor még sok ezrednél volt zenekar, megindult a képzés, gyorsított módszerrel. Körletünk az egyesített tiszthelyettesi iskolán volt, mostoha körülmények között, katonai kiképzéssel egybekötve. De örültek a szegény sorsú gyerekek, hogy tanulhattak! Megismerhették Montág tanárt, Meisl tanárt, vagy Hara Lászlót, aki az Operaházban fagottozott. Ezeknek a fiúknak ma már a 70 százaléka nincs a hadseregben. Legtöbben azért mentek el a hatvanas években, mert úgy érezték: mint zenészt, nem becsülik őket meg. Nem volt elég szakmai feladatuk; kevés volt a próbalehetőség, a semmittevés nem használt senkinek. Volt zenés őrségváltás, déli sorakozó, négy ünnep, meg a 24 órás katonai szolgálat.

Mezőtúrra 1962-ben mentem vissza. Időm ott is volt, továbbszolgáló szakaszvezetőként, első szárnykürtösként fújtam; bevettek a zeneiskola kamarapartijába. Szerettem volna a Dunántúlon lakni.

Először Pécsre mentem, de aztán Borovi József (ma már nyugdíjas) alezredes, Guttmann László elődje elhívott

Székesfehérvárra, az alakuló legnagyobb helyőrségi zenekarhoz. A mostani kottatárossal, Groszman Samu bácsival, korelnökünkkel alapító tagok vagyunk. Itt is maradt idő tánczenélésre, öt-hat fős partikat alakítottunk, játszottunk iskolákban. Fizetésem 1962-ben 1400 forint volt, most a kezdők is megkapják a négyezret, plusz az ellátmányt, ruhapénzt.

Most főtörzsőrmester vagyok, első trombitás a zenekarban 15 éve rendszeresen játszom szimfonikusokkal. Most Ránki Pomádé királyát adtuk éppen a színházban, napközben készültem a fesztiválra, próbáltunk, másnaponként este a színházban, kicsit kivagyok. Velem – de másokkal is – előfordul, hogy jó ha két napig nem látjuk a hangszert. Ilyenkor tesz jót a csönd, a kert, a magány, a kapálás, a kötözés. A feleségem nyolc évig tanult zongorázni, de nincs a szakmában. Bérleteink vannak, az élő zenét imádjuk. A gépzenét sokszor kikapcsoljuk, nem ízlik a konzerv.

A trombitásoknak nagy a felelőssége, szólót játszanak. Kell hozzá jó ritmusérzék, tiszta fújás, a *dudálás*, a *reccsentés* tilos. Aki ezt nem tanulja meg, aki nincs tisztában felelősségteljes szerepével, az a mai hangzású katonazenekarban egyre kevésbé él meg.

Mellettünk ül a padon, ahol beszélgetünk, egy másik trombitás. Tóth Tomi a karmesterképzőre előfelvételt nyert, ötödéves. Kérdezem, mint szintén trombitást, hogy egyetért-e a felelősség kérdésében. Egyetért sok mindennel. Csak azt nem tudja elképzelni, hogy lehet a trombitát megunni. Mióta trombitál (mióta is? 1976 óta), csak egyszer volt kénytelen abbahagyni egy darabig. Részt vett egy prágai kamarahangversenyen, s az izgalom vagy nem is tudja mi, a vérnyomását kikészítette. Most tamburmajorként forgatja majd a botot a fesztiválon. Kérdi: nincs-e kedvem velük jönni a Nagyerdőre, megnézni a próbájukat.

Kedvem volna, de a fehérváriak látnak vendégül, ezért velük megyek, mert – a tegnapi, esőtől csöpögő térzenék szerencsés lezajlása után – kezdődik Auth Henrik vezetésével az egyesített fúvósok főpróbája a megnyitó ünnepségre.

Kilenc órakor gyülekező a Kölcsey Ferenc Művelődési

Otthon előtt, a betonteknőben, amelyet sárga pontokból álló sávok osztanak meg: ezen megy majd végig az *Egyesített*, hogy eljusson az ezüstlírás, ezüstkorlátos, piros filccel bevont főkarmesteri dobogó elé, várva a *Debreceni Szignál* intonálását beintő pálcajelre.

Ez azonban még csak holnap lesz. Auth ezredesen – mint ahogy senkin – nincsen díszruha, rövid ujjú lemberdzsekben robban ki a placcra. Lovász István őrnagy, a központiak egyik nyugis humorú karmestere gyanakodva nézi a gyöngyszürke eget, meg az esernyőmet; a háromlépcsős dobogó végső helyének kijelölését méricskéli, jelölgeti a csinos, de nehéz alkotmányt többedmagával taszigálva.

Kis vita is keletkezik arról, hogy most az elnökség, a megnyitóbeszédet mondók felé mutasson a líra, vagy se, Auth odavágtat, körülnézi. Azt mondja, mindegy, csak így nem jó, ahogy van. Az őrnagy a taszigálást vígan megujráztatja.

Főkarmesterünk hirtelen engem is észrevesz, üdvözöl, megölel, kezembe nyom egy meghívót a karmesterek és parancsnokok késő délutáni fogadására.

– Jól vagy Guttmannéknál, jól, nem, de igen, mert ha akarsz jöhetsz a főnökökhöz a kempingbe?

– Maradok – jelentem katonásan. – Az csak természetes, mondja nagyot nevetve. Aztán Guttmannhoz: remélem elrontottátok már, nem? Na csak előre, mit csinálnak azok ott hátul, kész a hangosítás? Hol a másik mikrofon, ez nektek jó helyen van, ha esik, tegyetek rá zacskót, kész, hol a dobogó lépcsője, oldalt? Mindegy, elkezdjük, ha esik, esik, fönt vannak már a harsonások, meg van beszélve a bevonulás a szovjet elvtársakkal, ja, megbeszéltem, de lehet még valami, köszönöm, köszönöm, hopp, hát ez a zsinór mit keres itt, ássátok el, tegyétek a katedra alá.

– Egyesített Katonazenekar, vigyázz! Mindenki mindent ért, menetdob tratam, tratam, trarappapapapapapamm satöbbi, ezzel jövünk előre. És!

Tratam, tratam, trarapapapapamm.

Peregnek a dobok, megindul előre a gyöngyfényben furcsa fénnyel csillogó zenekar, állj, állj, mi ez, hol jönnek?

A sárga pontok a lábunk között vannak, oszolj, pihenj, vissza, indulás, még pihenjben se beszélünk. Na kérem, sárga pont, tratam, értjük, raz dva!

Tratam, tratamm, trarappapapapapapapam. Megy ez, mint a parancsolat.

– Jó, jó. Juhos elvtárs kilép, vigyázzban nincs mozgás, mi van magával?

– Jelentem a por.

– A por?

– Belement a szemembe, azt próbáltam.

– Próbálunk, próbálunk. Helybenjárást magasabban kérem! Belépni, hangszerfelvétel, utána fanfárzene. Fanfárosok kész vannak, hallanak, látnak, fanfárzenére fölkészülni, de előbb hangszerfelvétel, beintés, egy, kettő. Nem most, nem. Majd intek, utána egyszerre, raz dva, értjük? Szovjet elvtársak, köszönöm.

Int, elkésnek. Int, egyszerre megy. Int, előresietnek. Int, egyszerre megy, bólint, szívére teszi a kezét: köszönöm!

A Debreceni Szignál következik.

Szerintem fenségesen sikerül, a hatalmas hangokkal mintha még a nap is áttörne a felhőkön, pedig esik eső, fúj a szél, az ezredesnek is tetszik, leint.

– Jó. Kezdjük az egészet elölről.

Ezt csináljuk délig. Szünetben forró teát kapunk üdítő helyett. Fagy még nincs, ami helyeselhető, mert a hangszerek befagynak. Olyankor – meséli Guttmann százados – kokszkályhákkal ajánlatos körülrakni a zenekart. Téli temetéseken volt már, hogy úgy fújtak.

Elpróbálnak egy szép szerenádot is, intimen szól, alig hallani a zenekart, csak lehunyt szemmel érezni, hogy *ott van*. A karmesteri hangszóróból egyre több dicséret hallatszik, szép volt a belépés, most gyönyörűen felkötni, ez az, szárnykürtösök, szárnykürtösök, vigyázat, ez az, így kell ezt. Frappánsan jön a Hunyadi-induló, Berlioz Rákóczi-indulójában az óriási fanfárzene, viszontlátásra, elvtársak, jó étvágyat, jó napot, és jó Napot!

Ebédelni visznek; a buszban feljegyzem, mibe kerülnek a hangszerek, amelyek csillogása, hangja, hangszíne a pró-

bán meggyőzött és meghódított. Tájékoztatóm Jakab Gedeon.

– A trombiták Yamaha gyártmányúak; a vörösrézből készült a jobb. Tizenöt-tizennyolcezerért már megfelelőt kapni, de ismerek trombitást, operaházit, aki ötvenezreset fúj. Klarinétmárkáink neve Selmer vagy Buffet, persze A vagy B hangolásúak, áruk harmincezer. A pikkolók tízezer forintosak, de van 21 ezres is. Ez már csak dollárért kapható. A tenorok és baritonok tíz-tizenháromezresek, a tubák, a csehszlovák Amati gyártmányúak többe vannak. A hadsereg legnagyobb tubája, az amerikai típusú, nagytölcsérű Sousaphon negyvenezerbe került. Az Operaházban játszanak egy Alexander mestertubán. Ára 146 ezer volt. Kipróbáltam, mintha magától szólna. Balettek alatt ő adja azt a bizonyos semmiből kinövő tubahangot. A nagydob ára tízezren felül van; a cintányér, ha valamirevaló hat-nyolcezer forint. Kimaradtak még a harsonák; az Old's márkájú alig 21 ezer forint. Az amerikai és a francia hangszerek általában páratlanok.

Az ünnepélyes megnyitón példás fegyelem, telt hangzás, egyszerre-csinálás, olajozottság, gyönyörű szerenád, óriási fanfárzene, hatalmas Rákóczi-induló sikeredett. Kegyes volt hozzánk az ég is. Bár egyfolytában borult, csak a fogadás alatt tört ki az égiháború. Olyannyira hatalmas zápor hullt, hogy kétségessé vált még a Déli Hadseregcsoport Központi Zenekarának koncertje is a Művelődési Központ parkjában. Kár lett volna érte.

Anatolij Muhamedzsanov – egyebek között – olyan kardtáncot, olyan háromtrombitás Szkrjabin-etűdöket, akkora kijevi nagykaput és annyira bájos Kálmán Imre-egyveleget vezényelt, hogy aki nem jegyezte meg magának csodaszámba menő díszlépéseiért, mint tamburmajort, annak el kellett ismernie: megállná helyét Operettszínházunkban is a pulpituson.

Este – egy csöppet azért összefagyva – vékonyka fesztiválzakómban egy pohár bor mellett Guttmann László féléves mozambiki szervező-betanító munkájáról értesülök.

Mozambik tízszer akkora, mint Magyarország, portugál gyarmat volt, tízéves felszabadító háború után lettek szabadok. Fővárosa Maputo; részint szép modern házakból, kijjebb bádogtákolmányokból épített település. Télen, mikor szél van és nulla fok, bundát vesznek az emberek, néha csak mezítlábhoz.

A zenekarok felszerelése – négy volt belőlük, s nem hiányoztak a lányok sem, amerikai mintára – semmi kívánnivalót maga után nem hagyott. Azzal a különbséggel, hogy voltak benne Sachs kürtök, portugálul szaxofonok.

Csak amikor megszólaltatták hangszereiket, akkor hitte századosom, hogy ott vele valakik viccelnek. Mindent egyforma nagy erővel fújtak. Ütötték-vágták – igaz, elképesztő – ritmusérzékkel az ütősöket. Közben ismerték az összhangzattant, elméletileg nem voltak képzetlenek. Ha valaki azt kérdezné (én kérdeztem), mit kellett velük csinálni, Guttmann László azt felelné (ezt is mondta): mindent.

– Előbb szállodában, később önálló kis házban laktam. Esténként kiültem a tornácra. A szomszédból két kisfiú öregecske lábasokat hozott. Órákig ütögettek rajta páratlan, szinkópás ritmusképleteket. Csodálatos volt.

Innen hozta haza s vette be zenés alaki gyakorlatukba Guttmann László azokat a fanyar humorú, *csak* előírásszerűen kivitelezhető, ütemérzékpróbáló, lassú díszlépéseket, amelyek elegáns egyszerűségével a nagyerdei stadionban olyan meglepetést keltett és akkora tapsot aratott.

De mi is tulajdonképpen ez a sokat emlegetett zenés alaki gyakorlat? Látványos zenei parádé, ahol a zenekar indulókat játszik és ugyanezek ütemére koreografált térformákba rendeződik. Az egyfolytában muzsikáló zenészek folyamatosan átrendeződő sorokat, fésűmintákat, oszlopokat, köröket, kacskaringókat, sugarakat, csillagokat képeznek. A gyakorlat időtartama 7–10 perc. Ahogy Péli József mondotta volt a botforgatási gyakorlat szünetében, ennyi az az idő, amennyi alatt a botot forgató akárki a vállába görcsöt kap. Ezért nem forgattak állandóan, pihentek is gyakorlat közben egy-egy félpercet a tamburmajorok.

A többiek azonban – kivéve a be-, illetőleg kimeneti dob-

kíséretet – egyfolytában szájjal-lábbal működnek. A másnapi – időnként már felszakadozó felhők alatt végzett – közel kétórás próbán, a Beat-induló sokáig fülembe csengő hangjaira, a fehérváriak is végigmérték vagy tízszer le- s föl a DMVSC edzőpályáját furcsa lépéstartásukkal, bukkanós-bújócskázó fésűsfiguráikkal, és elszakadásaikkal, amelyek alatt a lassút lépők olyan benyomást tettek rám, mint gyerekkoromban az ólomtalpas játékkatonák.

S a játékkatonák igazi parádéja azon a szikrázó délutánon, amikor kisütött és megint perzselt a nap, a stadion puha fűszőnyegén még érdekesebbé vált.

A rugalmas pázsit magába nyelte a lépések zaját. Csak a nagydobok buffogtak, a réztányérok zengtek, a tubák búgtak, a harsonák szárnyaltak, a klarinétok rikoltottak, a trombiták énekeltek.

A botok a sorok élén, a sorok mellett, a sorok között, körök és csillagok közepén forogtak, pörögtek, böködtek.

Némely hangszereken zászlók, címerek lengtek. Egyikmásik csoportban feketetrikós vívók kardtáncot jártak. Minden mozgott, alakult, változott, folyamatban volt; megcsodáltuk az óriási (negyvenezer forintos) Sousaphont, Sztankóczy hadnagy és Szabó László malomfiguráját a bottal, a szovjet zenekar díszes fémlíráit és a törökös lófarkakkal díszített, vakító fényű középjelző táblásbotját, a növendékiskolások meg a kaposváriak nemzetiszínű 48-as dobjait, a hófehér ingeket, aranycsillagos, piros parolikat.

Kritizáltuk, élveztük a változatos figurákat, (ekkor már a „főnökséghöz" csapódtam, hogy kilessem tetszésnyilvánításaikat). Szerettük növendékeinket, kivált Tóth Tomit, aki a nagy igyekezetben a bottal még a sapkáját is leverte, aztán a szolnoki repülősöket, mert semmi nem volt gyakorlatukban előre kiszámítható, később a kalocsaiakat, kik olyan bonyolult dolgokat találtak ki, hogy még egy tárogatószólót is beiktattak és egy dobverőjüket is otthagyták a gyepen. Kacagtunk a kaposváriak cintányérosán, mert brillírozott és sajnáltuk a későn lelépő szárnykürtöst, amiért – szegény – talán még vacsorát se kap, egyfolytában kuncogtunk az „én zenekarom" angolos hidegvérén, ahogy

a groteszk indulóra fapofával mennek bele Guttmann századossal az élen a futballkapukba, de persze csak becsapnak, mert az elterelő hadmozdulat után már a középen nyugalmaskodnak, végighüledezzük, amint Muhamedzsanov mester, mintha gumiból lenne, úgy veri csodálatos, kiismerhetetlen technikájú, egynyomra járó díszlépéseit, s végül egyfolytában szurkolunk a debrecenieknek, hogy kijöjjön a beígért záró forma az induló végére: 1981.

Az este azonban egyetlen zenekaré; a Központiak adnak hangversenyt. Előtte Dudás László tizedes sorkatonával üldögélek egy utolsó sort, beszélgetésre kiválóan alkalmas megszokott kollégiumi padomon. Amit mond, jegyzem, de nem mindig örülök annak, amit mond. A Miskolci Zeneművészeti Főiskolán végzett, énektanár és klarinét-oktató. Klarinétos persze itt is. Nemsokára leszerel, megy vissza Leninvárosba, a feleségével egy iskolában tanítanak. Polgári zenekarban szívesen játszana, de egyelőre nincs hol.

Fizetése 2300 forint volt 1980-ban, ha hazamegy, úgylehet emelnek egy-két százast. Lakásügye megoldatlan, talán rendeződik valahogy, de az is lehet, hogy nem. Hívták, maradjon, szolgáljon tovább, itt Székesfehérváron 4500–5000 között kereshetne. Nem marad, nyomasztja a szolgálat, az ügyelet, a konyhai munka, a kiszámíthatatlan, tervezhetetlen szabadnapok, a helyettesítési problémák. Szóval nem és nem. Visszamegy tanítani, mellékmunkáért futkosni, esetleg szervezni fog egy úttörőzenekart. Pedig zenekarban zenélni – egyelőre ez számára a legnagyobb öröm. Hiába, aki zenész, annak ez kell. A katonáskodásból azonban elég az egy év.

Dudás László véleményét tisztelem, indokait értem, nem akarok vele vitába szállni.

Körülöttünk nála 3–4 évvel idősebb továbbszolgálók, hivatásosak; időbeosztásukért ők sincsenek oda, de lakása, jó fizetése, juttatása, fejlődési lehetősége, továbbtanulási perspektívája – úgy tetszik – mindeniküknek van. A különbség köztük Dudás Lászlóval mindössze annyi, hogy ő zenész, ők pedig hivatásukul a katonazenét választották.

Kisétálok a városba, hol három évig éltem, bizony már

húsz évvel ezelőtt, s ahol akkor még nem volt se katonazenei fesztivál, se Kölcsey Ferenc Művelődési Központ, sem négy vagy öt sugárút, se virágkarnevál, se gyógyszállók, sem stadionkomplexum.

A nyári ég színét, az alföldi nyár szagát, a Péterfia meg a Simonyi út fáinak suhogását, virágoskertjeinek illatát azonban nem mosta el az idő. Teszek egy kört a Nagytemplom körül, végigolvasom a Kollégium neves fiainak címtábláit, aztán elindulok a kavicsos úton megint a művelődési otthon pódiuma felé.

A téren sok százan szoronganak. Azok is, akik végigélvezték a tegnapi menetzenét, azok is, akik látták délután a zenés alakikat, meg azok is, akik kíváncsiak.

Az ég kékje mélyül, kigyulladnak a lámpák, szervezkednek a tévések, híradósok, rádiósok, aztán hangolás: karmester, feszült figyelem.

Elkezdi műsorát Auth Henrik vezetésével a Magyar Néphadsereg Központi Zenekara.

LÁSZLÓ LAJOS

SZILVAMÉRŐ FŐTÖRZSŐRMESTER

Szilvamérő főtörzsőrmester alakja úgy mereng fel előttem, mint Arany Jánosnak (elnézést a szerzői párhuzamért) vitéz Toldi Miklós alakja. Azaz mégsem egészen, már ami a külsőségeket illeti; Szilvamérő főtörzs fordított alteregója a legendák szárnyán repkedő s a magyar irodalom remekének főhősét jelentő középkori vitéznek. Alacsony, hegyes állú, cigányképű fiatalember volt, kis Jávor-bajusszal, a hangja sipítós, mintha gyereket hallanék nyafogni. Csak a fogai tűntek fel különös, szépségükkel. Két fehér gyöngysor épült az ínyébe. Szilvamérő vezényelt, vagy nevetett, jól kinyitotta a száját, mintha kérkedni akarna fogaival.

Pedig mi sem állt tőle távolabb.

Ha például a zászlóaljparancsnok megdicsérte a gyakorlat végén, finom mosollyal nyugtázta, és miután szót nem kaphatott, hogy ő is elmondja a magáét, karjával alig észrevehetően intett a szakaszának, mint a színészek, amikor a társukra hárítják a tapsot.

Kezdetben afféle marionettfigurának tekintettük (mint valamennyi tiszthelyettest, tisztet és főtisztet), aki azt cselekszi, amit a központi akarat diktál. Szántuk is mint olyant, aki valami fatális tévedés révén került be a hadseregbe, és annak foga között őrlődik finom lisztté, s majd rágós cipót sütnek belőle, ehetetlen, eldobandó kenyeret.

Akkoriban az volt a szokás, hogy a főiskolás és egyetemista fiatalok a nyári nagyszünetben a sikeres (vagy sikertelen) vizsgák után kéthetes pihenővel a hátuk mögött, bevonultak katonai szolgálatra. Erre egész évben igyekez-

tek előkészíteni bennünket a honvédelmi ismeretek órákon, ahol szakaszokra osztva az évfolyamokat, katonás rendben és fegyelemmel zajlottak a foglalkozások, és gyakran történtek utalások arra, hogy bezzeg majd a nyári „tanfolyamon" nem fognak az elvtársak olyan ostoba polgár módjára jelentkezni, és érdektelenül viselkedni a hadtudományok iránt, mint jelenleg, az intézet falain belül.

Mi tehát, alighogy hazamentünk a szülőkhöz, vagy a menyasszonyunkhoz, várhattuk a behívót. Ez minden évben pontosan meg is érkezett, megjelölve a helyet, ahol jelentkeznünk kell, mellékelve a fapados vasúti jegyet helyettesítő honvédségi utalványt, amit a kalauz gyanakodva kezelt.

A sors (és Farkas Mihály akarata) úgy hozta, hogy egy völgyben kapjunk honvédségi lakhelyet. Köröskörül tölgyek, bükkösök, tisztás közepén forráspatak – giccsesen szép vidék. De az erdő szélén megtorpantunk, feltűntek a piszkoszöld sátrak szabályos rendben, a tábor szélén pedig a szürke kaviccsal felhintett széles út, amiről nemsokára megtudtuk, hogy az a „miniszteri" út. Azon trappoltunk végig a cigányképű főtörzsőrmester vezetésével, ő volt Szilvamérő. Az állomáson várt ránk, névsorolvasást tartott, s máris indított bennünket. Derékban összeráncolt gimnasztyorkában, viaszosvászon szárú csizmában haladt az élen. Oly nagyokat lépett, hogy alig tudtuk követni. Időnként hátraszólt: „Egyszerre lépjünk, uraim, nagyobbakat, nagyobbakat, mert belefulladnak a homokba!" S újból meglendült, előre döntve a törzsét, mintha képzelt ellenséggel szemben, rohamra vezetné a lankadtan imbolygó csapatot. Félcipőink megteltek dörzsölő, nyiszorgó homokkal, felduzzadt lábunk csakhamar lázadozni kezdett a körülmények ellen. Ha nem vetnek árnyékot az útra a hatalmas jegenyék, talán azt képzeltük volna, hogy a Szaharában menetelünk. Nos, később majdnem valósággá változott a szelíd lidérc. Szilvamérő bájosan és jó példát mutatva gondoskodott erről. Akkoriban az a félelmetes jelszó is járta (a sok között), hogy „inkább egy vödör verejték, mint egy csepp vér".

A mi századunkban az első szakasz színművészeti főiskolás hallgatókból verbuválódott (színész-, rendező-, dramaturgjelölt), a többiben is felbukkant egy-egy író, költő, műfordítójelölt (vagy már nem is jelölt), tehát humánus és fennkölt gondolkodású társaság jött össze, amit a zöldesbarna egyenruha csak átmenetileg uniformizált, és az idő teltével egyre gyakrabban lángoltak fel a sikereket sejtető tüzes nyelvek magabiztos elszólások és esztétikai viták formájában. Szilvamérő ezekben nem vett részt, de a szeme és figyelme rajtunk volt.

Reggeli után rendszerint kivonultunk a gyakorlótérre. Hat kilométerre volt a tábortól, egy másik völgyben körülvéve szintén tölgyekkel, bükkössel és kerítéssel is, amely előtt jó távolságra ott állt a tábla: Vigyázat, tilos a bemenet! Máshol meg: Éleslövészet! Itt tartózkodni életveszélyes!

Kivonulásunk alatt harcászatot gyakoroltunk. Szilvamérő precízen végrehajtatta, leginkább a vízfolyásokban, erdőkben és a horhosok oldalában. Noha a második szakasz parancsnokhelyettese volt, figyelte az első szakaszban menetelő társaságot is, most már tudom, hogy nem túlbuzgóságból. Gimnasztyorkánkon sötét izzadságfoltokkal loholtunk be a gyakorlótérre, ahol megkezdtük a célratartást (hosszú csövű puskánk volt, dióverőnek hívtuk), amikor már vibrált előttünk a levegő a melegtől, és a szemünket elborította a verejték, a célbalövést. Szilvamérő a hátunk mögött sétált, mielőtt megkezdte valaki a célzást, megvizsgálta a fegyverét, aztán úgy adta kézbe, mint a püspök a felszentelendő papnak az áldozati kelyhet; átszellemült, áhítatos arccal. Én még a céltáblát se találtam el. Szilvamérő kikapta a kezemből a puskát, szétszedte, összerakta (ezt képtelen voltam megtanulni), és felszólított a gyakorlat ismétlésére. Az eredmény ugyanaz. A főtörzsőrmester üzent a fegyvermesternek, újból megvizsgálták a fegyvert (gyártási éve 1905), harmadszor is a céltábla mellé lőttem. És amikor már mindenki „teljesítette a tervét", újból „foglalkozott" velem. A szakasz a hűvösből nézte végig a „különórát", ami semmi újat nem hozott,

holott nemcsak az én hátam, hanem Szilvamérőé is sötétedett már a verejtéktől.

Szilvamérő egyébként Szikra Jánosként vonult be a hadseregbe, s most már illő elmondanom azt is, miért kapta szakaszunktól a nem mindennapi nevet.

Harcászatot gyakoroltunk. Messze kerültünk a tábortól, a konyhát „kilőtték", éhségtől – hőségtől támolyogva indultunk, ki tudja hányadszor, „támadásba". Szilvamérő az ebéd után szokásos pihenőt is „megtakarította", ordítva és verejtékezve indította velünk újólag az akciót. Dombon levő erődítményt kellett bevennünk, közelharcban. Hosszú puskánkra még vagy negyvencentis, háromélű szuronyt tűztünk és rekedtre kiabálva magunkat rohamoztunk, kissé meghajolva, vállgödörbe szorítva a puskát, vagy csípőből tüzelve. Szikra velünk futott, velünk kúszott, velünk ordított, s mindig talált valami kivetni valót a végrehajtásban. Végül, amikor már a gyakorlat elején kifulladtunk, elrendelte a pihenőt. A szakasz hanyatt vágta magát és nyomban elaludt.

Kerekek kattogására ébredtünk. Homályos szemmel is láttuk, hogy nem mindennapi esemény tanúi lehetünk. Parancsnokunk falusi parasztszekér vesszőfonatos ülőalkalmatosságán egy férfival tárgyalt, hevesen mutogatva. Mikor észrevette, hogy mozgolódunk, „tíz perc letelt" (holott lehetett egy óra is) kiáltással felállított bennünket, ezután szakaszrendbe sorakoztunk, mert folytatni akartuk a gyakorlatot. Ám Szikra felháborodottan kiabált, ki adott erre parancsot, majd intett, helyezzük magunk elé a felszerelést, aztán a férfihez fordult: Na, odaadja?... Nincs több pénzem... Már alázatosan beszélt. A paraszt ingatta a fejét: Nem lehet törzsőrmester úr, nem éri meg a fuvart se... Szikra majdnem suttogva valami nagyon meggyőzőt mondhatott, mert a férfi bólintott. Jól van, hát akkor... A főtörzs magabiztosan szétvetette a lábát a szekér hátulján és felénk fordulva vezényelt: – Első raj, lépésben... A raj megindult a kocsi felé. Amikor a szekeret elérték: Állj! Sapkát kéz-be!... Felhajtotta a ponyvát. A paraszt a lovak zabláját fogta, mert már nyugtalankodtak.

Vannak pillanatok, amikor az ember csak áll, megmerevedve, azt hiszem, ez a csodálkozás vagy ámulat magasabb fokozata. Velünk ez történt. Szikra ugyanis levette a tányérsapkáját, belemerítette a ponyván halmozódó szilvába, és az első raj élén álló dramaturgjelölthöz hajolt: Tessék... A sapkájába (ködvágó partizánsapka volt) öntötte a szilvát a sajátjából, s mivel a tányérsapka jókora volt, a fiúnak a tenyerével kellett összetartani a piroskás-lila gyümölcshalmot. Faluhelyen lószemű szilvának nevezik ezt a fajtát, rostos, savanykás a húsa, nekünk felért a legfinomabb csemegével. Beesteledett, mire valamennyiünknek kiadta az adagját, de még maradt a szekéren, ezt mindenki prédájára széthajigálta, aztán beledugta a paraszt zsebébe a pénzt; a többivel majd jövök vasárnap, zsoldosztás után. Egyébként... főtörzsőrmester vagyok, jegyezze meg... – emelte meg a hangját. – És mikor a szekér elzörgött: Mindenki megette a szilvát? – Akkor sorakozó! Befelé rajverseny! – Kiverte a hátunkat a sós verejték, mire a rajunk beért, mégis a harmadikak lettünk. Ekkor kapta tőlünk Szikra főtörzsőrmester a Szilvamérő nevet. Mégsem a furcsa névadó miatt emlékezem meg róla.

Talán félidőben történt; mindenesetre már belerázódtunk a katonásdiba. Szakaszunk a reggeltől délig tartó harcászat, lövészet után bevonulásra készült. Amikor elhangzott a „tíz perc pihenő", mindenki, úgy ahogy volt, puskástul, hátizsákostul eldőlt. Szilvamérő tőlünk valamivel távolabb, egy tölgyfa tövébe húzódott, levette a sapkáját, ujjaival megfésülte a haját, és a távolban gyakorlatozó másik szakaszt nézte. Foszlányokban jutott hozzánk a vezényszó, és így már elvesztette nyugtalanító pattogását, a szétpöffenő szavaknak, szótagoknak számunkra nem volt üzenete, se hatalma. Szilvamérőnek meg úgy hittük, állandóan a fülében dolgoztak, talán még éjszaka is. De az is lehet, hogy nőkről álmodozott. Magánügyeiről nem tudtunk, ám azt észrevettem, hogy vasárnap délutánonként hosszan nézi a körletben felállított szabadtéri színpadon ficánkoló rövidszoknyás medikákat, akik a szomszéd táborból jöttek át „vendégszerepelni". Pihenőkön az is elő-

fordult, hogy a térdére tette a noteszát és elnézett a messzeségbe, aztán (talán mikor elkapta a gondolatot) ráhajolt a papírra. Azt hittük, levelet ír. – Az is feltűnt, hogy a vacsora és az esti létszám ellenőrzés közti időszakban, amikor a tizedesek és a szakaszvezetők végigsétáltak a sátrak között, s rendszerint találtak valami kivetnivalót vagy igazításra szorulót, Szilvamérő nem volt köztük, pedig ő valóban megkívánta a rendet. Egyszer, a kantinból jövet, elsétáltam a „művelődési háznak" titulált barakk mellett. Az ablakok világítottak, kíváncsi lettem és bementem. Talán tízen ültek imitt-amott, legtöbben a sarokban a lemezjátszó körül, ha jól emlékszem a Szulikót forgatták le. A zöld pingpongasztal előtti padon ketten ültek, egy orvos-hadnagy és Szilvamérő. Parancsnokunk szorgalmasan, mondhatnám lázasan jegyzetelt, időnként beletúrt a hajába, mintha ideges lenne, vagy talán töprengett, nem tudom. Kíváncsiságomban azért elsétáltam néhányszor a hátuk mögött, a hadnagy valami egészségügyi folyóiratot lapozgatott, de Szilvamérőt nem tudtam „leleplezni", a feje árnyékot vetett a könyvre. Amikor észrevett, rám mosolygott, a tekintete bizonytalan, szinte bocsánatkérő volt.

De térjünk vissza ahhoz az eseményhez, amely nem is nekem, hanem – mint később kiderül – Szilvamérőnek jelentett fordulatot az életében.

Úgy látszik, néha megérzem a szokatlan és kellemetlen eseményeket, most is furcsa, idegesítő feszültség kerített hatalmába. Kinyitottam a szemem. Szilvamérő mellett egy tiszt állt, váll-lapján megcsillant a nap sugara. Aztán elhangzott az éles vezényszó. Támolyogva, morogva lökdöstük egymást, mert még izmainkban volt a fáradtság nehezéke. Hamar kitisztult az agyunk. Már a szakasz előtt állt szétvetett lábakkal a szőke, vörösképű hadnagy, a századparancsnok-helyettes. Kemény katona hírében állt, gyakorlat közben önmagát se kímélte, mindig ott bukkant fel, ahol a legnehezebb terepen haladtunk előre. Mindezt könnyedén csinálta, ami keménysége ellenére is elismerést keltett iránta. – Ő állt a fa mellett, amely körül pihentünk. A hadnagy gázálarcot lóbált a kezében. Átveszem a pa-

rancsnokságot! – Mikor elrendeződtünk, feltűnt Szilvamérő. Mintha nem helyeselné a hadnagy intézkedését, arca komor volt. S alighogy a hadnagy vezényszavára kiléptünk a fák alól, éreztük, hogy a hallgatag nap hatalmas és legyőzhetetlen, nemcsak vakítóan fénylett, hanem egyenesen ránk támadt, perzselő sugaraival árkokon, barázdákon, halmokon, földhányásokon keresztül követett bennünket. A hadnagy egyre nagyobb iramot diktált. Talán félúton lehettünk, mikor egy domb előtt megállította a szakaszt: Gázálarcot fel! – és ő is feltette a gázálarcot, „beöltözött". Hideg dermesztette a gerincemet, éreztem, hogy menetelni most szinte lehetetlen. A meleg gumi bűze és a levegőtlenség felkavarta a gyomrom, a nyál elöntötte az arcom. A külvilágból már csak a forróságot éreztük, magunkból pedig annyit, hogy a lábunk egyre nehezebben engedelmeskedik az akaratunknak. Nagy imbolygó csík lehetett a szakasz, élén a hadnaggyal, hátul Szilvamérővel. S aztán futni kezdtünk, amit abból vettem észre, hogy a mögöttem haladó társam meglódított, a homályt pillanatra sötétség váltotta fel előttem, aztán magával ragadott a szortyogó-szuszogó tömeg. Nem tudom, mennyit haladtunk a csizmánk torkáig süppedő homokban, amikor a nyüszítő félelem kibukatta velem a gázálarc csutoráját, és minden felkavarodott bennem.

Így kerültem az orvos őrnagy elé. A gyengélkedő a tábor bejáratától jobbra, gondozott rózsalugas között volt, hosszú fabarakk, hűvös orvosságszag, fehér függönyök, csillogó műszerek az üvegszekrényekben, egyszóval kellemesen elütött a sátrak tiszta, de egyhangú tónusától. A tizedes felírta az adataimat, aztán beléptem a rendelőbe, ahol szembe találkoztam Szilvamérővel. Bárhol inkább el tudtam képzelni őt, mint itt. Neki, úgy látszik, nem volt meglepő ez a találkozás, mert könnyedén elmosolyodott: Egyébként?... Ez a személytelen megszólítás átmenetet jelentett a tegeződésre. Mert Szilvamérő, amikor pihenőben leült velünk beszélgetni a sátorban, feltűnően más volt, mint a szolgálat, vagy a gyakorlatok alkalmával. Ilyenkor élénken érdeklődött a sorsunk felől, zavartan magyarázta,

hogy „anamnézist szeretnék rólatok készíteni". Miután ezt nem tudtuk mire vélni, olyan ember kíváncsiságának minősítettük, aki elzárva él a civil világtól, s most alkalmat találva a kapcsolatteremtésre, mohón fúrja magát az életsorsokba. Szilvamérő sátorról sátorra járt barátkozni, legtöbbet mégis a színművészeti főiskolások között időzött, állítólag produkálta is magát Shakespeare- és Villon-művekből, amit a művészjelöltek csodálattal hallgattak és az enyhébb bánásmód csalfa reményében, nagy tapsszal ismertek el. Mondjam azt, hogy a barátunkként viselkedett? Talán a miénkkel azonos kora miatt? Ám nem a külsődleges jegyek határozzák meg az ő barátságát.

De ne vágjunk az események elé. Szilvamérő tehát azt kérdezte: – Egyébként? – és a főorvoshoz fordult: – Őrnagy elvtárs, ez a hallgató elszédült gyakorlat közben! – A főorvos magas, őszes hajú, dörmögő hangú férfi, rám nézett. Annyira mélyreható szeme volt, hogy szerintem nem akadt katona, aki betegséget szimuláljon előtte. Szilvamérő még azt mondta: – Talán ki kellene vizsgáltatni. – Megdöbbenve hallgattam. Ő, aki elégedetlen velünk, aki azt hajtogatja, puhányok vagyunk és szabotáljuk a kiképzési tervet, most azt mondja: Ki kellene vizsgáltatni. – Ez legalább két nap, addig nincs kiképzés, nincs gyakorlat. – Az őrnagy megmérte a vérnyomásom, megkopogtatta a hátam, a fejét csóválta: – Érdekes, nagyon érdekes... Keményre váltott a hangja: Maga, Szikra, holnap ezzel az emberrel és azzal a másikkal elmegy a k-i kórházba! – Másnap reggel a kövér szeplős arcú fiúval (Szőnyi rendezőjelölt) beosztattunk H. tizedes mellé, puskákat, golyószórókat zsírozni. H. tizedesnek különös ismertetőjegye, akárcsak Bugyonnij marsallnak, a dús, fekete bajusz volt. Egész délelőtt arról beszélt, illetve kiabált, hogy a szimulánsok mérgezik a néphadsereget, hogy ők, annak idején teljes felszerelésben megrohamoztak egy hatszáz méter magas hegyet, majd menetgyakorlatra indultak és senki se jelentett beteget. A szeplős arcúval vágyakozva tekintgettünk a lőtér felé, ahol Szilvamérő küszködött a szakasszal a forróságban.

Ebéd után Szilvamérő kiadta a parancsot: Lovas és Szőnyi hallgatók velem jönnek!... – Ő pedig a terepjáró volánjához ült. Néztem keskeny vállát és hátát, amint forgatta a kormánykereket a homokos-buckás úton, és találgattam, mi indította ezt a kemény katonát arra, hogy szimulánsot csináljon belőlem. Új arcát az eddigi mozaikokból sehogyse tudtam összerakni. Szőnyi elbóbiskolt, püffedt arca a kocsi sarkában pihent, amikor a bucka megdobta a kocsit, megnyalta a száját, s tovább aludt. Szürkék voltunk a homoktól, mire rákanyarodtunk a műútra. Szikra főtörzs lassított, s hátraszólt: Vizsgálat után... a szabadtéri színpadon darabot játszanak, megnézzük felebarátaim. Sajnos, csak kilencig van kimenőnk, de addig is valamit látunk, hát nem igaz? – Bennem akkor fölmerült a kérdés, mi összefüggés van a mi kiruccanásunk és a darab között, de nem mondtam ki, pedig ezzel sok mindent tisztázhattam volna akkor. – Igaz, igaz – helyeseltünk buzgón, ő pedig gázt adott és rövidesen a kórház elé kanyarodtunk. Dolgunk végezetlenül jöttünk el, rossz volt az EKG-berendezés. Szilvamérő megvigasztalt, nem baj, felebarátaim, majd megjavítják, nem baj... Összenéztünk Szőnyivel, s vállat vontunk, vannak dolgok, miket nem érthet a halandó... Sütött a nap, céltalanul ődöngtünk az utcákon. Szőnyi már úgy támolygott, mint a menetgyakorlaton, Szilvamérő ráripakodott: Mit gondolsz, aki gyengélkedik, az lazsálhat is, gyerünk, gyerünk... S jártuk a várost, ahol még sohase voltunk azelőtt, ismeretlen utcákon, tereken lődörögtünk, s akkor rájöttem, a semmittevés még a gyakorlatnál is rosszabb, s ha Szilvamérőnek az volt a szándéka, hogy ezt bizonyítsa, sikerült. Talán öt óra lehetett, amikor azt mondta: Felebarátaim, nekem dolgom van, este fél nyolckor találkozunk ugyanitt, tehát jól nézzetek körül: Szentháromság-szobor, szemben a felszabadulási emlékmű, a zöldtornyos templom, jobboldalt a pártház, amott a franciskánus-kolostor, most utazási iroda, és rézsút balra az a furcsa kis bronzfiú, kopasz a feje. Ez annyi támpont, hogy nem téveszthetitek el, ha éppen nőtől jöttök, még akkor se, egyébként ez a Kossuth tér, ha nem tudná-

tok, ezt mindenki ismeri... És akkor elmegyünk, sajnos csak kilencig maradhatunk, de az is jó lesz, de jó ám, felebarátaim.

Sok támpontot adott, ismert bennünket. Még emlékezett talán arra, hogy mint rajparancsnok a megadott pont helyett az ellenkező irányba vezettem a társaságot. Emiatt az egész gyakorlat összezavarodott és a zászlóaljparancsnokot kihallgatásra rendelte a hadosztályparancsnok. Talán arra is, hogyan mosott ki azzal a kis finesszel, hogy elcserélték a térképet, amelyen a gyakorlat rendjét vázolták, s így megfordítva a helyzetet, a zászlóaljparancsnok dicséretet kapott, amit ünnepélyes alkonyat alkalmával hirdettek ki (ünnepélyes alkonyat: zászlófelvonás, közben Himnusz, ünnepi beszéd, majd Internacionálé, s végül koccintás a kantinban stb.) és amiért a zászlóalj ünnepi ebédet kapott. Ismert bennünket, láttam az aggodalmat az arcán, de azt gondoltam, ne félj, nem hagyunk cserben.

Szilvamérő elporzott. Szőnyi pedig máris javasolta, üljünk le valahol. A vendéglőbe nem akartunk bemenni (beteglappal?), de éhesek voltunk, vettünk tehát kenyeret, májkrémet meg parizert, és kisétáltunk a város szélére. Üres, ablak nélküli kirakatba ültünk. Friss volt a kenyér, kikarmoltuk a belét és mire a héjját is elrágcsáltuk, sötétedni kezdett. Azt hiszem, most kellett volna visszamennünk a főtérre, de egyikünknek sem volt ez ínyére. Talán mert a hirtelen bekapott elemózsia megdagadt a hasunkban és úgy éreztük magunkat, mint a megtömött kacsa, lehet, hogy viszolyogtunk a Szilvamérő által ajánlott produkciótól, ki tudja már.

Sétálgatni kezdtünk az utcán. A forró nappal után hűvös éjszaka készülődött. Ruhánk nyirkosodni kezdett, mellettünk sietős emberek igyekeztek haza, néha elszáguldott egy motor, vagy teherautó kesernyés port verve föl. Ránéztem Szőnyire, összehúzta magát, mint a védekező sündisznó, nem tudom a lelkiismerete ellen hadakozott, vagy a ránk ereszkedő harmat miatt-e, az viszont tény, hogy mire a szűk utcába értünk, ahol a vendéglőből fénypászma vetődött ki a járdára, én is dideregtem. S engedtem Szőnyi

hívásának. Fuvarosok, műszakból hazatérő munkások iddogáltak, a csapos bárgyún mosolyogva mérte a fröccsöket, úgy lökte a bádoglemezen az italt a kuncsaftok elé, mint pék a lapátján a félig sült kenyereket a kemencébe. Szőnyi sört kért, aztán valami eszébe jutott, rumot is rendelt. Arcán talányos mosoly futott át, amikor a sörbe beleöntötte a rumot, hűvös-kesernyés melengető folyadék csúszott le a torkomon. Kellemes bizsergés vett erőt rajtam, megismételtem a rendelést. Bejött egy bőrkötényes férfi, talán kovács volt, vagy fuvaros, és leült velünk szemben, felemelte a kupicát; „egészségükre, vitéz urak!". Akkor jutott eszembe, vagy talán csak felvillant bennem, hogy milyen helyzetben vagyok, de Szőnyi rátette kezét a karomra: – szicsász – mormogta laposakat pislogatva –, most én rendelek. – S hozta a szilvát, leültünk a bőrkötényes asztalához, hallgattuk a meséjét a régi katonaéletről, hogy őt kiköttette az őrmester, és hogy Wehrmacht-tiszt szabadította ki, mert ő a német hadseregnek is dolgozott, felfordult a gyomrom, a vécébe mentem, a csapos elrendelte a zárórát, Szőnyi már a bőrkötényessel birkózott; fasiszta vadállat. Belökték utánunk az ajtót. Az utcán ránk tört a hideg, vagy annál is borzongatóbb valami.

Még hallottuk a bőrkötényes kurjongatását; vitéz urak, az volt ám az igazi sereg, nem szónokoltunk, hanem cselekedtünk, később a templomóra ütött, talán tizenegyet, és azt se tudom, hogyan keveredtünk a volt ferences kolostor elé, amelynek lehúzott redőnyei előtt, félig felállva a járdára, megláttuk a terepjárót és a sátorlapba burkolózott, Szilvamérőt. A pislákoló villany fényében olyan volt, mint az út szélére kivetett, porral belepett ruhacsomó.

Szótlanul kinyitottuk a hátsó ajtót, az ülésre zöttyentünk. Szilvamérő lelökte magáról a sátorlapot, aztán meglódult a kocsi. Nem múlt a gyomorémelygésem, de ami annál sokkal rosszabb volt, úgy éreztem, megcsaltam a barátomat. Szőnyi a kocsi sarkába húzódott, és nyögdécselt, legszívesebben az arcába ütöttem volna. De arra gondoltam, magamon kellene kezdenem, és ehhez nem volt erőm. Szilvamérő pedig egy szót se szólt. Ha valaki látja akkor

az autónkat, azt hitte volna, kormányos nélkül száguld az ismeretlenbe, olyan lehetett a rohanásunk a homokbuckákon, a korhadt tuskókon, a köveken és ledőlt faágakon az erdőbe, ahol aludt a tábor, csak az őrök sétáltak, és időnként unottan ásítoztak.

Szilvamérő betuszkolt mindkettőnket a sátrunkba, és amikor visszalépett, szokatlanul csendesen megjegyezte: Aludjatok, jól aludjatok, ha tudtok.

A kihallgatást a századparancsnok, egy kornyadt hátú százados tartotta. Szilvamérő mindent elmondott, ami őt terhelte. Hogy társaságba került, és elfeledkezett magáról, meghogy bennünket kényszerített, hogy ne induljunk haza. Éreztük: vallomása kötelező a számunkra, ha ő ezt mondja, annak oka van. De a tudatlan gyávának sem könnyű a dolga. Amikor az ítélet elhangzott, kihúztam magam, de azt hittem, mindjárt összeesek. Szakasztársaink elkísértek bennünket a vesszőfonatos tábori börtönbe, öt napot kaptunk, Szilvamérő hetet. Szigorított fogság, minden másnap hideg koszt, kivonulás nincs, a táborrend fenntartásáért kell dolgoznunk; levélszedés a miniszteri úton, söprés, gereblyézés és – latrinák rendbetétele. Szilvamérőt két hónapra leváltották a szakaszparancsnok-helyettesi tisztéről.

Szakasztársaink a „hideg" napokon is csempésztek be hozzánk meleg kosztot. Az utolsó alkalommal megtudtuk, hogy Szilvamérő ezt visszautasította, ám újságokat és könyveket kért. Mikor kiengedték, megsápadva sétált végig a sátrunk előtt. Nem volt erőm kimenni hozzá. Néztem, amint imbolygó lépteivel közeledett a sátrához és felhajtotta a ponyvát. Nem láttam azután addig, amíg a vasútállomáson búcsúztattak bennünket. Szótlanul kezet szorított velem, aztán elvegyült a tiszthelyettesek között.

II.

Az egyik alföldi gyáregységünkben nem volt valami rendben. Kedvező jelentéseket kaptunk, s mégis az év végén kiderült, hogy veszteséges az üzem. Kíváncsi voltam, mi van emögött és elutaztam, félig-meddig hivatalosan, félig-

meddig magánemberként. Szerettem a várost, fiatal koromban szép napokat töltöttem itt. Amikor bementem a főkönyvelőhöz és sorra vettük a tételeket, kiderült, hogy „tulajdonképpen" nincs is más baj, minthogy hanyagul kezelik a nyilvántartásokat, felületesen számláznak és a bizonylatok egy része elveszett. Ez annyira feldühített, hogy rosszul lettem. Valaki intézkedett, hogy szállítsanak az ügyeletes honvédkórházba. Amikor megkaptam a nyugtatókat, közölték, hogy meg kell várni az ideggyógyászt. Türelmetlen voltam, úgy számítottam, hogy a legközelebbi gyorssal hazautazom. Dél felé járt az idő, amikor behívtak az osztályvezető főorvoshoz.

Piciny szoba, fehér vaságy, fehér székek, a fogason katonai köpeny. Az asztalnál, háttal felém, zömök, kopaszodó férfi ül. Megfordul és lustán feláll. Szeplős arc, vidám kék szem pislog a keret nélküli szemüveg mögül. Nézem, ő pedig engem, megbiccen, mintha előre akarna dőlni és széttárja a karját.

– Lovas!...

Vékony, éneklő a hangja, kissé elnyújtja a szavak végét, ugyanúgy, mint... És ugyanúgy ragyog az arcán a felelőtlen mosoly, ami engem, ki tudja miért, nagyon dühített. Sok lenne most elbeszélni, hogyan lett Szőnyi ideggyógyász és a hadsereg tagja. Szőnyi, a rendezőjelölt, akiben annakidején semmi katonás vonást nem fedeztem fel. Így csalódik az ember az ítéleteiben. Vagy talán a külsőségekben? Két évtized feltárása (vagy lezárása?) után el akartam búcsúzni, ám Szőnyinek eszébe jutott valami.

– Éhes vagy, gyere velem az ebédlőbe!

Egy katona ült a hosszú fehér asztal végén ősz hajú, sovány tiszt. Levesét kanalazta. Görcsös mozdulatokkal emelte a szájához a kanalat, mintha közben el akarna térni a céljától. Az arca barna, a szája vékony, az álla kissé hegyes, az arccsontjai mongolosan kiállnak. Amikor a második fogást hozták, a tiszt felnézett, találkozott a szemünk. Fekete szeme volt, vidám, s amellett szigorú. Ez a szem nekem mond valamit. Odahajolok Szőnyihez.

– Ki ez a tiszt?

– Szikra doktor, az égési osztály vezetője.
– Szikra doktor?
– Igen... Szikra János... Rájössz végre?
– Nem jártam még itt, hogyan kellene ismernem – álltam fel. Úgy látszik, még ingerlékeny voltam a vállalati ügyek miatt, s talán a nyugtatók is dolgoztak bennem.
– Majd mondok egy nevet, s mindjárt megvilágosodsz!
– Szilvamérő!
Egyszerre jött a szánkra az emlékezetes név, együtt mentünk a hosszú fehér asztalhoz is.

Szikra lakása a vízpart melletti lakótelepen volt, háromszobás szolgálati lakás. Kint fagyos szél cibálta a lecsupaszult jegenyék ágait. A szoba, ahol a kisasztalnál ültünk, kellemesen meleg. A fejemben az motoszkált, hogy még mindig álmodom. Mindaz, ami itt történt velem, kezdve attól, hogy Szőnyivel összefutottam, majd az ebédlőben Szikrával, ez néhány óra alatt nehezen emészthető. Úgy éreztem magam, mint a diák, aki nem készült a leckéből, s mégis ragyogóan felel valami belső sugallatra. Örültem, de kételkedtem is, s folyton újabb bizonyosságot kerestem.
A pálya, amit Szilvamérő befutott és most elmondott, nagy volt, talán túlzottan is nagy olyan lépésről lépésre haladó embernek, mint én. Szikra mint mondtam már előbb, annyi idős volt, mint mi, akiket egzecíroztatott. Csakhogy őt akkor már az élet megegzecíroztatta, apja mint partizán elesett, anyját nem ismerte. Állami gondozottként került iskolába, onnan a hadseregbe, ahol már érlelődött benne, hogy orvos lesz. Ám akkor nagyobb szükség volt a tiszthelyettesekre, mint az orvosokra; majdnem véglegesen kényszerült feladni tervét. Aztán a házasság (egy tiszt lányát vette feleségül) hozta el számára a „kiugrási" lehetőséget, ami végül a régen megálmodott pályára térítette.
– Karrier?
– Nem csináltam karriert – mondja csendesen, és mintha szégyellné magát –, pedig talán akartam, de az a másik

ember, aki bennem rejtőzik, megakadályozta. Azt hiszem, túl sokat álmodoztam elérhetetlen dolgokról.

– Hát azért elértél egyet s mást.

– Lehet – néz a szemembe – bizonyítani nem tudom. Én ugyanis...

Feláll, mert csengettek. Aztán rám nyitotta az ajtót és maga elé engedett valakit.

Szikra felesége magas, telt nő volt, dülledt szemű, halk beszédű. Aprókat köhécselt, és miután látta, hogy üres a kisasztal, rendezkedni kezdett, száraz süteményt vett elő, konyakot és gyümölcslevet. Leült a férje mellé, de valami eszébe jutott, és kiment a konyhába. Hallottam a csörömpölést, és már sejtettem az okát.

– Ne fáradjon, én nem eszem...

– Ugyan már – szólt vissza szemrehányóan –, kell a családnak is készíteni vacsorát.

– Tudod – mondta Szikra, mikor visszaültem –, a lányom főiskolás, most is előadáson van, a fiam itt teljesíti a tényleges szolgálatát, ő egyébként gépészmérnök, helye van már Dunántúlon, ő nemsokára nősül és...

– Kiszáll a család.

– Szokványos sors – mondta. Hangjában némi szomorúságot éreztem. – Megnősül, elhelyezkedik vagy fordítva, ez megy ma.

– És ez szerinted nem jól van?

– De igen. – Kinyitotta az ablak felső részét, mert a központi fűtés száraz és meleg hullámokat kavart körülöttünk. A térről becsapódott a friss levegővel a külvilág egy darabja, autómorgás, gyerekkiáltás, kerékpárcsengetés, ez mintha felvillanyozta volna Szikrát, amikor visszaült, kicsit felgyorsult a beszéde. Vagy talán csak a hangja emelkedett meg, nem tudom, mindenesetre a kezdeti tétovaságot és zavartságot megszüntette bennem is. Én ugyanis a régi embert kerestem, a pattogó beszédű, virágos kedvű, az elégedetlen és türelmetlen főtörzsőrmestert, aki árkon-bokron hajszol bennünket, nem törődve a nyögésünkkel, „nem apácanevelőintézet ez, uraim", a szolgálatban hivatalos távolságot tartó, egyébként haverkodó vagányt, noha tud-

hattam volna, hogy a majdnem negyedszázad ezt már az emlékek közé mosta, csakhogy ezek az emlékek nekem tegnapinak tűntek.

– Hahó! Megjöttem, nyissátok az ajtót!

Az első emeleti lakásból jól hallottuk a hangot. Ez a hang nekem ismerős volt, a sátortábort, a völgyet, a homokot, a csúszás-mászást, a gázálarcot, a támolygásokat, a sikertelen menetgyakorlatot juttatta eszembe.

– Nyitom – kiabált vissza Szikra –, nyitom!

És amikor a tizedes belépett, majdnem felkiáltottam: Szilvamérő! Talán csak abban különbözött apjától, hogy magasabb volt. Amint kissé esetlenül megállt előttünk, és kézfogás után hátralépett, hogy levesse a zubbonyát, kicsit görcsös mozdulatai is őt juttatták eszembe, aki mellettem állt, kissé már összeesve, de nagy figyelemmel kísérve a fia mozdulatait, mint annak idején a miénket.

– Öltözz át, és segíts anyádnak.

– De én még el akarok menni – mondta a fiatal Szikra –, csak vacsorára jöttem, tudod apám...

– Kimenő este tizenegyig – hangzott a válasz félig szigorúan, félig tréfásan.

A fiú visszafordult, a tekintetében elégedetlenség volt, talán szemrehányás is.

– Tizenkettő, egy perccel sem több – sóhajtott Szikra.

– Egy perccel se több. – Ne haragudj – fordult aztán hozzám – gyere át a másik szobába... Nem azért, de itt mindjárt elszabadul a pokol – mondta nevetve –, jön a lányom is, akkor végképp nem tudunk nyugodtan beszélgetni.

A kisszobában aztán megláttam a régi Szilvamérőt. A sezlon fölött függött. A színes fényképen a főtörzsőrmester arcán merev, büszke mosoly, csillogó, világos fogsor, a vékony fekete bajusz kissé széthúzódik, hegyes áll, fekete szem, magasan ívelt szemöldök; kissé teátrálisnak tűnt, mégis megragadó volt és igaz.

– A filmes fiú csinálta, nem emlékszem már a nevére – mondta Szikra doktor. – Akkor kaptam, amikor kiszabadultam a szigorított fogságból. Hiszen emlékszel, te egyéb-

ként is odafigyeltél rám. Mert én még arra is emlékszem, amikor a táborban belekiváncsiskodtál a könyvembe.

– Az ám, csak akartam, de nem sikerült – köszörültem a torkom, mert lehet, hogy furcsának tűnik huszonegynéhány év múlva, hogy így történt, de zavarban voltam. Szikra más témára váltott.

– Az égési csoport vezetője vagyok – mondta. – Szokatlan név, de amit ott csinálunk, az sem mindennapi. – Éreztem, hogy az elégedettségtől elhalkul a hangja. – Ami ebben a különös és szép, hogy nemcsak a hadseregnek dolgozunk. Legutóbb egy pajtatűz alkalmával négy embert hoztak be a kórházba, leégett a hajuk, kipattant a hús a kezükön, a mellükön. Nagyon szántam őket, ami zavart is, ezért nehéz nekem, valahogy sajnálom, talán mértéken felül, az embert. Felduzzadt a testük az égéstől, olyanok voltak, mint a mesebeli szörnyek, és akárhova fektettük őket, nem nyughattak.

Nekem mondja? Amikor a bányakönyvelőségen dolgoztam, az egyik robbanás után meglátogattam az égett bányászokat. A fejük torz vörös biliárdgolyó, a szemük apró fénytelen golyók, az egész test feldagadt múmia. S az orvos azt mondta, már szépen gyógyulnak. Szemük megvillant a reménykedéstől, a szájuk talán mosolyra húzódott volna, de nem, minden kis bőrmozgás nagy fájdalommal járt. Arcukon játszott a napfény, de ők nem erre figyeltek; azt hiszem, az orvos szavait ismételgették magukban, már szépen gyógyulnak. Aztán kijöttek a kórházból, és plasztikai műtét meg miegymás után, újból leszálltak a bányába. Nem tudom, kit csodáljak inkább, őket, akik ismét vállalták az alig behegedt sebek újra feltépődésének a kockázatát, vagy az orvosokat, akik varázslatot műveltek velük.

– Igen – mondtam, el tudom képzelni, ez szép munka.

– S tudod, hogy részed van benne, meg a Szőnyinek is? – hajolt közelebb hozzám Szikra doktor. – Mert ha akkor, ti megtartjátok a szavatokat, én ma nem gyógyítok.

– Ugyan...

– Hiszen emlékszel... – Szikra doktor szeme felfénylett, mintha a régi élmény örömmé lényegült volna benne,

s izgalom fogta el, ujjai remegtek, amikor a térdemre tette. – Tudod, milyen alkalomról maradtatok le? Nem? Hogyan is tudhatnád? Barátom, az én darabomat mutatta be akkor a fonómunkások színpada, ahova nem jöttetek el. – Illetve – tette hozzá tépelődve – csak egy részletét. Nem volt idejük betanulni, vagy talán nem is fejeztem be, azt hiszem. Valamit azért sikerült összehoznom arról, hogy a partizánapa továbbadja az eszmét a katonafiának. Ha jól emlékszem, odáig jutottam el, hogy a fiú az egyetemre jelentkezett, amikor egy nőismerőse letérítette az útjáról – egy időre persze. Tudod, a nők sok bonyodalmat okoznak. Volt ilyesmihez is kedvem, az a ti társaságtok pedig még inkább belelovallt engem az ilyesmibe, akkor azt hittem, hogy megy ez nekem, mármint az írás, a drámaírás, tudod, mikor az ember visszahallja mások szájából, amit írt, ugye, megérted? De nem volt komoly, csak olyan fellángolás, érted?

– Régen volt – mondtam, s némi lelkiismeretfurdalástól nem tudtam szabadulni. – Az ember álmokat melenget, aztán beleszól a nő, vagy egy-két anyámasszony katonája egyetemi hallgató.

– Ugyan, ne vedd a szívedre, így kellett lennie – mondta Szikra doktor, és kialudt a szemében a fény. – Akkor kijózanodtam, igen, s ott a szigorított fogságban elhatároztam, hogy az leszek, amire mindig készültem, csak ez-az közbejött. Hát ez is nagy harc volt – sóhajtott –, ez is. Kitaníttatott a hadsereg, sebész lettem, aztán ebbe a kórházba kerültem. Itt találkoztam először égett emberekkel, akkor döbbentem rá, velük kell foglalkoznom. Öt év múlva külön csoportot kaptam, tudod, fölfelé lassan halad az ember, főleg ha csak külsőleg látszik, hogy tudja, mit akar, vagy hogyan mondjam, ha közbejönnek a dolgok...

A nagyszobában mozgolódás, női hangok, a mélyebbet már hallottam, most benyitja az ajtót: – Tessék vacsorához ülni! – A hóna alatt bedugja a fejét a Sasson-frizurás, barna hajú leányfej, de a szeme, az fekete.

– Apu, tetszett a darabod, májusban lesz a bemutató a főiskolán!...

Szilvamérő széttárja a karját és némán rám néz, szemében zavar vagy röstelkedés, nem tudom. Az asztalnál, mielőtt felemeli a poharát, mentegetődzve hozzámfordul: – Igen, még néha... hobbiból persze... Tudod, ha az ember egyszer... Egyébként is álmodozó természet vagyok. – Igen – mondom én is megértően – hobbiból, természetesen.

MÓDOS PÉTER

MELLÉKFIGURA – TÖRTÉNELMI KÉPEN

Egy magánlevél Káptalanfüredre, és az előzmények

Kedves Feri!

Bizonyára meglep levelem. Lehetőségem nyílt arra, hogy írjak egy emberről, akinek az élete a Magyar Néphadsereghez kötődik. Azt hiszem, ha a te élettörténetedet írom meg, akkor abban a történetben földereng valami a Néphadsereg Művészegyüttesének több mint három évtizedéből is...

Kérlek, mássz ki a Balatonból és írásban vagy telefonon értesíts arról, van-e kedved most, a nyugdíj előtt megpróbálni e szokatlan szerepet, a történetmondóét.

Várom válaszodat, barátsággal üdvözöllek, Máriának kézcsókomat küldöm.

Módos Péter

Ezt a levelet küldtem Zsidó Ferencnek, akivel jó néhány éven keresztül együtt dolgoztam a Magyar Néphadsereg Művészegyüttesénél, vagy ahogy általában szakmai körökben ismerik, a Honvédegyüttesnél.

Tudtam, hogy a levél évődő hangja nem bosszantja a nálam vagy negyedszázaddal idősebb férfit, hisz régebben jó néhány évig dolgoztunk együtt. Megismerhettük egymást.

Ő azokban az években az együttes műsorszervezőjeként tevékenykedett, én dramaturgként kerestem a kenyerem. Mindkettőnk munkaköre és munkastílusa is afféle „háttérben" maradó volt. A dramaturg ne lépjen ki a rivaldára.

A tapsot, a gratulációt fogadják a színpadon levők, művészek és vezetők, így gondolkodtam. Ha a bemutató után is szükség volt a dramaturgra, az jót nem jelentett. Akkor valamit „helyére kellett tenni". Zsidó Ferenc hasonlóan vélekedett. A szervező akkor dolgozik jól, ha nem is veszik észre, hogy van. Minden „természetesen", magától értetődőn zajlik, ez a jó.

Ebben a vélekedésben egymásra találtunk, s még egy dologban. Miközben egy-egy produkció előkészítésekor a közreműködő belső és külső művészek elképzelései lángnyelvekként a magasba törtek, én csendesen megkérdeztem Zsidó Ferencet, hol, milyen alakulatoknál, milyen körülmények, s színpadok lehetnek színhelyei a készülő előadásnak. Ő fejből sorolta az adatokat, színpadméreteket, egy-egy hely sajátosságát, a kultúrtiszt, vagy épp a katonák feladatát, a kiképzésből, munkából adódó terhelését, kulturális színvonalát. Ezért a számunkra oly fontos adatokért cserébe én a próbák előrehaladtával arról tájékoztattam őt, mi valósul meg, s milyen szinten az előzetes művészi elképzelésekből. Ennek alapján tudta ő előkészíteni a turnékat, előadás-sorozatokat.

Ami a személyes kapcsolatot illeti, kezdetben megtartottuk az ún. három lépés távolságot. Az első években nem is tegeződtünk, később egy-egy jóízű beszélgetés, az együttes hőskoráról előadott történet, epizód hozott közelebb egymáshoz bennünket, őt a régi együttesi embert, s engem, az „újdonászt".

EGY BESZÉLGETÉSBEN HÁROM ÉVTIZED

Ennyit az előzményekről. Biztos voltam abban, hogy Zsidó Ferenc a levelemen meglepődik, de azt is sejtettem, hogy kötélnek áll. Telefonon beszéltük meg a találkozó időpontját. Ő pár perccel korábban érkezett, mire én hazamentem, ő már várt.

De hadd írjam le külsőleg is írásom főszereplőjét. Alacsony termetű ember, zömök, erős testalkatú. Hullámos,

őszülő haj, az a hernyóbajusz, amelyet talán a negyveneş években tett vonzóvá egy francia színész, akinek én a filmjeit nem is láttam. Csak ezt a bajuszt láttam a színész sok-sok követőjén.

Folytassuk a leírást! Sötét zakó, nyakkendő, fehér ing, szürke nadrág. Némileg szertartásosan üdvözöljük egymást, míg italt hozok be, Zsidó Feri befejez egy ételreceptet. A lényeg – hogyan kell a diót (sertéscombot) úgy megsütni egyben, hogy az összes ízesítő érezhető legyen a húsban, de a fokhagyma és a fűszerek mégse bántsák a gyengébb epéket.

A feleségem lejegyzi a receptet, s őszinte elismeréssel vesz búcsút ettől a komoly embertől, aki, lám, a főzéshez is ért.

Kezdenénk hát a beszélgetést. S ekkor bekövetkezik az, amitől tartottam. Zsidó Ferenc komoly, ünnepélyes. A táskájából évkönyveket vesz elő, s egyéb írásos segédanyagot, s várja a kérdéseket.

Várhatja, mert nem kérdezek semmit. Itallal kínálom. Ennyi éves ismeretség után végre megtudom, hogy sem a bort, sem a sört nem kedveli igazán. Tehát konyakot és pálinkát kínálok, a pálinkáról elmesélem származásának romantikus történetét, mire vendégem bólint, igen, kér egy kupicával. Az italtól kissé oldottabb hangulatban következik a pálinka ízének és zamatának, összetevőinek elemzése, majd megkérdezi, „Te nem iszol?" Készítek magamnak egy fröccsöt, koccintunk, iszunk, aztán tűnődve nézünk magunk elé. Végre megérzi a helyzet furcsaságát, s elneveti magát.

– Na jó, ne ünnepélyeskedjünk! Kérdezz! Aztán vagy válaszolok, vagy nem – ismét nevet.

– Ez a nyugdíj, ez már végleges?

– Igen.

– És ha januárig maradtál volna, nem lenne több a pénz?

– Kétszáz forinttal több lenne havonta...

Rövid faggatózás után kiderül, hogy Zsidó Ferenc ebben a mai, anyagias világban lemond a kétszáz forint havi pluszról, mert így az általa betanított, pályára indított fiatalember ősztől végre önállóan nekiláthat a munkának,

egy másik fiatalember pedig státushoz jut. (Zsidó arra kér, ezt ne írjam meg, nem érdekes.)

Ismét közömbös dolgokról beszélünk, aztán mint a hirtelen elhatározású emberek, egyszerre belevág.

– Az én élettörténetem önmagában nem érdekes. Harminckét évig voltam az együttesnél, s én, aki az eredeti szakmám szerint cipőfelsőrész-készítő vagyok, megtanultam, mi a művészet. Ez a lényeg. Megtanultam művelni, szeretni, becsülni a művészetet. Bejártam a világot. Ázsiától Dél-Amerikáig. Európától Afrikáig. Ha pénzben kellene ezt az utat megfizetni, milliomosnak kellett volna lennem.

– Hogyan kerültél az együtteshez?

– Negyvenhatban kerültem haza a fogságból. A nagy összevisszaságban francia fogságba kerültem. Ha néha nekilátok franciául hadarni, akinek van füle hozzá, meghallja a kiejtésemben a déli akcentust. Bordeaux környékén voltam egy lágerben, de az a lényeg, hogy negyvenhatban már itthon voltam Pestimrén, beléptem a pártba. Apám már régebben tag volt. Kulturális feladatokat kaptam már ott is. Agitációs munkához szerveztünk szavalatot, éneket, táncot, de meg kell mondani, én bizony akkor a zenéről azt tudtam, hogy a zongoránál ott a C hang, ahol a kulcslyuk van.

Nevettünk. Ittunk egy kortyot.

– 1948-ban már működött egy tánccsoport, amelynek az elnevezése, ha jól emlékszem, ez volt: a Néphadsereg Központi Tánckara. Szabó Iván, a későbbi, híres szobrászművész vezette, elsősorban a NÉKOSZ-kollégisták közül kerültek ki a táncosok, de például ott volt már Béres Feri, a későbbi híres énekes is. Ők voltak a „mag", és hozzájuk kezdett verbuválni énekeseket Kabán Béla, aki akkor százados volt. Sokfelől jöttek emberek meghallgatásra, Soós Sanyi, Tauber Vili vagy Horváth Bors Béla például tisztjelöltek voltak, Kincses Feri a flottillától jött. Máig emlékszem a furcsa tengerészsapkájára... Engem kint, Pestimrén hallgatott meg Pető Gyuszi, aki pedagógus volt, és ő is kereste vagy Kabán Béla, vagy talán már Vásárhelyi Zoltán megbízásából a jó hangú fiatalokat.

– Vásárhelyi Zoltán nevét említetted...

– Igen. A kórust Zoli bácsi tette naggyá. De hát akkor nem is „Zoli bácsizok". Írd így: Vásárhelyi Zoltán főiskolai tanár, az a capella kórusmozgalom egyik leghíresebb alakja. Langwellenben (Anglia) díjat is nyert. Nagytudású, európai szinten elismert szakember, művész.

– Az énekes kiválasztás hogyan zajlott?

– A több száz, már meghallgatott jelöltből 60–70-en maradtunk. Ebből vettek fel harmincat. Köztük engem is.

– Mikor?

– Mindez 1949. február 27–28-án zajlott. 1949. március 1-től alkalmaztak a Magyar Néphadsereg Központi Énekkarában énekesként, havi fizetésem 610 forint volt. Kaptam egy zsávolyruhát, csizmát, sapkát és vállszíjas derékszíjat. – Nevet. – Ebből aztán adódtak félreértések. A ruha ugyanis közlegényi ruha volt, a vállszíjas derékszíj viszont csak tiszteknek járt. Gyönyörű időszak kezdődött. Ezt majd tompítsd le egy kicsit, amit mondok, mert ha elolvassák a mai fiatalok, nem fogják elhinni, hogy így éreztünk. Azt mondják, a vén szivar, csak mondja, mondja... Életem legszebb időszaka volt. Mi nemcsak művészek voltunk, de katonák is. Akkor már olyan énekesek voltak nálunk, mint Ilosfalvy Róbert, Baksai Árpád, Hadics László vagy Ambrus Mihály. Ők a Zeneművészeti Főiskoláról jöttek. De éppen úgy katonák voltak ők is, mint mi. Képzeld! Hetente egyszer katonai gyakorlaton vettünk részt. Sokszor előfordult, hogy menetben érkeztünk meg valamelyik táborba, és ott felléptünk, és olyan jól éreztük magunkat, hogy este csak úgy, a magunk kedvére énekeltünk. Együtt a katonákkal.

– Említetted azokat, akik a Zeneművészeti Főiskoláról jöttek. Ti, többiek viszont nem rendelkeztetek énekesi előképzettséggel. Hogyan sikerült egyensúlyba hozni a két végletet?

– 1945-től az 50-es évek elejéig tulajdonképpen egy ország végezte el esti vagy levelező tagozaton azt az iskolát, amire szüksége volt ahhoz, hogy a feladatának megfeleljen. Ezt csak azért mondom, mert mi pótoltuk azt, amit korábban nem tanulhattunk meg. Tanultunk szolfézst, összhangzat-

tant, zeneelméletet, kartechnikát. Tulajdonképpen mindig tanultunk. Este, reggel, állandóan. Hányszor fordult elő, hogy politikai foglalkozás szünetében egyszer csak valamelyikünk elkezdte – úgy, ahogy most a kisgyerekek az iskolában a Kodály-módszerrel – a szolmizálást, do-szo-mi-re... do-do-mi-re-lá-lá.

– Milyen szólamban voltál?

– Tenor II. Én zártam a szekundot. – Becsukta a szemét, nyilván, hogy felidézze a régi pillanatokat. – Soós Sanyi és a Fadgyas Imre között álltam. Mögöttem állt Pető Gyuszi, Mészáros Lajos és a Tauber Vili.

– Úgy hangzik ez, mintha egy futballcsapat összeállítását sorolnád.

– Annál mi sokkal, de sokkal jobban összeszoktunk. Nem is lehetett másként. Hogyan magyarázzam meg neked, hogy mi a kórus lényege? Ha összehozol hetven világhírű énekest, nem lesz belőle jó kórus. A kórus egyetlen, élő hangszer. Abban egyetleg tag, egyetlen szólam nem válhat ki, senki nem énekelhet öncélúan. Az egésznek együtt van értelme. Úgy össze kell szokni, hogy az egészet érezd, s ha kell, kisegítsd a szólamodat. Hangosabban vagy halkabban, lágyabban, vagy pattogóbban, aszerint, hogy hogy kívánja az egész...

– Eddig csak rólad volt szó, meg az énekesekről. Azt hallottam, hogy ekkoriban a karok nagyon együtt voltak...

– Igen. Olyan volt ez, mint az a rövid időszak a család életében, amikor mindenki szeret mindenkit, amikor az egyik embert érdekli a másik, egyik kart érdekli a másik. – Elhallgatott. – Persze ez most is így van, így kellene lenni, úgyhogy ezt majd fogalmazd meg ügyesen...

– Mit jelentett az, hogy „együtt voltatok"?

– Mi, énekesek bementünk és figyeltük például a táncosokat. És csodáltuk őket. A tehetségüket, a fejlődésüket. Engedd meg, hogy nagy szavakat használjak! Az ország ontotta akkoriban az őstehetségeket. Gondolj csak a színészekre! Soós Imrére, Horváth Terire, Szirtes Ádámra, vagy a költőkre, Juhász Ferencre és a többiekre. Mi, honvéd-együttesbeliek *összességünkben* voltunk ilyen tehetségesek.

Beszéltem már az énekkarról. Mondok neveket, amelyek szakmabelinek sokat elárulnak. Felsorolom, hogy Vásárhelyi Zoltán mellett kik voltak korrepetitorok: Maklári József, Kis István, Pödör Béla, Vass Lajos, Udvardy László. Ezek az emberek tudták a szakmájukat és bármikor odamehettél hozzájuk, és segítséget kaptál. Mi gyakoroltunk és próbáltunk tökéletessé válni. Elhittük, hogy nincsen lehetetlen.

– A táncosokról akartál beszélni!

– Igen. Ha mi elhittük, akkor a táncosok erre letették a nagyesküt. A táncos olyan fajta, egyébként is könnyen lelkesedik. Ha én, az énekes, ki akarom énekelni a legmagasabb vagy legmélyebb hangot, amelyre képes vagyok, akkor is mozdulatlan vagyok. A táncosnak a lendülete, a teste a kifejező eszköze. És azok a fiatalok, akik hozzánk kerültek táncosként, megismerkedtek egy új világgal. Az együttesnek érthetően a néptánc volt az anyanyelve. 1950-ben az Alekszandrov együttes egyik koreográfusa és táncpedagógusa, Kozsenkov jött el hozzánk, és fél év alatt csodát művelt. Mondok egy példát. Táp Gyuszi gyakorolta a kűröket. Kiszámolta, hogy egy este, ha minden ismétlés bejön, hatvanhét kűrt kell ugrania. Erre ugrott minden nap 134-et, hogy biztos legyen abban, hogy előadáson a felét meg tudja csinálni. Engem kért meg, hogy számoljam naponta. Sásdi Laci, Fehér Sanyi megtanulták a terpeszugrást. Láttál már olyan plakátokat, ahol az orosz népi táncosok fölött egy férfi repül és az előrenyújtott két lábára ráteszi a két kezét? Tudod, hogy ez egy világszám. Rendszerint egy-két ember tudja csak még a szovjet együttesekben is. A mieink ezt is megtanulták. Sásdi Sanyi meg a Fejes Sanyi úgy tudták ezt, hogy beállhattak volna egy szovjet együttesbe.

– Nem túlzol? Nem túl szépek ennyi idő után az emlékek?

– Lehet. De mondok egy példát. Két akkori táncosnőnk, a Németh Erzsi meg a Kovács Kati, akik már rég abbahagyták a táncot, pár éve benn voltak a Tv-ben valami felvételen. Csak mint kísérők. A rendező szeretett volna valami oroszos motívumot. Az istennek nem jött össze. Az ottani táncosoknak nem állt rá a teste, a lába. Eltelt egy óra,

kettő. Mikor sehogyan sem ment a dolot, a Kokó meg az Erzsi egymásra nézett, kértek egy ruhát, csizmát és aztán elkezdtek pörögni, úgy, ahogy kellett. Ez volt a régi iskola!

– Honnan volt mindehhez akkor energia?

– Jó kérdés. Szerintem a maiaknak sokkal nehezebb. Ezt őszintén mondom. Mi akkor meg voltunk győződve arról, ha jobban éneklünk, ha jobban táncolunk, attól gyorsabban épül az ország, erősebb lesz a béke... Ezt majd fogalmazd meg valahogy szépen. De ez volt a lényeg. Emlékszem, a Seregi Laci meg a Sásdi Laci, ha volt egy kis szabadidejük, egy-egy új táncon gondolkoztak. És valahogy sugárzott róluk a tehetség. Okosak is voltak. Ha ők úgy tudtak hinni és lelkesedni, akkor nekünk pláne hogy könnyű volt. A Seregi Laci csinált egy katonatáncot 50-ben vagy 51-ben. A címe: Reggel a táborban. Arról szól, hogy egy lusta kiskatona mindenhonnan elkésik, ezért alig marad neki reggeli. Ma már nincsen csajka, de a mai katonák éppúgy visszatapsolják a táncosokat, mint a 30 évvel ezelőttiek, és Dél-Amerikától a Szovjetunióig ugyanúgy tetszik ez a tánc a nézőknek ma is, mint régen. Mert van benne valami naiv báj. Benne van a mi akkori hitünk...

– Arról a Seregi Lászlóról beszélsz, aki most az Operaházban...

– Persze hogy arról beszélek. De akkor mondok további neveket is. A szimfonikus zenekart Dávid Gyula vezette, később ő is máshová került, természetesen Kossuth-díjas is lett.

– Rengeteg híres művész került ki innen. Figyelemmel kísérted a pályafutásukat?

– Persze.

– Irigyelted-e őket?

– Soha. Egy pillanatig sem. Ezt őszintén mondom. Mindig is tisztában voltam a képességeimmel, és boldog voltam, hogy itt énekelhettem. Belőlem ennyire futotta. Mindig is azt mondtam: ez elé a kórus elé csak olyan szólista álljon ki, aki egymagában is képvisel annyi kvalitást, amennyit a mögötte álló 60–70 ember.

Másfél órája beszélgethettünk már akkor. Vendégem

egyik cigarettát a másik után szívta, és feszes lelkitartásán tulajdonképpen nem sokat lazított. Itallal kínáltam, belekortyolt, s várta a további kérdéseket.

– Feri! – kezdtem. – Én jó ideje elkerültem már az együttestől, de az emlékezetemben te oldottabb, derűsebb, közvetlenebb ember voltál. Miért vagy most ilyen?

Sokáig hallgatott. Aztán ezt mondta.

– Megnéznélek, milyen leszel, ha majd te mégy nyugdíjba. – Furcsa, fanyar mosollyal folytatta. – Nyáron lent, Káptalanfüreden voltam. Dolgoztam a kertben, napoztam, vagy valami ételt készítettem, de mindig, mindig az járt az eszemben, milyen lesz majd az együttes nélkül, az emberek nélkül. Ez lesz a másik nagy váltás az életemben. Megérted?

– Igen. És melyik volt az első váltás?

– Rosszul mondtam – javította ki magát. – Az első váltás az volt, amikor az együtteshez kerültem. A második, amikor énekesből átkerültem a szervezői státusba.

– Ez mikor történt?

– 1965 októberében. A tisztiházban, pontosabban az úgynevezett nyári helyiségben... – Elhallgatott, aztán kis gondolkozás után döntött. – Elmesélem. Nincs mit szégyellni rajta. Csak annyi az egész, elkezdődött az előadás, kijött a kórus a színpadra, s amikor a karnagy intésére megszólalt az ének, én is kinyitottam a számat, de hang nem jött ki a számon, elkezdtek folyni a könnyeim. Csak nem úgy cseppenként, hanem mint két patak. – Nevetni próbált, de a görcs most is összehúzta a szívét. – A szép galambszürke öltönyöm, a zakó, a nadrág vizes lett. Kimentem, mintha rosszul lennék. Kint sétáltam föl és alá, mint egy apa a szülőszoba előtt, és azt mondogattam magamban, „jól van na, ki kell bírni. Ezentúl nem énekelsz." Azt hitték, akik néztek, megbolondultam.

– És meg tudtad állni, hogy többet ne énekelj?

– Volt egy időszak, amikor lehetővé tették azt, hogy az együttes polgári alkalmazott tagjai hivatásosok lehessenek. Ez azonban csak a művészállományra vonatkozott, és nekem akkor felajánlották, hogy lépjek vissza az énekkarhoz, hogy élhessek ezzel a kedvezménnyel. Nem vállaltam.

– Miért?

– Lehet, hogy régimódi, amit mondok, vagy nevetséges: ha én egyszer eljöttem onnan, akkor egy nagyobb falat kenyérért nem megyek vissza. Állom a szavam. Ennyi az egész.

– És nem is álltál közéjük énekelni soha?

– Tudom, most az lenne a szép, ha azt mondanám, hogy nem. De hát azért ennél bonyolultabb az ember. Próbákra, beéneklésekre visszamentem, befurakodtam a régi helyemre. Ott álltam, vagy ültem a régi társak között. Énekeltem vagy lallláztam. Senki nem szólt egy rossz szót, nem küldtek el, de én mégis megéreztem, hogy már idegen vagyok ott.

– Miért?

– Mert szervező voltam. A szervezőnek minden kart egyformán kellett szeretnie, egyformán kellett gondoskodnia a népi zenészről, szimfonikus zenészről, táncosról, énekesről, versmondóról. Nem akartam, hogy lássák, az énekesekhez húz a szívem. Meg aztán egy profi énekkarba nem is lehet olyan könnyen beállni. Valami finom egyensúlyt megbontasz. Megváltozik az erőtér.

Hallgattunk egy sort, elnyomta sokadik cigarettáját, és most már kínálás nélkül töltött magának egy kupicával.

– Előreszaladtunk nagyon az időben – folytattam a „hivatalos" beszélgetést. Már 65-nél tartunk, 1949 után. Az előbb megütötte a fülemet egy szó, egy furcsa fogalom. Azt mondtad: „művészállomány".

– Igen. Furcsa?

– A két szó nem illik össze. Az *állomány* – katonai kifejezés, *művész* – ez is más kategória.

Bólintott.

– Értem már. Most jutunk a lényeghez. Ez a döntő. Tudod, mi akkor, az első időszakban, az első évtizedben nem törődtünk ilyesmivel. Egyszerre voltunk művészek is, katonák is, és úgy éreztük, nagyon jól összefér a kettő. És össze is fért. Mi éppen olyan szépen énekeltünk a Zeneakadémián, mint egy laktanyában. És épp olyan szívesen is. S egyformán szívesen énekeltünk katonadalt vagy Kodály-művet és Bartók-a capellát.

– Tehát akkor egységben volt számotokra a világ?

– Úgy, ahogy mondod. De nemcsak Magyarország. Az egész világ. Hétfőn például vidéki turnéra mentünk. Haladtak egymás után az autóbuszok. Folyton egy szót hallottam: „portávolság", „portávolság". Ez azt jelentette, hogy az énekkar kényesebb torkú tagjainak már túl sok por gyűlt össze a hangszálain. Ugyanis azok az akkori autóbuszok bizony beengedték a port, és az utak sem olyanok voltak, mint manapság... Dombnak felfelé megtoltuk az autóbuszt, aztán megérkeztünk a laktanyába, műsort adtunk, aztán ottmaradtunk, s ha volt ágy, ágyban aludtunk, ha nem volt ágy, a szalmára leterítettük a sátorlapot, és úgy is jó volt. És milyen jókat aludtunk. Sokat beszélgettünk. Másnap délelőtt részt vettünk egy politikai gyűlésen, munkásmozgalmi dalokat énekeltünk, magyar népdalokat, de hányszor azt is elfújtuk, hogy: „Állj be közibénk..." A hét elteltével visszaérkeztünk Pestre, és itt mondjuk egy olyan művésszel találkoztunk, mint Paul Robeson, aki eljött közénk, és velünk énekelt... Természetes volt mind a kettő. Az, amire ma azt mondják, „lent", vagy „hakni", azt mi szívvel-lélekkel csináltuk. De nem hatódtunk meg a „fenttől" sem, a „magas" művészettől sem, mert tudtuk, éreztük, hogy mi is a „fenthez" tartozunk.

– Külföldi utak! Arról is beszélj!

– Az 1949-es zeneakadémiai bemutatkozással itthon letettük a névjegyünket. – Elővette az egyik papírját, s felolvasott róla pár sort. – ...„valami egészen újat és fogalomszerűt hozott be hangversenyéletünkbe a Honvéd Művészegyüttes – acélos hangot, acélos szellemet". Mi a magyar művészi élet első vonalába tartoztunk. De a nagy vizsga a külföld volt: Moszkva, Csajkovszkij-terem. És sírás, nevetés, győzelem, mert óriási a siker. A magyar kultúra követei voltunk mindenütt. Sikerre vittük Kodályt, Bartókot, Erkel Ferencet vagy Bárdos Lajost. És nemcsak a magyar kultúrát képviseltük, hanem a hadsereget is. Mi megtiszteltetésnek vettük, hogy egyenruhát hordunk. Művészkatonák. Ez szépen hangzott. Én érzek ebben valami nem kellemes mellékhangsúlyt. Mostanában meg ez ragadt ránk: „katonaművészek".

– Tehát az első évtizedben nem éreztél ilyet ebben a fogalomban?

– Nem. Mi sikert arattunk Kaposvárott, Túrkevén vagy alkalmi színpadon ugyanúgy, mint a Zeneakadémián, vagy Moszkvában, Leningrádban, Kijevben vagy Prágában vagy Bulgáriában. Vagy Pekingben, Sanghajban.

– Kínában is jártatok?

– 1956-ban. Előbb vonattal, keresztül Szibérián, talán láttad is azt a filmet, amelyik erről a turnéról készült.

– Egy kisfilmre emlékszem. Szibériai nyírfaligetek, és emeleti ágyról lekászálódó hálóinges táncoslányok. Szép mind a kettő. Na, meg a Jangce dzsunkái, baráti kézfogások, taps, taps, taps. Így emlékszem erre a filmre.

– Jól emlékszel. A film rendezője ugyanis Jancsó Miklós volt. Ő kísért el bennünket, de az én emlékezetem erről az útról nemcsak a nyírfaerdőket, meg a táncoslányokat, meg a tapsokat örökítette meg, és nem csak a kínai ételek furcsa ízét. Csou En-Laj is fogadott bennünket, és ő tájékoztatott arról, hogy Magyarországon kitört az ellenforradalom.

– A beszélgetés elején említetted, hogy turistaként a sok utazás vagyonba került volna. Ezek szerint nevezetes politikusokkal, művészekkel is találkoztatok.

– Nagyzolhatnék, mondhatnék neveket – fényképeket szedett elő. – Ez itt Portillo, a mexikói elnök, ez itt Rokosszovszkij marsall, ez Szolovjev-Szedoj – kép kép után következett. Híres emberek, politikusok, művészek és katonák. Korunk és az elmúlt évtizedek reprezentánsai. És köztük, mögöttük a háttérben a művészegyüttes katonaruhás tagjai. Furcsa volt látni a sok ismert arcot fiatalon. Zsidó Ferenc felemelt egy képet. – Ezt, ezt a képet szeretem a legjobban.

A képen előtérben Kodály Zoltán állt. Magasan, tanítóbácsisan, és valami olyan kedvességgel, lágysággal az arcán, amely kevés Kodály-felvételen látható. A Mester körül katonaruhás fiatalemberek. Sok-sok arc. A tekintetek mind a Kodály kezében levő kottára irányulnak. A képnek varázsos hangulata van. Mintha egy szertartás részesei lennénk.

– Felismersz a képen? kérdezte Zsidó Ferenc.

Sokáig kutattam a sok egyenruhás között.

– Talán ez lehetsz – mutattam rá az egyik alakra.

– Igen, ez vagyok – mondta büszkén, s koccintottunk. – Dicsekedhetnék még azzal is, hogy részese voltam olyan felvételeknek, amelyek nemzetközi díjakat hoztak, vagy hogy olyan karmesterek dirigáltak bennünket, mint Carlo Zecchi, Ernest Ansermet vagy Ferencsik János – folytatta, majd felidézte a Ferencsik János-koncert hangulatát, idézte, utánozta a nagy dirigens furcsa, szótagokat elnyelő beszédmodorát. Jót nevettük rajta. Fáradtak voltunk mind a ketten. Ötödik órája beszélgettünk.

– S mit mondanál a jelenről? – kérdeztem.

Eltűnődött. – Sokat gondolkoztam azon, hogy mit mondjak, ha felteszed ezt a kérdést. Feltételezhetjük, hogy ez az írás megmarad, s elolvassák öt év múlva, tíz év múlva is és azt mondják, itt van Zsidó Ferenc, aki azt hitte, minden titkok tudója, aki fölfedezte a bölcsek kövét. Nem akarom ezt. Miért látszódjam most másnak, mint amilyen vagyok? Én szerettem ezt az együttest, a múltját, a jelenét. Hozzá kötődik az életem. Szeretem a jövőjét is. Azt szeretném, ha az újak éppen olyan boldogan fogadhatnák a megérdemelt tapsot, ahogyan mi fogadtuk annak idején.

– Ez nagyon szép így, de nem tartunk még az epilógusnál. Hogyan jellemeznéd az utóbbi két évtizedet?

– Jellemző, hogy te fennakadtál ezen a szón: művészállomány. A mai fülnek, a mai fiataloknak ez valóban furcsa lehet. Az elmúlt húsz évben sok mindennel foglalkozott az együttes. Próbáltunk színtársulat lenni, próbáltunk komoly zenei társulat lenni, énekeltünk olyan dalokat, amelyekről azt reméltük, hogy slágerré válnak a katonák között. Táncosaink táncoltak dzsesszbalettet, eredeti néptáncot és tematikus művet...

– Ez felsorolás. Mintha ki akarnál kerülni valamit. A sokféleség arra utalna, hogy nincs meg az egyetlen, az igazi út?

– Nem ezt mondtam. A maiaknak nehezebb a dolga. Mások a mai fiatalok, más az ország, más a világ is. Versenytársunk a televízió, a beategyüttesek, a magnó, a rádió, a filmek... Én mint szervező mindig ott szurkoltam a

színfalak mögött. És szívből azt kívántam, találkozzunk mi együttesbeliek a katonákkal. A fiatalokkal, az újakkal, de ne formálisan. Őszintén. Igazán.

– Váltsunk témát! Ha most lehetőséged nyílna arra, hogy összeállíts egy műsort az elmúlt három évtized sikerszámaiból, hogy állítanád össze ezt a gálát?

– A legértékesebbekből vagy a legkedvesebbekből?

– Ezt rád bízom.

– A szívünk néha megszeret valamit, amiről az agyunk tudja, hogy van annál szebb, jobb is... Én például nagyon szerettem tánckarunk Üvöltés c. műsorát. Ebben amerikai beat költők megzenésített verseire készült dzsesszbalettek szerepeltek és Edit Piaf dalaira készült táncok. A My Lordot biztos, hogy százszor láttam, de ha most felidézem, ahogyan Zsizsi az utcalányt, Nádasdy Lajos a vakembert és Szó Pityu az elegáns urat játssza, összeszorul a szívem. Aztán a Kalotaszegi táncok! Görög-Sásdi-Seregi nagyszerű tánca. És az a gyönyörű ruha! Mondjam tovább? A Reggel a táborban. Eszembe jut Hacsaturján Kardtánca, amelyet azért kellett levennünk a műsorról, mert veszélyes volt. Szájtátva figyelte mindenki. Nemcsak a nézők, mi, az énekesek is a színfalak mögül. Le kellett venni a fényből, hogy az összecsapó kardok szikrái látszódjanak. Sorolhatnám még tovább. És most az énekkari számok közül. Az a capella kórusműveket mondom először. Kodály Zoltán Esti dal, Huszt, Talpra magyar. A katonadalok közül a Doni legények. Ez biztos ma is siker lenne. És az Ej uhnyem. Ez különlegesség. Hallottam én ezt Saljapintól Nyeszterenkóig mindenkivel. De ahogyan ezt mi kontrabassz mélységekkel és a kitartott magas falzett Cékkel elénekeltük, nos azt hiszem, igen, kimondom, ez világszám volt. Szakemberek mondták: oroszok, zeneértők, Volga mellől jövők. Ők mondták nemegyszer, hogy ez – ez valami csoda. – Elhallgatott. – Folytassuk az operakórusokkal. – Sóhajtott, fáradtan elmosolyodott, aztán dúdolni kezdte a Trubadúrból a híres kórusdallamot. – Tele vagyok velük. Minden sejtemben ott van. Nagyon szerettem az Oedipusz rexet. Ez a

Sztravinszkij-mű életünk egyik legnehezebb munkája volt. De megérte. Szerettem.

– A 70-es évek elején az együttes új magyar művek bemutatását is vállalta – említettem meg.

– Igen – bólintott –, azok is nagyon értékes művek voltak. – Aztán arról beszélt, hogy milyen furcsa, hogy a mai dömpingkönnyűzenén felnövő fiatalságot mennyire megfogta a kórusnak az a műsora, amelyben mozgalmi és katonadalok szerepeltek. Okosan és hittel beszélt erről.

MEGVÁLTOZOTT EPILÓGUS

Akkor azt hittem, ezzel fogom az írást zárni. Azzal a fejtegetéssel, amely véleményem szerint nem csupán zenei kérdésekről szólt. Tapasztalatai szerint ezek a dalok, indulók nem csupán egyszerű, fülbemászó melódiájuk, kemény, határozott ritmusuk miatt tetszenek a mai fiataloknak is, hanem azért, mert vállalnak valamit, mert mozgósítanak.

Igen, azt hittem, ezzel az eszmefuttatással zárom az írást, arról az emberről, aki különösebb pátosz és fellengzősség nélkül tekintett vissza életére, amelynek felnőtt évtizedeit a Magyar Néphadsereg kötelékében és szolgálatában töltötte el, és aki úgy érezte, munkájának, életének volt értelme és haszna. Mai világunkban, az értékek változásának korszakában meg kell becsülni az ilyen életeket, az ilyen embereket, mert példát adnak. Szóval ilyesmivel szándékoztam befejezni az írást, egy telefonbeszélgetés azonban megváltoztatta az epilógust.

Este, mikor a jegyzeteket, cédulákat rakosgattam, az íráson gondolkoztam, csöngött a telefon, Zsidó Ferenc jelentkezett. Kicsit szabadkozott, hogy ismét zavar, noha együtt töltöttünk egy délutánt. Azt hittem, valamit visszavon, vagy megkér, hogy ezt vagy azt mégse írjam meg. Ahogyan ez már lenni szokott. De nem erről volt szó.

– Arra kérlek – mondta –, említsd meg név szerint azokat a kollégákat, akik ezt a cikket már nem olvashatják, de akik ott voltak velem. Akikkel együtt meneteltünk a sorban,

akik társaim voltak. Ha akarod, azt is írhatod, harcostársaim. Mondom a neveket: Pető Gyula, Holcsik József, Harangozó János, Ercsei Gábor, Hortobágyi László... És még egyszer köszönöm, hogy gondoltál rám.

1981 nyarán

HETEDIZIGLEN

Kiért sírhatok én,
kiálthatok, miként
bárányvér fű után!
(Utassy József)

Ülnek a cukrászda teraszán másfél órája már. Az asztalterítő lelógó sarkát föllibbentette a szél, s az ráborult a hamutartóra. Nem igazítják meg. Ülnek szótlanul, s nézik az utcát. Vasárnap van, délután. Az úttest közepén meglágyult az aszfalt – észrevenni rajta az elsuhanó autók keréknyomát. Néha szél szalad végig az utcán, s a fák poros lombja közé meg a házak árnyékos oldalába csapja a hőséget. Különben csönd van, Európában hivatalosan is béke.

Az asztalkán üvegben sör, s két félig töltött pohár. Mintha nem ízlene: az anya előtt érintetlenül, a fiú is ritkán kortyol. A cigarettát szívja inkább, a hamut a földre pergeti. Ernyő feszül az asztal fölé, árnyékban ülhet hát; arcukon mégis hunyorgás.

Az anya fekete ruhában, fején fekete vásári kendő, csomója megoldva. Ritkán fölemeli ölbe ejtett, pókhálóráncos kezét, és simítva letörli az izzadtságot az őszülő hajszálak tövéből. Lábán fekete nylonharisnya, a térd fölött gumi szorítja. Poros, fekete szandálcipőjét – lábujjával billentve le a pántot a sarkáról – levetette, nyomta már a lábfejét. Ölében fekete lakkos retikül, s a széknek támasztva kopott, fekete műbőr táska – termosz látszik ki belőle. Az anya néha megnedvesíti a szájaszélét a nyelvével.

(A fekete ruhát tavaly óta viseli. Apja halála után, amikor már letelt a kötelező gyász, azt mondta férjének, Kis Józsefnek: „Hozzáöregedtem én már ehhez a ruhához. Elmúltam ötvenéves." S azóta ünnepnapokon is feketében jár.)

A fiú kimenős katonaruhában. Tányérsapkája a térdén. Egyik keze ökölbe roggyanva az asztalon, a másik ujjai közt

a cigaretta. Homlokán veríték csillog. A fiú igyekszik nem gondolni semmire, agyát mégis ellepik, mint legyek az árokba dobott dinnyehéjat, a tékozló gondolatok. Pedig az utóbbi két hónapban megszelídült már benne minden indulat. Most mégis zsibong a feje. A fiú nem is sejti még, hogy jóvátehetetlen mozdulat érlelődik karjának izmaiban.

Ülnek hát szótlanul, mozdulatlanul. Anya és fia.

Ricsajos társaság érkezik, fiúk és lányok. Összetolnak két asztalt, sört rendelnek.

– Jéghideg söröket! – harsan egy hang, s rá röhejként: – Mert az az igazi!

Félreeső asztalnál idill. Fiatal házaspár, mellettük gyerekkocsi, benne kislányka ízeg-mozog napozó ruhácskában. A fiatalasszony előtt fagylaltos pohár, már a megolvadt krém maradékát kanalazza. A férfi egy hajtásra itta meg a konyakot, most cigarettáját szívja, miközben a kávét kavargatja és szürcsölgeti.

Ténfereg a hőség. A pincér és a pincérnő – csíkosra festett hajában keményített csipke-bóbita – a bejárati ajtóban ácsorog, ott talán van valamicske huzat.

– Ilyenkor pocsolyában kellene hemperegni – dünnyög a férfi.

– Mint a disznók, nem? – a nő nevet.

– Naná! Én még röfögnék is...

– Fizetni! – a fiatalember lenyelte a kávét, kezét fölemeli. Az asszonyka már a gyerekkocsi mellett áll, babusgatja a kicsi lányt, gügyög hozzá. A pincér mondja az összeget, a fiatalember a zsebébe nyúl, félmaroknyi gyűrött bankjegyet húz elő, kiválaszt kettőt. – Nem kérünk vissza – teszi hozzá, s föláll.

A zajos társaságból egy szakállas fiú bohóckodva fordul a pincérnőhöz:

– Mondja, hölgyem, van itt valami vurlicer?

A pincérnő unott arccal néz a fiúra, majd lakkozott körmeit tovább fürkészve foghegyről válaszol neki:

– Csak bent van, de működik.

– Na akkor ide az aprópénzt, fiaim! – a szakállas fiú dobol az asztalon, előpendülnek a kétforintosok. A fiú meg-

csörgeti a markában, aztán hanyag léptekkel indul a presszóbejárat felé. A pincérnő mellé érve megáll, „pardon mademoiselle" – mondja, és csöppet meghajol. A pincérnő elmosolyodik.

A fiatal házaspár már a járdán áll. Az asszonyka a férjét nézi, a férfi meg az ájuldozó árnyékokat.

Az anya végre mozdul: fogja a poharat, és belenyal a sörbe. A fiú is kortyol, a szája mellett undor vibrál.

Még legalább másfél óráig kell itt ülniük. Az anya vonata csak két óra múlva indul.

Másképp képzelték el a mai napot mind a ketten. De most már nem tehetnek semmit, úgy érzik.

Gitárzene szűrődik ki a presszóból. Izgalmukat veszítve, tompán bukdácsolnak ki a hangok a teraszra, s gyorsan szétpárolognak a verőfényben.

A szakállas fiú újra az ajtóban áll, karját széttárja:

– Betápláltam, fiaim! – s nevet. Visszaringatja hosszú lábain magát az asztalhoz, megfordítja a széket, és lovaglóülésben helyezkedik el. Ujjai dobolnak a támlán.

A fiatal házaspár végre elindul hosszas tanakodás után. A férfi még visszamarad, rágyújt, a terasz társaságát nézi fensőbbséges megvetéssel. „Micsoda porfészek" – mormogja, miközben messzire pöccinti a gyufaszálat. Az asszonyka tűsarkú cipőjében tipegve tolja a gyerekkocsit, selyemkosztümjének virágos mintái hullámzanak kissé telt csípőjén.

A pincér ismét a pincérnő mellett áll. Ingzsebéből cigarettás dobozt húz elő, megkínálja kolléganőjét is.

– Be kellene zárni. Semmi forgalom.

– Ühüm – bólogat a nő, és mélyet szippant a cigarettából.

– Nem lehet hangosabbra? – bodorított hajú lány ingatja ritmusra a fejét, ujjai folyvást szemöldöke körül matatnak – pedig nincs is szemöldöke, kiszedte, vékonyka ceruzacsík hivalkodik a helyén.

– A vurlicer államilag van beállítva, fiam, ha nem tudnátok! – a szakállas fiú szájához emeli a sörösüveget.

– Ez van, ezt kell szeretni – dünnyögi valaki.

– Meg a szobi szörpcsaládot! – rikkant a szakállas fiú.

Fáradt röhögés nyugtázza az aranyköpést. A fejek inganak, a lábak helyben táncolnak. Nyár van, béke.

– Megvan a jegye visszafelé?

– Meg – s alighogy kisóhajtja a szócskát az anya, megremeg a szája, s könny bukik szemesarkába.

A fiú észreveszi, tehetetlen dühvel szív a cigarettába.

– Próbálja elfelejteni. Nem akartam... Csak nekem sem volt olyan egyszerű megemészteni ezt a ... – elcsuklik a hangja.

Az anya előtt homályban didereg már a világ. Eső maszatolja a rikítóan fénylő túloldali házakat, eső hull a tikkadó lombkoronákra és a sistergő aszfaltra.

Az anya összekulcsolja ujjait. Vajon kit kellene átkoznia? Kit? Lehajtja a fejét, hasztalan fegyelmezi magát, fogai közül kipotyognak a hangok: „Istenem, istenem, mért hagytál el engem..."

Öt hónapja vonult be a fiú – öt hónapja tört össze véglegesen a béke a családban. Hiába is próbálnának már alkudozni, nincs mentség. Pedig húsz évig takargatták az igazságot. Hiszen húsz év alatt megbékültek már a hazugsággal.

Azóta, öt hosszú hónap óta, sokszor végiggondolt mindent az anya. És végiggondolt mindent Kis József is. Csak a fiú nem akart végiggondolni semmit. El akarta feledni azt a délutánt, eltemetni magában végleg – mintha nem is lett volna.

Az anya arra gondolt: ha nem bolondult volna meg a fiú az utolsó héten a bevonulás előtt, talán nem történt volna semmi. Igaz, ivott már korábban is a gyerek, olyan bandába keveredett, hogy nem tudta kivonni magát. Megesett az is, hogy hajnal felé jött haza vasárnap, az is előfordult, hogy dülöngélt, kivált locsolkodáskor. Igaz: voltak ebből már viták Kis József meg a fiú közt, mert Kis Józsi ki nem állhatta az italt, az iszákosokat pedig emberszámba se vette. Igaz: az anyával is östörgött eleget Kis Józsi a fiú miatt, „ganét neveltünk" – hajtogatta mérgesen, „nem lesz belőle semmi". Az anya meg hiába is próbálta védeni a fiút, Kis

Józsi végig se hallgatta. „Fiatal, kitombolja magát, aztán megjön az esze" – magyarázgatta magamagának az anya, és alig győzte az urát csitítani. „Csak a csavargás meg az ital, meg biztos a nők is!" – kiabált Kis Józsi szombatonként. „Vinnék már el katonának, hogy megtanulja, mi a magyarok istene!" Aztán megjött a behívó. És a fiú megbolondult az utolsó héten. Az egész fizetését elkocsmázta, még a megtakarított pénzét is kivette a bankból. Minden áldott nap hajnalban tántorgott haza, a ruhája hányadékos volt, nadrágja levizelt. Délig aludt, s ebéd után újra ment a cimborákkal. Az első napokban még nem ordított vele Kis Józsi: „De nagyon neki vagy keseredve, mintha akasztani vinnének" – s mosolygott is. „Két évig haptákban kell állnom, legalább most előre kiszórakozom magam!" – vetette vissza a fiú. Az anya csöndesen méltatlankodott: „Miféle szórakozás az, vedelni az eszméletlenségig..." Aztán már emelt a hangján Kis Józsi: „De nagyon begazoltál a katonaságtól, fiam?!" „Csak azt ne mondja, hogy maguk örömmel rukkoltak be annak idején! Kocsmáztak maguk is, elképzelem, még jobban is, mint mi!" „Én a frontra mentem, fiam, a háborúba!" „Engem tán üdülni visznek, azt hiszi?!" „Hogy beszélsz apáddal?!" Ekkor még sikerült közbelépnie az anyának. A fiú az udvaron állt fehér ingben, indult volna ismét a barátokhoz. Kis Józsi az istállóajtóban pakolta a talicskára az almot. „Te meg ne kunérozd már a gyereket! Két esztendeig úgyse mulathat, hát hadd mulassa ki magát!" „Kunérozza az atyaisten! Verje el a pénzit, bánom is én! Az ő dolga! De tőlem aztán ne kérjen, de egy fillért se!" „Eddig se kértem, nyugodjon meg, eztán se fogok!" „Hagyjátok már abba, az ég szerelmére!" A fiú indult volna, Kis Józsi letette a villát, megemelte a talicskát. „Csak ég a képemen a bőr, fiam, amikor nekem mondják az emberek, hogy megint az árokban hemperegtél, hogy taknyod-nyálad összefolyt!... Azért mink nem szartunk be ennyire annak idején, pedig a bőrünket vittük a vásárra!" „Honnan tudja, hogy én nem a bőrömet viszem?!" „Onnan, hogy ma már kinyalják a seggeteket, fiam! Látom én! De mink is hibásak vagyunk, rád hagytunk mindent! Mertem volna én így dor-

bézolni, amikor ennyi idős voltam, ostorral vert volna ki a házból az apám! Nektek is az hiányzik nyilván...! Nem is bánom, hogy bevonulsz, legalább ott fegyelemre szorítanak!" „Nyugodjon meg: holnapután elmegyek, két évig nem lesz velem gondja!" „Hallgassatok már, az egész utca hallja!" – már az anya is kiabált. „A katonaságnál majd nem fogsz visszapofázni!" „Mért sajnálja tőlem ezt a kis örömöt?! Nem én vagyok az oka, hogy maguk boldogtalanok, azt hiszi, nem látom? Mióta az eszemet tudom, még egyszer nem nevettek fölszabadultan?! Elegem van a maguk életéből, érti?!" „De most már aztán takarodj a szemem elől, az anyád szentségit, mert hozzád vágok valamit!" S a fiú bevágta maga mögött az utcaajtót. Az anya reszketett. Már ő is azt szerette volna, amit az ura: menne már a fiú minél előbb, pedig a lelke mélyén tiltakozott valami: nagyon akarta volna, hogy a fia már ne legyen katona, hogy ne legyenek fegyverek, hogy legyen béke már, béke mindörökre... Vacsorakor tétován hozta elő az urának: „Tűrjünk valahogy... A gyereknek se lehet könnyű, mégis csak két év..." „Nekem meg *csak* hat év volt! És egy szót sem akarok hallani többet róla!... A csirkefogó..." Irgalom nélküli éjszaka borult az anyára. Eszébe jutott az első, fojtott hangú vita Kis Józsival, amikor hátul a trágyásgödörnél okádott a gyerek, még tizenhat éves sem volt. „Nem tőlem örökölte, az biztos." „Könyörgök, ne kezdjük elölről..." – rimánkodott az anya, de Kis Józsi nem tudta türtőztetni magát: „A drágalátos bátyám, az volt ilyen!" „Csak azt ne mondd, hogy ennek is Ferenc az oka..." „Mért?! Ő az apja neki, nem én! Ferkónak vérében volt az ivás!" Az anya elsírta magát. „Most mit rísz?! Tán nincs igazam?! Hiába borítottunk fátylat a múltra, ehun-e, a Ferkó virtusa ott a gyerekben is!" Az anya arca elé emelte a kezét: „Istenem, hát mért nem lehet ezt nekem megbocsátani, mért?" Kis Józsi meg tehetetlenül folytatta: „Emlékezhetsz rá, milyen volt Ferkó! Nem tudott parancsolni magának, ha italt látott!" Aztán egyre többet emlegette Kis Józsi a bátyját, Ferencet, ha pityókosan jött haza a fiú. De akkor még csak az anya előtt. Kis Józsi a gyerek előtt

csak az italt szidta. Az utolsó napokban már nagyon félt az anya. Éjszaka fohászkodott: „menne már a gyerek isten hírivel..." Harapta az öklét. Az anya megrettent, ahogy a csöndben, az éjszaka vakságában egyszercsak megszólalt Kis Józsi – pedig azt hitte, hogy már alszik. „Nekem se könnyű, még húsz év után se, lenyelni azt, ami megtörtént..." „Legalább a holtakat hagyd békében nyugodni, csak ezt kérem tőled." „Én se bántam volna, ha a halottak békét hagynak nekem... Csak úgy akartuk mink is fölnevelni a gyereket, hogy ember legyen belőle, de úgy látszik, nem lehet. A vériben van, mint Ferkónak... Egy hétig ivott az is, mielőtt bevagonírozták őket. Te is ott voltál az állomáson, láttad, hogy nézett ki..." „Még ezt a két napot bírd ki valahogy..." Aztán elhallgattak. A fiú megint hajnalban jött haza részegen, ledobálta a ruháit, és ledöglött aludni. Dél felé fölkelt, megmosdott, megvárta az ebédet, aztán köszönés nélkül elment. Kis Józsi nem szólt, az anya sem. Csak a kanalak csörömpöltek a tányérban. Az utolsó nap tyúkhúslevest és marhapörköltet főzött az anya. Búcsúebédet, ki tudja, mikor eheti újra az anyja főztjét a gyerek. Kis Józsi már otthon volt, sietett volna, délután szénáért kellett mennie a téeszmajorba. „Meddig várunk még?" – éles volt a hangja. „Már fölkelt, csak mosdik, aztán ehetünk is..." Az anya rettegett. „Amikor elmentem reggel, még nem volt itthon a fiatal úr. Ugyan mikor méltóztatott neki hazajönni?" Az anyától kérdezte Kis Józsi, de a fiú is meghallotta, már ott állt a konyhaajtóban. „Délelőtt" – hetykeség volt a hangjában. „Ez volt az utolsó este." Az anya sietősen merte a levest. „Na, fogjatok hozzá..." „Ugyan kinél danajoztál, ha szabad tudni? A kocsma nincs nyitva éjszaka." „Nem mindegy az magának? Jó helyen voltam, az a fő!" A fiú nevetett. „Valami lányos háznál, mi?" „És ha ott?" A fiú kanalazni kezdte a levest. Kis Józsi keze ökölbe szorult. „Te, az anyád jóistenit, ha fölcsináltál egy lányt, hát szíjat hasítok a hátadból, bizony isten mondom!" A fiú nem értette hirtelen, miért üvölt magából kikelve Kis Józsi. „Ne kezdd elölről, egyél!" Az anya szája elé kapta a kezét. „És ha majd beállít ide valamilyen kis

kurva, hogy gyereke lesz a fiadtól, akkor mit mondasz neki, mi?!" „Most mért kiabál, megvan a magamhoz való eszem, tudom, mit csinálok!" „Az elmúlt héten épp azt láttuk, hogy teljesen elment az eszed!" „Bírja már ki ezt a fél napot!" „Mi az, hogy bírjam ki? Még neked áll följebb?! Te elmész, aztán mi vegyük a nyakunkba a fattyadat?!" „Miről beszélsz, uramisten?" Az anya összekulcsolta az ujjait. „Az az én gondom lesz, bízza csak rám!" – vágott vissza a fiú, most már ő is magából kikelve. „Jézusom, mit csináltál, kisfiam?" Az anya a kezébe temette az arcát. Kis Józsi a földhöz vágta a kanalat. „Mondtam ugye! Az apja vére! Az volt ilyen!" „Hallgass, Józsi! Könyörgök!" „Mit hallgassak még?! Épp azt csinálja, amit a bátyám!" A fiú fölállt. „De hát miről beszél?!" „Miről?! Hogy arra a lacibetyár apádra ütöttél, a bátyámra, Kis Ferkóra!" „Nekem maga az apám!" Az anya már a kredencnél állt és sírt, de sírását nem lehetett hallani az ordítozástól. „Mert voltam olyan marha, hogy a nevemre írattalak! Akkor kellett volna elmennem a háztól, vagy vissza se jönnöm a fogságból!" „Miről beszél, anyám?!" A fiú széttárta a karját. Az anya elfordult, Kis Józsi lehajtotta a fejét, az ő szeme is megtelt könnyel. „Nem én vagyok az apád, nem én! Ferenc bátyám csinálta föl az anyádat, amíg én fogságban voltam... Most már mindent tudsz." Kis Józsi fölállt, öklével törülte meg a szemét. „Ez nem igaz, ugye, ez nem igaz..." Kis Józsi már csöndesen szólt, hangjában remegett a sírás. „De, igaz... Hogy döglöttem volna meg inkább..." – és kiment. Eszmélésnyi idő sem telt el, s Kis Józsi már vezette a lovat a kocsihoz. Az anya mozdult volna, hogy utána szól: nem is ebédelsz?... De nem tudott elfordulni a kredenctől. Mintha megbénultak volna a lábai. A sírógörcs oldódott, nagyon gyöngének érezte magát, le kellett ülnie. A fiú még mindig a konyha közepén állt, nem tudta levenni a szemét az anyjáról. „Hogy volt ez... mi volt..." Reszketett a keze, üvölteni szeretett volna, követelni a teljes igazságot – de csak tompán buktak ki szájából a szavak. Az anya a fejét ingatta. „Mért kellett ezt fölemlegetni... hát mért nem bírta már ki ezt a fél napot..." A fiú az asztalra vert az

öklével. „De hát Ferkó bátyám meghalt, ott a sírja a temetőben!" Az anya még mindig a fejét ingatta, nem vette el kezét az arcáról. „Fölakasztotta magát... Rá két hétre megszülettél..." „Nekem azt mondták, hogy beteg volt, hogy a háborúból hozta haza a betegséget!" Az anya fölnézett. „Ferenc volt az apád... Amikor Kis Józsi hazajött, már nyolchónapos voltam veled..." „Ez nem igaz! Ez nem lehet igaz!" A fiú ordított, mint aki megtébolyult, aztán sarkon fordult, és elment. Sokáig ült az anya mozdulatlanul. Meghalni szeretett volna. Az asztalon kihűlt a tyúkleves. A fiú hajnalban keveredett haza. Megmosdott. Az anya a konyhában állt a tűzhely mellett. „Egyél valamit" – próbálkozott. „Nem vagyok éhes." A fiú a küszöbön állt. „Apádtól el sem köszönsz?" „Maguk mondták: Kis Ferenc az apám. Kis Ferenc meg halott." Az anya sírva fakadt. A fiú még visszaszólt: „Majd írok. De ne látogassanak meg. Én se igyekszem hazafelé." A sírással küszködött ő is.

Azóta öt hónap telt el. S most itt ülnek a cukrászda teraszán vasárnap délután a kánikulában, előttük sör. Még egy óra hosszat kell itt ülniük, utána mehetnek az állomásra. Valahogy majd csak elmúlik az az idő is.

A fiúnak Kertész Veronka jár az eszében. Kertész Veronka fél három óta várja a fiút a parkban a padon. Most négy óra elmúlott. A vonat hatkor indul. A fiú újra rágyújt.

– Nagyon sokat cigarettázol – lebeg az anya hangja, akár ősszel az ökörnyál.

– Sokat – a fiú nem néz az anyjára.

Eleinte sehogyan sem tudta kiverni a fejéből azt az utolsó napot. Sehogyan sem akarta elhinni, hogy neki nem Kis Józsi az apja. Kis Ferencet nem is ismerte – csak a sírját mutatták neki a nagyszülők a temetőben halottak napján. („Ott meg a nagybátyád fekszik, kisgyerek, ő is, szegény, hazajött meghalni a háborúból.") És Kis Józsi soha nem viselkedett úgy, mintha csak mostohaapja lenne. Szigorú

volt, az is megesett, hogy elnadrágolta a fiút, amikor még kisebb volt, de minden gyerekkel így bántak errefelé. Sokat kínlódott a fiú bevonulás után, érthetetlennek, hihetetlennek tűnt számára minden. Visszaemlékezett a névnapokra, disznótorokra: mindig is úgy érezhette, hogy ők így együtt a család – apa, anya, gyerek. Igaz, nem volt vidám kedvű Kis Józsi, nem szeretett énekelni, táncolni a lakodalmakban, hát az anya is csöndesen, félrehúzódva üldögélt – de erre meg azt mondták: Kis Józsinak ilyen a természete, magába húzódó, hallgatag. Töprengett a fiú, s eszébe jutott az egyetlen bizonyíték: hogy nincs testvére. Fölrémlett előtte, hogy kicsi korában kérdezgette is, követelte is az anyjától a testvérkét – arra már nem emlékezett a fiú, milyen választ kapott –, aztán, ahogy fölcseperedett, megszokta az egyedüliséget. Ettől még nem volt elkényeztetve: munka volt épp elég a földben, a kertben, a jószágok körül, befogták őt is, mihelyt előre tudott mozdítani valamit. „Mégiscsak Kis Józsi az én apám, akárhogyan történt is, hiszen ő nevelt föl..." Hirtelen megbecsülést, hálát érzett Kis Józsi iránt. „Nem lett volna kötelessége, hogy elvállaljon bennüket anyámmal..." Szégyellte már a fiú, hogy köszönés nélkül jött el hazulról. Hogyan is kérhetné ő számon a megszületését, a fogantatását? Alig tudott valamit azokról az időkről. Csak, amit az iskolában tanítottak – az olyan volt, akár valami mese. De otthon nem meséltek neki semmit. A fiú csupán azt tudta: háború volt, apját is behívták, sokáig odavolt a fogságban. Ezért is született ő olyan későn a házasságkötés után. Mert azt is tudta: anyjáék már negyvenháromban megesküdtek. A fénykép ott lóg az ágyuk fölött. Rémlett, mintha erről mondott volna valamit az anyja. („Külön engedélyt kellett kérni, nem akartuk, hogy apád katonaruhában álljon az oltár elé. Mindenki azt mondta, hogy bolondok vagyunk. Mért nem tudjuk kivárni, amíg vége lesz, nem késünk le semmiről. Öregapádék hallani sem akartak a lakodalomról. Nehéz idők voltak, nagy lett volna a kiadás, meg csak bizonytalan volt a jövő. De mink kötöttük az ebet a karóhoz az apáddal. Ha visszagondolok, már nem is nagyon tudom megmagyarázni, hogy miért. Szeret-

tük egymást, jegyben jártunk már egy éve. Tudtuk pedig, hogy Józsiékat is nemsoká bevagonírozzák, s mennek a frontra. Mink mégis akartuk a menyegzőt. Lehet, hogy épp a háború miatt. Mert nem akartuk elhinni, hogy valami rossz történhet velünk. Szerettük egymást... Józsi százados még gúnyolódott is, azt mondta: nyilván előleget vettünk föl a házasságra, azért ilyen sürgős... Hogy szóval másállapotban volnék... Pedig mink akkor még nem is érintettük egymást. Bűnnel hogyan is álltunk volna az oltár elé? A százados úr végül kijárta az engedélyt a civil ruhához azzal a föltétellel, hogy őt is meghívjuk a lakodalomba. Mikor aztán Józsi mondta öregapádéknak, hogy megvan az engedély és eljön a százados úr is, akkor már ők se tiltakozhattak. Pedig elébb még azt hajtogatták: nem adnak egy petákot se, nem lesz lagzi. De mivel jött a százados úr is, hát muszáj volt kitenni magukért. Nem maradhattak szégyenbe, Józsi miatt se, öreganyád még örült is kicsit: hátha kedvez eztán a százados úr Józsinak... Így aztán megesküdtünk, volt lakodalom is, egy tehenet vágtak le. Eljött a plébános úr is, a százados úr hajnalig maradt, szépen mulatott, öröm volt nézni. Szép volt minden, olyan vidámak voltunk, mintha nem is lett volna háború, mintha Józsiéknak nem is kellett volna két hétre rá a frontra menni. Csak öregapád morgott, hogy böjtje lesz ennek, meglássátok... Ki gondolta volna, hogy igazat beszél... Ferenc nem volt otthon a lakodalomban. Akkorra őket már a frontra irányították. Ferencet csak úgy szerettem, mint sógort, ahogy illett is. Aztán vissza kellett menni Józsinak a kaszárnyába, majd mentek ők is a háborúba. Én meg otthon maradtam öregapádékkal. Dolgoztunk a férfiak helyett is, meg vártuk a híreket. Aztán egy nap, már vége felé járt a háború, hazajött Ferenc. Leszerelték. Valami légnyomástól megsüketült, kicsit az esze is megzavarodott. Hát hazaküldték szegényt. Sokan irigykedtek rá a faluban, akadt olyan is, aki megvetette, hogy ő visszajött.")

Az anya arra gondol: legalább ennyit el kellett volna mondania a fiúnak. De valahogy nem került rá alkalom. Mikor kérdezte a gyerek, alig mesélt néhány mondatot.

Csak azt, hogy nehéz idők voltak meg a lakodalmat. Ferencet már nem is említette, azt sem, hogy mit károgott az öreg a vigalom utáni böjtről. „Jobb is azt elfelejteni, fiam" – mondta az anya a gyereknek. Pedig most úgy gondolja: legalább ennyit el kellett volna mondania, ezzel még nem árult volna el semmit. Mégis hallgatott. Hiszen megegyeztek Józsival és az öreg szülékkel: a gyerek ne tudjon meg semmit a borzalomról. Hát hallgatott. Különben is: volt akkoriban épp elég baj, munka, vesződés. És ők nem szokták meg, hogy régmúlt dolgokat fölidézve eldiskuráljanak.

– Kér kávét vagy valami üdítőt? – A fiú anyját nézi.
– Nem kérek én semmit, édes fiam.

Az anya el akart jönni a laktanyából. Elhatározta, azonnal fordul is vissza, kimegy az állomásra, és amíg nem jön az első vonat, inkább a sistergő vágányokat bámulja. Mégis megvárta a fiút két órakor a laktanyakapu előtt. Pedig akkor is úgy megbántotta a fiú, hogy menten elsírta magát. („Mért ácsorgott itt a napon? És ha rosszul lett volna?!" A fiú is tudta, ez csak ürügy; bár emlékezett, hogy megszédült már az anyja tűző napon a földön aratáskor. „Én már rászántam ezt a napot, fiam... de inkább elmegyek...") A fiú Kertész Veronkára gondolt, aztán elindult az anyja mellett. Mikor beértek a városba, már ő intett a cukrászda terasza felé. Az anya szó nélkül követte.

Azóta itt ülnek az üveg sör mellett. Az anya reggel ötkor ült buszra, utána vonatra. Kilenc óra múlt épp, amikor megérkezett a laktanya elé. Várnia kellett tízig. A látogatók java része később érkezett, autón.

A fiút meglepte, amikor szólt az ügyeletes: „Kis honvéd, látogatója van!" Kertész Veronkára gondolt. Hogy nyilván ő jött: így már délelőtt is együtt lehetnek. Haza egyetlen levelet írt, három sorban: „Azért írok, hogy tudják: meg-

vagyok. Valahogy csak kibírom majd ezt is. Azért nem kényeztetnek el bennünket." Kertész Veronkát két hónapja ismerte meg, akkor is kimenőt kapott. Azóta már ötször találkoztak, sétáltak, táncoltak. A parkban csókolóztak is. Kertész Veronka másnaponként ír a fiúnak.

Az anya mentegetőzött, amikor a fiú belépett a klubba. „Írtam volna, de tudod, hogy mink rossz levélírók vagyunk, meg nem is nagyon értünk volna rá..." „Mondtam, hogy ne jöjjenek..." – csúszott ki a fiú száján, aztán megpuszilta az anyját kényszeredetten, leült mellé, és rágyújtott.

– Dögunalom – nyögi valaki a másik asztalnál.

– Tudsz jobbat?

– Vissza kellene menni a strandra, marhák voltunk, hogy eljöttünk.

– Te mondtad, hogy lesz kégli.

– Fene gondolta, hogy a faterék mégis otthon maradnak.

– Máskor azt is meg kell szervezni, apikám, hogy a faterodéknak muszáj legyen elmenni. Szervezés nélkül manapság semmi sem megy.

– Na, adjatok még zsozsót, fiaim, megetetem a zeneládát!

A fiú nézi a társaságot, aztán elfordul, fogja a poharát, kortyol belőle. Szeretné megkérdezni az anyját: hiszen úgyis mindegy ma már, mégis mondaná el, hogyan történt az a nap, kilenc hónappal a születése előtt, s mért lett öngyilkos Kis Ferenc? Aztán mégsem kérdez semmit. Mért faggassa az anyját. Újra Kertész Veronkára gondol, aki fél három óta várja a parkban – ha még várja. Mehettek volna a park felé is az anyjával. Bemutathatta volna Veronkát, s most itt ülhetnének hármasban. Veronka fagylaltozna, és beszélgetnének. De nem akart a park felé menni. Képtelen volt rá. Másképp képzelte el ezt a napot, mennyire másképp!

Amikor szólt az ügyeletes, még boldog volt. „Süket maga, Kis, látogatója van!" Az emeletes ágyakat tolták össze a körlet közepére, a szakaszparancsnok kitalálta, hogy újra kell meszelni a falakat. Bevonulásuk óta negyedszer már.

(„Legalább nem unatkoznak az elvtársak! Jegyezzék meg: az unalom a legveszélyesebb a hadseregnél! Ha unatkoznának az elvtársak, állandóan meztelen nőkre gondolnának, s közben a töküket markolásznák. Én jót akarok maguknak: nem szeretném, ha buzik lennének.") A fiú a szakaszparancsnokhoz ment. „Vigyázzban áll, kispajtás, ha velem beszél!" A fiú kihúzta magát. „Nagy mázlista maga, Kis! Nem elég, hogy ellógja a meszelést, még délután kimenője is van!" Pedig nem irigyelte senki a fiút a kimenő miatt. Ő nem kért soha eltávozást, azt mondta, nincs kihez mennie. („Árva maga, vagy mi a szentség?" „Jelentem, nem vagyok árva, csak nem akarok eltávozásra menni. Inkább kimenőt kérek helyette." „Nagy marha maga, Kis! Mutogatni kéne a mezőgazdasági kiállításon!") A fiú állt a szakaszparancsnok előtt, nem tudta hirtelen, mit tegyen. „Mit bámul? Kapkodja össze magát, aztán menjen! De előtte jelentkezik nálam, értve vagyok?" A fiú rohant a mosdóba. Kovács komótosan kevergette a meszet a lavórban. „Jött a csajod, haver? Megbeszélitek, hogy délután hol vágod gerincre?" A fiú nem válaszolt, mosdott. „Haver, kettyintsd meg helyettem is, de példásan ám!" A fiú törülközött. Hiába is mondta volna Kovácsnak, hogy Veronka nem olyan. Hiszen ő büszkélkedett el két hónappal ezelőtt: „Belevaló csajt csíptem föl a Nemzetiben!" Pedig Veronka nem volt föltűnő jelenség. („Tudod, albérletben lakok, itt dolgozok a csirkegyárban, a csomagoló részlegnél, mint betanított munkás. Haza szoktam járni hétvégén, de máma kommunista műszak volt, kötelező, azért maradtam itt.") A fiú mégis azt mondta akkor Kovácsnak: „Belevaló csajt csíptem föl a Nemzetiben!" „Dögös, mi? Nem sokat teketóriázik, elmarkolja a tövinél?!" „Azért nem kurva..." A fiú már mentegette volna Veronkát. „Ez a lány könyvtárba jár, és tanulni akar levelezőn." „Estin tanul az, haver, s nem tudományt, hanem pozitúrákat! Aki szóba áll egy katonával, annak igencsak viszket, én már csak tudom, haver!" „Neked másból se áll a világ?" „Mért, tudsz jobbat? Mit ködösítesz, te se hímezni tanulsz tőle! Én legalább nyíltan kimondom: nem szégyen a kettyintés, ámde hasz-

nos, haver!" A fiú azóta nem beszélt Kovácsnak Veronkáról. De Kovács nem tágított. Levélkiosztás után kajánul megjegyezte. „Hiányzik a kiscsajnak a botkormány, mi?" „Menj a fenébe, jó?!" A fiú ekkoriban már úgy válaszolt Veronkának, hogy „nagyon vártam már, pedig tegnapelőtt is kaptam tőled levelet. Nekem csak te írsz, tudod?" A fiú fésülködött, Kovács a csomókat nyomkodta szét a mészlében. „Nem tétovázni, haver, elő a dákót, aztán mandinerből, puff! Úgy is lehet!" „Most már kuss legyen!" – ordított a fiú. „Mi van itt?!" A szakaszparancsnok állt a mosdóajtóban peckesen. „Kovács, mit piszmog azzal a mésszel, nem szamártej az, amiben kurvák fürdenek! Maga pedig még mindig itt van, Kis? Elélvez a nője a klubban, mire odaér!" A fiú futott a központi épületig. Úgy hitte, Kertész Veronka várja. Hogy egész nap együtt lehessenek. („Jó lenne egyszer egész nap együtt lenni. Sokat beszélgetni, sétálni, együtt vacsorázni...") Az anya szeme könnyes volt, amikor meglátta a fiút. „Tudod, mink rossz levélírók vagyunk..." És kezdte előszedni a táskából az ételt. „Már kilenc óta itt vagyok, csak nem engedtek be." „Tíztől van látogatás." A fiú a cigarettát szívta. Az anya kislábost tett a fiú elé. „Tyúkhúslevest hoztam, a levet a termoszba öntöttem, hogy forró maradjon, a húst meg külön... A rántott csirke jó hidegen is, de a leves még bajt csinálna, ha nem meleg..." „Nem kellett volna, kapunk itt eleget enni." „Mégis más ez, fiam..." – és odakészítette a kanalat a kislábos mellé. A fiú elnyomta a cigarettát, aztán enni kezdett. Mint aki napok óta nem evett. Az anya nézte a fiát. Beszélni akart hozzá, elmesélni, mi újság otthon. Elmondani, mindent. De nem jött szó a szájára.

Amikor elment a fiú, két hétig nem tudtak mit mondani egymásnak Kis Józsival. Kerülgették egymást, lesütötték a szemüket. Végre Kis Józsi törte meg a csöndet. „Ha nem ivott volna annyit, ha nem láttam volna rajtad is, hogy elkeserít, egy büdös szót se szóltam volna... Csak nem bírtam már nézni, annyira emlékeztetett Ferkóra." „Mindent

elrontottál, mindent." „Nem én rontottam el! Én nem, az biztos! Nem én hoztam fattyút a házba!" „Nem tudod abbahagyni? Nem volt még elég az orditozásból?" Az anya szipogott, de már nem eredtek meg a könnyei. Mintha egész életére kisírta volna már magát. „El kellett volna válni, amikor hazajöttem. Aztán itthagyni mindent, elmenni városba idegennek. Tik meg nyugodtan összeállhattatok volna Ferkóval... Valahogy majd csak túltettem volna magam rajta..." „Mit tudod te, mi volt itthon, miután Ferenc hazajött?" „Nem is érdekel. Épp elég az is, amit muszáj volt tudomásul vennem." „Azt gondolod rólam, hogy kurva voltam?!" „Nem mindegy neked ma már, hogy mit hiszek?" „Azt gondolod, hogy én nem akartam elemészteni magam a szégyentől?!" „Nem is rajtad csodálkozom én, hanem a bátyámon... Hogy képes volt ezt tenni velem." Nem jutottak tovább. Most sem, mint húsz esztendeje. Amikor hazajött Kis Józsi a fogságból, s látta asszonya gömbölyű hasát, megfordult, s meg se állt a kocsmáig. Az öreg szülék is rettegtek: hátha kárt tesz magában. Kis Józsi éjszakára se jött be a házba, a szobába a felesége mellé. Az istállóban horkolt. Minden éjjel kilopózott az anyja meglesni: él-e még. Az öregasszony nappal is hányta magára a keresztet, fohászkodott: „Segíts, uramisten, nehogy fölakassza magát a Józsi bánatában..." Ferenc újra búskomor lett, naphosszat ült a konyhában, az udvarra se jött ki. Arcán a süketek riadtsága. Néha elbőgte magát: hallgatni is rossz volt. Az öreg szülék egymásra néztek, tehetetlenül tanakodtak. „Látod-e, ugye mondtam, hogy hívjuk el az angyalcsináló bábát... Most nem lenne ez a bajunk." Az öregasszony nem tudott mit mondani az urának, szorongatta a rózsafüzért vezeklésül. Hiszen ő erősködött, amikor kiderült, hogy bántja a kicsi a nagyot, hogy gyereket ad az Isten. „Azt erővel elvenni bűn, gyilkosság!" S azt is mondogatta, hogy lám, Józsiról már másfél esztendeje semmi hír, ki tudja, él-e még, s ha elpusztult szegény valahol a vadidegenben, akkor csakis a Jóisten vezérelhette, hogy Ferenc a helyébe álljon. „A Jóisten szándéka talán, hogy szülessen meg a gyerek." Sokat sírdogált az öregasszony, eljárt a

templomba, ott volt a litániákon, a Szent Antalka miséjén, könyörgött, rimánkodott a Szűzanyához, mutasson valami jelet, hogy jól gondolja a Józsi fia felől meg a Ferenctől való születendő unokájáról... „Halljátok-e, én úgy érzem, a kicsi akkor kezdett élni az anyja hasában, amikor a mi Józsink kilehelte a lelkét. Az Úr küldi vigaszul nekünk, fiunk helyett az unokát, hogy enyhítse fájdalmunkat..." Mindannyian tétovák voltak, addigra belenyugodtak a sejtésbe, s már valóságnak gondolták. Hát nem hívták el a bábát, hogy pusztítsa el tudományával a magzatot. Hiszen hasztalan érdeklődtek a Vörös Keresztnél is: nem tudtak semmit Kis Józsiról, él-e, hal-e. „Eltűnt" – csak ennyit mondtak, s részvéttel néztek rájuk. Az utolsó lapot másfél esztendeje kapták Józsitól: „...tudatom, megvagyok. Csak kitört itt a lágerben a hastífusz. Állítólag máshová visznek bennünket. Azt is mondják, hogy nemsoká hazaengednek. De biztosat senki se tud. A biztos most csak a tífusz." Ez volt az utolsó jelzés, azóta semmi hír. Aztán mégis megjött Kis Józsi csontsoványan, foghíjasan. Felesége a nyolcadik hónapban volt. Magyarázkodtak volna az öreg szülék is – de Józsi elment a kocsmába.

„Mit tudod te, mi volt itthon, amikor hazajött Ferenc?" Az anya kétségbeesetten nézett az urára. „Nem is érdekel."

Pedig ezt is el kellett volna mondani. Valakinek el kellett volna. Ferenc két héttel azután, hogy megjött Józsi, fölakasztotta magát a padláson. Hát ő már nem beszélhetett. Különben is: hogy megsüketült, a beszéde is hibás lett. Habogott, dadogott, akár félkegyelmű lett volna. Az öregek meg szégyenükben, fájdalmukban hallgattak. Az öregasszony még vigasztalta volna Józsit, meg akarta vele értetni a megérthetetlent – aztán Ferenc halála után ő is vigaszra szorult. S amikor lassan megcsöndesültek az idők, a halálra készülődtek az öregek is. Előbb az öregasszony hunyta le a szemét, rá két évre az öregember. Hát ők sem beszélhették már el az igazságot. Kis Józsi a bátyja halála után hirtelen megváltozott. Nem ment többet a kocsma felé, a cigarettát

is elhagyta egyik napról a másikra. Csöndesen kérdezte a temetés után: „Most akkor mi legyen, mit mondjunk majd a gyereknek?" „Ne háborgassátok meg az eszét. Írassátok a te nevedre." Könny hártyázott az öregember szemén. „Az élők éljenek, a holtak nyugodjanak." Aztán egy nap ott maradtak egyedül: Kis Józsi, az anya, a gyerek. Az anya készítgette magában a vallomást – már csak ő tudta az igazságot. De sehogyan sem került rá sor. Muszáj volt élni, hát bele kellett ölniük magukat a munkába. Aztán valahogy összebékültek. Egymáshoz törtek. Csak néha kísértette Kis Józsit a hajdani lakodalom zenebonája, csak néha jutott eszébe az anyának a pillanat, amikor álltak az oltár előtt. Dolgoztak reggeltől estig – a fiúcska meg nődögélt.

Ezt mind el kellett volna mondania az anyának – de nem jött szó a szájára. A fiú félretolta az üres kislábost, az anya pedig elérakta a zsírpapírba csomagolt rántott csirkét. „Várj, hoztam befőttet is..." – és bontotta az üvegről a celofánt. A húst hajnalban sütötte ki, mindjárt fölkelés után, három órakor. Hátha eltart valameddig a langyossága. „Nem vagyok éhes. Nemrég volt reggeli." „Azért egyél csak, látod-e, még meleg is..." És a fiú újra falni kezdett.

Mégiscsak meg kellene szólalni. Mondani bármit. A fiú cigarettát nyomkod, az anya révedten nézi az utcát.

– Mi újság otthon?

– Mondtam apádnak, jöjjön el ő is, de ő nem akart...

– Más újság?

– Misét mondattam nagyapádért... Most volt egy éve, hogy meghalt.

A fiú kínjában újra rágyújt. Maga előtt látja anyai nagyapját. Az eperfa alatt üldögél, szívja a pipáját. („Ferkó bátyádra hasonlítasz, kisgyerek, annak volt ilyen a szemeállása...") A fiúban fölrémlik: ez a nagyapja tette az egyetlen célzást. De ő se szólt többet. Pedig sokat voltak együtt,

kivált, miután elhaltak Kis Józsi szülei, az öregszülék. A fiút mindig a nagyapára hagyták napközben, ha nem vitték magukkal a földre. („Majd kikötöm a fához, ha roszszalkodik! Én nem bírok utánaszaladni!") Huncutság volt a nagyapa hangjában, kacsintott a kisfiúra. Valóban nem tudott volna utána szaladni. Falába volt a nagyapának. Jószerivel nem is nagyon lehetett más hasznát venni, csak a pásztorkodást a kisgyerek fölött. A fiú visszahallja a nevetést: „Változik az idő, idehallgassatok, viszket a lábom. Gyere csak, kisgyerek, vakard meg!" És szaladt a kisfiú, vakarászta a nagyapa falábát. „Aj, de jó, még nagyanyád se tudott ilyen jól vakarni, isten nyugtassa!" – s nevetett mindenki. Mindenfélére oktatgatta a nagyapa a kisfiút. „Jól jegyezd meg, kisgyerek, hogy a parasztemberhez a pipa illik, csakis a pipa! A szivar a félnótás urak meg a kerge vigécek hóbortja, a cigaretta meg a nyomorultak élvezete. Minden szerencsétlen baka cigarettát szívott a fronton Doberdónál, még én is, de röstellem ma már! Meg azt szítták, idehallgass, a nincstelen zsellérek az emberpiacon, no meg néhány dilinkós asszonyság. Azt láttad volna, kisgyerek! Araszos szipkából szítták, tiszta komédia volt!" Az utóbbi időben kevesebbet volt a nagyapjánál a fiú. Miután fölszabadult, sokfelé hívták munka után is: szükség volt a lakatosokra, annyi ház épült a faluban. „Hallod, még megérem, hogy Csekonics leszel, gyerek!" Akkor is az eperfa alatt üldögélt az öreg. A fiú ekkor látta utoljára. „Azért csak furcsa ez, nem gondolod... Néha töprengek, hogy vajon mi is lett az én jobb lábammal? Mert arra még emlékszem, hogy álltunk a lövészárokban, azt' lestük a digókat. Még arra is emlékszem, hogy ordította a tizedes úr: hasra! Hát becsületesen hasra vágtuk magunkat, tudtuk, nem viccelnek a digók. Akkor aztán volt egy hatalmas durranás, zuhogott ránk a föld. Még arra is vélekszem, hogy megfogtak, ráfordítottak valami ponyvára, aztán szaladtak velem hátra a szanitécokhoz. Akkor még velem volt a lábom, ez biztos, mert láttam, hogy csupa vér a combom. Aztán elájulhattam. Mikor magamhoz tértem, már csak egy lábom volt, ez itt, ni. Bizony, ha elhiszed, ha nem:

akkor én egy álló napig csak bőgtem... Itattam az egereket, no. Pedig erős ember voltam, nem ijedtem meg az árnyékomtól... Mostanában meg azon jár az eszem, hogy mi is lett az én jobb lábommal? Vajon eltemették-e, vagy szappant főztek belőle, ahogy a dögökből szoktak. De hát az én lábom mégiscsak emberláb volt, azt csak temetni illett volna... Látod-e, ez jár az eszemben, és nem tudok róla semmit. Mert, ugye, ha eltemették a lábom, akkor kellett volna valami fejfaféle fölírással: itt nyugszik Kudar Antal jobb lába, combtőből levágva, mászkált húsz esztendőt... Bizony, gyerek, az a lábom sok sarat taposott, sok barázdát végiggyalogolt, sok lakodalmat végigtáncolt, sok kapcát bebüdösített!... De én inkább mégis azt gondolom, hogy szappant főztek a jobb lábomból... Mást, ugye, nemigen lehetett csinálni vele akkoriban, mert a kutyák elé csak nem dobták... Hát furcsa. Mostanában ezen gondolkozom. Hogy mennyivel öregebb lett az én másik lábom, a bal a jobbnál! Az unokája lehetne a bal lábomnak a jobb! Ha előkerülne most hirtelen valahonnét... Idehallgass, gyerek, volt azon a lábomon egy nagy bütyök, meg csorba volt a nagyujjam körme. Rátaposott a ló még gyerekkoromba, attól volt. Látod, ha meglenne a jobb lábom, akkor most megmutatnám neked a körmöt meg a bütyköt is... De hát nincs meg, mit csináljak. Így vagy elhiszed vagy nem..."

A fiú kiönti a maradék sört. Az órájára néz.
– Indulnunk kell?
– Még van félóra. Biztos nem kér semmit?
– Nem.
A szomszéd asztalnál szedelőzködik a társaság.
– Újítsunk valamit, mert bedilizek.
– Van valami ötleted?
– Gyerünk moziba, jó? – vihancol a bodorított hajú lány.
– Ott megzápulnak a tökeim abban a melegben.
– Legalább nem lesz velük több gondod!
– Oltárian szellemes vagy...

Fizetnek és indulnak.

Már csak az anya és a fiú ül a teraszon. Pedig mintha szelídült volna a hőség. Az anya figyeli is a háztetők fölött: felhőfoszlányok húzódnak a város fölé.

– Még eső talál lenni.

A fiú is az eget kémleli. Már biztosan elment Kertész Veronka. Pedig megírta neki, hogy...

– Azért, ha engednek, hazajöhetnél... Apád is megenyhülne tán.

– Hagyjuk ezt most.

Az anya nem tudja folytatni. Pedig most úgy érezte: el tud mondani mindent. Hogy végre elkezdi, és elmondja a keserves emléket, amit magával vitt a sírba Ferenc, ami elporladt már az öregszülékkel. S amit még Kis Józsi sem tud, mert nem akar róla hallani. Az anya úgy érezte, hogy most végre sikerül könnyíteni a lelkén, s akkor visszafordul hozzájuk a fiú... Hiszen már nem kapaszkodhatott másba az anya, csak a fiúba. Kis Józsival úgy élnek húsz év óta, akár az idegenek. Fekszenek egymás mellett az ágyban, akár két fadarab. Kis Józsi soha nem nyújtotta a kezét simogatni, soha nem súgta, mint a frontra indulás előtt annyiszor: „szeretlek". Húsz év óta nyög, s annyit sem mond, hogy jóéjszakát. Hamar álomba zuhan, horkol, néha följajdul. Annyira fájnak az ízületei.

Az anya sokat virrasztott mellette. Arcán, mint gyertyáról a faggyúcsöppek, csorogtak a könnyek. Hányszor elmondta így, némán Józsinak virrasztás közben, mi is történt, miután Ferenc hazaérkezett! Elsorolt mindent attól a naptól kezdve, hogy Józsinak mennie kellett. Hogy miként láttak munkához az öregekkel. Hogy ő állt az eke mögé asszony létére, hogy cipelte a zsákokat ő is, hogy dugták, rejtették a gabonát, amikor híre jött, hogy erre tartanak az oroszok. Elmondta az anya Kis Józsinak az éjszakában, hogy mennyire rettegett. Korommal kente magát vénre, az anyósa púpot csinált a hátára rongyokból, hogy fekete kendőt kötött, mint aki gyászol – hátha elriasztja magától az asszonyra éhes katonákat. Elmondta, mit érzett, amikor közelről hallották az ágyúzást. Hogy folyton csak Józsira

gondolt, imádkozott érte. Elmondta az urának, aki hánykolódva horkolt, hogy miként fogatták velük össze a németek a tyúkokat, hogy elvágatták mindegyik nyakát, hiába rimánkodtak, hogy ott ültek hárman az udvaron, s kopasztották a baromfikat a „vitéz uraknak"... És elmondta azt is, hogy amikor végre kitakarodtak a németek, megjöttek az oroszok. Ők nem parancsoltak nekik semmit: maguk kapták el fülénél-farkánál a süldő disznót, letették, s egykettőre kieresztették a vérét. „Nu, papa, mama..." – mosolyogtak rájuk, amikor hordták a szalmát a pörzsöléshez. Ők meg csak álltak az eresz alatt, szólni sem mertek. Az anya elmondta az urának, Kis Józsinak az éjszakákban, hogy a különös disznótor után a harmadik napon Ferenc nyitotta meg az utcaajtót. Sírtak és örültek. Ferenc is sírt, ugatva, nyüszítve, akár a kutyák. Sokára vették ki szétt öredezett szavaiból, hogy szélnek eresztették a kórházból, mutatta a papírt is. Még szerencse, hogy nem tartóztatták föl az oroszok – biztos ők is látták szegényen, hogy a süketség és a háborodottság nagyobb büntetés már neki, mint akármilyen szibériai fogság. Aztán Ferenc is beállt a munkába – mesélte az anya Kis Józsinak az éjszakákban –, segített, amit tudott. Kialmozta az istállót, gyalogolt a borona után, halomba dobálta villával a kukoricatarackot. Dolgozott rendesen, csak hamar elfáradt, s olyankor leült. Rossz volt a szemébe nézni, mintha a szeme is süket lett volna. Aztán béke lett. „Vártunk téged is haza, jaj, nagyon vártunk, mert Ferenc megmenekülése ekkorra már inkább fájdalom volt, mint öröm" – mondta az anya Kis Józsinak az éjszakákban. „Igyekeztünk keveset beszélni Ferenc előtt, nehogy megbántsuk még azzal is, hogy ő nem ért semmit. Már egymásnak is mutogattunk inkább, szerettünk volna mosolyt látni Ferenc arcán. Ekkoriban jött meg a levelezőlapod, hogy fogságban vagy és hastífusz van a lágerben. Mink anyádékkal örültünk nagyon, hogy élsz, de Ferenc csak a hastífusz szót mutatta ijesztő tekintettel, csóválta a fejét keservesen, hebegett, és mutatta, hogy biztosan belehalsz, két ujjával a szemére bökött, hogy ő látta, miként hullanak az emberek...

Aztán elmúlt egy év, és nem jött levél. És a foglyok már hazaérkeztek. Hiába kérdezősködtünk, rólad senki sem tudott semmit." Az anya elmondta az urának, Kis Józsinak az éjszakában, hogy ekkorra megpezsdült az élet itthon. Járkáltak a földosztók, mindenféle városi emberek jöttek, és agitáltak a pártok mellett. Gyűléseket hirdettek a templom terén, a vendéglő nagy termében. „De a portákra is gyakran benyitottak, magyarázták, kire kell szavazni, ki akar nekünk jót... Mink nem tudtunk mit kezdeni a politikával. Ott volt Ferenc, akin egy idő után erőt vett a búskomorság, egyre gyakrabban ücsörgött az udvaron a napfényben, mutogatta, hogy fáradt. Apád eleinte még nógatta munkára, végül már ő sem szólt. Anyád misét mondatott Ferencért. Lelki beteg lett szegény, tönkretették azok az aljasok – sírogatta anyád mindenkinek. Ezért aztán nem tudtunk mit kezdeni az agitáló emberekkel. Megvolt a magunk nagy baja, Ferenc, és egy év óta nem kaptunk hírt felőled." Elmondta az anya Kis Józsinak az éjszakákban, hogy lassan ők is egyre fáradtabbak lettek. Hogy elsőnek az apósa békült meg a sorssal. „Odamaradt a Józsi, higgyétek el... akár gyászba is öltözhetsz, lányom." „Ne légy már vészmadár, hogy mondhatsz ilyet" – de nem volt erő az anyósa tiltakozásában. „Aztán érted is misét mondatott anyád, hogy gyere haza, mit bánja ő már, hogyha betegen is, csak gyere haza... Aztán, egy hónap sem telt el, már anyád is úgy beszélt rólad, mint halottról. Biztosan elfogyott belőle minden remény. Születésnapod volt, anyád sírt, s kérdezett engem: érdeklődjön-e a plébános úrnál, vállal-e az egyház ilyen esetben gyászmisét... Hogy legalább itthon adjuk meg neked a végső tisztességet, idegenben úgyis szentség nélkül kaparhattak el, akár a kutyát szokás..." Az anya elmondta az urának, Kis Józsinak az éjszakákban, hogy: „nem engedtem! A gyászmisét már nem engedtem... Pedig engem is fojtogatott a gyanú, hogy nem élsz már... Azt mondtam anyádnak: várjunk még egy esztendőt, anyus, ha addig nem jön hivatalos értesítés, akkor nem bánom... De olyan volt már ez a beszélgetés, akár a tétova osztozkodás a halott fölött, hogy ki mit jussol. Mindany-

nyian beletörődtünk a megváltoztathatatlanba, szinte megnyugodtunk." Remegett az anya szája, már kicsúsztak száján a szavak: „Jó fél év múlhatott el, amikor azt mondta apád kapáláskor nekem, hogy pátyolgathatnám Ferencet. Hiszen te halott vagy, Ferenc meg nem találhat magának már senkit, elfordulnak tőle, kinek is kellene nyűgnek... Csöndesen beszélt apád, mondta azt is: ha úgy gondolom, elmehetek, kivárom a gyászt, és kereshetek magam mellé mást társnak, fiatal vagyok... Sírdogált az apád, én is sírtam, úgy mondtam neki: hagyjuk, ne is beszéljünk ilyesmiről, és eszem ágában sincs elmenni tőlük... Pedig akkor már álmomban sem hittem, hogy viszontlátlak még... Aztán apád még egyszer szólt: ha nincs nagyon ellenemre, próbáljam pátyolgatni Ferencet... Ládd-e, mondta, én már nem hatok rá, anyátok se tudja fölvidítani... Ha így romlik az állapota, ő lesz a falu bolondja, rossz arra gondolni is, hogy a megmaradt fiunk... Hátha neked sikerül lelket verni belé, Ferenc is van olyan jó ember, mint a Józsi volt, ládd-e, a süketség még jót is tett neki, már nem olyan szilaj, mint legénykorában volt..." Elmondta az anya az urának, Kis Józsinak az éjszakák során, hogy ezentúl Ferenc mellett volt a helye ebédkor, úgy terített az anyósa. Aztán úgy intézte az apósa, hogy ketten menjenek ki mislingért a kukoricaföldbe: „Ferenc meg én. Ferenc nagyon gyönge volt, de azért fölült mellém a kocsira." Sokáig hallgatott az anya, nehéz volt folytatnia. „Mit mondjak még? Ferenc újra dolgozni kezdett, néha már mosolygott is... Krumplit szedtünk, akkor is ketten. Ferenc már olyan erős volt, hogy ő vágta föl kapával a fészkeket, én meg mentem utána, s hajolva szedtem a szemeket... Ferenc egyszer megállt, jól előrehaladt, hátratolta a kalapját, s visszaballagott a kocsihoz. Megfordultam, láttam, iszik a kannafedőből. Aztán arrébb raktam a kosarat, ujjaimmal kapartam a földet... Nagyon megijedtem, fölsikoltottam... Ferenc mögöttem állt, keze a szoknyám alatt volt... Meg akartam ütni, el akartam futni... Ferenc mosolygott, megsimogatta az arcom... Mit mondjak még?... Talán egy hét sem telt bele, egy délelőtt rosszul lettem, hánynom kellett..."

– Most már indulnunk kell! – a fiú zubbonya zsebéből szedi elő a pénzt.

Az anya még egyszer megtörli veritékes homlokát, s igazgatva megköti a kendőt. Majd óvatosan lehajol, fölhúzza a szandált. A fiú fizet és föláll.

– Lehet, hogy tényleg eső lesz – mondja, már sötétebb felhők úsznak a házak fölött.

Aztán elindulnak az állomás felé. Lassan hát vége lesz ennek a napnak is. Az anya majd fölszáll a vonatra, aztán a buszra. Tíz óra körül érkezik haza, az ura, Kis Józsi akkor már az igazak álmát alussza. Kis Józsi elalszik a tévén is, akármilyen izgalmas filmet adnak. Kis Józsi ötkor kel, sokat dolgozik, nem bír virrasztani.

Mennek egymás mellett.

– Viszem én a táskát, adja ide – szól a fiú.

– Bírom én – mondja az anya, mégis hagyja, hogy elvegye tőle a fia. – Azért csak más a város, mint a falu – próbálkozik az anya.

– Más.

Nem juthatnak messzebb a beszélgetésben, úgy látszik. A fiúnak az egyforma napok jutnak eszébe: az üvöltött ébresztés reggel, az üvöltött parancs, hogy futás, a pattogó vezényszavak reggeli tornán, aztán az újabb futás, a kapkodott mosdás, a körletrend, a sorakozó, az ellenőrzés, a jobbra át, a balra át, a hátra arc, a vigyázz és a pihenj, a díszlépésnél a csattogó talpak vastaps-ricsaja, az örökös fegyvertisztítás délután („maguknak most ez a menyasszonyuk, úgy simogassák!"), a jelentések és jelentkezések, az engedélykérések, a tisztelgés és a hátra arc után a durranó kilépés levélkiosztáskor („katonásabban, Kis honvéd, nem focista maga!"), az ábrándozás takarodó után, amit szétzúz a próbariadó... Ezek járnak a fiú eszében, s hogy kimondani is sok, hány nap van még hátra.

Megérkeznek az állomásra. Fél hat múlt.

– Nézzük meg, hátha bent áll már a vonat...

Megkérdezik a kapuőrt, az mutatja a harmadik vágányt.

– Te nyugodtan menj el...

– Most már mindegy. Megvárom az indulást.

Fölmennek a vagonba, helyet keresnek. A fiú lehúzza az ablakot.

– Meleg van itt is.

Az anya előveszi a retikülből a pénztárcáját.

– Nesze, apád küldi – s nyújtja a százast a fiúnak.

– Van pénzem, az elég.

– Tedd csak el.

A fiú töpreng, aztán mégis elfogadja.

– Mondom, menj el nyugodtan... Engem már elvisz a vonat.

A fiú tipródik. Nem tud mit mondani. Meg kellene köszönnie a látogatást, az ételt, a pénzt... Eszébe jut Kertész Veronka, aztán a bevonulás előtti nap. („Most már mindent tudsz!")

– Majd esetleg írok – mondja rekedten, és odahajol az anyjához.

Az anyának újra remeg a szája.

– Ne haragudj rám, fiam... Ne haragudj... – elő kell vennie a zsebkendőt.

A fiú nem bírja nézni, érzi, ha tovább marad, ő is elbőgi magát.

– Akkor megyek – nyögi ki végre, és leugrik a vonatról. A peronon még megáll, visszanéz: nem áll az anyja az ablakban.

A fiú futni kezd. Már mindenütt felhők foltozzák az eget, megnőtt az árnyék. Emberek bújnak elő a házakból, a kapuk előtt beszélgetnek, sétálnak. A fiú hirtelen megáll, nem fut tovább. Hova is fut már, miért? Rágyújt, s egyenesen a park felé indul.

Kertész Veronka sehol, a padon, hol ülni szoktak, szerelmespár. A fiú az óráját nézi: hat óra. Most indul a vonat az anyjával hazafelé – s neki még négy órája van a városban. Céltalanul járkál, a kirakatokat nézgéli, ha katonákat lát, elkerüli őket. Reménykedik, hátha előbukkan valahonnét Kertész Veronka, aztán gondol egyet, megkeresi az utcát, a házat, ahol Veronka lakik. Soha nem kísérte haza

Veronkát, mindig Veronka kísérte őt. Így tovább lehettek együtt – a fiúnak tízig be kellett érnie.

– Nincs itthon, még kora délután elment... Mit mondjak neki, ki kereste? – vastag szemüveges öregasszony áll a félig nyitott ajtóban.

A fiú zavartan int, köszöni szépen, valahogyan majd értesíti Veronkát.

Aztán bemegy az első kocsmába, féldecit kér, a százassal fizet, amit Kis Józsi küldött neki. Rágyújt, sapkáját leteszi az asztalra. Kívül zuhogni kezd az eső. A fiú kér még egy féldecit. Nézi az esőt és a kocsmavendégeket. („Melyikük lehetne Kis Ferenc, az apám...?") Egy beszeszelt öreg ül le az asztalhoz.

– Sok van-e még hátra, komám?

– Még van néhány nap – mondja, s akaratlanul elmosolyodik az öreg borvirágos arcán.

– Mért nem fröccsöt iszol, ilyen bolond időben csak a fröccs a jó, mert az hűsít. A pálinka meg poklot csinál belül!

– A fröccsöt vizezik – a fiú csöppet érzi fejében a hirtelen lenyelt italt.

– Ugyan! Azt hiszed, tán a féldeciben nincs víz? Amilyen akasztanivaló gazember ez a kocsmáros, hajaj...! – az öreg legyint, szájához emeli a poharat, hosszan kortyol.

A fiú maga sem tudja, miért, kér még egy féldecit. Talán csak dacból, talán, hogy bosszantsa vele az öreget.

– Megbánod, komám, hogy nem hallgattál rám! Régi kocsmatöltelék vagyok én! – hamiskásan nevet az öreg. – Bár legénykoromban én is inkább a pálinkát kultiváltam meg a bort, de csak tisztán, az is igaz... Mert attól, tudod – közelebb hajol a fiúhoz – vérmes lettem, de nagyon! Megláttam egy menyecskét, mindjárt megkívántam. Komolyan mondom! Ha pálinkát ittam, nem bírtam magammal, de más se bírt velem, egyből kanolni akartam... A sört mindig utáltam, elálmosított.

– Egészségére – a fiú az öregéhez koccintja a pohárkát.

Kívül már csak cseperészik az eső, most látni csak: a zápor magával hozta az alkonyt. A fiú az óráját nézi:

mindjárt nyolc óra. Köszön az öregnek, s újra elindul. Az utcán, az eső utáni friss, párás levegőben érzi: enyhén szédül.

A Nemzetibe megy. Megáll az ajtóban: bent zsibongás, füst. Minden második asztalnál katonák ülnek, magukban vagy egy-két lány társaságában. Ismerősöket keres a fiú.

– Hé, Kis! – hallja a sarok felől.

S ahogy keresi a hang gazdáját, megpillantja Kertész Veronkát. Három katona ül vele az asztalnál, mind a három a fiúval egyszázadbeli.

– Te meg? – a fiú hangjában szemrehányás.

Veronka megörül.

– Hol kujtorogtál eddig? – és játékosan megfenyegeti a fiút.

A többiek széket tolnak az asztal mellé, de a fiú nem ül le.

– Mit kéreted magad?

– Csak benéztem.

– Hülye vagy, ülj már le!

A fiú hát leül, de nem néz Veronkára. A lány zavarban van, hozzásimulna a fiúhoz, de nem mer.

– Mit iszol, Kis?

– Csak egy sört, aztán megyek is.

– Hova a fenébe?

– Sétálok. Szép az idő – a fiú elfintorodik, rágyújt.

– Mindenütt kerestelek – suttogja Veronka.

A fiú messzire fújja a füstöt. Jön a pincér, egy korsót tesz elé az alumínium tálcáról.

– Mi bajod? Történt valami? – Veronka a fiú szemét keresi, megfogja a karját.

– Semmi – a fiú fogja a korsót, vigyorog, a lány felé fordul – mi közöd hozzá – és mohón issza a habos sört.

– De tényleg? Mi baj van, miért nem mondod? – Veronka szorítja a fiú karját.

A többiek gyufásdobozzal játszanak: az asztal szélére teszik, s pöckölik.

– Aki a legkisebb oldalára állítja, jutalomból fizethet egy kört, oké?

Röhögnek.

A fiú a zsivajos, füstködös termet figyeli. Mintha víz alá merülne, úgy érzi. Újra megmarkolja a korsót, s megissza a maradék sört. Egy húszast keres elő, az asztalra dobja.

– Ökör vagy? Legközelebb majd te fizetsz – s visszagyűrik a zsebébe a pénzt.

– További jó mulatást – a fiú föláll, s elindul kifelé.

– Ennek agyára ment a hőség, napszúrás – mondja az egyik srác.

Kertész Veronka is föláll.

– Mért nem maradsz, a Kis megkergült?

A lány nem tud mit mondani, sután nevet, és elköszön. Az utcán éri utol a fiút, belekarol.

– Mi baj van, mondjad már!

A fiú cigarettát dug a szájába, megáll, eltöri az első gyufaszálat, káromkodik.

– Vártalak legalább másfél órát a parkban, utána mindenfelé sétáltam, hátha megtalállak... Akkor jöttek ezek a fiúk... Kérdeztem tőlük, ismernek-e, hol vagy... Mondták, hogy még kettőkor kijöttél a laktanyából... Mondták, üljek le velük a Nemzetiben, úgyis odajössz biztosan...

– Otthon is kerestelek. Ha nem voltam a parkban, mért nem mentél haza? – a fiú köpködi a szavakat, nehezen forog a nyelve.

– Mert kerestelek, mert mondták, hogy itt vagy a városban...

– Mért ültél le velük, azt mondd meg?! – a fiú kiabál.

– Én téged vártalak, téged... – a lány félni kezd.

– Azt kérdeztem: mért ültél le velük?! Neked mindegy, hogy ki, csak legyen valaki?! És ha nem jöttem volna?! Akkor velük sétáltál volna egyet a parkban, mi?! – a fiú kitépi a karját a lány kezéből.

– Hogy mondhatsz ilyet, én csak téged...

– Duma! Nyolc óra elmúlt! Kivártad, amíg szépen besötétedik!

– Nem igaz!

Egy presszó elé érnek, a fiú gondolkodás nélkül bemegy, a lány utána kullog. Leülnek egy szabad asztalhoz. Veronka riadtan nézi a fiút.

– Mit óhajtanak? – a felszolgálónő lép hozzájuk.

– Mit parancsol a hölgy? – a fiú hangjából árad a gúny. Veronka a fejét rázza.

– Akkor csak egy konyakot, aztán fizetek is – a fiú hátraveti magát a széken.

– Miért iszol?

– Ez rám tartozik, nem?

– Mi történt? – Veronka átnyúl az asztalka fölött, megfogja a fiú kezét. – Vártalak, nagyon vártalak... Csak azért mentem be a fiúkkal a Nemzetibe, mert mondták, hogy biztosan te is odajössz... Mért nem hiszel nekem? – s megjelennek a könnyek Veronka szemében.

A fiú odaadja a húszast a pincérnőnek, int, hogy nem kér vissza.

– Egészségedre – torz vigyor törik szét a fiú arcán.

– Kérlek, ne igyál... Részeg vagy...

– Gondolod? – a fiú lenyeli az italt, megborzong tőle. Cigarettát keres, ujjai botladoznak. Végre szájába illeszti. – Azt hiszem, mégis igaza van a Kovácsnak.

Veronka értetlenül nézi a fiút.

– Na, gyerünk, babám – s megmarkolta a fiú a lány karját.

Már csöndes az utca, a csillagok mintha cirpelnének.

– Mért bántaszt engem, mit tettem? – Veronka megáll, szemében csillog a rémület.

– Még semmit, babám – már nem olvad le a vigyor a fiú szájáról, halántékán csorog a veríték.

Veronka kapaszkodik belé, érzi, támogatnia kell, a fiú annyira tántorog. És megérkeznek a parkba. A fiúból röhögés buggyan elő. Vadul markolászni kezdi a lányt. Veronka sír, védekezne, de gyönge. Nem ért semmit.

– Mi lett veled... mi történt... – nyöszörög, s hagyja, hogy a fiú ledöntse a bokor mögött.

Aztán fölállnak. A fiú félrefordul, vizel. Veronka a ruháját igazgatja, szipog. A fiú rágyújt, leül a padra. Veronka mellé óvakodik, hozzábújik. Nem mer kérdezni semmit.

Így ülnek sokáig szótlanul.

– Elkésel, menned kell – mondja halkan a lány.

– Ma éjfélig van papírom – a fiúnak olyan természetes volt ez a hazugság.

És szótlanul ülnek tovább. A fiú lassan józanodik. Foszlik a kábulat az agyáról. Már mondaná, hogy bocsáss meg, de még nem tudja. Érzi a lány testének melegét, érzi a ragaszkodást. A fiú lehunyja a szemét, összeszorítja ujjait.

– Mi lesz velünk – suttog Veronka.

– Nem tudom – a fiú cigarettát keres, de már üres a doboz. Összegyűri és messzire hajítja. – Menjünk. Korán kell kelned.

A fiú még tántorog kicsit, de tekintetében már csak szomorúság látszik. A sarkon búcsúznak.

– Sápadt vagy – mondja Veronka.

– Csak ez a világítás... Neked is sápadt az arcod.

– Majd írok, jó? – próbál mosolyogni a lány.

– Jó, írjál.

– És ugye te is írsz nekem?

– Én is...

– És majd megírod nekem, hogy mi történt, ugye nekem megírod...

A fiú bólint, s int a lánynak.

Mint aki nagyon ráér, úgy bandukol az utcákon. Megáll: nézi a lámpa fényénél: mindjárt éjfél. Tudja, talán már keresik, hiszen nem ért be tízig a többiekkel. Körülnéz: jön-e járőr, hogy igazoltassa. De az utca üres. Bandukol tovább a laktanya felé.

Úgy érzi, már teljesen józan. Lehunyja a szemét, figyeli: nem szédül. Végtelenül nyugodtnak érzi magát, nincs benne félelem.

Megérkezik a laktanya kapujába. Közeledő lépteinek a zajára előre jön az ügyeletes.

– De marha vagy, öreg. Muszáj volt jelenteni, az ÜTI itt volt ellenőrizni. Köröztet a városban... De nagy marha vagy!

A fiú nyugodt, maga sem tudja, miért, közelebb lép a sráchoz. De nem szól semmit, csak áll.

– Gyere, odamegyünk az ÚTI-hez, aztán hazudsz neki valamit, hogy rosszul lettél vagy mit tudom én... Hátha beveszi.

A fiú ekkor hirtelen üt, teljes erőből.

– Megőrültél?! – a srác összegörnyed.

A fiú már nem tud gondolkodni, újra zsibong az agya, fülében vonatzakatolás. Elgáncsolja a srácot, ráveti magát, és üti, ahol éri.

Ekkor ugrik ki a kapuügyeletről a másik katona, alvásból riadt föl, hátulról próbálja lefogni a fiút.

– Nyughass már, te állat! Futkosóra akarsz kerülni?!

A fiú agyát teljesen elönti a vér, a dulakodásban kiszedi a földön fekvő katona pisztolytáskájából a fegyvert, hirtelen fölegyenesedik, s ráfogja a másik srácra.

– Föl a kezekkel! Ne merj mozdulni, mert szétlőlek! – már nem emberi a hangja, sziszegő, vicsorgó, mint a láncrakötött vérebeké.

A srác ösztönösen a pisztolyához kap, aztán fölemeli mégis a kezét.

– Becsavarodtál, Kis... Nagyon megbánod ezt még.

A földön fekvő katona kihasználja a pillanatot, a fiú térdhajlatába rúg.

Ekkor dördül az első lövés. Porzik a salakos út. A második lövés talál. A fiú elzuhan, kiesik a kezéből a pisztoly.

Rohannak az ügyeletes irodából.

Már föltápászkodott a földről a srác, az ijedtségtől rángatózik a keze, rogyadozik a lába. Dadog.

– Jelentem, ez a honvéd megütött, fellökött, elvette a pisztolyomat, ráfogta a másik honvéd elvtársra..., akkor én megrúgtam, erre ő rámlőtt...S közben a társamnak sikerült...

A másik srác a kapuügyelet párkányára dől, hirtelen zokogni kezd.

A tiszt zseblámpájával világít a fiúra, a fejét rázza:

– Hihetetlen... érthetetlen... – s fut vissza az irodába telefonálni.

Néhányan ácsorognak a holttest körül.

– A Kis... Szerencsétlen...

A kapuügyeletest rázza a hideg, felordít:

– És ha engem talál el?!

Gyorsan intézkednek. Leváltják a kapuőrséget. A fiú tetemét elviszik. Reggel megindul a vizsgálat. „Rendkívüli esemény, jelenteni kell a miniszternek." A kijelölt nyomozó az indítékot keresi.

AZ ELPUSKÁZOTT PROTEKCIÓ

Jámbor Géza, szellemi dolgozó, mióta túlhaladt életének delén, mindinkább érezte valaminek a szorítását maga körül. Sötét és visszafordíthatatlan kórhoz hasonlított, melynek lassú és biztos elhatalmasodása ellen nincs védekezés. Ha ismerőseivel, egykori barátaival (akik éppen futottak valahová) találkozott, nem azt kérdezte tőlük: „hogy vagytok?", hanem azt: „ti is ezt érzitek?".

Ezt a rettenetes levegőtlenséget. Persze, nem arra a levegőre gondol. Hanem átvitt értelemben. Az ember körül elfogy valami. Kiüresedik ő maga is, mert nincs akivel egy emberi szót válthatna. Csak a felületes „szervusz, hogy vagy?".

– Pontosan ezt érezzük – mondták az egykori barátok, és szaladtak búcsút intve valamely sietős dolguk után. De lehet, csak fárasztotta őket a gondolat, hogy esetleg beszélgetniök kell. Némelyek, hogy ezt leplezzék, mondtak még valamit.

– Ilyen lett az élet – mondták.

Vagy:

– Nem vagy egyedül ezzel az érzéssel. Az ember mind magányosabb. Elidegenedés, pajtikám: kordivat... – Keserű fintor, némi legyintéshez hasonlító integetés, s összezáruló tömeg az illető mögött, miként a dajkamesék világába süllyedt szellemalakokat, magába nyelte a köd.

Jámbor Géza családja körében is érezte a magány szorítását. Hiába élt stabil szeretetben és békességben – övéivel – apró összeszólalkozásoktól eltekintve. De ezek az össze-

szólalkozások is jók voltak, mert ilyenkor legalább beszélgettek.

Máskor alig váltottak szót. Egyszerűen nem volt rá alkalom. Nappal dolgoztak, este pedig sietve bekapták a vacsorát, mert jön a krimi a televízióban. Ilyenkor Jámbor felesége idegesebb volt; attól, hogy kezdésig nem tud végezni a konyhával, mert például a fiúnak is külön kérvényt kell benyújtania, hogy az asztalhoz fáradjon szobája heverőjéről, ordító hangládái mellől. Az apró családi összezörrenéseknek egyik fő fészke volt a vacsora.

– Eredj és húzz le neki egy pofont. Most lehúzhatsz. Ne amikor semmi ok rá – küldte az asszony a férjét.

A szó hegye eltalálta Jámbort, az ő szava is élezett lett.

– Eredj magad. Élvezd a nevelésed eredményét.

A családi viharnak azonban nem volt ideje kibontakozni. Menni kellett a krimihez, vagy az Anna Karenina tizenötödik folytatásához.

Jámbor ilyenkor már nem tudott a feleségével beszélgetni. Ha szólt hozzá, szobájából mondanivalójával előjőve, hová tévéiszonya űzte, ezt kapta:

– Egyszer nézek tévét, akkor is zavarsz. Majd én is foglak zavarni, ha meccset nézel. Na mondjad.

De ekkor már Jámbornak elment a kedve, hogy bármit is mondjon.

A fiával még annyi szót se tudott váltani. Sose tudta kifogni a ritka pillanatot, amikor a kölyök fülének antennái készséget mutattak közönséges beszédhangok fogására. Az apai szóra még ennél is ritkábban volt ráállítva.

Mikor komolyodik meg? – gyötörte Jámbort a gond. Nem észlelte, hogy a gyereknek gondolatai lennének, melyeket szavakkal kifejez, s nem fért a fejébe, hogyan jutott el az érettségiig. Akárhányszor apai szóval közelített hozzá – Apa, most maradj! – űzte onnan; a heverőn hasalva verte a pampamot iszonyatos hangok bódulatában, melyek a magnó köldökzsinórján át táplálkozó erősítőkből zuhogtak alá dobhártyarepesztőn.

Más a hangküszöbük – próbálta Jámbor fiát és korát

megérteni, miközben sebeit nyalogatva magába visszavonult.

– Arra döbbentem... – vallotta be barátjának, az egyetlennek, aki nem kopott ki az életéből, mert ügyet csinált belőle, hogy hűségesen becsengessen vasárnaponként; benne még volt erő és makacsság a ragaszkodáshoz egy kiveszett kategória iránt, melynek „barátság" a neve. – Arra döbbentem – mondta Jámbor, és ahogy a gőzölgő feketéről felemelte szemét, látszott rajta, hogy a felismerés több annál, mint először gondolta –, már nincs is miről beszélgetni... Talán már nekünk sincs...

A barát belenyalt a feketéjébe és maga elé nézett tűnődőn. Majd a cigarettájából is szippantott, halom csikk állott már előtte, a rejtelmes mosolya előtt, mely rejtelmes mosolynak semmi jelentősége nem volt, maradványa volt régi rejtelmes mosolyoknak, a szokás hatalmából. Az ő beszélgetéseik is mindjobban beszűkültek – gondolta Jámbor – a magánérdekű dolgok agyonrágott körébe, s minden áldott vasárnap ugyanoda fut ki, ugyanarra a zátonyra: mi ez az élet, mi ez a világ körülöttük? Az anyagiasság mindenütt!

– Lehet – mondta tűnődőn a barát. – Mindig csak ugyanazt mondjuk mi is. Lehet... Hiábavalóságokról fecsegünk. Én mégis sajnálnám, ha ez a kis tűz is kialudna, a beszélgetéseké. Mi meleg marad akkor már az embernek.

– Igaz – adta meg magát Jámbor.

– Ha más nincs – mondta rejtelmes mosolyával, cigarettája kék füstjéből a barát –, visszajárunk az emlékekhez. A közös emlékekhez. Az is valami.

Beszélgetésük korábbi kanyarára célzott, midőn letértek a szokott vágányról, Jámbor apai gondja okán.

– Ide is eljutottunk – mondta barátjának gondterhelten. – Azt gondolná az ember, ha megnő a gyerek, kevesebb lesz a probléma vele. Újak jönnek, barátom, újak.

– Nekem mondod?

– Tegnap még mózeskosárban hurcolásztuk, piros autóról meséltünk neki, hogy elaludjon, s képzeld, sorozzák!

Egy hónap, és sorozzák. Nem is tudom, mi lesz. Nincs valami összeköttetésed a seregnél?

– Hm – eregette a füstöt a barát. – Annyi, mint neked. – S újra ott játszott az ajkán a rejtelmes mosoly. A múlt idők remegtek benne.

De Jámbor a mosoly messze járó beszédére még nem figyelt oda. A gyerekszoba nyitott ajtaja felé fordította fejét, melyen át kizúdult a kemény rock hangözöne, elöntötte az asztalukat a két kávéspohárral s a teli hamutartóval.

– Az ég szerelmére, halkítsd már le! – kiáltott be Jámbor a fiának. Az lustán kinyúlt a heverőről a magnó gombjaihoz.

– Téged is annyi fűz hozzájuk, mint engem – mosolygott rejtelmesen a barát. – Pontosan annyi.

– Valamit ki kellene találni – töprengett Jámbor. – Nem tudom, kihez forduljak. De ha ezt behívják, ezt a mi óriás csecsemőnket, ez belepusztul. Egy napig se bírja. Ennek még ma is az anyja fűzi be a cipőjét, nem tud magának egy szelet kenyeret levágni. Beágyazni „elvágólag"? Ne viccelj ünk. Még amúgy se. A kezében nem volt, öregem, cipőkefe, mióta megvan. Anyuka mindent készre ad, úgy ám! Ha nem segítené reggel az öltözésben, elkésne az ipse az iskolából, fordítva húzná fel a zoknit és rosszul gombolná be az ingét. Mit mondjak, még mosdani se tud önállóan. Az anyjának kell lesikálni, ha azt akarja, hogy ne maradjon retkes a nyaka. Képzeld el ezt, tíz perc alatt cakompakk elkészülni...

– Mi is úgy készültünk el, hogy csomó mindent elsinkófáltunk, emlékszel?... – mosolygott a barát. – Én úgy bújtam be a takaró alá, hogy el ne rontsam, s másnap ne kelljen csak egy kis igazítást tenni rajta. Te meg egy órával előbb keltél fel, hogy elkészülj és a mosdónál zavartalanul megmosakodj. Aztán elbújtál olvasni, míg mi egymást tapostuk a sietségben...

Jámbor pillanatra elfeledkezett a gyerekről; pillantása békülékenyen merült alá a múltba. Aláhúzta a másik szavának horga, beleakadván egy, az emlékezet mélyén rozsdásodó szálba.

– Olvastam tényleg. A szemétgyűjtő mögött. Tudod, hogy nem lehetett csak úgy akármikor olvasni. Kultúrfoglalkozás alatt, délután egy órát. De akkor kellett kultúrfoglalkozás címén a fegyvert is tisztítani. Nem is lehetett könyv az embernél, csak egy.

– Tudom.

– Este olvasni az ágyban? Főbenjáró bűn volt.

– Te meg a párnád alá rejtetted a könyvet.

– Oda. Míg egyszer az őrnagy kihúzta onnan. Átszaladt az agyamon: isten se ment meg a fogdától. De csak az lett, hogy a fejemhez vágta a könyvet. Ennyivel megúsztam.

Jámbor arcára az emlék önfeledt derűt csalt. A hangja is nevetővé vált.

– De régen volt – sóhajtott a barát –, fiatalok voltunk, istenem... Te, ha Muha századost megkeresnéd. Hátha tud valamit csinálni. Az téged nagyon szeretett.

Jámbor visszacsúszott a jelenbe. Orcája ettől el is komorult.

– Hol találom, annyi év után.

– Annyi év után – merengett a barát, ajka körül a kiüresedett rejtelmes mosollyal, melynek szegleteiből ösvények vittek a távolba.

Dél volt. A barát órájára pillantott. „Szent ég!" – mondta s búcsúzott.

– Aztán gyere – köszönt el tőle Jámbor. – Nincs nekem más, akivel így elbeszélgessek.

Elálldogált még kicsit a kapuban, hálásan nézett a barátja után. Majd szórakozottan visszaindult a házba. A felkavart múlt még nem ült el benne. Arcán még rezgett a bágyadt fénye. „Érdekes – állt meg egy pillanatra –, még sohase került szóba, hogyan is kezdődött a mi barátságunk. Mintha nem is lenne valahol az időben kezdete. Érdekes."

Következő vasárnap már a kapuban azzal fogadta Jámbor a barátját, felvéve annak rejtelmes mosolyát:

– Eszedbe jutott valaha, mikor kezdődött a mi barátságunk? Napra?

– A világ teremtésekor – felelte a barát.

– Amennyiben egy másik világot teremtettek számunkra,

mint amiben addig éltünk. Ott álltunk az épp csak sorokba rázott csordában riadtan, idegenül, árván. Aztán elfogytak körülöttünk az emberek. Már mindenkit beosztottak valahová foglalkozása szerint. Ketten maradtunk. A mi foglalkozásunknak nem volt címszava náluk. „Egyéb?" – kérdezték, s mi feltettük a kezünket. Mind a ketten. Ahogy ott magunkban álltunk. Nem tudom, mi volt benne nevetséges, de mindenki nevetett.

– Mi mindig ilyen nevetségesek voltunk. – Egy mosolygó könny rezgett a barát szemében, ahogy Jámbort magához ölelte.

– Akkor találkoztunk először, a bevonulás napján, huszonöt éve – mondta tréfás ünnepélyességgel, hogy leplezzen valami belső megindulást Jámbor. – Érdekes, mi?

– Azóta is egymásra támaszkodunk – formálta játékosra a szót a barát. – Katonabarátság: tartós barátság.

Leültek a kávé mellé.

– A gyerek? – kérdezte a barát. – Van valami új?

– A helyzet változatlan. S vészesen közeledik a nap, midőn rekrutává ütik. – Jámbor arca elkomorult. – Nem tudom, kihez forduljak? Hová menjek? Nem is tudom, mi lesz? Ezt ha egy napra fogdába teszik, ez ott hal meg. Márpedig teszik, mert ez semmi kötöttséget el nem visel. Az első nap összeütközésbe kerül a katonai regulával.

– Öregem, hat napig voltam egyszer fogdás, szarságért. Emlékszel, mikor falat kellett lekaparni meszeléshez.

– Baromi munka volt, emlékszem.

– Másnap, de szabadfoglalkozás alatt bementem valamiért a szobánkba. Odajön az ügyeletes, már nem is tudom, hogy hívták, undorító manusz volt, hogy mit keresek odabent, menjek meszet kaparni. Megdühödtem, menjen ő, én tegnap eleget kapartam. Hát nem beköpött parancsmegtagadásért. Rám nyomtak hat napot. Tudod, milyen volt a zárka.

– Noná.

– Egy kis beton lyuk. Nem volt benne semmi. Lekuporogni a hideg betonra nem mertél, járkálni nem lehetett

benne, csak állni, egész nap. Este betettek egy fapriccset. Semmi más, egy szál deszka.

– Tudom, én csak egy napot voltam benne. De az őrök haverok voltak, s beosztottak a büntetőszolgálatosok közé, úgy legalább kint lehettem a szabad ég alatt. – Jámbor arca megszépült az emlékező mosolytól.

– Magam is próbáltam. A legpiszkosabb munkákat végeztették velünk – emlékezett titokmosolyával a barát.

– Azt – bólintott Jámbor, nyelvén kellemesen olvadozott a kávé aromája. – Nekünk egy salakhegyet kellett arrébb lapátolnunk, pár méterrel arrébb. Kerestük, hogy mi értelme ennek. Hát az nem volt, csak mást nem tudtak hamarjában kitalálni nekünk, büntetést.

– A piszkos munkáról jut eszembe, emlékszel a mentsvárunkra?

– Hajaj – gyúlt ki Jámbor. Ragyogtak arcán azok a régi napok.

A barát illatos füstfátylakba burkolózva emlékezett.

– Mindig csodálkoztak, hogy a finomabb helyeket sose választottuk külső körletnek. A konyhát, meg ezeket szerették.

– Sose felejtem el, csizmában álltunk be a kondérba. Úgy tudtuk csak kipucolni a belekozmált babot...

– De nem az... A szeméttároló senkinek se kellett, emlékszel?

– Még hogy.

– Nem értették, mit kedvelünk rajta. Kibányászni onnan az ezred szemetét, felhányni a kocsikra. Mikor kinyitottuk az ajtaját, megcsapott az orrfacsaró bűz, szétfutott egy sereg patkány. Fintorgott tőle mindenki. De a tisztek is. Azok is elkerülték. Ott nyugodtan lehettünk. A konyha körül annyian sündörögtek, mint a nyű. Ott nagyon is szem előtt volt az ember. A szeméttárolónál sose láttál tisztet...

– Az biztos.

Merengő tekintetükön őszi sugarak játszadoztak. Az őszi sugaraknak mindig van rejtett szomorúsága. Eltűnt tavaszok járnak benne vissza. A szeméttárolót is beragyogta az őszi sugár. Délutánokat ragyogott be, gyöngyifjúságuk

tovatűnt délutánjait, csodálatos lógecolásokat, elheveredéseket a rothadt krumplihéj szagú téglaépítmény megnyúlt árnyékában. Ó, Krőzusként elpazarolt régi délutánok. Úgy tűnt akkor, kimeríthetetlenül sok van belőlük.

Átslattyogott a szobán a fiú. A csendjükön, a merengésükön. Álomkórosan slattyogott által, köszönni is felejtett a barátnak. Egy másik világban slattyogott szórakozottan, farmeres farát ütemesen ringatva, jobb kezével bal karja fölött pengetve a levegőt. Ahogy csuklóját rázta, izmai helyén löttyedt hús rengett.

– Talán köszönnél – fordult feléje csüggedten Jámbor.

– Mi lesz ezzel? – sóhajtott, immár barátjához fordulva. – Ha ennek is ahhoz kötik a kimenőt, mint nekünk, rostokolhat a körletben.

A barát emlékezett, mihez kötötték. Hónapokig nem kapott kimenőt, mert nem tudott függeszkedve, lábainak segítsége nélkül felmászni a kötélen.

– De nem is bántam – mondta. – Azóta se szunyáltam olyan jókat. Magam voltam az egész körletben... Hogy elrepült az idő!

Míg a barát suttogó hangján beszélt, a csendes nosztalgia pirulásával a rejtelmes mosoly maszkja alatt, Jámbor fejét lehúzták a maga gondjai; felületükön gépies gondolatok rángottak, mint levágott békacomb; jelentéktelenségeken időzött: hogyan gondolja a barát az elröpült időt? Míg aludt a körletben? Vagy arra a nagy időre gondol, amelyik elhordta messzire az ifjúságukat?

Fáradt volt, hogy megkérdezze. És tulajdonképpen nem is fontos.

Kint a kapuban éledt fel. Mint a hunyadozó parázs, ha megérinti a szellő.

– Szia – szorította meg barátja kezét –, megint elbeszélgettünk egy kicsit.

– Mit gondolsz, kivel találkoztam? – fogadta rá egy hétre barátját Jámbor.

– Muha századossal – jött a természetes felelet az elmaradhatatlan rejtelmes mosoly alól.

– Nem – nevetett fel a házigazda kurtán. – Muha alezredessel. Néhány lépcsővel feljebb hágott azóta. De hogy találtad ki?

– Megérzés.

– És képzeld, az utcán. Merő véletlenül. Azt hittem, álmodom. Hiszen azóta se láttam.

– Döbbenetes. Benne vagy öregem az égiek pikszisében. Mi sem bizonyítja jobban. Utadba küldték Muhát. Óhajtásra.

– Óhajtásra... – vigyorgott Jámbor. – Tudod, hogy mindenre emlékszik. Huszonöt év után. Azt én már el is felejtettem, hogy egyszer a bukta elcsettent.

– Buktának hívtuk az aknavetőt – örvendezett a barát, hogy ilyen jól emlékszik.

– És malacnak az aknát.

– Pontosan.

– Szóval elcsettent. És tudod, hogy a csövet olyankor lefele fordítottuk, hogy kicsússzon a malac. Rettenetes vigyázattal kellett csinálni... S az ales, képzeld, emlékezett, hogy egyszer az ő nevét írtuk fel a malacra. Mert mindegyiknek nevet adtunk, s ráírtuk krétával. És akkor ő várta a cső elejénél. És pont az ő neve volt rajta...

– Te! Emlékszem. És azt hittük, kitör a balhé.

– De nem tört ki.

– Nevetett. Velünk együtt nevetett, hogy „Muha malac". Marha rendes volt mindig. Ember volt. Nagy E-vel. De azt mondd, mit szólt, mikor előadtad neki a dolgot? Persze segít.

Jámbor maga elé nézett.

– Ki fogsz röhögni...

– Tehát nem adtad elő.

Égő fülek, támadó szemek, a barát arcának egyenesen.

– Nem ment... Ahogy a presszóban, ahová a találkozás örömére betértünk, ott ült velem szemközt a maga valóságában, amilyennek akkor megismertük, és ahogy örült nekem, gyanútlanul, rám emelve a derűs tekintetét, tudod, azt a nyílt kék tekintetét..., Képtelen voltam előjönni

a dologgal... Hidd el, ha ott lettél volna, te is lehetetlennek tartottad volna, hogy ilyesmivel előállj...

– Ne magyarázkodj. Nem kell magyarázkodnod.

– Restellem... – Jámbor vigyorgott, amolyan vadkörtésen. És kavarta, kavarta a kávéját. Rég elolvadt a cukor benne, de még mindig kavarta.

A barát az órájára nézett. „Szent ég!" Szedte magát. Jámbor kikísérte. A barát a kapuban kicsit még várt, a megszokott rejtelmes mosollyal ajka körül. Látszott, hogy Jámbor akar még valamit mondani. Kisvártatva meg is szólalt. De a barát füle mellé beszélt.

– Lehet, hogy ökörnek tartasz, tetejében ott dolgozik most, ahol ezeket intézik...

– Ki fogja bírni. Mi is kibírtuk... – szólott rövid csend után a barát. És rejtelmes mosolya felhúzódott a szeme köré.

A TANTÁL VEGYJELE

Csányi főhadnagy megfogadta Virág Vali tanácsát: hajóval utazott. Bár a beszállásnál, amikor rálépett a hajóhídra, szorongás fogta el, vagy inkább csak egy kis szédülés, megbillent az egyensúlya, de ezt azzal hozta összefüggésbe, hogy túl sokra becsüli a lába alatt a szilárd talajt, s míg átbillegett a hajóhídon, elkapva egy matróz pillantását, azt gondolta: az ő szemében én csak egy szárazföldi patkány vagyok... Futólag eszébe jutott, hogy reggel hasonló érzés fogta el, amikor civil ruhában kilépett a kapun, hónapok óta nem vette fel a kockás, szürke öltönyt, de már korábban is észrevette magában ezt a különösnek tetsző feszélyezettséget, amiről úgy gondolta: egy katonatiszt akkor válik igazán hivatásossá, amikor már nem érzi jól magát a civil ruhában.

Már Adonynál beleunt a táj nézegetésébe. A szeme megfájdult az örvények forgóinak a bámulásában, mindmegannyi lefelé fúródó orsó: a mélybe húzták a tekintetét. Alaposan szemügyre vette már a hajó utasait is. Alig maradtak, miután Dunafüred és Ercsi között kiszálltak a pesti piacról hazatérő kosaras-batyus kistermelők. Kikötés előtt ahányszor megszólalt a hajó rézharangja, Csányi összerezzent, és felrémlett előtte Virág Antal temetése.

A hajópincér feljött a fedélzetre, és bejelentette, hogy a parancsnoki híd mögött, a ponyvával védett részen az étterem a vendégek rendelkezésére áll. Csányi kapott az alkalmon. A korlát mellé ült, kért egy fröccsöt. A fehér abroszon finom koromszemcséket fedezett fel, később a ponyva alá vágódó koromból a szemébe is jutott. Figyelmét egy

uszály kötötte le: horgonyt akart vetni, de a vezérlánc rácsavarodott a vasmacskára, a hajós a csigatartóba kapaszkodva egyensúlyozott a víz fölött, dühös káromkodása a személyhajó gépzúgásán is áttört.

Kért még egy fröccsöt.

Megnyugodott, amikor elfogadta Virág Antal nővérének a meghívását, tulajdonképpen a temetés után ő szorgalmazta – és várta –, hogy a végére járhasson: mi lehetett a magyarázata Virág Antal viselkedésének és döntésének, most mégis elbizonytalanodva nézett a jövőbe: lesz-e majd elég türelme és rámenőssége, tapintata és ravaszsága a titok kideríté sé hez, de ami leginkább zavarba hozta, sőt aggasztotta, hogy mostanában ahányszor Virág Antalra gondolt, nem úgy jelent meg előtte, ahogy rátaláltak a bozótosban: felrobbanva, véresen és arc nélkül, hanem a tragikus eseményt megelőző pihenő csöndes, fáradt félórájából lépett elő, ahogy a holtág partján a természet tökéletességében gyönyörködött – a zöldesen csillogó víztükörben, a felröppenő madarak suhanásában, a levélzet alatt lapuló zöld gyíkokban s a fák ágai között zavartalanul s boldogan röpködő bogarakban. Félrehúzódott, mint legtöbbször, igyekezett jelentéktelennek feltüntetni magát. Csányi a háttérből figyelte, tekintetét az apródszerűen körbenyírt, ébenfekete frizurára szegezve épp azon tűnődött, hogy van ebben a Virág Antalban valami ellenszenves kifogástalanság, még abban is, ahogy mindenre tud válaszolni.

– Mi az, hogy a testek kölcsönös egymásra hatása? – kérdezte a keresztrejtvényt fejtő Kenéz.

Virág Antal levette fémkeretes szemüvegét, ami a században sokak szerint az okosság jelképe volt, két hosszú ujjával gondterhelten összecsippentette az orrnyergét. – Ez az! – kapta rajta Csányi főhadnagy –, ebben a mozdulatban minden benne van, amire gondolok...

– Attól függ, hogy hány betű – válaszolt Virág Antal.

Kenéz megszámolta az üres kockákat.

– Három.

– Akkor: erő.

– És a magyar nádor latin neve?

– Kilenc betű?
Kenéz megszámolta.
– Pont annyi.
– Akkor nyugodtan beírhatod, hogy Palatinus.
Egy piros képű katona elismerően szisszentett.
– Fantasztikus!
– Még azt mondd meg – kérte Kenéz –, hogy mi a tantál vegyjele?
– Té a – válaszolta Virág Antal. De nem elégedett meg ennyivel: – Kémiai elem, a rendszáma huszonhárom. Tantaloszról nevezték el, aki a görög mitológia alakja volt, szürke színű, fényes, kemény, de jól nyújtható...
Paks homokzátonyainál Csányi főhadnagy már a negyedik fröccsöt kortyolta. Az éjszaka Virág Antalról álmodott: néhány lépéssel előtte haladt azon a bizonyos körgáton, egymás után dobálta el a felszerelését, majd amikor az utolsó darabtól is megvált, szembefordult és azt mondta: – Tévedett velem kapcsolatban... Csányi reggel felébredve nem örült az álmának.
A folyószabályozás előtt épült körgát a természet tökéletességét választotta ketté: egyik oldalon a holtág kanyarodott, másikon sűrű, bozótos, érintetlennek tetsző erdő sötétlett. A gát tetején egy félbetört sorompószár hevert, az idők folyamán a tartóbakja is kidőlt. Csányi főhadnagy a gátoldalon hasalt egy esőalkotta vízmosásban, mely formára és méretre lövészteknőhöz hasonlított. Sisakja, mint egy természeti tárgy épült a gát peremébe. A térkép segítségével egyeztette a kiszögellési pontokat, látcsővel fölbecsülte, vagy inkább ellenőrizte az erdő kiterjedését. A térkép szerint öt négyzetkilométer volt. A látcsővel úgy pásztázta az erdő sötét tömegét, mintha a valóságban is ott lapultak volna az ellenség egységei. A második világháború idején hetekig tartó súlyos harcok dúltak ezen a vidéken, bizonyos feltételezések lehetségesnek tartották, hogy az erdő tele van fel nem robbant aknákkal és tüzérségi lövedékekkel. Csányi tudott ezekről a feltételezésekről, épp ezért egy cseppet sem örült, amikor az eligazításon kiderült, hogy a századnak át kell hatolnia az erdőn. Az egész a jó

felderítésen és a maximális elővigyázatosságon múlik – nyugtatta magát a gátoldalon hasalva.

Nem szívesen alkalmazta az önként jelentkezést, noha az adott körülmények között ez látszott a legdemokratikusabbnak, másfelől az etikus magatartás kifejlesztésének valamiféle módszere is lehet, hiszen a döntést nem csupán rábízza az egyénre, de határvonalat húz vakmerőség, anarchia, illetve a másokért vállalt közösségi áldozat értéke között, Csányi azonban az önkéntes jelentkezés mögé nézve felfedezte a parancsnok csapdáját. Azt, hogy csak látszólag mentesül a döntés felelőssége alól. Noha elvben jól ismeri a beosztottjait, nem biztos, hogy fogalma van a katona döntésének lelki indítékairól. Csak találgat. És a kétségek! A legalkalmasabb katona jelentkezett? A legjobbkor? Épp most fogja fizikai és lelki képességeinek a csúcsteljesítményét nyújtani? És ha olyan katona jelentkezik, akire álmában sem számított? Mi van akkor? Félreismerte vagy oktalan hősködéssel néz szembe? És ha többen jelentkeznek ugyanannak a feladatnak a megoldására? Az bizonyos szempontból ugyanaz, mintha nincs jelentkező, mert a parancsnoknak kell kijelölni valakit, sok katona tisztában van ezzel, s talán alapoz is arra, hogy a parancsnok mérlegelése épp az ő számára lesz kedvező.

Csányi főhadnagy latolgatott: kit választ, ha több jelentkező lesz? Rajtakapta magát, hogy Dudást küldené felderítésre, aki általános jelentkező volt a században, készséges és fizikai feladatokra termett, de Csányi jó parancsnok volt, önmagát se kímélte, és tudta, hogy másról is szó van, ami nem mondható ellenszenvnek, annál rafináltabb megkülönböztetés, ami már az ember tudata alatt helyezkedik el. Dudást magában durvának és közönségesnek tartotta, ha egymás között a nőkről beszélgettek – és gyakran beszélgettek a nőkről –, valósággal kigyúlt, ő mesélte a legvaskosabb történeteket, oly szemléletesen írva le a testrészeket és azok működését, hogy egy-egy történet szinte a szemük előtt játszódott le. Csányinak nem fért a fejébe, hogy ez a félig-meddig primitív fiatalember hogyan tehetett szert ezekre a történetekre, fölöttébb ilyen gazdag

tapasztalatokra, s ami egyenesen felfoghatatlan volt előtte: hogyan képes önmaga lényét meghazudtolva olyan színesen előadni.

Visszament a katonáihoz. Keményen, elszántan nézett rájuk. Tudta magáról, hogy nem jó – sőt: rossz – előadó, még a parancsokat is izgatott torokhangon hirdette ki, régi rögeszméje volt, hogy kevés meggyőződés sugárzik a hangjából, és szavakkal nem nagyon tudja magával ragadni az embereket. Irigyelte azokat a tiszttársait, akik remekül bántak a hangjukkal. Nézte a katonáit. Szívesen beszélt volna most más gyötrő kétségekről is: pedig tudom, hogy megvan bennem az a bizonyos többlet, meg kell hogy legyen, különben nem volna erkölcsi erőm vezetni őket, talán nem mindig élek és cselekszem úgy, mert én is ember vagyok, bizony, de van bennem valami plusz, ami belőlük hiányzik, vagy még nincs meg, talán az akarat vagy a teljes azonosulás a céllal, vagy mi az ördög...

– Katonák! – kezdett hozzá. – Az ellenség megszállva tartja a leküzdésre váró terepet. A magasabbegység légi felderítése azonban lehetségesnek tartja, hogy az ellenséges csapatok elhagyták a gáton túli erdőt és visszavonultak. A mi feladatunk, hogy tisztázzuk ezt, és a visszavonuló ellenség után nyomuljunk. Nem akarom maguk előtt rózsaszínben feltüntetni a leküzdésre váró feladatot. Olyan értelemben figyelmeztetem magukat, hogy az elaknásítás lehetséges. A második világháború alatt itt komoly harcok voltak. A legnagyobb óvatosságra van szükség, az elővigyázatossági rendszabályokat a legszigorúbban be kell tartani! Lehet, hogy elég egy vigyázatlan lépés...

A katonák komolyan hallgatták és megértették.

– A terep felderítésére egy fő önkéntes jelentkezését kérem! – mondta végül Csányi, miután részletesen ismertette a feladatokat, s úgy gondolta, világosan és felelősségteljesen beszélt a veszélyekről.

Virág Antal azonnal feltartotta a kezét. Úgy tűnt, másnak nem is jutott rá idő, hogy megelőzze.

Csányi meghökkent.

– Tehát maga, Virág honvéd...

Csak ennyit mondott. Újabb rejtély, amit meg kell fejteni – morfondírozott magában.

Felkapaszkodtak a gát pereméig, és beásták magukat.

Virág Antal felkészült a feladatra. Átkúszott a gát koronáján, majd szabályszerűen leereszkedett a túlsó oldalon. Csányi elégedetten figyelte a jól kidolgozott mozdulatokat. Azok után nem is gondoltam volna – tűnődött. Eszébe jutott a legutóbbi vitakör, valamiképpen szóba jött a hadifogság. Virág Antal szót kért. Látszott rajta, hogy régóta fontolgatja, amiről beszél, s talán szeretne is megszabadulni a kétségeitől.

– Sokáig természetesnek fogtam fel – mondta –, hogy a hadifogság a háború természetes következménye, de sokat olvastam mostanában ezekről, és az a vélemény alakult ki bennem, hogy nagy igazságtalanság, hogy a háború végén nem engedik azonnal haza a hadifoglyokat, akiknek csak az a bűnük, hogy parancsra kihajtották őket a frontra, szerencséjükre életben maradtak, szerintem az ilyeneket a háború befejezése után azonnal haza kell engedni a családjukhoz, nem pedig sanyargatni és ingyen dolgoztatni, ehhez nincs joga senkinek, hogy évekig sanyargassák őket, ezeket az embereket parancsra hajtották ki a frontra a családjuktól, nincs joguk elvenni a szabadságukat, ha már vége van a háborúnak... Valaki letorkolta: – Pont most beszélsz ilyen marhaságokat, Virág, amikor élesedik a nemzetközi helyzet?... Csányi főhadnagynak melege lett Virág Antal felszólalásától, és elhatározta, hogy a gyakorlat után leül vele egy alapos beszélgetésre.

Virág Antal úgy haladt az erdő előterében sötétlő, derékig magas bozótosban, mint aki vízben gázol: fegyverét két kézzel fejmagasságban tartva. Megállt, vagy inkább megtorpant. A szemüvegével történhetett valami, vagy az arcába csapódott egy ág – latolgatta Csányi főhadnagy, aki a látcsövön át figyelte, látta, hogy Virág Antal újra nekilódul, de a mozdulataiba most már egy kis esetlegesség is vegyült. Anélkül, hogy hátrafordult volna, a karjával szélesen intett, mintegy fellélegzés volt ez: „jöhettek, nincs semmi vész"... Aztán elbukott. A robbanás döreje vala-

mivel később érkezett meg hozzájuk. Csányinak úgy tűnt: csak órák múlva. Azt hitte: ő is meghalt. Az erő kiszökött a testéből. Látott csupán, vagy már azt sem, csak a katonái döbbent, beléje fúródó tekintetét érezte. Katonája még nem halt meg, meg sem sebesült, beteg se nagyon volt, legfeljebb, ha előző este a kimenőn lerészegedtek. Arcát tehetetlenül szorította az agyagos földhöz.

Virág Vali ígéretéhez híven a hajóállomáson várta. Most jóval fiatalabbnak látszott, mint a temetésen. Orosz parfümillat lengte körül, a haja még nedves volt a zuhanyozástól, kirúzsozott száján halvány mosoly csillogott.

A parton konflisok várták az utasokat. Virág Vali felkapaszkodott egy üres fiákerba, Csányi is bemászott a kocsiernyő alá. Enyhe istálló- és Ferkó-olajszagot érzett, ami nemcsak a lószerszámból és a kocsiernyőből áradt, hanem magából az öreg fiákerosból is. Másodszor járt a városban. A temetőbe vezető utcára jól emlékezett, furcsállta is, hogy nem a város szélén van, hanem épp a kórház mellett, szinte a város szívében.

– Foglalt nekem szállást – kérdezte.

– A szállodában telt ház van – sajnálkozott a nő. – Szerezhettem volna fizetővendég-szobát, de azt nálunk is megtalálhatja.

Távol villám fénye lobbant. Csányi kitartotta a kezét a kocsiernyő alól, és megállapította, hogy eleredt az eső.

– Mikor mondta be a fiákerosnak a címet? – kérdezte.

– Még a hajóállomáson.

Csányi csodálkozott, hogy nem hallotta. De nem tette szóvá.

A konflis bekanyarodott egy gödrös, macskaköves utcába, majd megállt egy régi, négyablakos családi ház előtt. Csányi ki akarta fizetni a fuvart, de Virág Vali nem engedte.

– Ez volt az öcsém szobája – nyitott ki egy befüggönyözött üvegajtót a ház előszobájában.

Csányi belépett a sötét, dohos szagba. A nő felkapcsolta mögötte a villanyt.

– Üljön le itt egyelőre, és nézzen körül – mondta. – Majd idehozom a kávét.

Csányi szemügyre vette a nem túl gazdagon, de kényelmesen és izléssel berendezett szobát. Néhány tárgy bensőséges hangulatot keltett: a képkivágások, egy élére állított lila színű hanglemez, az orosz népviseletbe öltöztetett baba és egyéb apróságok. Legfelül a falon Blériot hajdani egyfedeles repülőgépe némi meglepetést okozott Csányi főhadnagynak. A repülőgép szitakötőre emlékeztetett, mustárszínű törzsén hatos szám gömbölyödött, a szárnyai lilák voltak, a kerekei pontosan, mint egy biciklié, a kép alján pedig az 1909-es évszám, és még annyi, hogy Louis Blériot. Csányi úgy okoskodott, hogy ez a naptárból kivágott repülőgép Virág Antal számára a vágyak magasságát, a lehetetlen akadályain átröppenő képzeletet testesítette meg. Volt valami törékeny is a gép rajzában, amiből sejteni lehetett az igazi magasságot, ahová az ember a legszárnyalóbb pillanataiban szeretne eljutni. A repülőgép alatt egy noteszlap lengedezett. Csányi nem tudta, hogy a néhány kézzel írt sor egy részlet Hemingwaynek abból a beszédéből, amit a Nobel-díj átvétele alkalmából mondott, de nagy hatással volt rá, és amennyire lehetett az emlékezetébe véste: „Lehet, hogy nem lesz elismerés, de ez ne zavarja a lelkiismeretedet, mert az elismerés sokáig nem érkezik meg, és nem kell emiatt túlságosan aggódni, mert lehet, hogy már nem leszel ott, hogy fogadd az elismerést..."

Virág Vali megérkezett a feketekávéval. Közben átöltözött: napraforgómintás köntös volt rajta, ami alatt lehetett is valami, meg nem is. Milyen lehet levetkőzve? – suhant át Csányi agyán, de rögtön el is restelkedett.

– Hány cukorral?

– Cukor nélkül szeretem – hazudta Csányi.

– Most mutatok magának két férfit – nyúlt Virág Vali az öccse szekrényfiókjába.

A két levelezőlap nagyságú fénykép közül az egyik eléggé kifakult már, a barnás színű árnyalatból ítélve a harmincas években készülhetett, a másik hasonló korú férfit ábrázolt, a képen látható panelházakból ítélve a felvétel a hatvanas-hetvenes években készülhetett, a férfi két kanadai nyárfacsemete között állt, locsolókannával a kezében. Csányit

meglepte, hogy a két férfi feltűnően hasonlít egymásra, főként pedig kettőjük hasonlósága Virág Antalhoz.

– Az egyik az apánk, a másik a nagypapa – vette vissza a nő a fényképeket.

– Fantasztikus hasonlóság.

– Nemcsak külsőre, főhadnagy.

– Az öccse is, tisztára...

A nő felsóhajtott.

– Láthatja, hogy nincs rajtunk semmi különös – állapította meg szomorúan. – Azokra pedig, ami történt, mondhatnám, hogy ami volt, az volt. De maga az igazságra kíváncsi, főhadnagy. Tehát először is tudnia kell, hogy az ilyen típusú férfiaknak, mint a nagypapa, az apánk és az öcsém is volt, ahhoz, hogy önként vállaljanak a közösségért, nem kell nagy indíték. Ők mindig a legnagyobb áldozatot szerették volna meghozni, amire egy ember képes lehet. Az ilyen típusú emberek természetesnek fogják föl ezt. A nagypapa huszonkét éves korában, mint harmadéves joghallgató, politikai biztos volt tizenkilencben. A bukás után Olaszországba szökött. Egyszer hazajött álnéven. Leírta a látogatását. Anyám nagyon szerette a kis öreget, és megőrizte az irományát. Odaadom magának, először ezt olvassa el.

Csányi főhadnagy kissé idegenkedve vette kézbe a szálkás betűkkel sűrűn telerótt, megsárgult papírt. „Ferrarában – kezdte olvasni – állandóan a kertünket láttam magam előtt, ahol egykor a negyven almafa pompázott. Úgy mentem el az emigrációba, állandóan arra a dicsőségre gondolva, aminek a fényében majd visszatérek ide. Az én szép bevonulásom vissza, haza, a szocializmusba! Állandóan ez járt az eszemben! És vártam a győzelmet! Elhatároztam, hogy részletekben fogom visszafoglalni azt, amit itthagytam. Először a vaskaput, amit az öreg kovácsmester az apám kedvéért kalapált. Aztán a ház előtti díszkertet. Aztán a házat, ahol megszülettem. Aztán a fészert. Aztán az istállót, ahol gyerekkoromban a hátaslovak álltak. És végül az almafákat. A negyven almafából azonban csak egy maradt, a többit elvitte egy alattomos kór. És én hogy érkeztem

haza? Álnéven és nem győzelemre, hanem bujkálásra. Titokban elmentem az apám sírjához. Aztán el a házunkba. Egyetlen almafa maradt! És ahogy álltam a lepusztított kertben, egyszercsak hallottam, hogy megszólal mögöttem az egyetlen életben maradt almafa, és azt mondja nekem: – Láttam én itt, fiatalúr, az idők folyamán fényes ünnepélyeket és bevonulásokat! Lóháton, zenekar élén a vadászatból hazatérő urakat! Virágesőben a lovasversenyek győzteseit! És láttam a szörnyű bevonulást a szirénázó tűzoltóautókkal! Régóta nem jár ide már senki, fiatalúr! Az utolsó ember, aki bejött a kapun, az egy detektív volt, aki a kertész halála ügyében nyomozott. Mindenféle bevonulásban volt itt részem, és alig vártam már, hogy megérhessem a maga hazajövetelét is, fiatalúr... Esküdni mertem volna rá, hogy az almafa beszél. Keresgélni kezdtem a romok között, és találtam egy összeégett, rozsdás fejszét. Forgattam, lóbáltam, aztán kerestem egy helyet az almafa törzsén és nekiestem. A disznó, gondoltam közben..."

Csányi zavartan adta vissza a kézirást.

– Apánk kint született az emigrációban – mondta Virág Vali. – Amikor negyvenkilencben hazajöttek, azonnal be akart íratkozni a jogi egyetemre, de akkor a nagypapát behívatták a pártbizottságra, és megmondták neki, hogy már döntöttek a fia sorsáról, ki fogják nevezni a vágóhíd igazgatójának. Apánk akkor huszonkét éves volt, pont annyi, mint amikor a nagypapa politikai biztos lett. Apánk huszonhárom évig volt igazgató. Mi már nagy gyerekek voltunk, amikor anyánk halála után lassanként elmesélte, hogy mi történt a vágóhídon. Az utolsó évben már hétről hétre rettegve várta a tisztiorvost, és már annyi volt a jegyzőkönyv a páncélszekrényében, hogy nem tudta, melyiket olvassa. Akkor még egy katonai alakulatot is a városba helyeztek, azoknak naponta több mázsa hús kellett. A városban akkor hetenként kétszer mértek húst és egyszer belsőséget. Apámat behívatták a pártbizottságra és utasították, hogy ezentúl hetenként háromszor szállíttasson húst és belsőséget a boltokba. Apánk hiába tiltakozott, hogy a vágóhíd alkalmatlan erre a nagy teljesítményre, a katonák igé-

nyeit se tudja rendesen kielégíteni, ötven év óta hozzá se nyúltak a vágóhídhoz, ugyanaz a berendezés... Mit ragozzam? Hiába volt minden. A tisztiorvos azzal fenyegetőzött, hogy ha csak egy kilóval is emeli a termelést, vizsgálatot indít! A titkár azt mondta apánknak, hogy a párt azért állította a vágóhídra, hogy húst adjon a városnak. Két hónap múlva a megyei osztályvezető már lecsukatással fenyegette. Szegény, hiába írt a minisztériumba, a megyéhez és a nagyobb vágóhidaknak, mindenhonnan kapott választ, csak azt nem írta meg neki senki, hogy miből csináltassa meg az új betonmedencét. Aztán a többi... Negyvenötödik évébe lépett, amikor leváltották. Úgy látszott, hogy fél év alatt kiheverte. Úgy mondta nekünk, hogy most már a hátralevő életét a fáknak fogja szentelni. Volt nem messze tőlünk egy beépítetlen tér. Ha akarja, holnap majd megmutatom. Megtudta szegény, hogy oda majd óvodát és napköziotthont fognak építeni. Addig telefonált, levelezett, előszobázott, mire a tanácselnök személyesen ment ki vele, és engedélyt adott rá, hogy apánk fákat ültessen a térre. A csemetéket egymaga ültette és gondozta két éven át. Az a fénykép is akkor készült róla, amit mutattam. A következő évben a tanácselnök levélben hívatta, hogy megmondja neki: ki fogják szedni a kanadai nyárfákat, mert az új városrendezési terv szerint más épül oda...

A nő elhallgatott.

Csányi kezdte érteni, hogy miről van szó.

– Meg tudna kínálni egy pohár itallal? – szólalt meg nagy nehezen.

– Konyak megfelel?

– Igen, jó lesz.

Virág Vali egy üveg felbontatlan zágrábi illetőségű konyakot hozott be. Két pohárral.

Csányi leroppantotta a csavaros fémkupakot.

– Töltsön nekem is, főhadnagy – nyújtotta a nő a poharát.

Csányi egymás után kétszer töltött magának. Az ital nagyjából kezdte helyreállítani.

Virág Vali a köntösével babrált.

– Mindent elmondtam. Most már maga is láthatja, hogy

a mi családunk sorsa egy kicsit jelképes. Úgy alakult, hogy a döntő kérdésekben mi a közösség javára szoktunk dönteni, aztán mindig közbejön valami és magunkra maradunk.

– Mi van az apjával?

– Ő egy ideggyógyintézetben él.

– És a nagypapája?

– Őt már eltemettük.

Csányi főhadnagynak olyasféle érzése támadt, mint amikor bezárul valami. Körülötte vagy az orra előtt? Ezt nem tudta eldönteni.

– Töltsön még! – nyújtotta Virág Vali a poharát. – Magának is töltsön csak, amennyi jólesik, van még egy üveggel a hűtőben. Aztán majd megmondja, hogy mit készítsek vacsorára.

Csányi idegesen pillantott az órájára.

– Az élet megy tovább, főhadnagy, ne izgassa magát. Ha ezt nem vesszük tudomásul, végünk van.

Csányi főhadnagy közönségesnek, sőt cinikusnak találta Virág Vali szavait, de a negyedik pohár konyak után már elég bódultnak érezte magát ahhoz, hogy túltegye magát rajta. A múlt homályából, különben is, mintha maga Virág Antal szólalt volna meg, akár a nagypapa almafája, valamiféle földöntúli figyelmeztetéssel, mégis úgy tűnt, az életben is hallotta tőle: minél többet szenved az ember, annál többet bír el. Az ördögbe is, furcsa egy család ez – gondolta –, úgy viselkednek, mintha egy vallási szekta tagjai volnának, pedig nyilvánvaló, hogy nem azok...

– Maga nem oka semminek – tette le Virág Vali az üres poharat.

Csányi összerezzent. Virág Vali a temetésen ugyanezt mondta, amikor a szertartás után odament hozzá. Visszaemlékezett, hogy szeretett volna kettesben maradni a sírral, de tudta, hogy ez akkor lehetetlen. Később a tort otthagyva a vendéglőből visszament a temetőbe. Furcsa volt, de kettesben a koszorúktól és virágoktól borított sírral sokkal jobban fájt neki Virág Antal halála. Az elveszítése.

ZELEI MIKLÓS

A NAGY UGRÁS

Ma nem gyakorlásképpen, ma először valóságos körülmények között fognak elhangzani a vezényszavak: elkészülni, felkészülni, ugrás!

Még messze jártak a gépüktől, de ahogy a sorban utolsóként az AN–2-es felé lépkedve el-elnézte a maga előtt haladó kilenc embert, Fülöp semmilyen izgalmat nem érzett. A készülődés, a hosszú felkészülés eseményei jutottak az eszébe.

Bár ki tudná azt megmondani, hogy az ember mikor kezd készülni a repülésre? Hát még az ennél jóval izgalmasabb, az embert a levegővel, a magassággal a repüléstől merőben más kapcsolatba hozó ejtőernyős ugrásra?

Éles és foszladozó emlékei jártak a fejében, s közben újra meg újra az előbbi, csupán önmagának feltett kérdésein törte a fejét.

Vajon akkor fogott-e hozzá a felkészüléshez, amikor már katonaruhában a reptéri rendszabályokat kezdte tanulni, vagy akkor, amikor gyerekkorában az égre nézve legelőször gondolt arra, hogy sokkal izgalmasabb volna onnan nézni a földet. Első repülését mégis, illúzióinak lerombolása miatt, nem fogja elfelejteni soha sem.

Nem is úgy indult a dolog, hogy egyből szeretni lehetett volna.

A március végi napfény erősödő sugarai át-áttörtek már a gépműhely homályos ablakain és a finoman zúgó esztergapadok fényes alkatrészein megcsúszva, eltűntek a földre rakott munkadarabok és szerszámos ládák homályában,

amikor Fülöp eldöntötte, hogy végképp itt a tavasz. Munka után ezentúl úszni jár. Minden nap. A hétvégeken pedig kirándulni fog.

Kirándulni kell. Nincs mese. Kifelé a hegyekbe, szimatolni a levegőt, amint felfrissül a földben meginduló változások nyers illatától. Mintha egy tévétorony nagyságú, virág illatú sprayvel fújnák tele a hegyoldalakat a környezetvédelmi hivatal falevélnadrágos munkatársai, vagy éppen munkatársnői...

És amikor éppen ideért gondolataiban, s elképzelte a tavasztündérnek öltözött, illetve vetkőzött tisztviselőnőket, berontott Stigler. Stigler Jenő, a harmincöt körül járó, egyelőre csak alattomosan, alig láthatóan kopaszodó, s némileg már gyarapodó pocakú, de még kirobbanó energiájú és spontán lelkesedésekre mindig kész ifjúsági vezető, szakmai-politikai mindenes, aki elüvöltötte magát:

– Szellemi vetélkedő lesz!

– Mi is megnézzük? – kérdezte a sarokból szőrös Kovács, aki mindig nagyon ártatlanul tudott szemtelenkedni. – Ez nagyon fontos képesség – szokta magyarázni cigarettázás közben. – Egyenesen elengedhetetlen a megélhetéshez.

Szőrös Kovács pedig továbbra is ártatlanul nézett Stiglerre, aki éppen olyan ártatlanul válaszolta:

– Nem, fiam. Te is részt veszel benne. Meg Fülöp, Takács, Winkler, Szalay, Gombos. Ti lesztek, fiúk, az erősségek.

Nofene, morogta magában Fülöp. Stiglert mégse lehet csak úgy elküldeni a francba, mintha valaki akárkit küldenének le az irodákból. Káromkodott is hozzá. Csöndesen, de hosszan.

Tavaly, még ipari tanuló korában, rövid ideig oktatója is volt ez a srác. Nehéz volna ellenállni, morfondírozott lemondóan, s máris sokkal praktikusabb dolgon törte a fejét. Azon, hogy ha Stigler őt is az erősségek közé sorolja, ez önmagában is sok-sok elolvasandó könyvoldalt, sok-sok tanulást jelent. És persze mikor? Csakis, amikor úszna vagy kirándulna, hogy csapjon bele a ménkű!

– Rád gondoltam, Feri – ment oda Fülöphöz Stigler. – Te lennél a bajnokcsapat vezetője.

– Hogyhogy bajnokcsapat? – kérdezte értetlenül Fülöp. És értetlenségében meg is feledkezett arról, hogy (legalább a rend kedvéért) megpróbál tiltakozni mindenféle részvétel ellen. – Hogyhogy? Milyen bajnokcsapat – kérdezte mégegyszer.

– Ha ti kézbeveszitek ezt az ügyet, úgy gondolom, meg is nyeritek – mondta Stigler, az utolsó szó után pedig mosolyogni kezdett, s várakozóan nézett Fülöpre.

– Úgy gondolod?

– Úgy – erősítette meg Stigler.

– Hát éppen hozzáfoghatunk, de azért az nem volna jó, ha annyira elbíznánk magunkat, mint te.

– Ez, apukám, nem elbizalom – vigyorgott Stigler saját, nem túlságosan sikerült, szóviccén. – Hanem bizalom.

– Hát – vakarta meg Fülöp a füle tövét –, köszönöm.

– Na, akkor műszak után találkozunk az egész csapattal és mindent megbeszélünk – mondta Stigler és már rohant is tovább. Ki tudja, a szervezeti élet milyen csúcsai felé.

De pontosan lezserségbe oltott törhetetlenségét, ezt a lazasággal palástolt módszerességet és rendszerességet szerették benne a fiúk. És, bár ezt maguknak is csak titokban vallották be: talán még azt is, hogy belőlük is elő tudta hívni ezt a képességet.

Vajon mi lehet most velük? Fülöp elégedetten nézte a hasán levő tartalék ejtőernyőt, megmozgatta a vállait a főejtőernyő hevedereiben, hallgatta, ahogy harsog a lábuk alatt a fű, és a fiúkra gondolt. A közvetlen parancsnokát is azért kedvelte, mert volt benne egy adag a Stigler rámenős emberségéből.

Hetekig mind a hatan csak könyvekkel rohangásztak, de végül is igaza lett Stiglernek: megnyerték a vetélkedőt, s vele a bolgár tengerparti nyaralást. Ennek a nyerésnek köszönhette élete első repülőútját.

Kint Ferihegyen, amikor elmúlt belőle az a bizsergető érzés, hogy repülőtéren van, és az a gondolatait minden másról elterelő tudat, hogy repülés előtt áll, repülni fog, úgy

nézett körül, mintha a mezőhegyesi vasútállomáson a battonyai szárnyvonal kis piros motorosát várná.

Ez repülőtér? – nézett körül. – Pontosan olyan, mintha a mezőhegyesi vasútállomáson volnék.

A szűk előcsarnokban a gépek indulásának, érkezésének aritmiája szerint fogytak az emberek. Ha egy gép fél órával később indult, az a zsúfolt nyári forgalomban már az áteresztőképesség észrevehető zavarát okozta. Úgy működött az egész repülőtér, mint egy beteg szív, amelyet a legkisebb megterhelés is kizökkent a normális működési ritmusából.

Hát innen fogunk fölrepülni. Fülöp megvakarta a fejét és barátaira nézett. De látszott rajtuk, hogy ők még izgulnak, nem heverték ki az első meglepetést, pedig igazán nincs miért. Fülöp elképzelte, amint az előtte cipekedő teveképű, izzadt uraság viasz színű pocakját bordái alá szíva, kezében két hatalmas bőröndjével rohanni kezd a kifutópályán, egyre sebesebben, már olyan gyors, hogy a törzse alatt nem is látszanak a lábai, s ekkor – benne a bőröndökkel – kitárja két karját és huss-husst kiáltozva felemelkedik és a bal oldali bárányfelhő irányában elvész a kutató tekintetek elől.

A légzsákra esett a pillantása. Nemigen volt mit jeleznie. Az egész hét szokatlanul csendes, nyugalmas volt. Ritka kivételezés a sorstól: ezúttal az életük is úgy telt el, ahogy a hét. Biztosan úgy voltak vele a parancsnokok, gondolták a fiúk, hogy hadd pihenjünk is egy kicsit az első ugrás előtt, hogy a legjobb erőnkben, koncentráló képességünknek teljesen birtokában legyünk.

Még a hét elején túlestek a vizsgán is, de mindenki annyira biztos volt és lehetett a kiképzés során megszerzett gyakorlati és elméleti tudásában, hogy az egész egység minden különösebb izgalom nélkül várta a vizsgát.

Ám hogy egy kicsit letörje a szarvukat, a vizsga előtti napon szabad foglalkozás idején a parancsnok, amúgy nem hivatalosan, eligazította őket.

– Maguk holnap levizsgáznak – itt a parancsnok megállt és kivárt egy kis hatásszünetet –, de nehogy azt higgye bár-

melyikük – és a következő szavakat emelt hangon, talán kicsit patetikusan mondta el –, hogy ejtőernyőzésből vizsgázott le! Az majd fönt, a levegőben kezdődik. Amikor a gépajtóban állva az utolsó vezényszót várják. És tart egészen a földet érésükig.

A parancsnok megfordult és elment, de pár lépés után visszafordult, s mintegy megerősítésül még hozzátette az előbbiekhez:

– Úgy bizony.

Megjelenésével meg is teremtette a témát a nap hátra levő részére. Motoszka honvéd azonnal életközeli példát hozott. Tehette, civilben újságírónak készült, néhány riportja már meg is jelent a Fehérneműgyártás című üzemi lapban.

– Ez pontosan olyan, tudjátok, mintha autóvezetésből vizsgázna az ember – mondta Motoszka honvéd. – Nagyon lükének kell annak lennie, aki a KRESZ-vizsgán bukik meg. Azon gyakorlatilag mindenki átmegy, de aztán jön ám a neheze – Motoszka tudákosan nézett társaira, mintha már réges-rég túl lenne mindenféle *nehezén*, ami egy élet során várhat a halandóra, s csupán tévedésből került volna az újoncok közé.

– Hát igen, nekünk is eljön a neheze, amikor ott cidrizünk majd a gép ajtajában – mondta Jójárt Feri, akinek elég lassan jutott el valami a tudatába, de aminek sikerült oda betörnie, az végül is megfészkelt a fejében. Vagyis nem volt olyan, mint az elefánt. Egykori tanárainak – akik ezt állították róla – nem volt igazuk. Hisz tudvalevő, hogy az elefánt gyorsan tanul és gyorsan felejt. Jójárt Feri pedig nehezen tanult, de nehezen felejtett. Ami megnyugtató biztosíték arra nézvést, hogy érdemes beléfektetni a tudományokat.

– Majd ha ott állunk a gépajtóban – mondta még egyszer, jóval jelentőségteljesebben, mint az előbb, és jól hátradőlt a székén.

Hát igen. Jellemző lehet, hogy a vizsgáról egy történetet se hallottak senkitől. De az első ugrásról? Arról hallottak eleget... Arról mindenkinek megvan a maga története.

Nagyjából ugyanarról szól mindegyik, mégis tökéletesen különbözőek, ahogyan két egyforma szerelem sincs. Hősük

a hasi ernyős, háti ernyős kiskatona, amint ott áll szemben a semmivel és ugrani készül. Vagy nem készül.

Arról szólnak ezek a történetek, hogy ki mert, ki nem mert ugrani. Hogy állítólag volt olyan, akit úgy kellett kilökni a gépből, bár ilyennel személyesen soha nem találkoztak. Csak olyanokkal, akik féltek, de aztán sikerült leküzdeniük a félelmüket. Meg dicsekvőkkel is találkoztak, akik azt állították, hogy alig értek földet, máris jelentkeztek, hogy ugrani akarnak újra.

– Marhaság – mondta Fülöp. – Nem hiszem. Az első ugrás úgy megviseli az embert, mintha nyolc-tíz órán át fizikai munkát végzett volna. Nyolc-tíz órás fizikai munka energiafogyasztásával ér föl. Ki az a barom, aki tíz órát kubikol, aztán szól, hogy még tíz órát szeretne...?

– Nincs ember – tette hozzá Szőcs –, aki élete első ugrása után ugyanazon a napon még egyszer ugrani szeretne.

– Nem is engednék neki – mondta Cselényi. – Meg se engednék.

– Még ha akarna is – legyintett Dancsuly, aki általában olyankor szokott bekapcsolódni a vitákba, amikor mások már mindent eldöntöttek és csak igazat kellett adni a győztes félnek.

Most már itt van a nap, gondolta Fülöp. A nap, amely annyiszor eszembe jutott. Elkövetkezik az a néhány másodperc is, amikor nincs még nyitva az ernyő, és szabadon fogok úszni a levegőben.

Fölnézett. Valahol nagyon messze és nagyon magasan egy héja figyelte a mezőt. Úgy függött a levegőben, mintha százas szöggel erősítették volna az ég kékjéhez. Jó néhány száz méterre tőlük a gép csillogott, sejtelmes árnyékot vetve a fű fényes zöldjére.

Nevethetnékje támadt, ahogy megint eszébe jutott a gyakorlatozás a gépajtóutánzatban.

Ott állt az egész szakasz a kis dombocskán, amelynek függőleges oldalánál volt felállítva az AN–2-es ajtajának utánzata belülről. Pattogtak a vezényszavak, s ők olyan

komoly pofával ugráltak kifelé, mintha több ezer méteres mélység lett volna alattuk, nem pedig a szárazságtól repedezett, enyhén szikes talaj, amelyen a „repülőgépajtóból" nézve még azt is fel lehetett fedezni, amint az egyik keskeny repedésen megszokott vonulási útjáról elkódorgott hangya próbált – sokadik nekirugaszkodás után is – sikertelenül átkelni.

Fülöp nagyon sután érezte magát, amikor először álltak fel ide gyakorolni. Pontosan azt az érzést váltotta ki benne mint az, amikor Ferihegyen elindultak a TU–154-es várnai géphez. Várta ezt a pillanatot, amely sokféle nem várt dologgal együtt következett el.

Már maga az indulás, az is nagyon kiábrándító volt. Beterelték őket egy autóbuszba, mintha csak birkák volnának, a busz odafuldoklott a géphez, s amint az ajtajai kinyíltak, a tömeg egyszerre rohant neki a lépcsőnek. Vagy tízen azonnal feldobogtak rajta, a többieket pedig a lépcső alján visszafogta a kalauz-egyenruhás lány, az utaskísérő.

– Tessenek várni, tessenek várni! – kiabált a földi sztyuvi. – Pontosan úgy, mint jó tizenöt esztendővel ezelőtt a kalauznak vidékről frissen felkerült lányok. Éppen csak azt nem tették hozzá, hogy a következő repülő is odamegy, ne tolakodjanak a kedves utasok.

– A kalauz néni még azt se tudta hol van Budapest, amikor én már itt tolakodtam – feleselt vissza ilyenkor az általános iskolába járó Fülöp Feri. És ha úgy ítélte, hogy a kalauznő még azt is megérdemli, akkor két osztálytársával együtt elkezdte az ügyességfejlesztést is. Ami – a háromkocsis egykalauzos villamosok átmeneti korszakának idején – abból állt, hogy mindig megvárták, amíg a kalauznő felszállt az egyik kocsiba, s ők a mellette levőbe szálltak.

Gyakran fajult mindez nehéz küzdelemmé. Megesett például, hogy némelyik vérszomjasabb kalauznő lecsöngette a villamost, leugrott, hogy az induló szerelvénynek ő is arra a kocsijára ugorhasson fel, amelyikre a fiúk. Általában nem sikerült neki. Viszont nekik sikerült egyszer annyira fel-

heccelni egy ilyen kalauznőt, hogy már nem bírt felugrani a gyorsuló villamosra, s fényes nappal, a körút szeme láttára lemaradt a hatosról. Néhány tájékozottabb közlekedéstörténész ennek a nem mindennapi eseménynek a napjára teszi a KN – kalauz nélkül közlekedő – munkaerőt megtakarító villamosok születését.

Ha nagy néha, átlagosan két tanévenként egyszer, mégis elkapták őket, hogy na csirkefogó potyázók, most megvagytok, olyankor mit sem értve szedték elő a tanulóbérletet.

Hát ezzel a TU–154-essel nehéz volna ilyen ki-be ugrálósdit játszani, nézegette Fülöp a gépet.

Egészen kevesen álltak előtte, látta, hogy a következő hullámban már ő is a lépcsőre teheti a lábát, de éppen az jutott eszébe, mi volna, ha nem tenné? Nyilván ilyen lesz ez végig. Ilyen szárnyuknyírta, tolakodó ikaroszok „repülése".

De aztán az egyszerű tény, hogy tízezer méter magasból nézhet le a földre, végleg eldöntette vele az ügyet. Gyerünk, „bármi áron" is.

Azt a lépcsőt meg a körülötte és rajta tolongókat nézhette azzal a méla undorral, amivel a kis dombocskán felállított gépajtóutánzatra nézett. De végül is nincs mese.

Vagy azon van, hogy minél jobb ejtőernyős legyen, de akkor mindent a legjobb tudása szerint kell elvégeznie, vagy azzal is megelégszik, hogy csak amolyan közepes ugró válik belőle, de akkor miért kérte magát ide? Akkor miért választotta az ejtőernyősöket?

Így kezdődik. *Az ugrás*, élete e legnagyobb eseménye előtt efféle apróságokat, néha a gyerekek játékához hasonló apróságokat kell végigcsinálnia, de – döbbent rá végre Fülöp a dombon ácsorogva, miközben közeledett a sora, erre az egyszerű és alapvető igazságra – ha úgy tekint ezekre a dolgokra, hogy lényegtelen apróságok, csupa könnyű dolog, akkor soha nem lesz belőle jó ejtőernyős, hiszen az elemeket sem dolgozta ki rendesen, a sok kicsi apró mozdulatot, amiből a cselekvés egésze fölépül, sem munkálta tökéletessé.

Akkor hogyan válhatna belőle tökéletes ejtőernyős? Ha van ilyen egyáltalán. De ha van is, ő sem úgy kezdte, hogy egyből nyolcezer méterről ugrott. Bár olvasott ennek több mint négyszereséről is. Állítólag harmincháromezer méterről ugrott valaki. Hogy szovjet volt-e vagy amerikai, arra már nem emlékezett. De akár ez, akár amaz, ők sem másképp kezdték, hanem úgy, hogy nekik is elmagyarázták először, hogy egyáltalán mi is az az ejtőernyő, mi az ejtőernyőzés? Mik a legfontosabb aerodinamikai alapelvek és így tovább.

Nem is olyan régen csak a hajtogatást hosszú órákon át gyakorolták minden áldott nap. S még ezután is fogják, hiszen most még csak a körkupolás gyakorló ernyővel dolgoznak. A sikeres késleltetett, vagyis önálló ugrások után kaphatják meg a légcellás paplan-ejtőernyőt. Az már profi „munkaeszköz".

Először nagyon egyhangúnak, elkedvetlenítően unalmasnak érezte a hajtogatást. Nemegyszer vélte úgy, hogy már tudja, már mindent tud, hagyják a fenébe, és gyerünk, föl. De ilyenkor megint – csak egy hajszálnyival – eltévesztett valamit. Ha fogcsikorgatva is, de lassan belátta, nem szabad, hogy ezekből az órákból akár egy perc is unalmassá váljék. Nem ismeri még a pontos mechanizmust, de annyi biztos, hogy vagy az irányítatlan figyelem miatt unatkozik az ember, vagy az unalom zilálja szét a figyelmet... De az azonos rossz eredményt tekintve a sorrend tulajdonképpen mindegy is...

E tevékenység közepette a figyelmetlenség, legyen akár egy másodpercnyi csak, esetleg a halállal egyenlő. Nincs unalom, döntötte el. A teljesítmény nemcsak fizikai, hanem szellemi edzés eredménye is.

A nekiszánáson kívül az együttes törekvés, a többiekkel közös, egybehangolt cselekvés is segített neki abban, hogy leküzdhesse – nem csupán a nehézségeket, hanem ezeket az apró duzzogásokat is. Méltóságának vélt sérelmeit.

Mire rákerült a sor, ő is a megfelelő komoly képpel állt a gépajtóutánzatban. A legszabályszerűbb módon fonta

össze elöl a kezét, hajtotta le a fejét, s amikor az *ugrás!* vezényszó elhangzott, pompásan ívelt ki a „gépből", pontosan arra a kis repedésre esve, és sarkával betemetve azt, amelyen az elkódorgott hangya már mióta próbált átkelni.

Ma valódi körülmények között fog felhangzani a vezényszó. Fülöp fölnézett az égre, mintha a nyolcszáz méteres magasságot próbálná meghatározni, ahonnan majd ugrani fognak.

A héja talán még mindig az ég ugyanazon pontján függött, a légzsák néha megtelve halk büffögéssel mutatta a délnyugati irányt. Sértetlen volt a tér üressége.

A helyét láthatatlanul változtató héjamadár, a távoli nyárfa, a csillogó repülőgép és a menetelő katonák határozták meg ezt az ürességet. A váratlan szelekkel meg-megtöltődő légzsák irányai a lehetőségek sokaságára hívták fel a figyelmet. Nagyszerű tulajdonsága ennek az irányjelző eszköznek, hogy míg alapvető funkciója szerint a szélirányt jelzi ugyan, addig hosszanti tengelyének gondolatban való meghosszabbítása – az ellenkezőt.

Húsz-huszonöt perc múlva tíz fehér ernyő fog kibomlani itt, első bevezető – vagyis bekötött rendszerű ugrásuk – messzire látszó virágzata. Nyolcszáz méter, az azért már magasság. Még akkor is, ha bekötve ugornak. Ez azt jelenti, hogy a kioldókötél fölött nem az ejtőernyős rendelkezik, hanem a kötél a gépen belül csatlakozik, s kiugrás után automatikusan kinyitja az ernyőt. Még most is a fülében van az oktatótiszt hangja, amint azt mondja:

– Meg ne halljam, fiúk, hogy valamelyikük azt mondja erre, hogy automata nyitó. Az egész más. Az automata nyitókészülék biztosítóeszköz, amely meghatározott magasságban nyitja az ernyőt, abban az esetben, ha az ugró netán rosszul lenne vagy valami hasonló történik vele.

Vagy nyolcszor-tízszer kell bekötve ugrani, mire az ember valóban leteszi a vizsgát, s elvégezheti az első késleltetett ugrást, amikor is önmaga nyitja már az ernyőt. Kis gépből ugorva is kilenc-tíz-tizenegy másodpercet szabadon zuhan

ilyenkor. Zúg a füle mellett a levegő, rohamosan növekszik alatta a föld hatalmas, tarka abrosza, s ekkor egy rántás a kioldón, a sebessége lecsökken, a feje fölött pedig kiterül az NDK gyártmányú gyakorló ejtőernyő. Több mint hetven négyzetméter a területe. Nagyobb mint a lakásuké. Az öreg rókák azt mondják, hogy ez a világ legjobb indulatú ejtőernyője.

Hogy is lehetne összehasonlítani egy ilyen libegés reális fantasztikumát azzal, amikor az óriási utasgép kényelmes, ellustító szalonjának kerek ablakán át néz le a földre.

Amikor végre rákerült a sor, s fölért a TU-154-es lépcsőjén, az utaskísérő a gép orrába irányította. Rövid idő múlva kigyulladtak szemben a feliratok, becsatolta hát az övet és várta, hogy a hatalmas gép induljon.

Jó tíz percet vártak még. Ezután amint lassan gurultak a betonon, olyan érzése támadt, mintha egy óriási ekével szép nyugodtan szántogatnának.

Közben a kísérők elindultak a csokoládéval...

Nyugalmasan, biztonságot vagy talán inkább érdektelenséget sugárzó olajozott közönnyel zajlott minden. A hangulat egy jó hírű eszpresszóéra emlékeztetett, pár perccel a nyitás után. Amikor már lehet érezni a készülő kávé ingerlő illatát, de kávé, az még nincs.

Elhelyezkedett a puha székben. A gép most készült a startra. Újra elindult, mind gyorsabban rohant, s hirtelen mintha csak valami síkoson megcsúszott volna, megemelkedett az orra. Hátul még egy pillanatig a földön gurultak a kerekei, aztán azok is felemelkedtek, s valahol a vecsési káposztáskertek fölött – legalábbis így saccolta – belerepültek az első felhőbe.

A kísérők már az innivalót, az ételt kezdték felszolgálni. A gép belsejében semmi nem emlékeztetett a tíz kilométeres magasság parancsolta méltóságra.

Tenyerét az ablakra tette, s a hűlő műanyagból érezte, hogy ott kint egészen más világ van. Inkább azt képzelte, hogy egy sarki kutatóexpedíción vesz részt, egy nagy mé-

retű fúrógép orr-részében ül, s figyeli, amint a vastag hórétegben fúrják előre magukat.

Elég hamar kiértek a felhőkből, most minden olyan volt, mintha valami ismeretlen, fehér sivatag fölött repültek volna. Vajon milyen érzés lehet ejtőernyővel beleereszkedni egy ilyen felhőrétegbe, kérdezte önmagától, és csodálkozva figyelt kifelé. Lehet, hogy valahol lelke legmélyén, vágyai ismeretlen zugaiban ekkor kezdett az ejtőernyőzésre készülni. Ez ma már eldönthetetlen. Csak annyi bizonyos, hogy tudatosan ekkor még maga sem gondolt arra, hogyha majd ősszel bevonul, az ejtőernyősökhöz kéri magát, s szinte depresszióssá válik az orvosi vizsgálat előtti néhány napon, nehogy találjanak valamit, ami alkalmatlanná teszi.

Figyelte a felhők kékes-fehéren csillogó havát, s azt vette észre magán, egyáltalán nem lepődne meg, ha hirtelen szánkózó gyerekek jelennének meg ott kint, vizsgálódó tekintetétől néhány méterre.

Rendkívüli, korántsem hétköznapi dolog a repülés, gondolta. Külön-külön minden egyes ember áhítattal csodálja a pillanatot, amelyben először emelkedik a magasságba, de az összesség számára, az emberiség számára ma már természetes a jelenlét itt is, meg ennél sokkal magasabban is.

Annak ellenére is, hogy fölismerte ezt a természetességet, most, élete első TU–154-esén csak kifelé szeretett nézni. Ha a benti sürgés-forgásra esett a pillantása, azonnal elkedvetlenedett. Légi forgalom, morogta maga elé, csak úgy a foga közt szűrve a szavakat, amikor a fejüket tömő, mohó, és tájékozatlanságuk következtében nagyképűen terpeszkedő utasokra nézett.

De egyre följebb, följebb úsztak. Valamicskét tisztult alattuk az ég is, a felhők közötti tisztásokon át lelátott a földre. Az embereket nem tudta megkülönböztetni, de egy-egy apró, a helyét csigalassúsággal változtató fakó tárgy, minden bizonnyal valami élénk színűre festett, száguldó személyautó lehetett. A folyók úgy csillogtak, mintha nem is víz lett volna ott, hanem a földnek egy-egy sávját, vékonyabb csíkját benikkelezték volna. Néhol jól látszottak a tavaszi áradások nyomai, az egymás mellé felfűzött, apró tavacskák.

A gépet olyan mozdulatlannak érezte, mintha nem is a levegőben lettek volna, hanem valami sűrű, de kristálytiszta tengerben libegtek volna, ahol az üvegen át halak nézhetnek az arcába, polipok libeghetnek el a látómező határán.

Az élmény akkorát lendített fogékony fantáziáján, hogy egy-egy villanásra számtalan más változás is eszébe jutott, mintha egy olyan fantasztikus könyvet olvasott volna, amelyben ő lett volna egyúttal a főszereplő is, akivel minden oldalon homlokegyenest más történik, mint ami az előzőn elkezdődött.

Szinte megkótyagosodott ezektől az élményektől, s az első percekben, amikor bemondták, hogy a gép megérkezett Várna légterébe, az első pillanatokban nem értette mi történt, hogy történhetett olyan, hogy le kell szállniuk? Persze, a nyaralás, Bulgária, a tenger. Megérkeztünk.

De nemcsak az ejtőernyős orvosi vizsgálaton felelt meg kitűnően, ami nagy szó, hanem az összes elméleti és gyakorlati próbán megállta a helyét.

Szerencsére mindig a jó úszók közé tartozott és futásban sem volt utolsó, soha. Atlétikával is szeretett foglalkozni. Ezek a legfontosabb kiegészítő sportok, amelyekkel egy jó ejtőernyősnek semmiképp sem szabad felhagynia. A kezdőnek, a növendéknek pedig azért fontosak ezek, mert rájuk alapozza a speciális kiképzés gyakorlatait.

A földet érést például két kiképzőeszközön is kellett gyakorolni. Először a leugróállvány három – egyre magasabb – fokozatáról kellett ugrálni, lehetőleg rándulás, ficam nélkül; a rándulást meg a ficamot lehetőleg megúszva, ahogyan néhányan a kiképzés sűrű napjaiban mondták.

Fülöp nem szerette a megúszni szót.

Esélye ugyan – elvileg –, mindennek van. Még annak is, hogy valaki egy székről leugorva törje ki kezét-lábát. De módszeres edzéssel, a testi lehetőségek lehető legpontosabb megismerésével, a fizikai képességek szisztematikus fejlesz-

tésével, a teljesítés határainak a betartásával gyakorlatilag nullára lehet csökkenteni a baleset lehetőségét.

Az ejtőszerkezet, avagy népszerűbb nevén a bitó a leugróállványnál valóságosabb, tehát veszélyesebb körülményeket teremtett.

Ezen a kiképzőeszközön a hevederbe csatolva fölhúzták egymást olyan magasságokba, ahonnan az ejtőernyős földet érésének valódi sebességével zuhantak le, a lábukat összezárva, ami az esésnek a sebességét csökkenti.

Fülöp Ferenc úgy összegezte magában a kiképzés, a felkészülés idejét, hogy töméntelen újat tanult ez idő alatt, de legalább annyit, hogy fölismerhesse: egy válogatott ejtőernyős tudásához képest az övé tulajdonképpen semmi. A válogatottak ötszázszor is ugranak egy évben, de egy átlagos ejtőernyős is teljesíti az évi háromszázat, négyszázat.

Még nem tudja, mi lesz vele. Nem tudja, hogyan döntsön majd, hogy hivatásos katonává váljon-e vagy ne. A döntést most nem is kérdezi tőle senki. Ennek még messzi van az ideje. De abban már most, életének legnagyobb pillanata, legelső ejtőernyős ugrása előtt is biztos, hogy ezt – vagy sportként vagy hivatásként, de egész életében folytatni fogja. Ha nem hivatásos katonaként, hanem civil sportolóként, akkor is megkap minden segítséget, csak dolgoznia kell. Van, ahol ez nem elég. Hallott arról, hogy Svájcban, Ausztriában fizetni kell az ejtőernyős ugrásért. Elég szép summákat kell letenni e rendkívüli sport szépségeinek az élvezéséért.

Ott álltak már a gép mellett, a beszálláshoz készülődtek, az utolsó előtti eligazítás szavait hallgatták, s Fülöpnek, önmaga számára is teljesen váratlanul, az jutott eszébe, hogy életének nagy ugrása talán nem is a néhány percen belül elkövetkező első ejtőernyős ugrás lesz, hanem az az egyszerű tény, hogy mindez lehetségessé vált, megnyílt számára.

ÚJHELYI JÁNOS

HULLANAK AZ ŐSZIRÓZSÁK SZIRMAI

Az október végi bágyadt hajnali nap betévedt Varga Sándorék szoba-konyhás házába. A páraságyban az apa és az anya aludt: az apa háton feküdt, tátott szájjal horkolt, az anya oldalt dőlve, a dunyhát öléhez szorítva, csukott szájjal pihegett. A páraság végénél, egy rögtönzött heverőn ifjabb Varga Sándor, a tizenhat éves kamaszfiú szuszogott. Hason feküdt, nyitott szájával a párna csücskét érintette, két kezét maga alá gyűrte. Álmodott, a vasárnap este látott filmet álmodta vissza magának.

A tóparton alkonyodott, vagyis már majdnem teljesen sötét volt minden. A fenyőfák büszke ágait meg-megborzolta a feltámadó északi szél. Felcsendült egy lágy keringő. Összeölelkezve egy fiú és egy lány jött a partra: fürdőruhában voltak. Csókolództak. A zene felerősödött, egy rekedtes női hang azt énekelte: „Csak oda csábít a végzet, ott hol a szív sose fáj..." A lány kiszabadította magát a fiú karjai közül, ledobta a fürdőruháját és elindult a tóba. A fiú utána. Mint két fürge delfin, a két fiatal úgy hancúrozott a tóban. Vizet fröcsköltek egymásra, nevettek, kergetőztek, s közben a keringő meg csak szólt, szólt... Egyszerre csend lett. Csak a fenyőfák surrogása hallatszott. A fiú és a lány néhány méternyire állt egymástól. A fiú, mikor meglátta a lány kitárt kezét, elindult feléje. Ölbe vitte ki a partra. A homokra fektette, fölé hajolt...

A kamasz teste megvonaglott. Forró nedvet érzett a combjai között, összeharapta a szája szélét: aztán egy pillanat alatt felébredt s kijózanodott. „Egy nyáron át táncolt" – suttogta magában a sokszor látott film címét. Vajon miért

nem játszották tovább a filmet, illetve azt a jelenetet, amikor a fiú a lányra borult? Oldalra fordult, megemelte a takaróját, a hirtelen jött foltot szárítgatta a sötétkék gatyáján. Még csak az hiányzik, hogy az anyjáék észrevegyenek valamit. Ica arca jelent meg előtte, vele látta a filmet vasárnap este. Az előadás után hazakísérte, és a kiskapuban csókolóztak, éjfélig. Csak az volt a baj, hogy Ica egyetlenegyszer sem nyitotta ki a száját aközben. Pedig ő tudta, hogy az az igazi csók. Ha a lány odáig enged, a többi már gyerekjáték – mondták a gimnáziumban az osztálytársai, olyan fiúk, akiknek már sikerült elveszíteniük a szüzességüket. Neki még nem sikerült, pedig betöltötte a tizenhatodik évét, már egy hónapja. „Na majd ma este újabb támadást indítunk!" A fiú hasra vágta magát és ismét álomba zuhant. Néhány percig csupán, mert megszólalt a vekkeróra.

Az anya, aki ismerte fia alvós természetét, a zajra azonnal felriadt, kiugrott az ágyból és egyetlen mozdulattal lerántotta Sándorról a takarót.

– Ébresztő! Lekésed a vonatot!

– Ne!!! – A fiú megpróbálta visszarángatni magára a lópokrócot.

– Akkor hozom a vizet! – Az anya kiszaladt a konyhába.

Az apa felült az ágyban, hunyorgott, cigarettáért kotorászott és káromkodott.

– A kurva életbe! Minden reggel ez a cirkusz. Az isten baszta volna meg azt is, aki kitalálta, hogy neked gimnáziumba kell járnod.

Jött az anya, tenyerében vizet egyensúlyozott. Sándor ösztönszerűleg pattant le a sezlonról és kifutott a házból az udvarra, a frissen ácsolt budiba. Magára zárta az ajtót.

Mikor visszajött, a félig nyitott konyhaajtóban megállt, hangokat hallott belülről. Az anya a párnákat pofozta, de az éles csattanások közül is világosan kivehető volt, amit mondott.

– Megint összerondította a lepedőt. Beszélhetnél már vele. Mint férfi a férfival.

– Oszt mit mondjak neki? Hogy menjen el valami jó pulykához, majd az könnyít rajta?

– Mit tudom én! Csak látom rajta, hogy kínlódik.

– Majd rájön maga is. Mi kilencen voltunk testvérek, de nekem se szólt senki. A pajtásai majd megmondják, hogy mit kell csinálnia, ott a gimnáziumban...

– Az a baj, hogy egyedüli gyerek.

– Hiszen azon lehet segíteni. Gyere ide!

– Elment az eszed?! Minden percben visszajöhet. Na, eresszél el!

– De alád vágnék most... Te!

Sándor nagyot krákogott, belökte a konyhaajtót.

– Kezitcsókolom. Jó reggelt kívánok! – mondta jó hangosan. Az anya kipenderült a szobából, lebomlott kontyát igazgatta vissza helyére.

– Na kisfiam, mosakodj meg, reggelizzél, addig én elkészítem az uzsonnádat. Mindent megtanultál mára?

– Mindent – felelte a kamasz és vizet loccsantott a kannából a nagy lavórba. – Teljesen perfekt vagyok.

– Mi vagy? – nevetett rá az anya, miközben előkészítette a mindennapi reggeli hozzávalóit, a szalonnát, a tojást.

– Perfekt. – Sándor a vízbe dugta az arcát. A reggeli végére kijött a szobából az apa is. Meghúzott egy pálinkásüveget. A fiára nézett, szúrósan, hosszan, kitartóan.

– Aztán nyomás hazafelé! Délután cukorrépát ásunk. Nekem délutánra itthon légy. Értem?

– Értettem – mondta Sándor. A teáját szürcsölgette egy nagy porcelán bögréből. – Igyekezni fogok, csak...

– Mi az a csak? – Az apa hangja nagyott csattant.

– Délután DISZ-kör van, és tetszik tudni én vagyok a titkár...

– Majd adok én neked DISZ-t! – Az apa fenyegetően megemelte a kezét. – Ha nem leszel itthon háromra, kinyírlak.

– Na jól van, jól van. Ne civakodjatok. – Az anya megsimogatta a fia fejét. – Mindenesetre igyekezz haza. Míg jössz, addig én helyettesítlek. Jól van?

– Köszönöm szépen. – A fiú kiitta a teáját. Az anya egy tálban hűtötte a maradékot, kínálta a fia felé.

– Kérsz még?

Sándor megrázta a fejét.

– Köszönöm szépen a reggelit. Elég volt. – Beszaladt a szobába, az ablak előtti asztalról leemelte a táskáját. Az ablak két szárnya mögött egy darázs vergődött. – Dögölj meg! – sziszegte felé a kamasz.

A konyhában elvette az anyjától az uzsonnát: tojás szalonnával, mint mindig – állapította meg magában. Megcsókolta az anyja arcát.

– Kezitcsókolom. – Az apja felé fordult. – Minden jót kívánok édesapám.

– Szervusz! – Az apa nyújtotta a kezét. – Aztán ahogy mondtam, úgy legyen.

– Jaj, hagyjátok már! – Az anya az ajtó felé lökte a fiát. – Menj már, mert lemaradsz a vonatról! Siess, kisbogaram.

Sándor futva tette meg azt a másfél kilométeres távolságot, amely a házuk és az állomás között húzódott. Már csak néhány száz méternyire volt a fákkal szegélyzett fehér épülettől, mikor a kanyarban megjelent a vonat. El kell érnem! – mondta magában a fiú és megpróbált gyorsítani a tempóján. Minden reggel ez az ostoba futás, minden reggel! A szerelvény megállt. Még ötven méter. Még húsz. Tíz. Öt. Fent vagyok! A vonat megrándult. Sándor lihegett, az ajtó mocskos üvegére hajtotta a fejét. A faluból a városba bejáró munkások vigyorogva nézték: Majdnem lemaradtál, nem tudsz korábban felkelni? – Sándor kifújta magát, nem válaszolt a kérdésekre. Elindult a szerelvényen, de nem a diákkocsi felé, amely általában a mozdony után következett, hanem éppen fordítva a vonat túlsó végére. A harmadik kocsi peronján megtalálta Icát. A lány lábánál két nyolcliteres tejeskanna állt. A fiú megnézte az ismerős kannákat, fellélegzett.

– Szervusz – mondta a lánynak. Ica kibámult az ablakon tüntető, hosszú hallgatás után mondta csak ki:

– Szervusz.

A kamasz lopva körülnézett, a peronon rajtuk kívül nem volt senki, a kalauz is messze járhatott, gyorsan kihasználta az alkalmat, a lányhoz furakodott, megragadta fél kézzel a vállát, megcsókolta. Ica nem taszította el. A kamasz vér-

szemet kapott, a földre engedte a táskáját, és most már mindkét kezével átkarolta a lányt. Szájával elindult a lány nyakán, aztán megcsókolta a fülét, az arcát, a szemét, s végül lecsapott a duzzadt ajkakra. Ica ekkor megmerevítette magát, s mint eddig mindig, összeszorította a szája szélét. De a kamasz most nem adta fel, nyelvével kitartóan feszegette a zárt, a jobb keze lecsúszott a lány mellére, azt markolászta, miközben világosan érezte a lába között az egyik nyolcliteres tejeskannát. A dulakodásnak Ica vetett véget, ellökte magától a fiút, aki a hirtelen mozdulattól megtántorodott, s a lábával feldöntötte a kannát. A fedő elgurult, a fehér tej végigfolyt a peronon. Sándor felállította a kannát, a tejnek legalább a fele kifolyt, mentegetőzött.

– Nem akartam. Isten bizony.

Ica az elgurult fedőt tette vissza a kannára. Legyintett.

– Most már mindegy.

– Majd az állomáson feltöltjük – kacsintott rá a fiú. – Nem látja meg senki.

– Még csak az hiányozna, Rimóczi néni biztosan észrevenné a csalást.

– Rimóczi néni örüljön, hogy a házhoz hordod a tejet, úgyis felvizezi mielőtt szétosztaná a lakóknak.

– Az más. Apám, ha megtudná, szíjat hasítana a hátamból. Vizezi ő is eleget.

Hosszút hallgattak. A vonat kényelmes tempóban döcögött a város felé. Kibámultak az ablakon, nézték a párás őszi tájat. Sándor szólalt meg először.

– Már régen szerettem volna megkérdezni tőled...

– Mit? – Ica felkapta a fejét.

– Hogy te miért nem akarod?

– Mit? – ismételte ártatlanul Ica.

– Azt, amit én.

Ica megvonta a vállát:

– Csak.

– Ide figyelj! – Sándor meg akarta fogni újra a lányt, de aztán letett róla, csendesen mondta. – Én nagyon szeretlek téged.

– Könnyű azt mondani és közben a pap lányának udvarolsz. Tudom, ne is tagadd!

A kamasz elvörösödött. Hát már az egész falu tudja, hogy újabban Emese körül legyeskedik!? Az isten verje meg az egész falut! A lepcses szájú öregasszonyokat, mindenestül. Mert azok semmi mással nem foglalkoznak, csak a fiatalokkal. Hogy ki kivel jár. Összeszorította a száját, hallgatott. Ica gúnyosan mosolygott.

– Ugye, hogy nem is tiltakozol?! Tudom, amit tudok. A múlt héten is – szerdán – együtt láttak benneteket egy cukrászdában. Így van? Bent a városban, a Csapó utca sarkán.

– Nem igaz! – A kamasz hazudott. – Én akkor, a múlt héten szerdán, nem is voltam a városban, tengerit törtünk az Ebesi Állami Gazdaságban, társadalmi munkában. Mert nekünk az is kötelező, ha nem tudnád!

Szenvedélyesen hazudott, de az emléket már nem tudta elhessegetni magától. Újra ott volt a cukrászdában és Emese kezét szorongatta az asztal alatt. Valami édes likőrt ittak, aztán orosz krémtortát ettek, tejszínhabbal. Emese szájához emelte az alpakka villát, rajta apró tortadarabokkal. Komolyan mondta.

– Tudom én, hogy mi a te bajod!

– Mondd meg akkor.

– Szégyelled, hogy parasztfiú vagy.

– Mit szégyellnék rajta?

– Ezt mondom én is. Az apám szülei is parasztok voltak. Legjobban az apai nagyanyámat szeretem. Még ma is maga szövi a lepedőit, lenből.

– Ti honnan kerültetek hozzánk?

– A Tiszahátról. Szatmárból.

– És az apád mindig pap volt?

A lány letette a villáját a porcelán tányérkára.

– Hát mi lett volna? – kérdezte csodálkozva. – Baj?

– Nem baj – mondta sietve a kamasz. – Egyáltalán nem baj. Az a fontos, hogy idejöttetek.

– El kellett onnan jönnünk, apunak problémái voltak a helyi urakkal.

– Kikkel? – A kamasz nem értett semmit.

– Te egy nagyon buta fiú vagy, Varga Sándor. – A lány megismételte: – Egy nagyon buta fiú vagy, de kedves. Szereted Bartókot?

– Az kicsoda? – A kamasz játszott, adta a butát.

– Egy zeneszerző. Ismered?

A kamasz szemtelenül megvonta a vállát.

– Ő ismer engem?

Emese felnevetett, hosszú barna haja a vállán rázkódott.

– Nem igaz! Ha ezt elmondom apunak...

– Tudod, mit? Ne mondd el! Könnyű neked, zeneiskolába jársz! Ismered a zeneszerzőket.

– Te meg gimnáziumba jársz. Azért még ismerhetnéd Bartókot. Majd egyszer játszok neked tőle valamit. Biztosan megszereted. Különben nem hiszem el, hogy nem ismered.

A kamasz gyorsan témát váltott.

– És hogy érzed, hogy érzitek magatokat a falunkban?

– Köszönöm, rosszul. Egy éve jöttünk ide, még nem szoktam meg. És a bejárás is fárasztó.

– Én mindennap ötkor kelek, ki lehet bírni.

Emese megitta a likőr maradékját, legyintett.

– Majd én is megszokom.

A fiú megszorította az asztal alatt a lány kezét.

– Segíthetek?

– Miben?

– Hogy megszokd a falunkat.

– Mit akarsz?

– Azt szeretném, ha együtt járnánk.

– Én busszal járok.

– Nekünk arra nincs pénzünk. Az luxus, nem bírjuk.

– Tudom. – Emese megsimogatta a fiú arcát. – Hogy te milyen kedves fiú vagy! Csakhogy neked már van valakid. Ne szólj! Mindent tudok. Makai Icával jársz, a gyerekkori szerelmeddel. Osztálytársak voltatok, jól tudom?

– Igen. – A kamasz arca kigyullt.

– És ő miért nem tanult tovább?

– Otthon kellett maradnia, az apja kulák, tizenhat hold földjük van, azon kell dolgoznia.
– Attól még tovább tanulhatna.
– Nem engedi az apja, pedig még nálamnál is jobb tanuló volt az általánosban.
– Kár. – Emese berúzsozta a száját. – Nekem most mennem kell. Zongoraórára.
– Elkísérhetlek?
– Nem.
– Miért?
– Mert nekem is van valakim.
– Gondoltam. Persze valami jó fej.
– Buta gyerek. – A lány átfésülte a haját. – Nem értesz te semmit.
– Találkozunk még? – A kamasz megmarkolta az asztal szélét. – Mikor? Hol?
A lány a lehető legtermészetesebben mondta:
– Gyere el hozzánk egyszer. Otthon is találkozhatunk.
– Nálatok? – A kamasz szája tátva maradt.
– Mitől félsz? Azért mert az apám pap, nem biztos, hogy mindenben egyetértek vele. És különben is... Menjünk!

A láthatáron feltűntek a város emeletes házai. Ica megbökte Sándort.
– Hol jár az eszed? Emesén?
– Ugyan! – A kamasz megragadta a kannák fülét. – Megint késtünk. Mindennap késünk, a franc egye meg.
– A mozi azért szép volt – mondta a lány békítőleg, amikor a vonat lassítani kezdett. – Megnézném újra veled.
Sándor elsőnek ugrott le a vonatról. Nem nézett se jobbra, se balra, két kezében a kannákat egyensúlyozta. Megcélozta a kijáratot, Ica mint egy öreg parasztasszony engedelmesen követte, kezében a fiú iskolatáskáját szorította.
Egy sárga bérház kapujában búcsúzkodtak. Ide hordta Ica a tejet.
– Mikor találkozunk? – kérdezte gyorsan a fiú.
– Csak szombaton. A bálban – felelte a lány. – Tudod,

hogy máskor nem lehet. Apám nagyon figyel rám. Ott leszel?

– Ott leszek.

– Biztosan?

– Biztosan.

– És ne haragudj rám.

– Nem haragszom. – A kamasz a kapu mélyedésében letette a két kannát. Nyúlt a táskájáért.

– Előtte meg elmehetnénk moziba. – A lány odaadta a táskát.

– Lehet. – A kamasz idegesen az órájára pillantott. – Mennem kell. Elkésem.

Ica nyújtotta az arcát: – Szervusz.

A fiú megcsókolta a lányt: – Szervusz. Rohannom kell!

Éppen hogy csak megérintette szájával a lány arcát, már futott is kifelé a lépcsőház félhomályából – ki a fényre. A város utcáin alig volt ember, már mindenki a munkahelyén tartózkodott. Elkezdődött a nap. 1956. október 23-a.

Nyolc előtt öt perccel érkezett a gimnázium kapujához. Megragadta a sárgaréz kilincset, erős mozdulattal belökte a hatalmas tölgyfaajtót. Ebben a pillanatban felhangzott a tanítás kezdetét jelző első, figyelmeztető csengő. Az előcsarnokban megpillantotta, kis társaság közepén, Jankó Tibort.

Jankó Tibor a gimnázium legnevezetesebb diákja volt. Negyedikbe járt, de már két éve az országos ifjúsági vízilabdacsapat válogatott kapusaként írta be a nevét az iskola történetébe. Mindenki kedvence volt, a tanároké, a diákoké – egyaránt. Pedig állítólag nem is volt jó tanuló. A kamasz különös vonzalmat érzett iránta: irigyelte, csodálta, a példaképének tartotta. Tudta róla, hogy a városi klinika főorvosának a fia, és arról is hallott, hogy bolondulnak érte a lányok. Maga is meggyőződött róla, mikor elment egy vízilabda-mérkőzésre. A kapu mögött tizenéves lányok sikongattak, tapsoltak Jankó egy-egy jól sikerült védése után. Csak azt utálta Jankóban, hogy mindig hatalmas sleppel vette körül magát az iskolában, s a szünetekben alig-alig lehetett közel jutni hozzá. Most is legalább tizenöt fiú gyűrűjében állt, s mint egy cár, kegyesen fogadta a hódolók

imádatát. Sándor akarata ellenére megállt a csoportosulásnál, hallgatózott. Persze megint a nőkről volt szó, meg a vízilabdáról. Áhítattal vegyes kíváncsisággal csüngött a szép fiú minden szaván. Mert Jankó Tibor nagyon szép fiú volt. Legalább száznyolcvanöt magas, széles vállú, fekete szemű, barna haját a víz és a nyári nap világosra tarkította. És micsoda szerelésben volt: világoskék vászonnadrágot viselt, barna trikóval, végig zippzáros drapp lemberdzsekkel. Sándor összehasonlította magát Jankó Tiborral. Ő jóval alacsonyabb volt, rövid lábú, vastag combú, erős csontú. A testnevelő tanár megmondta, ezzel az alkattal csak a nehéz atlétikában érhet el eredményt. Súlydobás, kalapácsvetés... De ezekhez neki nem volt kedve, úszó, vízilabdázó szeretett volna lenni, akárcsak Jankó Tibor. De ez, jól tudta, merőben felesleges álmodozás, hiszen még úszni sem tudott. Hol is tanulhatott volna meg? A falujuk határában egyetlen folyó volt, a „büdös folyó", a város szennyvízelvezető csatornája. Abban aztán igazán nem lehetett megtanulni úszni.

Jankó Tibor most észrevette a csoport mellett álldogáló fiút, intett neki, hogy jöjjön közelebb. Sándor, mint a fénybe került lepke, engedelmeskedett. A szép fiú nyújtotta a kezét.

– Na mi van, kisöreg? Megtanultál-e már úszni? – A társaság felröhögött. Még ilyet?! Hogy valaki ne tudjon úszni tizenhat éves korára?! Sándor lehajtotta a fejét, nem szólt semmit. Jankó Tibor megsajnálta, vállon veregette.

– Gyere le egyszer az uszodába, majd szólok az edzőmnek. Hidd el, semmiség az egész, két hét alatt túl leszel rajta.

– Kösz szépen – nyögte ki a kamasz.

– Vasárnap meccsem lesz, eljössz? – A szép fiú szeme megvillant. – Országos döntő.

– Nem tudom még. – A kamasz zavarban volt. – Tudod, sok ilyenkor a munka otthon. Apám meg szigorú.

– Azt a kulákfajtádat! – nevetett Jankó Tibor. – Épp ideje, hogy fellázadj!

– Nem vagyunk kulákok – tiltakozott a kamasz. A társaság felröhögött: hogy ennek a Jankó Tibornak milyen jó

bemondásai vannak. Újra megszólalt a csengő, ez már a tanítás kezdetét jelentette. A vízilabda-kapus sajnálkozva széttárta a karját.

– Mennünk kell, fiúk. Majd a nagyszünetben találkozunk. Szevasztok.

– Szevasz! – zúgott fel a csoport egyhangúan.

Jankó Tibor felszaladt a márványlépcsőn, kecsesen, akár egy párduc. A többiek is szétszéledtek egy másodperc alatt. Varga Sándor is felfutott a második emeletre. A folyosó üres volt, már mindenki bent volt a tanteremben. Benyitott az ajtón. A katedránál a Tanár Úr ült, az osztályfőnök, aki egyben a magyart is tanította. A naplóba írta be a szokásos adatokat. Sándor az ajtóban várakozott, azt forgatta magában, mivel védekezzen, ha a Tanár Úr megkérdezi, hogy miért késett ma is. De erre nem került sor. A negyven körüli, dús szemöldökű férfi anélkül, hogy felnézett volna a naplóból, intett, menjen a helyére. Sándor leült a padszomszédja, Bobák Balázs mellé. Suttogva kérdezte:

– Mi van?

– Rosszkedvű – mondta Bobák Balázs, s a Tanár Úr felé nézett.

– Akkor röpdolgozat lesz. Meglátod!

– Eddig még egy szót sem szólt.

A Tanár Úr felállt, a padsor elejéhez sétált. Hosszan, kitartóan nézte a fiúkat. Huszonnyolcan voltak az osztályban. A pattanásig feszült csendben váratlanul megszólalt.

– Rakjatok el mindent a pad tetejéről. Ma nem lesz feleltetés, sem dolgozat. Ma a hazafiságról fogunk beszélgetni, fiúk.

Az osztály megkönnyebbülten felzúgott, egy pillanat alatt üresek voltak a padok. Hátratett kézzel nézett mind a huszonnyolc fiú a Tanár Úrra.

– Most elmondjuk a Szózatot, Vörösmarty Mihály versét. Ki kezdi?

Huszonnyolc kéz lendült a magasba: én, én, én!

A Tanár Úr fáradtan mosolygott, de a mosolyában csöppnyi büszkeség, elégedettség is volt. Lám, lám rendesek ezek a fiúk. Varga Sándorhoz fordult.

– Tessék, Varga, kezd el az első versszakot.

A kamasz felállt, végignézett az osztálytársain. Boldog volt, hogy elsőnek őt szólította fel a Tanár Úr. Megköszörülte a torkát, aztán szépen hangsúlyozva mondani kezdte a verset.

„Hazádnak rendületlenül
Légy híve, ó magyar;
Bölcsőd az, s majdan sírod is,
Mely ápol, s eltakar."

A Tanár Úr lehorgasztott fejjel hallgatott. A harmadik óra matematika volt. Dolgozatírás. A kamasz gyűlölte ezt a tantárgyat, gyűlölte a tanárt, Liszka urat is. Ez a gyűlölet még az első tanév, első napjaiból származott. Ekkor ugyanis a tanár röpdolgozatban mérte fel a tanulók képességét. De miből állt ez a dolgozat?! Végeláthatatlan számoszlopokat kellett összeadni, kivonni, szorozni, osztani egymással. Az óra elteltével Sándor mindössze a kivonásig jutott el. Másnap Liszka úr lesújtóan közölte vele, az egész osztály előtt, hogy sikerült megszereznie az utolsó helyet.

– A tanárodnak csak gratulálni tudok – mondta gúnyosan a csokornyakkendős, ötvenes, alacsony, hörcsögmozgású férfi. – Hogy volt képe jelest adni neked?! Még az összeadásban is hibáztál. Nem sok jövőt jósolok neked, Varga Sándor. Mert rendben van, jöjjetek ti új parasztkáderek, jöjjetek, hiszen tiétek a jövő. De először tanuljatok meg számolni! És még azt mondják, hogy ti építitek fel a szocializmust. Kacagnom kell. Ülj le! És hallgass!

A kamasznak nem ez volt az első megaláztatása az iskolában, de talán ez fájt a legjobban. Még hogy ő nem tud számolni! Majd megmutatja! Az első év végén közepest kapott matematikából, s most a második elején még jobban ráhajtott.

Dolgozatírás közben, váratlanul megszólalt az iskola rádiója. Mind a huszonnyolcan a tanterem vége felé kapták a fejüket, ott volt a hangszóró. Kemény férfihang beszélt.

– Diákok! Tanulótársaink! Az egyetemi ifjúság nevében szólok hozzátok. Ma délelőtt Budapesten kitört a forrada-

lom, amelynek célja: elsöpörni a múlt rendszer maradványait, kijavítani a hibákat. Tiszta demokráciát, magyar szocializmust akarunk. Mi már csatlakoztunk budapesti testvéreinkhez, most rajtatok a sor. Az egyetemi ifjúság tüntető tömege ezekben a percekben indult a Nagyerdőről. Hagyjátok abba a tanulást, gyertek velünk, a Kossuth téren találkozunk. Éljen a magyar forradalom, éljen a szabadság!

A rádió elhallgatott, a huszonnyolc fiú döbbenten, értetlenül várakozott. Liszka tanár úr felpattant a székéről, a szeme megfényesedett, ünnepélyesen mondta.

– A mai órát befejeztem. A jövő a kezetekben van. Isten áldása legyen veletek. Csomagoljatok össze, s menjetek az utcára. Szervusztok.

Mikor a tanár kiment a teremből, az osztály felugrott. Egymás szavába vágva tárgyalták az eseményeket. Csak Varga Sándor ült a helyén. Előtte megkezdett levél: „Drága Emese! Én azt hiszem, nagyon szerelmes vagyok beléd..."

Dancsházi Pali, az osztály hangadója odakiabált hozzá.

– Varga, te nem jössz velünk?!

– Azonnal – mondta a kamasz és a kabátjába gyűrte a kockás papírt, a megkezdett levelet.

– Ne totojázz! Indulunk! Gyertek, fiúk!

Egy emberként indultak, ki a folyosóra, ahol a többi osztály tanulóival egy pillanat alatt összekeveredtek. Elindultak a lépcsőház felé, egymás sarkát taposták a hirtelen támadt zűrzavarban. Az előcsarnokban a kamasz rögtön felfedezte Jankó Tibort. Számára idegen férfival tárgyalt. Széles gesztusokkal, vigyorogva bólogatott az idegen utasításaira, majd elordította magát.

– Fiúk! A bajtárs az egyetemről jött. Ő olvasta be azt a szöveget, amit az imént hallottatok. Arra kér bennünket, hogy őrizzük meg a nyugalmunkat. Osztályonként sorakozó! A felszólításra a fiúk egy szemvillanás alatt katonás rendben sorakoztak. Jankó Tibor megnyitotta az iskola hatalmas tölgyfaajtaját, s az idegennel elsőnek lépett ki az utcára. Körülbelül kétszáznegyven tanuló tódult ki utánuk, s néhány tanár. A II/b. osztályfőnöke, a Tanár Úr, nem volt közöttük. Legalábbis Varga Sándor nem látta. Jankó

Tibor elégedetten nézett szét az iskola szabályos alakzatot képező tanulóin. Összesúgott az idegen férfival, majd azt mondta:

– Elindulunk szép lassan, és közben azt énekeljük, hogy: „Kossuth Lajos azt üzente..."

Az idegen férfi belevágott a dalba, s a menet valóban lassan, ünnepélyesen elindult a főtér felé. Ezt a dalt mindenki tudta, mindenki énekelte. Varga Sándor is.

A Kossuth téren, a szabadságharcos hős emlékműve előtt már harmadik órája tartott a nagygyűlés. A rögtönzött emelvényen hivatásos és alkalmi szónokok követték egymást, valamennyien ugyanarról beszéltek. Követelték a néptől elszakadt vezetők eltávolítását a hatalomból, szidták Rákosit és társait, a szocialista út sajátosan magyar megvalósításáról papoltak, a tiszta demokráciát és a teljes szabadságot követelték, továbbá a Varsói Szerződés felbontását, a többpárt rendszer és a nyugati államforma visszaállítását, a magántulajdon teljes tiszteletben tartását, az egészséges földreformot, a teljes vallásszabadságot.

Varga Sándor tudatáig mindebből vajmi kevés jutott el. Leginkább azon lepődött meg, hogy miért szidják annyira Rákosit. Nem értette, hiszen néhány évvel ezelőtt, igaz még általános iskolás korában, őt kitüntették egy verséért, amelyet Rákosi elvtárs hatvanadik születésnapjára írt. Az volt a címe: „A fiaid vagyunk Rákosi pajtás." Állítólag a megyében ő írta a legszebb, legjobb verset Rákosihoz az általános iskolások közül. Meg is volt az eredménye: két hétig a Csillebérci Úttörőtáborban üdült, és tíz kötetből álló kiskönyvtárat kapott. (Más dolog, hogy az apja az utolsó percig ellenezte a csillebérci utat, és a tízkötetes kiskönyvtárat is a tűzbe dobta.)

Egy óra felé már nagyon éhes volt, az uzsonnáját rég megette, és W. C.-re is kellett volna mennie. Csak nézte az osztálytársai kipirult arcát: vajon ők hogy bírják? Egy óra után néhány perccel vonult a térre a lánygimnázium csapata. Sándor figyelme megélénkült: lábujjhegyre állt, Emesét kereste. Itt kell lennie! Hol lenne másutt?! Hosszas keresgélés után végre felfedezte a lányt: egy csoport közepén

könyvvel a kezében. Olvasott. Önfeledten, magábazárkózva, nem törődve az eseményekkel. Sándor kihasználta azt az alkalmat, amíg két szónok helyet cserélt a mikrofonnál, elkiáltotta magát.

– Emese! Itt vagyok! Gyere ide! Én nem tudok! – Több ezer szempár fordult rosszallóan a fiúra, aki nem zavartatva magát, tovább kiabált, annál is inkább, mert látta, hogy a lány intett neki a könyvvel. Ettől felbuzdulva, megint elordította magát.

– Itt vagyok! Gyere ide! Emese!!!

Ekkor Dancsházi Pali, az osztály hangadója gyomorszájon vágta.

– Kuss! Te hülye paraszt! Most nem szabad pofázni.

Varga Sándor visszaütött, gyorsan, jobb kézzel. Dancsházi Pali elterült a földön. A kamasz áttörte magát az embergyűrűn, a lány felé igyekezett. Nem jutott messzire, mert a tömeg elindult, amikor az újabb alkalmi szónok bekiabálta a mikrofonba:

– Irány a Járműjavító! Mozgalmunkhoz meg kell nyerni a munkásosztályt is! Éljen a szabadság!

– Éljen! Éljen! Éljen!

A tömeg magával sodorta a fiút, aki két kézzel törte maga körül az utat, mindenáron a lányhoz akart jutni. De Emese nagyon messze volt.

A Járműjavító kapui zárva voltak, a tömeg megtorpant, elcsendesedett. Négy tagból álló küldöttség vált ki a sorból, elindultak a portásfülke felé. Rövid tanácskozás után beengedték őket. A tömeg némán várakozott, a zárt sorok bomlani kezdtek. Ezt használta ki újra Varga Sándor, s elindult a lány keresésére. Végre ott voltak egymással szemben. A fiú a még mindig nyitott könyvre mutatott.

– Mit olvasol?

– Az Anna Kareninát. Ismered?

– Persze – mondta a kamasz – legalább két éve olvastam. Jó könyv.

– Nem vagy éhes? – Emese papírszalvétába csomagolt kenyeret nyújtott a fiú felé. – Sült szalonna tojással. Én úgyis utálom.

– Én is. Mindennap ezt csomagol anyám. – Emese felnevetett.

– Nekem is. Azért megfelezhetjük. Akarod?

– Hát...

A lány kétfelé törte a kenyeret, a nagyobbik részt nyújtotta a fiú felé.

– Tessék.

– Finom! – mondta a kamasz teli szájjal. – Le kellene lépnünk, unom az egészet. Menjünk el moziba?

– Moziba? – Emese csodálkozott. – Hogy neked milyen ötleteid vannak! Várj csak! Odanézz!

A Járműjavító vaskapujának két szárnya megnyílt, overallos munkások álltak mögötte. Lehettek vagy százan. A négy küldött kezében vaslánc volt. Ők álltak az élen. Az egyik, nem lehetett több húszévesnél, előrelépett, felmutatta a láncot a tömegnek és beszélni kezdett.

– Honfitársaim! Sikerült megegyeznünk munkástestvéreinkkel, mellettünk vannak. – A kapu fölé, a hatalmas fémből készült ötágú vörös csillagra mutatott. – Elsőnek ezt távolítjuk el. Akarjátok?!

A tömeg egy emberként mondta: – Le vele!

– Menjünk innen – mondta Emese. – Ez iszonyú!

– Várj egy percet, kíváncsi vagyok, hogy csinálják – a kamasz megmarkolta a lány kezét. – Csak egy kicsit várj még.

A húsz év körüli fiú felmászott a vaskapu tetejére, többen bakot tartottak alája. Mikor már közel volt a csillaghoz, megpörgette kezében a lánc végét, s mint egy lasszót, a vörös csillag egyik ágába akasztotta. Újabb láncot követelt. Megkapta. Ezt a vörös csillag másik ágába hurkolta. Ezután lejött a földre. A láncok végéhez egymást taposva csörtetett a tömeg. Felhangzott a hórukk, és a vörös csillag egy szempillantás alatt a földön volt. Újra megindult a tömeg, mindenki részt akart venni a vörös csillag meggyalázásában.

A kamasz a lányra nézett. Emese remegett. Alig hallhatóan mondta.

– Menjünk innen. Rosszul vagyok.

A fiú átkarolta a lány vállát, gyengéden irányította maga előtt. Nagy nehezen kiszabadultak a tömegből. Már messze a Járműjavítótól, mikor egy bozótos mellett jártak, Emese megszólalt.

– Ne haragudj, de pisilnem kell.

– Nekem is – mondta a kamasz. – Már dél óta.

– Akkor előbb te...

– Nem, nem. Menj csak. Majd vigyázok.

– Rendes vagy.

– Na hallod. Menj már! – A kamasz összeszorította a fogát, úgy érezte egy perc, és nem bírja tovább.

Miután elvégezték a dolgukat, elindultak a város felé, kéz a kézben. A nap még magasan volt, a város azonban kihaltnak tűnt. A kamasz újra megkockáztatta.

– Elmegyünk moziba?

– Ha nagyon akarod!

– Igenis nagyon akarom. – A kamasz megfogta a lány kezét, húzta maga után.

De a mozinál újabb tüntetők közé keveredtek, el sem jutottak a bejáratig. A mozi mellett volt a város nyomdája, s egy kisebb tömeg megrekedt a szűk utácskában. Arra lettek figyelmesek, hogy a kétemeletes épület felső részében kinyílik egy ablakszárny, s erős kezek az épület elé lendítenek egy középkorú férfit. Mintha cirkuszban lennénk – gondolta magában Varga Sándor –, a halálugrás előtt. Az ablakból kinyúló kezek szorosan tartották a férfit, aki két lábával az első és második emelet közötti gipsz vörös csillagot tiporta. A csillag darabjai tompán puffantak az úttesten. A tömeg lelkesen biztatta: Még, még, még!

A kamasz megragadta a lány karját, halkan mondta.

– Gyerünk innen. Majd holnap eljövünk a moziba. Nem hiszem, hogy van előadás.

– Hová menjünk? – kérdezte a lány. – A kamasz rövid ideig gondolkodott, aztán döntött.

– Menjünk haza.

– Jó – mondta a lány. – Menjünk az állomásra.

– Vonattal jössz te is? – A kamasz nem akart hinni a fülének. – Velem jössz?

– Veled megyek. Ki tudja, egyáltalán járnak-e a buszok?

A kamasz szeme felragyogott: tehát szeret! Biztosan szeret, ha velem akar jönni! Elindultak az állomás felé.

A vonat majdnem teljesen üres volt. Az októberi alkonyatban egymás mellett ültek. Nem sokat beszéltek az úton. A fiú hazáig kísérte a lányt, a lelkészi iroda kapujáig.

– Bejössz? – kérdezte Emese.

– Előbb haza kell mennem. Háromra ígértem apámnak... Tudod, ő egy nagyon szigorú ember.

– És este? Mit csinálsz?

– Mit csinálnék? Semmit.

– Várlak. Nyolc után. – Emese a téglalap alakú irodaépületre mutatott. – Bent az irodában. Ilyenkor hétköznap nincsen ott senki. Nyolc után, jó? Jössz?

– Itt leszek.

A lány a két sor szőlő övezte úton a fehérre meszelt szolgálati lakásuk felé futott. A kamasz vágyakozva nézett utána: tehát ma este! Ma este beteljesül mindaz, amire évek óta vágyik. Túl lesz végre rajta!

A házuk előtt megtorpant, most tudatosodott benne igazán, hogy nem tartotta be az apjának adott szavát, nem jött haza a kora délutáni vonattal. Félt. Félt az apja szitkozódásaitól és a vízbe áztatott kötéltől. Igaz, már két éve is elmúlott, hogy az apja utoljára megverte (legeltetés közben elaludt, s az állatok, a két tehén és a ló a szomszéd lucernásába bitangolt), de mit lehet nála tudni. Kiszámíthatatlan, rabiátus ember az apja. Szívdobogva nyitotta meg a veranda ajtaját, s az elébe táruló látványon ugyancsak meglepődött. Az apa a konyhaasztalnál ült, előtte félig telt boroskancsó, és énekelt! A fiú számára ismeretlen katonanótát dúdolt. A konyhaszekrény tetején álló néprádióból meg valami ünnepélyes zene szólt. Az apa, mikor meglátta az ajtóban ácsorgó fiút, intett neki, hogy jöjjön közelebb. Bort töltött két pohárba, az egyiket a fia felé nyújtotta.

– Igyál! És gyere, ülj ide mellém, beszédem van veled.

A kamasz leült a konyhaasztal túlsó végére, megmarkolta a poharat, elszántan mondta.

– Édesapám, ne tessék rám haragudni, de nem tudtam előbb jönni...

Az apa kiitta a borát, az asztalra csapott.

– Nem baj! Mindent tudok, kitört a forradalom. Arról beszélj, mi volt a városban. Igaz, hogy visszaadják a földeket?

– Volt róla szó a gyűlésen.

– És Rákosiról is beszéltek?

– Szidták cefetül.

– Az a jó! – Az apa töltött magának, ivott. – Ezek szerint új élet kezdődik.

A kamasz gyanút fogott: – Hogy tetszik ezt érteni?

– Hogy?! – Az apa horkantott egyet. – Úgy hogy visszaadják az állami tartalékba vett kilenc holdunkat. Ezután ismét a saját tizenkét hold földünkön gazdálkodunk majd, beleértve a három hold juttatott földet is, amit nem vettek el a kutyák. Azt még negyvenötben adták, mert akkor én még nincstelen senki voltam. Emlékszel, 1948-ban vettem a birtokot, a kilenc holdat, aztán leadtam állami tartalékba a következő évben. A szemét banda... Miért nem iszol? Most én kínállak!

– De édesapám, eddig is tizenkét holdon dolgoztunk.

– Mert nem tudták tagosítani! Azért! De most majd másként lesz, visszaszerzem a birtokot. Igyál már!

– Nem szeretem a bort. Tudja!

– Nem szereted, nem szereted. Majd megszokod. Felnőtt férfi vagy már. Különben is régen akartam már veled beszélni. Kellene neked egy jó menyecske... Na, majd én gondoskodok róla, ne félj, szerzek én neked egy olyan asszonyt...

A kamaszban egyre nőtt az ellenszenv és a tiltakozás.

– Mégis hogy képzeli édesapám?

– Kiveszlek az iskolából, úgy sincs semmi értelme a továbbtanulásnak, a rádió is bemondta: a magángazdálkodásé a jövő. Együtt gazdálkodunk majd, aztán egyszer úgyis a tiéd lesz minden.

– De én ezt nem akarom! – A kamasz ujjai elfehéredtek

a poháron. – Két éve megegyeztünk, hogy békén hagy engem. Én orvos akarok lenni, tudja jól!

– Akkor azt mondtam, most meg ezt mondom – szögezte le az apa. – Nincs apelláta! Ezentúl én parancsolok neked, azt csinálod, amit én akarok! Megértettem?!

A kertből az anyja jött be, felhajtott kötényében fehér káposztafejek világítottak. Riadtan nézett a két férfira.

– Megint veszekedtek?

– Az úrfi – az apa a fiára mutatott – ellenkezik velem.

– Kisfiam! – Az anya a fiú mögé állt. – Lehet, hogy apádnak igaza van, fogadj most szót. Hiszen mi csak teérted élünk, az egyszem fiunkért.

A kamasz felcsattant.

– Akkor hagyják meg nekem az életemet. Engedjék meg, hogy úgy éljek, ahogy én szeretnék.

– Felfordult a világ – sóhajtotta az anya.

– Majd visszafordul – mondta dacosan a kamasz.

Az anya kiment a kamrába. A két férfi farkasszemet nézett egymással.

– Tehát? Mit mondasz? – kérdezte az apa.

– Azt, hogy sohasem leszek paraszt, akármi is történik.

– Rendben van. – Az apa nagyot sóhajtott. – Az én fiam vagy, nem is vártam mást tőled. Ettől függetlenül, mivel nem jöttél haza máma időben, holnap dolgozni fogunk, cukorrépát ásunk, nem engedlek iskolába.

A fiú felállt az asztaltól, gúnyosan mondta.

– Ahogy parancsolja, apám.

– Majd meglátom, hogy holnap is ilyen kemény leszel-e a munkában?

A fiú menni készült, az anya a kamrából jövet megkérdezte.

– Elmész? Hiszen még nem is vacsoráztál?

– Jövök nemsokára.

– Hadd menjen – röhögött az apa. – Hajtja a vére. De ne felejtsd, holnap hajnalban ébresztő.

– Nem felejtettem el. Nincs probléma.

– Mikor jössz haza? – kérdezte az anya.

– Nem tudom. – A kamasz már az ajtóban állt. – Ahogy

sikerül. Kezitcsókolom. Ne tessenek rám várni, feküdjenek le.

Már teljesen sötét volt, amikor kilépett az utcára. Felnézett az égre, ragyogtak a csillagok. Az órájára pillantott: fél nyolc volt. Még egy teljes félórája volt a találkozásig. Találomra elindult a faluban, összevissza járta a kacskaringós utcákat. Az egyik ház végénél, a kertben, őszirózsatáblát fedezett fel. Átugrott a kerítésen, és a sötétben tördelni kezdte a virágokat. Egy egész ölre valót szedett össze. Csak amikor újra kint volt az utcán, akkor vette észre, hogy a dércsípte őszirózsák már hullajtják a szirmaikat. – Nem baj – gondolta magában. – A sötétben úgysem veszi észre Emese. – Neki tördelte az őszirózsákat.

Nyolc után egy perccel megkoppantotta a lelkészi iroda halványan megvilágított ablakát, s néhány pillanat múlva a lány kezében pihentek az őszirózsák. Emese magához ölelte a csokrot és megfogta a fiú kezét.

– Gyere! Nincs itt senki.

A lelkészi irodában a lány a harmóniumra tette az őszirózsákat. Leült a kis forgatható székre.

– Játszak neked valami szépet?

– Játsszál!

– Bartókot, jó?

– Lehet.

A lány szemei tágra nyíltak, nagyon komolyan mondta.

– Eljátszom neked az egyik legszebb Bartók-művet. Az a címe: „Este a székelyeknél."

A harmónium felé fordult, lágyan megérintette a billentyűket. Felhangzott a dal. A kamasz a lány meg-megvonagló hátát bámulta. Hirtelen ismét magasba szökkent benne a vágy. Óvatosan kikémlelt az ablakon: az utcán senki. Az üveges ajtón a kúria felé nézett, az is sötét volt. Lábujjhegyen elindult a lány felé. Mikor odaért hozzá, hátulról átkarolta a vállát. Keze elindult az aprócska mellek felé. A lány ujjai egy ideig még mozogtak a fekete-fehér billentyűkön, majd megálltak. Csend volt. A lány ekkor szembefordult a fiúval, lehunyt szemmel nyújtotta a száját. Csókolództak. A kamasz karjaiba emelte a lányt, a bőrkanapé felé

vitte. Óvatosan fektette le a törékeny testet. Fölé hajolt, bal kezével a lány blúzát bontogatta. Mint két kis búzavirág, feltárultak előtte a lány keblei. A bimbókra borult, csókolgatta a megemelkedett csúcsokat. A keze ösztönösen elindult a zárt combok felé. Gyengéden, nem sietve vette birtokba a lányt. S egyszerre, maga sem hitte, hogy ez megtörténhet, szétnyíltak a lány combjai.

– Kívánlak – suttogta Emese. – A tiéd akarok lenni. Szeretlek!

A fiú gyorsan megoldotta a derékszíját, a nadrágja a térdére csúszott. Megpróbálta lerugdalni magáról a nadrágját.

Ebben a percben lépések hallatszottak kívülről. Erős, csikorgó lépések. A fiú leugrott a kanapéról, magára rántotta a nadrágját. Emese is összegombolta magán a kibontott blúzt. Egymás mellett ültek a kanapén, mikor benyitott hozzájuk a Tiszteletes Úr.

– Ti miért vagytok sötétben? – kérdezte.

– Miért ne lennénk sötétben?! – Emese kihívóan nézett az apjára.

A kamasz még sosem hallotta ilyen keménynek Emesét. A Tiszteletes Úr felkapcsolta a szobavilágítást, engedékenyen mondta.

– Jól van. Igazatok van. Ebben a vérzivataros időben mindennel számolnunk kell. Esetleg megtámadhatnak bennünket. Téged hogy is hívnak? – nézett a kamaszra.

– Varga Sándor a nevem.

– Varga Sándor. – A Tiszteletes Úr megforgatta a szájában a nevet. – Ti nem jártok templomba, igaz? Nem vagytok vallásosak? Azt hiszem, ismerem a szüleidet. Rendes emberek. De a templomba nem jártok.

– Én konfirmáltam – szabadkozott a kamasz. – Csak azután elkerültem a városba, gimnáziumba járok.

– Azért néha eljöhetnél az istentiszteletre. Vagy kommunista vagy?

– De apa! – Emese felugrott a kanapéról. – Miért fontos ez most?

– Édes kislányom! – A Tiszteletes Úr megsimogatta a lánya haját. – Ha nem tudnád, a mai naptól minden meg-

változik. Forradalom van. Emlékezz vissza: miért kellett eljönnünk Szatmárból?!

Emese lerázta magáról az apja kezét, szikrázó szemekkel mondta.

– Mert lázítottál a rendszer ellen! Majdnem börtönbe csuktak, azért kellett ide menekülnünk. Újra akarod kezdeni itt is?! Nem fog sikerülni! És én is ateista vagyok! Tudod jól!

A lány a harmóniumhoz szaladt, két kezével a billentyűkre csapott. Belecsókolt az őszirózsákba, és énekelni kezdett.

„Őszirózsa én vagyok,
Napról napra hervadok
Hervadj, hervadj őszirózsa,
Úgyis meghalok."

A Tiszteletes Úr karba tett kézzel várakozott, és amikor Emese befejezte a refrént is, a kamaszhoz fordult.

– Mire vársz? Menj el innét. Egyáltalán hogy merészeltél idejönni? Ki hívott?

A kamasz vigyázzban állt a kanapé előtt.

– Bocsánatot kérek – mondta, s indulni készült. Emese odaszaladt hozzá, átkarolta a vállát.

– Miért nem mondod meg?

A kamasz zavartan kapkodta a fejét.

– Mit?

– Hogy szeretjük egymást! Hogy egymáséi akartunk lenni, örökre!

– Örökre? – A Tiszteletes Úr széttárta a karját. – Hogy ti milyen romantikusak tudtok lenni! – A lányához ment, lefejtette a fiúról. – Holnap hazautazol Szatmárba. A nagyanyádhoz. Amíg az események nem tisztázódnak, ott maradsz. Elég volt, gyerekek vagytok még. Én nem vagyok prűd, ha majd azután is szeretni fogjátok egymást, nem állok az utatokba. Az sem zavar, hogy ateista vagy. És most menj vissza a harmóniumhoz, játssz valami szépet. Csak ne az „őszirózsát".

Emese visszaült a harmónium mellé. Kihívóan kérdezte az apjától.

– Mit parancsolsz?

A Tiszteletes Úr megenyhült, szeretettel nézett a lányára.

– Ha megpróbálnád eljátszani azt, hogy: „Szívemet hozzád emelem..." Emlékszel még rá? Tanítottam neked.

Emese bólintott, belevágott a billentyűkbe. Felhangzott a dicséret, de csak a Tiszteletes Úr énekelte a szöveget.

„Szívemet hozzád emelem,
És benned bízom Uram..."

Mikor az ének véget ért, a kamasz meghajtotta a fejét.

– Elmegyek, Tiszteletes Úr. Holnap korán kell kelnem. A földre megyünk az apámmal.

A Tiszteletes Úr elégedetten bólintott.

– Menjél fiam! Most, ezekben az időkben legfontosabb a munka.

Emese nem szólt semmit, maga elé hajtotta a fejét, a harmónium billentyűire.

– Látlak még? – suttogta a billentyűknek.

– Ugyan, most mit érzelmeskedtek! – mondta a Tiszteletes Úr, s az ablak felé fordult. – Csókoljátok meg egymást, és búcsúzkodjatok. Nincs szebb dolog a szerelemnél, nekem elhihetitek. A ti utatok most egy időre elválik egymástól, de nem végérvényesen. Rajtatok is múlik, hogy alakul majd a jövőtök. Tessék! Búcsúzzatok, csókoljátok meg egymást.

A fiú a lányhoz lépett, bátortalanul mondta:

– Isten veled.

– Szervusz – felelte a lány és a száját nyújtotta. Egy teljes percig összefonódva álltak a harmónium előtt. Az idillt a Tiszteletes Úr szakította ketté. Megölelte, férfiasan magához szorította a kamaszt.

– Isten áldjon, szép fiam.

A fiú zavarban volt, nem tudta, mit kell ilyenkor mondani. Az ajtó felé botorkált, már a kertből hallotta, hogy a Tiszteletes Úr rászólt a lányára.

– Most azt játszd el: „Mint a szép híves patakra..."

Felhangzott az ének. A kamasz futva menekült a paplaktól.

Otthon a konyhaasztalon kikészített étel várta. Krumplileves, füstölt oldalassal. A kamasz mohón kanalazta magába az ételt. Arra gondolt, mégiscsak jó, hogy ilyen édesanyja van: nem felejtkezett el a vacsorájáról.

Az étkezés után beosont a szobába, gatyára vetkőzött, és bebújt az ágyába. De nem jött álom a szemére. Az elmúlt nap eseményei forogtak a fejében. A páróságyban veszettül horkolt az apja. Sokáig azt hallgatta, míg végül elszenderült.

Pitymallott, amikor az édesapja megrázta a vállát.

– Kelj fel, kismadaram, megyünk dolgozni. A lovat már befogtam, csak rád várunk.

– Megyek, édesapám. Egy pillanat, megmosakodom.

– Minek az, majd megfürödsz a harmatban.

A kamasz egy szemvillanás alatt felöltözködött. Az anyjára nézett, békésen aludt az ágyban. Kibotorkált az udvarra, felkapaszkodott az apja mellé a bakra. Ahogy elhagyták a falu határát, az apa megkérdezte.

– Nem akarsz még egy kicsit aludni? Eredj hátra a szekérderékba. Van hely.

Sándor hevesen megrázta a fejét.

– Nem vagyok álmos. Tessék csak rám bízni, hogy mit csinálok.

A nap akkor kelt fel a látóhatár szélén, amikor a lovasszekér megállt a birtok határánál.

– Megérkeztünk – mondta az apa. Leugrott a bakról és gyors mozdulatokkal leszedte a hámot a lóról. Aztán a két tehenet kötötte el a szekér végétől. A fiára nézett, szúrósan kérdezte:

– Legeltetni akarsz, vagy inkább dolgozni?

– Dolgozni! – mondta a kamasz. – Megbeszéltük.

– Rendben van. Akkor kipányvázzuk az állatokat. Segítesz?

– Persze – mondta a kamasz és lekászálódott a szekérről.

Már megjelent a nap az ég sarkán, amikor elindultak

a cukorrépaföld felé. A kiszántott földben fehéren világítottak a répafejek. Az apa jókedvűen mondta:

– Most egyelőre semmi mást nem csinálunk, kihuzigáljuk a répát a földből, egy csomóba dobáljuk, aztán majd lekoronázzuk őket. De nem kell sietnünk. Van idő. A külső, vagy a belső sort választod?

– A külsőt – mondta a kamasz. – Lássunk hozzá.

– Fasza fiú vagy! – Az apa beállt a sorba. – Nosza!

Tíz óráig dobálták a répákat, akkor az apa szünetet rendelt el.

– Enni is kell, hallod-e? Itt az ideje.

A kamasz megtörölte verejtékes homlokát. Könnyedén mondta.

– Akkor együnk.

A birtok határában húzódó akácoshoz mentek. Az apa kipakolta a tarisznyáját: kenyér, szalonna, hagyma. – Nyársakat vágunk, szalonnát sütünk. Jó lesz? – Gyöngéd szeretettel nézett a fiára. – Mi bajod, miért vagy ilyen szótlan?

– Semmi bajom – mondta a kamasz, s meggyújtotta a rőzse alatt a tüzet. – Ne tessék velem foglalkozni.

– Jól van, jól van. – Az apa meghegyezte a nyársakat, az egyiket nyújtotta a fia felé. – Tudsz még szalonnát sütni, vagy megsüssem neked?

A kamasz ekkor elsírta magát, a földhöz szorította az arcát.

Az apa zavartan krákogott.

– Nem akartalak megbántani. Mi bajod?

A fiú a földet markolászta.

– Semmi! Semmi! Hagyjon nekem békét!

Az apa, nyársakkal a kezében, tanácstalanul toporgott a fia mellett.

– Hát hiszen... nincsen semmi baj... ha elfáradtál, pihenjél egyet..., én nem hajtalak..., tudom, elszoktál már a paraszti munkától..., megsüssem a szalonnádat – kérdezte újra.

A kamasz kifújta az orrát és megtörölte a szemét. Nyújtotta a jobbját a nyárs felé.

– Majd én! Nem vagyok olyan ügyetlen.

Felfújta a parazsat a rőzse alatt, és a tűz fölé tartotta a nyársat. Szép egyenletesen pirult a szalonna. A fekete zsírt a kenyerére csöpögtette.

A késői reggeli után újra munkához láttak, meg sem álltak alkonyatig. Koronázták a cukorrépafejeket egész délután. Végre az apa elkiáltotta, hogy „fájront!". Befogta az állatokat, és elindultak a falu felé. A kamasz hazafelé menet már a bakon elaludt. Házuk udvarán az apa két kézzel emelte le a szekérről. Az elalélt testet átadta az anyának.

– Fektesd le! Nagyon elfáradt. Nincs ő már szokva ehhez a munkához.

Az anya a sezlonhoz támogatta a fiát, lehámozta róla a felső ruhát.

– Egyél valamit, kisfiam – suttogta. – Egyél! Paszulyt főztem.

A kamasz megrázta a fejét.

– Aludni akarok. Aludni. Sokáig. Ne keltsenek fel hajnalban.

– Jól van, te kis gyenge fiú. Addig alszol, ameddig csak akarsz. Agyonhajtottad magad. Minek kellett ez? Kinek akartál bizonyítani? Apádnak? Jaj istenem, istenem!

A kamaszra hirtelen mély sötétség szakadt. Nem is ébredt fel, csak másnap, október 25-én, estefelé. Az édesanyja ült az ágyánál.

– Jobban vagy már?

– Kutya bajom. Szeretnék felöltözni. Hol van a ruhám?

– Hová akarsz menni?

– Körülnézek a faluban.

– Ahogy gondolod. – Az anya egymás után adogatta a fiának a frissen mosott, vasalt ruhadarabokat: a tiszta gatyát, az inget, a kikefélt sportöltönyt.

– Apu hol van?

– Hol lenne?! Kint a földön. A cukorrépát hordja az állomásra.

– És a forradalom tart még?

– Összevissza beszél a rádió, a jóisten se tud eligazodni rajta. Állítólag kitört a fegyveres felkelés Pesten.

– Itthon mi a helyzet?

– Semmi. Mindenki csendben van, várjuk a fejleményeket. Ugye, nem maradsz sokáig?

A fiú két kezével átfésülte a haját.

– Csak körülnézek a faluban.

– Igyekezz haza. – Az anya szeme könnyes volt. – Belehalok, ha valami bajod lesz.

– Nem lesz semmi baj! Ne tessék félni. Legkésőbb éjfélre itthon leszek.

– Éjfélre? – Az anya elpityeredett. – Hiszen akkor mi már alszunk.

– Nem mondtam biztosra! – A kamasz már a konyhaajtóban állt. – Lehet, hogy fél óra múlva itthon leszek. Nem tudom még. Attól függ.

– Vigyázz magadra! Ne keveredj semmibe.

A fiú felrántotta a vállát.

– Hát persze! Vigyázni fogok, nem keveredek semmibe, ne tessék félni... Hazajövök. Holnap pedig bemegyek az iskolába, kíváncsi vagyok, hogy mi van odabent. Kezitcsókolom.

Úgy hat óra lehetett, amikor a kamasz kilépett a házuk kapuján. Kipihentnek, frissnek érezte magát. Elindult a falu központja felé. Először a paplakhoz ment, minden ablak sötét volt. Tehát mégis elutazott Emese – állapította meg magában reménytelenül. A falu kocsmájához sétált, az épület előtt temérdek bicikli támasztotta a falat, bent, látta az ablakon át, rengeteg ember szorongott: vedelték a sört, a fröccsöket, s közben élénken vitatkoztak egymással. Még sohasem volt a kocsmában, most szeretett volna bemenni. De csak nem bírta elszánni magát. Egy kéz ereszkedett a vállára, megfordult, a legnagyobb meglepetésére ott állt vele szemben Virág Pista, az első unokatestvére. A tiszti iskolások katonai egyenruháját viselte.

– Hogy vagy, pajtás? Nem mersz bemenni?

A kamasz csodálkozva szorongatta nagyra nőtt unoka-

testvére kezét. Pista csak három évvel volt idősebb nála, de az orra alatt már vékony kis bajusz sötétlett.

– Te meg itthon vagy? – kérdezte.

– Amint látod. – Virág Pista széttárta a karját. – Tegnap szélnek eresztettek bennünket. – Egyenest Pestről jövök.

– Mi van Pesten?

– Megzavarodott mindenki, lőttek is. Gyere, meghívlak.

Bent a kocsmában a pulthoz nyomakodtak, áttörve a szoros embergyűrűt. Virág Pista két korsó sört rendelt. Koccintottak.

– Én még sohasem ittam sört – mondta a kamasz.

– Egyszer el kell kezdeni – nevetett rá Virág Pista. – A nőkkel hogy állsz?

– Sehogy! – A kamasz elvörösödött, döntötte magába a sört. Egyáltalán nem ízlett neki a keserű ital, de azért döntötte magába.

Negyven körüli parasztférfi furakodott közéjük, Hompi Lajos, akit csak úgy ismertek a faluban, hogy az örökösen hőzöngő, mindenkibe belekötő Hompi. Már ahogy közéjük állt, látszott rajta, hogy megint kötekedni akar. Megfogta Virág Pista katonai zubbonyát.

– Ide figyelj – mondta akadozó nyelvvel –, ezt a ruhát legjobb lesz, ha leveszed magadról. Ha nem tudnád, forradalom van, és mi... mi leszámolunk veletek.

– Menjen innen, hagyjon békén! – Virág Pista hangja erélyesen csattant. – Én nem szóltam magához.

De Hompi Lajos nem hagyta magát.

– Utoljára mondtam: vesd le ezt a ruhát, vagy letépem rólad. ÁVO-s vagy te is, mi?

– ÁVO-s az öreganyja picsája! – Virág Pista úgy megtaszította Hompit, hogy a férfi elnyúlt a földön. – Menjünk innen! – kiáltott a kamaszra. – Ezek képesek meglincselni, csak azért, mert egyenruha van rajtam.

– Ezért még megfizetsz, Virág István – mondta a földről Hompi Lajos. – Azt ajánlom, takarodj a falunkból. Elsőnek az apád házára száll fel a vörös kakas, még ma éjszaka.

Virág Pista leköpte a földön fetrengő férfit.

– Szemét – mondta. – Piszkos kulákfajzat. Téved, ha azt

hiszi, hogy eljött a maguk ideje. – Kihasználva a kocsmázók pillanatnyi megdöbbenését, az ajtó felé lökte a kamaszt. – Gyerünk már! Mire vársz?

Kétutcányira a kocsmától Virág Pista megállt, cigarettát dugott a szájába. Remegett a keze, ahogy a gyufát elsercintette.

– Most mondd meg, micsoda szemét emberek vannak!

A kamasz hallgatott, maga elé bámult. Aztán a tejcsarnok kivilágított épülete felé fordult, ott volt néhány lépésnyire tőlük. Makai Icát leste, ilyenkor szokta hozni a tejet. Virág Pista elkapta a pillantását.

– Vársz valakit?

– Dehogyis.

– Icát várod?

A kamasz felkapta a fejét.

– Honnan veszed?

– Csak azért, pajtás, mert felesleges, Ica az enyém. Már két éve együtt járunk. Ha minden jól megy, karácsonykor eljegyezzük egymást. Mikor elmentem a tiszti iskolába, megfogadtuk, várunk egymásra. Ne haragudj, ez már így történt.

– Nincs semmi baj.

– Tudom, hogy legyeskedsz körülötte. Felejtsd el, keress magadhoz valót. Ott van neked a pap lánya, az egy úrinő.

Ica két kannát egyensúlyozva most tűnt fel az utca végében. Virág Pista eltaposta a cigarettáját, nyújtotta a kezét.

– Nem lehet köztünk probléma. Igaz? Rokonok vagyunk.

– Igaz – felelte a kamasz és elfogadta Virág Pista kezét.

Lehajtott fejjel elindult, s nem nézett hátra.

Másnap reggel, ezúttal nem kellett ébresztenie az anyjának, bement a városba a reggeli vonattal. Kétszer is végigjárta a szerelvényt, de Icát nem találta sehol. Az iskolában nem volt tanítás, a fiúk a pad tetején ültek, élénken tárgyalták az újabb eseményeket. A szót Dancsházi Pali vitte, az osztály hangadója:

– Most már nincs mese, csatlakoznunk kell a felkelőkhöz. Biztos forrásból tudom, hogy itt a gimnázium alagsorában

lesz a szabadságharcosok egyik lőszerraktára. Hamarosan megkezdik a lőszerszállítást. Mindent meg kell tennünk a forradalom győzelméért... Alakítsunk egy szakaszt! A szakaszvezető én leszek.

Dél felé felpattant a tanterem ajtaja, két idegen férfival Jankó Tibor lépett be. A fiúk leugrottak a padokról, vigyázzba merevedtek. Jankó Tibor mosolyogva beszélt hozzájuk.

– Barátaim! Elérkezett a fegyveres ellenállás ideje. Azért jöttünk ide, mert számítunk rátok. Ki akar közületek nemzetőr lenni?

– Én! – Dancsházi Pali magasba lendítette a karját. – Egy dobtáras géppisztolyt kérek!

A többiek mozdulatlanok maradtak. Varga Sándor is. Jankó Tibor odasétált hozzá, megemelte az állát.

– És te?

– Nekem nem kell géppisztoly! – A kamasz mereven tűrte a szép fiú szúrós pillantását. – Légy szíves vedd le rólam a kezed.

Jankó Tibor szorított egyet a fiú állán, farkasmosollyal kérdezte.

– Ugye te parasztfiú vagy?

– Az vagyok. – A kamasz szeme könnyes volt az erőlködéstől. – Mit akarsz ezzel?

– Azt, te kis hülye, hogy most visszakapjátok a földeteket, csak egy kicsit harcolni kell érte.

– Engem te nem érdekelsz, hagyjál békén!

Jankó Tibor képen vágta a kamaszt.

– Tűnj el innét, te kis kukac! Te szolgafajzat. És még értetek ontjuk a vérünket?!

A kamasz felkapta a táskáját, a tanterem ajtajához somfordált, ott hirtelen megfordult, Jankó Tibor felé kiáltotta.

– Tudod mit: nyald ki a seggemet. Egy hülye, beképzelt alak vagy!

Az osztály felröhögött, Jankó Tibor levegő után kapkodott, ezt a pillanatot használta ki a kamasz, lerohant az iskola lépcsőin. Futott, futott a városon át, amíg az erejéből tartott. Az állomáson közölték vele, hogy ma már

nem megy vonat a falujuk felé, leállt a közlekedés. Káromkodott egyet, s gyalogszerrel nekivágott a tíz kilométeres útnak. Egyáltalán nem sietett hazafelé: az úton többször meg-megállt, gondolkodott a történteken. Már a falujuk határában járt, amikor váratlanul elgyöngült, bement egy kukoricásba és sírni kezdett. Úgy érezte, összedőlt körülötte a világ: a „szerelmei" elhagyták, és ráadásul mehet vissza kapálni az apja birtokára. – Le van szarva az egész forradalom – üvöltötte, és egy sárgára érett sütőtököt rugdosott, egészen addig, míg a tök darabokra nem szakadt.

Már messziről hallotta az utcában elhelyezett hangszórókból Hompi Lajos hangját.

– Emberek! Gyertek a tanácsháza elé. Nagygyűlést tartunk. Megalakítjuk a Forradalmi Bizottmányt. Mindenki szabadon szólhat! Gyertek minél többen! Itt van a városból a forradalmárok képviselője, megalakítjuk a Forradalmi Bizottmányt. Hagyjátok abba a munkát és gyertek a tanácsháza udvarára. A gyűlést öt órakor kezdjük. Mindenkit várunk!

A kamasz elvegyült a tanácsháza előtt gyülekező tömegben, szemével Makai Icát és Virág Pistát kereste, de azok nem voltak ott. Az emberek, főleg férfiak voltak, ráérősen cigarettáztak, mosolyogva tárgyalták az eseményeket. Várjuk ki a végét – ez volt az arcokra írva. Az egyik csoportosulás közepén Lada János József, a falu egykori leggazdagabb embere pipázott. Kétszázötven holdja volt valamikor, meg húsz hold erdeje, huszonöt marhája, tíz lova. Füstöt eregetve a pipájából hallgatta a körülötte tolongó alkalmi hódolókat, csak néha-néha bólintott egyet.

A kamasz az apját kereste, de nem találta sehol. Öt után néhány perccel kilépett az alkalmi emelvényre egy égő szemű, sovány fiatalember (egyetemista lehetett) – mögötte Hompi Lajos és még néhányan, helybeli parasztok. Hivatalos tisztet viselő ember egy se volt közöttük. A sovány fiatalember remegett az izgalomtól, ahogy megszólalt.

– Polgártársak! Emberek... Vagy nem is tudom, hogy szólítsam magukat...

A tömeg egykedvűen figyelte a fiatalember kínlódását,

aki bátorításért nézett körül, de sehonnan se érkezett biztatás.

– Parasztok! – kiáltotta el magát váratlanul.

– Paraszt az öreganyád! – süvítette a szónok felé Vitéz Tündik Mihály, a falu esze, ez a hetvenen felüli, kipödrött bajszú öregember. – Még hogy parasztoknak nevez bennünket! Ezt még a főjegyző úr se merte mondani. Mi földművesek vagyunk! Ezt nem tanították az egyetemen?!

A hallgatók felnevettek, a rend megbomlott. Hompi Lajos félrelökte a szónokot, géppel írt papírt mutatott fel.

– Figyeljetek ide, emberek! Ismertetem a Forradalmi Bizottmány határozatát.

– Mi az, már meg is alakultatok? – kiabált az emelvény felé Vitéz Tündik Lajos. – Azt mondtátok, csak most lesz a választás?!

A tömeg ismét felröhögött, a helyzet egyszeriben teljesen komolytalanná vált. Lada János József, a volt földbirtokos csendet intett.

– Hallgassuk végig!

Az emberek elcsendesedtek, Hompi Lajos olvasni kezdte a géppel írt papírról:

„A helyi Forradalmi Bizottmány egyetért a megyei Forradalmi Bizottmány követelésével és annak kiegészítéséül az alábbiakat kéri a község kívánsága szerint.

1. A szovjet csapatok azonnali kivonása hazánk területéről, hazánk lépjen ki a Varsói Paktumból és ne csatlakozzon semmiféle katonai paktumhoz.
2. A beadás azonnali eltörlését.
3. Kötelező hitoktatás visszahelyeztetése az iskolában és tanítás kezdetén nemzeti ima. A kereszt kerüljön vissza az iskola falára.
4. Csökkenteni kell az árakat.
5. A községben élő személyek kapják vissza a magántulajdonukat.

Minden szem Lada János Józsefre ugrott. Az egykori földesúr elégedetten bólintott. Hompi Lajos folytatta.

6. Ne kössék engedélyhez a marhavágást sem.

7. Nagy Imre szervezze újjá a kormányát, s a sztalinista funkcionáriusok mozdíttassanak el a helyükből.
8. Az egyetemi felvételek csakis a tudás alapján történjenek.
9. A kisipart lássák el anyaggal.
10. Részesítsék állami támogatásban az egyéni parasztságot is.
11. A lóadót töröljék el.

Néhány részeg férfi éljent kiáltott, a többiek azonban lepisszegték őket. Kíváncsiak voltak, mi van még hátra.

12. A községben állítsák vissza az olajütőt és a darálót.

Megint minden szem Lada János Józsefre ugrott. Az államosítás előtt övé volt a daráló, meg az olajütő, tudta ezt mindenki.

– Van még valami?! – Vitéz Tündik Mihály hangja vésztjóslóan zúgott az emelvény felé.

A kamasz ekkor vette észre Virág Pistát és Makai Icát. Kéz a kézben a tanácsháza kerítésénél álltak. Elszorult a szíve: Íme, hát igazat mondott az unokabátyja tegnap este.

– Nincs több! – Hompi Lajos zsebre gyűrte a vékony papírt. – Már csak a szavazás van hátra. Megszavazzuk?

Az emberek zavarodottan álltak, suttogás indult el a tömegben. Ekkor, teljesen váratlanul a Tiszteletes Úr jelent meg az emelvényen. Egyházi ruhában volt. Ünnepélyessé emelte a hangját.

– Felebarátaim! A Rákosi-uralom és a kommunizmus ideje lejárt...

Virág Pista elordította magát:

– A papok ideje is lejárt, és azt sem akarja vissza senki! Igaz, emberek?!

A kamasz is elkurjantotta magát:

– Urak a papok! Urak a papok! A pokolban is urak a papok!

A tömegen végighullámzott a kacagás, a Tiszteletes Úr bemenekült az épületbe, az emberek meg elindultak a kijárat felé. A gyűlés félbeszakadt.

A kerítésnél Virág Pista elkapta a kamasz karját.

– Nagy voltál, hallod-e?

– Eresszél el – suttogta a kamasz és futásnak indult az úton, hazafelé.

Otthon nem volt még senki, gyorsan levetkőzött, az ágyába bújt. Éjféltájban hangokra riadt, kilesett a konyha felé: az asztalnál Hompi Lajos, Lada János József és az apja ült. Hompi felháborodottan mesélte:

– És képzeld, Sándor, amíg a gyűlés tartott, valaki elemelte a tanácsteremből a nagyrádiót... Ezt a szégyent! A városi elvtárs tajtékozott a dühtől... Na és a drágalátos fiad is jól megkavarta a szart... De mondom, Virág Pista kezdte, őt még ma éjszaka elkapjuk.

Az apa hangja kedvetlen volt.

– Mit akartok tulajdonképpen?

– Kifüstölni a funkcikat és átvenni a hatalmat. A téeszcsét már feloszlattuk.

– Én nem vagyok tag, hagyjatok békén.

Lada János József behízelgően duruzsolta:

– No de Sándor! Te is lehúztál kilenc hónapot feketevágásért, Lajossal együtt. Igaz Hompi polgártárs?

– Igaz – bólintott Hompi. – Együtt ültünk.

Ekkor az anyja elvékonyodó hangját hallotta a kamasz.

– Rég volt, igaz sem volt.

– Kedves asszonyom, ez nem jó politika – duruzsolta tovább az egykori földbirtokos. – Maguknak mindig megvolt nálam a kenyerük, de ha most nem akarnak visszajönni hozzám, ott lesz a tizenkét hold föld, majd azon gazdálkodnak.

– Mit kellene tennem? – kérdezte az apa elbizonytalanodva.

Hompi Lajos gyorsan válaszolt.

– Egyelőre nem sokat. Úgy gondoltuk, rád bízzuk a tűzoltó-parancsnokságot. – Gépelt papírt húzott elő a zsebéből. – A határozat már megvan, a Forradalmi Bizottmány egyhangúlag megszavazta a kinevezésedet. Írd alá, itt.

– Én nem írok alá semmit. A földet adják vissza, osztán kész. Én nem politizálok, a tűzrendészethez meg végképp nem értek. Hogy találtátok ki ezt a marhaságot?

– Ez csak a kezdet, előbbre is kerülhetsz – mondta Hompi Lajos. – Az a lényeg, hogy aláírd. Holnap aztán megmondjuk konkrétan, mi lesz a dolgod.

Hosszú csend után megszólalt az apa.

– Köszönöm a látogatást, késő van, hagyjanak békén bennünket. Holnap szántani kell, meg vetni.

– Maga szántani akar? – kérdezte Lada János József ingerülten. – S azt tudja már, hogy ki zabálja fel a kenyerét jövőre?!

– Akkor is vetni kell! Itt az ideje.

– Ahogy gondolod, Sándor! – Hompi Lajos kilökte maga alól a széket. – De azért arra ugye megkérhetünk, hogy utasítsd rendre a fiadat?

– Azt bízzátok rám.

A két férfi kiment a konyhából, az apa a kiskapuig kísérte őket.

A kamasz hasra vágta magát, a fülére húzta a takarót: félt. Az anya szaladt be hozzá:

– Jaj kisfiam, kisfiam! Mit csináltál?

Jött az apa, felkapcsolta a villanyt, aztán lerántotta a kamaszról a lópokrócot. A kamasz védekezően maga elé kapta a karját.

– Ne tessék bántani! Nem csináltam semmit!

Az apa meghúzgálta a fia fülét, mosolygott.

– Te, te kis forradalmár! Hogy micsoda kalamajkát csináltál nekem. Na jól van, aludj csak. Holnap jössz velem szántani?

– Megyek, édesapám – mondta a kamasz. – Csak ne korán induljunk.

A vasárnap és a hétfő csendben telt el a faluban. Úgy látszott elcsitultak a szenvedélyek, Hompi Lajos és bandája elszigetelődött, visszahúzódtak. Kedden, október 30-án, délután aztán megint elszabadult a pokol. Megjelent a városból egy revolveres férfi, állítólag katonatiszt volt 45 előtt, és felkereste Lada János József portáját. Alig fél óra elteltével Hompi Lajos is megjelent a bandájával, alkonyatig boroztak, újabb terveket kovácsoltak az egykori földbirtokos házában.

Estefelé – rövidek ilyenkor a nappalok – Varga Sándorék megjöttek a földjükről, s már messziről látták, hogy a tanácsháza melletti pártiroda előtt gyülekeznek az emberek. Talán tizenöten, húszan lehettek. Varga Sándorék szekere előtt megállt Hompi Lajos, megmarkolta a ló zabláját.

– Szállj le! – mondta a kamasz apjának. – Elérkezett az idő a tettre. Tarts velünk, Varga Sándor!

Az apa a fia kezébe adta a gyeplőszárat.

– Vidd haza a szekeret – mondta és leugrott a bakról. – Mit akartok – kérdezte az ácsorgóktól.

Hompi Lajos válaszolt.

– Kifüstöljük a titkár urat és elégetjük a káderlapokat.

Az apa a ló hátára csapott, a kamasz hátra-hátracsavargatva fejét elhajtott a pártiroda elől. Otthon gyorsan leszerszámozta a lovat, jászolhoz kötötte a teheneket és rohant visszafelé, nem is köszönt az anyjának.

Most is csak az a tizenöt-húsz ember tolongott a pártiroda előtt, mint korábban. A vörös csillag és a pártiroda táblája már a porban hevert. Az iroda ajtaja és ablaka zárva volt, a vaskapu is, amely a ház szolgálati részéhez vezetett. A ház hátsó részében lakott családjával az idős, hetven körüli párttitkár. A kamasz jól ismerte az egész családot, az általános iskolában együtt járt a párttitkár unokájával, Alaska Tamással. A párttitkárt Alaska Ferencnek hívták, valamikor még az ötvenes évek elején került a család a falujukba, állítólag a Dunántúlról.

A városból jött férfi, kezében magasra tartva a revolverét, lábával megdöngette a vaskaput. Kiabált.

– Gyere ki Alaska, adj számot a bűneidről, amíg nem késő!

A kerítés túlsó oldalán veszettül ugatni kezdett egy kutya. Az idegen férfi tovább kiabált.

– Most még elmehetsz szabadon, ha átadod az irodát és a titkos iratokat!

A ház néma maradt. Az idegen intett Hompi Lajoséknak.

– Verjétek be az ablakot!

Egy perc alatt üresen tátongott az iroda utcai frontja.

Az első követ Lada János József dobta. Megrészegülten ordította:

– Hozzatok gerendákat, betörjük az ajtót.

A kamasz az apját kereste, nem látta sehol. Vajon hol lehet? De nem volt ideje a tűnődésre, mert az üvegszilánkok mögött megjelent egy hófehér hajú öregasszony, Alaska Ferenc édesanyja. Összekulcsolt kezekkel könyörgött.

– Jó emberek, ne bántsanak bennünket. A fiam semmi rosszat nem tett, hiszen eddig valamennyien szerették, köztiszteletben állt a falu előtt.

– Nem tett semmi rosszat?! – Lada János József felüvöltött. – Csak azt, hogy engem kitelepített, elüldözött a faluból.

– Engem meg börtönbe záratott! – tromfolt Hompi Lajos. – Mert levágtam feketén két borjút, ezért engem a börtönbe kellett záratni?!

– És a beszolgáltatás? – kiabálta Hompi sógora. – Azt ki hajtotta végre?! Ki vitette el a vetőmagburgonyámat?! Megvan a bűne a titkár elvtársnak! Jöjjön ki ő, és adjon számot a bűneiről!

Az öregasszony sírt.

– Higgyék el, nem tett rosszat.

Hompi Lajos újabb követ markolt fel, az öregasszony felé dobta.

– Takarodjon innen, vénasszony! A fiát adja elő! Vele van számolni valónk!

– Úgy van, úgy van – zúgták az emberek.

Az öregasszony eltűnt az ablakból. A városból jött idegen felkiáltott.

– Mire várnak, emberek?! – Ismét magasba emelte a pisztolyát. – Törjük be az ajtót!

A kamasz rohanó lépteket hallott az utca vége felől, arra kapta a fejét. Kis csoport élén az apja futott Virág Pista mellett. A nyolc-tíz ember mögött Vitéz Tündik Mihály, a falu bölcse kocogott a nagy hasával.

Az ezután történt események másodpercek alatt játszódtak le. Virág Pista a városból jött idegenre ugrott és ki-

csavarta kezéből a pisztolyt. Remegve állt az összecsődült falusiak előtt.

– Emberek! Hát én mondjam, a taknyos kölyök, hogy jöjjön meg végre az eszük! Hát gyilkolni akarnak, vért akarnak látni? – Nyújtotta a fegyvert. – Tessék, itt vagyok, koncoljanak fel!

– Tedd el azt a fegyvert! – szólt rá a kamasz apja, idősebb Varga Sándor. – Itt nem lesz öldöklés. Én a Donkanyarból jöttem vissza, láttam elég vért. Megtiltom, hogy itt vérontás legyen! Értitek, megtiltom!

Vitéz Tündik Mihály ekkor érkezett a csoportosuláshoz. Megpödörte a bajuszát, egyenest Lada János József, a volt földesúr szemébe mondta.

– Tisztelt Úr! 45 után én voltam ennek a falunak a választott bírája. Azután engem is félreállítottak, de most a falu békessége érdekében újra átveszem a közigazgatást. Ami elmúlt, elmúlt. Arra kérem, hogy menjen el közülünk, ne mérgezze a levegőt. – Hompi Lajosra emelte a szemét. – Te meg, fiam, ha itthon akarsz maradni, maradj a seggeden.

A kis tömeg felröhögött, a vöröspipacs arcú Hompit nézték. Vitéz Tündik Mihály csendet intett.

– De ha olyan nagy a sérelmed, fiam, még nyitva van az osztrák határ, eredj neki. Csak vigyázz, nem biztos, hogy ide többé visszajöhetsz. – Most az idegenhez fordult. – Maga meg menjen vissza oda, ahonnan jött. Befejeztem! – Az emberekre nézett. – Mi meg menjünk haza, aztán majd kialakul minden. A parasztnak az a dolga, hogy művelje a földjét! Minden időben!

Mintha csak erre várt volna mindenki, a kis tömeg oszladozni kezdett. Elsőnek az idegen, a városból jött szelelt el.

Az apa átkarolta a fia vállát.

– Gyerünk haza. Anyád már biztosan ideges. Jól elmaradtunk, hallod-e?

A forradalmi, avagy ahogy később a kamasz megtudta, az ellenforradalmi eseményeknek ezzel vége szakadt a faluban. Az október 31-re virradó éjszakán eltűnt a faluból

Lada János József, Hompi Lajos és még néhányan. És eltűnt Virág Pista is, visszament a tiszti iskolába és fegyveres harcra jelentkezett.

A november első napjait a kamasz meg az apja megint csak a földjükön töltötték. Elvetették az őszi árpát és a búzát, betakarították a barnára sárgult tengeriszárat, kúpokba rakták a földjükön. November 3-án, szombaton délután frissen átöltözködve a kamasz az apja elé állt.

– Édesapám. Szeretném elkérni a biciklit.

– No és hova akarsz menni? – kérdezte az apa.

– Átmennék a barátomhoz, Lovász Karcsihoz, Berekpályiba.

– Menjél csak. Aztán visszajösz még ma?

– Lehet, hogy ott alszom. Rég láttuk egymást, meg talán bál is lesz.

– Jól van, fiam. Nagy fiú vagy már, tudsz magadra vigyázni. De azért figyelj magadra, mindenféle emberek járnak az úton.

A kamasz hálásan mosolygott.

– Nem lesz semmi baj, édesapám. Csak édesanyámat tessék megnyugtatni, ha nem jönnék haza ma éjjel, legkésőbb holnap itthon leszek. Holnap úgyis vasárnap van, nem dolgozunk, igaz?

– Büdös kölyök, hajt a véred, mi? – Az apa mosolygott, aztán megtaszította a fiát. – Menjél már! Mielőtt meggondolom magamat.

– Köszönöm, édesapám.

A kamasz kifutott a konyhából, a fészer alól kitolta a biciklit, az utcán nyeregbe pattant.

A vele egyidős Lovász Karcsit két évvel ezelőtt ismerte meg egy lakodalomban. Az édesanyja egyik unokahúga ment férjhez akkor, és hivatalosak voltak Lovász Karcsiék is. Azon az éjszakán örök barátságot fogadtak egymásnak, s ezt tartották is, általában kéthetenként átbicikliztek egymáshoz. A nyolcadik osztály elvégzése után Lovász Karcsi is továbbtanult, postatechnikumba ment, mivelhogy az apja is postás volt.

A két falu között alig húsz kilométeres volt a távolság,

a kamasz egy óra alatt letekerte az utat. Még fent volt a nap, amikor behajtott Berekpályi főterére (alig látott embert az utcán), s becsöngetett a postahivatal ajtaján.

Lovász Karcsi mosolygós képpel futott ki hozzá. Mint mindig, idétlenül megölelték és megcsókolták egymást. Kezet fogtak.

– Akár hiszed, akár nem, én is hozzátok készültem – mondta Karcsi. Kivette a barátja kezéből a kerékpárt, tolta befelé. – Képzeld, egyedül vagyok, anyu meg apu bementek a városba. Tudod, ott él apu édesanyja, és telefonált, hogy rosszul van, fél. Így aztán egyedül vagyok, csak holnap jönnek haza. De örülök, hogy eljöttél!

– Lesz máma bál? – kérdezte Sándor.

– Bál? – Karcsi elcsodálkozott. – Hát nem hallottad, hogy minden nyilvános gyülekezés tiltva van?

– Nem hallottam. Kár, pedig elmentem volna.

– Én is!

A szolgálati lakásban a kamasz rögtön a villanyvasúthoz ment, ott volt a nagy asztalon felállítva. Nagyon irigyelte ezért a szerkezetért a barátját, ő még álmában sem remélhetett ilyet.

– Játszani akarsz? – Karcsi bort töltött. – Inkább zsugázzunk.

– Mit játsszunk? – kérdezte a kamasz kedvetlenül.

– Fájerozzunk. Van pénzed?

– Van.

– Cigit kérsz?

– Van?

– Még gyönyörű! – kacsintott Lovász Karcsi. – Én már egy éve bagózom. – Egy szekrény rejtekhelyéről Tulipán cigarettásdobozt szedett elő.

Szívták az édes cigarettát, verték a lapokat, közben ittak egy-egy pohár bort. Sötétedéskor a kamasz számára ismeretlen, gyönyörű fiatal nő lépett be a szobába. Izgatottan kérdezte Karcsitól.

– Nem telefonált?

– Nem – mondta Karcsi. – Senki sem telefonált még ma.

A nő lehajtotta a fejét, szórakozottan nézte a padlót.

– Azt ígérte, ha kijut Bécsbe, azonnal telefonál.

A kamasz megbabonázottan figyelte a gyönyörű asszonyt, ilyen szép nőt ő még nem látott az életében. A nő a kamasznak magyarázta.

– Öt napja ment el a férjem... Azt ígérte üzen, hogy mikor menjek utána. Aztán semmi, azóta várok.

A kamasz felállt, Lovász Karcsi végre észbe kapott.

– Jaj, a barátom, be sem mutattam még!

A nő nyújtotta a kezét.

– Dr. Pányokiné vagyok, magyart tanítok az iskolában, Karcsit is én tanítottam.

A kamasz – életében először – kezet csókolt egy nőnek. Egész tűrhetően sikerült. Az asszony halványan elmosolyodott, az asztalra nézett.

– Kártyáztok, isztok, bagóztok... Hát illik ez, fiúk?

Lovász Karcsi apró menyétszemei megvillantak.

– Be tetszik szállni, Éva néni?

– Csak az hiányozna. A szüleid?

– A városba mentek. – Karcsi egy pohár bort nyújtott a tanárnő felé: – Tessék már elfogadni!

Dr. Pányokiné lehajtotta a bort, nézte a fiúkat.

– Kedvesek vagytok – mondta lassan.

– Tessék még maradni. – Karcsi gyorsan teletöltötte megint a nő poharát. – Lehet, hogy most jön be a telefon.

A nő megingatta a fejét, s megint Varga Sándorra nézett, hosszan, áthatóan.

– Nem, nem. Különben is hiába hívna, már nem mennék utána. Elkésett.

Lágy mosolyát végighordozta a kamaszon.

– Te minek tanulsz?

– Orvos leszek – mondta Sándor, s váratlanul vad izgalom tört rá. Miért nézi őt ennyire a nő?

– Jól van! – Az asszony megitta a pohár bort, búcsúzkodott: – Szervusztok. Ha mégis, valami csoda folytán... Szólj át értem – mondta Lovász Karcsinak és kisietett a szobából.

Mikor egyedül maradtak Karcsi Sándornak támadt.

– Menj utána!

– Minek? – A kamasz megremegett.

– Hülye vagy?! Azt akarja! Csak velem nem meri, és a szüleim miatt, meg hogy a tanítványa voltam. De teveled lehet, idegen vagy. Különben is imádja a férfiakat, ezért ment el a férje.

– Gondolod, hogy velem?

– Úgy nézett rád, majd felfalt. Na gyerünk, elkísérlek a házukig. A férje az iskola igazgatója volt, egy tutyimutyi vénember.

– És ha ő nem akarja? – A kamasz még mindig tétovázott. – Akkor mi van?

– Visszajössz és kártyázunk reggelig. De lefogadom egy tízesbe...

A kamasz hirtelen döntött.

– Rendben van, menjünk!

A sötét utcán Karcsi halkan beszélt a barátjának:

– A legfontosabb, hogy ne idegeskedj. Várd ki, míg ő kezdi. Aztán tapizd le jól, nyúlj be neki, közben csókolgasd a mellét. A többi már jön utána.

A kamasz idegesen kérdezte.

– Honnan tudod te ezeket? Te talán már voltál nővel?

Karcsi felröhögött.

– Még gyönyörű! De ígérd meg, hogy aztán mindent elmesélsz. Becsszó?!

– Becsszó!

Egy redőnyös, nemrég épült házhoz érkeztek. Halvány fény szűrődött ki az utcára.

– Te, én meggondoltam magam. – Varga Sándor lecövekelt a kapu előtt. – Inkább kártyázzunk!

– Azt már nem! – Lovász Karcsi belökte a nyitott kiskaput. – Túl kell lenni rajta, látod nyitva hagyta a kaput?! Indulj már, ne szarj be.

A kamasz összeverődött térdekkel elindult a ház felé. Az előszobában (az sem volt bezárva) dr. Pányokiné megkérdezte.

– Egyedül vagy?

– Igen – mondta a kamasz.

– Karcsi kísért idáig? Ő mutatta meg, hol lakom?

– Igen.
– S most hol van?
– Hazament, a telefont várja.
A nő elnevette magát, virágos pongyolája egy pillanatra szétnyílt.
– Csak várja! Gyere be!
Megfogta a kamasz kezét és maga után húzta.
– Gyere csak, ne félj, nem harapom le... az orrodat.
A szobában, az égő csillár alatt megcsókolta a fiú szemét: – Te egy nagyon kedves fiú vagy. Szólíts Évának.
A kamasz ekkor átölelte az asszonyt, s hagyta, hogy dr. Pányokiné a vetett ágy felé irányítsa.
Vasárnap, november 4-én este ment haza. A szülei éppen vacsoráztak a konyhaasztalnál. A szekrény tetején szólt a néprádió, egy férfi beszélt, arról, hogy vége a vérontásnak, új kormány alakult, amely mindenekelőtt rendet és békét akar. A kamasz a levesét kanalazta, lopva a szüleit figyelte: vajon észrevették-e, hogy történt vele valami? Valami rendkívüli dolog? De a szülők egyáltalán nem figyeltek rá.
A vacsora végeztével az apa elzárta a rádiót.
– Menjünk aludni!
– Mégis mi történt, édesapám, mit mond a rádió?
– Hallottad! Késő van, feküdjünk le, s neked korán kell kelned.
– Miért? – A kamasz gyanakodott. – Dolgozni kell?!
– Iskolába mész! – mondta az apa és bement a szobába. Vetkőzés közben kérdezte: – Vagy nem akarsz továbbtanulni? Paraszt akarsz maradni?
Az anya biztatóan nézett rá.
– Tanulnod kell kisfiam.
A kamasz átölelte az édesanyját.
– Édesanyám, szeretnék kérni valamit – súgta halkan.
Az anya felkapta a fejét.
– Mit?
– Ha lehetne, hozzuk ki ide a konyhába a sezlont, hadd aludjak egyedül.
– Te, te! – Az anya meglegyintette a fia arcát. A szoba

felé fülelt, az apa már veszettül horkolt a páros ágyban.
– Nem bánom, de óvatosan!

Az ablak alá helyezték el az ágyat, az anya eligazította a párnát, a pokrócot, aztán bement a szobába.

A kamasz feltérdelt az ágyon, kikönyökölt a nyitott konyhaablakon. Megcsavarta az orrát a hervadó őszirózsák illata, amely a kertből áradt be. Elszívott egy Tulipán cigarettát (Karcsitól kapott néhány darabot), s aztán egészséges, mély álomba zuhant. Reggel, szokás szerint az anyja rántotta le róla a takarót.

– Elkésel! Vagy hozzam a vizet?!

Kezdődött minden elölről.

November 5-e volt.

ZSOMBOK TIMÁR GYÖRGY

CSILLAG SZÜLETIK

Egyszer, most úgy tűnik, nagyon régen, még növendék korában azt mondta neki az oktatója: – Vajon ki volt az első?

Ez májusban volt.

Valamelyik májusban, arra már nem emlékszik, hogy melyikben lehetett, de a májust biztosan tudja, mert akkor virágzott az akác. Légtérben voltak, ott mondta, miközben műrepültek; gyártották a figurákat, mintha valami bemutatón lennének.

Fel nem foghatta, hogy mit akar ezzel mondani az oktató, így aztán úgy tett, mint ahogy ilyenkor szokás: hümmögött a fedélzeti telefonba, mintha beszélne és ha a másik nem válaszol – legtöbbször nem válaszolt –, akkor minden rendben van, mert a telefonra lehet fogni, hogy recseg, érthetetlen, meg minden, szóval valamit mondott és úgy lett ahogy várta, a hátsó ülésben a másik hallgatott. Ebben maradtak.

Miért jutott éppen ez az eszébe annyi év után? Miért éppen ez, amit már tökéletesen elfelejtett és nem is volt semmi jelentősége a dolognak, mert akárhogy gondolkozik is most rajta, ennek semmi jelentősége nem volt akkor sem, most sem. Pontosan ezért, hogy mégis megbizonyosodjék a dolog jelentőségéről, csak arra a régi légtérgyakorlatra gondol minden erejével, de az is olyan volt, akár a többi légtérgyakorlat: élesfordulók, leborítások, bukfencek, harcfordulók, immelmannok, bukófordulók meg néhány piruett lehetett, mindegyik mindkét oldalra.

Tulajdonképpen csak sejti, hogy így volt, és abból a repülésből ma már csak két dolog biztos: a május és az oktatója, aki azt kérdezte – ki volt az első?

A FELKIÁLTÓJEL

A felkiáltójel füstölög, mintha máris lángra akarna lobbanni, pontosan olyan fehér füsttel, akár a vizes szalma, érzi, csak egy picinyke szellő hiányzik ehhez, azt azonban tudja, hogy ez meg nem történhet, majd csak abban a bizonyos pillanatban: a zérópontban,

az autóbusz egyetlen zökkenő nélkül gurul velük a felkiáltójel felé, most minden egyenes, párhuzamos, a perspektíva fájdalmasan éles, metafizikus csendélet a világ, és középen ott áll az a füstölgő felkiáltójel (tökéletes hasonlat, méghozzá úgy, ahogy azt ő látja: latin-amerikai felkiáltójel, az alsó része a legszélesebb, fölfelé keskenyedik és a tetején van a pont ennek a jelnek, ott, Dél-Amerikában biztosan jelentősége van, olyan jelentősége amit csak megérezhetünk, de tudatunkkal fel nem foghatunk), acélkarmok támasztják ezt a felkiáltójelet,

egyenletesen gurulnak a jel felé, mögöttük több autóbusz és gépkocsi jön, mégsem néz hátra, csak a párhuzamos és ezeket keresztező vonalakat figyeli: az autóbusz ablakainak szögletes kereteit, az előttük összefelé tartó betoncsíkot, a betont egyforma, szabályos mezőkké osztó fekete szurokvonalakat, a távolban pedig: mintha vonalzóval húzták volna meg, a horizont zárja le végérvényesen a látványt, azon túl nincs semmi, csak az ég, ami már várja őket, de!

valami zavar keletkezett ebben az egyenes rendben, valami mintha megváltozott volna, és rájön, hogy mi az: a füstölgő felkiáltójelről, hirtelen leszakadnak a párák, egy pillanatra még lengenek mint a bizonytalan zászlók, aztán semmivé válnak, elnyeli őket a puszta, de főleg nem is ez a zavar oka, hanem a kiszikkadt földön összevissza bóklászó ördögszekerek, eddig észre sem vette azokat,

gombamód bújhattak elő a föld alól, mindegyik szürkés színű, kótyagos golyókként gurulnak, előre kiszámíthatatlan pályán, nem törődve az egyenes és párhuzamos vonalakkal, a szabályos derékszögekkel, csak bóklásznak rendületlenül, kacsáznak, ahogy a részeg ember,

oldalra néz óvatosan, talán azért, hogy megfigyelje: vajon a párja észrevette-e ezt a hirtelen rendetlenséget, ám amazon látszik, hogy nem figyelt fel sem az ördökszekerekre, sem a zászlóként lengedező párák pusztulására, így aztán nem szól hozzá, valójában szándékában se volt, inkább azt vette volna szívesen, ha mond valamit, de a másik is ugyanúgy hallgat akárcsak ő, mert most azonosak a gondolataik, hiszen párok, jóllehet nem géppárok, mint ahogy azt már megszokta, ez sokkal több annál, pedig a géppár több mindennél, mert azt jelenti, hogy két testvér, nem! nem is testvér, hanem egypetéjű ikrek, két repülőgépben, külön-külön és mégis szorosan összenőve követik egymás mozdulatait, a legkisebb rezdülést is, amit látni nem, csak érezni lehet,

ez a felszállás azonban más, nemsokára egyetlen térdarabkába lesznek bezárva mind a ketten, talán ezért vagy egészen másért? sokkal, de sokkal többek lesznek egymás számára akár a legjobb géppár, olyan lesz ez majd, akár az albatroszok repülése, igen! pontosan olyan, mert a nevük is oly fenséges: *diomedea irrorata* – mármint az albatroszok neve – nos éppen emiatt a párja meg ő legalább ezeknek az ismeretlen madaraknak repülését utánozza majd: kiterjesztett fesztávval, a levegő mozgásához igazodva repülnek, egyáltalán nem olyan módon, mint akármelyik madár is, nem csapkodnak kapaszkodó mozdulatokkal felfelé, hanem nyugodt biztonsággal, hatalmas oldalviszonyú szárnyaikkal hagyják el ezt a kiszikkadt pusztát, noha ez a szárny nem is szárny,.hanem csak egy hatalmas felkiáltójelen levő pont, úgy távoznak el, mint a diomedea irroraták, ahogy azok igazodnak a levegő mozgásához, a víz színétől az árbocok csúcsán jóval túl, magasabbra, ahol már csak sejteni lehet majd őket idegérzékenységű műszerek mezőiben, képernyők felvillanásaiban, számítógépek fojtott zümmögésében, szuperérzékeny adó- és vevőkészülékek szín-

telen hangjában lesznek azonosíthatók, túl a végtelenen, a leghatalmasabb óceánon is: a troposz- és sztratoszférán, jóval magasabban annál, ahol az albatroszok még szállni képesek: az árbocok felett!

majd ott lesznek igazán párok, hát ezért nem szól most a másik, sem pedig ő a másikhoz, ezért tartják tiszteletben egymás szinte azonos gondolatait, nem is törődik semmivel most az egyenes és párhuzamos vonalak között, csak a sofőrrel, aki nem messzire ül előtte, no meg az idővel.

A SOFŐR

előtte, karnyújtásnyira, ahogy a buszsofőrök ülni szoktak vezetés közben: van bennük valami hajókormányosszerű, pusztán csak egy kompasz hiányzik a műszerfalukról meg valamilyen rejtélyes, alulról jövő fény, ami megvilágíthatná az arcukat, mert mindig így képzelte el őket gyerekkorában, amikor ott állt mögöttük megkapaszkodva – mert mindig odaállt, soha máshová ha buszra szállt fel –, és figyelte mozdulataikat, amelyek túlságosan is kimértek, nyugodtak voltak az autóbuszhoz képest,

akkor:

tíz-, tizenkét évesen, ha ő ülhetett volna a helyükre, biztosan másképpen vezette volna azt a hatalmas, kék jószágot: gyorsan, dinamikusan

és...

nem áll meg soha, egyetlen megállónál sem, hanem száguld oda-vissza két végállomás között és ott sem áll meg most már soha, tartálykocsikból töltik fel, hogy az üzemanyaga el ne fogyjon, mellé áll, valósággal kötelékeznek a tartálykocsival, mint a géppárok, valamilyen automatikus szerkezet rákapcsolja a tartály elefántormányát és önti az üzemanyagot, máris csordultik tele van, visszanéz és valami búcsúzásfélét int a másik sofőrnek, az meg neki, és mosolyog, mond valamit, amit ő úgy értelmezhet, ahogy akar, és ő mindig úgy akarja, hogy a másik azt mondja neki: jó repülést!, megbillegtetik a szárnyaikat és ő egy jól meg-

húzott éles fordulóval leválik úgy, hogy a másik az autóbusz hasát láthatja egyre távolodni,

igen!

ezt tenné, ha a sofőr helyére ülhetne, de oda nem mehet, csak a sofőr hátát látja ugyanúgy, ahogy a sofőrök mindig látszanak innen, ahol most ül, nem látja az arcát, azonban a testtartásáról azt érzi, hogy találkoztak már itt Bajkonurban, persze! hiszen amikor felszállt a buszra egy pillanatra a tekintetük is találkozott – most már biztos a dolgában: az arcmemóriája még sosem hagyta cserben, sőt megvan az a tulajdonsága is, hogy tájakra, helyzetekre, hangulatokra élesen emlékezik –, igen! találkoztak csak neki fogalma sem volt, hogy a sofőr kicsoda, de a sofőr biztosan tudta az első perctől fogva, hogy ő mit keres itt – hirtelen akácszagot érez, nem akácillatot, hanem a hasított fa nyers szagát, ami egy kicsit az édesgyökér ízére emlékezteti – hátranéz, de ott senki más, csak a kísérő személyzet: a parancsnok, mérnökök, technikusok, orvosok, a következő buszban pedig a dublőrök jönnek, mindezeknek nem lehet ilyen szaguk, elöl a sofőrnek se, és most már sokkal közelebb, mint az előbb, a füstölgő felkiáltójel, de annak sem lehet ilyen szaga,

hirtelen eszébe jut annak a régi repülésnek egy fontos mozzanata, ami a májuson és az akácillaton túl volt: hátra húzta a gázkart, kicsit megemelte a gép orrát és leborított, most határozottan látja azt a horizontot ahogy megpördül előtte, de még nem éri el a vízszintest, olyan félháton lehet és ekkor hallja (ugyanúgy most is mint akkor), az oktatója hangját a fedélzeti telefonban: – vajon ki volt az első? – az az idő most itt van vele, pontosan tudja, hogy így történt, abban a helyzetben, félháton, a horizont ferdén metszette át a látóterét, akár a késvágás, és az oktatójának a hangja újra meg újra: – vajon ki volt az első? – az a régi idő ugyanúgy az övé most mint ahogy ez, ami vele együtt múlik, rögzíti, hátha valaha ugyanígy szüksége lesz majd egyszer rá, mint arra a régire most: az órájára néz, kimérten ugrál a másodpercmutató, szabályos ritmusban előre, egyre csak

előre és minden óra a világon ebben a pillanatban egyetlen időpillanat felé igyekszik:
a zérópont
felé ami egyre közelebb kerül, azaz ő közeledik a zéróponthoz pontosan abban az ütemben, amiben a füstölgő felkiáltójel is közeledik felé, és ahogy az egyre táguló perspektívában fokozatosan növekszik: az autóbusz szélvédő üvegének felső széle alatt már csak egy tenyérnyire van a csúcsa.

A HÁLÓ

A pókok hálójához semmi köze, a halászokéhoz sem, ez megfoghatatlan, mégis valós, nem materiális, mégis erősebb akármelyiknél, noha csábító a gondolat, hogy az előbbiekhez hasonlítsa: a keresztes pók például képes egy jó óra alatt egy hálót megszőni, megkeresi a legmagasabb pontot a kedvező helyen – mindig ezzel kezdi, ilyenkor fel-alá futkos mint egy mérnök, beméri a távolságokat, a lehetőségeket, aztán onnan olyan pontosan és nyugodtan ereszkedik alá egyetlen szálon, mintha a könyörületes Buddha eresztené alá a pokolba a szenvedők közé, elérve az alsó ponthoz ott megköti ezt a szálat aztán visszasiet rajta és kezdi elölről, de most már csak az első szál közepéig ereszkedik alá úgy, hogy a végén sugárirányba vezet mindegyik, amikor ezzel kész van, apró négyzetekre osztja a behálózott mezőt míg csodálatos rajzolatú csipkét nem alakít ki, ami reggel, a harmat felszáradása előtt a legszebb: harmatcseppek villognak rajta, akár az apró üveggolyók,
de ez a háló, az ő hálója nem ilyen, lényege pontosan ellentétes a pókháló lényegével, ebben semmi fel nem akadhat, sőt azért működik, hogy minden, időben céljához érjen, perth-háló, ha jól emlékszik, az angliai légi csatában használták legelőször a vadászrepülők riasztásának rendszerében, ennek a hálónak a szálai nem sugárirányúak, hanem olyan párhuzamosak akár most, ezek a kiégett sztyeppébe belehasító szurokcsíkok, betonmezők, talán ezek valójában

ennek a megfoghatatlan hálónak a majdnem végső, de materiálisan létező kiterjedései, ami akkor és ott kezdődött el, amikor őt kiválasztották és az a pillanat volt az ő kezdőpontja, ami aztán hozzákapcsolódott egy ponton a többi már meglevő szálhoz, amelyek már jóval azelőtt megindultak a maguk útján a cél felé, mielőtt ő még csak sejthette is volna ennek a folyamatnak a létezését, de most már együtt haladnak régóta, és csak néhány óra választja el attól, hogy a láthatatlanul párhuzamosan egymás mellett haladó szálak egyetlen időpontban egyesüljenek,

akkor

a felkiáltójel tövében sűrű tűz fog fészket verni, szétnyílanak majd az acélkarok, akár a virágkehely, és abban a pillanatban vége lesz ennek a hálónak, de ahogy megemeli a tűz ezt a soktonnás acéltestet, máris megkezdődik egy másik háló, térben hallatlanul messzire egymástól a szálai, de időben azonosan haladnak az újabb zérópont felé: az irányító központ számítógépei, a fedélzeti kompúterek, ők ketten, meg a másik kettő, akik már várják őket a reléállomások, a személyzet, a lokátorok érzékeny parabolái és ki tudná azt csak végiggondolni is, hogy kik és hányan figyelnek arra az egyetlen zéróponta, arra a kiválasztott másodpercre:

mert azt eltéveszteni nem lehet!

sem korábban, sem később nem történhet semmi, hiszen ha korábban válna le róluk az utolsó lépcső, akkor hatalmas ívben visszazuhannának a Földre, ha pedig kicsit is később történne meg mindez, kirohannának a végtelenbe, ezért aztán ez a láthatatlan háló ki nem kerülhető, a legkisebb részcselekedetek is fontosak: a sofőr itt, előtte, a visszaszámolásnak abban a pillanatában, amikor az ő cselekedete következett, pontosan akkor, amikor szükség lett rá, beült ide a helyére (hajókormányos-szerűen, alulról jövő fény nélkül és kompasz nélkül), indított, aztán odagördült az épület bejáratához, utána a tartalék buszok, ha ezzel netalán valami történnék útközben, arra az esetre is számítva, ő meg a párja pontosan ugyanakkor amikor kellett, kijöttek az ajtón és felszálltak a buszra (akkor talál-

kozott a tekintetük a sofőrrel; rámosolygott, volt a tekintetében valami biztatás), a dublőreik meg a következőre szálltak fel, valaki valahol, ugyanekkor személytelen hangon visszafelé számolt, nyugodt, kitartott időközökkel, és pontosan annál a számnál, amelyiknél kellett, megindult a karaván a füstölgő felkiáltójel felé, hogy egy újabb, ezután következő pillanatban az autóbuszok szála és a Szojuz űrhajó szála a párján és rajta keresztül összetalálkozzék, mint ahogy találkoztak a sofőr vékonyka, ám nélkülözhetetlen szálával,

nos,

így valahogy, és ahogy eddig elér gondolatainak kavalkádja, megérzi, hogy figyelik, oldalra pillant: a párja néz rá nyugodt tekintettel, kicsit kérdőn, úgy, ahogy a levegőben, befűzött kötelékben a vezér szokta nézni a kísérőt ha jól ragad rá, ha mindkét gép mozdulata teljesen azonos és egymáshoz viszonyítva el nem mozdulnak, így nézett rá az oktatója is amikor először géppárban repültek, most pedig a párja figyeli ugyanúgy, de nem szól hozzá, hiszen jól tudja, hogy az ő gondolatait sem szabad megzavarni.

INTERMEZZO

Akkor megméretett, amikor legelőször kezet fogtak.

– Üdvözöllek – mondta a párja. Semmi pátosz.

– Szervusz – mondta ő, és néztek egymás szemébe.

Arra gondolt, amit az oktatója mondott el egyszer neki. Ez akkor volt, amikor befejezte a kiképzését és elbúcsúztak. Arról beszélt neki, hogy amikor új növendékeket kap, még nem ismeri őket, csak a nevüket meg az okmányaikat. A hajózónaplókban benne van a fényképük. Azt szokta legelőször megnézni, és megmondja pusztán a képek alapján, hogy melyikből milyen repülő lesz. Száz közül kilencven esetben eltalálja! A kétes tízből fizimiskája alapján öt nek kiválónak kell lenni és esküszik is rájuk, a második öt pedig ugyanezen jegy alapján menthetetlen, és csak azon csodálkozik, hogyan juthattak el egyáltalán idáig. Aztán

amikor már együtt repülnek, kiderül a fordítottja: akiket kiválónak ítélt, rosszabbak a közepesnél, a menthetetlenek pedig „csodarepülők".

– Tudod – mondta akkor az oktatója – ezeknek nemcsak seggük van, hanem eszük is, ezeket szeretem a legjobban, mert ők az igaziak.

Tudta, hogy az oktató célzatosan mondta ezt el neki, de ő nem kérdezte meg, hogy ő melyikekhez tartozott.

A párja a köszöntés után még nézte egy darabig, aztán magához ölelte, megszorította, egy kicsit meg is rázta. Széles mosollyal mondta: – Gyere csak, te magyar. Hagy nézzelek meg közelről.

A BETONMEZŐ VÉGE

a szélvédő üveget már teljesen betölti a rakéta kékesfehér, dérrel beborított fémteste, pára folyik rajta és foszlányokra szakadva tűnik el nyomtalanul a sztyepp száraz levegőjében: arrébb már nyoma sincs, talán azért, mert olyan öreg és szikkadt ez a táj, mint száz meg ezer évekkel ezelőtt, mintha kemencében égették volna ki, hasonlatos a babiloni agyagtáblákhoz, bár nem látszik a földjén semmi írásjel, mégis telve van történelemmel, népek sorsa rótta bele ebbe a kiszikkadt pusztába a jeleket, amitől aztán időtlenné vált, most terepjárók, trailerek, dózerek szelik át meg át beláthatatlan térségeit, fölötte az eget helikopterek, repülőgépek, rakéták népesítik be, mégis érezni a régi karavánutak bizonytalanságát, a Kaukázus felől le-lecsapó dzsigitek rohamának porfelhőit, ezen a tájon vághatott keresztül Timur-Lenk elé Kínából visszatérőben a hírnök, aki szavakkal el sem tudta mondani azt, amit Bibi-Hanum, a legkedvesebb asszony rábízott: az ajándék hírét, a leghatalmasabb és legszebb szamarkandi mecset csodáit, amit a sánta Timur dicsőségére építtetett, valahol erre száguldott hordái élén Kubiláj is Szakartvelo felé Mcheta falait ledönteni, a Szvetiszkhovelit, Dzsvárit lerombolni készen, a Mtkvari hullámait vörösre festeni, hogy csak egyetlen úr

legyen a földön: Dzsingisz, a nagy kán, ezen a tájon találkozhattak legelőször az északról jövő ogur törzsek és a délről erre jövő turkománok, először össze-összecsapva a puszta törvényei szerint elragadva egymás jószágát, asszonyát, gyermekét, majd a szűkös legelők fogytával, ajándékokat küldve egymásnak jobbnak látták közösen elvonulni fűben gazdagabb tájak felé, nem is sejtve, hogy már várja őket a Kárpátok koszorúja, miközben a vándorló és egyre szaporodó népek vihara tizedeli majd auljaikat, Kizil-Khriben hagyva az utolsó helyőrséget itt vonulhatott át elszánt csapataival Alexandrosz Magnosz, India, a csodák országa felé és ez a puszta akkor is ilyen volt, víz nélküli, keserű föld, nagy ritkán egy-egy szakszaulbokor szomorkodott akkor is, és ugyanígy bóklásztak ismeretlen céljuk felé az ördögszekerek, csak a szelek útját követve, akár most, olyan ez a puszta, hogy mindent befogad és mindent, mindenfelé kiereszt magából, lám most a csillagok felé ereszti az embereket, vajon vannak-e ősei, akiket ugyanez a táj bocsátott útjára, hány emberöltővel ezelőtt járhattak itt, ha egyáltalán jártak?

nincs erre válasz, az autóbusz észrevételenül áll meg, nyílik az ajtó, a sofőr hátranéz, tekintetében: megérkeztünk, nekem eddig kellett jönnöm, a további út a tietek, én befejeztem, ő meg tudomásul veszi, rákacsint, a sofőr vissza, ugyanekkor jobb kezét is felemeli ökölbe szorítva, hüvelykujja függőlegesen felfelé és az ég felé bök vele, parányit, ez a mozdulat egyáltalán nem feltűnő, szinte csak ketten veszik észre, és tudják, hogy ez rájuk tartozik, ő feláll, ugyanazt csinálja, amit a sofőr, de neki ez sokkal nehezebb a védőkesztyűben, nem is biztos abban, hogy látszik, hogy a hüvelykujja az ég felé mutat

és máris:

kint állnak a felvonó előtt, egy kicsit ügyetlenül az öltözet meg a kezükben tartott funkcionális egység miatt, ami olyan mint valami diplomatatáska, jelentés az állami bizottság elnökének, kézfogások, a kiszikkadt pusztán átvágtató időtlen lópaták dobogása, mögöttük a dérfoltos acéltest, a támasztó traverzek akár az összezárult liliomszirmok és a

dublőrök készenlétben, noha látszik arcukon, hogy már minden reményüket elveszítették, ahogy rájuk néz, búcsúzik is a tekintete, de főleg sajnálkozik rajtuk, szinte bocsánatot kér tőlük, amazok meg úgy tesznek, mintha ezt észre sem vennék, aztán belépnek a felvonóba és az nyomban megindul velük felfelé, integetések, és az alul levők egyre kisebbek lesznek, miközben előttük a láthatár egyre szélesedik, most már csak „skurcban" látják a többieket, ugyanúgy, mint a mennyezetre festett freskók alakjait, szabályos időközökben vasszerkezetek részei: merevítők, áthidalók keresztezik a látóterét, az árnyékuk úgy surran át az arcán, mint a gyorsan vonuló felhők árnyéka, a puszta most már teljes szélességében a lába előtt, a felvonó zökkenésmentesen megáll, még egy végső integetés, aztán megfordulnak, a párja kinyitja a kabinajtót, tessékeli, de ő maga elé ereszti, belülről hermetikusan lezárul az ajtó, kirekesztve ebből a furcsa, műszerszagú térből őseik és a maguk eddigi történelmét, hogy egy egészen új, látszólag előzmények nélküli történelem elkezdődjék, de ez csak látszólagos, mert nemzetének, elődeinek minden akarata, céltudatos és tudatlan mozdulata már itt van vele ebben az aprócska térdarabkában, hogy rajta keresztül kiteljesedjék,

elfoglalják helyüket: apró, célszerű mozdulatok, a számtalan gyakorlat reflexszerű következményei foglalják most le mindkettőjüket, automatikusan tesznek eleget ennek a technikai rítusnak, érzi mégis, hogy ezeknek a cselekedeteknek a gyökere valahol kapcsolódik a föld-anya és az örökkékék kultuszok rítusaival, mert hiába megy csak egyedül ő erre az útra, mégis maga mögött érzi tág közösségének minden egyedét,

jelentkeznek az irányító központnak és megkezdődik az előkészítő ciklus.

a kamerák objektívjai a kabin minden négyzetcentiméterét figyelik, szinte érzi, hogy ég az arca tekintetüktől, az irányítóterem képernyőin úgy látszanak, akár az esti tévéműsor bemondói, a hosszában, egymás mögé helyezett munkaasztalok mögött már régen, mindenki a helyén van készenlétben, oszcilloszkópok villognak: pulzusszám, vérnyomás, szinusz-ritmus, koliészterszint,

máshol:

kabinhőmérséklet, relatív páratartalom, levegő-összetétel,

megint máshol:

hajtóművezérlés pillanatnyi adatai, nyomás, hőmérséklet, keverékarány, automatikus rendszerek készenléte,

ismét máshol, ugyanabban a teremben:

meteorológiai adatok az indítás körzetében, másodpercenkénti változások tapintásai bonyolult műszerekkel: szélirány a különböző magasságokban, szélerősség, a harmatpont értékei, páratartalom, felhőmagasság és mennyiség, ciklonok, anticiklonok, frontok pillanatnyi helyzete,

ugyanott, de a teremnek másik szögletén:

előkészített pályaadatok, idő- és térkoordináták, vészhelyzetekre kész válaszok, korrekciós lehetőségek garmada olyan konkrétan, láthatóan, mint egy szuperfilm gyorsan pergő vagy időnként lassított képei, minden együtt, a teremnek minden pontjáról egyszerre áttekinthetően, készenlétben, visszavonhatatlanul,

ő meg itt, bent a kabinban, mellette a párja, aki megnézte annak idején jól magának: – gyere csak, te magyar... –, ruhája alatt érzi a bőrét, emlékeiben a kiszikkadt puszta képeivel, fülében a mindig hallható lópaták dobogásával, miközben beszélnek hozzá, ő meg nagyon is értelmesen válaszol és bár senki sem tesz erre célzást, mégis tudja, ha akar, most még kiszállhat, a dublőr rá várakozik egészen addig, amíg az előkészületi idő le nem telik, de hallott olyan dublőrről is, aki még akkor is készenlétben állt, amikor a rakéta már elemelkedett és ha ő lenne a másik helyében ott az autóbuszban, ő is csak ezt tenné, pedig már kiürülne az

indítóhely környéke, csak a rakéta állna ott magányosan a puszta közepén acélmarkok szorításában, de reménykedne: hátha,

most hirtelen ugrik be:

kiszáll a gépből, az ejtőernyőt úgy veti le magáról, ahogy a subát, aztán az oktatójához fordul: – az első? akit kérdeztél, kire gondoltál? – kérdezi, az oktató mindkét keze kilóg a kabinból, a kabátujja könyékig feltűrve, meleg van, szellőzteti magát, először kérdőn néz rá, aztán eszébe jut, hogy mit is mondott ott fent félháton: – lényegtelen, pusztán csak azt szeretném tudni, hogy ki lehetett az első, akinek a tapasztalata már benned is megvan – mondta, ezzel mindketten elfelejtették egy életre, különösen ő, legalábbis akkor azt hitte, hogy a dolog ezzel lezárult és soha többé nem jut majd az eszébe, de most világosan látja a helyzetet, hallja az oktató kérdését, és most izgatja, valósággal gyötri a kérdés: vajon ki lehetett a legelső? nevek jutnak az eszébe a repülés rövidke történelméből: Csermely, doktor Kutassy, Adorján, Zsélyi, ám ez semmit sem old meg, mert semmi bizonyosság, és ezért dühös, miért nem lehet ezeket a dolgokat egyszer s mindenkorra megjegyezni valakinek vagy valahol, ugyanúgy van ez is, ahogy a régi gépekkel, azokból sem maradt meg semmi, csak néhány múzeumban áll egy-egy piedesztálon vagy a mennyezetre akasztva, pedig meg kéne építeni őket újra, hogy ismét kipróbálhassa mindenki, vagy újra kísérletezni mindenkinek a repülés tudományát, elölről, az alapoktól?

AZ INDÍTÁS

vetkőzik a dublőr, most már nem lehet meggondolni a dolgot: a párja megindította a végső folyamatot, az elektronikus óra szinte testközelbe hozza a perth-háló zérópontját, kábelkötegek országhatárnyi hosszú erezet tapogatja végig a hajtóműveket, az energiaforrásokat, enyhe lökődés jelzi a támasztó állványok eltávolodását, ami olyan most, mint egy nagyon gyorsan nyíló virágkehely, egyre fokozódó

remegés ringatja őket, kívül a felkiáltójel fémtestéről darabokra hullik a vastag dértakaró,

az irányító teremben

képernyők teljes felületén az arcuk, a rakéta támasztótraverzek nélkül, az alján füst és lánggömbök, régi hordák lópatáinak dübörgését lökéshullámok szaggatják szét és szórják szerte a kiszikkadt pusztán félelmetesebb morajjal, mint a dzsigitek vagy Kubiláj lovasainak dübörgése valaha is volt, rázza, szakadatlanul cibálja a felhőtlen ég üstökét ez a rettenetes dörej, a láng és füstgömbök egyszer csak megnyúlnak: a rakéta teste emelkedni kezd, a képernyőkön úgy látszik, mintha állna, csak valami szándékon kívüli félreértés következtében távolabb került volna valamennyire a betontalpazattól, így aztán bizonytalannak tűnő, lehetetlen helyzet áldozatai,

csak ők érzik ennek a helyzetnek a stabilitását!

túlságosan is stabil helyzet ez, mintha cölöpökkel támasztották volna meg őket ahogy a nagy betonhidakat szokás, és most már a képernyőkön is látják: vége az előbbi félreértésnek, határozottan gyorsulva egyre feljebb emelkednek,

már felkészültek: érzik, hogy izmaik egyre jobban és egyre súlyosabban ránehezednek az ülésre és jön máris az az érzés, ami a centrifugában meg a gyakorlórepülések folyamán gyakorta szorította őket, tudják, hogy arcukon és testükön a hús addig nyúlik a gyorsulás irányával ellentétesen, amíg a bőr engedni képes, csak a csontok tartják eredeti helyzetüket, már nem lát semmit, egyre tompábbak az érzései, az agy vérellátása annyira lecsökkent, hogy a nyúltagy veszi át a funkciókat: keze, lába rángatózik, minden ugyanúgy történik, ahogy megtanulta és megszokta még vadászrepülő korában, ezek a jelenségek régen az életéhez tartoznak, semmi meglepetés, most úgy érzi magát, mint valaha azon a bizonyos „félháton" és hallja is: – vajon ki volt az első?

a fény hirtelen tör be a kabinba, mint amikor a vaksötét szobában villanyt gyújt valaki: semmi átmenet, egyébként is megszokja most már, hogy minden olyan gyors, korábbi beidegződésekkel követhetetlen, most már újra érzi a testét, az izomkötegeket a csontokon, de egészen másképp, mint ahogy lent érezte a talpán állva, ott az állvány aljában, ahonnan még látta a sofőrt, aki a kormány mögött ült nyugodtan, és határozottan emlékszik most már: kompasz volt előtte, akkora, mint egy hatalmas napraforgótányér, igen, látta az azimutokat, a főirányok: nord, west, sud, east, és a fény is alulról jött, sejtelmesen világította meg az arcát, furcsa volt, mert a puszta horizontja felett már jócskán fent kóborolt a nap sárgára sült korongja, de az a fény mégis túlvilágított rajta,

szokatlanságok, vége kellene lenni már, valaminek a végéhez kellene közeledni, ám nem! inkább fokozódik, hirtelen tudatára ébred, hogy most nem úgy van, mint régebben, amikor gépével bukfencet csinált, és a felső holtpont után következett a meredek, majd egyre enyhébb ívű zuhanás és ezzel együtt testének megszokott súlyosodása, ami az alsó holtpontban sok száz kilóval volt csak mérhető, most nem, mintha megállt volna fent a legmagasabb ponton, és egyre veszítve súlyát végül teljesen súly nélkül állna a térben, alatta a táj süllyed, lentebb, egyre lentebb – ezt nem látja, csak érzi, de nagyon – zsugorodik a világ, ám ugyanekkor ki is tágul, az elektronikus órára pillant, hogy legalább az időben megkapaszkodjon: a kettőszázkilencvenedik másodpercre vannak a régi perth-hálójuk zérópontjától, ugyanakkor pontosan ennyivel hatoltak előre időben az új háló mezőjében,

a párja nyugodt hangon jelenti a Földnek, miközben körbenéz a kabinban, tulajdonképpen a fény jelenlétét ellenőrzi ezzel a körbefutó tekintettel: – minden rendben, a sapka leesett!

még egyetlen dolog van hátra, az utolsó fokozattól kell elválniuk, pontosan, időben, határozottan és végleg, biza-

kodnak, hogy így lesz, mindjárt itt van velük az az öt-hat másodperces időintervallum, amit olyan pontosan terveztek meg jóval korábban, ahogy az ő perth-hálója elindult, megint az óra számlapját nézi, érzi a látóterében a párját, az is ugyanoda figyel,

megtörtént!

időben, ahogy megtervezték és nekik már alig van valamennyi súlyuk, a testük, úgy érzik, hogy szétfolyik, feloldódik valamilyen közegben, ami egyszerre múlik, van és lesz, amit csak az óra számlapja a tárgyilagosan szűkszavú mutatókkal képes realizálni, már csak az idő van velük, a kabin és semmi más, összenéznek önkéntelenül, talán azért, hogy bizonyosságot nyerjenek térbeni kiterjedéseikről, a másikról, de végső soron saját maguk valóságáról, és ahogy tekintetük találkozik, máris megtört a varázs: először csak mosolyognak, aztán kacagni kezdenek, ő kiabálva mondja: – ilyenkor mit kell csinálni? – és nem veszi észre, hogy a másik nem érti a szót, hiszen az anyanyelvén beszél, de amaz csak nevet, mintha tudná, miről van szó, helyesel: – da! da! – mondja, ő meg folytatja: – nagyanyám biztosan tudná – megfogja a másik vállát és magyaráz – ő mindent tudott, születéskor, esküvőkor, búcsún, nagy ünnepek előtt, meg az ember halálában mit kell tenni, biztosan tudná, ő biztosan!

az irányítóteremben valamennyi képernyőn a csillag, ami megszületett, és ő arra gondol, hogy mennyi hiábavalósággal foglalkozott néhány száz másodperccel ezelőtt: ki volt az első? most már nincs is jelentősége, és a régi gépek is?

nem, lehetetlen mindent számon tartani, és nem is az a fontos,

hanem az, hogy megcsinálták mindazt, amit elvártak tőlük itt a pusztán meg otthon, Budapesten is, mert ha mindent megjegyeznének az emberek, mindent számon tartanának úgy, ahogy az megtörtént, akkor hamarosan tele lenne az emberek feje meg a világ is dolgokkal, amiknek csak a maguk idejében volt jelentőségük, nos, ha ezeket mind megtartanák, egyre nagyobb helyet követelnének, és olyan

lenne a Föld mint egy régi, mindenfélékkel telezsúfolt ház, amiben lehetetlen a dolgok sokasága miatt lakni,

jobb ez így: „sapka" nélkül száguldani olyan érzéssel, mintha a bukfenc felső holtpontján lenne az ember, noha eszébe jut az időnek egy nagyon régi, töredezett darabkája ott, félháton és a fedélzeti telefonban az a jellegtelen hang, olyan géphangszerű: - vajon ki volt a legelső?

JUHÁSZ FERENC

GYÖNYÖRŰ MAGYAR PILLANAT

Repülő akartam lenni mindig, sose költő. Mint ahogy verseimben. Repültem is egyszer, rövid időre vezetve is a szerkezetet, mintha sejtcellalapokból forrasztott óriás üvegszúnyogban ültem volna. Lent, fönt az akkori végtelen, én meg a sejtes üvegcsillagban a felsőszárnyas sportrepülőgépben. Hát hogyne dobbanna most óriásit, nem is a szívem, de az agyam, mikor honfitársam robog és lebeg az űrben! A költészet rejtelemkutatás is, a titok, az ismeretlen megismerésvágya. S az űrkutatás is az, s mert emberrel, annál emberibben. Megismerhető-e a végtelen? És miért? A világegyetem-ketrec rabjai vagyunk-e mi emberek. Csillaghálóketrecben földi száműzöttek? És meddig tud tágulni akaratunk, hitünk, a tudományos. Mint gumiszálakból szőtt hálóketrecet csak bizonyos térpontig tudjuk kitágítani, beletágítani magunkat az anyag-fizikai egyetemesbe, aztán a puha téridőrács gumihálógömbje visszaránt a földgolyóra minket? Át tudjuk-e törni biológiai ketrecünket, biológiai létünk halandóság-rácsbörtönét? És mit tesz és mit tehet az ember az űrben, az emberért? Mert ez a fontos! Nem az ember ellen. A megismerés új csillagain keres hazát az emberjövőnek? Iparnak, virágoskertnek, pihenő csöndszigetnek? Mert az új tudás, akár a technikában, sohase lehet a halál szolgája, az egyetemes háborúé, a pontos célzás halálbizonyossága. Ezt tudom. Ezt hiszem. Ennek bizonysága ez a gyönyörű magyar pillanat is. Mert hiszen boldog vagyok, hogy egy emberszívnyi Magyarország kering most a földgolyó körül az űrben. Hogy egy magyarországnyi emberszív pulzál boldogan Földünk körött pörögve csodás

fémszerkezetben. A tudni akaró, megismerésre bátor emberi hűség. Az emberiségért. Jövőnkért, a boldogabb, a világegyetem kopár és sötét, gyémántló, forró térségeibe kiszületõ emberiségünkért.

TARTALOM

Az olvasóhoz (Illés Lajos) 5

ELSŐ RÉSZ

Illyés Gyula: Ne feledd a tért... 11
Csák Gyula: Két marokra fogom a kardomat... 12
Balázs József: Vörös magyarok 25
Rózsa Endre: Stromfeld Siófokon 46
Száraz György: Kollégák 47
Tabák András: De profundis (Három elbeszélés a gyermekkorról) 60
1. Bor, Sör, Pálinka 60
2. A rózsaszínű levélpapír 64
3. Az ezüst vitézségi 72
Szeberényi Lehel: Vojna, vojna 86
Takács Tibor: Tanúvallomás az utókornak 102
Mátyás Ferenc: Rózsák a Vérmezőn 133
Csukás István: Őrizd meg arcukat, tartsd a fénybe! 139

MÁSODIK RÉSZ

Csanády János: Baráti kezek 147
Szívek vasban 148
Baranyi Ferenc: Kavicsok és fél liter vörös 149
Berkes Péter: Apuka 167
Béres Attila: Gézbekötve 195
Bojcsuk József: Az utolsó gyakorlat 207
Galgóczi Erzsébet: Ne játsszatok az utcán 228
Gerő János: Rövid kimenő 246
Gáll István: Obsitosok 257
Garai Gábor: Katonák útépítésen 279
Iszlai Zoltán: Katonazene 281
László Lajos: Szilvamérő főtörzsőrmester 322

Módos Péter: Mellékfigura – történelmi képen 341
Ördögh Szilveszter: Hetediziglen 357
Szeberényi Lehel: Az elpuskázott protekció 390
Thiery Árpád: A tantál vegyjele 400
Zelei Miklós: A nagy ugrás 412
Újhelyi János: Hullanak az őszirózsák szirmai 427
Zsombok Timár György: Csillag születik 471
Juhász Ferenc: Gyönyörű magyar pillanat 488

A Honvédelmi Minisztérium és a Magyar Írók Szövetsége minden évben meghirdeti pályázatát költők és prózaírók számára olyan katonai és honvédelmi témájú alkotások megírására, amelyek vagy történelmi múltunkból vagy a jelenből merítenek. A legjobb pályamunkákból – 1968 és 1981 között – eddig kereken tíz antológia készült, a legutóbbi, az 1981-ben megjelent *Inter arma*, mely napok alatt eltűnt a könyvesboltok polcairól, mintegy foglalatát nyújtotta tíz év (1968–1978) legjava termésének.

A *Rózsák a Vérmezőn* című gyűjtemény a fent említett antológiák szép hagyományát folytatja. A kötet három esztendő, jelesül 1979, 1980 és 1981 legkiválóbb katonai tárgyú verseiből és prózájából nyújt válogatást. Az antológia prózai része a fölvett novellákon és elbeszéléseken kívül, az eddigi antológiákhoz képest, műfajilag kibővült, hiszen e kötetben az olvasó filmforgatókönyvet, irodalmi riportot, oratóriumot is föllelhet. Az antológia huszonnyolc írója és költője jó ismerőse az olvasóközönségnek, hiszen valamennyien mai irodalmunk idősebb-ifjabb kitűnőségei.

41,— Ft

BALÁZS JÓZSEF
BARANYAI FERENC
BÉRES ATTILA
BERKES PÉTER
BOJCSUK JÓZSEF
CSÁK GYULA
CSANÁDY JÁNOS
CSUKÁS ISTVÁN
GALGÓCZI ERZSÉBET
GÁLL ISTVÁN
GARAI GÁBOR
GERŐ JÁNOS
ILLYÉS GYULA
ISZLAI ZOLTÁN
JUHÁSZ FERENC
LÁSZLÓ LAJOS
MÁTYÁS FERENC
MÓDOS PÉTER
ÖRDÖGH SZILVESZTER
RÓZSA ENDRE
SZÁRAZ GYÖRGY
SZEBERÉNYI LEHEL
TABÁK ANDRÁS
TAKÁCS TIBOR
THIERY ÁRPÁD
ÚJHELYI JÁNOS
ZELEI MIKLÓS
ZSOMBOK TIMÁR GYÖRGY